

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น
เรื่อง การศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรม
ชุมชน ถูการพัฒนากการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์
โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

โดย
นายสัญญา พานิชยเวช และคณะ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กันยายน 2560

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น
เรื่อง การศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชน
สู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์
โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

คณะผู้วิจัย

1. นายสัญญา	พานิชยเวช	13. นางสาวปิริยา	ศรีพนม
2. นายเอนก	พุ่มหมั่น	14. นายวรทัศน์	เพชรไชย
3. นายสมชาย	เดือนเพ็ญ	15. นางสาวนิกุล	จงบริบูรณ์
4. นายธีรพล	อารียะกุล	16. นายพิชัย	โตพันธ์
5. นางพิมพ์พา	สินธุวารินทร์	17. นายระนอง	ปัจฉิม
6. พระมหาดวงอำนาจ	สิริมังคโล	18. นายนิคม	ฉลองชนม์
7. นายภาคภูมิ	เอี่ยมสะอาด	19. นางวิไลรัตน์	ดวงบุปผา
8. นายสมนึก	ชำนาญไพร	20. นายประสิทธิ์	แบบประดับ
9. นายประภาส	เชื้อผู้ดี	21. นายทวีศักดิ์	แผงศรี
10. นางสาวประภา	จงรักษ์	22. นายสำรวย	นันทอง
11. นางกิ่งดาว	บัวสด	23. นายพัทธพงศ์	พุมมา
12. นางสาวฝน	พานิชยเวช		

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัย เรื่อง การศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชน สู่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความรู้จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภลักษณ์ วิริยะสุนัน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชูลีรัตน์ จันทร์เชื้อ ผู้ช่วยศาสตราจารย์วาลิกา โพธิ์หิรัญ และนางสาวกมลรัตน์ บุญอาจที่ได้กรุณาสับสนุนและให้คำปรึกษาแนะนำอย่างดียิ่งเสมอมา ทีมวิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง และขอขอบพระคุณ เครือข่ายชุมชนคนสวรรคโลก ทั้ง 3 ภาค ได้แก่ ภาครัฐ (ส่วนกลาง ส่วนท้องถิ่น) ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนและภาคประชาชน ที่มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลองค์ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาและสภาพปัจจุบันของวัฒนธรรมชุมชนในชุมชนเมืองสวรรคโลกที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน ตลอดจนวัฒนธรรมภูมิปัญญาและวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ของชุมชนเมืองสวรรคโลก พัฒนาการเมืองสวรรคโลก และมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคมเศรษฐกิจ คมนาคม และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน มาเป็นทุนในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย รวมทั้งองค์ความรู้ที่มีคุณค่า ความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลกซึ่งนำไปสู่การฟื้นฟูและเสริมสร้างความภูมิใจ ความมั่นใจในสติปัญญา ความสามารถและศักยภาพของชาวสวรรคโลก สำหรับใช้เป็นฐานในการปรับตัวอย่างมีดุลยภาพท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันและอนาคต

ขอขอบคุณทีมวิจัยทั้ง 23 ท่าน ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ด้วยความปรารถนาเดียวกันคือ การมีความรู้ ความเข้าใจ และสำนึกต่อทรัพยากรและภูมิวัฒนธรรมของสวรรคโลกอย่างถ่องแท้ ถูกต้องเป็นเบื้องต้น ก่อนที่จะนำมรดกวัฒนธรรมของชุมชนไปใช้เป็นฐานในการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ต้องใช้ทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป็นตัวกลางในการสื่อสารและสร้างความเข้าใจ ระหว่างผู้มาเยือนกับเจ้าของบ้านให้เกิดการเรียนรู้และสำนึกในคุณค่าของความเป็นสวรรคโลกที่ผ่านการศึกษา สืบค้น คัดสรร มรดกวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นที่จะนำมาสร้างการเรียนรู้ที่สร้างสุขทั้งผู้มาเยือนและเจ้าของบ้านอย่างยั่งยืน

คุณค่าและประโยชน์ใดๆ อันพึงได้รับจากงานวิจัยฉบับนี้ ทีมวิจัยขอน้อมถวายเพื่อสักการะแด่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และพระแม่ย่า ซึ่งเป็นที่พึงทวงใจทำให้ทีมวิจัยมีกำลังใจต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรคต่างๆ จนสำเร็จลุล่วงมาด้วยดี

นายสัญญา พานิชยเวช และคณะ

กันยายน 2560

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป กล่าวคืองานวิจัยท้องถิ่นเป็นเครื่องมือที่เน้นการให้ “คน” เข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัยตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบ เป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น โดยมีการศึกษาเรียนรู้ อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้น จุดเน้นของงานวิจัยท้องถิ่นจึงอยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พูดคุย ถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชนทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกองค์การบริหารท้องถิ่น กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่น ๆ เข้ามาร่วมหารือใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอนเพื่อตอบคำถาม “หรือความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้น สิ่งสำคัญคือ ประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะ ประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนพื้นฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างการทำงาน มีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอดกระบวนการเรียนรู้” ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ว่าจะทำให้ไหมให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดกระทำโดยผู้ที่สงสัยซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้น กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งซึ่งไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึก และวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น และเป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการ ดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงาน ด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงานเป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่กวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น ด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงได้ปรับปรุงแบบการเขียนรายงานวิจัยให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการ

นำเสนองานออกมาในรูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกที่สำคัญที่จะช่วยนักวิจัยให้มีความสามารถที่จะเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัยการเขียนรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถค้นหาศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

บทสรุปผู้บริหาร

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลก และมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคม เศรษฐกิจ คมนาคมและความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน มาเป็นทุนในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย 2) สร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก 3) ศึกษาคุณค่า ความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก และ 4) พัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลก ภายใต้บริบทโครงการท่องเที่ยวบนเส้นทาง มรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร ใช้รูปแบบการวิจัยและพัฒนาโดยประยุกต์รูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกรอบในการดำเนินงานมีการประเมินความก้าวหน้า (progress evaluation) ประเมินผลการดำเนินงาน (implementation evaluation) และนำผลการประเมินมาปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินงานตลอดกระบวนการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

1. ผลการพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคม เศรษฐกิจ คมนาคมและความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนมาเป็ทุนในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย สรุปได้ 8 ประเด็น ประกอบด้วย 1) ข้อมูลพื้นฐานของสวรรคโลก 2) พัฒนาการของเมืองสวรรคโลก 3) อาหารพื้นบ้านอำเภอสวรรคโลก 4) การละเล่นพื้นบ้านในงานประเพณี 5) ความเชื่อ-โลกทัศน์ 6) ศิลปกรรมและประดิษฐกรรม 7) ภูมินาม และ 8) มรดกทางภาษา

2. ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก พบว่า ได้รับความร่วมมือจากปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ ผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นผลจากการเข้าไปขอเวลาพูดคุยทำความเข้าใจในการประชุมของกลุ่มต่าง ๆ เช่น การประชุม อสม. การประชุมผู้นำชุมชน การประชุมของกลุ่มแม่บ้านและผู้ประกอบการในท้องถิ่น เป็นต้น โดยได้เข้าไปพูดคุยที่บ้านของกลุ่มเป้าหมายและเชิญมาร่วมพูดคุยกันเป็นกลุ่มเกี่ยวกับความเป็นมาและความสำคัญของโครงการ วัตถุประสงค์ของโครงการ รวมทั้งผลจากการดำเนินกิจกรรมของโครงการว่าจะเกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างไร ส่วนภาคีที่เป็นหน่วยงานของรัฐนั้น ประกอบด้วย ภาคีระดับชุมชน ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลวังไม้ขอน กลุ่มเรือคายัคคลับ กลุ่มเครือข่ายศิลปะบ้านศิลาแลง กลุ่มเยาวชนคนรักสวรรคโลก ภาคีระดับอำเภอ/จังหวัด ได้แก่ สภาวัฒนธรรมอำเภอสวรรคโลก เครือข่ายเมืองเก่าเหนือ - เมืองเก่าใต้ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก ภาคีระดับชาติ ได้แก่ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เครือข่ายสื่อออนไลน์ และสื่อมวลชน ซึ่งภาคีดังกล่าวให้การสนับสนุนและให้ความร่วมมืออย่างดียิ่งในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการให้ข้อมูล ความรู้ ประสพการณ์ ข้อคิดเห็น การศึกษาดูงาน การประสานงาน งบประมาณ สถานที่

กำลังคน การแลกเปลี่ยนบุคลากรซึ่งกันและกัน การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เทคนิควิธีในการนำเสนอ ข้อมูลต่อนักท่องเที่ยว การจัดโปรแกรมทัวร์ การทดลองทำทัวร์ และการประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

3. ผลการศึกษาคุณค่าความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก พบว่า สวรรคโลกเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานที่ส่งผ่านจากอดีตสู่ปัจจุบันและยังสามารถรักษา ความเป็นเมืองที่งดงามไปด้วยวัฒนธรรมและนาอยู่ โดยที่มิผู้วิจัยสรุปได้เป็นเส้นทางการท่องเที่ยว 2 เส้นทางได้แก่ เส้นทางที่ 1 เส้นทางประวัติศาสตร์เมืองสวรรคโลก และ เส้นทางที่ 2 เส้นทางท่ารถม้า ถึงหาดเสี้ยว เชื่อมโยงสวรรคโลก ชุมชนพระปรารักษ์ถึงศรีสัชนาลัย

4. ผลการพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลก ภายใต้บริบท โครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร สรุปได้ว่า ทีมวิจัยได้ ร่วมกิจกรรมเพื่อการพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลก โดยดำเนินการ 2 กิจกรรม สรุปได้ ดังนี้คือ

4.1 ผลการศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบด้านการจัดการท่องเที่ยว“แม่กลอง”3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนแพรทนามแดงชุมชนกระดังงา และชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม สรุป ข้อสังเกตที่ได้จากการศึกษาดูงานคือ ได้รับฟังสถานการณ์ภาพรวมการจัดการชุมชนและการท่องเที่ยว ในจังหวัดสมุทรสงคราม ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการชุมชน ที่เชื่อมโยงสู่ธุรกิจเพื่อสังคม รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องการบริหารจัดการด้านอาหารในท้องถิ่นสำหรับนักท่องเที่ยว และ กระบวนการจัดการชุมชนและการสร้างคนรุ่นใหม่เข้ามาเสริมสร้างศักยภาพในการบริหารจัดการ ชุมชน ซึ่งมีข้อดีคือคนรุ่นใหม่มีความรู้และทักษะทางด้านการใช้เทคโนโลยี สามารถนำมาต่อยอดการ จัดการชุมชนได้เป็นอย่างดี และได้เรียนรู้การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนบ้านบางพลับ ซึ่งมีการ จัดเป็นฐานเรียนรู้ในชุมชน โดยมีแนวคิดในการบริหารจัดการแบบมีผู้จัดชุมชนที่ทำหน้าที่ประสาน และกระจายบทบาทหน้าที่ไปยังฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ

4.2 ผลจากการเข้ารับการอบรมมัคคุเทศก์ชุมชนกับการสื่อความหมาย การบริหาร จัดการและการให้บริการ คือ ได้ทบทวนแนวคิดผลกระทบการท่องเที่ยวแบบมวลชน การท่องเที่ยว ทางเลือกบทบาทของชุมชนในการจัด CBT บุคลากรสำคัญในชุมชนสำหรับการบริหารจัดการและการ ให้บริการการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตลอดจนได้เรียนรู้เกี่ยวกับหลักการมัคคุเทศก์ มัคคุเทศก์ นัก สื่อความหมาย เทคนิคการนำเที่ยว เทคนิคการทำทัวร์ หลักการพูดบทบาทหน้าที่ จรรยาบรรณและ ได้เรียนรู้เกี่ยวกับประวัติวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งได้กิจกรรมฝึกปฏิบัติการณ์นันทนาการความ ปลอดภัยของนักท่องเที่ยวในเขตอุทยานฯ และสถิติการสื่อความหมายและการควบคุมความ ปลอดภัยขณะสื่อความหมายในพื้นที่ล่อแหลมของเส้นทางท่องเที่ยวในอุทยาน เรียนรู้เกี่ยวกับการสื่อ ความหมายมรดกวัฒนธรรมและเชิงนิเวศและได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดตั้งกลุ่ม และการบริหาร จัดการกลุ่มกับ “กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องกล้า” และได้ตั้งกลุ่มดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวของ ชุมชน และหาแนวทางในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทาง มรดกโลกสืบต่อไปโดยตั้งชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มรักสวรรคโลก”

ข้อเสนอแนะ

ทีมวิจัยมีข้อเสนอแนะว่า การสร้างความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อให้เกิดความสอดคล้องในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรค์โลก จังหวัดสุโขทัย ตามเส้นทางท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรม และเพื่อการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรมที่สมบูรณ์ในรายละเอียดครบทุกด้านที่จะเป็นการลดอุปสรรคที่จะส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวของชุมชนสวรรค์โลกซึ่งประกอบด้วย

ข้อเสนอแนะในการสร้างความน่าสนใจของสถานที่ในชุมชน (attraction-site)

1. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งเจ้าของสถานที่ วัด บ้าน และชุมชนควรมีการจัดเตรียมข้อมูลให้พร้อมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เห็นคุณค่าความสำคัญในอนุรักษ์และสืบทอดสิ่งที่มีคุณค่าทางมรดกวัฒนธรรม ระบบการจัดการ รวมทั้งการบริการและการอำนวยความสะดวกในระดับพื้นฐาน

2. หน่วยงานในท้องถิ่นและชุมชนควรร่วมกันจัดเหตุการณ์ (event) ให้ผู้ที่มาเยี่ยมชมเกิดความประทับใจเพื่อให้ส่งผลดีต่อการใช้เส้นทางมรดกวัฒนธรรมชุมชน เช่น การจัดการท่องเที่ยวที่สัมพันธ์กับเทศกาลหรือกิจกรรมของชุมชนที่จัดขึ้นในช่วงฤดูกาลต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะทางด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (amenities-infrastructure)

3. องค์การบริหารส่วนตำบลต่าง ๆ ในชุมชนสวรรค์โลกและเทศบาลเมืองและเทศบาลตำบลต่าง ๆ ในชุมชนสวรรค์โลกควรมีการร่วมมือกันจัดทำแผนป้ายบอกสถานที่สำคัญ และแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ในชุมชน และมีข้อมูลอย่างละเอียดติดตั้งตามสถานที่ต่าง ๆ เหล่านั้นด้วยเพื่อถือเป็นแนวทางอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่ควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวของชุมชนอีกทางหนึ่ง

4. องค์การบริหารส่วนตำบลต่าง ๆ ในชุมชนสวรรค์โลกและเทศบาลเมืองและเทศบาลตำบลต่าง ๆ ในชุมชนสวรรค์โลกควรดำเนินการจัดทำสาธารณูปโภค สาธารณูปการ การบริการสาธารณะ และการจัดการปัจจัยพื้นฐาน ตามเส้นทางท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรม เพื่ออำนวยความสะดวกต่อนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นน่าอยู่ควบคู่กับการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมชุมชน

5. จังหวัดสุโขทัยควรนำผลการวิจัยไปใช้ส่งเสริมการท่องเที่ยวในระดับชุมชนท้องถิ่นในส่วนที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สถานที่ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ตำนานความเชื่อ ศิลปกรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น อาหารพื้นบ้านในท้องถิ่น และบุคคลสำคัญในท้องถิ่น เพื่อประกอบการพิจารณาถึงนโยบายที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการอนุรักษ์เมืองและมรดกวัฒนธรรมชุมชนให้สัมพันธ์กับรูปแบบการท่องเที่ยว

ข้อเสนอแนะทางการเข้าถึง (accessibilities)

6. กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาควรนำผลการวิจัยไปต่อยอดสู่การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมในเมืองประวัติศาสตร์ที่มีกระจายทั่วประเทศ

7. องค์การบริหารส่วนตำบลต่าง ๆ ในชุมชนสวรรค์โลกและเทศบาลเมืองและเทศบาลตำบลต่าง ๆ ในชุมชนสวรรค์โลกควรจัดตั้งหน่วยงานหรือผู้รับผิดชอบโดยตรง ร่วมกับชุมชนเพื่อรับผิดชอบทั้งในระยะเริ่มต้น และในระยะยาวพร้อมทำหน้าที่ช่วยประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแทนชุมชน

8. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยควรนำผลการวิจัยไปปรับใช้เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว

9. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานสุโขทัย ควรนำผลการวิจัยไปใช้เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการประชาสัมพันธ์ให้กลุ่มนักท่องเที่ยวมาเที่ยวจังหวัดสุโขทัย ผ่านสื่อออนไลน์และการพิมพ์เผยแพร่

10. องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) ควรนำผลการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดสุโขทัย ซึ่งเป็นพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศให้ระลึกถึงและกลับมาท่องเที่ยวใหม่โดยการประสานภาคีที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนให้ร่วมมือกัน

ข้อเสนอแนะในการนำงานวิจัยไปใช้

1. สถานศึกษาทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาควรมีการนำผลการวิจัยไปสร้างองค์ความรู้ให้แก่นักเรียน เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง และมีความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สั่งสมและสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งปลูกจิตสำนึกให้รักและหวงแหนสืบต่อไป

2. สาขาวิชาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยนเรศวรและมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามสามารถใช้พื้นที่ชุมชนสวรรคโลกเป็นแหล่งสร้างการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างนักศึกษา ครูอาจารย์ กับชุมชน ในด้านการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนที่ได้นำมรดกทางวัฒนธรรมของตนเองมาเป็นฐาน โดยไม่ส่งผลกระทบหรือสร้างความเสียหายต่อทรัพยากรของชุมชนรวมทั้งยังสามารถสร้างผลดีให้เกิดกับคนในชุมชนด้วย

3. สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ในจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดใกล้เคียงควรส่งเสริมให้มีการใช้เส้นทางท่องเที่ยวที่พัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการศึกษามากขึ้น การส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชนท้องถิ่นจะทำให้เกิดความสนใจสิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ของตนเองมากขึ้น และทำให้ชุมชนมีความพร้อมที่จะเสนอคุณค่าของตนเองด้วยความภาคภูมิใจมากขึ้น นอกจากนี้ ยังเป็นการเตรียมเยาวชนให้มีความรักท้องถิ่น เห็นคุณค่า ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีทักษะการคิดเชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ รวมทั้งแนวคิดเชิงหลักธรรม หลักปฏิบัติและการให้คุณค่ากับมรดกวัฒนธรรมมากขึ้น

4. ในด้านการส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวในกลุ่มนักท่องเที่ยวยังมีข้อจำกัดอยู่มาก แม้โครงการวิจัยจะได้รับการสนับสนุนการสร้างเส้นทางท่องเที่ยว และพัฒนาศักยภาพชุมชนให้มีทักษะพื้นฐานในการนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนผ่านทางสังคมออนไลน์ แต่ยังไม่สามารถนำนักท่องเที่ยวเข้ารับบริการกิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชน โดยผ่านระบบการท่องเที่ยวที่มีอยู่ได้ ทั้งนี้เพราะในกระบวนการพัฒนากิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยวของงานวิจัยนี้ ยังไม่สามารถเชื่อมโยงกลุ่มธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเข้าร่วมพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวได้อย่างจริงจัง และเพราะธุรกิจการท่องเที่ยวในปัจจุบันมีบทบาทเป็นเพียงสื่อกลางระหว่างนักท่องเที่ยวกับพื้นที่เท่านั้น ไม่ได้มีบทบาทเข้าร่วมในการศึกษาพื้นที่ระดับลึก และไม่ได้มีส่วนส่งเสริมกิจกรรมพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างจริงจัง ดังนั้น หน่วยงานด้านการท่องเที่ยวควรส่งเสริมให้ภาคธุรกิจการท่องเที่ยว ปรับรูปแบบ

การทำงานโดยเน้นการเชื่อมโยงกับพื้นที่มากยิ่งขึ้น เช่น เข้าร่วมในกระบวนการศึกษาองค์ความรู้ท้องถิ่น และช่วยสนับสนุนการทำสื่อที่เสนอคุณค่าของท้องถิ่นต่อนักท่องเที่ยวมากขึ้น และที่สำคัญควรให้ความสำคัญกับงานเชิงวิจัยเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและรูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ ๆ บนฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ธรรมชาติในการดำรงชีพของคนในท้องถิ่นและการรักษาอัตลักษณ์ของมรดกวัฒนธรรมชุมชนอย่างจริงจัง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาในหัวข้อต่อไปนี้

1. กลยุทธ์และการส่งเสริมการตลาดเพื่อความเหมาะสมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรค์โลก จังหวัดสุโขทัย
2. การพัฒนาประสิทธิภาพการให้บริการในแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม
3. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อสืบสานมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรค์โลก

บทคัดย่อ

การศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชน สู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัยวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้คือ

- 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลก และมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคม เศรษฐกิจ คมนาคม และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน มาเป็นทุนในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย
- 2) เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก
- 3) เพื่อศึกษาคุณค่า ความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลกและ 4) เพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลก ภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร ใช้รูปแบบการวิจัยและพัฒนาโดยประยุกต์รูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกรอบในการดำเนินงาน มีการประเมินความก้าวหน้า (progress evaluation) ประเมินผลการดำเนินงาน (implementation evaluation) และนำผลการประเมินมาปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมรูปแบบการหนุนเสริมตลอดกระบวนการของการพัฒนา

ผลการวิจัย สรุปได้ดังนี้

1. ผลการพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคม เศรษฐกิจ คมนาคมและความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนมาเป็ทุนในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย สรุปได้ 8 ประเด็น ประกอบด้วย 1) ข้อมูลพื้นฐานของสวรรคโลก 2) พัฒนาการของเมืองสวรรคโลก 3) อาหารพื้นบ้านอำเภอสวรรคโลก 4) การละเล่นพื้นบ้านในงานประเพณี 5) ความเชื่อ-โลกทัศน์ 6) ศิลปกรรมและประดิษฐกรรม 7) ภูมินาม และ 8) มรดกทางภาษา

2. ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น พบว่า ได้รับความร่วมมือจากปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ ผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นผลจากการเข้าไปขอเวลาพูดคุยทำความเข้าใจในการประชุมของกลุ่มต่าง ๆ เช่น การประชุม อสม. การประชุมผู้นำชุมชน การประชุมของกลุ่มแม่บ้านและผู้ประกอบการในท้องถิ่น เป็นต้น ส่วนภาคที่เป็นหน่วยงานของรัฐนั้น ประกอบด้วยภาคีระดับชุมชน ได้แก่องค์การบริหารส่วนตำบลวังไม้ขอน กลุ่มเรือคายัคคลับ กลุ่มเครือข่ายศิลปะบ้านศิลาแลง กลุ่มเยาวชนคนรักสวรรคโลก ภาคีระดับอำเภอ/จังหวัด ได้แก่ สภาวัฒนธรรมอำเภอสวรรคโลก เครือข่ายเมืองเก่าเหนือ – เมืองเก่าใต้ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก ภาคีระดับชาติได้แก่ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เครือข่ายสื่อออนไลน์ และสื่อมวลชน ซึ่งภาคีดังกล่าวให้การสนับสนุนและให้ความร่วมมืออย่างดียิ่งในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการให้ข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ ข้อคิดเห็น การศึกษาดูงาน การประสานงานงบประมาณ สถานที่ กำลังคน การแลกเปลี่ยนบุคลากรซึ่งกันและกัน การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เทคนิควิธีในการนำเสนอข้อมูลต่อนักท่องเที่ยว การจัดโปรแกรมทัวร์การท่องเที่ยว ทำทัวร์ และการประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

3. ผลการศึกษาคุณค่าความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก พบว่า สวรรคโลกเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานที่ส่งผ่านจากอดีตสู่ปัจจุบัน และยังสามารถรักษาความเป็นเมืองที่งดงามไปด้วยวัฒนธรรมและน้ำอยู่ โดยทีมผู้วิจัยสรุปได้เป็นเส้นทางการท่องเที่ยว 2 เส้นทางได้แก่ เส้นทางที่ 1 เส้นทางประวัติศาสตร์เมืองสวรรคโลกและ เส้นทางที่ 2 เส้นทางท่ารถม้าถึงหาดเลี้ยว เชื่อมโยงสวรรคโลก ชุมชนพระปรารักษ์ถึงศรีสัชนาลัย

4. ผลการพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลก ภายใต้บริบทโครงการการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชรสรุปได้ว่า ทีมวิจัยได้ร่วมกิจกรรมเพื่อการพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลก โดยดำเนินการ 2 กิจกรรม สรุปได้ ดังนี้คือ

4.1 ผลการศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบด้านการจัดการท่องเที่ยว“แม่กลอง”3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนแพรทนามแดงชุมชนกระดังงา และชุมชนบ้านบางพลับจังหวัดสมุทรสงคราม สรุปข้อสังเกตที่ได้จากการศึกษาดูงานคือ ได้รับฟังสถานการณ์ภาพรวมการจัดการชุมชนและการท่องเที่ยว ในจังหวัดสมุทรสงคราม ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการชุมชน ที่เชื่อมโยงไปสู่ธุรกิจเพื่อสังคม รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องการบริหารจัดการด้านอาหารในท้องถิ่นสำหรับนักท่องเที่ยว และกระบวนการจัดการชุมชน และการสร้างคนรุ่นใหม่เข้ามาเสริมสร้างศักยภาพในการบริหารจัดการชุมชน ซึ่งมีข้อดีคือ คนรุ่นใหม่มีความรู้และทักษะทางด้านการใช้เทคโนโลยี สามารถนำมาต่อยอดการจัดการชุมชนได้เป็นอย่างดี และได้เรียนรู้การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนบ้านบางพลับ ซึ่งมีการจัดเป็นฐานเรียนรู้ในชุมชน โดยมีแนวคิดในการบริหารจัดการแบบมีผู้จัดชุมชนที่ทำหน้าที่ประสานและกระจายบทบาทหน้าที่ไปยังฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ

4.2 ผลจากการเข้ารับการอบรมมัคคุเทศก์ชุมชนกับการสื่อความหมาย การบริหารจัดการและการให้บริการ คือ ได้ทบทวนแนวคิดผลกระทบการท่องเที่ยวแบบมวลชน การท่องเที่ยวทางเลือก บทบาทของชุมชนในการจัด CBT บุคลากรสำคัญในชุมชนสำหรับการบริหารจัดการและการให้บริการการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตลอดจนได้เรียนรู้เกี่ยวกับหลักการมัคคุเทศก์ นักสื่อความหมาย เทคนิคการนำเที่ยว เทคนิคการทำทัวร์ หลักการพูด บทบาทหน้าที่ จรรยาบรรณและได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งได้ฝึกปฏิบัติการนันทนาการ ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวในเขตอุทยานฯ และสาธิตการสื่อความหมายและการควบคุมความปลอดภัยขณะสื่อความหมายในพื้นที่ล่อแหลมของเส้นทางท่องเที่ยวในอุทยาน เรียนรู้เกี่ยวกับการสื่อความหมายมรดกวัฒนธรรมและเชิงนิเวศ และได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดตั้งกลุ่ม และการบริหารจัดการกลุ่มกับ “กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องกล้า” และได้ตั้งกลุ่มดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทโครงการการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลกสืบต่อไปโดยตั้งชื่อกลุ่มว่า“กลุ่มรักสวรรคโลก”

สารบัญ

หน้า

กิตติกรรมประกาศ

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

บทสรุปผู้บริหาร

บทคัดย่อ

สารบัญ

สารบัญภาพ

บทที่ 1 บทนำ

ความสำคัญและที่มา	1
คำถามวิจัย	3
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ขอบเขตการวิจัย	4
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	5
นิยามศัพท์เฉพาะ	5

บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์	8
แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน	11
แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	18
แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	22
แนวคิดด้านการจัดเส้นทางสัญจรเพื่อการท่องเที่ยว	30
แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม	33
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	37

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย	45
ขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัย	45
พื้นที่ดำเนินการวิจัย	46
ประชากร	47
วิธีดำเนินการ	47

บทที่ 4 ผลการวิจัย

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลก และมรดกวัฒนธรรมชุมชน ที่เกิดขึ้นในแต่ละ ห้วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคม เศรษฐกิจ คมนาคม และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนมาเป็นทุนในการพัฒนา เมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร	64
--	----

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

ตอนที่ 2 ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรค์โลก ด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมา ชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรค์โลก	261
ตอนที่ 3 ผลการศึกษาคุณค่า ความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชน สวรรค์โลก	272
ตอนที่ 4 ผลการพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรค์โลก ภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุขุขทัย- ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร	281
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	284
สรุปผลการวิจัย	284
อภิปรายผล	286
ความคาดหวังของทีมวิจัย	287
ข้อจำกัดของทีมวิจัยในการทำวิจัย	288
การเรียนรู้ของทีมวิจัยและศักยภาพที่เพิ่มขึ้น	288
ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับประเด็นวิจัยที่พบจากการวิจัย	288
ปัญหาอุปสรรคต่อความสำเร็จในการวิจัยและพัฒนา	289
ข้อเสนอแนะทั้งในเชิงวิจัยและพัฒนา	289
บรรณานุกรม	291
ภาคผนวก	296
- บทความสำหรับการเผยแพร่กิจกรรมที่เกี่ยวกับการนำผลจากการโครงการไปใช้ ประโยชน์	
- ตารางการเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้กิจกรรมที่ดำเนินการ และผลที่ได้รับตลอดโครงการ	

สารบัญภาพ

ภาพ		หน้า
1	แผนภาพสรุปผลการศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก	65
2	วัดพระปรารักษ์	67
3	โครงการกระดูกโบราณ วัดชมชื่น	67
4	สรุปเหตุการณ์สำคัญช่วงที่เป็นเมืองสวรรคโลก (พ.ศ. 1503-2017)	68
5	กลุ่มคนจีนในสวรรคโลก	69
6	ราชกิจจานุเบกษา เรื่อง ย้ายศาลากลางจังหวัดสวรรคโลก	69
7	พัฒนาการช่วงที่เป็นจังหวัดสวรรคโลก (พ.ศ. 2459 - 2481)	70
8	ที่ตั้งอำเภอสวรรคโลก	71
9	การทำนาข้าว	71
10	การทำไร่ถั่วเหลือง	72
11	ใบตองกล้วยตานี พืชเศรษฐกิจหลักของชาวตำบลคลองกระจง	73
12	ชาวสวนนำใบกล้วยที่ตัดแล้วมาเตรียมลำเลียงขึ้นรถบรรทุก	73
13	บรรจุภัณฑ์ธรรมชาติจากใบตองกล้วยตานี	74
14	โรงงานน้ำมันถั่วเหลืองศรทอง	75
15	โรงงานเส้นก๋วยเตี๋ยวเฮงสมบัติ	79
16	บริษัทก๊วงไถสเปเชียลเปเปอร์ แหล่งผลิตกระดาษสา	82
17	กลุ่มวิสาหกิจชุมชนแม่บ้านเกษตรกรหนองชุมแสงร่วมใจการเกษตร จังหวัดสุโขทัย	91
18	ผลผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแม่บ้านเกษตรกรหนองชุมแสงร่วมใจการเกษตร	95
19	อ้อยควั่น ภูมิปัญญาของชาวตำบลย่านยาว	97
20	การทำเมี่ยงเคี้ยวสูตรสวรรคโลก	98
21	ลุงเรือน (แจ้ว) พันเวอร์ ภูมิปัญญาด้านการตีมีดของชาวสวรรคโลก	99
22	พัฒนาการช่วงที่เป็นอำเภอสวรรคโลก (พ.ศ. 2482 – 2559)	102
23	พัฒนาการช่วงที่เป็นอำเภอสวรรคโลก (พ.ศ. 2482 – 2559) (ต่อ)	103
24	น้ำพริกซีกา	105
25	น้ำพริกปลาร้า	106
26	ปลาจ่อม	107
27	แกงบอน	108
28	แกงหน่อไม้สดใบหญ้านาง	109
29	แกงหยวกกับปลาย่าง	110
30	แกงขี้เหล็กกับปลาย่าง	111
31	ต้มวุ้นเส้นกะทิ	112
32	ต้มกะทิสายบัวกับปลาทุ่นึ่ง	113
33	ก๋วยเตี๋ยวสุโขทัย	114
34	ปลาเห็ดหรือทอดมัน	115

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
35 ย៉ามะปรางดิบ	116
36 ยำหัวปลี	117
37 ขนมนึ่ง	118
38 ขนมนึ่งกับน้ำอวด	119
39 ไช้เหี้ยหรือไชหงส์	120
40 ขนมนึ่งยกปูน	121
41 ข้าวแต่น	122
42 แดกเงา	123
43 ข้าวเหนียวแดง	124
44 ข้าวเม่าคลุก	125
45 ข้าวหลาม	126
46 การแสดงเพลงขอทาน	151
47 การแสดงเพลงขอทานของจังหวัดสุโขทัย	152
48 การแสดงเพลงขอทานของ ครูประทีป สุขโสภ	155
49 สื่การตักรับขับทำนอง-ของครูประทีป สุขโสภ	157
50 ขน 4 ชนิด ในพิธีกินสื่ถ้วย	170
51 การจัดขบวนขันหมากหมั้น	175
52 การยกขันหมากหมั้น	176
53 หม้อใส่เชื้อไฟ	184
54 ปากกา	184
55 การทำขวัญข้าว	190
56 พิธีทอดสลากภัตผ้าห่ม ณ วัดสว่างอารมณ์วรวิหาร	191
57 สลากภัตผ้าห่ม หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ผ้าป่าราว	192
58 พิธีถวายเทียนจำนำพรรษา	193
59 งานประเพณีไหว้หลวงพ่อสองพี่น้อง วัดหนองไ้ อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย	194
60 งานหมากม่วงหมากปรางของดีเมืองสวรรคโลก	195
61 ขบวนหาบพืชผลทางการเกษตร ของดีเมืองสวรรคโลก	195
62 ประเพณีสงกรานต์และเทศกาลอาหารเมืองสวรรคโลก	196
63 พิธีบวงสรวงอนุสาวรีย์พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี	198
64 อนุสาวรีย์ทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ 1	199
65 เสาหลักเมืองสวรรคโลก	200
66 ชุมประตูด้านทิศตะวันตกของวัดสว่างอารมณ์วรวิหาร อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย	201
67 พระพุทธร่องฤทธิ	202
68 อุโบสถวัดสว่างอารมณ์วรวิหาร หลังเก่า	203

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
69 ศาลาการเปรียญวัดสว่างอารมณ์วรวิหาร	203
70 วัดสุวรรณคาราม (วัดกลาง) อำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย	204
71 ภายในบริเวณวัดสุวรรณคารามซึ่งรื้อร่นเหมาะกับการฝึกสมาธิและปฏิบัติธรรม	206
72 ตึกเจ้าคุณสุวรรณคัรวรนายก	206
73 ชุ่มประต้วัดสวัตติการาม (วัดต้นหัด)	207
74 ศาลาการเปรียญหลังปัจจุบันที่สร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง	208
75 ศาลาจัตุรมุข ที่ประดิษฐานรูปหล่อของพระครูสุจิตศีลาจารย์	209
76 ชุ่มประต้วัดป่าข่อย	210
77 พระอุโบสถวัดป่าข่อย	210
78 วัดหนองไว้	211
79 ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองไว้ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระเจ้าสิบชาติและภาพพุทธประวัติ	212
80 หลวงพ่อสองพี่น้อง	213
81 สิ่งปลูกสร้างในวัดโบสถ์	214
82 อุโบสถวัดโบสถ์ ที่สร้างทับของเดิม	215
83 บ่อน้ำที่พบในบริเวณวัดโบสถ์	216
84 ฐานมณฑปรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ในบริเวณวัดโบสถ์ ซึ่งพบร่องรอยของพระพุทธรูปยืน	217
85 หลวงปู่ภาค เสนโก (อดีตเจ้าอาวาสรูปที่ 1)	218
86 วัดใหม่ศรีสมบูรณ์ (วัดสบ)	219
87 ภาพถ่ายบ้านขุนพิธานสมบัติ	220
88 อาคารเก่าบริเวณใกล้ตลาดสุวรรณคโลก	222
89 ร้านเสริมไทย	223
90 การเดินทางข้ามฝั่งแม่น้ำยมด้วยลิฟท์	225
91 เสาท่าลิฟท์เทศบาล	225
92 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุวรรณครวรนายก	227
93 แผนที่เมืองสุวรรณคโลก	228
94 วัดคังวาริ อำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย	229
95 วัดจวนหรือวัดสว่างอารมณ์ อำเภอสุวรรณคโลก ในปัจจุบัน	231
96 วัดเจ็ดธรรมาสน์ อำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย	231
97 ใบเสมา วัดเจ็ดธรรมาสน์ อำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย	232
98 วัดท่าช้าง อำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย	233
99 วัดไทรย้อย อำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย	233
100 พระอุโบสถสถาปัตยกรรมแบบสุโขทัยคลาสสิกที่มีสัดส่วนสมมาตรและงดงาม	234
101 ชุมชนวังพินพาทยในปัจจุบัน	236
102 ริมฝั่งแม่น้ำยมที่เล่าต่อกันมาว่าเป็นบริเวณที่โขลงช้างเคยลงไปกินและเล่นน้ำในสมัยก่อน	237

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ		หน้า
103	คั่งน้ำหรือไค้งน้ำ แม่น้ำยมบริเวณหน้าวัดคั่งวาริในปัจจุบัน	238
104	วัดท่าเกษม ตำบลเมืองบางยม อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย	239
105	พระพุทธรูปภายในวัดท่าเกษม ตำบลเมืองบางยม อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย	239
106	ศาลาการเปรียญวัดท่าเกษม	240
107	วัดคลองกระจง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย	240
108	หลวงพ่อสมัฤทธิ์ หลวงพ่อเพชร และหลวงพ่อผึ้ง	241
109	สะพานแขวนข้ามแม่น้ำยม หน้าวัดท่าเกษม	241
110	ชุมชนบ้านหนองกลับในปัจจุบัน	243
111	วัดหนองกลับ ศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน	244
112	ยาสูบ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญของชาวบ้านหนองกลับ	244
113	วัดพระปรารค์	245
114	ศาลพระร่วง-พระลือ	246
115	ร่วมประชุมเพื่อสร้างเครือข่ายกับสภาวัฒนธรรมอำเภอสวรรคโลก	263
116	การร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างเครือข่ายกับกลุ่มเยาวชนคนรักสวรรคโลก	264
117	การร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างเครือข่ายกับเครือข่ายเมืองเก่าเหนือ - เมืองเก่าใต้	265
118	การร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างเครือข่ายกับเครือข่ายคัลป์	266
119	การสร้างเครือข่ายกับผู้ประกอบการในท้องถิ่น “ร้านเออะอะ ชง”	267
120	การสร้างเครือข่ายกับผู้ประกอบการในท้องถิ่น “ร้านปู่-ย่า เฮาส์”	268
121	การสร้างเครือข่ายกับผู้ประกอบการในท้องถิ่น บ้านกลางนา”	268
122	การสร้างเครือข่ายกับผู้ประกอบการในท้องถิ่น “กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองชุมแสง”	269
123	การสร้างเครือข่ายกับผู้ประกอบการในท้องถิ่น “ร้านริมยมร่มไผ่”	269
124	การสร้างเครือข่ายกับผู้ประกอบการในท้องถิ่น “กลุ่มเครือข่ายศิลปะบ้านศิลาแลง”	270
125	หน้าเพจสวรรคโลกสเตชั่น	271

บทที่ 1 บทนำ

ความสำคัญและที่มา

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นเป็นเครื่องมือที่ทำให้เห็นรากเหง้าของตนเอง สำนึกในคุณค่าความภูมิใจภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างความเชื่อมั่นในตัวเองว่ามีของคืออยู่ นับเป็นความเคลื่อนไหวที่ก้าวหน้าในวงการประวัติศาสตร์เป็นการก้าวพ้นการศึกษาประวัติศาสตร์ภายใต้กรอบรัฐชาติหรือรัฐจาริต โดยเปิดพื้นที่สู่ท้องถิ่นมากขึ้น นับเป็นการเปิดโอกาสให้สามัญชนได้บอกเล่าเรื่องราวของตนบนพื้นที่ที่กำเนิดและดำรงชีวิตอยู่ของประวัติศาสตร์ชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ข้อนี้เองที่ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและภูมิปัญญาวิถีชีวิตมีความโดดเด่นแตกต่างจากงานเขียนประวัติศาสตร์แบบรัฐชาติ

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับคนในชุมชนในการมีส่วนร่วมในการเขียนประวัติศาสตร์ องค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนทางด้านประสบการณ์และการดำรงชีวิตมาอย่างยาวนานของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เกี่ยวกับพลวัตของชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม รวมถึงการใช้ภูมิปัญญาในการแก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต จนนำไปสู่การรู้จักรากเหง้าตัวตน ตระหนักและมีสำนึกร่วมแห่งการดำรงอยู่ของกลุ่มชน จิตสำนึกที่ถูกหล่อหลอมและบ่มเพาะจากการมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความสำนึกร่วมความเป็นเจ้าของอันเป็นรากฐานสำคัญสำหรับพลังเครือข่ายชุมชนในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงในสังคมปัจจุบัน การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถกำหนดทิศทางของตนเองเพื่อวางแผนก้าวสู่อนาคตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

อำเภอสุวรรณโลก เดิมชื่อ อำเภอวังไม้ขอน ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยม ไกลวัดสว่างอารมณ์วรวิหาร หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า วัดจวน ประวัติศาสตร์ชุมชนอำเภอสุวรรณโลกมีความเกี่ยวข้องกับเมืองเชลียง เมืองศรีสัชนาลัย เมืองเชียงขึ้น และเมืองสุวรรณโลกเก่า เป็นเมืองลูกหลวงในสมัยสุโขทัย เป็นเมืองพระยามหานคร มีศักดินา 10,000 ไร่ เท่ากับเมืองสุโขทัย เมืองพิษณุโลก เมืองกำแพงเพชร และเมืองนครศรีธรรมราช ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมัยกรุงธนบุรีเจ้าเมืองสุวรรณโลก คือ เจ้าพญาสุวรรณโลก ศักดินา 10,000 ไร่ ในปี พ.ศ. 2324 เจ้าเมืองสุวรรณโลกคือพระสุวรรณโลก

หลังจาก ปี พ.ศ. 2435 ทางกรุงเทพฯ ได้ส่งข้าราชการมาบริหารการปกครองควบคู่กับตำแหน่งขุนนางที่สืบตระกูลต่อ ๆ กันมา ทายาทตระกูลวิจิตรนาคนสุดท้าย นามเดิมชื่อ มั่ง เป็นเจ้าเมืองสุวรรณโลก ลำดับที่ 4 ซึ่งเรียงลำดับตั้งแต่ต้นตระกูลดังนี้

พ.ศ. 2378 – 2385 พญาสุวรรณโลก (นาค – ต้นตระกูลวิจิตรนาคน)

พ.ศ. 2385 – 2411 พญาสุวรรณโลก (นก) ลูกพญาสุวรรณโลก (นาค)

พ.ศ. 2411 – 2433 พระยาสุวรรณโลก (ด้วง) ลูกพระยาสุวรรณโลก (นก)

พ.ศ. 2433 – 2455 พระยาสุวรรณโลก (มั่ง วิจิตรนาคน) ลูกพระยาสุวรรณโลก (ด้วง)

เมืองสุวรรณโลกได้มีการย้ายเมืองมาแล้ว 3 ครั้ง ครั้งแรกย้ายจากเมืองสุวรรณโลกเก่าบริเวณหน้าแก่งหลวง อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ซึ่งตามพงศาวดารเหนือได้ระบุว่า พระมหาบาธรรม

ราชเจ้าเป็นผู้สร้างเมืองสวรรค์โลก ครั้งต่อมาได้ย้ายมาที่บ้านท่าชัย ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า บ้านเมืองเก่า และครั้งที่สามย้ายมาจากบ้านท่าชัยมาที่บ้านวังไม้ขอน เมื่อปี พ.ศ. 2329 ถึงแม้ว่าเมืองสวรรค์โลกจะมีการโยกย้ายมาแล้วถึง 3 ครั้ง แต่ชาวเมืองสวรรค์โลกก็ยังคงสืบทอดวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีของตนเองมาอย่างเหนียวแน่น

เมื่อปี พ.ศ. 2377 ยังมีได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าเมือง มีแต่หลวงยกบัตรรักษาการแทนเจ้าเมืองสวรรค์โลก โดยเมืองสวรรค์โลกมีเมืองขึ้นสามเมืองคือ

1) เมืองบางช้าง ปัจจุบันเป็นตำบลเมืองบางช้าง อำเภอสวรรค์โลก ชื่อเมืองนี้ปรากฏตั้งแต่สมัยเชลียง โบราณสถานสำคัญของเมืองนี้ได้แก่วัดโบสถ์เมืองบางช้างวัดใหญ่ชัยมงคล และหอรบทุ่งเสลี่ยม หลังจากปี พ.ศ. 2501 พื้นที่บางส่วนของเมืองบางช้างได้ถูกแยกไปขึ้นกับอำเภอทุ่งเสลี่ยม

2) เมืองทุ่งยั้ง อยู่ที่ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นที่ตั้งของวัดพระแท่นศิลาอาสน์และวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเมืองบางโพเป็นเมืองอุตรดิตถ์ เมื่อปี พ.ศ. 2359 ยกฐานะเมืองพิชัยจากเมืองตรีเป็นเมืองโท ตัดพื้นที่เมืองทุ่งยั้งในความปกครองของเมืองสวรรค์โลก ให้อยู่ในความปกครองของเมืองพิชัยเช่นเดียวกับเมืองอุตรดิตถ์ หลังจากปี พ.ศ. 2459 ได้ยกเมืองอุตรดิตถ์ขึ้นเป็นจังหวัดอุตรดิตถ์ พื้นที่เมืองทุ่งยั้งจึงอยู่ในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์ตั้งแต่นั้นมา

3) เมืองบางยม ปัจจุบันเป็นตำบลเมืองบางยม อำเภอสวรรค์โลก ปรากฏชื่อเมืองนี้ครั้งแรกในเอกสารจดหมายเหตุ พ.ศ. 2387 ระหว่างปี พ.ศ. 2411–2435 เมืองสวรรค์โลกมีเมืองในความปกครอง 6 เมือง ได้แก่ เมืองดั่ง เมืองวิเศษชัยสัย เมืองบางยม เมืองศรีนพมาศ เมืองพิรามวงและเมืองบางช้าง

เมื่อมีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนชื่อเมืองเป็นจังหวัด อำเภอสวรรค์โลกจึงเปลี่ยนเป็น “จังหวัดสวรรค์โลก” โดยมีอำเภอสุโขทัยและอำเภอสรีสัชชาลัย ขึ้นกับจังหวัดสวรรค์โลก ต่อมาเมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2482 จึงมีการยุบจังหวัดสวรรค์โลกให้อยู่ในความปกครองของจังหวัดสุโขทัย

ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคด้วยเหตุการณ์เปลี่ยนผ่านของเหตุการณ์สำคัญของรัฐดังกล่าว ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับปัจจัยในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเมืองสวรรค์โลกมาก ตัวอย่างเช่น ระบบการคมนาคมขนส่ง ซึ่งแต่เดิมเมืองสวรรค์โลกเป็นแหล่งขนส่งสินค้าไปยังเมืองราชธานีทางน้ำ ต่อมาเมื่อปลายรัชกาลที่ 5 วันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2452 ได้มีเส้นทางรถไฟจากชุมทางบ้านดารามาถึงสถานีสวรรค์โลกเป็นครั้งแรก ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตเปลี่ยนไปจากสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงมากขึ้น เกิดสินค้าการเกษตรที่ขึ้นชื่อ และตลอดร้อยกว่าปีที่ผ่านมา คนจากจังหวัดตาก จังหวัดสุโขทัย ที่จะเดินทางไปเมืองหลวงต้องมาขึ้นรถไฟที่สถานีสวรรค์โลก ซึ่งอายุกว่า 100 ปี และปัจจุบันยังใช้งานอยู่ อีกทั้งการเดินทางโดยรถไฟยังเป็นส่วนหนึ่งของการเข้ามาของวัฒนธรรมชุมชนชาวจีนเมืองสวรรค์โลกซึ่งมีทั้งกลุ่มแต้จิ๋วและกลุ่มไหหลำ กรณีเช่นนี้เองทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตเพื่อการปรับตัวของคนเมืองสวรรค์โลก เป็นที่มาของอาหารและประเพณีในเมืองสวรรค์โลกที่ได้รับการสืบทอดอยู่ในปัจจุบันอย่างมากมาย อาทิ การเกิดขึ้นก๋วยเตี๋ยวสุโขทัยที่เป็นอาหารขึ้นชื่อที่มีที่มาจากชุมชนจีนในเมืองสวรรค์โลก นอกจากนี้ชุมชนเมืองสวรรค์โลกยังมีความเกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น รถโดยสารท้องถิ่น (รถคอกหมู) ลิเกสวรรค์โลก ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร มีภาษาถิ่นของตนเอง และอาหารการกิน ตลอดจนอาคารชุมชนการค้าสวรรค์โลกมีความเป็นเอกลักษณ์ด้านสถาปัตยกรรม และด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเมือง

สวรรคโลกเป็นอย่างดี รวมถึงภูมิปัญญาด้านอาชีพ เช่น การตีเหล็ก การทำขัวญ การทำน้ำอ้อย เป็นต้น แม้ชาวสวรรคโลกจะผ่านการเปลี่ยนผ่านของเหตุการณ์สำคัญมาหลายครั้ง แต่ชาวสวรรคโลกก็สามารถปรับตัวดำรงชีวิตอยู่อย่างสุขสงบ ที่ยังคงกลิ่นอายของวิถีวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิม แม้คนในชุมชนจะผ่านร้อนผ่านหนาวของการเปลี่ยนแปลงมาหลายครั้งก็ตาม แต่เพราะคนสวรรคโลกยอมรับความแตกต่างของความหลากหลายดังกล่าว และหล่อหลอมจนกลายเป็นตัวตนคน “หวันโลก” ที่มีสำนึกต่อคุณค่าของวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย แบบชาวบ้านชื่อ ๆ ใจดี ในบรรยากาศสงบและต้องการให้คงสภาพดังกล่าวไว้

ด้วยเหตุดังกล่าว คณะผู้วิจัยในฐานะเป็นชาวสวรรคโลก รับรู้เรื่องราวปรากฏการณ์ทางสังคม ความเปลี่ยนแปลง และพึงพอใจ ภูมิใจต่อการดำรงชีวิตบนผืนแผ่นดินแม่แห่งนี้ ประกอบกับเข้าใจการเติบโตทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น รวมถึงบทบาทของการท่องเที่ยวต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนที่ต้องดำเนินการอย่างระมัดระวังเพราะเป็นเรื่องละเอียดอ่อน รวมถึงการสำนึก การอนุรักษ์ฟื้นฟูมรดกวัฒนธรรมชุมชน และการรักษาสิ่งแวดล้อมของเมือง นอกจากนี้การจะพัฒนาการท่องเที่ยวสวรรคโลกบนฐานความเป็นตัวตนคนสวรรคโลกอย่างสร้างสรรค์ คนในชุมชนและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องต้องมีความรู้ความเข้าใจและสำนึกต่อทรัพยากรและภูมิวัฒนธรรมของสวรรคโลกอย่างถ่องแท้ ถูกต้องเป็นเบื้องต้น ก่อนที่จะนำมรดกวัฒนธรรมของชุมชนไปใช้เป็นฐานในการพัฒนาชุมชนประเด็นต่าง ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ต้องใช้ทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป็นตัวกลางในการสื่อสารและสร้างความเข้าใจ ระหว่างผู้มาเยือนกับเจ้าของบ้านให้เกิดการเรียนรู้ และสำนึกในคุณค่าของความเป็นสวรรคโลกที่ผ่านการศึกษา สืบค้น คัดสรร มรดกวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นที่จะนำมาสร้างการเรียนรู้ที่สร้างสุขทั้งผู้มาเยือนและเจ้าของบ้านอย่างยั่งยืน ดังนั้นในเบื้องต้น คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นศึกษาสืบค้นมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก และศักยภาพในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตภายใต้ปรากฏการณ์ของเหตุการณ์ในแต่ละช่วงเวลา

คำถามวิจัย

จะนำเรื่องราวของพัฒนาการเมืองสวรรคโลก และมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคม เศรษฐกิจ คมนาคม และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนมาเป็นทุนในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัยได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลก และมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคม เศรษฐกิจ คมนาคมและความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนมาเป็นทุนในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย

2. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก

3. เพื่อศึกษาคุณค่า ความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสุวรรณคโลก
4. เพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสุวรรณคโลก ภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวนบนเส้นทางมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

- 1) พัฒนาการตั้งถิ่นฐาน วิธีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหา การปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่เป็นลักษณะประวัติศาสตร์สังคมที่สัมพันธ์กับชุมชน
- 2) ความเชื่อ-โลกทัศน์ ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติที่เหนือธรรมชาติ และระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน
- 3) ศิลปกรรม ประดิษฐ์กรรมที่เป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ ศิลปะการแสดงดนตรีพื้นถิ่นที่เกิดขึ้นจากแรงบันดาลใจ จากสภาวะแวดล้อม และวัฒนธรรมในพื้นที่ที่หลากหลาย แต่ละชุมชนที่เกิดจากการปรับตัวทางสังคมภายใต้สิ่งแวดล้อม (ที่เน้นการศึกษาวิวัฒนาการ หรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัวของสังคม / ความเป็นพลวัต โดยมีพื้นมาจากเทคโนโลยีการผลิต โครงสร้างทางสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นเงื่อนไข
- 4) กระบวนการสร้างเสริมและการถ่ายทอดความรู้ และแนวทางสนับสนุน พัฒนาทรัพยากรบุคคลเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 5) ความสามารถในการวางตัวของชุมชนเข้าสู่บริบทของการพัฒนาที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงข่ายการท่องเที่ยวเมืองสุวรรณคโลก สุโขทัย ศรีสัชชนาลัย กำแพงเพชร
- 6) วิเคราะห์ คัดกรอง ประเมินคุณค่า ความหมาย และกำหนดอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสุวรรณคโลก
- 7) ข้อมูลทางนิเวศวัฒนธรรม (ความสัมพันธ์ในระหว่างมนุษย์ สิ่งแวดล้อมและอำนาจเหนือธรรมชาติ)
- 8) ข้อมูลประวัติศาสตร์ ความเคลื่อนไหวในแต่ละช่วงเวลาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่ส่งผลกระทบต่อคน สังคมเมืองสุวรรณคโลก

ขอบเขตด้านพื้นที่

โครงการวิจัยนี้กำหนดพื้นที่ในการศึกษาเฉพาะที่เขตชุมชนเมืองสุวรรณคโลก และชุมชนคาบเกี่ยวทางวัฒนธรรมที่มีวิถีชีวิตเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาวิถีถิ่นชุมชนเมืองสุวรรณคโลก ได้แก่ ชุมชนตำบลในเมือง ชุมชนตำบลคลองกระจง ชุมชนตำบลวังไม้ขอน ชุมชนตำบลวังพิณพาทย์ ชุมชนตำบลย่านยาว เป็นต้น

ขอบเขตด้านประชากร

เพื่อให้การศึกษาโครงการสัมฤทธิ์ผลอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จึงขอความอนุเคราะห์จากผู้ทรงคุณวุฒิด้านต่าง ๆ ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้มีความรู้ในท้องถิ่น ปราชญ์ท้องถิ่น เจ้าหน้าที่และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักวิชาการศึกษา และนักพัฒนาชุมชนในพื้นที่ ที่จะมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลองค์ความรู้ชุมชน

ขอบเขตด้านเวลา

1 พฤษภาคม 2558 ถึง 30 ตุลาคม 2560 แบ่งเป็น 2 ช่วง

ช่วงที่ 1 ระยะเวลา 9 เดือน ศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และ 2

ช่วงที่ 2 ระยะเวลา 9 เดือน ศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 และ 4

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ผลในเชิงวิจัย

1) ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาและสภาพปัจจุบันของวัฒนธรรมชุมชนในชุมชนเมืองสวรรคโลกที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน

2) ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมภูมิปัญญาและวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ของชุมชนเมืองสวรรคโลก

3) ได้องค์ความรู้เรื่อง พัฒนาการเมืองสวรรคโลก และมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ ละช่วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคม เศรษฐกิจ คมนาคม และความสัมพันธ์ระหว่างคนใน ชุมชน มาเป็นทุนในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชกาลาลัย

4) ได้องค์ความรู้เรื่อง คุณค่า ความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก

ผลในเชิงพัฒนา

1) ได้แนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองสวรรคโลกและตัวอย่างของกิจกรรมพัฒนาโดยใช้ข้อมูล ที่ศึกษาสำรวจเป็นฐานในการพัฒนาในการตัดสินใจแก้ปัญหาหรือพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนต่อไป

2) เกิดการฟื้นฟูและเสริมสร้างความภูมิใจ ความมั่นใจในสติปัญญา ความสามารถและศักยภาพ ของชาวสวรรคโลก สำหรับใช้เป็นฐานในการปรับตัวอย่างมีดุลยภาพท่ามกลางกระแสความ เปลี่ยนแปลงในปัจจุบันและอนาคต

3) ได้เครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิด ร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

อัตลักษณ์และคุณค่ามรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก หมายถึง ลักษณะเฉพาะตัวของ ชุมชนสวรรคโลก ในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย

1) พัฒนาการตั้งถิ่นฐาน วิถีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหา การปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม ความ สัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อมความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

2) ความเชื่อ-โลกทัศน์ ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เหนือธรรมชาติและระหว่าง คนในชุมชนด้วยกัน

3) ศิลปกรรม ประดิษฐ์กรรมที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ ศิลปะการแสดง ดนตรีพื้นถิ่น ที่เกิดขึ้นจากแรงบันดาลใจจากสภาวะแวดล้อมและวัฒนธรรมในพื้นที่หลากหลายแต่ละ ชุมชน

4) กระบวนการสร้างเสริมและการถ่ายทอดความรู้และแนวทางสนับสนุน พัฒนาทรัพยากร บุคคล เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

5) ความสามารถในการวางตัวของชุมชนเข้าสู่บริบทของการพัฒนาที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงข่ายการท่องเที่ยวเมืองสวรรคโลก สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร

เครือข่ายชุมชนคนสวรรคโลก หมายถึง กลุ่มบุคคลที่สานความร่วมมือกันระหว่างองค์กรและหรือระหว่างปัจเจกบุคคลใน 3 ภาคคือ ภาครัฐ (ส่วนกลางส่วนท้องถิ่น) ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนและภาคประชาชนในการดำเนินกิจกรรมการศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมา ชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลกในพื้นที่ชุมชนตำบลในเมือง ตำบลคลองกระเจง ตำบลวังไม้ขอน ตำบลวังพิณพาทย์ และตำบลย่านยาว

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ หมายถึง การท่องเที่ยวที่สนับสนุนให้นักท่องเที่ยวได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจในคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของพื้นที่ชุมชนสวรรคโลกที่ได้ท่องเที่ยวอย่างลึกซึ้ง โดยผ่านประสบการณ์ตรงร่วมกับชาวบ้านในชุมชนสวรรคโลกซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่หรือเจ้าของวัฒนธรรม

เครือข่ายภาคีที่เกี่ยวข้อง หมายถึง กลุ่มบุคคลที่เกิดจากการรวมตัวขององค์กรและกลุ่มคนทั้งที่เป็นส่วนราชการและไม่ใชราชการ อันประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่าง ๆ เช่น พระสงฆ์ผู้มีความรู้ในท้องถิ่น ปราชญ์ท้องถิ่นเจ้าหน้าที่และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนักวิชาการการศึกษาและนักพัฒนาชุมชนในพื้นที่ ที่จะมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลองค์ความรู้ชุมชน เพื่อร่วมกันดำเนินงานพัฒนาการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชนบนเส้นทางท่องเที่ยวมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หมายถึง งานวิจัยที่คนในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนผ่านกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสร้างโอกาสให้ชุมชนได้มาร่วมกันคิดวิเคราะห์สภาพที่เป็นอยู่ ทดลองจัดการกับปัญหาปัจจุบันและวางแผนอนาคตโดยใช้กระบวนการที่เป็นเหตุเป็นผล เป็นระบบบนฐานของความรู้และข้อมูล รวมทั้งแยกแยะ รวบรวมความรู้ที่ได้อย่างเป็นระเบียบ สรุปบทเรียนเพื่อทำงานต่อไปและเพื่อจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป

ศักยภาพชุมชน หมายถึง ความรู้ ความสามารถ พฤติกรรม และแรงจูงใจของคนในชุมชนสวรรคโลกที่มีทักษะความสามารถแต่ละด้านแตกต่างกันไป แต่ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและส่งผลกระทบต่อความสำเร็จของการพัฒนาเมืองสวรรคโลก ภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัย เรื่อง การศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชน สู่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ทีมวิจัยได้ศึกษาแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานในการกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์
 - 1.1 ความหมายของอัตลักษณ์
 - 1.2 การศึกษาอัตลักษณ์และคุณค่ามรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก
2. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน
 - 2.1 หลักการการท่องเที่ยวโดยชุมชน
 - 2.2 การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรม
 - 2.3 การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์
 - 2.4 คุณลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์
3. แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
 - 3.1 การพัฒนาโจทย์วิจัยในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
 - 3.2 หลักการกำกับของงานวิจัยท้องถิ่น
4. แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม
 - 4.1 ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 4.2 หลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 4.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 4.4 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 4.5 องค์ประกอบของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 4.6 ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
5. แนวคิดด้านการจัดเส้นทางสัญจรเพื่อการท่องเที่ยว
 - 5.1 เส้นทางท่องเที่ยวในเมือง
 - 5.2 เส้นทางประวัติศาสตร์
 - 5.3 เส้นทางธรรมชาติ
 - 5.4 เส้นทางแบบผสมผสาน
6. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
 - 6.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม
 - 6.2 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม
 - 6.3 หลักการและกระบวนการของการมีส่วนร่วม
 - 6.4 ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความร่วมมือ
 - 6.5 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

1.1 ความหมายของอัตลักษณ์

แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์เป็นแนวคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

อัตลักษณ์ (อัต-ตะ-ลัก) ประกอบด้วยคำว่า “อัต” (อัต-ตะ) หมายถึง ตนหรือตนเอง “ลักษณ์” หมายถึง สมบัติเฉพาะตัว คำว่า “อัตลักษณ์” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Identity” อ่านว่า ไอ-เด็น-ติ-ตี้ หมายถึง ผลรวมของลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งทำให้สิ่งนั้นเป็นที่รู้จักหรือจดจำ (อมรรัตน์ บุญสว่าง, 2552)

Charles (1945; อ้างถึงใน อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546) อัตลักษณ์คือสิ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม สังคมและปัจเจกบุคคลเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ สังคมเกิดจากการผสมผสานของตัวตนเชิงจิต (Mental selves) ของหลาย ๆ คนที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันตัวตนของเราพัฒนาขึ้นมาจากปฏิกริยาของเราต่อความคิดเห็นของผู้อื่นเกี่ยวกับตัวเรา เรียกกระบวนการนี้ว่า “ตัวตนในกระจกเงา” (Looking glass self)

Ruth (1934; อ้างถึงใน อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546) ได้เสนอแนวคิด “โครงร่างบุคลิกภาพ” เพื่ออธิบายเกี่ยวกับแบบแผนของบุคลิกภาพทางสังคมที่โดดเด่นในสังคมหนึ่ง ๆ มีข้อสรุปว่าปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อโครงร่างบุคลิกภาพส่วนรวมคือปัจจัยทางอารมณ์ที่มีความสม่ำเสมอเป็นแบบแผนของปัจเจกโครงร่างบุคลิกภาพปัจเจกดังกล่าวกำหนดแบบแผนของพฤติกรรมและวัฒนธรรมกลายเป็นโครงร่างบุคลิกภาพส่วนรวม และได้หล่อหลอมบุคลิกภาพของปัจเจกให้กลมกลืนอยู่ในกรอบค่านิยมของสังคม

Hornburger (1963; อ้างถึงใน พรพรรณ ทรงบัณฑิตย, 2549) ได้ให้คำนิยามไว้ว่า อัตลักษณ์ถือเป็นคุณลักษณะที่มีอยู่ในคนหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ทำให้เกิดความโดดเด่นมีลักษณะเฉพาะและแตกต่างจากบุคคลอื่น อัตลักษณ์ของแต่ละบุคคลหรืออัตลักษณ์ส่วนบุคคลจึงมีความหมายถึง ลักษณะเฉพาะของบุคคลนั้น ๆ ที่ไม่ซ้ำแบบใคร ซึ่งในบุคคลหนึ่งอาจมีลักษณะโดดเด่นนี้ได้หลายรูปแบบ อาจเป็นบุคลิกภาพที่ซ่อนอยู่ภายในหรือเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ กันบ่อยครั้ง จนเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนกลายเป็นเอกภาพของลักษณะเฉพาะตัวได้

สุวิมล วงศ์รัก (2547) กล่าวว่า วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากความเป็นมนุษย์ มนุษย์เป็นสัตว์สังคมต้องอยู่ร่วมกันจึงจะสามารถดำรงอยู่ได้ และการอยู่ร่วมกันต้องมีการสร้างอะไรบางอย่าง และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อให้อยู่ร่วมกันได้ นั่นคือสิ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรม ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม ลักษณะเด่นของแต่ละวัฒนธรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะของสังคมที่ทำให้แต่ละสังคมแตกต่างกันนั้นเรียกว่า อัตลักษณ์

เชิษฐวิญ ภูษมงคล (2549) ได้แบ่งประเภทของ “อัตลักษณ์” ออกเป็น 5 ประเภทดังนี้

- 1) อัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคล (Individual Identity)
- 2) อัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity)
- 3) อัตลักษณ์องค์กร (Corporate Identity)
- 4) อัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity)
- 5) อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Identity)

นอกจากนี้ Stuart Hall [24] ยังได้กล่าวถึงแนวความคิดเกี่ยวกับประเด็นเรื่องของอัตลักษณ์ การปฏิบัติการทางวัฒนธรรม (Cultural Practice) รวมถึงการผลิตวัฒนธรรม (Cultural Production) ไว้ในหนังสือชื่อ Theorizing Diaspora โดย Stuart Hall ได้ตั้งทฤษฎีเพื่อสะท้อนถึงเรื่องอัตลักษณ์ วัฒนธรรมไว้ 2 ทฤษฎี ได้แก่

ทฤษฎีที่ 1 อัตลักษณ์ เป็นเรื่องของกลุ่มและการมีประวัติศาสตร์ร่วมกันซึ่งมีความเชื่อมโยงกันทางเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์ เป็นสิ่งคงที่ไม่มีเปลี่ยนแปลง

ทฤษฎีที่ 2 อัตลักษณ์ เป็นเรื่องที่ไม่คงที่ มีการเปลี่ยนแปลงตามรูปแบบ รวมถึงมีความขัดแย้งอีกนัยหนึ่งหมายถึง อัตลักษณ์มีทั้งเรื่องที่เหมือนและเรื่องที่แตกต่างกันด้วยเช่นกัน

จากการศึกษาเกี่ยวกับความหมายของอัตลักษณ์ จึงสรุปได้ว่า อัตลักษณ์ หมายถึง ลักษณะเด่นหรือสิ่งที่ระบุความเป็นตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งสมาชิกในกลุ่มแสดงตนและยอมรับร่วมกัน รวมถึงคนนอกกลุ่มจะสามารถรับรู้ถึงความแตกต่างได้ทั้งด้านภาษา การแต่งกายและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีลักษณะเฉพาะนั้น ๆ ได้

1.2 การศึกษาอัตลักษณ์และคุณค่ามรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นเป็นเครื่องมือที่ทำให้เห็นรากเหง้าของตนเอง สำนึกในคุณค่าความภูมิใจภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างความเชื่อมั่นในตัวเองว่ามีของดีอยู่ นับเป็นความเคลื่อนไหวที่ก้าวหน้าในวงการประวัติศาสตร์ เป็นการก้าวพ้นการศึกษาประวัติศาสตร์ภายใต้กรอบรัฐชาติหรือรัฐจารีต โดยเปิดพื้นที่สู่ท้องถิ่นมากขึ้น นับเป็นการเปิดโอกาสให้สามัญชนได้บอกเล่าเรื่องราวของตนบนพื้นที่ที่กำเนิดและดำรงชีวิตอยู่ของประวัติศาสตร์ชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ข้อนี้เองที่ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและภูมิปัญญาวิถีชีวิตมีความโดดเด่นแตกต่างจากงานเขียนประวัติศาสตร์แบบรัฐชาติ ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับคนในชุมชนในการมีส่วนร่วมในการเขียนประวัติศาสตร์ องค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนทางด้านประสบการณ์และการดำรงชีวิตมาอย่างยาวนานของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เกี่ยวกับพลวัตของชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม รวมถึงการใช้ภูมิปัญญาในการแก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต จนนำไปสู่การรู้จักรากเหง้าตัวตน ตระหนักและมีส่วนร่วมแห่งการดำรงอยู่ของกลุ่มชนจิตสำนึกที่ถูกหล่อหลอมและบ่มเพาะจากการมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความสำนึกร่วม ความเป็นเจ้าของอันเป็นรากฐานสำคัญสำหรับพลังเครือข่ายชุมชนในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงในสังคมปัจจุบัน การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถกำหนดทิศทางของตนเองเพื่อวางแผนก้าวสู่อนาคตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

อำเภอสวรรคโลก เดิมชื่ออำเภอวังไม้ขอน ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยม ใกล้วัดสว่างอารมณ์วรวิหาร หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า วัดจวน ประวัติศาสตร์ชุมชนอำเภอสวรรคโลกมีความเกี่ยวข้องกับเมืองเชลียง เมืองศรีสัชนาลัย เมืองเชียงขึ้น และเมืองสวรรคโลกเก่า เป็นเมืองลูกหลวงในสมัยสุโขทัย เป็นเมืองพระยามหานคร หลังจาก ปี พ.ศ. 2435 ทางกรุงเทพฯ ได้ส่งข้าราชการมาบริหารการปกครอง ควบคู่กับตำแหน่งขุนนางที่สืบตระกูลต่อ ๆ กันมา จนกระทั่งเมื่อมีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนชื่อเมืองเป็นจังหวัด อำเภอสวรรคโลกจึงเปลี่ยนเป็น “จังหวัดสวรรคโลก” โดยมีอำเภอสุโขทัยและอำเภอศรีสัชนาลัย ขึ้นกับจังหวัดสวรรคโลก ต่อมาเมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2482 จึงมีการยุบจังหวัดสวรรคโลกให้อยู่ในความปกครองของจังหวัดสุโขทัย ต่อมาภายใต้ความเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคด้วยเหตุการณ์เปลี่ยน

ผ่านของเหตุการณ์สำคัญของรัฐดังกล่าว ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับปัจจัยในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเมืองสวรรคโลกเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตเพื่อการปรับตัวของคนเมืองสวรรคโลก แต่เพราะคนสวรรคโลกยอมรับความแตกต่างของความหลากหลายดังกล่าว และหล่อหลอมจนกลายเป็นตัวตนคน “หวันโลก” ที่มีสำนึกต่อคุณค่าของวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายแบบชาวบ้าน ๆ ซื่อ ๆ ใจดี ในบรรยากาศสงบและต้องการให้คงสภาพดังกล่าวไว้

คณะผู้วิจัยในฐานะเป็นชาวสวรรคโลก ได้มีโอกาสรับรู้เรื่องราวที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ความเปลี่ยนแปลงและพึงพอใจภูมิใจต่อการดำรงชีวิตบนผืนแผ่นดินแม่แห่งนี้ ประกอบกับเข้าใจการเติบโตทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น รวมถึงบทบาทของการท่องเที่ยวต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนที่ต้องดำเนินการอย่างระมัดระวังเป็นเรื่องละเอียดอ่อน รวมถึงการสำนึกการอนุรักษ์ฟื้นฟูมรดกวัฒนธรรมชุมชนและการรักษาสีงแวดล้อมของเมือง นอกจากนี้การจะพัฒนาการท่องเที่ยวสวรรคโลกบนฐานความเป็นตัวตนคนสวรรคโลกอย่างสร้างสรรค์ คนในชุมชนและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และสำนึกต่อทรัพยากรและภูมิวัฒนธรรมของสวรรคโลกอย่างถ่องแท้ ถูกต้องเป็นเบื้องต้น ก่อนที่จะนำมรดกวัฒนธรรมของชุมชนไปใช้เป็นฐานในการพัฒนาชุมชนประเด็นต่าง ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ต้องใช้ทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป็นตัวกลางในการสื่อสารและสร้างความเข้าใจ ระหว่างผู้มาเยือนกับเจ้าของบ้านให้เกิดการเรียนรู้ และสำนึกในคุณค่าของความเป็นสวรรคโลกที่ผ่านการศึกษา สืบค้น คัดสรร มรดกวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นที่จะนำมาสร้างการเรียนรู้ที่สร้างสุขทั้งผู้มาเยือนและเจ้าของบ้านอย่างยั่งยืน จึงมีความสนใจที่จะใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นศึกษาสืบค้นมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลกและศักยภาพในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตภายใต้ปรากฏการณ์ของเหตุการณ์ในแต่ละช่วงเวลา โดยกำหนดกำหนดแนวคิดในการศึกษาอัตลักษณ์และคุณค่ามรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลกสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ครั้งนี้ โดยกำหนดขอบเขตในการศึกษาอัตลักษณ์ไว้ 5 ด้าน ประกอบด้วย

1) พัฒนาการตั้งถิ่นฐาน วิธีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหา การปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อมความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

2) ความเชื่อ-โลกทัศน์ ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เหนือธรรมชาติ และระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน

3) ศิลปกรรม ประดิษฐ์กรรมที่เป็น เครื่องมือ เครื่องใช้ ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ ศิลปะการแสดง ดนตรีพื้นถิ่น ที่เกิดขึ้นจากแรงบันดาลใจจากสภาวะแวดล้อม และวัฒนธรรมในพื้นที่หลากหลายแต่ละชุมชน

4) กระบวนการสร้างเสริมและการถ่ายทอดความรู้ และแนวทางสนับสนุน พัฒนาทรัพยากรบุคคล เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

5) ความสามารถในการวางตัวของชุมชนเข้าสู่บริบทของการพัฒนาที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงข่ายการท่องเที่ยวเมืองสวรรคโลก สุโขทัย ศรีสชนาลัย กำแพงเพชร

2. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2.1 หลักการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวภายในประเทศได้เจริญรุดหน้าตามลำดับ นับตั้งแต่ได้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อกระตุ้นการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งส่งผลดีต่อเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ จากข้อมูลกรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ในปี 2555 นักท่องเที่ยวต่างชาติประมาณ 22.35 ล้านคน ส่วนในปี 2556 ประมาณ 26.73 ล้านคน ซึ่งเพิ่มขึ้นจากปี 2555 ประมาณ 19.60 % โดยปี 2557 ตั้งเป้าไว้ประมาณ 28.00 ล้านคน และจะสร้างรายได้ประมาณ 1,326,500 ล้านบาท (ยุวดี นิรัตน์ตระกูล, 2557) แต่ในทางตรงกันข้าม การเติบโตของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวกลับทำให้สภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวและภาพพจน์ของการท่องเที่ยวถดถอยการจัดการการท่องเที่ยวโดยทั่วไปมักประสบปัญหาที่สวนทางกันระหว่างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสังคมกับการพัฒนา ด้วยเหตุนี้การพัฒนาการท่องเที่ยวจึงต้องดำเนินการภายใต้การจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งองค์การการท่องเที่ยวโลก ได้กำหนดหลักการของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2531 ว่าลักษณะของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั้น "ได้รับการคาดหวังให้นำไปสู่การจัดการทรัพยากรทั้งมวลด้วยวิถีทางที่ตอบสนองต่อความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสุนทรีย์ ในขณะเดียวกันก็คงไว้ซึ่งบูรณาภาพทางวัฒนธรรม กระบวนการทางนิเวศวิทยา ที่จำเป็น ความหลากหลายทางชีวภาพ และระบบต่าง ๆ ที่เอื้อต่อชีวิต" เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

แนวคิดเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้รับการตอบสนองเป็นอย่างดี ทั้งภาครัฐและเอกชนในการตระหนักถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม จึงทำให้ประเทศต่าง ๆ พยายามคิดหารูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ เพื่อไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จากการจัดประชุม Earth Summit ขึ้นที่ กรุงริโอ เดอจาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน ค.ศ. 1992 (พ.ศ. 2535) ในที่ประชุม มุ่งเน้นความสนใจของทั่วโลกสู่ประเด็นเรื่องการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม และสรุปบทเรียนเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ผ่านมา เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

จากการประชุมนี้เองทำให้เกิดแนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเกิดจากกระแสการเรียกร้องหลัก 3 ประการดังต่อไปนี้ (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2542)

1) กระแสความต้องการของชาวโลก ให้เกิดจิตสำนึกการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในการท่องเที่ยวเป็นกระแสนี้ความต้องการของประชาชนทั่วโลก เกิดการสร้างจิตสำนึกในแง่การอนุรักษ์ต่อสิ่งแวดล้อมระดับท้องถิ่น จนถึงขอบข่ายกว้างขวางไปทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ระบบนิเวศ เพื่อคงความหลากหลายทางชีวภาพเอาไว้

2) กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยว ให้เกิดการศึกษาเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวเป็นกระแสนี้ความต้องการที่มีมากขึ้น ในหมู่นักท่องเที่ยว ที่ต้องการได้รับความรู้ ความเข้าใจ เรื่องการท่องเที่ยวมากกว่าความสนุกเพลิดเพลินเพียงอย่างเดียว เพื่อสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่

3) กระแสความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นกระแสนี้ความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว

เพื่อเป็นหลักประกันให้การพัฒนาการท่องเที่ยว ให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง และชุมชนท้องถิ่นยอมรับในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่จะได้รับ เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ที่เหมาะสม

จากกระแสหลักทั้ง 3 กระแสดังกล่าวนี้ ก่อให้เกิดความตื่นตัวในการพัฒนาการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ เพื่อมาทดแทนหรือแข่งขันกับการท่องเที่ยวแบบประเพณีนิยม โดยมีการประยุกต์รูปแบบการท่องเที่ยวที่นำไปสู่กระแสหลักทั้ง 3 มานำเสนออยู่หลายรูปแบบ แต่ระดับการท่องเที่ยวที่กล่าวถึงมากที่สุดคือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) ระบุว่า เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีส่วนเกี่ยวข้องรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งทำให้คนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและรักษาระบบนิเวศท้องถิ่น พัฒนาเศรษฐกิจ รวมถึงความสามารถและสร้างกำลังใจให้กับชุมชนของตนเองด้วย (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2548; อ้างถึงใน อริสรา เสยานนท์, 2552) ซึ่งสุรเชษฐ์ เชษฐมาส (2551) อธิบายเพิ่มเติมในหลักสากลว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนกลับคืนแก่แหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวมาเยือนในรูปแบบการนำรายได้กลับไปทำนุบำรุงสถานที่และอำนาจ รักษาพล (2549) ได้ให้ความหมายโดยสรุปว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการที่ถูกต้องเหมาะสมอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจโดยการสร้างงานและกระจายรายได้ซึ่งส่งผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมอันดีงาม

นอกจากนี้ความเป็นประชาธิปไตยของสังคมไทย ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม ในการแสดงความคิดเห็น และกำหนดทิศทางการพัฒนามากขึ้น การให้ความสำคัญเรื่องสิทธิมนุษยชน โดยการเคารพสิทธิความเป็นมนุษย์และความเท่าเทียมกัน ของคนในสังคม ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่จะนำผู้คนต่างวัฒนธรรม ให้ได้เรียนรู้แลกเปลี่ยนกัน สร้างความเข้าใจที่แท้จริง และสร้างพันธมิตรในการพัฒนาสังคม เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน สอดคล้องกับ พงนา สวนศรี (2556) ที่ผลักดันการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เป็นที่รู้จักทั้งภายในประเทศ และระดับนานาชาติ ซึ่งเป้าหมายของชุมชนในการทำการท่องเที่ยว ได้แก่ การพัฒนาคน การส่งเสริม การอนุรักษ์ทรัพยากร การมีรายได้เสริมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชาวบ้าน โดยปัจจุบันมีความพยายามในการกำหนดมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งถือเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเพื่อการจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยที่ประชาชนมีส่วนร่วมและสร้างการยอมรับกับผู้ที่เกี่ยวข้อง

อำนาจ รักษาพล และคณะ (2557) สรุปไว้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง การท่องเที่ยวซึ่งเกิดจากความต้องการของชุมชนท้องถิ่น และชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยวหรือได้รับความเห็นชอบ จากเจ้าของหรือผู้ดูแลรับผิดชอบทรัพยากรท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องและให้สมาชิกในชุมชนท้องถิ่นนั้นมีส่วนร่วมในการจัดการตลอดกระบวนการ เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่น สามารถพัฒนาคน พัฒนาชุมชนและสร้างจิตสำนึกให้ทุกฝ่ายร่วมกันรับผิดชอบต่อระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

2.2 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดความเข้าใจและรู้จักตัวเอง เกิดความภาคภูมิใจ เกิดความรู้สึกรัก ห่วงแหน และอยากอนุรักษ์สืบทอดมรดกวัฒนธรรมของตนให้คงอยู่ต่อไป ดังนั้น การพัฒนาการท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรมจึงควรคำนึงถึงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมถึงการถ่ายทอดวิถีวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ดังที่ ภาราเดช พยัฒวิเชียร (2547: 6-9) เสนอแนะว่า ควรนำการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ไม่ใช่นำเข้าวัฒนธรรมไปปรับใช้การท่องเที่ยวดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งหมายความว่าเมื่อมีการท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน ชุมชนต้องรู้จักตัวเองว่าเป็นใคร มีรากเหง้าเหล่ากออยู่ตรงไหน สิ่งดี ๆ ในชุมชนที่กำลังจะสูญหายไป จะถูกรื้อฟื้นขึ้นมาด้วยความภาคภูมิใจ เกิดกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการศึกษาทำให้ชุมชนท้องถิ่นเริ่มเข้มแข็งขึ้น เกิดความเชื่อมโยงขึ้น ในที่สุดชุมชนท้องถิ่นจะสามารถอยู่อย่างภาคภูมิใจ เชื่อมโยงกันได้อย่างมีศักดิ์ศรี เข้าใจการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมอื่น รู้จักคนอื่น เกิดปัญญา มีการเปรียบเทียบวิเคราะห์ สังเคราะห์ และนำมาสู่ประเด็นที่ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาได้ด้วยความร่วมมือของคนในชุมชนท้องถิ่น

ความพิเศษของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นจะเน้นที่การศึกษาหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งมีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ผ่านทางประวัติศาสตร์ อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้และการให้คุณค่าของสังคม โดยสามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคแต่ละสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมหรือขนบธรรมเนียมประเพณี

นอกจากสถานที่ท่องเที่ยวแล้ว เทศกาลและงานฉลอง รวมไปถึงสินค้าพื้นเมืองก็ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าเชิงวัฒนธรรม ดังนั้นการอนุรักษ์และการพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไปนั้น เป็นเรื่องสำคัญเพราะนอกจากจะเป็นความภาคภูมิใจของประเทศแล้ว ยังมีคุณค่าที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ชาติพันธุ์วิทยา และมานุษยวิทยา อีกทั้งยังสามารถส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนและประเทศผ่านการท่องเที่ยวได้อีกทางหนึ่ง (กาญจนา แสงลิ้มสุวรรณ และ ศรัณยา แสงลิ้มสุวรรณ, 2555, 139-146)

2.3 การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

องค์ศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโก (UNESCO) ((ม.ป.ป.); อ้างถึงใน สงกรานต์ เชื้ออนธนะ, 2556, 33-34) ได้ให้นิยามของการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ว่า เป็นการท่องเที่ยวที่มีจุดประสงค์สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาชุมชนที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการดำเนินชีวิตของชุมชนโดยจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างกลมกลืนและสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ตลอดจนวิถีต่าง ๆ ในชุมชน ในเชิงของการเรียนรู้และการทดลองเพื่อให้ได้มาซึ่งประสบการณ์จากสิ่งที่มีอยู่และเป็นอยู่จริงในชุมชน นอกจากนั้นชุมชนจะต้องสามารถจัดการการท่องเที่ยวสร้างสรรค์เป็นเครื่องมือในการรักษาความสมดุลระหว่างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวภายในชุมชนและชุมชนจะได้รับผลประโยชน์ ทั้งในรูปแบบที่เป็นผลประโยชน์ตอบแทนอิงตามระบอบทุนนิยมและในรูปแบบความยั่งยืนของการพัฒนาในชุมชน

ยูเนสโกยังได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวสร้างสรรค์รวมถึงการจัดให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ โดยเน้นการเรียนรู้ การศึกษาจากประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ตลอดจนการมีส่วนร่วมและปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน การท่องเที่ยวสร้างสรรค์จะเน้นความสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวและผู้คนในชุมชนนั้น ๆ โดยมีเป้าหมายว่านักท่องเที่ยวในลักษณะของการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ จะเป็นนักท่องเที่ยวที่ไม่ใช่เป็นเพียงนักท่องเที่ยว (Tourist) แต่จะเป็นสมาชิกของชุมชนที่ได้มีโอกาสเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกัน (Citizen of Community)

ณัฐินี ทองดี และ แพรวโพยม พัวเจริญ (2554, 10) ได้สรุปเกี่ยวกับความหมายของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เป็นกระบวนการคิดของสมองโดยเชื่อมโยงความคิดกับสิ่งที่มีอยู่ โดยมีการพัฒนาออกมาในรูปแบบใหม่ ๆ และเป็นสิ่งแปลกและแตกต่างไปจากเดิมโดยการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์จะต้องรู้จักใช้การคิดเชิงเทียบเคียงกับสิ่งที่มีอยู่ตามความเป็นจริงและฝึกจินตนาการถึงความเป็นไปได้ขอทรัพยากรหรือสิ่งที่เราต้องการพัฒนา ซึ่งแนวทางในการพัฒนาจะต้องมีชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในชุมชน โดยมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างกลมกลืนและสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ตลอดจนวิถีต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อให้ได้มาจากการประสบการณ์จากสิ่งที่มีอยู่และเป็นอยู่จริงในชุมชน นอกจากนั้นชุมชนจะต้องสามารถใช้การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ และสะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชนและผู้ที่เป็นเจ้าของพื้นที่

Richards and Raymond (2000, อ้างถึงใน สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ, 2554) ได้สรุปเกี่ยวกับความหมายของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ไว้ว่า หมายถึง การท่องเที่ยวที่มอบโอกาสให้กับผู้เดินทางการพัฒนาศักยภาพการสร้างสรรค์ของตนผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์จริงที่เป็นไปตามลักษณะเฉพาะของพื้นที่เป้าหมายที่ได้ท่องเที่ยว

Wurzbarger (2009, อ้างถึงใน สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ, 2554) ได้สรุปเกี่ยวกับความหมายของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ไว้ว่า คือ การท่องเที่ยวที่มุ่งไปสู่ความผูกพันและประสบการณ์อันแท้จริง ซึ่งได้มาจากการเข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ด้านศิลปะ มรดกทางวัฒนธรรม หรือคุณลักษณะเฉพาะของพื้นที่

สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ (2554) ได้สรุปเกี่ยวกับความหมายของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ไว้ว่า หมายถึง การท่องเที่ยวที่สนับสนุนให้นักท่องเที่ยวได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของพื้นที่ท่องเที่ยวอย่างลึกซึ้งโดยผ่านประสบการณ์ตรงร่วมกับเจ้าของพื้นที่หรือเจ้าของวัฒนธรรม

นาฬิกอดิศักดิ์ แสงสนิท (2554, อ้างถึงใน สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ, 2554) ได้สรุปเกี่ยวกับความหมายของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ไว้ว่า หมายถึง การท่องเที่ยวที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชุมชนและอนุรักษ์สถานที่ โดยนักท่องเที่ยวได้เรียนรู้สร้างประสบการณ์ตรงร่วมกับเจ้าของวัฒนธรรม และมีโอกาสได้ใช้ชีวิตร่วมกันกับเจ้าของสถานที่และเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรม วิถีชุมชนและเอกลักษณ์ของสถานที่ ไม่ใช่กิจกรรมที่เน้นรายได้ของชุมชน แต่เป็นกิจกรรมที่เน้นคุณค่าของชุมชนเท่านั้น

จากการศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ คือ การท่องเที่ยววิถีชีวิตที่ทำให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้เกี่ยวกับการใช้ชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น เช่น เรื่องวิถีการอยู่อาศัย การประกอบอาชีพ อาหารการกิน ศิลปหัตถกรรมและสิ่งต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชน และสิ่งสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ คือการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม กิจกรรมที่นำเสนอต่อนักท่องเที่ยวเกิดจากชุมชน ไม่มีใครเข้าไปสั่งหรือชี้นำ ทุกอย่างขึ้นอยู่กับชุมชนและอัตลักษณ์ของเขาเอง ชุมชนเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการทำให้การท่องเที่ยวยั่งยืน

2.4 คุณลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อาศัยคุณลักษณะ 10 ประการ (สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ, 2554) ดังนี้

1) ผู้ท่องเที่ยวและเจ้าของบ้านมีความผูกพันระหว่างกัน (Each Engaging The Other) กล่าวคือ เมื่อนักท่องเที่ยวได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของพื้นที่ภายในท้องถิ่น ทำให้เกิดกระบวนการในการเรียนรู้และให้ความสนใจในภาพลักษณ์ (Image) อัตลักษณ์ (Identity) วิถีชีวิต (Lifestyles) บรรยากาศ (Atmosphere) เรื่องเล่า (Narratives) การสร้างสรรค์ (Creativity) และสื่อ (Media) สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างนักท่องเที่ยวและเจ้าบ้าน โดยเจ้าบ้านได้ต้อนรับขับสู้อย่างอบอุ่นด้วยความสมัครใจ ทั้งนี้เจ้าบ้านเองมีความสำนึกในถิ่นที่อยู่ โดยเจ้าบ้านได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ด้วยความซื่อตรง สนุกสนานและความจริงใจให้แก่นักท่องเที่ยว แม้ว่า จะเป็นช่วงระยะเวลาการเดินทางมาท่องเที่ยว ทำกิจกรรมเพียงระยะสั้น ๆ ก็ตาม แต่ในขณะเดียวกัน ยังสร้างความผูกพันจนเกิดความคุ้นเคยกัน ทำให้นักท่องเที่ยวเห็นคุณค่าของกิจกรรมและเห็นความลึกซึ้งของวัฒนธรรมในรุ่นนั้น ๆ ด้วย

2) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม (Cross-Cultural Engagement/Cultural Experience) กล่าวคือ การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นการสนทนา การแลกเปลี่ยนและการเรียนรู้ระหว่างวัฒนธรรมทำให้ทราบและเข้าใจในคุณค่าของความหลากหลายทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนที่สืบทอดกันมา จนเกิดความซาบซึ้งใจ ในการส่งสมองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์อันเก่าแก่และวัฒนธรรมโบราณของชุมชน อันเป็นรากฐานสำคัญจนเกิดมิติต่าง ๆ ที่ช่วยหล่อหลอมอัตลักษณ์เฉพาะให้กลายเป็นชุมชนท้องถิ่นโดยนักท่องเที่ยวได้มีโอกาสรับรู้จากการเข้ามาเยี่ยมชมชุมชน

3) มีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งทางวัฒนธรรมของพื้นที่ที่ท่องเที่ยว (Spirit of Place/ Deep Meaning/Understanding of The Specific Cultural of The Place) กล่าวคือ เมื่อนักท่องเที่ยวได้เข้าไปใช้ชีวิตในช่วงระยะเวลาหนึ่งเพื่อเรียนรู้และทำกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ร่วมกับศิลปินในพื้นที่ สิ่งเหล่านี้สร้างความผูกพันระหว่างกันของนักท่องเที่ยวและเจ้าบ้าน ทำให้เกิดการเรียนรู้เรื่องราวในอดีตของพื้นที่และสร้างความเข้าใจตรงกัน นอกจากนี้การให้ความรู้ความเข้าใจในคุณค่าทางสังคม ความเชื่อ วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของพื้นที่ท่องเที่ยวอย่างลึกซึ้งโดยผ่านประสบการณ์ตรงร่วมกับเจ้าของพื้นที่หรือเจ้าของวัฒนธรรม โดยชุมชนต้องมีความตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม ความยั่งยืนของชุมชนและทรัพยากรทางธรรมชาติ

4) ประสบการณ์จากการมีส่วนร่วม (Hands-on Experience) กล่าวคือนักท่องเที่ยวที่มีความปรารถนาที่จะมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในทางวัฒนธรรมและคุณค่าในอัตลักษณ์ของพื้นที่ที่ตนเองได้เดินทางไปท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จึงพร้อมที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ การลงมือทำ และมีความสุข เพื่อที่บรรลุถึงเป้าหมายในการพัฒนาความสามารถใหม่ๆ ของตนเองผ่านประสบการณ์ของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ทำให้เกิดการส่งต่อคุณค่าและวิธีการปฏิบัติของชุมชนผ่านกิจกรรมดังกล่าว

5) มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน/ส่งผ่าน-ส่งต่อประสบการณ์ (Exchange Information / Transformation and Transformative Experience) กล่าวคือ ชุมชนท้องถิ่นมอบประสบการณ์ที่เป็นเนื้อแท้ของพื้นที่นั้น โดยชุมชนจะเป็นแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวที่สนใจในการเรียนรู้เกี่ยวกับสถานที่จริง ทำให้ประสบการณ์ที่ควบคุม โดยศิลปินถูกส่งต่อให้นักท่องเที่ยวที่ต้องการทำกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับความมีเสน่ห์ จิตวิญญาณ และบรรยากาศของชุมชน นำไปสู่การสร้างสรรคผลงานในรูปแบบเฉพาะตัวของนักท่องเที่ยว ถือได้ว่าเป็นคุณค่าแห่งการได้ร่วมแบ่งปันข้อมูลระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารจนเกิดเป็นการส่งผ่านประสบการณ์อันล้ำค่า เชิงรูปธรรมและแฝงไปด้วยคุณค่าเชิงนามธรรมด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เป็นการพัฒนาศักยภาพของนักท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกัน นักท่องเที่ยวก็พัฒนาศักยภาพของคนในท้องถิ่นด้วยในแง่ที่ว่ามีการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกันในองค์ความรู้ที่อาจจะใกล้เคียงกันแต่มีที่มาจากต่างถิ่นฐานบ้านเกิด

6) การเป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรมมากกว่าเป็นผู้ชม (More Participate Than Observe) กล่าวคือ การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นรูปแบบหนึ่งที่น่าให้นักท่องเที่ยวเข้าไปมีส่วนร่วมในการลงมือทำกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์กับชุมชนอย่างแท้จริง เพราะเป็นการแบ่งปันประสบการณ์ของชุมชนท้องถิ่นที่มีมาอย่างยาวนาน ส่งต่อถึงนักท่องเที่ยวผู้มาเยือนในท้องถิ่นของตน เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตจริงในชุมชนจนเกิดความรักและหวงแหนในคุณค่าแห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรม

7) นักท่องเที่ยวมีโอกาสในการพัฒนาศักยภาพในการสร้างสรรค์ด้วยตนเอง และมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจ (Co-Creating Tourism Experience) กล่าวคือ การได้ร่วมทำกิจกรรมในพื้นที่ โดยมีเจ้าบ้านเป็นผู้สอนในทักษะเฉพาะของผลิตภัณฑ์ให้นักท่องเที่ยวผู้มีความกระตือรือร้นในสิ่งที่จะเรียนรู้ด้านศิลปะ มรดกทางวัฒนธรรม การทำอาหารท้องถิ่น ซึ่งเป็นการเปิดศักยภาพเพื่อพัฒนามุมมองใหม่ ๆ แก่นักท่องเที่ยวที่ได้ร่วมในการไตร่ตรองและตัดสินใจในขั้นตอนการทำผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้คุณค่าที่ได้รับนั้นเป็นความภูมิใจในการสร้างสรรค์ผลงานด้วยตนเอง สามารถนำผลงานที่ทำขึ้นกลับไปที่บ้านเพื่อเป็นของที่ระลึกถึงการได้มาเยือนในชุมชนนั้น

8) การเข้าถึงความจริงแท้ของกระบวนการในการผลิต รวมทั้งผลิตภัณฑ์ และการมีประสบการณ์จริง (Authentic Both Process and Product / Genuine Experience) กล่าวคือนักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับตัวตนที่แท้จริงของชุมชนท้องถิ่น เพราะนักท่องเที่ยวได้ให้อิสระตัวเองในการเปิดมุมมองใหม่ในผลิตภัณฑ์ (Product) ของพื้นที่นั้นจริงและเข้าร่วมทำกิจกรรมซึ่งมีกระบวนการเฉพาะ (Process) ที่ถูกปรับมาแล้วให้เกิดความสอดคล้องกับสภาพปัจจุบันในแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้ศิลปินในพื้นที่ได้ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการสร้างศิลปะให้กับนักท่องเที่ยวผู้ใฝ่รู้ในการสร้างสรรค์ผลงานและการมีประสบการณ์ร่วมกับศิลปินในพื้นที่นั้นโดยตรง โดยผู้เป็นศิลปินได้ทำหน้าที่ในการเป็นผู้ถ่ายทอด ผู้สอนและผู้แนะนำในทักษะความเชี่ยวชาญนั้น ๆ แก่นักท่องเที่ยวที่ตระหนักในการ

ร่วมสร้างผลงานศิลปะท้องถิ่นด้วยฝีมือของนักท่องเที่ยวเอง จนทำให้นักท่องเที่ยวเล็งเห็นในคุณค่าชีวิตที่แตกต่าง และการต่อยอดประสบการณ์ชีวิตที่หลากหลายมากขึ้น

9) จดจำประทับใจและเข้าใจ (Memorable/I Hear and I Forget, I See And I Remember, I do And I Understand) กล่าวคือ เมื่อนักท่องเที่ยวได้เข้าไปอาศัยในพื้นที่ดังกล่าว การมองเห็นภาพชัดเจน เพื่อชื่นชมความงดงามทางวัฒนธรรม ประเพณี อัตลักษณ์ วิถีชีวิต เรื่องเล่า ภาพลักษณ์ การสร้างสรรค์ และสื่อ ทำให้เกิดภาพที่ควรค่าแก่การจดจำ จนเกิดเป็นความประทับใจอย่างลึกซึ้งถึงจิตวิญญาณในพื้นที่ท่องเที่ยว พร้อมทั้งยังสร้างความเข้าใจอันดีของเจ้าบ้านและนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ

10) การท่องเที่ยวแบบจำเพาะเจาะจง (Tailor-Made Approach) กล่าวคือการมีรูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ที่มุ่งเน้นไปที่การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมแห่งการเรียนรู้ซึ่งคำนึงถึงความยั่งยืนเป็นสำคัญ ทั้งนี้เจ้าบ้านมีการจัดเตรียมอุปกรณ์ในการทำกิจกรรมเฉพาะคนซึ่งขึ้นอยู่กับนักท่องเที่ยว ด้วยว่าต้องการทำกิจกรรมอะไรบ้าง ทั้งที่อาจจะจะมีกิจกรรมหลายอย่าง เจ้าบ้านจะเลือกทำเฉพาะกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวสนใจที่จะเข้ามาเรียนรู้โดยตรง โดยอาศัยประสบการณ์ที่แท้จริงซึ่งเป็นไปคุณลักษณะเฉพาะของพื้นที่มีความผูกพันระหว่างนักท่องเที่ยวและเจ้าบ้าน นักท่องเที่ยวได้ลงมือปฏิบัติจริงจากศิลปินในท้องถิ่น ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพในการสร้างสรรค์ผลงานของนักท่องเที่ยว อันจะนำไปสู่การจดจำ ความประทับใจ และความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในพื้นที่ของการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง

ทั้งนี้คุณลักษณะหลักทั้ง 10 ประการตามกรอบหลักการของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ 2 ลักษณะ ดังนี้

1) คุณสมบัติในเชิงพื้นที่ กล่าวคือ ความเข้าใจถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและเกิดความตระหนักภายในชุมชนโดยเจ้าของวัฒนธรรม เห็นความสำคัญของความหลากหลาย ความโดดเด่นทางวัฒนธรรมหรือธรรมชาติ เจ้าบ้านมีความพร้อมที่จะสื่อสารให้แก่นักท่องเที่ยว ทั้งนี้ชุมชนนั้น ๆ พร้อมที่จะต้อนรับการเข้ามาของนักท่องเที่ยวในการร่วมกันทำกิจกรรมด้วย

2) คุณสมบัติในเชิงกระบวนการ กล่าวคือ การเข้าไปในชุมชนโดยมีกระบวนการนำไปสู่ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในพื้นที่ท่องเที่ยว รวมถึงมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม การมีประสบการณ์ตรงร่วมกับเจ้าของวัฒนธรรม และการไม่ทำลายคุณค่าของชุมชน ซึ่งนำไปสู่ความสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในท้ายที่สุดแล้วการก่อตัวของกระบวนการทั้งหมดนั้นคือ การอาศัย กรอบองค์ประกอบของคุณลักษณะหลัก 10 ประการและคุณสมบัติ 2 ลักษณะแล้วเมื่อในชุมชนนั้นได้ทำการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวไม่นำไปสู่การทำลายคุณค่าเดิมของชุมชน เพราะเจ้าของบ้านมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการรักษา และส่งต่อคุณสมบัติเชิงพื้นที่และคุณสมบัติเชิงกระบวนการฉะนั้นเจ้าบ้านและนักท่องเที่ยวจึงควรตระหนักในสาระสำคัญนี้ด้วย

จากการศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ สรุปได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ คือการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวเจ้าของบ้านมีความผูกพันระหว่างกัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม มีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งทางวัฒนธรรมของพื้นที่ที่ท่องเที่ยว มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน/ส่งผ่าน-ส่งต่อประสบการณ์ รวมทั้งนักท่องเที่ยวมีโอกาสในการพัฒนา

ศักยภาพในการสร้างสรรค์ด้วยตนเองและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ สามารถเข้าถึงความจริงแท้ของกระบวนการในการผลิต รวมทั้งผลิตภัณฑ์และการมีประสบการณ์จริงจดจำประทับใจและเข้าใจอย่างลึกซึ้งในพื้นที่ท่องเที่ยวโดยไม่ทำลายคุณค่าเดิมของชุมชน

3. แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

3.1 การพัฒนาโจทย์วิจัยในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ในการทำวิจัยนั้น ขั้นตอนสำคัญที่เป็นหัวใจของงานวิจัยก็คือ การพัฒนาค้นหาโจทย์วิจัย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นตัวชี้กำหนดว่างานวิจัยชิ้นนั้นจะถือกำเนิดขึ้นมาได้หรือไม่ เมื่อทำแล้วจะมีขอบเขตขนาดไหน มีทิศทางอย่างไร เกิดผลกระทบอะไร มากน้อยแค่ไหน ดังนั้นงานวิจัยโดยทั่วไปจะให้ความสำคัญกับขั้นตอนนี้และส่วนมากจะมีหลักการ/ฐานคิดกำกับไว้เสมอ

ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งมีเป้าหมายอยู่ที่ผู้รับประโยชน์โดยตรงจากงานวิจัยคือชาวบ้าน ในชุมชนท้องถิ่นวิจัยนั้นก็เช่นกัน โดยในเบื้องหลังได้มีการกำหนดฐานคิด/วิธีคิด เป็นหลักการกำกับไว้อย่างน้อย 4 ประการด้วยกันคือ

- 1) โจทย์วิจัยต้องมาจากปัญหาความต้องการของชุมชน
- 2) โจทย์วิจัยนั้นต้องมีความเป็นไปได้ที่จะประสบผลสำเร็จ
- 3) โจทย์วิจัยต้องยกระดับทักษะการแก้ปัญหาของชาวบ้านผ่านการศึกษาค้นคว้า

ข้อมูล (ไม่ใช่การปฏิบัติการเลยโดยไม่ค้นหาข้อมูลก่อน)

- 4) ทุกคนที่เข้าร่วมมีความเข้าใจต่อโจทย์วิจัยอย่างชัดเจน

3.2 หลักการกำกับของงานวิจัยท้องถิ่น

หลักการกำกับของงานวิจัยท้องถิ่นนั้น ดังนั้นนักวิจัยที่เป็นนักวิชาการต้องเปิด ตัวเอง เดินออกจากห้องแล้วเปิดตาเปิดใจเข้าไปหาชุมชนเท่านั้นจึงได้โจทย์วิจัยที่กำกับด้วยหลักการสำคัญ 4 ข้อข้างต้น สำหรับการเข้าไปในชุมชนแล้ว ทำอย่างไรจึงจะได้อะไรดีมีอะไรมาโดยอาจอธิบายเป็น 3 ช่วงคือ ช่วงการเตรียมตัวก่อนลงชุมชน ช่วงการจัดเวทีชุมชน และช่วงหลังการจัดเวทีกับชุมชน

ซึ่งมีรายละเอียดอธิบายได้พอสังเขปดังนี้

3.2.1 ช่วงการเตรียมตัวก่อนลงชุมชน

ในการเตรียมตัวก่อนลงไปชุมชนนั้นถือได้ว่าเป็นขั้นตอนสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการเตรียมตัวดีก็จะทำให้เราได้สิ่งที่ต้องการมาอย่างครบถ้วน แต่ในทางตรงข้ามกันถ้าเตรียมตัวไม่ดีเลย อาจจะได้อะไรเลยและอาจตกหลุมตบ่อ หรือตกม้าตายกลางเวทีได้ ดังนั้นในการเตรียมตัวลงชุมชนเพื่อค้นหาโจทย์วิจัยควรมีการเบื้องต้นดังนี้

- 1) กำหนดจุดประสงค์ก่อนลงพื้นที่ ในการลงชุมชนแต่ละครั้งต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนว่าในแต่ละครั้งนั้นต้องการอะไรมากน้อยแค่ไหน ในการพัฒนาโจทย์โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นพบว่าไม่ได้อะไรที่ครบสมบูรณ์ในครั้งเดียว ในครั้งแรกจะเป็นการแนะนำทำความเข้าใจแนวคิด แนวทางการทำงานวิจัยและสอบถามความต้องการของชุมชนว่าสนใจที่จะนำงานวิจัยไปพัฒนาท้องถิ่นตนเองหรือไม่ ถ้าชาวบ้านมีความสนใจ ในครั้งที่สองของการเข้าไปจะเป็นการประชุมระดมปัญหาค้นหาโจทย์ประเด็นวิจัย รวมถึงการหาทีมวิจัย และในครั้งที่สามจะเป็นการ

ประชุมดูรายรายละเอียดข้อเสนอโครงการร่วมกันของทีมวิจัย ซึ่งในบางโครงการอาจมีครั้งที่สี่หรือห้าก็แล้วแต่ความพร้อมของชุมชนและความสมบูรณ์เข้าใจร่วมกันของโครงการวิจัย

2) ประชุมทำความเข้าใจกับทีมงาน ในการจัดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยโดยทั่วไปมักจะไม่นำคนเดียว จะต้องมีการทำงานช่วยกันเป็นทีม การที่ทีมจะทำงานช่วยเหลือกันได้นั้น จะต้องมีการประชุมออกแบบกระบวนการจัดเวทีร่วมกัน และมีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันให้ชัดเจน ในการประชุมก็จะมีทำความเข้าใจสิ่งที่ต้องการ (วัตถุประสงค์) กำหนดวิธีการที่จะได้มา กำหนดเวลาที่ใช้ วัสดุอุปกรณ์ที่ต้องใช้ และคนที่รับผิดชอบในแต่ละช่วง เช่น คนดำเนินการประชุม คนบันทึกข้อมูล คนสรุปประเด็น คนประสานงาน เป็นต้น

3) ประสานงานเตรียมการพื้นที่ เมื่อเตรียมทีมงานเรียบร้อยแล้ว สิ่งที่จะดำเนินการต่อไป คือการประสานงานเตรียมการกับพื้นที่ สิ่งที่ต้องทำคือการลงไปประสานงานกับผู้นำชุมชน ทำความเข้าใจกับผู้นำเบื้องต้นว่าสนใจหรือไม่ ต่อจากนั้นก็เป็นการนัดหมายเพื่อเตรียมผู้เข้าร่วม เตรียมสถานที่ สื่อ/อุปกรณ์ เตรียมอาหาร/อาหารว่าง ให้พร้อมสำหรับจำนวนคนที่เข้าร่วมประชุม

4) เตรียมทำความเข้าใจข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ การทำงานจะง่ายขึ้น ถ้าเราข้อมูลพื้นที่ที่เราจะลงไปพัฒนาโจทย์วิจัยก่อน จะช่วยเราได้มากในการนำประเด็นในการประชุม รวมถึงการรู้ข้อมูลของตัวคนในชุมชนคือ ผู้นำหรือชาวบ้านว่าเขาทำอะไร สนใจเรื่องอะไร มีปัญหาความต้องการเบื้องต้นอย่างไร การรู้เขารู้เราก่อนการทำงานก็จะสำเร็จได้ง่ายยิ่งขึ้น วิธีการที่จะรู้ข้อมูลที่กล่าวมาข้างต้น อาจทำได้โดยการศึกษาข้อมูลมือสองที่มีอยู่แล้ว โดยอาจหาได้จากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) หรืออาจจะเข้าไปพูดคุยกับผู้นำชุมชนก่อนในช่วงของการเข้าไปประสานงานเตรียมการกับพื้นที่ก็ได้

3.2.2 ช่วงการจัดเวทีชุมชน

หลังจากมีการเตรียมทีม เตรียมสื่ออุปกรณ์ และเตรียมพื้นที่พร้อมเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการจัดเวทีค้นหาโจทย์วิจัย โดยทั่วไปแล้วการจัดเวทีแบบนี้จะใช้รูปแบบการจัดประชุมกลุ่มแบบเข้มข้น (Focus Group Discussion) ซึ่งจะต้องมีการเชิญผู้เกี่ยวข้องทั้งผู้รู้ ผู้นำ และผู้มีส่วนสำคัญกับการตัดสินใจทำวิจัยหรือทำงานพัฒนาชุมชนเข้าร่วม

จากประสบการณ์ของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มหาสารคาม ในการดำเนินการเวทีการประชุมพัฒนาโจทย์วิจัยจะมีขั้นตอนสำคัญ ๆ ที่ต้องทำดังต่อไปนี้

1) การแนะนำตัวและชี้แจงจุดประสงค์การประชุม เป็นธรรมเนียมของการจัดประชุมทุกอย่างอยู่แล้วที่จะต้องมีการแนะนำทำความรู้จักกันของผู้ร่วมประชุมก่อนจะมีการพูดคุยกัน วิธีการแนะนำอาจที่หลายวิธีถ้าคนไม่มากอาจจะแนะนำตัวกันทีละคน แต่ถ้ามีคนเข้าร่วมประชุมมากในส่วนของการแนะนำอาจจะให้ตัวแทนแนะนำเพื่อความรวดเร็ว แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและเทคนิคของผู้ดำเนินการประชุม โดยมีหลักการกำกับเบื้องต้นเพียงว่าทำอย่างไรจะให้ผู้รู้จักกันและคุ้นเคยกันก่อนที่จะมีการพูดคุยกัน ต่อจากนั้นผู้ดำเนินการประชุมควรมีการชี้แจงวัตถุประสงค์ของการจัดประชุมให้ผู้เข้าร่วมรับทราบร่วมกันอีกครั้งว่า ประชุมเพื่ออะไรและจะใช้เวลามากน้อยแค่ไหน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้เตรียมตัวและเตรียมประเด็นในการแลกเปลี่ยนได้

2) การอธิบายแนวคิด หลักการ วิธีการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เนื่องจากงานวิจัยเป็นเรื่องใหม่สำหรับชาวบ้าน เราต้องทำความเข้าใจกับเขาก่อนว่างานวิจัยคืออะไร มีความเป็นมาอย่างไร และเกี่ยวข้องกับชาวบ้านอย่างไร เทคนิควิธีการง่ายๆที่ใช้คือ การอธิบายประกอบแผ่นชาร์ตหรือการวาดภาพประกอบบนกระดานขี้น (Flip chart) เพราะจะทำให้ชาวบ้านเข้าใจง่ายกว่าการพูดปากเปล่าเพียงอย่างเดียว ในการอธิบายต้องบอกให้เขาเข้าใจให้ได้ว่างานวิจัยคืออะไร เมื่อก่อนใครเป็นผู้วิจัย ทำไมชาวบ้านจึงมาทำวิจัย งานวิจัยแบบนี้ชาวบ้านแตกต่างจากวิจัยแบบอื่นอย่างไร มีวิธีการทำอย่างไร และสุดท้ายต้องบอกว่าทำแล้วชาวบ้านได้อะไร พร้อมกับยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมมาประกอบ ในการนำอภิปรายควรมีการเปิดให้มีการซักถามแลกเปลี่ยนกันไปด้วยโดยตลอดเพื่อเป็นการสร้างการมีส่วนร่วม และสุดท้ายต้องมีการถามความสนใจของชาวบ้านว่าสนใจงานแบบนี้ไปใช้กับชุมชนของเขาหรือไม่ อย่างไร

คาถากำกับของขั้นตอนนี้คือ ทำอย่างไรก็ได้ให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญและเห็นประโยชน์ของงานวิจัยในแนวนี้ และตัดสินใจเข้าร่วมกระบวนการวิจัย ถ้าประเมินแล้วผู้ดำเนินการประชุมยังไม่แน่ใจการอธิบายของตนเอง อาจจะต้องใช้สื่ออื่นมาช่วย เช่น สื่อวีดิทัศน์ ภาพโปสเตอร์ แผ่นพับ เป็นต้น

3) การค้นหาปัญหาชุมชน ด้วยหลักการที่ว่าโจทย์วิจัยต้องมาจากปัญหาความต้องการของชุมชน ดังนั้นเมื่อชาวบ้านเห็นความสำคัญของการวิจัยและสนใจร่วมกระบวนการวิจัยแล้ว ขั้นตอนต่อมาคือการค้นหาปัญหาความต้องการเพื่อพัฒนาเป็นโจทย์วิจัย

วิธีการค้นหาปัญหาชุมชนที่ทำกันทั่วไปคือการระดมสมอง และเครื่องมือที่นำมาช่วยจับประเด็นในการระดมสมองก็มีหลากหลาย แต่ที่นิยมกันมากและง่ายต่อการจับประเด็น คือ Mind Map สำหรับเทคนิคการระดมปัญหาช่วงแรกเราจะเริ่มจากการมองชุมชนในเชิงระบบก่อน เช่น เราอาจมองว่าองค์ประกอบของระบบชุมชน ประกอบด้วย เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม หลังจากนั้นก็ตั้งคำถามคำถามเพื่อการระดมปัญหาก็จะไล่เรียงไปในแต่ละด้าน และบันทึกไว้ในชาร์ตในรูปแบบ Mind Map เพื่อให้เห็นไปพร้อม ๆ กัน เพราะแทนที่เราจะเปิดเวทีถามผู้เข้าร่วมว่า มีปัญหาอะไรในชุมชนบ้าง ซึ่งมันจะกว้างเกินไปและจัดระเบียบยาก เราก็ลงไปดูสภาพปัญหาในแต่ละด้านเลยจะทำให้เราจับประเด็นง่ายขึ้น

4) การค้นหาศักยภาพชุมชน หลังจากได้ทราบปัญหาของชุมชนในแต่ละด้านแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ การระดมศักยภาพของชุมชน หรือทุนทางสังคมของชุมชน ที่จะเป็นปัจจัยบวกช่วยให้การทำงานวิจัยประสบความสำเร็จได้ ศักยภาพหรือทุนของชุมชน อาจจะประกอบด้วย ทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรที่คนสร้างขึ้น ทรัพยากรมนุษย์ องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงหน่วยงานองค์กรที่จะเข้ามาหนุนเสริมชุมชนในการทำงาน เป็นต้น

สำหรับวิธีการค้นหาศักยภาพชุมชน ก็ใช้คำถามง่าย ๆ เช่น ทุน ภูมิปัญญา หรือของดีของชุมชนมีอะไรบ้าง? จากนั้นก็ตั้งคำถามให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมลงรายละเอียดในแต่ละเรื่อง

5) การจัดลำดับความสำคัญปัญหา เมื่อทราบปัญหาและศักยภาพชุมชนแล้ว สิ่งที่ต้องทำต่อไปคือการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา โดยการให้เวทีประชุมเป็นผู้ตัดสินใจว่าปัญหาอะไรที่มีผลกระทบต่อคนในชุมชนมากอันดับหนึ่ง อันดับสอง หรืออันดับสาม พร้อมกับการให้เหตุผลประกอบ สำหรับวิธีการนั้นถ้าจะให้ดีควรใช้วิธีการเอาข้อมูลเกี่ยวกับตัวปัญหา เช่น สภาพ ผลกระทบ

ความเรื่อร้ง ความรุนแรง เป็นต้น มาจัดลำดับความสำคัญแทนการลงมติของที่ประชุม (Vote) การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาจะทำให้เราทราบว่าชุมชนเขากำลังสนใจเรื่องอะไร และรู้เหตุผลของการที่เขาสนใจเรื่องนั้นๆ มาเป็นข้อมูลสำหรับการดำเนินการขั้นต่อไป

6) การวิเคราะห์ปัญหาเพื่อตัดสินใจเลือกโจทย์วิจัย ในการวิเคราะห์ปัญหาเพื่อการค้าหาโจทย์วิจัย จะเป็นการวิเคราะห์ปัญหาในเบื้องต้นเพื่อให้เวทีประชุมเข้าใจร่วมกันและตัดสินใจเลือกประเด็นในทำเป็นโจทย์วิจัยได้ง่ายขึ้น โดยจะนำเอาประเด็นเฉพาะที่เราจัดลำดับความสำคัญไว้มาทำการวิเคราะห์ทั้งในเชิงลึกและเชิงกว้าง การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถมองปัญหาให้ลึกและกว้างได้ และการใช้การวิเคราะห์เชิงระบบ (System Analysis) และการคิดเชิงระบบ (System Thinking) เข้ามาช่วยจะทำให้เราเข้าใจง่ายขึ้น โดยให้มีการมองธรรมชาติของปัญหาว่า ปัญหาหนึ่ง ๆ มันไม่ได้เกิดขึ้นมาลอยๆ แต่มันจะมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่น ๆ ด้วย กล่าวคือปัญหาใดก็ตามก็จะมีสาเหตุที่หลากหลายสัมพันธ์กันหลายมิติ ดังเช่น มิติแนวราบ คือ ปรากฏการณ์ที่ปัญหาใดปัญหาหนึ่งจะมีสาเหตุหลัก ๆ ชัดหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนว่าล้วนทำให้เกิดปัญหานั้น

มิติแนวตั้งและแนวลึก คือ แต่ละสาเหตุพื้นฐานของปัญหามีความเป็นระบบ และในระบบย่อยก็จะมีสาเหตุย่อย ๆ ภายในของมันได้อีกมิติแนวตั้งแบบเชื่อมโยงที่กว้างขึ้น เมื่อมองที่สาเหตุหลักอาจจะเกี่ยวข้องกับสาเหตุอื่นที่กว้างใหญ่กว่าตัวมัน เช่น ปัญหาด้านโครงสร้าง ปัญหาจากกระแสโลก เป็นต้น

เมื่อวิเคราะห์ปัญหาแล้วเสร็จควรมีประเมินความเป็นไปได้ในการทำการวิจัยโดยการเชื่อมโยงกับศักยภาพที่ชุมชนมี ให้ประเมินดูว่าประเด็นไหนเป็นปัญหาร่วมของคนในชุมชนมากที่สุด มีความเป็นไปได้ที่จะประสบความสำเร็จภายในเวลาที่กำหนดหรือไม่ ถ้าทำแล้วจะยกระดับการเรียนรู้ของชุมชนได้หรือไม่ แล้วให้ที่ประชุมตัดสินใจร่วมกัน

7) การกำหนดคำถามวิจัย เมื่อได้ประเด็นที่จะวิจัยร่วมกันแล้ว สิ่งที่คุณดำเนินการประชุมจะต้องถามที่ประชุมต่อก็คือ สิ่งที่ยอยากรู้ อยากหาคำตอบ ในประเด็นนี้คืออะไร? จากนั้นก็ร่วมกันระดมลงบนกระดานและตกแต่งเป็นคำถามวิจัยที่เป็นข้อตกลงร่วมกันของที่ประชุม

8) การกำหนดวัตถุประสงค์การวิจัย การกำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยนั้นจะกำหนดต่อเนื่องจากการตั้งคำถามวิจัย โดยส่วนมากวัตถุประสงค์จะเป็นตัวกำหนดกิจกรรมและขอบเขตเนื้อหาการวิจัย ดังนั้นในการกำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยมักจะตั้งคำถามร่วมกันว่า “ถ้าจะตอบคำถามวิจัยให้ได้จะต้องรู้หรือทำอะไรบ้าง?” โดยวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ออกมาส่วนมากจะมีให้เห็นในแนวนี้นี้คือ

ข้อที่ 1 เป็นการศึกษาบริบทของชุมชนหรือเรื่องนั้นๆ

ข้อที่ 2 เป็นการศึกษาข้อมูลเชิงประเด็น หรือองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง

ข้อที่ 3 เป็นการตั้งเพื่อตอบผลการศึกษาทั้งหมดจากโจทย์ ทั้งจากข้อมูลและผลการทดลองปฏิบัติการ

9) การกำหนดขั้นตอนวิธีการ ขั้นตอนนี้เป็นกรออกแบบการทำวิจัยร่วมกัน วิธีการคือให้ทีมวิจัยนำวัตถุประสงค์มาแตกประเด็น ถ้าจะตอบวัตถุประสงค์ให้ได้จะต้องทำอะไรบ้าง? โดยให้มีการกำหนดขั้นตอนและวิธีการแต่ละขั้นร่วมกันอย่างละเอียดให้เห็นว่าจะเริ่มจากขั้นตอนไหนและไปสิ้นสุดตรงไหน

10) การหาทีมวิจัยร่วม เมื่อได้ขั้นตอนวิธีการทำงานวิจัยแล้วควรมีการหาทีมทำงาน โดยมีหลักการตั้งคำถามเบื้องต้นว่า “งานวิจัยแบบนี้ควรมีใครเข้ามามีส่วนร่วมบ้างจึงจะทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ประสบความสำเร็จได้?” จากนั้นก็ระดมรายชื่อในที่ประชุมเพื่อนำไปประกอบการร่างข้อเสนอโครงการวิจัย (Proposal) ต่อไปหลังจากการได้ร่างข้อเสนอโครงการวิจัยแล้วสิ่งที่ควรทำในขั้นตอนต่อไปก็คือ การตั้งทีมยกร่างโครงการวิจัยและมีการนัดหมายประชุมอีกครั้งเพื่อช่วยกันปรับปรุงข้อเสนอโครงการวิจัยร่วมกัน

3.2.3 ช่วงหลังการจัดเวทีชุมชน

สิ่งที่ควรทำทุกครั้งหลังจากการจัดเวทีประชุมคือ การสรุปบทเรียนร่วมกันเพื่อประเมินกระบวนการเทคนิค วิธีการและประเมินผลที่ได้จากการจัดประชุมร่วมกัน ซึ่งจะเป็นการเวทีสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของคนทำงานและจัดปรับกระบวนการจัดเวทีในครั้งต่อไปได้ ดังนั้นอาจจะเป็นอีกคาถาหนึ่งบทสำหรับกำกับกระบวนการจัดเวทีว่าทุกครั้งจะต้องมีการสรุปบทเรียนเล็ก ๆ ร่วมกัน

4. แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

4.1 ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

มีผู้ให้ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการแบบการมีส่วนร่วมไว้หลายลักษณะดังนี้

อลิศรา ชูชาติ (2537; อ้างถึงใน อมรวิชช์ นาครทรรพ และดวงแก้ว จันทร์สระแก้ว, 2541) ให้ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการหลอมแนวการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (participatory research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (research) เข้าด้วยกัน เป็นงานวิจัยที่เป็นการพยานศึกษาชุมชน โดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหาศึกษาหาแนวทางในการแก้ปัญหา ปฏิบัติตามแผนและติดตามประเมินผลทั้งนี้ในการดำเนินการวิจัยทุกขั้นตอน ชาวบ้านหรือสมาชิกของชุมชนนั้น ๆ จะต้องเข้ามาส่วนร่วมด้วย

พันธุ์ทิพย์ รามสูตร (2540) ให้ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า การวิจัยปฏิบัติการแบบการมีส่วนร่วม (PAR) เป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชนผู้ที่เป็นประชากรที่ถูกวิจัยกลับบทบาทเปลี่ยนเป็นเป็นผู้ร่วมในการกระทำวิจัยนั่นเอง โดยการมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการวิจัยจนกระทั่งการกระจายความรู้ที่ได้จากวิจัยไปสู่การปฏิบัติ

อุทัย ดุลยเกษม (2537, อ้างถึงใน สุริยา วีรวงศ์, 2538) ให้ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชนซึ่งเคยเป็นประชากรของการวิจัยกลับบทบาทมาเป็นผู้ร่วมในการทำวิจัยโดยเข้ามามีบทบาทส่วนร่วมตลอดกระบวนการวิจัย

นิตยา เงินประเสริฐศรี (2544) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกลยุทธ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการเดินทางไปสู่การพัฒนา (journey of development) โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่เป็นอยู่ไปสู่สิ่งที่สามารถเป็นไปได้ ทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับสังคม โดยหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงอยู่ที่กระบวนการวิจัย ซึ่งใช้แนวทางความร่วมมือ(collaborative approach) ระหว่างนักวิจัยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) ทั้งนี้กระบวนการวิจัยจะต้องเป็นประชาธิปไตย ยุติธรรม มีอิสระและส่งเสริมคุณค่าของชีวิตและกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะเข้าร่วมสังเกต ตรวจสอบสถานการณ์ต่าง ๆ สะท้อนความคิดเห็นและความต้องการของตน ทรัพยากรที่มีอยู่ อุปสรรคและ

ปัญหาที่ปรากฏอยู่ ตรวจสอบทางเลือกที่เป็นไปได้และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีจิตสำนึกไปสู่การเปลี่ยนแปลง ใหม่

จากความหมายของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมหมายความว่าความร่วมมือกันดำเนินกระบวนการวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ทั้งที่เป็นชาวบ้านกับนักพัฒนาและผู้วิจัยภายนอก เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพความจริงของสังคม นั้นมีการร่วมมือซึ่งกันและกัน เพื่อให้เห็นภาพแห่งคุณลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่เด่นชัด

4.2 หลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

โดยหลักการนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประกอบไปด้วยกระบวนการค้นคว้าทางสังคม (social investigation) การให้การศึกษา (education) และการกระทำหรือการปฏิบัติการ (action) เพื่อที่จะให้กลุ่มผู้ถูกกดขี่หรือด้อยโอกาสในสังคมได้มีส่วนร่วมในการสร้างความรู้และทำความเข้าใจกับสภาพการณ์ที่ปรากฏอยู่ รวมทั้งเปิดพื้นที่ให้เรียนรู้และแก้ไข ปัญหาร่วมกันระหว่างหลายฝ่าย อันเป็นการสร้างความรู้ให้กับสังคมได้อย่างเป็น รูปธรรม ซึ่งจะได้ กล่าวถึงต่อไปในรายละเอียด

พันธุ์ทิพย์ รามสูตร (2540) อธิบายไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีหลักการสำคัญ ที่ให้ความเคารพต่อภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนกระบวนการสร้างความรู้ซึ่งแตกต่างไปจากของนักวิชาการ โดยประกอบด้วย

- 1) ปรับปรุงความสามารถและพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริมยกระดับนักศึกษา และพัฒนาความเชื่อมั่นให้เกิดการวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของเขาเอง ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์
- 2) ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้าน ตลอดจนมีการนำไปใช้อย่างเหมาะสม
- 3) สนใจปรีดิ์สนั่นของชาวบ้าน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับประเด็นปัญหา
- 4) การปลดปล่อยแนวความคิดเพื่อให้ชาวบ้านและคนยากจนด้อยโอกาส สามารถมองเห็นของตนเองได้อย่างเสรี มองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง วิเคราะห์วิจารณ์ ตรวจสอบสภาพข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

4.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

- 1) เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งเข้ามาร่วมศึกษาค้นคว้าหาข้อมูล รวมทั้งการหาประเด็นปัญหาเชิงพัฒนา และวรรณกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนตน มิใช่รอคอย นักวิจัยและนักพัฒนาจากภายนอกมาดำเนินงานให้ตน
- 2) เพื่อให้ได้ข้อมูลความเป็นจริง แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม หรือมีความพอดีกับสภาพบริบทของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ทั้งนี้เพราะประชาชนในท้องถิ่นซึ่งสัมผัสกับบริบทของท้องถิ่นของตนเองมาตลอด ย่อมรู้จักสภาพของท้องถิ่นของตนดีกว่าบุคคลภายนอก
- 3) เพื่อให้มีการขับเคลื่อน (mobilization) มวลสมาชิกเข้าด้วยกัน เป็นกระบวนการของผู้มีความรับผิดชอบร่วมกัน เรียนรู้ด้วยกันและแก้ไขปัญหาไปด้วยกัน จากวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมดังกล่าวสรุปได้ว่า เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านหรือว่าบุคคลที่จะ

ค้นคว้ามาศึกษาหาความรู้มีใช้จะคอยแต่นักพัฒนามาช่วยเหลือตลอดเวลา เพื่อที่ชาวบ้านจะได้มีการส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาอย่างถูกวิธี

นอกจากนี้ พันธุ์ทิพย์ รามสูต (2540) ยังได้กล่าวถึงเป้าหมายหลักของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า มีเป้าหมายหลายประการประกอบด้วย

- 1) ค้นหาความรู้พื้นบ้านที่เป็นที่ยอมรับและใช้กันอย่างแพร่หลาย
- 2) ส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างวัฒนธรรม
- 3) สร้างดุลยภาพระหว่างวิทยาศาสตร์ความรู้ทางวิชาการและความรู้พื้นฐาน
- 4) ยอมรับในความไม่เท่าเทียมกันของภาวะสังคมเศรษฐกิจ

สรุปได้ว่าวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งเข้ามาร่วมศึกษาค้นคว้าข้อมูลความเป็นจริง รวมทั้งการหาประเด็นปัญหาเชิงพัฒนาและวรรณกรรมเพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมหรือมีความพอดีกับสภาพบริบทของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ อย่างถูกวิธี

4.4 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบการมีส่วนร่วมในทัศนะของกมล สุดประเสริฐ มีดังนี้

1) กิจกรรมการวิจัยปฏิบัติการ หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ประสานงาน หรือผู้อำนวยการวิจัย โดยเป็นกิจกรรมการแสวงหาความรู้ของนักวิจัยตามโครงการ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในชุมชนพื้นที่เป้าหมายของผู้วิจัยแต่ละคน โดยจุดมุ่งหมายที่สำคัญของนักวิจัยคือการสร้างรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพเป็นไปตามหลักการ วิจัยเชิงวิทยาศาสตร์และสามารถที่จะเผยแพร่แก่สังคมได้โดยรูปแบบของการ วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพนั้น จะต้องเป็นรูปแบบที่สามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ สิ้นเปลืองเงินทองและก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายไม่มากนัก แต่ในเวลาเดียวกันก็ได้ผลตอบแทนจากการวิจัยค่อนข้างสูง

2) กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการหรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนหรือ เรียกว่า กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการของชุมชน เป็นกิจกรรมที่เกิดจากความ พยายามในการแก้ไข ปัญหาชุมชนของนักวิจัยที่ปฏิบัติการร่วมกันกับชุมชน โดยนักวิจัยทำหน้าที่ เป็นผู้ประสานงานหรือเป็นผู้อำนวยการวิจัยซึ่งมีบทบาทหลักในการเป็นผู้ช่วยเหลือในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่แรกเริ่มและคอยลดการช่วยเหลือลงและหวังว่าเมื่อดำเนินการวิจัยไปจนสิ้นสุดโครงการแล้ว ประชาชนจะมีความรู้จากการเรียนรู้ร่วมกันและสร้างพลังที่พอเพียงกระทั่ง สามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้โดยลำพังอย่างมีประสิทธิภาพ มีต้องรอรับการช่วยเหลือจากภายนอกอีก

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research : PAR) ได้พัฒนามาจากกระบวนการคิดและการทำงานแบบเดิมของนักสังคมศาสตร์ซึ่งเน้นที่ผลลัพธ์มากกว่ากระบวนการหรือการที่ผู้ศึกษาวิจัยแบบเดิมมุ่งเพียงให้ได้ข้อค้นพบหรือคำตอบของปัญหาโดยกำหนดให้ประชากรที่ถูกวิจัยเป็นผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเป็นวิธีการวิจัยแบบเดิมพัฒนาเป็นกระบวนการที่มุ่งให้ผู้ได้รับจากการวิจัยเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัยทุกขั้นตอน (สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2549)

4.5 องค์ประกอบของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

องค์ประกอบสำคัญของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมี 3 ประการ คือ

1) P: participatory หมายถึง กระบวนการที่มีผู้ใช้ประโยชน์จากการวิจัย นักวิจัยและนักพัฒนา หรือที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัยนั้น

2) A: action หมายถึง วิธีการปฏิบัติการหรือกระบวนการดำเนินการที่นักวิจัยเลือกใช้เพื่อให้ได้คำตอบของประเด็นปัญหาการวิจัย

3) R: research หมายถึง กระบวนการศึกษาการวิจัยที่ต้องการมีการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็น ระบบตามวิธีการศึกษากระบวนการทางวิทยาศาสตร์ร่วมในการวิจัยจะต้องเอาการดำเนินชีวิตที่ตน กระทำอยู่เป็นปกติธรรมดาเป็น “เดิมพัน” และจะเป็นผู้มีส่วนร่วมได้ส่วนเสียในกิจกรรมครั้งนี้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการมีส่วนร่วมในชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งเป็นกิจกรรมที่มีลักษณะ 3 ประการที่เชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน คือ

1) เป็นการค้นคว้าให้ได้คำตอบที่จำเป็น เช่น ข้อมูลความจริงปัญหาเชิงพัฒนาที่จะต้องแก้ไข สมมติฐานสำหรับการทดสอบต่อไป แผนงานดำเนินงานสำหรับการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาและการ ติดตามประเมินผลการพัฒนาแก้ไขปัญหา

2) เป็นการมีส่วนร่วมของสมาชิกของในชุมชนท้องถิ่น ผู้ซึ่งเป็นทั้งผู้ร่วมดำเนินการวิจัยและผู้ได้รับผลลัพธ์ของการวิจัย

3) เป็นการปฏิบัติการในการดำเนินชีวิตจริงมิใช่เป็นการจำลองจากชีวิตจริงมา เพื่อการวิจัยอย่างที่มีผลกระทบกันในห้องทดลองของการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ กล่าวคือผู้เข้ามีส่วนร่วมในการวิจัยจะต้องเอาการดำเนินชีวิตที่ตนกระทำอยู่เป็นปกติธรรมดาเป็น “เดิมพัน” และจะเป็นผู้มีส่วนร่วมได้ส่วนเสียในกิจกรรมครั้งนี้

การมีส่วนร่วมต่อการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการพัฒนานั้น มีหลากหลายวิธีสามารถจำแนกออกได้เป็นมิติต่าง ๆ (ทวีทอง หงส์วิวัฒน์, 2527) ประกอบด้วย

1) ร่วมศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา ซึ่งเป็นการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน วิเคราะห์ชุมชน ค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนร่วมกันและมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้เรียนรู้สภาพของชุมชน วิถีชีวิต สังคม ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมเพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการจัดทำและประกอบการพิจารณาวางแผนงานวิจัย

2) ร่วมวางแผน เป็นการวางแผนการพัฒนาหลังจากได้ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนแล้ว และนำ ข้อมูลมาวิเคราะห์หาปัญหา สาเหตุของปัญหาเรียบร้อยแล้ว ก็นำมาอภิปราย แสดงความคิดเห็นร่วมกัน เพื่อกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ การกำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้เพื่อการวิจัย

3) ร่วมดำเนินการ เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินการพัฒนาหรือเป็นขั้นตอนปฏิบัติการตามแผนการวิจัยที่ได้วางไว้ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน โดยการสนับสนุนด้านเงินทุน วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน รวมทั้งการเข้าร่วมในการบริหารงาน การประสานขอความช่วยเหลือจากภายนอกในกรณีที่มีความจำเป็น

4) ร่วมรับผลประโยชน์โดยประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดการแจกจ่ายผลประโยชน์จากกิจกรรมการวิจัยในชุมชนในพื้นที่ที่เท่าเทียมเสมอภาคกัน

5) เป็นการมีส่วนร่วมติดตามประเมินผลการดำเนินงานวิจัย และผลของการพัฒนาจากการดำเนินการไปแล้วว่าสำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัดอย่างไร เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันทีและนำข้อผิดพลาดไปเป็นบทเรียนในการดำเนินการต่อไป การเปิดให้ประชาชนหรือชาวบ้านที่เกี่ยวข้องได้มีโอกาสเข้าร่วมกระบวนการวิจัยนั้น นับได้ว่าเป็นคุณค่าโดยแท้ ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมซึ่งก่อให้เกิดรากฐานแห่งความยั่งยืนของการพัฒนา

จากการศึกษาข้างต้น สรุปได้ว่า องค์ประกอบสำคัญของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมี 3 ประการ คือกระบวนการที่ผู้เกี่ยวข้องได้ดำเนินการวิจัยนั้นเพื่อให้ได้คำตอบของประเด็นปัญหา การศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบตามวิธีการศึกษาด้วยการมีส่วนร่วมศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผลการดำเนินงานวิจัยซึ่งจะก่อให้เกิดรากฐานแห่งความยั่งยืนของการพัฒนาต่อไป

4.6 ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ไพโรจน์ ชลารักษ์ (2549) อธิบายขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนับต่อไปนี้

1) ขั้นการศึกษาบริบท ในขั้นนี้ นักวิจัยจะทำการกำหนดพื้นที่หรืออาณาบริเวณที่จะทำการศึกษาวิจัยเพื่อทำประชาคม โดยมีนักพัฒนาประชาสัมพันธ์ชักชวนให้ชาวบ้านเข้าร่วมและชาวบ้าน เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย

2) ขั้นกำหนดปัญหา ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยสรุปคำถามหรือปัญหา รวมทั้ง อธิบายเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการแก้ไขปัญหาให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เห็นภาพและเกิดความเข้าใจตรงกัน ส่วนนักพัฒนาทำความเข้าใจประเด็นปัญหาและมองถึงผลของการวิจัยได้อย่างชัดเจน และครอบคลุมส่วนเกี่ยวข้องอื่น ๆ และชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อให้ข้อมูลและแสดงความคิดเห็น/ความต้องการ ขั้นการกำหนดปัญหาร่วมกับชาวบ้านในชุมชน จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้วิจัยจะต้องดำเนินการ ให้เกิดผลอย่างแท้จริง ก่อนจะเริ่มดำเนินงานในขั้นตอนอื่น

3) ขั้นการวางแผนปฏิบัติงานวิจัย ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยจัดทำขั้นตอนการปฏิบัติงานวิจัยให้ ชัดเจน รวมทั้งระบุด้วยว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำวิจัยแต่ละฝ่ายจะมีส่วนร่วมอะไร และอย่างไร เมื่อใดบ้าง พร้อมทั้งแผนการปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนวิธีการวิจัย ส่วนนักพัฒนาจะเข้าร่วมปฏิบัติการวิจัยโดยติดตามผลการดำเนินงานวิจัยทุกขั้นตอนและคอยตรวจสอบผลของการดำเนินงานว่ามีสิ่งใดที่ผิดพลาดหรือไม่เป็นไปตามแผนหรือเป้าหมาย หรือมีสิ่งใดที่เกิดแทรกซ้อนขึ้นมาหรือไม่ โดยชาวบ้านนั้น จะเข้ามีส่วนร่วมลงมือในการปฏิบัติงานวิจัยตามแผนและตรวจสอบผลว่าพึงพอใจหรือไม่

4) ขั้นการติดตาม ตรวจสอบและปรับปรุง รวมทั้งการแก้ไขระหว่างกระบวนการปฏิบัติงานวิจัย ในขั้น นี้ นักวิจัยที่ส่วนร่วมโดยการพิจารณาหาทางปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยอาศัยข้อมูลจากทุกฝ่าย แล้วนำมาทำการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายโดยนักพัฒนาจะเข้ามีส่วนร่วมด้วยการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานวิจัยและประเมินว่าผลที่เกิดขึ้นเป็นไปตามเป้าหมายหรือไม่ เป็นต้น และประชาชนหรือชาวบ้านจะเข้าร่วมด้วยการรับรู้ถึง

การปรับเปลี่ยนการปฏิบัติงานตามที่นักวิจัยกำหนด รวมทั้งให้ข้อมูลย้อนกลับ (feedback) ที่แสดงถึงความพึงพอใจและความสำเร็จของการดำเนินการวิจัย

5) ขั้นการสรุปผลการวิจัย ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยจะทำการสรุปผลการวิจัยและเรียบเรียงเป็นรายงานการวิจัยออกเผยแพร่ นักพัฒนามีส่วนร่วมด้วยการรับทราบและตรวจสอบ ประเมินผลการวิจัย ว่าประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไรบ้าง โดยชาวบ้านเข้ามีส่วนร่วม ด้วยการให้ข้อมูลย้อนกลับผลของการวิจัยว่าพึงพอใจและได้ผลตามที่คาดหวังไว้หรือไม่ และแสดงความ คิดเห็นอื่นประกอบข้อมูลด้วยว่าเพราะเหตุใด

อรุณรุ่ง บุญธนนันทพงศ์ (2549) ได้ให้มุมมองในเรื่องขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ไม่แตกต่างกันมากนัก ดังนี้

1) ระยะเตรียมการวิจัย (pre-research phase) ในระยะนี้เป็นการเตรียมชุมชน เพื่อให้มีความพร้อมเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญและเป็นแกนหลักของการวิจัยแบบนี้ โดยการดำเนินงาน ขั้นตอนนี้มีจุดมุ่งเน้นสำคัญที่จะให้เกิดสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างผู้วิจัย ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน รวมถึงเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องในขั้นเตรียมการนี้ ประกอบ ด้วยขั้นตอนย่อย กล่าวคือ

1.1) การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน (build-up rapport) โดยวิธีการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนที่ดีที่สุดคือการปฏิบัติตัวของนักวิจัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้ นักวิจัยควรร่วม กิจกรรมทุกอย่างของชุมชนซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้ นักวิจัยสามารถทำความเข้าใจโลกทัศน์ของชาวบ้านได้ดียิ่งขึ้น โดยทั่วไปแล้วผู้วิจัยจะลงพื้นที่เพื่อไปพบกับบุคคลในชุมชนที่มีส่วนสำคัญและเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานวิจัย หรือเป็นประชาชนกลุ่มเป้าหมายของการวิจัย พูดคุยแนะนำตัวเองเพื่อให้ทุกฝ่ายได้ทราบถึงวัตถุประสงค์เป้าหมายและความต้องการส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมการวิจัย อันจะช่วยให้ชาวบ้านเกิดความไว้วางใจ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังสามารถทำการวิเคราะห์คําถาม สภาพการณ์และปัญหาของการดำเนินงานวิจัยที่อาจเกิดขึ้น และสามารถเตรียมรับมือได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2) การสำรวจศึกษาชุมชน (surveying and studying community) เป็นขั้นตอน ของการศึกษาข้อมูลที่เป็นลักษณะทางกายภาพและแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ภายในชุมชน รวมถึงการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมือง ซึ่งโดยมากแล้ว ผู้วิจัยจะใช้แบบสังเกต สมุดบันทึกและถ่ายภาพสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงการศึกษาข้อมูลจากเอกสารหลักฐานจากหน่วยงานราชการหรือจากองค์กรพัฒนาที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังมีบางโครงการวิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนหรือผู้สูงอายุเพื่อทราบประวัติความเป็นมาของชุมชน ด้วยส่วนการจัดเลือกชุมชนนั้น

1.3) คัดเลือกชุมชน (selecting community) ได้เสนอความเห็นไว้ว่า โดยทั่วไปแล้วการคัดเลือกชุมชนจะยึดหลักการเลือกชุมชนที่ด้อยโอกาสในการพัฒนา (disadvantage community) เพื่อเป้าหมายในการยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างโอกาสความเท่าเทียมในการพัฒนา กับชุมชนอื่น อย่างไรก็ตามนักวิจัยจำนวนมากคัดเลือกชุมชนโดยยึดเอาประเด็นของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขเยียวยาโดยเร่งด่วน หรือบางกรณีการวิจัยมุ่งหมายกระทำต่อ

ชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อเป็นชุมชนต้นแบบของการทำวิจัย และการพัฒนาให้กับชุมชนอื่นด้วยเช่นกัน

1.4) การเข้าสู่ชุมชน (entering community) ข้อมูลชุมชนนับเป็นสิ่งสำคัญและเป็น ประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำมาประกอบการพิจารณาตัดสินใจกำหนดพื้นที่ดำเนินการ ซึ่งข้อมูลดังกล่าว ควรเป็นข้อมูลที่มีรอบด้าน สำหรับแหล่งข้อมูลในขั้นตอนนี้อาจมาจากส่วนราชการ เช่น ข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐานข้อมูลจำนวนประชากรและบุคคลที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน หรือครู ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น และอาจเป็นข้อมูลที่องค์กรพัฒนาเอกชนรวบรวมไว้หรือนักวิจัยจะดำเนินการเก็บข้อมูลเองโดย การสำรวจชุมชน (community surveying) ก็ได้

1.5) การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ ในขั้นตอนนี้ มักถูกกำหนดให้เป็นขั้นตอนสุดท้ายของระยะก่อนการวิจัย โดยมุ่งหมายให้เกิดความพร้อมในการดำเนินการวิจัยซึ่งเป็นระยะต่อไป และก่อให้เกิดการประสานงานที่ดีเพื่อความสะดวกต่อการดำเนินงานวิจัย

ในส่วนของการเตรียมคนนั้น เป็นการเตรียมความพร้อมให้กับชาวบ้านเพื่อเป็นแกน นำในการปฏิบัติงานวิจัยร่วมกับนักพัฒนาและคณะผู้วิจัย ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว มักจะมีการเตรียมคน 3 กลุ่ม คือ เตรียมคนในชุมชน คณะนักวิจัยมักจะลงพื้นที่เพื่อจัดประชุมในชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้ชาวบ้านรู้จักและคุ้นเคยกับกระบวนการและการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมอย่างชัดเจน และรวดเร็ว เตรียมนักพัฒนาด้วยการประชุมร่วมกับนักพัฒนาซึ่งโดยทั่วไปแล้วคนกลุ่มนี้หมายถึง ผู้นำชุมชน พัฒนาการอำเภอหรือพัฒนาการอำเภอ ประจำตำบลและเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่น เช่น ปลัด องค์การบริหารส่วนตำบลและองค์กรพัฒนาภายนอกที่มีความสนใจศึกษาร่วมกัน กิจกรรมสำคัญของการดำเนินงานในขั้นตอนนี้คือการประสานความร่วมมือ การสร้างความเข้าใจในกรอบของการทำงานวิจัย และการหาหรือแนวทางพัฒนาชุมชน ซึ่ง มักจะรวมถึงการประสานงานเรื่องการใช้สถานที่ ดำเนินการประชุมด้วย และเตรียมนักวิจัย ด้วยการประชุมปรึกษากันเพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจตรงกันในบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายในการทำงานวิจัย

ส่วนการเตรียมเครือข่ายความร่วมมือนั้น งานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมหลายชิ้นได้ใช้ วิธีการให้ครูผู้วิจัย/นักวิจัยทำการประสานกับองค์กรภาครัฐและหรือองค์กร พัฒนา เอกชนเพื่อให้เกิด เครือข่ายความร่วมมือเพื่อการดำเนินงานวิจัย การเตรียมเครือข่ายความ ร่วมมือที่มี ประสิทธิภาพ จะ เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้กระบวนการวิจัยดำเนินไปได้ด้วยดี ในขั้นนี้ปัญหาของการ วิจัยมักเป็นประเด็นเกี่ยวกับการเข้าถึงชาวบ้าน กลุ่มเป้าหมายรวมถึง การสื่อสารการทำวิจัยในแง่มุม ต่าง ๆ เช่น ขั้นตอนและผลประโยชน์ที่ชาวบ้าน จะได้รับของคณะนักวิจัย พึงทำความเข้าใจว่า โดยทั่วไปนั้นงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมมักจะเป็น “ของใหม่” ที่ในสายตาของชาวบ้านแล้วชวนให้เข้าร่วมไม่น้อยและชาวบ้านส่วนมากก็มักจะ ตื่นเต้นกับการเข้ามาทำงานเพื่อหา แนวทางแก้ไขปัญหของ เขาจากบุคคลหรือหน่วยงานภายนอก แต่กระนั้นชาวบ้านก็มักจะไม่ค่อยมีเวลามากนัก การดำเนิน กระบวนการวิจัยจึงต้องเป็นไปอย่างกระชับเพราะยิ่งกระบวนการทอดออกยาวมากเท่าใด การมีส่วนร่วมของชาวบ้านก็จะลดลงไปตามส่วน เท่านั้น

2) ระยะดำเนินการวิจัย (research phase) ประกอบด้วยขั้นตอนย่อยคือ

2.1) การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน (problem identification and diagnosis) ในขั้นนี้ เน้นการศึกษวิเคราะห์ชุมชนและการให้การศึกษากับชุมชน (community

education participation-CEP) โดยเน้นไปที่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติโดยวิธีการจะใช้การอภิปรายถกปัญหา (dialogue) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน ทั้งที่เป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนระดับบุคคลและระดับกลุ่มบุคคล เพื่อเป็นการประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน (need assessment) พร้อมไปกับการประเมินความเป็นไปได้ในด้านทรัพยากร (resource assessment) ที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เป็นทรัพยากรมนุษย์โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติเพื่อที่จะนำทรัพยากรมาใช้ในการกำหนดแผนเพื่อการจัดโครงการต่อไป

2.2) การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ (project appraisal and identification) เมื่อมีการวิเคราะห์โครงการโดยการประเมินความต้องการของชุมชนหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาในความเป็นจริงมักจะมีหลายแนวทาง ชาวบ้านและนักวิจัยจะต้องพิจารณาร่วมกันว่าวิธีการแก้ไขปัญหาคือที่เหมาะสมกับท้องถิ่น หรือมีความเป็นไปได้โดยชาวบ้านควรมีบทบาทหลักเข้ามามี ส่วนร่วมให้มากยิ่งขึ้นและกำหนดโครงการหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการ

2.3) การกำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ (planning phase) กิจกรรมในช่วงนี้จะเป็น กระบวนการตัดสินใจร่วมกันเพื่อคัดเลือกโครงการและกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการ ดังนั้น เพื่อความมั่นใจว่าโครงการที่ได้รับการคัดเลือก เป็นโครงการและกิจกรรมที่ต้องดำเนินการ ดังนั้น หลังจากที่ผ่านมา ขั้นตอน 2.1 มาแล้ว ผู้วิจัยจะต้องใช้วิธีการกระตุ้นให้ชาวบ้านมีบทบาทหลักในการแก้ไขปัญหา การกำหนดโครงการและกิจกรรมที่จะดำเนินการ

2.4) การปฏิบัติตามโครงการ (implementation phase) เป็นขั้นตอนที่สำคัญ อีกขั้นตอน หนึ่ง โดยคำถามที่ผู้วิจัยจะต้องใช้ถามกันในกลุ่มหรือในคณะทำงานเพื่อการดำเนินการในขั้นนี้คือ ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไรและอย่างไร ในแง่ปัญหาอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นในขั้นตอนนี้ โดยทั่วไปมักเป็นประเด็นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกระบวนการวิจัย พบว่า ความไม่สนใจเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้านจำนวนไม่น้อย นอกเหนือไปจากการขาดความรู้ความเข้าใจอันดีต่อกระบวนการ และผลประโยชน์ของการทำวิจัยแล้ว ยังปรากฏด้วยว่า ชาวบ้านมักมองเห็นการวิจัยเป็นเรื่องทาง เทคนิคที่ต้องอาศัยความรู้เชี่ยวชาญเฉพาะและไม่เกี่ยวข้องไร่นากับปากท้องที่จะต้องทำมาหากินเป็นประจำวัน ประกอบกับธรรมชาติของการวิจัยแบบนี้ที่มักไม่มีการจ่ายตอบแทนเป็นเงินให้แก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัยด้วยแล้ว การมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนการวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำผลของการวิจัยไปสู่การปฏิบัติแล้วก็ยิ่งห่างไกล จากบริบทชีวิตประจำวันของเขามากขึ้น การเข้าร่วมงานวิจัยของชาวบ้าน จึงเป็นไปโดยเน้นการ รับฟังสิ่งที่ผู้วิจัย และนักพัฒนาพูด เป็นหลัก ผลสืบเนื่องประการต่อมาคือ บุคคลที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรม การวิจัยเชิงปฏิบัติการ ก็มักจะ ได้ชาวบ้านที่เป็นพวก “ชาประจำ” ที่มีอยู่ในวงข่ายอิทธิพล (sphere of influence) ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐหรือการเมืองท้องถิ่น มาเข้าร่วมกิจกรรมและส่งผลให้สุดท้ายแล้ว ผลของการวิจัยเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความชอบธรรมให้แก่การดำเนินกิจกรรม/โครงการพัฒนาของภาครัฐ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

3) ระยะเวลาติดตามและประเมินผลโครงการ (monitoring and evaluation phase) เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวกับการวัดผลสำเร็จของโครงการ ซึ่งหากโครงการมีความสามารถดำเนินการได้อย่างเหมาะสมและอย่างต่อเนื่อง ก็อาจจะเป็นข้อพิสูจน์ถึงความสำเร็จของโครงการได้ ในขั้นตอนนี้โดยมากแล้วคณะผู้วิจัยจะร่วมกับชาวบ้านที่เป็นผู้ร่วมงานวิจัย ทำการตรวจสอบข้อมูลที่เป็นผลของการวิจัยว่าครบถ้วนถูกต้องหรือไม่ จากนั้นจะมีการจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์และ

จัดเวทีชาวบ้าน เพื่อนำเสนอผลการวิจัยเพื่อเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยกับชุมชน รวมถึงการสานต่อให้ชาวบ้านนำผลของการวิจัยไปดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนต่อไป

อย่างไรก็ดีระยะของการทำวิจัยและขั้นตอนของการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้อาจมีความแตกต่างกันไปบ้างในรายละเอียด ซึ่งไม่ถือว่าเป็นเรื่องผิดหรือถูก หากแต่เป็นความเหมาะสมในบริบทของการดำเนินงานวิจัยที่อาจมีข้อจำกัดที่คณะผู้วิจัยจำเป็นต้อง รวมกิจกรรมหลายกิจกรรมไว้ดำเนินการในในคาบเวลาที่ ใกล้เคียงกันหรือเป็นความต้องการของชุมชนเองที่จะกระชับขั้นตอนของการดำเนินงานวิจัย เพื่อมิให้กระทบต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยจะสั้นหรือยาว มีรายละเอียดมากหรือน้อยเพียงใดจึงอาจจะไม่ใช่เรื่องใหญ่ หากแต่การมุ่งตอบสนองความต้องการและข้อจำกัดของชุมชน รวมถึงการทำให้ชุมชนได้มองเห็นปัญหาของตนเอง เกิดความต้องการอย่างแท้จริงและมุ่งมั่นมีส่วนร่วม ทั้งในการปฏิบัติงานวิจัยและการนำผลของการวิจัยไปใช้เพื่อปรับปรุงชุมชนให้ดีขึ้นนั้นเองนับเป็นสิ่งที่สำคัญมากกว่า

ในขั้นตอนนี้ยังต้องอาศัยการมีเข้าใจที่ถูกต้อง และการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์และกระตือรือร้นของฝ่ายต่าง ๆ โดยเฉพาะชาวบ้านไม่น้อยไปกว่าขั้นตอนก่อนหน้านี้ การมีความเข้าใจที่ถูกต้อง การสร้างช่องทางการตรวจสอบงานวิจัยและการมีเครื่องมือประเมินผลการวิจัยว่าประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไรบ้างนี้เอง จะทำให้ทุกฝ่ายคาดหมายได้ว่าผลลัพธ์ของการวิจัยจะปรากฏออกมาสอดคล้องกับความต้องการพัฒนาหรือ สามารถใช้ได้กับการแก้ไข ปัญหาอย่างตรงจุดและเข้าร่วมกระบวนการวิจัยอย่างต่อเนื่องและบังเกิดผลประโยชน์ในภาพรวม

จากการศึกษาขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสรุปได้เป็นงานวิจัยที่เริ่มต้นจากชุมชน สนับสนุนให้ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ ให้กับตนเองและชุมชน โดยการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล การศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหารวมทั้งการแก้ไข ปัญหาที่กำลังประสบอยู่ โดยการร่วมกันวางแผนและกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาก็ได้ถูกต้องตรงตามความต้องการ และมีนักวิจัยภายนอกทำหน้าที่เป็นผู้เอื้ออำนวยให้กระบวนการวิจัยบังเกิดผลสอดคล้องกับเป้าหมาย อันนับได้ว่าการวิจัยได้ช่วยสร้างคุณลักษณะของการเรียนรู้แบบพหุภาคีพร้อมกับก่อให้เกิดผลพลอยได้ที่ เป็นจิตสำนึกตระหนักในปัญหา หน้าที่และร่วมกันแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ส่งเสริมกิจกรรมกลุ่ม ทำงานร่วมกันทั้งแก้ปัญหาและพัฒนาอย่างต่อเนื่องยั่งยืนของชุมชน

5. แนวคิดด้านการจัดเส้นทางสัญจรเพื่อการท่องเที่ยว

5.1 เส้นทางท่องเที่ยวในเมือง (Harvey M. Rubinstein, 1992, 21-22)

เส้นทางท่องเที่ยวโดยการเดินเท้าเป็นวิธีการท่องเที่ยวที่ใช้ได้สำหรับเมืองเกือบทุกเมืองและเป็นวิธีที่ค่อนข้างอิสระ สะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มเล็ก และกลุ่มใหญ่ เนื่องจากการเดินเท้าไม่มีการกำหนดระยะเวลา นักท่องเที่ยวสามารถหยุดแวะตามจุดสนใจได้ตามต้องการและหยุดพักนานเท่าใดก็ได้ ทำให้สามารถเห็นรายละเอียดของสภาพบ้านเมือง วิถีชีวิตของผู้คนเมืองต่าง ๆ เป็นวิธีการที่ไม่ก่อให้เกิดมลภาวะแก่เมือง และเป็นการออกกำลังกายด้วย ในขณะที่เดียวกันการจัดทำทางเดินเท้าในเมืองสามารถทำได้ง่าย ใช้พื้นที่ไม่มาก ลงทุนน้อยและประชากรของเมืองได้รับประโยชน์จากการมี

ทางเดินเท้า (เดชา บุญค้ำ, 2543: 1) เหตุผล สำคัญในการพัฒนาทางเดินเท้าในเมือง คือ การขยายและพัฒนาพื้นที่ในบริเวณศูนย์กลางการ จักรจ่ายใช้สอย หรือสร้างภาพพจน์ใหม่ให้กับเมือง ก่อให้เกิดกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น นิทรรศการ การแสดงเทศกาล และกิจกรรมอื่น ๆ โดยต้องเตรียมพื้นที่อำนวยความสะดวก ได้แก่ ทางเดินเท้า ที่นั่งพักผ่อน ประติมากรรม น้ำพุ ร้านอาหาร ร้านค้า และกิจกรรมยามค่ำคืน ทางเดินเท้าหากได้รับการออกแบบและวางแผนที่ดีจะช่วยปรับปรุงสภาพแวดล้อมสังคมและพื้นที่เกี่ยวเนื่องให้ได้รับการพัฒนาด้วยเช่นกัน

ประโยชน์ของเส้นทางเดินเท้า (Richard K. Untermann, 1984, 135) มีดังนี้

1) สงวนรักษา พื้นฟูเศรษฐกิจ และป้องกันไม่ให้น่านใจกลางเมืองขยายตัวออกไปยังชานเมืองใช้ในการวางแผนพัฒนาเมืองเพื่อปรับปรุงการเข้าถึงย่านใจกลางเมืองและรักษาสภาพแวดล้อมเมือง

2) ช่วยให้เกิดความปลอดภัยแก่ผู้เดินเท้า รวมทั้งส่งเสริมให้เกิดการใช้จ่าย

3) ลดปัญหาจราจร และปัญหาการกีดขวางทางสัญจรของยานพาหนะ

4) ช่วยปรับปรุงลักษณะทางจินตภาพของชุมชนเมืองให้สวยงามและชัดเจนยิ่งขึ้น

5) ลดมลภาวะทางเสียง และมลภาวะทางอากาศ ที่เกิดจากการจราจรบนถนน

6) รองรับปริมาณนักท่องเที่ยวและน่านักท่องเที่ยวเข้าสู่สถานที่ได้อย่างสะดวกและใกล้ชิดยิ่งขึ้น

7) ส่งเสริมความสัมพันธ์ทางสังคมภายในเมืองให้บริการสาธารณะและกิจกรรมต่าง ๆ ของประชาชน เช่น การพบปะสังสรรค์ การแสดงต่าง ๆ เป็นต้น

8) ส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถาน อาคารทางประวัติศาสตร์ ป้องกันไม่ให้โบราณสถานทรุดโทรมอันเนื่องจากแรงสั่นสะเทือนของรถยนต์ เป็นต้น

5.2 เส้นทางประวัติศาสตร์

การท่องเที่ยวในเมืองประวัติศาสตร์ คือรูปแบบการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมสูง ในปัจจุบันเนื่องจากเมืองประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมเหล่านี้ได้รับการวางแผนในด้านการอนุรักษ์ ตลอดจนการพัฒนาให้เกิดกิจกรรมที่หลากหลายขึ้น เช่น การจัดนิทรรศการ เทศกาลการจัดแสดงแสงสี เสียง เพื่อเพิ่มความน่าสนใจแก่นักท่องเที่ยว

หลักการจัดเส้นทางท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์มี ดังนี้ (Edward Inskeep, 1999: 80-85)

1) นำเสนอวัฒนธรรม ความเชื่อ วิถีชีวิตความเป็นอยู่รวมถึงธรรมเนียมประเพณี การแต่งกาย ระเบียบแบบแผนในการดำรงชีวิต ศาสนา การได้เข้าไปมีส่วนร่วมในวิถีของท้องถิ่น

2) นำเสนอศิลปะท้องถิ่น เช่น ดนตรี การละเล่น การฟ้อนรำและศิลปหัตถกรรมที่ผลิตขึ้น เช่น ภาพวาด งานประติมากรรม เครื่องมือเครื่องใช้ นอกจากนี้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมก็เป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวที่สำคัญ

3) นำเสนอกิจกรรมทางเศรษฐกิจ จากการสำรวจความคิดเห็นด้านการท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จนั้น มีผลจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่น่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยวขึ้น ๆ เช่น การแสดงช้างในป่าเขตร้อนชื้น เทศกาลล่าสัตว์ งานแสดงสินค้าเกษตรกรรม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเทคนิคในการจัดการของแหล่งท่องเที่ยว การเที่ยวชมอุตสาหกรรมท้องถิ่น ตลาด ชุมชน ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวมาก และเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ถูกจัดอยู่ในโปรแกรมการท่องเที่ยวของบริษัทนำเที่ยวทั่วไป

4) นำเสนอความแตกต่างของเมือง และชุมชน ความแตกต่างของเมืองและชนบท อาคารบ้านเรือน ความเป็นอยู่ของผู้คนในเมือง ย่านศูนย์กลางเมือง ร้านค้า ร้านอาหาร สิ่งอำนวยความสะดวก สวนสาธารณะ พิพิธภัณฑ์ และอาคารสาธารณะ เหมาะสำหรับนักท่องเที่ยวที่ชอบการศึกษาเรียนรู้ และซึมซับความรู้สึกที่มีต่อเมืองท่องเที่ยวที่นั่น การนั่งรถไปตามถนนสายสำคัญภายในเมือง ผ่านสถานที่สำคัญ เมืองท่องเที่ยวบางแห่งยังได้จัดกิจกรรม กลางแจ้งเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว ซึ่งการแสดงเหล่านี้ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวเสมอ

5) นำเสนอรูปแบบทางวัฒนธรรมผ่านทางพิพิธภัณฑ์ เป็นการบอกกล่าวเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ อารยธรรม ชาติพันธุ์ งานศิลปะท้องถิ่น หรือแม้กระทั่งความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี โดยวัตถุประสงค์หลักของพิพิธภัณฑ์นั้นเพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนในเมือง และดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติ

6) นำเสนอประเพณี เทศกาลท้องถิ่น ความเชื่อ ค่านิยมในท้องถิ่น หรืออิทธิพลทางศาสนา ประเพณีและเทศกาล สิ่งเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดฤดูกาลท่องเที่ยวจากความนิยมของนักท่องเที่ยว

5.3 เส้นทางธรรมชาติ

เส้นทางธรรมชาติเป็นเส้นทางสำคัญสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพราะนอกจากการทำหน้าที่เชื่อมโยงจุดท่องเที่ยวแล้ว ยังช่วยรักษาทรัพยากรธรรมชาติในแหล่งท่องเที่ยวจากผลกระทบของการเหยียบย่ำ และกิจกรรมการใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ได้อีกด้วย สามารถเป็นสื่อกลางที่จะทำให้ นักท่องเที่ยวเข้าไปเรียนรู้ เพื่อสร้างความเข้าใจและซาบซึ้งต่อธรรมชาติอย่างใกล้ชิดมากขึ้น

หลักการจัดเส้นทางท่องเที่ยวทางธรรมชาติมีดังนี้ (USDA Forest Service, 1964; อ้างถึงใน กัลยารัตน์ ศิริรัตน์, (ม.ป.ป.))

1) เส้นทางเดินชมธรรมชาติ มีวัตถุประสงค์ เพื่อนำนักท่องเที่ยวเข้าไปชื่นชมธรรมชาติ ระหว่างการใช้เส้นทางอาจมีการศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติบ้าง

2) เส้นทางเดินป่าระยะไกล เป็นเส้นทางเดินชมธรรมชาติ เพื่อเสริมสร้างความแข็งแรงของร่างกาย หรือเพื่อการเรียนรู้ และเข้าใจความเป็นไปของธรรมชาติ

3) เส้นทางสื่อความหมายธรรมชาติ เป็นเส้นทางที่สร้างขึ้นเพื่อการสื่อความหมายให้ความรู้ และความเพลิดเพลินแก่นักท่องเที่ยว มีระยะทางยาวไม่มาก ควรเป็นเส้นทางแบบวงรอบ ซึ่งจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดเส้นทางควรมาบรรจบอยู่บริเวณเดียวกัน เส้นทางสื่อความหมายนี้สามารถแบ่งเป็นเส้นทางสื่อความหมายที่มีบุคคลนำหรือเส้นทางสื่อความหมายโดยให้ศึกษาธรรมชาติด้วยตนเอง

4) เส้นทางเชื่อมโยงจุดท่องเที่ยว หรือสิ่งอำนวยความสะดวก เป็นเส้นทางที่สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์หลักในการนำนักท่องเที่ยวจากจุดหมายหนึ่งไปยังอีกจุดหมายหนึ่งในแหล่งท่องเที่ยว มักออกแบบให้เป็นระยะทางที่สั้นที่สุดเพื่อไปยังจุดหมายปลายทางที่ต้องการอย่างรวดเร็วที่สุด

5.4 เส้นทางแบบผสมผสาน

หลักการจัดเส้นทางท่องเที่ยวแบบผสมผสานมี ดังนี้ (เดชา บุญค้ำ, 2543, 1)

1) การกำหนดเส้นทาง ควรสำรวจและสังเกตการณ์จากพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว ประกอบกับแนวโน้มที่ควรจะเป็นในการจัดเส้นทาง เริ่มต้นจากการพิจารณาตำแหน่งของแหล่ง

ท่องเที่ยวประเภทต่าง ๆ จัดลำดับความสำคัญและความน่าสนใจ จากนั้นจึงพิจารณา ความสามารถในการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

2) การจัดเส้นทางในลักษณะวงจรบรรจบ ทำให้นักท่องเที่ยวได้พบเห็นสิ่งแปลกใหม่ เกิดความเพลิดเพลินตลอดเส้นทาง โดยไม่ต้องย้อนกลับไปเส้นทางเดิม

3) การจัดเส้นทางให้มีความแตกต่าง การกำหนดเส้นทางอาจทำขึ้นหลายเส้นทาง หรือหลายระบบก็ได้ เพื่อเป็นทางเลือกสำหรับนักท่องเที่ยวที่มีเวลาต่างกัน ความแตกต่างกันอันเนื่องมาจากความสนใจของนักท่องเที่ยว เช่น เส้นทางสำหรับผู้สนใจศิลปะ และวัฒนธรรม อาจพานักท่องเที่ยวไปตามแม่น้ำลำคลองเพื่อดูวิถีชีวิตและสภาพบ้านเมืองหรืออาจเป็นเส้นทางที่มีความหลากหลายและมีความน่าสนใจหลายด้านอยู่ร่วมกัน

4) การจัดประเภทพาหนะตามสภาพภูมิประเทศ และภูมิอากาศ แต่ละเส้นทางอาจใช้พาหนะในการเดินทางต่างกัน ทำให้เกิดความน่าสนใจแตกต่างกัน ตามสภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ และลักษณะเฉพาะของเมืองนั้น ๆ

5) ความต่อเนื่องกับเส้นทางท่องเที่ยวภายนอกเมือง เส้นทางท่องเที่ยวไม่ควรจำกัดอยู่เพียงภายในเมืองเท่านั้น แต่ควรต่อเนื่องกับเส้นทางท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติด้วย

จากการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดด้านการจัดเส้นทางสัญจรเพื่อการท่องเที่ยวแสดงให้เห็นว่าในการจัดเส้นทางท่องเที่ยวสามารถจัดได้หลากหลายลักษณะเพื่อเป็นการรองรับการความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่มีหลากหลายช่วงวัย หลากหลายความชื่นชอบ โดยในการจัดเส้นทางท่องเที่ยวต่าง ๆ นั้นยังมีสิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงบริบทอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่น ระยะเวลา ความสะดวก ของพื้นที่ ความนิยม รวมทั้งผลกระทบต่าง ๆ

6. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

6.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (participation) คือ เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความต้องการ และทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมีการเกิดความคิดริเริ่มโครงการ เพื่อการปฏิบัติเหตุผลเบื้องต้นของการที่มีคนมารวมกันได้ควรจะต้องมีการตระหนักว่าปฏิบัติการทั้ง หมดยหรือการกระทำทั้งหมด ที่ทำโดยกลุ่มหรือในนามกลุ่มนั้น กระทำผ่านองค์การ (organization) ดังนั้นองค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงได้ (ยุพาพร รูปงาม, 2545: 5)

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527) ให้ความหมายของ “การมีส่วนร่วม” ไว้ว่า หมายถึงกระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำและสร้างโอกาสให้ประชาชนทั้งส่วนบุคคล กลุ่มชน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัคร เข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานในเรื่องใด เรื่องหนึ่งหรือหลาย ๆ เรื่องแล้วแต่กรณี

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) ให้ความหมายของ “การมีส่วนร่วม” คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตน

นิพัทธเวช สืบแสง (2541, อ้างถึงใน มนัส สุวรรณ และคณะ, 2546) ให้ความหมายว่า “การมีส่วนร่วม” คือ การกระตุ้นให้ประชาชนตระหนักถึงสถานการณ์ของเขาวว่า เขาควรจะทำอย่างไรบ้าง เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายใต้การกำหนดและการดำเนินการของประชาชนเอง

สุภางค์ จันทวานิช และคณะ (2537; อ้างถึงใน มนัส สุวรรณ และคณะ, 2546) ให้ความหมายของ “การมีส่วนร่วม” ไว้ว่าหมายถึง การเข้าร่วมแสดงความคิดเห็น วางแผน ตัดสินใจดำเนินการ และการติดตามประเมินผล การมีส่วนร่วมอาจเป็นการเข้าร่วมโดยตรงหรือสนับสนุนให้ผู้อื่นเข้าร่วม โดยผู้เข้าร่วมอาจอยู่ในฐานะผู้กระทำการ (actors) หรืออาจอยู่ในฐานะผู้ได้รับผลประโยชน์ (beneficiary)

จากการศึกษาข้างต้นสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมแสดงความคิดเห็น วางแผน ตัดสินใจดำเนินการ และการติดตามประเมินผล โดยตรงหรือสนับสนุนให้ผู้อื่นเข้าร่วม ในการดำเนินโครงการอย่างหนึ่งอย่างใด ภายใต้ความตระหนักถึงสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายใต้การกำหนดและการดำเนินการของกลุ่ม

6.2 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

International association for public participation (สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2549) ได้แบ่งระดับของการสร้างมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 5 ระดับ ดังนี้

1) การให้ข้อมูลข่าวสาร ถือเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำที่สุด แต่เป็นระดับที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นก้าวแรกของการที่ภาคราชการจะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ วิธีการให้ข้อมูลสามารถใช้ช่องทางต่าง ๆ เช่น เอกสารสิ่งพิมพ์ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อต่าง ๆ การจัดนิทรรศการ จัดหมายข่าว การจัดงานแถลงข่าว การติดประกาศ และการให้ข้อมูลผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

2) การรับฟังความคิดเห็น เป็นกระบวนการที่เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเพื่อประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานภาครัฐด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การรับฟังความคิดเห็น การสำรวจความคิดเห็น การจัดเวทีสาธารณะ การแสดงความคิดเห็น ผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

3) การเกี่ยวข้อง เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน หรือร่วม เสนอแนะทางที่นำไปสู่การตัดสินใจ เพื่อสร้างความมั่นใจให้ประชาชนว่าข้อมูล ความ คิดเห็นและความ ต้องการของประชาชนจะถูกนำไปพิจารณาเป็นทางเลือกในการบริหารงานของ ภาครัฐ เช่น การประชุม เชิงปฏิบัติการเพื่อพิจารณาประเด็นนโยบายสาธารณะ ประชาพิจารณ์ การจัดตั้ง คณะทำงานเพื่อเสนอแนะประเด็นนโยบาย เป็นต้น

4) ความร่วมมือ เป็นการให้กลุ่มประชาชนผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วม โดยเป็น หุ้นส่วนกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ และมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น คณะกรรมการที่มีฝ่ายประชาชนร่วมเป็นกรรมการ เป็นต้น

5) การเสริมอำนาจแก่ประชาชน เป็นขั้นที่ให้บทบาทประชาชนในระดับสูงที่สุด โดย ให้ ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ โครงการ กองทุน หมู่บ้านที่ มอบอำนาจให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าระดับของการสร้างมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 5 ระดับ ได้แก่ 1) การให้ข้อมูลข่าวสาร ถือเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำที่สุดแต่สำคัญที่สุด เพราะเป็นก้าวแรกของการที่ภาคราชการจะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ 2) การรับฟังความคิดเห็น เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล ข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเพื่อประกอบการตัดสินใจ 3) การเกี่ยวข้อง เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานหรือเสนอแนะทางที่นำไปสู่การตัดสินใจ 4) ความร่วมมือ เป็นการให้กลุ่มประชาชนผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจอย่างต่อเนื่อง และ 5) การเสริมอำนาจแก่ประชาชน เป็นขั้นที่ให้บทบาทประชาชนในระดับสูงที่สุดในการตัดสินใจ

6.3 หลักการและกระบวนการของการมีส่วนร่วม

หลักการของการมีส่วนร่วม ในความหมายของการบริหารจัดการจะมีการเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิด “การตัดสินใจ” นั่นคือ การมีส่วนร่วม จะนำไปสู่การตัดสินใจอย่างมีคุณค่าและอย่างชอบธรรมและต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (meaningful participations) ไม่วางระบบไว้ให้ดูเหมือนว่าได้จัดกระบวนการให้มีส่วนร่วมแล้วดังนี้คือ (สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2549)

- 1) การระดมความคิด คือ การคิดค้นและวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน ในลักษณะของการร่วมคิด มีใช้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายเดียว บนพื้นฐานความศรัทธาว่าทุกคนที่เข้ามามีส่วนร่วมนั้นมีศักยภาพ
- 2) การวางแผน คือ นำสิ่งที่ร่วมกันคิดมากำหนดเป็นแผนปฏิบัติการร่วมกัน ด้วยการระดมทรัพยากรจากทุกฝ่าย (คน สิ่งของ งบประมาณ เวลา ฯลฯ)
- 3) การลงมือทำ คือ การนำแผนงานที่ได้ไปร่วมกันทำหรือแบ่งงานกันรับผิดชอบ เพื่อให้เป็นไปตามแผนหรือเป้าหมายที่วางไว้
- 4) การติดตามประเมินผล คือ ร่วมกันติดตามผลงานที่ทำ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน ร่วมกันคิดพัฒนาปรับปรุงให้งานดีขึ้น

สรุปได้ว่าหลักการของการมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมการดำเนินงานของกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ ทั้งการระดมความคิด การวางแผน การลงมือทำ และการติดตามประเมินผล จะนำไปสู่การตัดสินใจอย่างมีคุณค่าและชอบธรรมอย่างแท้จริง

6.4 ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความร่วมมือ

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความร่วมมือของสมาชิกในองค์กร ได้แก่

- 1) ความกระตือรือร้นของสมาชิกในองค์กรที่เกี่ยวข้องเป็นปัจจัยสำคัญของการทำงานร่วมกัน เพื่อให้สัมฤทธิ์ผลมีการกระจายงานและความรับผิดชอบ แต่หากสมาชิกเพิกเฉยไม่รับผิดชอบการดำเนินงานก็จะมีปัญหาหรือล้มเหลว หรือปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ หากสมาชิกมีความยึดมั่น ในความคิดหรือประโยชน์ส่วนตัวเป็นใหญ่ก็จะมีปฏิกิริยาโต้ตอบซึ่งจะเกิดความล้มเหลวเช่นกัน
- 2) มีการกระจายข้อมูลอย่างเพียงพอแก่สมาชิก และผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ทั้งข้อมูลทั่วไปและข้อมูลเฉพาะที่จะใช้ในการวินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ
- 3) มีบรรยากาศในเชิงสร้างสรรค์ที่เอื้ออำนวยต่อการทำงาน ป้องกันความขัดแย้งและทัศนคติในเชิงลบระหว่างสมาชิก จะทำให้พลังงานหรือความพยายามที่จะทำงาน รวมกันหมดไป เหลือแต่ความระแวงมองบุคคลในแง่ร้ายและไม่เข้า ก็จะทำให้ขังตนเอง ต่างคนต่างอยู่ในที่ทำงาน

ของตนเอง และไม่พยายามเกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความร่วมมือของสมาชิกในองค์กรอยู่ในขั้นโคม่า

4) ผู้นำของโครงการต้องมีทักษะในการบริหารงานในลักษณะนี้อย่างแท้จริง เพราะเป็นการ บริหารในแนวใหม่เป็นกระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนาซึ่งจะต้องใช้กระบวนการความคิดและการปฏิบัติหน้าที่ทุกฝ่ายจะต้องมาทำงานร่วมกันทักษะเหล่านี้ต้องใช้ทั้งด้านเทคนิค วิธีการบริหารด้านการจัดการและแก้ปัญหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่มและระหว่างองค์กร นอกจากนั้นผู้นำ จะต้องมีความวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลศักยภาพในการเรียนรู้และมีความสนใจสร้างสรรค์ระบบการทำงานอย่างจริงจัง รวบรวมพัฒนาตนเองให้เป็นผู้บริหารที่จะให้เกิดความร่วมมืออย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การลดความขัดแย้งและสร้างความกระตือรือร้นของสมาชิก ตลอดจนการจัดระบบข้อมูลข่าวสารที่หมุนเวียนได้รวดเร็วและทั่วถึง หากผู้นำขาดคุณสมบัติดังกล่าวแล้วจะทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งและ ในที่สุดจะขาดความร่วมมือ

5) ผู้นำควรมอบการตัดสินใจและรับผิดชอบให้แก่กลุ่มแต่ก็ยังสามารถควบคุมได้ในฐานะประธานในการประชุม สิ่งที่ต้องคอยระวังคือ ประธานต้องคอยควบคุมกำกับความดีและข้อบกพร่องที่จะทำงานร่วมกันและจะต้องคำนึงถึงกฎระเบียบด้วย

จากการศึกษาสรุปได้ว่าปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความร่วมมือของสมาชิกในกลุ่มหรือองค์กร ได้แก่ ความกระตือรือร้นของสมาชิกในองค์กร การกระจายข้อมูลอย่างเพียงพอแก่สมาชิก การมีบรรยากาศในเชิงสร้างสรรค์ที่เอื้ออำนวยต่อการทำงาน ป้องกันความ ขัดแย้งและทัศนคติในเชิงลบระหว่างสมาชิก รวมทั้งทักษะในการบริหารงานในลักษณะของผู้นำภายใต้กฎระเบียบของกลุ่ม

6.5 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในการดำเนินโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1) ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่

- 1.1) ปัจจัยเกี่ยวกับกลุ่มสังคม เช่น ครอบครัว ชุมชน โรงเรียน เป็นต้น
- 1.2) ปัจจัยเกี่ยวกับชนชั้นทางสังคม เช่น อาชีพ รายได้การศึกษา เป็นต้น
- 1.3) ปัจจัยเกี่ยวกับบุคลิกภาพอันเกิดจากพันธุกรรม แรงขับ การกล่อมเกล้าทางการเมือง ความต้องการทางจิตและสรีระ ความรู้สึกผูกพันกับชุมชน รวมทั้งความรู้ความเข้าใจ ความเชื่อและเจตคติทางการเมือง

2) ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น ประเพณีศาสนา ความเชื่อและปทัสถานของแต่ละสังคม

3) ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของระบบการเมือง เช่น แนวคิดและปรัชญาของระบบการเมือง การเปิดโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน

4) ปัจจัยเกี่ยวกับผลประโยชน์และผลกระทบที่ประชาชนเกี่ยวข้อง เช่น ความใกล้ชิดกับ ปัญหาข้อมูลข่าวสารที่ได้รับ ผลกระทบทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม

นิรันดร์ จงวุฒิเวทย์ (2527) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1) ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์การสร้าง โบสถ์วิหาร เป็นต้น

2) ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศ ตำแหน่งทำให้ประชาชนเกิดความ เกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย ๆ ทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มที่ที่จะทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรงผู้น้อยก็ช่วย เป็นต้น

3) อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ เช่น บังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส เป็นต้น

จากการศึกษาสรุปได้ว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนมีส่วนร่วมกับการดำเนินงานต่าง ๆ ขององค์กร มีด้วยกันหลายปัจจัย ทั้งทางด้านสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อการเข้าร่วมโครงการ ไม่ว่าจะเป็นคุณภาพชีวิต หน้าที่การงาน สภาพจิตใจ ในด้านความเชื่อ ศรัทธากับผู้นำ วิถีชีวิตและปัจจัยทางด้านอื่น ๆ ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่มากนักน้อย

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สิริกร เลิศลักษณ์ธาร (2550) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาโปรแกรมการท่องเที่ยวทางน้ำอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาแม่น้ำแควน้อย จังหวัดกาญจนบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาโปรแกรมการท่องเที่ยวทางน้ำอย่างยั่งยืนของเรืออาร์ วี ริเวอร์แคว ผลการวิจัยพบว่า โปรแกรมการท่องเที่ยวทางน้ำอย่างยั่งยืน แม่น้ำแควน้อย มีกิจกรรมสอดคล้องตามแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการจัดการที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม ในขอบเขตขีดความสามารถของแหล่งท่องเที่ยว และส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด มีการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ตลอดจนนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในแหล่งท่องเที่ยวและบริการท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อชุมชนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการ ประกอบอาชีพ รายได้ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ในด้านการใช้ภาษา ค่านิยม ความปลอดภัย ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับมากและเป็นที่พอใจของทุกฝ่าย

อมร ฤกษ์พันธุ์ (2552) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง แนวทางการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่โดดเด่นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: กรณีชุมชนเรือนแพและชุมชนริมแม่น้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะทางสถาปัตยกรรม สภาพแวดล้อมของเรือนแพและชุมชนริมน้ำ ลักษณะการให้และรับบริการระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการ ตลอดจนสภาพเศรษฐกิจสังคมวิถีชีวิต 2) ศึกษาและวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดในประเด็นของการอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งในด้านกายภาพสังคม เศรษฐกิจและทัศนคติของประชาชน ตลอดจนนโยบาย ข้อกฎหมายและมาตรฐานต่าง ๆ และ 3) ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์เรือนแพและชุมชนริมน้ำ สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวเรือนแพและชุมชนริมน้ำให้สอดคล้องกับการพัฒนา ตลอดจนวิถีชีวิตและภูมิทัศน์ริมน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน พบว่า การอนุรักษ์ชุมชนเรือนแพมีมาตรการหรือแนวทางการอนุรักษ์ที่กำหนดไว้เพื่อชาวเรือนแพ มีส่วนประกอบ 2 ส่วน คือ ส่วนแรก คือ ส่วนการอนุรักษ์ เนื่องจากชุมชนเรือนแพเป็นรูปแบบทางมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นผลมาจากกระบวนการพัฒนาของสังคม การดำรงชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่ สามารถแบ่งได้ 2 ประเภทของสิ่งที่ต้องอนุรักษ์

คือ 1) ตัวอาคารเรือนแพและสภาพแวดล้อม และ 2) ลักษณะการอยู่อาศัยและวิถีชีวิต ตลอดจนลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ที่สืบทอดมาตลอด ตั้งแต่อดีต และส่วนที่สอง คือ ส่วนการปรับปรุงและพัฒนา ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งของการอนุรักษ์เช่นเดียวกัน สามารถสรุปแนวทางการอนุรักษ์ได้ 5 รูปแบบ คือ 1) มาตรการสร้างแรงจูงใจ 2) การประชาสัมพันธ์ 3) การจัดตั้งหน่วยงานหรือองค์กร 4) มาตรการทางกฎหมายหรือข้อบังคับในการออกแบบและการปรับปรุง และ 5) การพัฒนาพื้นที่โดยในการปรับปรุงควรพิจารณาโดยละเอียดเพื่อป้องกันการเปลี่ยนแปลงหรือการบิดเบือนความแท้จริงของลักษณะอาคารพักเรือนแพตลอดจนวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้อง เพราะเรือนแพเป็นรูปแบบหนึ่งของอาคารที่มีพลวัตวัฒนธรรม และสอดคล้องกับพฤติกรรมวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อม

สงกรานต์ เชื้อนธนะ (2556, 69-70) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ลุ่มน้ำว่า จังหวัดน่าน พบว่า มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย แต่ไม่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของการเป็นอุทยานแห่งชาติที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตามอุทยานแห่งชาติในจังหวัดน่านส่วนใหญ่มีความพร้อมที่จะพัฒนา กิจกรรมการท่องเที่ยวและที่พักแรมให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยมีการจัดการรักษาคุณภาพ สิ่งแวดล้อมไว้ทุกขั้นตอน นับแต่การเริ่มจัดเตรียมการเปิดพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว การควบคุม การพัฒนาใด ๆ ที่จำเป็นต้องมีและการบำรุงรักษาฟื้นฟูสภาพภายหลังจากมีการท่องเที่ยวแล้ว เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวคงสภาพความดึงดูดใจและระบบนิเวศต่อไป ทั้งนี้ต้องมีการจัดการที่เหมาะสมภายใต้หลักเกณฑ์และการมีส่วนร่วมซึ่งกันและกัน โดยผลการศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวและที่พักที่รักษาสีงแวดล้อมอุทยานแห่งชาติในจังหวัดน่าน มีนักท่องเที่ยวเพศหญิง จำนวน 212 คน ร้อยละ 53.00 อายุของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยว มีอายุอยู่ในช่วง 46-60 ปี ร้อยละ 28.80 การศึกษาของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยว มีการศึกษาระดับปริญญาตรี ร้อยละ 37.80 อาชีพของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวรับราชการ/รัฐวิสาหกิจร้อยละ 30.30 นักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวอุทยานแห่งชาติดอยภูคา ร้อยละ 23.30 นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจเกี่ยวกับการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวมีการจัดกิจกรรมพิเศษ เหมาะสมกับฤดูกาล โอกาส เวลา และวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ร้อยละ 4.20 นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจเกี่ยวกับการพัฒนาที่พักแรมการบริการที่พักได้มาตรฐาน ร้อยละ 4.12 พบว่านักท่องเที่ยวมีความต้องการและความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวกิจกรรมปลูกต้นไม้กับนักท่องเที่ยว ร้อยละ 3.97 นักท่องเที่ยวมีความต้องการและความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาที่พักแรมมีการจัดการด้านสิ่งก่อสร้างและสาธารณูปโภค เช่น ถนน น้ำ ไฟฟ้า ห้องสุขา สถานปฐมพยาบาลที่เหมาะสมและกลมกลืนกับสภาพพื้นที่ ร้อยละ 3.76 ผลการศึกษาการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ลุ่มน้ำว่า จังหวัดน่านซึ่ง ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวมีความประทับใจในพื้นที่นิเวศธรรมชาติเป็นอย่างมากด้านกิจกรรมก็สามารถพัฒนาให้เป็นกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว พึงตระหนักและระมัดระวังผลกระทบที่จะตามมาทุกครั้งที่ประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยวและมีความรับผิดชอบต่อธรรมชาติ

ศรีศุภกร นิลกรรณ และคณะ (2556) ศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของอัตลักษณ์ชุมชนลำปาง แผนงานวิจัย เรื่อง การจัดการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของอัตลักษณ์ชุมชนลำปาง สามารถสรุปผลการวิจัยได้เป็น 9 ประเด็น ดังนี้คือ 1) การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือที่ยั่งยืนในการจัดการอัตลักษณ์ด้านการท่องเที่ยวจังหวัดลำปาง เพื่อนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์บนเส้นทางท่องเที่ยวที่มีศักยภาพเชื่อมโยงไปสู่แหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ในภาคเหนือและบนเส้นทาง R3A 2) การท่องเที่ยวของภาคเหนือโดยส่วนใหญ่จะตื่นตัวและคึกคักในฤดูหนาว เดือนธันวาคมถึงกุมภาพันธ์ จากอากาศที่หนาวเย็นและกิจกรรมการท่องเที่ยวหลากหลาย ถึงแม้ว่าจังหวัดลำปางจะมีสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญและมีชื่อเสียงจำนวนมากแต่การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวโดยสื่อมวลชนมีค่อนข้างน้อย 3) จากความคิดเห็นร่วมกันของผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาคีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การท่องเที่ยวของจังหวัดลำปาง ทำให้ได้ระบียบว่าด้วยความร่วมมือทางด้านการจัดแหล่งท่องเที่ยว จังหวัดลำปาง ประกอบด้วยสาระสำคัญ 12 หมวด 4) เรื่องเล่าที่เป็นอัตลักษณ์พื้นถิ่นของสถานที่ท่องเที่ยวที่พร้อมจะนำมาสร้างเป็นจุดเด่นเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างมีอัตลักษณ์บนเส้นทางท่องเที่ยวของจังหวัดลำปาง เชื่อมโยงกับเส้นทาง R3 จากความคิดเห็นของภูมิปัญญาและความเห็นชอบจากชุมชนในแต่ละเส้นทางที่สามารถเชื่อมโยงอัตลักษณ์ชุมชน ประวัติศาสตร์ มรดกทางวัฒนธรรม จารีตประเพณี ความเชื่อและพุทธศานานของเมืองลำปางที่มีความโดดเด่น 5) เครือข่ายการจัดการทรัพยากรมนุษย์ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดลำปาง 6) หลักสูตรฝึกอบรมสำหรับผู้ประกอบการ และพนักงานในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่มีระยะเวลาในการอบรม 2 และ 3 วันตามลำดับหัวข้อเรื่องที่สำคัญในการอบรมประกอบด้วย ความรู้เบื้องต้นในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและบริการ ภูมิ-ประวัติศาสตร์จังหวัดลำปางเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว พฤติกรรมและจิตวิทยานักท่องเที่ยว ศิลปะการต้อนรับและการบริการในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว การพัฒนาทัศนคติ บุคลิกภาพ และมนุษยสัมพันธ์ในการทำงานและแนวทางการพัฒนาอาชีพ 7) นโยบายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการทรัพยากรมนุษย์ของธุรกิจอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดลำปาง 8) การพัฒนาสินค้าหัตถกรรมชุมชนลำปางที่มีความหมาย และคุณค่าทางวัฒนธรรม เพื่อรองรับกระแสการเติบโตการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน และ 9) ยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดลำปาง

ชลีรัตน์ จันทรเชื้อ และคณะ (2557, 86-87) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรม พบว่า ผลการวิจัยเพื่อระบุทักษะความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนทั้ง 2 พื้นที่จำเป็นต้องฝึกอบรมเพื่อแก้ปัญหาการบริหารจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนประสบอยู่ที่ได้จากการเปรียบเทียบทักษะความสามารถที่เป็นอยู่ของชุมชนกับทักษะความสามารถที่ควรจะเป็นพบว่า ทักษะความสามารถที่ชุมชนจะต้องฝึกอบรมมี 3 ด้านคือ 1) ทักษะความสามารถในการประสานงานและจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2) ทักษะความสามารถในการวางแผนพัฒนากิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยว และลงมือปฏิบัติกิจกรรมท่องเที่ยวตามแผนให้มีผลกระทบด้านลบน้อยที่สุด และ 3) ทักษะความสามารถการปฏิบัติงานให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในด้านต่าง ๆ ส่วนผลการวิเคราะห์ลักษณะงานหรือกิจกรรมของทักษะความสามารถที่ต้องพัฒนาทั้ง 3 ด้าน ได้งานหรือกิจกรรมที่กำหนดทักษะความสามารถได้ 90 งาน ซึ่งการที่จะให้ชุมชนสามารถปฏิบัติงานดังกล่าวได้ จะต้องฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการให้ชุมชน มีความรู้ความสามารถ 22 ด้าน และ

ผู้วิจัยได้นำความรู้ความสามารถ 22 ด้าน เป็นตัวชี้วัดในการกำหนดหน่วยการเรียนรู้ 4 ด้าน ซึ่งประกอบด้วยวัตถุประสงค์การฝึกอบรม เนื้อหา สื่อการฝึกอบรม กิจกรรมการฝึกอบรม คู่มือผู้เข้ารับการฝึกอบรม การวัด และประเมินผลการฝึกอบรม นอกจากนี้ผลการพัฒนาทักษะความสามารถเครือข่ายชุมชนทั้ง 2 พื้นที่ด้วยการอบรมเชิงปฏิบัติการและการลงพื้นที่เรียนรู้จากชุมชนท่องเที่ยวต้นแบบ ได้แก่ ชุมชนอนุรักษ์ป่าหนองแม่เฒ่า บ้านแม่กลางหลวง และชุมชนคนมอญบางกระดี่ พบว่าหลังการพัฒนาด้วยการฝึกอบรมและรูปแบบต่าง ๆ สามารถยกระดับทักษะความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวของเครือข่ายชุมชนทั้ง 2 พื้นที่ได้เพราะวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมและวัตถุประสงค์ของเครือข่ายชุมชนได้รับการตอบสนองคือ ทักษะความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้รับการพัฒนาเครือข่ายชุมชนทั้ง 2 พื้นที่ที่มีความรู้ความสามารถมากขึ้น ส่งผลให้สามารถจัดการท่องเที่ยวของชุมชนได้ในระยะยาว

จุฑาธิป ประดิพัทธ์นฤมล (2557, 146-151) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ กรณีศึกษาย่านชุมชนเกาะศาลเจ้า แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์หามิติการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ย่านชุมชนเกาะศาลเจ้าที่มีศักยภาพในการพัฒนาตามแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และเพื่อศึกษาการพัฒนาแบบการผสมผสานมิติการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของย่านชุมชนเกาะศาลเจ้าและเพื่อหาข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาพื้นที่โดยอาศัยกลไกขับเคลื่อนภายในชุมชน สรุปได้ว่า ด้านมิติการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของย่านชุมชนเกาะศาลเจ้าที่มีศักยภาพในการพัฒนาตามแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ พบว่า ชุมชนมีศักยภาพโดยแบ่งออกเป็น 4 มิติ คือ มิติทุนทางสังคม มิติการมีส่วนร่วมของชุมชน มิติทัศนคติของนักท่องเที่ยวและมิติกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ด้านการพัฒนาแบบการผสมผสานมิติการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของย่านชุมชนเกาะศาลเจ้า ปรากฏดังนี้คือ 1) ตัวแบบการดำเนิน ธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ พบว่า ปัจจัยอุปสงค์และปัจจัยอุปทานเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ซึ่งปัจจัยอุปสงค์เป็นความคาดหวังของนักท่องเที่ยวในกลุ่มต่าง ๆ ที่ต้องการ 2) แนวทางการพัฒนาเกาะศาลเจ้าตามกรอบแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแผนงานการท่องเที่ยวภายในชุมชนยังขาดความชัดเจนและการไม่กระจายอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้แก่แต่ละฝ่าย 3) แนวทางการพัฒนาเกาะศาลเจ้าตามกรอบแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ในส่วนของกลไกการจัดการ เป็นกลไกแยกส่วนไม่มีการบูรณาการร่วมกันของสมาชิกในชุมชน และ 4) แนวทางการพัฒนาเกาะศาลเจ้าตามกรอบแนวคิดความสามารถในการรองรับด้านการท่องเที่ยว ประกอบด้วย องค์ประกอบด้านกายภาพและนิเวศวิทยา การกำจัดน้ำเสียของชุมชนเป็นการจัดการภายในชุมชนที่มีบริการถึงขยะตามจุดสำคัญ พร้อมทั้งองค์การพัฒนาชุมชนมอบหมายให้เจ้าหน้าที่คอยชักลากขยะไปทิ้งในเรือเก็บขยะที่จะเข้ามาในชุมชนผ่านคลองบ้านไทร ทุก ๆ 3 วัน องค์ประกอบด้านสังคมและวัฒนธรรม พบว่า นโยบายในการพัฒนาการท่องเที่ยว ชุมชนมีแผนพัฒนาการท่องเที่ยวทุก 2 ปี และการหารายได้ชุมชนโดยจัดตั้งในรูปแบบของกลุ่มเครื่องหอมบ้านสว่างจันทร์ที่เน้นสมาชิกในชุมชนเกาะศาลเจ้าและชุมชนอิสระฉิมพลีในการสร้างผลิตภัณฑ์เพื่อหารายได้เข้ากลุ่ม ปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 6-9 คน ส่วนองค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ พบว่า ชุมชนมีรายได้เสริมจากการค้าขายในร้านค้าเล็ก ๆ เพื่อคอยบริการนักท่องเที่ยวชาวจีนที่ล่องเรือจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมให้มาจับจ่ายใช้สอยผลิตภัณฑ์ภายในชุมชนเปิดในช่วงวันเสาร์-อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ 2.5 แนวทางการพัฒนาเกาะศาลเจ้าตามกรอบ

แนวคิดกิจการเพื่อสังคมชุมชนเกาะศาลเจ้ามีรูปแบบการดำเนิน งานเชิงธุรกิจในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชน อาศัยขั้นตอนกระบวนการผลิต การดำเนินกิจการผลิตภัณฑ์หรือบริการที่ไม่เกิดผลกระทบต่อเนื่องระยะยาวแก่ สังคม สิ่งแวดล้อม และสุขอนามัย จึงมีศักยภาพที่มีความยั่งยืนด้วยตนเอง

สุลริตัน จันทรเชื้อ และเครือข่ายนักวิจัยชุมชนบางซ่ง (2557) ได้วิจัยเรื่อง การสร้างแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมโดยเครือข่ายชุมชนโบราณเมืองบางซ่ง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเครือข่ายเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวที่สร้างการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมเมืองโบราณบางซ่ง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ขั้นตอนประกอบด้วย การสร้างทีมวิจัยชุมชน การเก็บข้อมูลมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่า สภาพทางกายภาพและแบ่งพื้นที่สำรวจสถานที่เพื่อออกแบบเส้นทางที่สร้างความเชื่อมโยงระบบการท่องเที่ยวกับองค์ความรู้ที่สืบค้นได้ เพื่อให้ผู้มาเยือนได้รับความเพลิดเพลิน ความรู้และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ไปพร้อมกับการเพิ่มค่าทางเศรษฐกิจต่อชุมชนท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมและเหมาะสมกับระบบการท่องเที่ยว ได้จัดทำรูปแบบจำลองเส้นทางนำไปทดสอบ ทดลองเพื่อประเมินผลการใช้ และสรุปบทเรียนเผยแพร่ผลงาน ผลการวิจัยปรากฏว่า ได้ทีมวิจัยชุมชนเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวที่สร้างการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมเมืองโบราณบางซ่งจำนวน 32 คน ผลการดำเนินงานของทีมวิจัยชุมชนทำให้ได้รูปแบบจำลองเส้นทางท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรมเมืองบางซ่งจำนวน 9 เส้นทาง ได้นำเส้นทางดังกล่าวไปทดสอบกับนักท่องเที่ยวในกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมทดลองใช้เส้นทางที่สร้างขึ้นคือ นักเรียนประถมศึกษา นักเรียนมัธยมศึกษา นักศึกษา ประชาชนในพื้นที่ตำบลบางซ่ง และนักท่องเที่ยวทั่วไป แล้วนำมาวิเคราะห์ และเขียนแผนผัง มีการตรวจสอบและสังเคราะห์เส้นทางตามเงื่อนไขของหลักการ และตามสภาพความเป็นจริง ผลการทดลองพบว่ากลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมทดลองใช้เส้นทางประเมินการรับรู้ ความเข้าใจเนื้อหา และความพึงพอใจต่อการให้บริการของชุมชนอยู่ในเกณฑ์มาก รวมทั้งให้ความคิดเห็นว่า เส้นทางน่าสนใจ และควรส่งเสริมการเรียนรู้ในรูปแบบนี้มากขึ้น

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยคือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำการปรับปรุงเส้นทางที่เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวจัดเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยว และทำการประชาสัมพันธ์เส้นทางท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรมซึ่งจะนำไปสู่การสร้างรายได้แก่ชุมชนและท้องถิ่นต่อไป สถาบันการศึกษาในจังหวัดสุโขทัยควรส่งเสริมการใช้เส้นทางฯ และแหล่งเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง และควรสนับสนุนให้ทีมวิจัยเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวที่สร้างการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น และควรขยายผลไปสู่กิจกรรมนักเรียน นักศึกษาด้วยนอกจากนี้ หน่วยงานที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวควรส่งเสริมภาคธุรกิจท่องเที่ยวให้มีบทบาทร่วมในกระบวนการค้นหาองค์ความรู้ และพัฒนาสื่อท่องเที่ยวชุมชนท้องถิ่นให้มากขึ้น และควรส่งเสริมการวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ ๆ ที่เน้นการสื่อสารคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมชุมชนให้มากขึ้น

ศุภลักษณ์ วิริยะสุนน วาฬิกา โพธิ์หิรัญ และเครือข่ายนักวิจัยชุมชนนครชุม (2557) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การสร้างแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมโดยเครือข่ายชุมชนนครชุม อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเครือข่ายนักวิจัยชุมชนเพื่อร่วมพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว เพื่อการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมชุมชนนครชุม อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร และศึกษา สำรวจ องค์ความรู้มรดกวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนนครชุม ออกแบบและพัฒนา

เส้นทางท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมของชุมชน และพัฒนาศักยภาพการเป็นมัคคุเทศก์ชุมชน โดยเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยประยุกต์รูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการดำเนินงาน ในพื้นที่ 13 หมู่บ้าน ของตำบลนครชุม เก็บรวบรวมข้อมูลด้วย แบบประเมิน 4 ฉบับ กับกลุ่มนักท่องเที่ยวทั่วไป กลุ่มนักเรียนนักศึกษา และกลุ่มผู้สูงอายุและผู้สนใจ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า 1) เกิดเครือข่ายความร่วมมือในการทำงานวิจัยประกอบด้วยนักวิจัยชุมชน ทีมที่ปรึกษา และภาคีที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุนทั้งทางตรงและทางอ้อมเข้ามาร่วมกระบวนการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว 2) ชุมชนนครชุมมีคุณค่าทางมรดกวัฒนธรรมประกอบไปด้วย วัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ การแสดงพื้นบ้าน โบราณสถาน โบราณวัตถุ สูดยอดพระเครื่องตระกูลทุ่งเศรษฐี หนึ่งในเบญจภาคี ภูมิปัญญาพื้นบ้าน อาหารพื้นถิ่นที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นทั้งอาหารคาวหวานและอาหารว่าง ที่สามารถนำมาเป็นทุนออกแบบพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมของชุมชน 3) ได้เส้นทางเด่น 4 เส้นทาง นำไปทดลองจัดกิจกรรม และ 4) การพัฒนาศักยภาพการเป็นมัคคุเทศก์ชุมชน พบว่า ผู้เข้ารับการอบรมได้รับความรู้ ประสบการณ์ มีความพร้อมและมั่นใจมากขึ้นที่จะทำหน้าที่มัคคุเทศก์ท้องถิ่นและนักสื่อความหมายที่ดีในอนาคตต่อไป และผลการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดกิจกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมชุมชนนครชุม ทั้ง 3 ครั้ง พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ส่วนผลการประเมินด้านความรู้ ความเข้าใจ ในภาพรวมพบว่า ได้เรียนรู้และตระหนักในคุณค่าความสำคัญของประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่เรียบง่ายและความมีมนต์เสน่ห์ของอาหารและขนมพื้นถิ่นที่ให้ความใส่ใจและพิถีพิถันในทุกขั้นตอนการทำ ส่วนด้านพฤติกรรมมัคคุเทศก์ /ผู้สื่อความหมาย พบว่า มีบุคลิกภาพและความสามารถในการสร้างการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมให้กับนักท่องเที่ยว ในภาพรวมอยู่ในระดับดี

ดวงรัตน์ มีชัยและคณะ (2556) ได้ทำวิจัย เรื่อง โครงการบูรณาการประวัติศาสตร์วิถีวัฒนธรรมของชุมชนเมืองโบราณ สู่การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาความเป็นมาและการพัฒนาของนครชุม สำรวจหาความโดดเด่นเป็นอัตลักษณ์เฉพาะจุดเด่นของชุมชนนครชุมในด้านต่าง ๆ หาแนวทางความร่วมมือร่วมใจจากภาคีที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุม และพัฒนานครชุมให้สามารถจัดการท่องเที่ยวได้อย่างยั่งยืน โดยใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ปรากฏดังนี้ 1) ในด้านความเป็นมาและ พัฒนาการของนครชุม ความโดดเด่นในอัตลักษณ์เฉพาะของนครชุมในด้านต่าง ๆ พบว่า มี 7 ประเด็นประกอบด้วย ประวัติความเป็นมา โบราณสถาน โบราณวัตถุ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและประเพณี ของกินพื้นบ้าน อาหารพื้นถิ่น บุคคลสำคัญ และวรรณกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นนครชุม และนครชุม ชุมชนเก่าเมืองน่าเที่ยว 2) ผลการหาแนวทางความร่วมมือร่วมใจจากภาคีที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุม พบว่า ทีมวิจัยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากภาคีหลายภาคส่วน เป็นต้นว่า ในด้านการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้ง 7 ประเด็นนั้น ได้รับความร่วมมือจากปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ ผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน ส่วนภาคีที่เป็นหน่วยงานของรัฐนั้น ประกอบด้วยภาควิชาระดับชุมชน ได้แก่ สำนักงานเทศบาลตำบลนครชุม องค์การบริหารส่วนตำบลนครชุม วัดพระบรมธาตุเจติยารามและวัดสว่างอารมณ์ กลุ่มเยาวชนและกลุ่มแม่ค้าตลาดย้อนยุค ภาควิชาระดับอำเภอ/จังหวัด ได้แก่ สำนักงานพาณิชย์จังหวัดกำแพงเพชร มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร คณะภูมิสถาปัตย์กรรม สถาบัน

เทคโนโลยีพระจอมเกล้า เจ้าคุณทหารลาดกระบัง และสำนักวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร ภาคีระดับชาติได้แก่ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และสื่อมวลชน สถานีโทรทัศน์ช่องไทยพีบีเอส ภาคีดังกล่าวให้การสนับสนุนและให้ความร่วมมืออย่างดียิ่งในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การให้ข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ ข้อคิดเห็น การศึกษาดูงาน การประสานงาน งบประมาณ สถานที่ กำลังคน การแลกเปลี่ยนบุคลากรซึ่งกันและกัน การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เทคนิควิธีในการนำเสนอข้อมูลต่อนักท่องเที่ยว การจัดโปรแกรมทัวร์และการทดลองทำทัวร์ และการประชาสัมพันธ์

3) ผลการพัฒนาชุมชนนครชุมให้สามารถจัดการท่องเที่ยวได้อย่างยั่งยืน เกิดจากกิจกรรมที่ทีมวิจัยได้เดินทางไปศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบด้านการจัดการท่องเที่ยว 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านโป่งมะนาว จ.ลพบุรี ชุมชนบ้านจำรุง จ.ระยอง และชุมชนบ้านมอญบางกระบือ กรุงเทพมหานคร ได้รับฟังการบรรยายสรุปรูปแบบการทำงานของกลุ่มจัดการท่องเที่ยว ได้ดูแบบอย่างการพานักท่องเที่ยวชมสถานที่ต่าง ๆ ได้เห็นการต้อนรับ นักท่องเที่ยว ได้ชมชนบประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่แตกต่าง พร้อมกับสังเกตจดจำการบรรยาย ได้เรียนรู้การบริหารจัดการกลุ่ม ปัญหา อุปสรรคต่าง ๆ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้กับชุมชนนครชุมต่อไป กิจกรรมอีกหนึ่งกิจกรรมที่ทีมวิจัยได้เข้าร่วมคือการเข้ารับการอบรมในหลักสูตรมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเป็นเวลา 3 วัน ทีมวิจัยได้รับความรู้ ได้ฝึกทักษะการสื่อความหมาย ได้มิตรไมตรีจากเพื่อนร่วมอุดมการณ์ ได้ประสบการณ์ ที่สำคัญคือ มีความมั่นใจมากขึ้นและสามารถนำความรู้มาปรับใช้ในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนต่อไป ผลจากการศึกษาดูงานและการเข้าอบรมหลักสูตรมัคคุเทศก์ ทีมวิจัยได้ทดลองเขียนโปรแกรมท่องเที่ยว 5 โปรแกรม เพื่อนำไปใช้ในกิจกรรมการตลาดทำทัวร์ 2 ครั้ง มีการประเมินหลังสิ้นสุดการตลาดทัวร์ ได้ทราบถึงจุดอ่อนของทีมวิจัยนครชุมทั้งทีมและแต่ละบุคคลจากผู้ร่วมทดลองทัวร์ ซึ่งเป็นการประเมินที่มีคุณค่ายิ่งที่จะนำไปปรับปรุงแก้ไขในโอกาสต่อไป ต่อจากนั้น ทีมวิจัยได้ไปร่วมการตลาดทำทัวร์ของชุมชนโบราณเมืองบางขลัง จ.สุโขทัย ได้มีโอกาสฝึกเป็นผู้ประเมินด้วย นอกจากนี้ ทีมวิจัยได้ร่วมศึกษาดูงานกับกลุ่มขององค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) และ องค์การเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอื่น ๆ ได้แก่ ศึกษาดูงานการท่องเที่ยว จ.ลำปาง และเชียงใหม่ ร่วมงานเวทีวิชาการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ ศึกษาดูงานการท่องเที่ยวที่บ้านนาต้นจั่น อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัยร่วมกับสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยว จ.กำแพงเพชร และองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร กิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ถือเป็นการเรียนรู้ที่มีคุณค่า ทำให้ทีมวิจัยได้มองเห็นจุดอ่อนจากเสียงสะท้อนกลับอย่างตรงไปตรงมาของนักท่องเที่ยว นักสื่อความหมายของชุมชนนครชุม จดจำข้อด้อยข้อดีจากการปฏิบัติงานของตนอย่างแม่นยำ ที่จะทำให้ดียิ่งขึ้นในส่วนที่ได้รับคำชม และจะพัฒนาให้ดีขึ้นในข้อด้อยจุดอ่อนต่าง ๆ เป็นการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาอย่างแท้จริง

เศรษฐกิจชุมชนที่ต้องดำเนินการอย่างระวังเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ภายใต้การสำนึกการอนุรักษ์ฟื้นฟูมรดกวัฒนธรรมชุมชนและการรักษาสิ่งแวดล้อมของเมือง ดังนั้น การศึกษาสืบค้นมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรณโลกและศักยภาพในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตภายใต้ปรากฏการณ์ของเหตุการณ์ในแต่ละห้วงเวลา จะมีส่วนช่วยส่งเสริมให้พัฒนาการท่องเที่ยวสวรรณโลกบนฐานความเป็นตัวตนคนสวรรณโลกอย่างสร้างสรรค์ คนในชุมชนและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องที่มีความรู้ ความเข้าใจ และสำนึกต่อทรัพยากรและภูมิวัฒนธรรมของสวรรณโลกอย่างถ่องแท้ถูกต้องเป็นเบื้องต้น จะสามารถนำมรดกวัฒนธรรมของชุมชนไปใช้เป็นฐานในการพัฒนาชุมชนประเด็นต่าง ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ต้องใช้ทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป็นตัวกลางในการสื่อสารและสร้างความเข้าใจ ระหว่างผู้มาเยือนกับเจ้าของบ้านให้เกิดการเรียนรู้และสำนึกในคุณค่าของความเป็นสวรรณโลกที่ผ่านการศึกษา สืบค้น คัดสรร มรดกวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นที่จะนำมาสร้างการเรียนรู้ที่สร้างสุขทั้งผู้มาเยือนและเจ้าของบ้านอย่างยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชนสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ครั้งนี้ทีมวิจัยใช้รูปแบบการวิจัยและพัฒนาโดยประยุกต์รูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกรอบในการดำเนินงานมีการประเมินความก้าวหน้า (progress evaluation) ประเมินผลการดำเนินงาน (implementation evaluation) และนำผลการประเมินมาปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมรูปแบบการหนุนเสริมตลอดกระบวนการของการพัฒนา ทีมวิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์แต่ละข้อ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. สร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก
2. วิเคราะห์ เลือกรับ ประเมินคุณค่าและกำหนดอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก
3. พัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลก ภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร

ขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัย

ช่วงที่ 1 ใช้เวลา 9 เดือน

1. การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการศึกษาข้อมูลให้ครอบคลุมทุกมิติ
 - 1.1 ประชุมทีมวิจัยชุมชน วางแผนหาแนวทางการสร้างความร่วมมือจากคนในและคนนอกพื้นที่เข้าร่วมโครงการ
 - 1.2 ติดต่อ ทาบทาม เชิญชวน บุคคลเป้าหมายเข้าร่วมทีมงานทั้งในและนอกพื้นที่
 - 1.3 ประชุมเปิดตัวโครงการเพื่อสร้างความเข้าใจรายละเอียดของโครงการและได้สมาชิกเพิ่มเติม
 - 1.4 หาความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ เอกชน NGO
 - 1.5 จัดเวทีทบทวนปัญหา สถานการณ์พื้นที่ประเด็นที่เอื้อต่อการพัฒนาด้วยระบบการ CBR และจัดประชุมกำหนดขอบเขตพื้นที่และแบ่งทีมงานรับผิดชอบเก็บข้อมูลแต่ละประเด็นในแต่ละพื้นที่
2. เวทีสร้างความเข้าใจพัฒนาและปรับฐานคิดในการทำงานร่วมกับชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนท้องถิ่นแบบบูรณาการ รวมถึงเทคนิควิธีการออกแบบ เครื่องมือในการเก็บข้อมูลชนิดต่าง ๆ
3. จัดประชุมทีมงานเพื่อกำหนดกรอบการเก็บข้อมูลการจัดทำแผนการดำเนินงานและการออกแบบเครื่องมือในการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม จิตรกรรม แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของสวรรคโลก
4. การเก็บข้อมูลทุติยภูมิ โดยจำแนกดังนี้
 - 4.1 ศึกษาข้อมูลความเป็นมา พัฒนาการของเมืองและสภาพปัจจุบันของวัฒนธรรม ชุมชนในสวรรคโลก
 - 4.2 ศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม จิตรกรรม แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของสวรรคโลกที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาเส้นทาง

5. จัดอบรมคณะกรรมการทำงานกำหนดกรอบการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ แบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูลรูปแบบและวิธีการถาม

6. ลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล ปฐมภูมิในประเด็น

6.1 ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องราวประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ภูมิปัญญา ความเชื่อ พุทธศิลป์ วัฒนธรรมความโดดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ บุคคลสำคัญของชุมชน

6.2 ข้อมูลอาหารพื้นบ้านโบราณ แหล่งอาหารในชุมชน ผักพื้นบ้าน ฯลฯ

6.3 ความรู้ ภูมิปัญญาชุมชนที่ส่งผลต่อการจัดการวิถีชีวิตและรูปแบบการดำรงชีวิต

6.4 สภาพปัญหา และสถานการณ์การจัดการตนเองกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากภายในและภายนอก

6.5 สภาพเศรษฐกิจกับ ความสัมพันธ์ระหว่างในชุมชน

7. การจัดเวทีคืนข้อมูลชุมชน และร่วมวิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลเพื่อหาข้อสรุป

8. การประสานเชื่อมโยงกับหน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้องในการหนุนเสริมการจัดการเรียนรู้และการสืบค้นปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบโดยตรงต่อชุมชน

9. สรุปและประมวลผล รายงานความก้าวหน้า

ช่วงที่ 2 ใช้เวลา 9 เดือน

10. ประชุมทีมวิจัยวางกรอบการทำงานวิจัยระยะที่ 2 และวางแผนการพัฒนาและการจัดการเรียนรู้ในพื้นที่โดยใช้ข้อมูลพื้นฐานระยะที่ 1

11. ศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้นอกพื้นที่

12. พัฒนาศักยภาพชุมชนในการบริหารจัดการชุมชนให้เท่าทันกับกระแสการพัฒนาชุมชนภายใต้บริบทสังคมการท่องเที่ยวในปัจจุบัน

13. ศึกษาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผลการพัฒนาชุมชนที่อยู่ภายใต้บริบทของเมืองโคราชภายใต้การท่องเที่ยวเมืองมรดกโลก

14. ศึกษา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวในเขตโคราชภายใต้การท่องเที่ยวในลักษณะ Mass Tourism

15. ประชุม สรุปบทเรียนจากกิจกรรมในข้อ 11-14

16. ประชุมทีมวิจัยชุมชน และภาคีเครือข่ายเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาสวรรค์โลก แนวทางการจัดการเรียนรู้ การพัฒนาศักยภาพคนในชุมชน และการขยายผลสู่สถานศึกษาและสาธารณะ

17. พัฒนาชุมชน ศักยภาพชุมชนตามแผนสรุปของข้อ 16

18. ทดลองใช้ผลสรุปข้อ 17

19. รวบรวมผลการศึกษาทั้งหมด รายงานผลการดำเนินงาน

20. เวทีนำเสนอผลการวิจัยกับที่ประชุมใหญ่ของอำเภอสวรรคโลก และหารือข้อสรุป แนวทาง และทิศทางของการดำเนินงานพัฒนาอย่างต่อเนื่องต่อไป

พื้นที่ดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยนี้กำหนดพื้นที่ในการศึกษาเฉพาะที่เขตชุมชนเมืองสวรรค์โลก และชุมชนคาบเกี่ยวทางวัฒนธรรมที่มีวิถีชีวิตเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาวิถีถิ่นชุมชนเมืองสวรรค์โลก ได้แก่ ชุมชนตำบลในเมือง ชุมชนตำบลคลองกระจง ชุมชนตำบลวังไม้ขอน ชุมชนตำบลวังพิณพาทย์ ชุมชนตำบลย่านยาว เป็นต้น

ประชากร

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่าง ๆ เช่น พระสงฆ์ผู้มีความรู้ในท้องถิ่นปราชญ์ท้องถิ่น เจ้าหน้าที่และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนักวิชาการการศึกษา และนักพัฒนาชุมชนในพื้นที่ที่จะมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลองค์ความรู้ชุมชน

วิธีดำเนินการ

วิธีดำเนินการของแต่ละกิจกรรม มีรายละเอียดดังนี้

กิจกรรมที่ 1 ประชาคมชุมชน/ภาคี

1.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

เพื่อให้ชุมชนรับรู้และร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

โรงเรียนไร่ ตำบลวังไม้ขอน อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

1.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ทีมวิจัย ทีมที่ปรึกษา ผู้ประสานงานและประชาชนในเขตพื้นที่ชุมชนเมืองสวรรคโลก และชุมชนคาบเกี่ยว

1.4 วิธีดำเนินการ

1) ทีมวิจัยร่วมประชุมปรึกษาหารือเพื่อวางแผนในการจัดกิจกรรม พร้อมทั้งกำหนดวัน เวลา สถานที่ จัดกิจกรรม

2) แต่งตั้งคณะดำเนินกิจกรรมพร้อมทั้งกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกทีมวิจัยเพื่อให้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม

3) คณะกรรมการดำเนินการประสานงาน พร้อมทั้งเชิญเครือข่ายชุมชนที่เกี่ยวข้องกับโครงการวิจัยร่วมสร้างความเข้าใจให้กับชุมชน

5) ดำเนินการจัดกิจกรรมตามแผนการที่กำหนดไว้ โดยเตรียมกิจกรรมตามวัน เวลา และสถานที่ให้พร้อม

6) ดำเนินการจัดกิจกรรมตามแผนการที่กำหนดไว้เพื่อให้ที่ประชุมทราบถึงวัตถุประสงค์ในการจัดเวทีสร้างความเข้าใจในครั้งนี้

7) เปิดโอกาสให้มีการซักถาม อภิปราย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และหาข้อสรุปร่วมกัน

1.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

1) ชุมชนรับรู้และเข้าใจเกี่ยวกับทำวิจัยชุมชน

2) ประชาชนให้ความร่วมมือในการดำเนินงานวิจัย ให้ข้อมูล ถ่ายทอดเรื่องราวในอดีตเพื่อนำมาเป็นข้อมูลงานวิจัยชุมชน

กิจกรรมที่ 2 จัดประชุมทีมวิจัยชุมชนร่วมกันสร้างความเข้าใจ

2.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

เพื่อสร้างความเข้าใจในการทำงานในรูปทีมวิจัย รวมทั้งติดตามความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานในแต่ละระยะของแต่ละฝ่าย

2.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

โรจนบ้านไร่ ตำบลวังไม้ขอน อำเภอสุวรรณโคตร จังหวัดสุโขทัย

2.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ทีมวิจัย ทีมที่ปรึกษา และผู้ประสานงาน

2.4 วิธีดำเนินการกิจกรรม

1) ทีมวิจัยร่วมประชุมปรึกษาหารือเพื่อวางแผนในการดำเนินกิจกรรม พร้อมทั้งกำหนดวัน เวลา สถานที่ จัดกิจกรรม

2) นัดหมายทีมวิจัย ทีมที่ปรึกษา และผู้ประสานงานเพื่อร่วมประชุมตามวันเวลา และสถานที่ที่กำหนด

3) ดำเนินการจัดกิจกรรมสร้างความเข้าใจในการทำงานในรูปแบบทีมวิจัย รวมทั้งติดตามความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานในแต่ละระยะของแต่ละฝ่าย

4) เปิดโอกาสให้มีการซักถาม อภิปราย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และหาข้อสรุปร่วมกัน

5) สรุปผลการประชุม และนัดหมายการประชุมในครั้งต่อไป

2.5 ผลการดำเนินการกิจกรรม

1) เกิดความเข้าใจในการทำงานในรูปแบบทีมวิจัย

2) ติดตามความก้าวหน้าของการดำเนินงานในแต่ละระยะของแต่ละฝ่าย

3) ทราบผลการดำเนินงานที่ผ่านมา ปัญหา อุปสรรคในการทำงาน และแนวทางการทำงานร่วมกัน

4) ได้กำหนดแผนการดำเนินงานร่วมกัน

กิจกรรมที่ 3 ประสานงานภาคีที่เกี่ยวข้อง

3.1 วัตถุประสงค์การดำเนินการกิจกรรม

เพื่อสร้างความเข้าใจในการทำงานให้กับเครือข่ายชุมชน ทั้งที่เป็นส่วนราชการและไม่ใช่ว่าราชการ เพื่อร่วมกันดำเนินงานพัฒนาการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชนบนเส้นทางท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร

3.2 สถานที่ดำเนินการกิจกรรม

องค์การบริหารส่วนตำบลวังไม้ขอน อำเภอสุวรรณโคตร จังหวัดสุโขทัย

3.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ทีมวิจัย ทีมที่ปรึกษา ผู้ประสานงานและเครือข่ายชุมชนทั้งที่เป็นส่วนราชการและไม่ใช่ว่าราชการ

3.4 วิธีดำเนินการกิจกรรม

1) ทีมวิจัยร่วมประชุมปรึกษาหารือเพื่อวางแผนในการจัดกิจกรรม พร้อมทั้งกำหนดวัน เวลา สถานที่ ดำเนินกิจกรรม

2) กำหนดพื้นที่เป้าหมายในการติดต่อประสานงานกับตัวแทนเครือข่ายชุมชนพร้อมทั้งมอบหมายทีมวิจัยให้ดำเนินการประสานงาน โดยแบ่งคณะทำงานออกเป็นออกเป็น 7 กลุ่มประกอบด้วย

กลุ่มที่ 1 ประสานงานกับตัวแทนภาคธุรกิจเอกชน

กลุ่มที่ 2 ประสานงานกับตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชน

กลุ่มที่ 3 ประสานงานกับตัวแทนพื้นที่ชุมชนตำบลในเมือง

กลุ่มที่ 4 ประสานงานกับตัวแทนพื้นที่ชุมชนตำบลคลองกระจง

กลุ่มที่ 5 ประสานงานกับตัวแทนพื้นที่ตำบลวังไม้ขอน

กลุ่มที่ 6 ประสานงานกับตัวแทนพื้นที่ตำบลวังพิณพาทย์

กลุ่มที่ 7 ประสานงานกับตัวแทนพื้นที่ตำบลย่านยาว

3) ตัวแทนทีมวิจัยทั้ง 7 กลุ่ม เดินทางไปยังพื้นที่เป้าหมายเพื่อติดต่อประสานงานกับตัวแทนเครือข่ายชุมชนพร้อมทั้งดำเนินการชี้แจงรายละเอียดของโครงการวิจัยเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน

4) ตัวแทนทีมวิจัยทั้ง 7 กลุ่ม ร่วมประชุมเพื่อสรุปผลการประสานงาน

5) นัดหมายการประชุมในครั้งต่อไป

3.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

1) เกิดความเข้าใจในกระบวนการทำงานตามโครงการวิจัยที่ตรงกัน

2) ได้ตัวแทนเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมกันดำเนินกิจกรรมตามโครงการ

กิจกรรมที่ 4 จัดประชุมเปิดตัวโครงการ

4.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

เพื่อให้ชุมชนรับรู้และร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก

4.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

ศาลาประชาคม หมู่ที่ 4 ตำบลวังไม้ขอน อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

4.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ทีมวิจัย ทีมที่ปรึกษา ผู้ประสานงานและประชาชนในเขตพื้นที่ชุมชนเมืองสวรรคโลก และชุมชนคาบเกี่ยว

4.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

1) ทีมวิจัยร่วมประชุมปรึกษาหารือเพื่อวางแผนในการจัดกิจกรรม พร้อมทั้งกำหนดวัน เวลา สถานที่ จัดกิจกรรม

2) แต่งตั้งคณะดำเนินกิจกรรมพร้อมทั้งกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกทีมวิจัยเพื่อให้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม

3) คณะกรรมการดำเนินการประสานงาน พร้อมทั้งเชิญประชาชนในเขตพื้นที่ชุมชนเมืองสวรรคโลกและชุมชนคาบเกี่ยว

4) ดำเนินการจัดกิจกรรมตามแผนการที่กำหนดไว้ โดยเตรียมกิจกรรมตามวัน เวลา และสถานที่ ให้พร้อม

5) ดำเนินการจัดกิจกรรมตามแผนการที่กำหนดไว้ เพื่อให้ชุมชนรับรู้และร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก

6) เปิดโอกาสให้มีการซักถาม อภิปราย แลกเปลี่ยนเรียนรู้

7) หาข้อสรุปและแนวทางการดำเนินงานร่วมกัน

4.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

1) ชุมชนรับรู้และเข้าใจเกี่ยวกับโครงการวิจัย

2) ประชาชนให้ความร่วมมือในการดำเนินงานวิจัย ให้ข้อมูล ถ่ายทอดเรื่องราวในอดีตเพื่อนำมาเป็นข้อมูลงานวิจัยชุมชน

กิจกรรมที่ 5 เวทีสร้างความเข้าใจ CBT

5.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

- 1) เพื่อปรับฐานคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และความคิดเชิงระบบ
- 2) เพื่อให้ทีมงานวิจัยเกิดความเข้าใจกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และเข้าใจการทำงานเชิงระบบ

5.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก

5.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ทีมวิจัย และทีมที่ปรึกษา

5.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

- 1) ประธานแจ้งต่อที่ประชุมให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ในการจัดเวทีสร้างความเข้าใจในครั้งนี้
- 2) ดำเนินการประชุมปรับฐานคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และความคิดเชิงระบบเพื่อให้ทีมวิจัยเกิดความเข้าใจกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และเข้าใจการทำงานเชิงระบบตามจุดประสงค์ที่วางไว้
- 3) เปิดโอกาสให้มีการซักถาม อภิปราย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และหาข้อสรุป

5.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

ทีมงานวิจัยเกิดความเข้าใจกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และเข้าใจการทำงานเชิงระบบ

กิจกรรมที่ 6 ประชุมผู้อาวุโสแกนนำ

6.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

- 1) เพื่อหาข้อมูลพัฒนาการตั้งถิ่นฐาน ความเชื่อ-โลกทัศน์ศิลปกรรมรวมทั้งกระบวนการสร้างเสริมและการถ่ายทอดความรู้
- 2) เพื่อขอความร่วมมือในการทำงานวิจัยจากเครือข่ายชุมชนที่เกี่ยวข้อง

6.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

ศาลาการเปรียญ วัดสวรรคาราม อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

6.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ทีมวิจัยและผู้อาวุโสแกนนำ

6.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

- 1) ทีมวิจัยร่วมประชุมปรึกษาหารือเพื่อวางแผนในการจัดกิจกรรมประชุมผู้อาวุโสแกนนำ พร้อมทั้งกำหนดวัน เวลา สถานที่ จัดกิจกรรม
- 2) แต่งตั้งคณะดำเนินกิจกรรมพร้อมทั้งกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกทีมวิจัยเพื่อให้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม
- 3) คณะกรรมการดำเนินการประสานงาน พร้อมทั้งเชิญผู้อาวุโสแกนนำในเขตพื้นที่ชุมชนเมืองสวรรคโลกและชุมชนคาบเกี่ยว
- 4) ดำเนินการจัดกิจกรรมตามแผนการที่กำหนดไว้ โดยเตรียมกิจกรรมตามวัน เวลา และสถานที่ให้พร้อม

5) ดำเนินการจัดกิจกรรมตามแผนการที่กำหนดไว้ เพื่อทราบข้อมูลพัฒนาการตั้งถิ่นฐาน ความเชื่อ-โลกทัศน์ศิลปกรรม รวมทั้งกระบวนการสร้างเสริมและการถ่ายทอดความรู้ โดยขอความร่วมมือในการทำงานวิจัยจากเครือข่ายชุมชนที่เกี่ยวข้อง

6) เปิดโอกาสให้มีการซักถาม อภิปราย แลกเปลี่ยนเรียนรู้

7) หาข้อสรุปและแนวทางการดำเนินงานร่วมกัน

6.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

1) ทีมวิจัยมีความมุ่งมั่นและมั่นใจในการลงเก็บข้อมูลเพิ่มขึ้น

2) เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทีมวิจัยกับผู้อาวุโสแกนนำซึ่งเป็นเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

กิจกรรมที่ 7 ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ

7.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

1) เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการตั้งถิ่นฐาน วิธีการดำรงชีวิตความเชื่อ-โลกทัศน์ศิลปกรรม ประดิษฐ์กรรมต่าง ๆ รวมทั้งกระบวนการสร้างเสริมและการถ่ายทอดความรู้เพื่อ สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีผู้ศึกษาได้สืบค้นและเก็บรวบรวมไว้แล้ว

2) เพื่อเรียนรู้ความโดดเด่น ของดี และเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน

3) ทบทวนปัญหาสถานการณ์ของชุมชนในทุก ๆ ด้าน

7.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

พื้นที่ชุมชนตำบลในเมือง ชุมชนตำบลคลองกระเจง ชุมชนตำบลวังไม้ขอน ชุมชนตำบลวังพิณพาทย์ ชุมชนตำบลย่านยาวจังหวัดสุโขทัย ทั้งหมด 5 ชุมชน

7.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ทีมวิจัย พระสงฆ์, ผู้มีความรู้ในท้องถิ่น, ปราชญ์ท้องถิ่น, เจ้าหน้าที่และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักวิชาการศึกษา นักพัฒนาชุมชนในพื้นที่ และผู้ที่สนใจที่จะมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลองค์ความรู้ชุมชน

7.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

1) แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในทีมวิจัย ว่าแต่ละฝ่ายรับผิดชอบหัวข้อใดบ้าง

2) ลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล ในพื้นที่ตำบลคลองกระเจง ตำบลวังไม้ขอน ตำบลวังพิณพาทย์ ตำบลย่านยาว

3) นำข้อมูลมาร่วมกันวิเคราะห์ ตรวจสอบความถูกต้อง และเติมเต็มข้อมูล

7.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

1) ได้ข้อมูลที่เป็นจริง ตรงตามบริบทของชุมชน

2) ทีมวิจัยได้เรียนรู้เกี่ยวกับพัฒนาการตั้งถิ่นฐาน วิธีการดำรงชีวิตความเชื่อ-โลกทัศน์ ศิลปกรรม ประดิษฐ์กรรมต่าง ๆ รวมทั้งกระบวนการสร้างเสริมและการถ่ายทอดความรู้เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ความโดดเด่น ของดี และเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน

3) ทีมวิจัยได้เรียนรู้ปัญหาสถานการณ์ของชุมชนในทุก ๆ ด้าน และสามารถนำข้อมูลมาสรุปลงในงานวิจัยได้อย่างถูกต้อง

กิจกรรมที่ 8 ลงพื้นที่ภาคีร่วมกับนักวิชาการ

8.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

1) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นที่กำหนดไว้ 5 ประเด็น ได้แก่

(1) พัฒนาการตั้งถิ่นฐาน วิธีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหา การปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อมความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

(2) ความเชื่อ-โลกทัศน์ ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เหนือธรรมชาติ และระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน

(3) ศิลปกรรม ประดิษฐ์กรรมที่เป็น เครื่องมือ เครื่องใช้ ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ ศิลปะการแสดง ดนตรีพื้นถิ่น ที่เกิดขึ้นจากแรงบันดาลใจจากสภาวะแวดล้อม และวัฒนธรรมในพื้นที่หลากหลายแต่ละชุมชน

(4) กระบวนการสร้างเสริมและการถ่ายทอดความรู้ และแนวทางสนับสนุน พัฒนาศักยภาพบุคคล เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

(5) ความสามารถในการวางตัวของชุมชนเข้าสู่บริบทของการพัฒนาที่เป็นส่วนหนึ่งของ โครงข่ายการท่องเที่ยวเมืองสวรรค์โลก สุขุขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร

2) เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับพัฒนาการตั้งถิ่นฐาน วิธีการดำรงชีวิตความเชื่อ-โลกทัศน์ ศิลปกรรม ประดิษฐ์กรรมต่าง ๆ รวมทั้งกระบวนการสร้างเสริมและการถ่ายทอดความรู้เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ความโดดเด่น ของดี และเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน

3) ทบทวนปัญหาสถานการณ์ของชุมชนในทุก ๆ ด้าน

8.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

พื้นที่ชุมชนตำบลในเมือง ชุมชนตำบลคลองกระเจง ชุมชนตำบลวังไม้ขอน ชุมชนตำบลวังพิณพาทย์ ชุมชนตำบลย่านยาว จังหวัดสุโขทัย ทั้งหมด 5 ชุมชน

8.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ทีมวิจัย พระสงฆ์ผู้มีความรู้ในท้องถิ่นปราชญ์ท้องถิ่น เจ้าหน้าที่และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักวิชาการการศึกษา นักพัฒนาชุมชนในพื้นที่ และผู้ที่สนใจ

8.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

1) แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในทีมวิจัย ว่าแต่ละฝ่ายรับผิดชอบประเด็นใดบ้าง

2) ลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล ในพื้นที่ตำบลในเมือง ชุมชนตำบลคลองกระเจง ชุมชนตำบลวังไม้ขอน ชุมชนตำบลวังพิณพาทย์ ชุมชนตำบลย่านยาว จังหวัดสุโขทัย ทั้งหมด 5 ชุมชน

3) นำข้อมูลมารวบรวมกันวิเคราะห์ ตรวจสอบความถูกต้อง และเติมเต็มข้อมูล

8.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

1) ได้ข้อมูลที่เป็นจริง ตรงตามบริบทของชุมชน

2) ทีมวิจัยได้เกี่ยวกับพัฒนาการตั้งถิ่นฐาน วิธีการดำรงชีวิตความเชื่อ-โลกทัศน์ ศิลปกรรม ประดิษฐ์กรรมต่าง ๆ รวมทั้งกระบวนการสร้างเสริมและการถ่ายทอดความรู้เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ความโดดเด่น ของดี และเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน

3) ทีมวิจัยได้เรียนรู้ปัญหาสถานการณ์ของชุมชนในทุก ๆ ด้าน และสามารถนำข้อมูลมาสรุปลงในงานวิจัยได้อย่างถูกต้อง

กิจกรรมที่ 9 ลงพื้นที่ภาคีร่วมกับนักวิชาการ

9.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

1) เพื่อศึกษาสำรวจมรดกวัฒนธรรมชุมชนในแต่ละประเด็น

2) เพื่อศึกษาปัญหาและสถานการณ์การจัดการตนเองของชุมชน

9.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

พื้นที่ชุมชนตำบลในเมือง ชุมชนตำบลคลองกระเจง ชุมชนตำบลวังไม้ขอน ชุมชนตำบลวังพิณพาทย์ ชุมชนตำบลย่านยาว จังหวัดสุโขทัย ทั้งหมด 5 ชุมชน

9.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ทีมวิจัยชุมชน นักวิชาการในพื้นที่ ปราชญ์ชุมชน ผู้รู้กลุ่มต่าง ๆ ของชุมชน ผู้นำทางภาคีเครือข่าย หน่วยงานเขตรับผิดชอบ พี่เลี้ยงนักวิจัย

9.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

- 1) แบ่งประเด็นรับผิดชอบที่จะเก็บข้อมูล
- 2) ประสานติดต่อผู้รู้ปราชญ์ในชุมชน/นอกพื้นที่ที่จะให้ข้อมูล
- 3) ประสานภาคีที่เกี่ยวข้องร่วมเก็บข้อมูล
- 4) จัดเตรียมเครื่องมือ จัดบันทึกกล้องถ่ายภาพ ฯลฯ

9.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

- 1) ได้ข้อมูลมรดกวัฒนธรรมชุมชนและพัฒนาการความเป็นมาของชุมชน
- 2) สภาพภูมิศาสตร์กายภาพปัญหาและความต้องการ
- 3) เขตรับผิดชอบพื้นที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา CBT
- 4) ได้ข้อมูล ระยะทาง พื้นที่สถานที่และบุคคลจริง

กิจกรรมที่ 10 เวทีคืนข้อมูลชุมชน

10.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

- 1) เพื่อคืนข้อมูลชุมชนและตรวจสอบความถูกต้องสอดคล้อง

10.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

ศาลาประชาคม หมู่ 4 ตำบลวังไม้ขอน อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

10.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ทีมวิจัยชุมชน ภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องและพี่เลี้ยงนักวิจัย

10.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

- 1) ให้แต่ละฝ่ายนำข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่มานำเสนอ
- 2) จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างทีมวิจัยกับผู้รู้ นักปราชญ์และ

นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

10.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

ได้ข้อมูลมรดกวัฒนธรรม ปัญหาความต้องการชุมชนฉบับร่าง

กิจกรรมที่ 11 ประชุมทีมวิจัยสรุปผลเก็บข้อมูล

11.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

เพื่อหารือข้อสรุปผลการเก็บข้อมูลและการทำวิจัยระยะที่ 1

11.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

ชุมชนคลองกระเจง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

11.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ทีมวิจัยชุมชนผู้รับผิดชอบจัดทำรายงานความก้าวหน้า

11.4 วิธีดำเนินการกิจกรรม

- 1) ทีมวิจัยหารือเกี่ยวกับกำหนดการ วันเวลา และสถานที่ดำเนินการประชุมที่ทีมวิจัยสรุปผลเก็บข้อมูล
- 2) ประสานงานที่ทีมวิจัยร่วมประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ในการเก็บข้อมูลตามประเด็นที่ได้รับมอบหมาย
- 3) ทีมวิจัยแต่ละกลุ่มนำเสนอผลสรุปข้อมูลที่ค้นคว้าและสืบค้นตามประเด็นที่ได้รับมอบหมาย
- 4) มอบหมายหน้าที่และวางแผนเตรียมการจัดทำรายงานความก้าวหน้าของการดำเนินโครงการในระยะที่ 1

11.5 ผลการดำเนินการกิจกรรม

ได้สรุปรายงานความก้าวหน้าแต่ละประเด็นเพื่อผู้รับผิดชอบจัดพิมพ์และรูปเล่ม

กิจกรรมที่ 12 ทีมวิจัยชุมชนแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่าย CBT และอื่น ๆ

12.1 วัตถุประสงค์การดำเนินการกิจกรรม

เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับภาคีเครือข่าย CBT ทั้งเหนือบนและเหนือล่าง

12.2 สถานที่ดำเนินการกิจกรรม

องค์การบริหารส่วนตำบลไทยชนะศึก อำเภอร่องเสม็ด จังหวัดสุโขทัย

12.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ทีมวิจัยชุมชน

12.4 วิธีดำเนินการกิจกรรม

- 1) หัวหน้าทีมวิจัยประสานงานกับสมาชิกที่มีความพร้อมในการเข้าร่วมประชุมกับภาคีเครือข่ายชุมชนที่จัดการท่องเที่ยว
- 2) ทีมวิจัยที่ได้เข้าร่วมประชุมกับภาคีเครือข่ายชุมชนที่จัดการท่องเที่ยวตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนด
- 3) ทีมวิจัยที่ร่วมกิจกรรมประชุมกับภาคีเครือข่ายขยายผลให้ทีมวิจัยในกลุ่มพร้อมทั้งวางแผนในการปรับปรุงพัฒนางานวิจัยของกลุ่ม

12.5 ผลการดำเนินการกิจกรรม

ทีมวิจัยชุมชนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้กับชุมชน CBT เหนือบน/เหนือล่าง

กิจกรรมที่ 13 เวทีรายงานความก้าวหน้า

13.1 วัตถุประสงค์การดำเนินการกิจกรรม

เพื่อนำเสนอรายงานความก้าวหน้า

13.2 สถานที่ดำเนินการกิจกรรม

องค์การบริหารส่วนตำบลไทยชนะศึก อำเภอร่องเสม็ด จังหวัดสุโขทัย

13.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ทีมวิจัยชุมชน พี่เลี้ยงนักวิจัย

13.4 วิธีดำเนินการกิจกรรม

- 1) หัวหน้าทีมวิจัย ประสานงานกับสมาชิกในทีมเรื่องกำหนดการจัดเวทีรายงานความก้าวหน้า

2) ทีมวิจัยร่วมกันวางแผนและกำหนดบทบาทหน้าที่ของทีมวิจัยในการร่วมเวทีรายงาน
ความก้าวหน้า

3) ทีมวิจัยที่ได้รับมอบหมายเข้าร่วมการประชุม ติดตามความเคลื่อนไหวในการดำเนินงานของแต่ละฝ่าย

3) สรุปผลการประชุมและร่วมกันอภิปรายแสดงความคิดเห็นเพื่อปรับปรุงพัฒนางาน

4) นัดหมายการประชุมในครั้งต่อไป

13.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

ได้รายงานความก้าวหน้าต่อ สกว.ระยะที่ 1

กิจกรรมที่ 14 จัดประชุมรายเดือนทีมวิจัยชุมชนตามวาระเร่งด่วน

14.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

เพื่อจัดประชุมรอบเดือนเพื่อสรุปงานหาแนวทางการปรับปรุงการทำงานตามวาระจำเป็นเร่งด่วน

14.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

ศาลาอเนกประสงค์ ชุมชนวังพิณพาทย์ อำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย

14.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ทีมวิจัยชุมชน

14.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

- 1) หัวหน้าทีมวิจัยกำหนดการ วันเวลา และสถานที่ที่จะประชุม
- 2) หัวหน้าทีมวิจัยหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายประสานงานสมาชิกในทีมวิจัยทุกท่านเพื่อร่วมประชุม
- 3) ทีมวิจัยดำเนินการประชุมเพื่อติดตามความเคลื่อนไหวในการดำเนินงานของแต่ละฝ่าย
- 4) ทีมวิจัยร่วมกันสรุปผลการประชุม
- 5) นัดหมายการประชุมในครั้งต่อไป

14.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

ได้ปรับปรุงแก้ไขการทำงาน

กิจกรรมที่ 15 ประชุมทีมวิจัย

15.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

เพื่อทำความเข้าใจในแนวทางการทำงาน ระยะที่ 2

15.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

โรงเรียนบ้านไร่ อำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย

15.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัยชุมชน
- พี่เลี้ยง

15.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

- 1) หัวหน้าทีมวิจัยกำหนดการ วันเวลา และสถานที่ที่จะประชุม
- 2) หัวหน้าทีมวิจัยหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายประสานงานสมาชิกในทีมวิจัยทุกท่านเพื่อร่วมประชุม
- 3) ทีมวิจัยดำเนินการประชุมเพื่อสร้างความเข้าใจในแนวทางการทำงาน ระยะที่ 2

4) ทีมวิจัยร่วมกันสรุปผลการประชุม

5) นัดหมายการประชุมในครั้งต่อไป

15.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

ได้แนวทางการทำงานระยะที่ 2

กิจกรรมที่ 16 จัดประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

16.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

เพื่อหารือและคัดเลือกพื้นที่ในการศึกษาดูงาน

16.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลวังไม้ขอน อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

16.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัยชุมชน
- พี่เลี้ยง
- แกนนำชุมชน

16.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

- 1) หัวหน้าทีมวิจัยกำหนดการ วันเวลา และสถานที่ที่จะประชุม
- 2) หัวหน้าทีมวิจัยหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายประสานงานสมาชิกในทีมวิจัยทุกท่านเพื่อร่วมประชุม
- 3) ทีมวิจัยดำเนินการประชุมเพื่อหารือและคัดเลือกพื้นที่ชุมชนต้นแบบในการศึกษาดูงาน
- 4) ทีมวิจัยดำเนินการประชุมเพื่อวางแผนการศึกษาดูงาน
- 5) ทีมวิจัยร่วมกันสรุปผลการประชุม
- 6) นัดหมายการประชุมในครั้งต่อไป

16.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

- 1) ได้พื้นที่ชุมชนต้นแบบ
- 2) ได้แผนงานการศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ

กิจกรรมที่ 17 ศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากพื้นที่อื่น

17.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้พื้นที่ประสบความสำเร็จในการจัดการชุมชนโดยใช้ทุนมรดกวัฒนธรรมพัฒนาท่องเที่ยว

17.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

งานชุมชนต้นแบบด้านการจัดการท่องเที่ยว“แม่กลอง”

17.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัยชุมชน
- พี่เลี้ยง
- แกนนำชุมชน

17.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

- 1) หัวหน้าทีมวิจัยกำหนดการ วันเวลา และสถานที่ที่จะประชุม
- 2) หัวหน้าทีมวิจัยหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายประสานงานสมาชิกในทีมวิจัยทุกท่านเพื่อร่วมประชุม

3) ทีมวิจัยดำเนินการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้พื้นที่ประสบความสำเร็จในการจัดการชุมชน โดยใช้ทุนมรดกวัฒนธรรมพัฒนาท่องเที่ยว

4) ทีมวิจัยร่วมกันสรุปผลการประชุม

5) นัดหมายการประชุมในครั้งต่อไป

17.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

ได้บทเรียน มุมมอง ประสบการณ์ที่จะนำมาปรับใช้กับพื้นที่

กิจกรรมที่ 18 ประชุมถอดบทเรียน

18.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

- เพื่อทบทวน สรุปความรู้ที่ได้จากการศึกษาดูงาน
- เพื่อวางแผนแนวทางการพัฒนาพื้นที่พัฒนา

18.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลคลองมะพลับ อำเภอศรีนคร จังหวัดสุโขทัย

18.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัยชุมชน
- พี่เลี้ยง
- แกนนำชุมชน

18.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

- 1) หัวหน้าทีมวิจัยกำหนดการ วันเวลา และสถานที่ที่จะประชุม
- 2) หัวหน้าทีมวิจัยหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายประสานงานสมาชิกในทีมวิจัยทุกท่านเพื่อร่วมประชุม
- 3) ทีมวิจัยดำเนินการประชุมเพื่อทบทวน สรุปความรู้ที่ได้จากการศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบ
- 4) ทีมวิจัยร่วมกันวางแผนแนวทางการพัฒนาพื้นที่พัฒนา
- 5) ทีมวิจัยร่วมกันสรุปผลการประชุม
- 6) นัดหมายการประชุมในครั้งต่อไป

18.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

- 1) ได้องค์ความรู้ ประสบการณ์ตรงจากการศึกษาดูงาน
- 2) ได้แนวทางการพัฒนาชุมชน

กิจกรรมที่ 19 จัดเวทีเชื่อมโยงกับหน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการหนุนเสริม สนับสนุนการพัฒนา ศักยภาพชุมชนในการบริหารจัดการ

19.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

เพื่อประสานเชื่อมโยงกับภาคีที่เกี่ยวข้องกับการให้การสนับสนุนงบประมาณพัฒนาศักยภาพในด้านการบริหารจัดการชุมชน

19.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

ห้องประชุมเทศบาลตำบลบ้านใหม่ไชยเมงคล อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย

19.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัยชุมชน
- พี่เลี้ยง

- หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

19.4 วิธีดำเนินการกิจกรรม

- 1) หัวหน้าทีมวิจัยกำหนดการ วันเวลา และสถานที่ที่จะประชุม
- 2) หัวหน้าทีมวิจัยหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายประสานงานสมาชิกในทีมวิจัยทุกท่านเพื่อร่วมประชุม
- 3) ทีมวิจัยดำเนินการประชุมเพื่อประสานเชื่อมโยงกับภาคีที่เกี่ยวข้องกับการให้การสนับสนุนงบประมาณพัฒนาศักยภาพในด้านการบริหารจัดการชุมชน
- 4) ทีมวิจัยร่วมกันสรุปผลการประชุม
- 5) นัดหมายการประชุมในครั้งต่อไป

19.5 ผลการดำเนินการกิจกรรม

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมและให้การสนับสนุนการดำเนินโครงการ

กิจกรรมที่ 20 จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ

20.1 วัตถุประสงค์การดำเนินการกิจกรรม

20.1.1 ภาคทฤษฎีแนวคิด

1) พัฒนาศักยภาพชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ภายใต้บริบทโครงข่ายท่องเที่ยวกระแสหลักและเท่าทันกระแสโลก

2) เรียนรู้ผลกระทบของการพัฒนาท่องเที่ยวในชุมชน

20.1.2 ภาคปฏิบัติการเพื่อเรียนรู้ประสบการณ์ตรงจากพื้นที่ต้นแบบ เรื่อง

- 1) การจัดตั้งกลุ่ม
- 2) การบริหารจัดการตนเอง
- 3) การให้บริการแก่ผู้มาเรียนรู้ ชุมชน
- 4) ผลกระทบจากการดำเนินการ

20.2 สถานที่ดำเนินการกิจกรรม

อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

20.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

20.3.1 ภาคทฤษฎีแนวคิด

- ทีมวิจัยชุมชน
- แกนนำกลุ่มต่างๆ ของชุมชน
- ภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง
- พี่เลี้ยง

20.3.2 ภาคปฏิบัติการเพื่อเรียนรู้ประสบการณ์ตรงจากพื้นที่ต้นแบบเรื่อง

- ทีมวิจัยและแกนนำผู้เกี่ยวข้อง 10 คน
- พี่เลี้ยง

20.4 วิธีดำเนินการกิจกรรม

- 1) หัวหน้าทีมวิจัยกำหนดการ วันเวลา และสถานที่ที่จะประชุม
- 2) หัวหน้าทีมวิจัยหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายประสานงานสมาชิกในทีมวิจัยทุกท่านเพื่อร่วมประชุม
- 3) ทีมวิจัยดำเนินการประชุมเพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ภายใต้บริบทโครงข่ายท่องเที่ยวกระแสหลักและเท่าทันกระแสโลก และเรียนรู้ผลกระทบของการพัฒนาท่องเที่ยวในชุมชน

- 4) ทีมวิจัยดำเนินการประชุมภาคปฏิบัติการเพื่อเรียนรู้ประสบการณ์ตรงจากพื้นที่ต้นแบบ เรื่อง การจัดตั้งกลุ่ม การบริหารจัดการตนเอง การให้บริการแก่ผู้มาเรียนรู้ชุมชน และผลกระทบจากการดำเนินการ
- 5) ทีมวิจัยร่วมกันสรุปผลการประชุม
- 6) นัดหมายการประชุมในครั้งต่อไป

20.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

ภาคทฤษฎีแนวคิด

(1) ชุมชนรู้เท่าทันการพัฒนาเมืองภายใต้บริบทโครงสร้างท้องที่วาระหลักบนเส้นทางมรดกโลก

(2) ชุมชนให้แนวคิดในการพัฒนาเมือง

ภาคปฏิบัติการเพื่อเรียนรู้ประสบการณ์ตรงจากพื้นที่ต้นแบบเรื่อง

(1) ชุมชนผู้เข้าอบรมได้รับประสบการณ์ตรงจากพื้นที่ต้นแบบ

กิจกรรมที่ 21 จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ

21.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

- เพื่อหารือ กำหนดจุดเด่น จุดด้อย โอกาสและข้อจำกัดของการพัฒนาและการจัดการท้องที่

- เพื่อหารือ กำหนดจุดเด่น จุดด้อย โอกาสและข้อจำกัดของการพัฒนาและการจัดการท้องที่

21.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

โรงเรียนบ้านไร่ อำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย

21.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัยชุมชน
- ภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง
- พี่เลี้ยง
- นักวิชาการ

21.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

- 1) หัวหน้าทีมวิจัยกำหนดการ วันเวลา และสถานที่ที่จะประชุม
- 2) หัวหน้าทีมวิจัยหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายประสานงานสมาชิกในทีมวิจัยทุกท่านเพื่อร่วมประชุม
- 3) ทีมวิจัยดำเนินการประชุมเพื่อเพื่อหารือ กำหนดจุดเด่น จุดด้อย โอกาสและข้อจำกัดของการพัฒนาและการจัดการท้องที่

4) ทีมวิจัยร่วมกันอภิปรายหารือ กำหนดจุดเด่น จุดด้อย โอกาสและข้อจำกัดของการพัฒนาและการจัดการท้องที่

5) ทีมวิจัยร่วมกันสรุปผลการประชุม

6) นัดหมายการประชุมในครั้งต่อไป

21.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

- 1) ได้จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาสและข้อจำกัดของการพัฒนาชุมชน และการจัด CBT ชุมชนสุวรรณคโลก
- 2) ได้แผนปฏิบัติการ หรือแนวทางการพัฒนาฉบับร่าง

กิจกรรมที่ 22 ประชุมเชิงปฏิบัติการ

22.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

- เพื่อหารือ กำหนดจุดเด่น จุดด้อย โอกาส และข้อจำกัดของการพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยว

- เพื่อหารือจัดทำแผนหรือแนวทางพัฒนาชุมชนหรือพัฒนา CBT ชุมชน

22.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลวังไม้ขอน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดสุโขทัย

22.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัยชุมชน
- ภาศึเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง
- พี่เลี้ยง

22.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

- 1) หัวหน้าทีมวิจัยกำหนดการ วันเวลา และสถานที่ที่จะประชุม
- 2) หัวหน้าทีมวิจัยหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายประสานงานสมาชิกในทีมวิจัยทุกท่านเพื่อร่วมประชุม
- 3) ทีมวิจัยดำเนินการประชุมเพื่อร่วมกันหารือ กำหนดจุดเด่น จุดด้อย โอกาส และข้อจำกัดของการพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยว
- 4) ทีมวิจัยดำเนินการประชุมเพื่อร่วมกันหารือจัดทำแผนหรือแนวทางพัฒนาชุมชนหรือพัฒนา CBT ชุมชน
- 5) ทีมวิจัยร่วมกันสรุปผลการประชุม
- 6) นัดหมายการประชุมในครั้งต่อไป

22.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

ได้ตัวอย่างกิจกรรม หรือรูปแบบเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนนำร่อง

กิจกรรมที่ 23 จัดอบรม

23.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

ให้ความรู้ ทักษะและประสบการณ์การสื่อความหมาย

23.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

โรงเรียนบ้านไร่ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดสุโขทัย

23.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ผู้ทำหน้าที่สื่อความหมายชุมชน

23.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

- 1) หัวหน้าทีมวิจัยกำหนดการ วันเวลา และสถานที่ที่จะจัดอบรม
- 2) หัวหน้าทีมวิจัยหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายประสานงานสมาชิกในทีมวิจัยทุกท่านเพื่อร่วมอบรม
- 3) ทีมวิจัยดำเนินการจัดอบรมเพื่อให้ความรู้ ทักษะและประสบการณ์การสื่อความหมาย
- 4) ทีมวิจัยร่วมกันสรุปผลการอบรม
- 5) นัดหมายการดำเนินกิจกรรมในลำดับต่อไป

23.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้สื่อความหมายได้รับการพัฒนาระดับหนึ่ง

กิจกรรมที่ 24 ทดลองหาประสิทธิภาพสินค้าทางการท่องเที่ยวของชุมชน

24.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

ทดลองหาประสิทธิภาพสินค้าทางการท่องเที่ยว

24.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

จุดเริ่มต้นจากโรงเรียนบ้านไร่ อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

เส้นทางที่ 1 เส้นทางประวัติศาสตร์เมืองสวรรคโลก

เส้นทางที่ 2 เส้นทางท่ารถม้าถึงหาดเสี้ยว เชื่อมโยงสวรรคโลก

ชุมชนพระปรารค์ ถึงศรีสัชนาลัย

24.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัยชุมชน
- พี่เลี้ยง
- ชาวบ้านในชุมชน
- นักศึกษา
- ผู้สนใจ

24.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

- 1) หัวหน้าทีมวิจัยกำหนดการ วันเวลา และสถานที่ที่จะจัดกิจกรรมทดลองเส้นทาง
- 2) หัวหน้าทีมวิจัยหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายปฏิบัติกิจกรรมตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
- 3) ทีมวิจัยและผู้ร่วมทดลองเส้นทาง ดำเนินกิจกรรมการทดลองเส้นทางตามแผนที่กำหนด
- 4) ทีมวิจัยและผู้ร่วมทดลองเส้นทาง ร่วมกันอภิปรายเพื่อสรุปผลการทดลองเส้นทาง
- 5) นัดหมายการประชุมในครั้งต่อไป

24.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

ได้แนวทางการปรับปรุง

กิจกรรมที่ 25 ถอดบทเรียนผลการหาประสิทธิภาพ

25.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

เพื่อนำประเด็นที่ต้องการพัฒนาจากการทดลองหาประสิทธิภาพสินค้าทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสม

25.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลวังไม้ขอน อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

25.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัยชุมชน
- พี่เลี้ยง
- ชาวบ้านในชุมชน
- นักศึกษา
- ผู้สนใจ

25.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

- 1) หัวหน้าทีมวิจัยกำหนดการ วันเวลา และสถานที่ที่จะประชุม
- 2) หัวหน้าทีมวิจัยหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายประสานงานสมาชิกในทีมวิจัยทุกท่านเพื่อร่วมประชุม

3) ทีมวิจัยดำเนินการประชุมเพื่อนำประเด็นที่ต้องการพัฒนาจากการทดลองหาประสิทธิภาพสินค้าทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสม

4) ทีมวิจัยร่วมกันสรุปผลการประชุม

5) นัดหมายการประชุมในครั้งต่อไป

25.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

ได้สินค้าทางการท่องเที่ยว

กิจกรรมที่ 26 เข้าร่วมประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนต่างพื้นที่

26.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนต่างพื้นที่

26.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

26.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัยชุมชน
- พี่เลี้ยง
- ภาคิ
- CBT-I

26.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

- 1) หัวหน้าทีมวิจัยกำหนดการ วันเวลา และสถานที่ที่จะประชุม
- 2) หัวหน้าทีมวิจัยหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายประสานงานสมาชิกในทีมวิจัยทุกท่านเพื่อร่วมประชุม
- 3) ทีมวิจัยดำเนินการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนต่างพื้นที่
- 4) ทีมวิจัยร่วมกันสรุปผลการประชุม
- 5) นัดหมายการประชุมในครั้งต่อไป

26.5 ผลการดำเนินกิจกรรม

ได้แนวทางในการพัฒนาปรับปรุง

กิจกรรมที่ 27 จัดทำรายงานผลการดำเนินการวิจัยฉบับสมบูรณ์

27.1 วัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

เพื่อสรุปผลการดำเนินโครงการวิจัย

27.2 สถานที่ดำเนินกิจกรรม

โรงเรียนบ้านไร่ อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

27.3 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ทีมวิจัยชุมชน

27.4 วิธีดำเนินกิจกรรม

- 1) หัวหน้าทีมวิจัยกำหนดการ วันเวลา และสถานที่ที่จะประชุม
- 2) หัวหน้าทีมวิจัยหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายประสานงานสมาชิกในทีมวิจัยทุกท่านเพื่อร่วมประชุม
- 3) ทีมวิจัยดำเนินการประชุมเพื่อสรุปผลการดำเนินโครงการวิจัย

4) ทีมวิจัยร่วมกันสรุปผลการประชุม

5) นัดหมายการประชุมในครั้งต่อไป

27.5 ผลการดำเนินงานกิจกรรม

ได้รายงานผลการดำเนินโครงการวิจัย

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัย เรื่อง การศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชน สูการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก เพื่อวิเคราะห์เลือกเฟ้น ประเมินคุณค่าและกำหนดอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก และเพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลก ภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุโขทัย – ศรีสัชนาลัย – กำแพงเพชร ได้ผลการวิจัยซึ่งนำเสนอเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลก และมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคม เศรษฐกิจ คมนาคม และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน มาเป็นทุนในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย

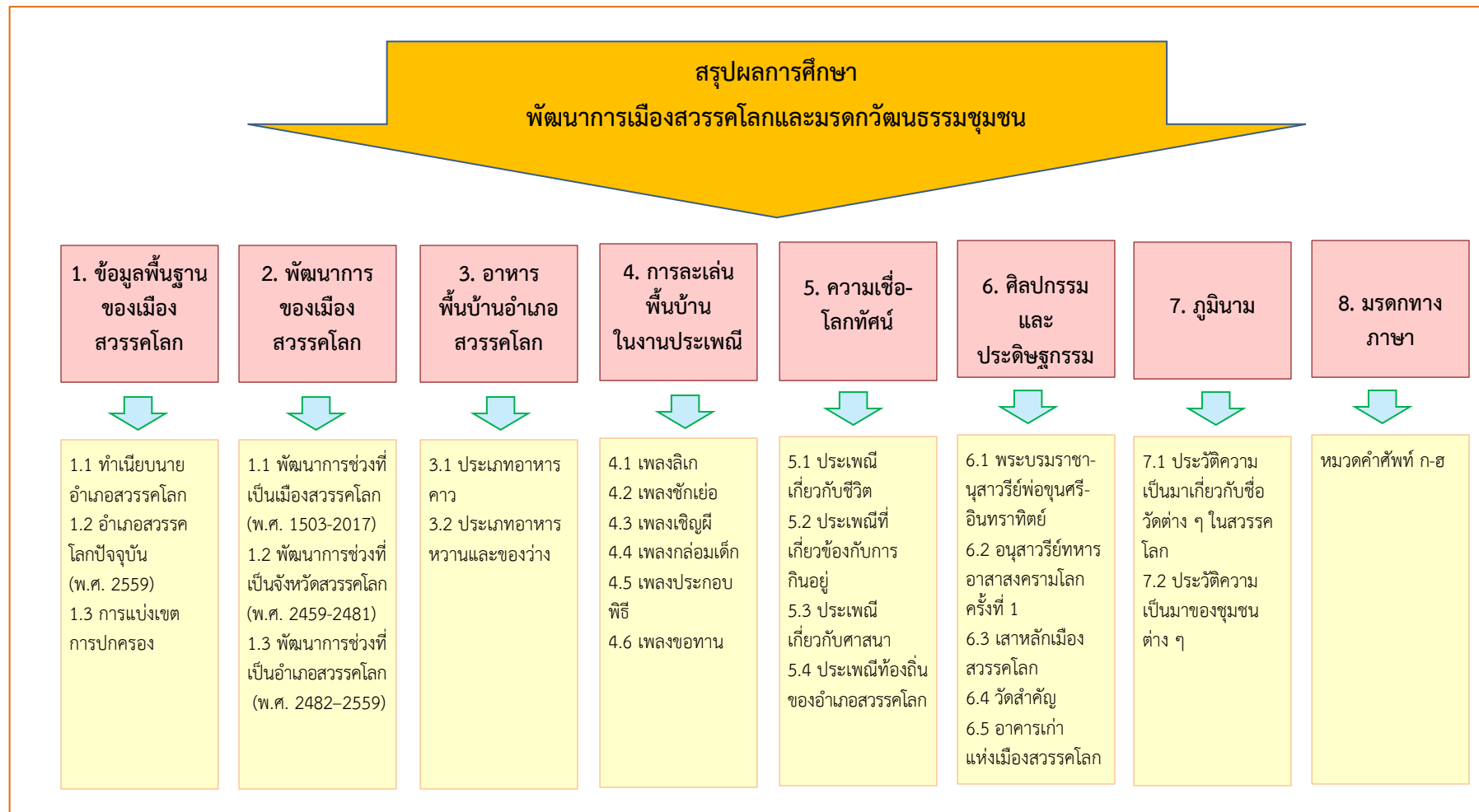
ตอนที่ 2 ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก

ตอนที่ 3 ผลการศึกษาคุณค่า ความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก

ตอนที่ 4 ผลการพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลก ภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลก และมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคม เศรษฐกิจ คมนาคมและความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน มาเป็นทุนในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย

ในการศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลก และมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคม เศรษฐกิจ คมนาคม และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนมาเป็นทุนในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย ทีมวิจัยได้ร่วมกันศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลกที่ทีมวิจัยแบ่งนำเสนอผลการศึกษาเป็น 8 ประเด็น ประกอบด้วย 1) ข้อมูลพื้นฐานของสวรรคโลก 2) พัฒนาการของเมืองสวรรคโลก 3) อาหารพื้นบ้านอำเภอสวรรคโลก 4) การละเล่นพื้นบ้านในงานประเพณี 5) ความเชื่อ-โลกทัศน์ 6) ศิลปกรรมและประดิษฐ์กรรม 7) ภูมินาม และ 8) มรดกทางภาษา โดยมีรายละเอียดดังนี้

ภาพ 1 : แผนภาพสรุปผลการศึกษาพัฒนาการเมืองสุพรรณโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชนสุพรรณโลก

1. ข้อมูลพื้นฐานของเมืองสวรรคโลก

1.1 สภาพพื้นที่

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปของเมืองสวรรคโลกเป็นพื้นที่ราบ มีแม่น้ำยมไหลผ่านกลางชุมชน อยู่ห่างจากตัวจังหวัดสุโขทัย ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 101 และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1195 ระยะทางประมาณ 38 กิโลเมตร

1.2 ที่ตั้ง อาณาเขต มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอศรีสัชนาลัย

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอศรีนคร และอำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอศรีสำโรง และ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอทุ่งเสลี่ยม

1.3 สภาพสังคมและเศรษฐกิจ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ประโยคที่บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินเมืองสวรรคโลก เมืองสวรรคโลกมีพื้นที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ สามารถทำการเกษตร ปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ได้หลายอย่าง พื้นที่ด้านทิศเหนือด้านที่ติดกับอำเภอศรีสัชนาลัยและด้านทิศตะวันตกติดกับอำเภอทุ่งเสลี่ยมมีดินที่มีลักษณะเป็นดินร่วนปนดินเหนียว อุดมไปด้วยแร่ธาตุที่สำคัญสำหรับปลูกพืชและทำการกสิกรรม เพราะพื้นที่เหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นดินของภูเขาที่เกิดจากซากพืชซากสัตว์ทับถมกันมาเป็นระยะเวลานานจนกลายเป็นปุ๋ยธรรมชาติชั้นดี อีกทั้งมีแม่น้ำสำคัญ คือ มีแม่น้ำยมไหลผ่าน ซึ่งการไหลผ่านพื้นที่อำเภอสวรรคโลกนี้ส่วนหนึ่งได้มีตะกอนดิน ปุ๋ยที่ไหลมากับแม่น้ำทำให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำได้รับประโยชน์จากแม่น้ำสำหรับการเพาะปลูกเป็นอย่างดี อาชีพการเกษตรจึงหารายได้ให้กับชาวเมืองสวรรคโลก เป็นอย่างมาก

นอกจากอาชีพการทำการแล้ว ชาวเมืองสวรรคโลกยังได้ทำการประมง การกสิกรรม มาตั้งแต่สมัยโบราณ ซึ่งจนถึงปัจจุบันก็ยังมีการอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดี พืชที่ปลูกมีความหลากหลายที่กลายเป็นพืชเศรษฐกิจในปัจจุบัน ยกตัวอย่างเช่น กล้วย ละครดก พุทราและอื่น ๆ โดยอาชีพที่แสดงถึงภูมิปัญญาของชาวเมืองสวรรคโลกที่สั่งสมสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น คือ การทำไร่อ้อยของชาวเมืองสวรรคโลก โดยเฉพาะกระบวนการทำน้ำตาลอ้อยจากเตาเคี่ยวน้ำตาลและการทำอ้อยควั่นที่มีเอกลักษณ์และมีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก รวมทั้งอาชีพที่หาได้ยากและน่าสนใจมากไม่แพ้กัน คือ การตีเม็ดแบบโบราณและการทำเมี่ยงเคี้ยวห่อใบตอง เป็นต้น

หากจำแนกความหลากหลายของอาชีพคนเมืองสวรรคโลก สามารถจำแนกได้เป็น 4 กลุ่มอาชีพใหญ่ ๆ 4 กลุ่มอาชีพ คือ กลุ่มอาชีพการเกษตร กลุ่มอาชีพด้านอุตสาหกรรม กลุ่มอาชีพเกี่ยวกับสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน และกลุ่มอาชีพที่สร้างจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน

- กลุ่มอาชีพการเกษตร

เมืองสวรรคโลกมีพื้นที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ รวมทั้งมีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญได้แก่แม่น้ำยม ซึ่งไหลผ่านกลางพื้นที่ราบของอำเภอตั้งแต่ตำบลปากมูมเกาะไปจนถึงตำบลเมืองบางยมและนอกจากนี้ยังมีหนองน้ำที่สำคัญ คือ หนองแม่ระวีง ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 830 ไร่ เป็นแหล่งเพาะพันธุ์และขยายพันธุ์สัตว์น้ำ กักเก็บน้ำทางธรรมชาติ เพื่อใช้ในการเกษตรในช่วงฤดูแล้ง ตลอดจนมีแหล่งน้ำใต้ดิน ได้แก่ น้ำบาดาลที่พัฒนาและขุดเจาะโดยหน่วยงานราชการของกรมชลประทาน เพื่อใช้ในการอุปโภคและเพื่อการเกษตรจำนวน 203 บ่อ ทำให้ชาวเมืองสวรรคโลกสามารถทำการเกษตร ปลูกพืช

เลี้ยงสัตว์ ได้หลายอย่าง มีอาชีพที่แตกต่างหลากหลายเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ทำนา ปลุกอ้อย ปลุกกล้วย ปลุกละมุด ปลุกฝรั่ง ปลุกพุทรา ปลุกแก้วเหลือง ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นอาชีพ ด้านการเกษตร ที่นำรายได้เข้าสู่เกษตรกรเมืองสวรรคโลก ได้เป็นอย่างดี

ภาพ 2 : การทำนาข้าว

ภาพ 3 : การทำไร่แก้วเหลือง

นอกจากนี้ ชาวสวนกล้วยที่ตำบลคลองกระเจง อำเภอสุวรรณโคตรโลก สามารถผลิตใบกล้วยหรือที่เราเรียกว่าใบตองที่มีคุณภาพดีเป็นที่ยอมรับและถือเป็นแหล่งผลิตใบตองที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย จนกระทั่งสามารถนำส่งออกไปขายทั้งในประเทศและต่างประเทศแต่ละปี เป็นจำนวนมาก

ชาวคลองกระเจง อพยพมาจากชุมชนลุ่มแม่น้ำยมสายเก่าเมื่อประมาณ 300 - 400 ปี สืบเนื่องจากสถานที่เดิมได้เกิดภัยธรรมชาติและสงครามเป็นเหตุให้ราษฎร มาอยู่บริเวณลุ่มน้ำยม ปัจจุบัน มีการก่อตั้งเป็นชุมชนขึ้นมาใกล้ๆ กับคลองแห่งหนึ่ง ต่อมาเรียกว่า "คลองตาจ" ที่เป็นคลองน้ำตัดผ่านหมู่บ้านสำหรับรับน้ำจากแม่น้ำยมเข้าสู่แปลงนา ซึ่งเป็นบริเวณหมู่ที่ 3 ติดต่อหมู่ที่ 7 ในปัจจุบัน และคลองรับน้ำแห่งนี้ผู้ขุด คือ "นายจหรือตาจ" ซึ่งบุคคลนี้นอกจากทำนาแล้วยังมีอาชีพเป็นแพทย์โบราณรับกวาดคอเด็ก เมื่อเด็กในหมู่บ้านป่วย พ่อแม่ก็จะอุ้มเด็กเดินมาตามถนนริมน้ำยมเพื่อให้ตาจรักษา โดยในขณะที่เดินผ่านเพื่อนบ้านจะถามว่าไปไหนมา พ่อแม่เด็กจะตอบว่า "ไปคลองตาจมา" ทำให้ชื่อคลองตาจ ติดปาก และเปลี่ยนมาเป็นคลองกระเจงในปัจจุบันเมื่อมีการจัดตั้งหมู่บ้านแล้ว

ชาวเมืองสุวรรณโคตรโลกนั้นล้วนคุ้นเคยและรู้จักเป็นอย่างดีโดยเฉพาะชาวตำบลคลองกระเจงที่มีความผูกพันกับกล้วยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งรู้จักวิธีใช้ประโยชน์จากกล้วยเป็นอย่างดี และหากจะเอ่ยถึงกล้วยที่ใช้ใบทำกระทงหรือห่อหุ้มสิ่งของที่ดีที่สุด ย่อมไม่สามารถปฏิเสธ "ใบตองตานี สุวรรณโคตรโลก" ซึ่งมีแหล่ง ที่ปลูกกันมากอยู่ที่ตำบลคลองกระเจง อำเภอสุวรรณโคตรโลก จังหวัดสุโขทัย เพราะเสน่ห์ของใบตองตานีสุวรรณโคตรโลก คือ ลักษณะที่ใบสวยงาม ทนทาน ไม่แตกง่าย

ใบตองกล้วยที่มีการตัดใบมาจำหน่ายมี 3 ชนิด ได้แก่ กล้วยตานีป่า กล้วยตานีหิน กล้วยตานีหม้อ แต่ใบกล้วยตานีหม้อจะมีลักษณะพิเศษกว่ากล้วยตานีชนิดอื่นและ ได้รับความนิยมมากที่สุด เนื่องจากลักษณะใบของกล้วยตานีหม้อ มีใบใหญ่ กว้างและหนา ใบเหนียวไม่แตกง่าย มีความทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศ ทนทานต่อความแห้งแล้ง ทนทานต่อสภาพน้ำท่วมขัง รวมทั้งโรคและศัตรูพืชที่พบในใบกล้วย

ภาพ 4 : ใบตองกล้วยตานี พืชเศรษฐกิจหลักของชาวตำบลคลองกระเจง

ภาพ 5 : ชาวสวนนำใบกล้วยที่ตัดแล้วมาเตรียมลำเลียงขึ้นรถบรรทุก

การขนส่งใบตองกล้วยตานีของชาวสวนคลองกระเจงนั้น เดิมจะใช้วิธีฝากส่งไปกับรถโดยสารประจำทาง ต่อมาเมื่อผลผลิตมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการฝากส่งเป็นจำนวนมาก ชาวสวนส่วนใหญ่จึงต้องใช้วิธีการขนส่งโดยรถยนต์ส่วนตัว และในปัจจุบันยังมีการขนส่งจำหน่ายไปยังต่างประเทศโดยทางเครื่องบินโดยสารอีกทางหนึ่งด้วย

กล้วยตานี นอกจากจะเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้เป็นจำนวนมากให้กับชาวสวนคลองกระเจงแล้ว กล้วยตานียังมีความเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านพื้นเมือง ของเมืองสวรรคโลก ซึ่งชาวเมืองสวรรคโลกได้นำกล้วยและส่วนต่างๆ ของกล้วยมาใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน การนำใบตองมาใช้ในการงานประเพณี รวมทั้งเป็นอาหารสำหรับประเพณีตักบาตรข้าวต้ม ในวันออกพรรษาของชาวเมืองสวรรคโลก

ภาพ 6 : บรรจุภัณฑ์ธรรมชาติจากใบตองกล้วยตานี

- กลุ่มอาชีพด้านอุตสาหกรรม

เนื่องจากมีพื้นที่การเกษตรเป็นจำนวนมากและมีผลผลิตที่ดี ทำให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมสำหรับผลิต แปรรูปและส่งขายสินค้าที่ได้จากการเกษตรเกิดขึ้น ยกตัวอย่างโรงงานอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นมารองรับผลผลิตทางการเกษตร เช่น โรงงานน้ำมันถั่วเหลือง โรงงานผลิตเส้นก๋วยเตี๋ยว โรงงานกระดาษสา โรงงานน้ำตาล เป็นต้น

โรงงานน้ำมันถั่วเหลือง : โรงงานน้ำมันถั่วเหลืองของสวรรคโลก คือ บริษัท พี เอ เอส พืชผลส่งออก และโซโล จำกัด ซึ่งเริ่มจากการค้าพืชไร่ ภายใต้ชื่อผู้ประกอบการ ห้างหุ้นส่วนจำกัด พรอานวยทรัพย์การฝ้าย ซึ่งเริ่มก่อตั้งโดย คุณบุญชัย พรอานวยทรัพย์ แล้วได้เล็งเห็นว่าถั่วเหลืองสามารถนำมาสกัดเป็นน้ำมันพืชที่มีประโยชน์ในการประกอบอาหาร และส่วนที่เหลือจากการสกัดน้ำมันพืชคือกากถั่วเหลือง ยังสามารถนำไปเป็นส่วนผสมในอุตสาหกรรมการผลิตอาหารสัตว์ได้ ดังนั้นจึงทำการก่อตั้งโรงงานสกัดน้ำมันพืชจากถั่วเหลือง และได้จดทะเบียนก่อตั้งบริษัทในชื่อ บริษัท พี.เอ.เอส. พืชผลส่งออกและโซโล จำกัด หรือที่รู้จักกันทั่วไปในนาม "โรงงานสกัดน้ำมันพืชศรทอง" ในปี พ.ศ.2529 และดำเนินงานเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ภาพ 7 : โรงงานน้ำมันถั่วเหลืองศรทอง

โรงงานผลิตเส้นก๋วยเตี๋ยว : ตั้งอยู่ในเขตอำเภอสวรรคโลก คือ โรงงานเส้นก๋วยเตี๋ยวเฮงสมบัติ ตั้งอยู่ที่ 85/3 หมู่ที่ 1 ตำบลในเมือง อำเภอสวรรคโลก โดยเริ่มจัดตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 ผู้ประกอบการ คือ นายประจักษ์ หวังสุวงศ์กุล อายุ 65 ปี มีคนงานทั้งหมด จำนวน 8 คน และมีเครื่องจักรช่วยในการผลิตส่วนหนึ่ง ซึ่งสินค้าที่ผลิตจากโรงงานเฮงสมบัตินี้ จะมีการผลิตเส้นก๋วยเตี๋ยว ทั้งเส้นใหญ่ เส้นเล็ก บะหมี่ และเกี๊ยว สำหรับส่งขาย ในอำเภอสวรรคโลกและอำเภอใกล้เคียง

ภาพ 8 : โรงงานเส้นก๋วยเตี๋ยวเฮงสมบัติ

โรงงานกระดาษสา : บริษัทก้างไถ่สเปเชียลเปเปอร์ ซึ่งมีการพัฒนาการผลิตกระดาษสาขึ้นอย่างกว้างขวาง และครบวงจร เริ่มตั้งแต่ศึกษาวิจัยพันธุ์ปอสา การขยายพันธุ์ การปลูก การจัดการและดูแลรักษา มีการพัฒนากระบวนการผลิตและผลิตภัณฑ์ การถ่ายทอดเทคโนโลยี และขยายตลาดเจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้บริษัทก้างไถ่สเปเชียลเปเปอร์ ยังเป็นหนึ่งในกลุ่มผู้ผลิตกระดาษที่สำคัญ หลายกลุ่ม เช่น โครงการส่วนพระองค์จิตรลดา กรุงเทพฯ โครงการพัฒนาดอยตุง จ.เชียงราย บริษัทก้างไถ่ สเปเชียลเปเปอร์ จ.สุโขทัย บริษัทชินกวงฮั่ว จ.สมุทรสาคร และบริษัทสยามพรหมประทาน จ.เชียงใหม่ โดยได้มีการนำเครื่องจักรมาใช้ในการผลิตกระดาษสา แต่ถึงอย่างไรก็ตามพบว่าการพัฒนาวัตถุดิบ ด้านการขยายพันธุ์ การปลูกและการเก็บเกี่ยว รวมทั้งการลอกเปลือกเป็นไปอย่างช้ามากยังอาศัยวัตถุดิบจากป่าธรรมชาติ

ภาพ 9 : บริษัทก้างไถ่สเปเชียลเปเปอร์ แหล่งผลิตกระดาษสา

- กลุ่มอาชีพเกี่ยวกับสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน

กลุ่มอาชีพเกี่ยวกับสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชนของเมืองสวรรคโลกนั้น มีอยู่เป็นจำนวนมากหลากหลายกลุ่มอาชีพ เนื่องจากในพื้นที่ของสวรรคโลก เป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ทำให้เกิดการรวมตัวกันผลิตหรือแปรรูปสินค้าต่าง ๆ ได้อย่างมากมาย เช่น

: กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ตำบลท่าทอง ผลิตภัณฑ์ละมุดสด เป็นการนำผลผลิตเพื่อจำหน่าย มีรสชาติหวานอร่อย และเป็นการต่อยอดเพื่อจำหน่ายเป็นกิ่งพันธุ์คุณภาพดี

: กลุ่มแปรรูปเนื้อสัตว์บ้านดงไทย ตำบลนาทุ่ง เป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อแปรรูปเนื้อสัตว์เป็นผลิตภัณฑ์ประเภทกุนเชียง โดยใช้ชื่อทางการค้าว่า กุนเชียงหมูศรีพนมมาศ

: กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ตำบลนาทุ่ง เป็นกลุ่มแม่บ้านที่รวมตัวกันเพื่อผลิตภัณฑ์ข้าวซ้อมมือ ทำมาจากข้าวหอมมะลิที่ผลิตในตำบล มีคุณภาพดี เม็ดข้าวสวย หุงขึ้นหม้อ กลิ่นหอม อร่อย สะอาด ถูกหลักอนามัย ให้คุณค่าทางอาหารสูง โดยจำหน่ายในราคาถุงละ 50 บาท

นอกจากนี้ชาวเมืองสวรรคโลกยังมีการรวมกลุ่มอาชีพเกี่ยวกับสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชนอีกมากมาย เช่น กลุ่มดอกไม้จากผ้าใยบัว กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรชาวสวน กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองตำบลเมืองบางขลัง กลุ่มทอผ้าแสงตะวัน กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาตำบลปากน้ำ กลุ่มเครือข่ายผลิตภัณฑ์ลายสือไทย และอื่น ๆ อีกมากมาย

ภาพ 10 : กลุ่มวิสาหกิจชุมชนแม่บ้านเกษตรกรหนองชุมแสงร่วมใจการเกษตร จังหวัดสุโขทัย

ภาพ 11 : ผลผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแม่บ้านเกษตรกรหนองชุมแสงร่วมใจการเกษตร

- กลุ่มอาชีพที่สร้างจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน

เมืองสวรรคโลกเป็นเมืองที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน มีภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลายสาขาอาชีพโดยกลุ่มอาชีพที่สร้างจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน ซึ่งมีมาตั้งแต่อดีตและยังคงสืบทอดมาถึงปัจจุบัน เช่น อาชีพการทำอ้อยควั่น อาชีพการทำเมี่ยงเคี้ยวสูตรโบราณ อาชีพตีมีด เป็นต้น

: อาชีพการทำอ้อยควั่น

อ้อยเป็นพืชที่เกษตรกรทำการปลูกมาตั้งแต่สมัยโบราณ ซึ่งนอกจากชาวสวรรคโลกจะมีวิธีการทำน้ำอ้อยที่เป็นภูมิปัญญาของชาวตำบลย่านยาว โดยการสร้างเตาสำหรับ เคี้ยว น้ำอ้อยจากดินเหนียวที่นำมาหมักทิ้งไว้แล้ว ชาวไร่อ้อยสวรรคโลกยังมีการทำอ้อยควั่น และการทำ น้ำอ้อยสด เพื่อนำไปขายในงานต่าง ๆ เช่น งานบุญ งานวัด และอื่น ๆ

ภาพ 12 : อ้อยควั่น ภูมิปัญญาของชาวตำบลย่านยาว

ในสมัยก่อนชาวสวรรคโลกนิยมเคี้ยวหมากทำให้ฟันดำ การเคี้ยวอ้อยวันจึงมีประโยชน์ ในการช่วยทำความสะอาดฟันได้ส่วนหนึ่ง

น้ำอ้อยสดมีรสหวานและเย็น ต้มแล้วมีสรรพคุณช่วยให้เกิดการขับ ปัสสาวะ ทำให้เจริญอาหาร อายุยืน บำรุงกำลัง แก้เลือดกำเดาและลม ละลายเสมหะ แก้อาการหืด ไอ และตัวร้อนได้ คนโบราณที่เอาอ้อยดำทั้งลำไปเผาจนแตกน้ำมีกลิ่นหอมหวานเอามาไปคั้น ให้คนไข้ ต้ม ถ้าอ้อยดำหายากก็ใช้น้ำอ้อยธรรมดาต้มให้เดือดสักครู่จนมีกลิ่นหอมหวาน แล้วนำไปใช้กับคนไข้ ได้ควรดื่มขณะอุ่น ๆ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาแพทย์แผนไทย และด้วยความก้าวหน้าทางวิชาการของ เทคโนโลยีต่าง ๆ มนุษย์จึงรู้จักคิดค้นหาวิธีการที่จะช่วยอำนวยความสะดวกต่าง ๆ รวมทั้งการทำ น้ำอ้อยสดก็ได้มีการประดิษฐ์เครื่องทำน้ำอ้อยสดขึ้น เพื่อ ความสะดวกในการรับประทาน

: อาชีพการทำเมี่ยงเคี้ยวสูตรสวรรคโลก

เมี่ยง อาหารที่คนสวรรคโลกนิยมรับประทานเป็นอาหารว่าง เพื่อความ อร่อยและเพื่อการดูแลสุขภาพ เพราะในส่วนประกอบของเมี่ยง จะมีทั้งถั่วลิสง มะพร้าว น้ำตาลปี๊บ แปะแซ น้ำมันพืช และใบเมี่ยง โดยกรรมวิธีการทำเมี่ยงเคี้ยวของชาวสวรรคโลกคือ การนำ ส่วนประกอบทั้งหมดมาทอดจนเหลือง หอม แล้วนำไปคลุกเคล้ารวมกัน ในน้ำตาลปี๊บและแปะแซ ซึ่งเคี้ยวจนเหนียวได้ที่ และเมื่อคลุกเคล้าส่วนผสมทุกอย่างเข้าจนเป็นเนื้อเดียวกันแล้ว ก็นำมา รับประทานกับใบเมี่ยงที่นำมาล้างสะอาดแล้วนำไปผสมกับน้ำส้มสายชู เกลือ และน้ำตาล เพื่อให้มี รสชาติกลมกล่อมยิ่งขึ้น

เสน่ห์ของเมี่ยงแบบชาวสวรรคโลกดั้งเดิม คือ การห่อโดยใช้วัสดุธรรมชาติ ได้แก่ใบตองและใบมะพร้าว แบบพอตีคำเพื่อความสะดวกในการนำมารับประทานและแสดงถึง เอกลักษณ์และภูมิปัญญาอันน่าทึ่งของชาวสวรรคโลก นั่นเอง

ภาพ 13 : การทำเมี่ยงเคี้ยวสูตรสวรรคโลก

วัตถุดิบในการทำเมี่ยงเคี้ยวแบบชาวสวรรคโลก และการห่อเมี่ยงเคี้ยวโดยใช้ใบตองและใบมะพร้าว อันแสดงถึงเอกลักษณ์และภูมิปัญญาอันน่าทึ่งของชาวสวรรคโลก

: อาชีพช่างตีมีด

การตีมีดของชาวสวรรคโลก เป็นอีกภูมิปัญญาหนึ่งที่น่าสนใจและหาได้ไม่
ง่ายนักโดยเฉพาะในปัจจุบันกระแสแห่งโลกาภิวัตน์ ค่านิยมของความเป็นตะวันตกกำลังรุ่งเรือง
ทำให้มีดเหน็บของไทยด้อยโอกาสในการใช้งาน อีกทั้งช่างตีมีดในปัจจุบันเริ่มล้มหายตายจากไปช่างตี
มีดที่เกิดขึ้นใหม่ก็มักลืมนึกถึงคุณค่าของความเป็นเอกลักษณ์ไทย ทำให้มีดเหน็บที่มีออกสู่ท้องตลาด
มีดมักเป็นมีดที่เน้นกำไรเพื่อความอยู่รอดในอาชีพ และมักขาดคุณภาพของความเป็นมีดที่ดี คือ หุ่น
ล้าคมง่ายและความคงทน ในการใช้งานของมีดปัญหาที่เกิดขึ้นเนื่องจากการลดต้นทุนในการผลิต
หรือเกิดจากช่างขาดความรู้ในการชุบคมมีด ทำให้มีดขาดความคมหรือล้าคมเท่าไรก็คมไม่สนิท
ใช้งาน เพียงเล็กน้อยความคมก็หายไป เป็นปัญหาที่เกิดจากช่างไม่ได้ทำการชุบแข็งหรือชุบแข็งเพียง
เล็กน้อย และอาจเกิดจากการใช้เหล็กที่มีคาร์บอนต่ำเนื่องจากมีราคาถูก บางเล่มล้าคมยากบ่งบอกถึง
ความแข็งของมีดแต่ล้าเท่าไรก็ไม่คม เกิดจากช่างขาดความเข้าใจในการชุบคมมีดทำให้มีดมีความ
แข็งเฉพาะผิว แกนกลางของมีดยังไม่ได้ผ่านการชุบแข็ง ล้าเท่าไรก็ไม่คม ใช้งานเล็กน้อยความคมก็
หายไปต้องลับคมใหม่ สิ่งที่เกิดขึ้นคือความ มั่งง่ายในการทำมีดของช่างสมัยใหม่ ช่างมีดในปัจจุบันนี้
เขาไม่ตีมีดกันแล้ว หากตีก็เพียงเล็กน้อยแล้วนำมาแต่งคมขึ้นรูปชุบอีกนิดหน่อย ใส่ด้าม ชัดเงาหลง
น้ำมันเท่านั้น มีดที่ผลิตออกมาจึงเป็นมีดเหล็กแต่งคมแล้วชุบ ไม่ใช่มีดดีที่มีการตีให้เหล็กมีความแน่นตัว
แกร่ง และเหนียวขึ้นเนื่องจากการเรียงอนุของเหล็กใหม่

ลุงเรื่อน (แจ้ว) พันเวร ชาวเมืองสวรรคโลก อาศัยอยู่ตำบลย่านยาว
และยังคงยึดอาชีพการตีมีดอยู่ โดยจะมีชาวไร่ชาวนานำอุปกรณ์ที่เป็นเครื่องมือ เช่น มีด จอบ
ปะถาง และเสียม มาเช่นหรือลับให้คม รวมทั้งบางคนจะนำเหล็กเหน็บรถยนต์ที่ไม่ใช้แล้วมาทำเป็น
ปะถางสำหรับใช้ในการถางหญ้า โดยในปัจจุบันนี้บางท้องถิ่นจะใช้เครื่องเจียช่วยในการลับอุปกรณ์
ต่าง ๆ ให้คมแต่จากคำบอกเล่าของลุงเรื่อน (แจ้ว) ได้ให้ความรู้ว่าการทำให้คมโดยใช้เครื่องเจียช่วยนั้น
จะไม่ทำให้อุปกรณ์ต่าง ๆ คมเท่ากับการใช้ตะไบแบบโบราณ

ภาพ 14 : ลุงเรื่อน (แจ้ว) พันเวร ภูมิปัญญาด้านการตีมีดของชาวสวรรคโลก

2. พัฒนาการของเมืองสวรรคโลก

เป็นข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐาน วิธีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหา การปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อมความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ทีมผู้วิจัยนำเสนอโดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วงพัฒนาการ ประกอบด้วยพัฒนาการช่วงที่เป็นเมืองสวรรคโลก เป็นจังหวัดสวรรคโลก และเป็นอำเภอสวรรคโลก ซึ่งแต่ละช่วงมีเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังนี้

2.1 พัฒนาการช่วงที่เป็นเมืองสวรรคโลก (พ.ศ. 1503-2017)

2.1.1 พัฒนาการของชุมชนโบราณในกลุ่มน้ำยม

เมืองสุโขทัยศรีสัชนาลัยและเมืองใกล้เคียงมีพัฒนาการมาจากการสั่งสมวัฒนธรรมที่หลากหลายจากภูมิประเทศที่เอื้อต่อการพัฒนาบ้านเมืองและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในแคว้นหรือเมืองใกล้เคียงไม่ว่าจะเป็นทางทิศตะวันตกได้แก่ พม่า มอญ (รามัญ) ในทิศเหนือ ได้แก่ หริภุญไชย ล้านนา (เชียงใหม่/น่าน) ทางทิศตะวันออกได้แก่ ศรีสัตนาคนหุต ล้านช้าง (หลวงพระบาง) ทางทิศใต้ ได้แก่ แคว้นกัมพูชา (ยโสธรปุระ/ลโวทยปุระ), ทวารวดี(อโยธยา ศรีรามเทพนคร/สุพรรณภูมิ) ด้วยเหตุนี้ชุมชนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน (ลุ่มน้ำปิง, ยม, น่าน) หรือในสมัยต่อมาชาวตะวันตกเรียกพื้นที่นี้ว่า UPPER SIAM ด้วยการสั่งสมทุนวัฒนธรรมของชุมชนกระทั่งมีการพัฒนาเป็นระบบเมืองมีการสานสัมพันธ์ในแต่ละเมืองจนเป็นแคว้นที่มั่งคั่งในที่สุด

พัฒนาการของการเป็นเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน อยู่บริเวณแม่น้ำปิง แม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างบ้านเมืองและรัฐทางลุ่มน้ำเจ้าพระยาใกล้ทะเลอ่าวไทยกับบ้านเมืองภายในที่ห่างไกลทะเลแล้ว ยังเกิดเส้นทางการคมนาคมระหว่างลุ่มแม่น้ำปิงกับลุ่มน้ำน่าน ผ่านลุ่มน้ำยม ตามแนว “ตะวันออก – ตะวันตก” เรียกได้ว่าเป็นเส้นทางคมนาคมข้ามภูมิภาคจากลุ่มน้ำโขงทางตะวันออกไปทะเลอันดามันและลุ่มน้ำสาละวินทางตะวันตกและในทางกลับกันด้วยซึ่งล้วนต้องผ่านลุ่มน้ำยม อันเป็นต้นเหตุให้เกิดชุมชนการค้าเติบโตขึ้นเป็นเมืองสถานีการค้าแล้วมีการพัฒนาการเป็นบ้านเมืองและรัฐใหญ่ต่อไปในชื่อ “ศรีสัชนาลัยสุโขทัย”

เมืองสุโขทัยและเมืองใกล้เคียงไม่ได้กำเนิดเกิดมาอย่างไรเหตุผลเชื่อมโยงแต่มีปัจจัยหลายประการที่ส่งผลต่อการสร้างบ้านแปลงเมืองให้เกิดขึ้น จากการหลักฐานทางโบราณคดีทำให้ทราบว่าเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบนนี้มีพัฒนาการมาอย่างยาวนานตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีการขุดพบขวานหินขัด ภาพเขียนสีตามผนังถ้ำ แหล่งแร่โลหะ ที่เป็นจุดบ่มเพาะความเจริญของพื้นที่กระทั่งใช้พื้นที่เป็นศูนย์กลางการค้าทางบก เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมได้อย่างกลมกลืน

2.1.2 จากยุคเหล็กส่งต่อถึงวัฒนธรรมทวารวดี

ก่อนที่สังคมมนุษย์จะใช้อักษรในการสื่อสารจากหลักฐานทางโบราณคดีพบเครื่องมือหินที่เขาคัน ในเขตตำบลนครเดิฐ อำเภอศรีนคร, แหล่งโบราณคดีบ้านวังหาด ตำบลตลิ่งชัน อำเภอบ้านด่านลานหอย บ้านบึงหญ้า ตำบลหนองจิก อำเภอศรีมหาชัย เป็นต้น หลักฐานทางโบราณคดีเหล่านี้มีความต่อเนื่องกัน กระทั่งพัฒนาเป็นชุมชนขนาดใหญ่เป็นบ้านเมืองขึ้นมา

ชุมชนสำคัญที่อยู่ต่อเนื่องตกทอดมาตั้งแต่ยุคเหล็ก คือ ชุมชนลุ่มแม่น้ำยมที่บ้านวังหาด ตำบลตลิ่งชัน อำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย กับทางลุ่มแม่น้ำน่านที่บ้านทุ่งยั้ง

– คลองโพ ตำบลท่าเสา อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน แม้มีการเข้ามาของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธจากอินเดียมาอย่างลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง แต่ชุมชนพื้นเมืองนี้ยังคงเคารพนับถือผีพื้นเมืองตามธรรมเนียมกันมาแต่เดิม ที่บ้านวังหาด พบสิ่งของชิ้นสำคัญคือ “เหรียญศรีวิไล” เป็นวัตถุมงคลที่พบตามแหล่งโบราณคดีทวารวดีหลายแห่งกับ “แผ่นโลหะสลักรูปหน้าลิง” เจาะรูไว้ร้อยสายใช้คล้องคอหรืออาจใช้ห้อยเป็นเครื่องรางก็เป็นได้ วัตถุรูปคนงูลิงมักพบตามแหล่งโบราณคดีทวารวดีอีกจำนวนมากที่เมืองโบราณจันเสน จังหวัดนครสวรรค์

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ได้มีการติดต่อกับดินแดนอื่นในบริเวณแถบภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีพื้นฐานจากวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งมีการพบโบราณวัตถุที่มีลักษณะคล้ายกัน ได้แก่ ลูกปัด เครื่องมือสำริด เหล็ก เหรียญเงินที่มีรูปพระอาทิตย์ รวมทั้งโครงกระดูกมนุษย์ที่แหล่งโบราณคดีวัดชมชื่น ในเขตเมืองเซียงเก่า อำเภอศรีสัชนาลัย ข้างโครงกระดูกจะมีพาชนะดินเผามีลายอยู่ คาดว่าเป็นความเชื่อของมนุษย์สมัยนั้นว่าเมื่อเสียชีวิตลงให้นำของมีค่าฝังไปกับตัวจะได้เอาไปใช้ในโลกหน้า

ในประเด็นนี้ รองศาสตราจารย์ ดร. ธิดา สะร่ายา สรุปความรู้ที่ได้จากบ้านวังหาดว่า “เป็นชุมชนที่มีความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นอยู่ก่อนรับพระพุทธศาสนา เห็นได้จากการใช้เหรียญรูปหน้าลิงเป็นเครื่องรางคล้องคอและสังคัมที่มีการจำแนกความต่างของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเป็น Ranked Society ดังเช่นบางคนอาจใช้ลูกปัดแก้ว (การพบลูกปัดแก้วน่าจะเป็นสิ่งยืนยันว่าอยู่สมัยปลายยุคเหล็ก ด้วยเป็นของเกิดจากการผลิตไม่ใช่รัตนชาติคือหินบางชนิดหรือเปลือกหอย ดังที่ปรากฏในความนิยมสมัยก่อนหน้านี) ผ่านกระบวนการผลิต ซึ่งฐานะคงต่างจากคนที่ใช้ลูกปัดหิน บางคนตกแต่งด้วยเครื่องเงิน เครื่องทอง กำไลสำริดที่พบติดอยู่กับข้อมือของศพบางคน

ทั้งนี้ศาสตราจารย์พิเศษ ศรัศักร วัลลิโภดม จึงได้อธิบายเพิ่มเติมว่า “เหรียญศรีวิไล หรือ เหรียญเงินทวารวดีที่น่าจะใช้แลกเปลี่ยนในระดับสูง โดยเฉพาะเหรียญเงินขนาดใหญ่ไม่น่าจะเป็นของที่มีค่ามากกว่าเงินตราอื่น ๆ แล้ว ยังถือเป็นสมบัติอีกด้วยเพราะพบว่าจำนวนมากทีเดียวที่มีรูเจาะ 2 รู แสดงว่ามีเชือกร้อยเพื่อห้อยคอในขณะที่แผ่นเงินและทองดูเป็นหน้าลิงนั้นน่าจะเป็นวัตถุมงคลที่สำคัญและใช้ห้อยคอ เพราะมีรูเจาะให้เห็น แผงลายดูที่ทำด้วยทองคำนั้นแสดงให้เห็นสภาพของผู้เป็นเจ้าของไม่มากนักน้อย แสดงให้เห็นว่าการดำรงอยู่ของชุมชนแห่งนี้มีอายุอยู่ในสมัยทวารวดี แต่ว่าในด้านระบบความเชื่อยังไม่เป็นพระพุทธศาสนาเช่นคนในสังคมทวารวดีทั่วไป แม้ว่าแผ่นทองหรือเงินลายดูเป็นรูปหน้าลิงและเหรียญเงินทวารวดีนั้นเป็นสิ่งที่ถูกนำมาเจาะรูสำหรับห้อยคอก็ตามก็หาใช่เป็นลักษณะในทางพระพุทธศาสนาไม่ ในทางตรงข้ามวัตถุดังกล่าวนี้ได้ถูกนำไปใช้ในลักษณะที่เป็นเครื่องรางหรือวัตถุมงคลมากกว่าแผ่นทองเงินลายดูหน้าลิงอาจเป็นวัตถุความเชื่อ หรืออาจเป็นไปได้ว่าจะเป็นเรื่องเจ้าพ่อหนุมานก็เป็นได้ ในขณะที่เหรียญเงินเป็นของมีค่าอีกทั้งลวดลายที่เป็นมงคล จึงเป็นสิ่งที่นำมาห้อยคอทั้งในแง่ที่แสดงฐานะและความเป็นสิริมงคล เพราะความนึกคิดของคนในยุคนี้ยังไม่แยกความศักดิ์สิทธิ์ออกจากสิ่งที่เป็นสมบัติและเงินทอง และระบบความเชื่อดังกล่าวนี้น่าจะสืบทอดมาตั้งแต่สมัยยุคเหล็กแล้ว เพราะฉะนั้นในด้านระบบความเชื่อและชีวิตวัฒนธรรมและระบบทางเทคโนโลยีของกลุ่มคนที่ตำบลวังหาด ในบริเวณต้นแม่น้ำลำพูนน่าจะเป็นสิ่งที่สืบทอดมาแต่สมัยยุคเหล็ก อีกทั้งจัดเป็นกลุ่มชนในสังคมชายขอบของสังคมทวารวดีที่มีการนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสำคัญ อีกทั้งสะท้อนให้เห็นถึงความก้าวหน้าทาง

วัฒนธรรมในบริเวณที่เป็นศูนย์กลาง เช่น ในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาที่เกิดเป็นเมืองและนับถือพุทธศาสนาแล้ว แต่ความล้าหลังทางวัฒนธรรมของบริเวณชายขอบที่ยังมีระบบความเชื่อที่สืบมาแต่ยุคเหล็กโดยเฉพาะในเรื่องภาพลึงบนลายปูนที่แผ่นทองหรือเงินนั้นชวนให้คิดไปถึงการนับถือลึงเป็นสัตว์สัญลักษณ์ (Totem) เช่นเดียวกับกลุ่มชนที่เกิดในรอยเท้าวัว รอยเท้าแรด รอยเท้าช้าง และรอยเท้าเนื้อ ที่กล่าวถึงในตำนานมูลศาสนา และชินกาลมาลีปกรณ์ในแคว้นทริภุญไชยทางภาคเหนือก็ได้”

2.1.3 วัฒนธรรมทวารวดีในลุ่มน้ำยม

ครั้นถึงยุคทวารวดีมีชุมชนเกิดขึ้นบนเส้นทางคมนาคมอีกมากมาย แต่ที่สำคัญอย่างน้อย 2 แห่ง คือ บริเวณวัดขมิ้น ริมแม่น้ำยม อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย กับบริเวณเขาสมอแครง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก เท่ากับเป็นหลักฐานยืนยันว่าทั้งลุ่มน้ำยมและลุ่มน้ำน่าน มีความหมายในการคมนาคมและการค้าข้ามภูมิภาคมากขึ้นกว่ายุคก่อน อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม อธิบายว่า “บรรดากลุ่มชนที่อยู่ชายขอบของสังคมทวารวดีตามที่กล่าวมานี้มีหลายกลุ่มหาเป็นพวกเดียวกันไม่ อย่างเช่นกลุ่มชนที่เป็นเจ้าของหลุมศพที่ริมฝั่งแม่น้ำยมในเขตวัดขมิ้นเมืองเชลียง เป็นต้น เพราะสิ่งที่พบในหลุมศพมีความแตกต่างกัน จะมีที่เห็นว่าสัมพันธ์กันก็คือ บรรดาลูกปัดที่ใช้ทั้งเป็นเครื่องประดับและเงินในการแลกเปลี่ยนสิ่งของกันกับคนกลุ่มอื่น บริเวณริมฝั่งแม่น้ำยมในเขตวัดขมิ้น ซึ่งอยู่ภายในเมืองเชลียง อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย พบโครงกระดูกมนุษย์ในท่านอนเหยียดยาวฝังรวมกับภาชนะดินเผาและลูกปัดที่ทำด้วยหินสีและแก้วหลายโครงด้วยกัน ได้สันนิษฐานว่าชั้นดินที่พบโครงกระดูกเหล่านี้ล้วนอยู่ในสมัยทวารวดี เนื้อชั้นดินนี้ขึ้นมาเป็นชั้นวัฒนธรรมในสมัยลพบุรีและสุโขทัยตามลำดับ แม้จะไม่พบโบราณวัตถุที่ทำด้วยโลหะสำริดและเหล็ก แต่การมีอยู่ของลูกปัดหินสีและแก้วก็เพียงพอที่จะระบุให้เห็นได้ว่าเจ้าของโครงกระดูกเหล่านี้เป็นผู้อยู่ในวัฒนธรรมยุคเหล็กมาจนถึงสมัย ทวารวดี เป็นวังที่สะท้อนให้เห็นว่าบริเวณนี้น่าจะเป็นชายขอบของบ้านเมืองสมัยทวารวดีที่มีศูนย์กลางรวมกันอยู่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา เพราะผู้คนเหล่านี้ยังไม่มีกรนับถือพระพุทธศาสนา ประเพณีการตายยังเป็นแบบฝัง ไม่มีการเผาอันเนื่องมาจากคติและความเชื่อที่รับมาจากอินเดียหรือลังกาในสมัยทวารวดี เป็นชุมชนขนาดเล็กระดับหมู่บ้านที่สืบเนื่องมาแต่ยุคเหล็ก เชื่อมโยงได้กับแหล่งโบราณคดีและร่องรอยของคนในยุคเหล็กที่พบที่คลองโพธิ์ริมแม่น้ำน่าน ในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์ ที่พบโครงกระดูกมนุษย์ วัตถุสำริด อันได้แก่ กลองมโหระทึก อาวุธและภาชนะแบบจีนสมัยราชวงศ์ฮั่น รวมไปถึงภาพสลักที่ผากระดานเลข ในเขตอำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก ที่ล้วนเป็นภาพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่สร้างขึ้นจากเครื่องมือเหล็ก”

การเกิดเมืองในแคว้นสุโขทัยนั้น จึงมีการพัฒนาจากกลุ่มชนดั้งเดิม เกิดการติดต่อเคลื่อนย้ายทั้งทางวัตถุ ค่านิยม และความเชื่อระหว่างชุมชนต่าง ๆ มากขึ้น ในเขตแคว้นสุโขทัยสมัยทวารวดีมีการเคลื่อนไหวสูง ได้มีการกำหนดบริเวณที่เป็นศูนย์กลางทางสัญลักษณ์ขึ้นมาแล้ว คือบริเวณเขาตะพานหินและเขาพระบาทน้อย ที่อยู่เหนือบริเวณพื้นที่อันเป็นเมืองสุโขทัยที่อยู่บนฝั่งแม่น้ำลำพัน บนเขาดังกล่าวนี้นับพระพุทธรูปหินแบบทวารวดีขนาดใหญ่กว่าคนถึง 2 องค์ องค์แรกเล็กกว่า พระเศียรหาย ได้ถูกเคลื่อนย้ายมาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่คิดว่าเป็นสิ่งที่เคลื่อนมาจากที่อื่น ข้าพเจ้าเองก็เชื่อเช่นนั้น เพราะคิดว่าน่าจะเคลื่อนย้ายมาแต่ครั้งสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีเพราปรากฏข้อความกล่าวถึงในจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 วัดศรีชุม อีกองค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปศิลาสูงใหญ่ อาจกล่าวได้ว่าเป็นพระพุทธรูปยืนแบบทวารวดีที่สูง

ใหญ่กว่าบรรดาพระพุทธรูปทวารวดีที่ยังสมบูรณ์ทั้งหลายในขณะนี้พระพุทธรูปองค์นี้ได้ถูกเคลื่อนย้ายมาไว้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ประการแรกน่าจะเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นเพื่อศาสนสถานของเขตตะพานหิน – เขาพระบาทน้อย มาแต่เดิม เพราะเป็นสิ่งที่เคลื่อนย้ายยาก อีกทั้งเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมสมัยนั้น คือมีชุมชนเกิดขึ้นแล้วตามลุ่มน้ำแม่ลำพัน ก็น่าจะมีการเกี่ยวข้องกับบริเวณศูนย์กลางทางลุ่มน้ำเจ้าพระยาในด้านศาสนา การเมือง และการสร้างพระพุทธรูปหินขนาดใหญ่ ณ ที่นี้ก็เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ของการประกาศศาสนาและความเป็นเมืองแก่บรรดาบุคคลหลายกลุ่มเหล่าหลายเหล่าที่สืบมาแต่ยุคเหล็ก

อิทธิพลของพระพุทธรูปศาสนาแบบทวารวดีได้ส่งผลในด้านศิลปะ ที่พบที่พระเจดีย์เจ็ดยอดวัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัย มีลวดลายปูนปั้นประดับอยู่บนกำแพงและฐานพระเจดีย์แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะแบบทวารวดีอย่างชัดเจน นอกจากนี้ที่เมืองสุโขทัยแล้วอิทธิพลทวารวดียังส่งผลต่อเมืองใกล้เคียงเช่นเมืองพิษณุโลก ที่ปรากฏว่ามีความเคลื่อนไหวไปมาของกลุ่มชนทางลุ่มน้ำเจ้าพระยากับลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งพบโบราณวัตถุที่เก่าแก่ที่สุดบนเขาสมอแครง พบพระพุทธรูปนั่งหินทรายขนาดเท่าคน 2 องค์ อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม อธิบายว่าองค์หนึ่งถูกดัดแปลงให้เป็นพระพุทธรูปในสมัยหลัง ปัจจุบันอยู่ในเขตวัดเขาพระบาทสมอแครง อีกองค์หนึ่งพระเศียรถูกคนร้ายตัดไป แต่ยังคงรูปแบบให้เห็นว่าเป็นพระนั่งแบบทวารวดีในท้องถิ่นอีสานอย่างชัดเจน ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เคลื่อนย้ายจากอีสานมาแน่ เพราะลักษณะหินที่สกัดเป็นพระพุทธรูปนั้นเป็นหินทราย ที่พบบนเขาสมอแครงนั่นเอง พระพุทธรูปองค์นี้ปัจจุบันอยู่ที่สำนักสงฆ์วัดพระพิงนา

ภาพ 15 : วัดพระปรางค์

2.1.4 จากเมืองเซียงสู่นครรัฐอิสระ

“เซียง” เป็นชื่อเมืองโบราณในกลุ่มแม่น้ำยมที่เก่าแก่ที่สุด ปรากฏในพงศาวดารโยนกกรวช่วงที่กล่าวถึงพระเจ้าพรหมราชตีขอมถึงแดนเซียง (เซียง) เมื่อ พ.ศ. 920 และปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ราชวงศ์ช่งภาคเหนือ (พ.ศ. 1503 – 1669) นอกจากนี้ยังปรากฏชื่อในศิลาจารึกสุโขทัยและเอกสารของกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นชื่อเมืองเซียงจึงสอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดีในการให้กำเนิดชุมชนที่เป็นเมือง ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอคำอธิบายที่มาและความหมายของคำ โดยได้อาศัยปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่เรื่องชนชาติของผู้คนที่อาศัยในเมือง จากสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ของเมือง และจากวรรณกรรมทางประวัติศาสตร์

ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ได้เสนอความเห็นเห็นว่า เซียงมีที่มาจากคำว่า “แซ – เลียง” โดยอ้างจากหลักฐานตำนานของภาคเหนือ คำว่า “แซ” แปลว่า “เมือง” ก่อนที่จะมาเป็นคำว่า “เซียง” ดังปรากฏในลิลิตยวนพ่าย มีการใช้คำว่า “แซ่ม” (อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง) และ “แซ่แห่ง” (เวียงพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน) ส่วนคำว่า “เลียง” แปลว่า “เย็น” ฉะนั้นเซียงจึงมีความหมายว่า “เมืองเย็น” (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2532, 94)

ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร (2532, 94 – 96) ได้เสนอว่ามาจาก “ชะลิ่ง” (Jalin) ใช้เป็นคำนามแปลว่า “แนวยาว” และในภาษาพูดปัจจุบันเป็นคำคุณศัพท์เขียนอ่านว่า “ชูลิ่ง” แปลว่า ตามแนวยาวอันมีความหมายสอดคล้องกับลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองเซียงเพราะมีพื้นที่จำกัด เนื่องมาจากตลิ่งน้ำยมด้านตะวันออกถูกกั้นโดยเขา จึงมีการขยายถิ่นฐานไปทางเหนือที่เป็นเนินเขา จากสภาพธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ทำให้เกิดรูประเบียงหรือเฉลียงยาว คนไทยออกเสียง “ชะลิ่ง” เป็น “ชะเลียง” แต่มาเขียนเป็น “เฉลียง” ตามอักขรวิธีของภาษาเขมรเพื่อให้ออกเสียงตรงอย่างไทย

รองศาสตราจารย์ ประทีป ชุมพล (2515, 161 – 162) สันนิษฐานว่าอาจเพี้ยนมาจากภาษาขอม ซึ่งรูปเดิมคือ “เซรียง” (เจรียง) แปลเป็นภาษาไทยว่า เอน เซียงอาจเพี้ยนเป็นภาษาไทยว่า “เฉียง” ก็ได้เพราะเป็นคำที่มีความหมายคล้ายกับเซียง เพราะว่าเฉียงแปลว่าเมือง ซึ่งอาจเพี้ยนมาจากคำว่า “เซ้ง” (เล้ง) ซึ่งแปลว่า “เอน”

มนต์ชัย เทวัญโรปรณ (2536, 136) ได้เสนอว่า “เซียง” แปลว่า เมืองกลางน้ำ มาจากคำว่า ชล, ชลา เป็นคำบาลี – สันสกฤต แปลว่า น้ำ สมรสกับคำว่า เวียง หมายถึงเมือง ซึ่งชื่อของเมืองนี้ผู้สร้างตั้งชื่อไว้ตามสภาพของตัวเมืองที่มีน้ำล้อมรอบเกือบรอบด้าน

และสมชาย เตือนเพ็ญ ได้เสนอว่า “เซียง” มาจากคำว่า “แซ” ที่หมายถึง เมือง หรือ เซียง สมรสกับคำว่า “เลื่อง” ซึ่งคำนี้มีปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 45 ปุชนจิตขุนจิต ว่า “ไทยผู้ตีฝิชาวเลื่อง” และในศิลาจารึกหลักที่ 286 วัดบูรพาราม ว่า “เป็นพระญาผ่านในปกเลื่องเนื่องในปกเขม” คำว่า “เลื่อง” คำนี้อาจมาจากตำนานท้าวฮุ่งท้าวเจือง (ฮุ่ง+เฮือง = เลื่อง) ที่เป็นตำนานพื้นถิ่นของชาวลุ่มน้ำโขง เมื่อ “แซ” + “เลื่อง” ก็เรียกเป็น “แซเลื่อง” หมายถึง เมืองของชาวไทยเลื่อง กระทั่งเพี้ยนเป็น “เซียง” ในที่สุด

ก่อนที่จะมีการสร้างเมืองหริภุญไชยหรือเมื่อพระนางจามเทวีครองเมืองพุทธศตวรรษที่ 13 จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ได้กล่าวถึงถึงฤาษีวาสุเทพและฤาษีสุกกทันต์จะสร้างเมืองให้มีลักษณะคล้ายเปลือกหอยสังข์ทะเล (สมุทรสังข์ปตสัณฐาน) จึงได้ให้นายกะวะ

ยะอุปราฐาของฤาษีวาสุเทพไปขอเปลือกหอยสังข์ในทะเลใหญ่จากฤาษีสัสซนาไลย เมื่อได้หอยสังข์แล้วก็หงายขึ้นในบริเวณโดยมีพื้นที่ด้านยาวและด้านกว้างโดยรอบ 1,550 วาและได้สร้างคูล้อมโดยรอบเมือง (พระโพธิ์รังสี, 2510, 23 – 25) แต่ผังเมืองลำพูนเดิมได้ถูกรื้อแล้วสร้างใหม่เมื่อพระเมืองแก้วครองเมืองเชียงใหม่ จึงทำให้ผังเมืองที่เห็นในปัจจุบันเปลี่ยนไปจากผังรูปหอยสังข์

เมืองที่มีรูปแผนผังเป็นลักษณะหอยสังข์ นอกจากหริภุญไชยที่ขุดค้นแบบจากเมืองเชลียงแล้วยังพบว้านครเขลางค์ (ลำปาง) เมืองโกศย (แพร่) ยังมีผังเมืองคล้ายรูปหอยสังข์จากตำนานพระนางจามเทวีได้ให้ฤาษีวาสุเทพและฤาษีสูกกทันต์สร้างเมืองเขลางค์ แก่พระอนันตยศ พระราชโอรสองค์เล็ก (ศรี แนวณรงค์, 2533, 197 – 199) พระนางจามเทวีเป็นธิดาของกษัตริย์ละโว้ (ลพบุรี) ไปครองหริภุญไชย เมื่อประมาณ พ.ศ. 1200 – 1206 ซึ่งมีความสัมพันธ์กับดินแดนตอนใต้ในราวพุทธศตวรรษที่ 13 ย่อมแสดงถึงความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมทวารวดีได้แพร่หลายมาถึงจังหวัดลำพูนและจังหวัดลำปาง (คงเดช ประพัฒน์ทอง, 2529, 93 – 193) ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า เมืองเชลียงและเมืองโกศย (แพร่) ในลุ่มน้ำยม เมืองเขลางค์ (ลำปาง) และเมืองหริภุญไชย บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงและวัง มีผังรูปหอยสังข์ ตามตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย เมืองเหล่านี้ล้วนอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมโดยอาศัยการคมนาคมตามลำน้ำยมกับที่ปรากฏเป็นหลักฐานทางโบราณคดีตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ถึงสมัยประวัติศาสตร์จากเมืองเชลียงจนถึงอำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ โดยมีหลักฐานทางโบราณคดีสนับสนุนให้เห็น คือ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เครื่องมือหินขัด เศษภาชนะดินเผาและศาสนวัตถุสมัยทวารวดี โบราณสถานวัตถุแบบลพบุรีที่อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 นอกจากนี้ยังพบร่องรอยชุมชนโบราณในที่ราบลุ่มในหุบเขาอำเภอลอง จังหวัดแพร่ เศษภาชนะดินเผาธรรมดา แบบเนื้อแกร่ง แบบสังคโลกสุโขทัย

จากข้อมูลทางโบราณคดีพบว่า ในราวพุทธศตวรรษที่ 9 เป็นยุคแรกที่มีมนุษย์เริ่มเข้ามาอาศัยบริเวณเมืองเชลียง – ศรีสัชนาลัย – สวรรคโลก หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญคือ เศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบ (Earthenware) เนื้อดินหยาบสีน้ำตาลและสีเทา มีเม็ดทรายปนในปริมาณมาก ตกแต่งผิวด้วยลายเชือกทาบ เผาด้วยอุณหภูมิต่ำ จึงทำให้เนื้อด้านในของภาชนะยังคงเป็นสีดำ สันนิษฐานว่าสังคมมนุษย์ที่อาศัยในบริเวณนี้เป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีการเพาะปลูกผสมผสานกับการล่าสัตว์หาของป่า มีการใช้ภาชนะที่ทำจากดินเผาแล้ว แต่ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการนับถือศาสนาและการใช้ตัวอักษร

ต่อมาในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 11 – 16 พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่บริเวณวัดขมิ้น กล่าวคือ ปรับเปลี่ยนจากแหล่งที่อยู่อาศัยไปเป็นสุสานหรือหลุมฝังศพ จากการขุดค้นได้พบโครงกระดูกมนุษย์จำนวน 18 โครง ที่ถูกฝังลงไปในพื้นที่ดินธรรมชาติ โครงกระดูกเหล่านี้หันศีรษะค่อนข้างไปทางทิศตะวันตก ไม่มีแบบแผนการจัดเรียงศพที่ชัดเจนตายตัว โดยเกือบทั้งหมดมีการมัดตราสังข์ที่ข้อเท้าและหัวเข่า เป็นกลุ่มคนที่มีสุขภาพอนามัยดีเพราะไม่พบร่องรอยของโรคที่มีผลกระทบโดยตรงต่อกระดูกและฟัน การฝังศพแบบนี้แสดงให้เห็นถึงการรับวัฒนธรรมทวารวดีมาประยุกต์ใช้ นอกจากนี้ยังพบลูกปัดหินคาร์เนเลียนสีส้มที่ผ่านกระบวนการความร้อนที่เรียกว่า “การหุงลูกปัด” อันเป็นเทคนิคพิเศษของช่างอินเดีย ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เห็นว่าชุมชนนี้มีการติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอินเดียผ่านทางทวารวดี

ภาพ 16 : โครงกระดูกโบราณ วัดชมชื่น

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 ชาวจีนกับการค้ากับรัฐชายฝั่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็เพิ่มขึ้น ในช่วงนี้เองชาวจีนได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับรัฐในบริเวณประเทศไทยปัจจุบันไว้ด้วย ซึ่งคุณประพจน์ ศุภรัตน์เมธี ผู้เชี่ยวชาญเอกสารจีนโบราณ ปรากฏเรื่องของเมืองเซียงในหนังสือ ช่งสือ ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ช่ง ฉบับหอหลวง เล่มที่ 489 บทที่ 248 ว่า “ประเทศ **ตันเหมยหลิว** เบื้องตะวันออกไปยัง **จ้านล่า** ระยะทาง 50 เฉิง เบื้องใต้ไป **หลัวเย่** โดยทางน้ำ 15 เฉิง เบื้องตะวันตกไป **ซีเทียน** ระยะทาง 35 เฉิง เบื้องเหนือไป **เฉิงเหลียง** ระยะทาง 60 เฉิง เบื้องตะวันออกเฉียงเหนือไป **หลัวหู่** 25 เฉิง เบื้องตะวันออกเฉียงใต้ไป **เฉิงเยอ** ระยะทาง 15 เฉิง เบื้องตะวันตกเฉียงเหนือไป **ลั่วหัว** ระยะทาง 25 เฉิง และเบื้องตะวันออกเฉียงเหนือไป **กว้างโจว** 135 เฉิง... เมื่อปีรัชศกเสียนผิงที่ 4 (พ.ศ. 1544) แห่งราชวงศ์ช่ง หัวหน้าประเทศนั้นผู้มีนามว่า **ตัวจี้ซี** ได้จัดส่งชื่อ ว่า **ต้าจี้หม่า** อุปทูตชื่อ **ต้าล่า** และ **ฟานกวน** ชื่อว่า **ผิหนี** รวม 9 คน มาถวายเครื่องบรรณาการ” จาก 9 เมืองที่ปรากฏในเอกสารดังกล่าว **จ้านล่า** หมายถึง กัมพูชา, **ตันเหมยหลิว** หมายถึง ตามพรลิงค์, **หลัวหู่** หมายถึง ละโว้, **หลัวเย่** หมายถึง ศรีวิชัย, **กว้างโจว** ก็คือ เมืองกวางเจา และคุณประพจน์ได้กล่าวต่อว่า “เมื่อเปรียบเทียบอัตราส่วนของระยะทางจากตันเหมยหลิวถึงจ้านล่า กับจากตันเหมยหลิวถึงกว้างโจวแล้ว จะเห็นว่าอัตราส่วนใกล้เคียงกันมาก จากอัตราส่วนนี้ หากคำนวณระยะทาง 60 เฉิง จากตันเหมยหลิวไปเฉิงเหลียง เห็นว่า เฉิงเหลียง น่าจะอยู่บริเวณเหนือพิษณุโลกขึ้นไปจนถึงบริเวณใกล้เคียงกับสุโขทัย และบริเวณนี้ในยุคใกล้เคียงกันก็มีชื่อเมืองเซียง ที่นำมาพิจารณากันอยู่” ข้อมูลนี้จึงเป็นประจักษ์พยานว่า เฉิงเหลียง หรือ เซียง เป็นศูนย์กลางที่สำคัญที่สุดในยุคนั้นก่อนเข้าสู่ยุคสุโขทัย

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองเชลียง ได้แก่ ศิลาจารึกสุโขทัย ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าไม่ปรากฏศิลาจารึกที่เก่าพุทธศตวรรษที่ 18 พบแต่ศิลาจารึกที่ร่วมสมัยแต่กล่าวถึงเรื่องราวเมืองเชลียงย้อนหลังในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 จารึกที่ปรากฏคำว่า “เชลียง” มีอยู่ 5 หลัก คือหลักที่ 1 พ่อขุนรามคำแหง, หลักที่ 2 วัดศรีชุม, หลักที่ 38 กฎหมายลักษณะลักพา, หลักที่ 321 – 322 เขาพิไกร เรื่องราวของเมืองเชลียงถูกระบุในศิลาจารึกวัดศรีชุม กล่าวถึงชีวประวัติของพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี ใน ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 8 – 10 “...พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีเกิดในนครสรวงสองแคว ปู่ชื่อพระญาศรีนาวนำถมเป็นขุน เป็นพ่อเสวยราชในนครสองอัน อันหนึ่งชื่อนครสุโขทัย อันหนึ่งชื่อนครเสนาไล...ประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุใกล้ฝั่งน้ำ...” พ่อขุนศรีนาวนำถมทรงมีอาณาเขตของแคว้นพระองค์ปรากฏในด้านที่ 1 บรรทัดที่ 12 – 15 ว่า “...เป็นขุนในเมืองเชลียง ...เมืองได้ออกพ่อขุนนำถม เบื้องตะวันออกถึงตกลึง...ละพูน...บุ...เบื้องพายัพถึงเชียงแสนพยาว ลาวเบื้องตื้นนอนถึงเมืองค...ขุนด่าน...” ข้อความจารึกต่อมา คือ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 15 ติดต่อกับบรรทัดที่ 17 ว่า “...พ่อขุนนาวนำถมตายได้เมืองสุโขทัยแก่พ่อขุนตาย...พ่อขุนนำถมรู้คุณอันพิเศษคืออีด่างพะเลิง...ได้เมืองแก่พ่อขุนนำถม”

ข้อความที่ปรากฏในศิลาจารึกวัดศรีชุมทำให้เห็นว่าเมืองเชลียงเป็นศูนย์กลางของอำนาจรัฐที่ก่อเกิดขึ้นบนลุ่มน้ำยม มีความเชื่อมโยงทางเครือข่ายและทางการเมืองกับเมืองและรัฐใกล้เคียง ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวไว้ว่าพ่อขุนศรีนาวนำถมเป็นขุนในเมืองเชลียง เห็นได้ว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ผู้ปกครองเมืองเชลียงอยู่ก่อนและในช่วงที่เขมรมีอำนาจเข้ามาในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบนพระองค์คงเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีทางเครือญาติกับกษัตริย์เขมรโดยโอรสของพระองค์ได้เป็นราชบุตรเขยของกษัตริย์เขมร คงยิ่งทำให้วัฒนธรรมเขมรแผ่อิทธิพลเข้ามาอย่างมากในลุ่มน้ำยม ปรากฏหลักฐานที่ได้เห็นในปัจจุบัน ได้แก่ ปราสาทเขาปู่จ่า, ปราสาทวัดพระพายหลวง, ปราสาทศาลตาผาแดง ในเขตเมืองสุโขทัย และมีปราสาทวัดเจ้าจันทร์เป็นสถาปัตยกรรมปราสาทแบบเขมรในเมืองเชลียง และพบโบราณสถานโบราณวัตถุหลากหลายแบบที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ที่แสดงถึงการทับซ้อนทางศิลปกรรมแบบเขมร ไม่ว่าจะเป็นขุมประตูประหลอมพักรที่คล้ายกับขุมประตูประหลอมพระนครหลวง (นครธม) เศษกระเบื้องเชิงชายเป็นภาพนางอัปสรแบบเขมร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ทิพา ศุภจรรยา ได้ให้ความเห็นว่า ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในบริเวณนี้เป็นธรรมชาติอยู่เองที่จะต้องหนาแน่นอยู่ริมแม่น้ำยมเป็นแนวยาว จากบริเวณคู้่น้ำที่ห้วงล้อมลัดพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้นไปถึงเนินเขาทางตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นบริเวณที่มีวัดกระจัดกระจายอยู่มาก แสดงว่ามีประชากรหนาแน่น สุโขทัยเป็นเมืองที่เกิดขึ้นหลังศรีสัชนาลัย กำแพงเพชรและสุโขทัยเกิดขึ้นได้จากความสามารถของพ่อขุนศรีนาวนำถม ในการจัดระบบการชลประทานโดยการขุดคลองชลประทานขนาดใหญ่แสดงถึงการมีรัฐบาลกลางที่สามารถดำเนินการระดมพลได้อย่างกว้างขวาง

ในศิลาจารึกหลักที่ 45 ปู่ขุนจิตขุนจอต ได้มีสำนวนว่า “ผู้ดีผีชาวเลื่อง” และจารึกหลักที่ 286 วัดบูรพาราม กล่าวว่า “ผ่านในปกลือกเนื่องทั้งปกลู” ปกลือกหรือชาวเลื่อง คงหมายถึงชาวไทยเมืองสุโขทัย ส่วนปกลู พจนานุกรมราชวงศ์ ศุภวณฺเฑย์ เกษมศรี เสนอมว่า “เขม” มาจากคำสันสกฤตว่า “เกษม” ดังนั้นปกลูจึงเป็นที่มาของ “เชียงชื่น” อาจารย์วินัย พงศ์

ศรีเพียร เสนอว่า คำนี้ไม่น่าอ่านว่า “เขม” แต่น่าจะอ่านว่า “ชะเม” หรือ ขแมร์ ที่หมายถึงชาวเขมร เพราะกลุ่มไทยที่เขลียงรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากเขมรไว้มาก

พ่อขุนศรีนาวนำถม ทรงเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของเมืองเขลียง อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 (ตรงกับสมัยพระบาทชัยวรมันที่ 7 – พระบาทชัยวรมันที่ 8) หลังจากนั้น ศูนย์กลางอำนาจของเขลียงก็เปลี่ยนมาอยู่ที่เมืองสุโขทัยแทนที่ หลังจากที่พ่อขุนผาเมืองและพ่อขุนบางกลางหาวทำสงครามชนะขอมสบาดโขลญลำพงแล้ว พ่อขุนผาเมือง (พระราชโอรสพ่อขุนศรีนาวนำถม) ทรงสถาปนาพ่อขุนบางกลางหาวเป็นกษัตริย์ครองเมืองสุโขทัย ทรงพระนามว่า “พ่อขุนศรีอินทราทิตย์” ในช่วงนี้ที่ราชวงศ์พระร่วงปกครองเมืองสุโขทัย เมืองเขลียงคงถูกลดบทบาทลงจากการเป็นศูนย์กลางอำนาจ และด้วยเมืองเขลียงมีพื้นที่จำกัด จึงมีการขยายเมืองออกไปทางทิศเหนือของแม่น้ำยม มีกำแพงขนาดสี่เหลี่ยมขนานไปกับแม่น้ำมีภูเขาพระศรีทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีเขาพระบาทอยู่ทางตะวันออก กลางเมืองมีเขาสุวรรณคีรีและเขาพนมเพลิง มีการขุดคูน้ำคันดินล้อมรอบเมือง แนวกำแพงทางทิศใต้ยังคงเชื่อมต่อกับแนวกำแพงเมืองเขลียงเดิม ให้ชื่อเมืองนี้ว่า “เมืองศรีสัชนาลัย” ในศิลาจารึกนิยมเรียกว่า “ศรีสัชนาลัยสุโขทัย” คาดว่าจะเป็นคำรวมสำหรับเรียกชื่ออาณาจักรอย่างเป็นทางการ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระบรมราชาธิบาย ถึงความหมายของ “ศรีสัชนาลัย” ว่ามาจากคำว่า “สัชนะ” เป็นคำคุณศัพท์มาจากคำว่า “สัทธ” แปลว่าเกิดดี ควรนับถือ ตั้งอยู่ในความสัตย์ “ศรีสัชนาลัย” จึงเกิดจากการรวมคำระหว่าง “ศรี + สัชนะ + อาลัย” หมายถึง เมืองที่ตั้งอยู่ของความสัตย์ของคนดี ตรงกับนิทานปรัมปราเรื่องพระร่วงผู้เป็นกษัตริย์สุโขทัยเป็นผู้มีวาจาสิทธิ์ เป็นที่ยกย่องของประชาชนทั้งหลาย

ในพงศาวดารเหนือ เล่าว่า ฤาษีสัชนาไลและเจ้าฤาษีสัทธิมงคล สองพี่น้อง ได้สร้างเมืองขึ้นโดยได้รับการอุปถัมภ์จากบาธรรมราช โดยตัดเอาแลงมาทำเป็นกำแพงถึง 7 ปีจึงแล้วเสร็จ จึงให้ชื่อเมืองนี้ว่า “เมืองสวรรคโลก” และพระยารัชมหาราชทรงมีพระมเหสีที่มีเชื้อสายเมืองหริภุญไชย ซึ่งยังสอดคล้องกับตำนานพระธาตุหริภุญไชยที่กล่าวว่า ผังเมืองหริภุญไชยเป็นรูปเปลือกหอยสังข์โดยใช้เมืองศรีสัชนาลัยเป็นต้นแบบ

2.1.5 เมืองศรีสัชนาลัยชุมชนเมืองในรัฐสุโขทัย

เมืองศรีสัชนาลัยในสมัยสุโขทัยปรากฏหลักฐานจากศิลาจารึกหลายหลัก แสดงฐานะการเป็นเมืองสำคัญคู่กับเมืองสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัยเป็นนามที่ปรากฏตั้งแต่ครั้งพ่อขุนศรีนาวนำถม ในศิลาจารึกหลักที่ 2 ต่อมาในศิลาจารึกหลักที่ 1 บอกว่า พ.ศ. 1828 พ่อขุนรามคำแหง ให้ขุดเอาพระธาตุออกกระทำให้บูชาได้ 1 เดือน 6 วัน จึงเอาพระธาตุนั้นประดิษฐานกลางเมืองศรีสัชนาลัย ก่อพระเจดีย์ แล้วตั้งเวียงผาล้อมพระธาตุ นักประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้ให้ข้อสันนิษฐานว่า พระเจดีย์นั้นน่าจะเป็นพระเจดีย์ช้างล้อมที่ตั้งอยู่กลางอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย, อีกประการหนึ่งก็สันนิษฐานว่าจะเป็นพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูมวัดเจดีย์เจ็ดแถวที่อยู่ไม่ไกลจากวัดช้างล้อม ส่วนอีกประการก็สันนิษฐานว่าคงเป็นพระเจดีย์ทรงมอญด้านตะวันตกของพระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเขลียง ซึ่งข้อสมมุติฐานต่าง ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือได้ทั้งขึ้นอยู่กับหลักฐานการตีความของแต่ละท่าน

เมื่อ พ.ศ. 1888 พระญาไทย (สีไทย) ทรงพระราชนิพนธ์ “ไตรภูมิภษา” หรือที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “ไตรภูมิพระร่วง” ขึ้นขณะครองเมืองศรีสัชนาลัยได้ 6 ปี ก่อนเสด็จปราบดาภิเษก ที่เมืองสุโขทัย 2 ปี ในบานแพนกระบวรว่าพระองค์ทรงศึกษาคัมภีร์ทางศาสนาจากมหาเถรราชบัณฑิตแห่งเมืองหริภุญไชย ไตรภูมิภษาเปรียบเสมือนวิทยานิพนธ์เล่มแรกของไทย ซึ่งพระองค์ทรงกล่าวคำยกย่องครูอาจารย์เสมือนเป็นกิตติกรรมประกาศ และมีการอ้างอิงคัมภีร์ต่าง ๆ อีกด้วย ไตรภูมิส่งผลต่อการสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปกรรมต่าง ๆ ของไทย รวมถึงเป็นการสอนให้มนุษย์ทำความดีให้ถึงพร้อมให้ถึงพระนิพานจะได้หลุดพ้นจากสังสารวัฏทั้งสามโลก อันเป็นบ่วงแห่งทุกข์ พระญาไทยเมื่อทรงปราบดาภิเษกใน พ.ศ. 1890 ทรงใช้พระราชทินนามว่า “พระญาศรีสุริยพงศรามมหารัชมหาราชธิราช” ซึ่งอาจตรงกับในพงศาวดารเหนือว่า บัชรรมราช หรือพระยาธรรมราชา ทรงมีพระมเหสีเป็นชาวเมืองหริภุญไชย และทรงสร้างศาสนสถานมากมายในเมืองศรีสัชนาลัยให้ยิ่งใหญ่และสวยงาม เรื่องราวจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์อาจพอเป็นคำให้เห็นว่าเมืองศรีสัชนาลัยและหริภุญไชย เป็นบ้านพี่เมืองน้องที่มีความสัมพันธ์อันดีมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกันอยู่เสมอ

เมืองศรีสัชนาลัยมีความรุ่งเรืองหลายสมัย ด้วยเป็นเมืองชายแดนระหว่างรัฐสุโขทัยและล้านนาชาตริย์จึงให้ความสำคัญและมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะด้านศิลปกรรม เช่น การวางผังเมือง, รูปทรงวิหาร, รูปทรงเจดีย์, งานประติมากรรมปูนปั้นประดับต่าง ๆ ล้วนแสดงร่องรอยทางวัฒนธรรมที่มีการผสมผสานอย่างลงตัวจากศิลปะพม่า – มอญ, ศิลปะล้านนา – เชียงแสน, ศิลปะหริภุญไชย, ศิลปะสุโขทัย, ศิลปะอยุธยา เมืองศรีสัชนาลัยเป็นชุมชนที่มั่งคั่งด้วยการเป็นแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่เรียกขานต่อมาจากบันทึกของชาวจีนและญี่ปุ่นว่า “สังคโลก” หรือ “ซังโกลูก” ที่เป็นภาชนะที่ได้รับความนิยมอย่างมากในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 – 21 เป็นสินค้าสำคัญของสยามที่ออกสู่รัฐต่าง ๆ จากหลักฐานทางโบราณคดีที่อ่าวไทยจากเรือบรรทุกสินค้าของอยุธยาพบเครื่องสังคโลกมากมายที่เป็นสินค้าส่งออก เมืองศรีสัชนาลัยเป็นแหล่งอุตสาหกรรมสังคโลกขนาดใหญ่ที่สุดในบริเวณเหนือแก่งหลวงขึ้นไปบริเวณบ้านปายางถึงบ้านเกาะน้อย คาดว่าจะมีการลำเลียงสินค้ามายังบริเวณใต้แก่งหลวงทางทิศตะวันออกของเมืองเชิงเขาพระบาท โดยมีการลำเลียงสินค้าไปทางแม่น้ำยมสายเก่าที่ออกไปทางคลองยมผ่านบริเวณเมืองนครเดิยเชื่อมไปยังเมืองพิชัยออกสู่แม่น้ำน่าน อีกเส้นทางลำเลียงไปยังแม่น้ำยมสายปัจจุบัน

คำว่า “สังคโลก” เป็นคำที่จีนเรียกเพี้ยนไปจาก “สวรรคโลก” ซึ่งเป็นอีกนามหนึ่งของเมืองเชลียง – ศรีสัชนาลัย เรื่องนี้ไมเคิล วิกเกอร์ เสนอว่า สังคโลกเป็นชื่อท้องถิ่นดั้งเดิมที่สัมพันธ์ในทางสัทศาสตร์กับรากคำว่า “สังโกก” อันเป็นภาษามอญโบราณ แปลว่า “เตาเผาชนิดที่ขุดลงใต้ดิน” อย่างที่ค้นพบมากในเมืองสวรรคโลกเก่า (ศรีสัชนาลัย) หรือมาจากคำมอญอีกคำหนึ่งคือ “สังคโก” แปลว่า “เตาหลุม” ได้เพี้ยนไปเป็นสังคโลก ด้วยเมืองเชลียง – ศรีสัชนาลัยเป็นย่านที่มีการผลิตเครื่องสังคโลกที่มีความสำคัญมากจนในที่สุดครอบคลุมไปถึงบริเวณทั้งหมด และเมื่อชื่อนี้เด่นมากกว่า “เชลียง” หรือ “ศรีสัชนาลัย” ทำให้มีการแปลงสัทศัพท์จาก “สังคโลก” มาเป็น “สวรรคโลก” ซึ่งมีความหมายที่เป็นมงคลแทนชื่อเดิม กล่าวโดยสรุปแล้วหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ที่กล่าวถึงชื่อเมืองเชลียง – ศรีสัชนาลัย – เชียงชื่น – สวรรคโลก มีดังนี้

ใน พ.ศ. 1994 พระยาอุททิศเสวยร เจ้าเมืองสองแคว ได้สวามิภักดิ์ต่อพระยาติโลกราช เมืองเชียงใหม่ และเป็นชนวนให้เกิดสงครามระหว่างล้านนาและอยุธยาขึ้น กระทั่งเมืองเชลียงเป็นเมืองขึ้นของล้านนา โดยใช้ชื่อว่า “เมืองเชียงขึ้น” มีเจ้าผู้ปกครองคือ เจ้าหมื่นดงนคร กระทั่งเจ้าหมื่นดงนครสำเร็จโทษ ทำให้เมืองเชลียง – เชียงขึ้นตกเป็นของอาณาจักรอยุธยาตั้งแต่ พ.ศ. 2017 และในช่วงนี้เองที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จมาประทับที่เมืองสองแควแล้วสถาปนาชื่อเมืองใหม่ว่า “พิษณุโลก” ซึ่งเป็นการเปรียบพระองค์เป็นดังพระวิษณุเทพเจ้าสำคัญของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

เมื่อทางฝ่ายพิษณุโลกได้เมืองเชลียง – เชียงขึ้น (ศรีสัชนาลัย) คืนเป็นขอบเขตสีมาของอาณาจักรอยุธยาแล้ว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงโปรดให้บูรณะตกแต่งพระศรีรัตนมหาธาตุเมืองเชลียงใหม่เป็นทรงปราสาท สูงเด่นตระหง่านเป็นศิลปกรรมแบบอยุธยาที่นิยมกันในสมัยนั้น (จากเดิมน่าจะเป็นพระศรีรัตนมหาธาตุทรงดอกบัวตูม) แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2025 มีบันทึกในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฯ ว่า “ศักราช 844 ขาลศก (พ.ศ. 2025) ทานให้เล่นการมหรสพ 15 วัน ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ” เป็นการฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุเมืองเชลียง (เชียงขึ้น) ศิลปกรรมแบบอยุธยา นี่ยังเป็นที่ปรากฏการเพื่อให้ทราบว่าเป็นอาณาเขตของราชอาณาจักรอยุธยาทางทิศเหนือมาจรดที่เมืองเชลียงนี้ ปัจจุบันชาวบ้านชาวเมืองได้เรียกชื่อวัดตามศิลปกรรมที่ปรากฏว่า “วัดพระปราสาท” มีทัศนียภาพสวยงามตระหง่านอยู่คั่นน้ำรายรอบวัดในการฉลองพระมหาธาตุเมืองเชลียงในคราวนี้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะมีการสถาปนาชื่อเมืองใหม่เพื่อความเป็นมงคล โดยให้ชื่อ “สวรรคโลก” เป็นนามเมืองแทนเชลียง – เชียงขึ้น – และศรีสัชนาลัย นาม “สวรรคโลก” หมายถึง เมืองของพระอินทร์อันเป็นเมืองสวรรค์ นั่นคือ นครไตรตรึงษ์ สวรรคโลก จึงมีฐานะต่ำกว่าพิษณุโลก โดยนัยยะทางคติความเชื่อของเทพปกรณัม

เมืองสวรรคโลกดำรงฐานะเป็นหัวเมืองชั้นโทของอาณาจักรอยุธยา มีเจ้าเมืองปกครองสับเปลี่ยนกันสืบมา มีราชทินนามตามกฎหมายตราสามดวง คือ “ออกญาเกษตรสงครามรามราชแสนยาธิปัตศรีสัชนาลัยอภัยพิริยบรากรมภานุ พญาสวรรคโลก” ถือศักดินา 10,000 ไร่ โดยมีหน้าที่สำคัญในการควบคุมทรัพยากรส่งไปยังราชธานี เช่น ของป่า, ไม้สัก, ทองคำฝอย, แร่เหล็ก และยังเป็นเมืองชายแดนก่อนเข้าสู่รัฐล้านนา

ในสมัยธนบุรีด้วยบ้านเมืองยังไม่มีศูนย์กลางอำนาจแบบกรุงศรีอยุธยา มีการปกครองแบบหลวม ๆ และสมเด็จพระเจ้าตากสินบรมราชายังต้องทำสงครามปราบชุมนุมต่าง ๆ อยู่ ในช่วงต้นรัชกาล จึงไม่ได้ให้ความสำคัญกับเมืองพระยามหานครอย่างในสมัยอยุธยา เมืองสวรรคโลกสมัยนี้ ผู้ปกครองมีฐานะเป็น “พระสวรรคโลก”

2.1.6 เมืองสวรรคโลกสมัยรัตนโกสินทร์

ต่อมา พ.ศ. 2325 หลังจากที่สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกปราบดาภิเษกแล้ว ทรงพระนามว่า “สมเด็จพระรามาธิบดีฯ” หรือต่อมาสมัยรัชกาลที่ 3 ได้เฉลิมพระนามว่า “พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก” ได้มีการย้ายเมืองสวรรคโลกเก่า (เชลียง – ศรีสัชนาลัย) มายังบ้านวังไม้ขอน เมื่อ พ.ศ. 2329 มีหลักฐานเล่าว่า หลวงคลังเมืองสวรรคโลก (ตันสกุลโรจนดิศ) ปู่ทวดของเจ้าจอมมารดาชุ่ม พระมารดาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โดยมีปรากฏวัดร้างแห่งหนึ่งที่บริเวณบ้านวังไม้ขอน (เมืองสวรรคโลกปัจจุบัน) เรียกว่า “วัดขุนคลัง”

ตั้งอยู่บริเวณที่ว่าการอำเภอในปัจจุบัน สถานที่นี้จึงเป็นจุดหมายในการบอกสถานะของเมือง
สวรรคโลกใหม่ที่เกิดขึ้นที่บ้านวังไม้ขอน

ในสมัยรัชกาลที่ 3 นายนาค ผู้มีภูมิลำเนาอยู่ในบ้านคลองสวนหมาก เมือง
กำแพงเพชร ได้มารับราชการที่เมืองสวรรคโลกกระทั่งได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งเป็น “พญา
วิจิตรภักดีศรีสุรสงคราม รามราชแสนยาธิบดี ศรีสังขาลย์อภัยพิริยะพาหุ” พ.ศ. 2378–2385 ก่อน
หน้านั้นใน พ.ศ. 2377 นายนาคได้รับราชการในตำแหน่งหลวงยกกระบัตรเมืองสวรรคโลก ใช้ทินนาม
ว่า “หลวงทิพรักษา” มีระบุในเอกสารใบบอกรัชกาลที่ 3 ว่า “ข้าพเจ้าหลวงทิพรักษา ผู้รักษาเมือง
และกรมการทั้งหลายขอออกปณินัติมายังท่านออกพันนายเวรขอได้นำบอกข้าพเจ้าขึ้นกราบเรียน
แต่ พณหัวเจ้าท่านลูกขุน ณ ศาลาโดยทราบด้วยมีตราพระราชสีห์ โปรดเกล้าฯ ให้ขุนไกรสรเดช
ข้าหลวงเชิญดวงตราพระราชดำริขึ้นไปถึงข้าพเจ้าและกรมการเร่งไม่ครั่งเก่า ข้าพเจ้าและกรมการได้
ทราบเกล้าทราบกระหม่อมในดวงตราพระราชดำริ ซึ่งโปรดเกล้าฯ ขึ้นมาทุกประการแล้ว ข้าพเจ้า
เร่งรัดจัดแจงได้ไม่ขอชัก ไม่ใช้ ไม่ซื้อ ไม่ล่ายอง กระดาน แจ้งมาในทางว่าวประจำณิก แต่งให้ขุน
พรหมกรมการคุมลงไปส่งยังท่านด้วยแล้ว สิ่งใดจะชอบด้วยราชการ ขอบุญปัญญาเป็นที่พึง ปณินัติ
ณ วันพุธ เดือนยี่ แรม 1 ค่ำ จุลศักราช 1196 ปีมะเมีย ฉอศก” นายนาค (หลวงทิพรักษา)
มีความชอบในราชการที่นำงาช้างเนียมขนาดใหญ่งไปน้อมเกล้า ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาเมตตา พระราชทานตำแหน่งนายนาค เป็นเจ้าเมืองสวรรคโลก

พระยาสวรรคโลก (นาค) มีใจน้อมไปในพระศาสนาโดยอุทิศที่ตั้งเรือน 42
ไร่เศษ สร้างเป็นวัด ได้ชื่อว่า “วัดสว่างอารมณ์” หรือชาวเมืองนิยมเรียกกันทั่วไปว่า “วัดจวน”
ประกอบด้วยอาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส ได้แก่ พระอุโบสถ ประดิษฐานพระพุทธรูปเรื่องฤทธิ์
พระพุทธรูปสำริดที่ได้ัญเชิญมาจากเมืองสวรรคโลกเก่า (ศรีสังขาลย์) และพระวิหาร ส่วนทลายาท
และครอบครัวได้ย้ายเรือนลงมาทางใต้ของวัด (บริเวณโรงเรียนอนันตนารี และศาลจังหวัดสวรรคโลก)

ใน พ.ศ. 2378 ได้มีเอกสารระบุข้าราชการในเมืองสวรรคโลกประชุมกันคือ
“วันพฤหัสบดี ขึ้น 13 ค่ำ เดือนอ้าย ปีมะแมสัปตศก พระปลัด หลวงพล หลวงเมือง หลวงวัง หลวงนา
หลวงสรรพากร ขุนพิณจักษุร เสมียนตรา นั่งพร้อมกัน ณ ศาลากลาง ได้เชิญท้องตราและหนังสือ
ตอบไม่มาชำระต่อท่านพระโยธาธิราชข้าหลวง ได้จำนวนไม้ค่างเมืองสวรรคโลกและเมืองขึ้น
เป็นจำนวนไม้เกณฑ์ 617 ต้น” และ “วันอาทิตย์ แรม 11 ค่ำ เดือน 4 ปีมะแม สัปตศก หลวงพล
หลวงเมือง หลวงสรรพากร หลวงแพ่ง หลวงศรีเทพบาล กรมการเมืองสวรรคโลก หาทางว่าวไม้ขอน
สักจำนวนเกณฑ์เก่า-ใหม่ ซึ่งค่างอยู่ในเมือง ยื่นแก่ท้าวพระโยธาธิราชทราบฉบับหนึ่ง เป็นไม้ได้ส่งและ
ค่างในนี้ 475 ต้นนั้น” กล่าวโดยสรุปแล้วข้าราชการในเมืองสวรรคโลกประกอบไปด้วย **หลวงพล,**
หลวงเมือง, หลวงวัง, หลวงนา, หลวงแพ่ง, หลวงสรรพากร, หลวงศรีเทพบาล, ขุนพิณจักษุร
และพระปลัด ทั้งหมดรวมเรียกว่า “**กรมการเมืองสวรรคโลก**”

เมื่อเจ้าเมืองสวรรคโลกถึงแก่อนิจกรรม บุตรชายของเจ้าเมืองคือนายนก
จึงได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองสวรรคโลกคนที่ 2 พ.ศ. 2385–2411 เมื่อ พ.ศ. 2404
เจ้าเมืองกำแพงเพชรขอพลเมืองสวรรคโลกซึ่งเป็นคนเทือกเขาเมืองกำแพงเพชรและทำราชการกับ
พญาสวรรคโลกมาช้านานกลับไปเป็นพระอินทรแสนแสง ตำแหน่งพระปลัดเมืองกำแพงเพชร และ

เมื่อเจ้าเมืองท่านที่ 2 ถึงแก่อนิจกรรม บุตรชายของเจ้าเมืองสวรรคโลกคือ นายด้วง ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองสวรรคโลกคนที่ 3 พ.ศ. 2411 - พ.ศ. 2433

ต่อมานายมั่ง บุตรชายของเจ้าเมืองคนที่ 2 และน้องชายของเจ้าเมืองคนที่ 3 จึงได้เป็นเจ้าเมืองสวรรคโลกคนที่ 4 พ.ศ. 2433-2455 ในคราว พ.ศ. 2444 สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเสด็จพระราชดำเนินมายังหัวเมืองเหนือ แล้วทรงพระราชนิพนธ์ในหนังสือจดหมายระยะทางไปพิษณุโลก ในขณะที่เสด็จมายังเมืองสวรรคโลกทรงเล่าถึงเมืองสวรรคโลกไว้ว่า “จะกล่าวถึงภูมิฐานแห่งเมืองสวรรคโลก เมืองนี้ได้ย้ายไป 3 ครั้งแล้ว ตัวเมืองที่เดิมทีเดียวเป็นอยู่อย่างเมืองจริง เคยเจริญมากมาแต่ก่อนตั้งอยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำยม หรือแม่น้ำธานีก็เรียก มีกำแพงเมืองก่อด้วยศิลาแลงอย่างแน่นหนา” และทรงบันทึกไว้อีกว่า “ถ้าผู้ใดไม่รู้จักความตั้งใจจะไปดูเมืองสวรรคโลกที่พรรณนามานี้เมืองสวรรคโลกจะได้ไม่ได้ พบเลย เพราะเมืองได้ย้ายไปเสียถึง 3 ครั้งแล้ว เมืองสวรรคโลกที่ว่าบาธรรมาชสร้าง นี่เป็นเมืองเดิมทั้งร้างเสียแล้ว แต่ไม่รู้วาทังเพราะเหตุอะไร ชื่อที่นั่นก็ไม่มีเรียกต้องตั้งเอาเองเรียกว่าเมืองได้เลื่อนลงมา ตั้งใหม่ที่บ้านท่าชัยเป็นครั้งที่ 2 บัดนี้เรียกว่าเมืองเก่าอยู่ใต้เมืองร้างลงมากึ่งน้ำหนึ่ง ที่เมืองเก่านั้นบ้านช่องก็มีมากแต่ทั้งอีกบัดนี้ตั้งวังไม้ขอนเป็นเมืองสวรรคโลก อยู่ใต้เมืองเก่าลงไปมากเป็นเมืองครั้งที่ 3 แต่เหตุที่ย้ายครั้งนี้ได้ความพญาสวรรคโลกบอกว่า พญาสวรรคโลกที่ชื่อนาค บ้านวังไม้ขอนได้เป็นพญาขึ้นก็ว่าราชการที่บ้านวังไม้ขอนจึงเป็นเมืองนี้ก็ตามแบบเก่าที่เลวตั้งออฟฟิศที่บ้านเป็นแพขนเปิลอยู่คราวหนึ่ง”

เมืองสวรรคโลก มีเมืองในความปกครอง 3 เมือง คือ

1) เมืองบางซ่ง ชื่อเมืองนี้ปรากฏตั้งแต่สมัยเชลียงแล้ว โบราณสถานสำคัญของเมืองบางซ่งประกอบด้วยวัดโบสถ์เมืองบางซ่ง วัดใหญ่ชัยมงคลลหอบทุ่งเสลี่ยม เป็นต้น หลังจาก พ.ศ. 2501 กระทรวงมหาดไทยได้แยกพื้นที่ของเมืองบางซ่งตั้งเป็นอำเภอทุ่งเสลี่ยม ทำให้โบราณสถานวัดใหญ่ชัยมงคลกับลหอบทุ่งเสลี่ยมรวมอยู่ในเขตที่อำเภอทุ่งเสลี่ยมไปด้วย เหลือเพียงโบราณสถานโบสถ์ที่ยังคงอยู่ในความปกครองของตำบลเมืองบางซ่งอำเภอสวรรคโลก

2) เมืองทุ่งยั้ง ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เดิมอยู่ในความปกครองของเมืองสวรรคโลก เป็นที่ตั้งของวัดพระแท่นศิลาอาสน์และวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเมืองบางโพเป็นเมืองอุตรดิตถ์ในปี พ.ศ. 2395 และยกฐานะเมืองพิษณุจากหัวเมืองชั้นตรีขึ้นเป็นเมืองชั้นโท พร้อมกับตัดพื้นที่เมืองทุ่งยั้งในความปกครองของเมืองสวรรคโลกให้อยู่ในความปกครองของเมืองพิษณุเช่นเดียวกับเมืองอุตรดิตถ์ หลังจากวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435 แล้วกระทรวงมหาดไทยได้ยกเมืองอุตรดิตถ์ขึ้นเป็นจังหวัดอุตรดิตถ์

3) เมืองบางยม ปรากฏชื่อเมืองครั้งแรกในเอกสารจดหมายเหตุ พ.ศ. 2387 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีวัดหนองไฉ้เป็นศูนย์กลางของเมืองบางยม

ระหว่าง พ.ศ. 2441 - 2435 ตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองสวรรคโลกมีเมืองในความปกครอง 6 เมือง ดังนี้ 1) เมืองดั่ง 2) เมืองวิเศษชัยสัย 3) เมืองบางยม 4) เมืองศรีพนมมาศ 5) เมืองพิจิตร 6) เมืองบางซ่ง

พ.ศ. 2435 – 2442 รัฐบาลกรุงเทพมหานครเริ่มตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง โดยการส่งตำแหน่งปลัดเมือง ขึ้นมาสอดแทรกการบริหารเมืองแล้วใน พ.ศ. 2442 ได้ระบุรายนามข้าราชการเมืองสวรรคโลกเป็นส่วนต่าง ๆ คือ

1. ผู้ว่าราชการเมือง พญาวิชิตภักดีสุรสงครามรามราชแสนยาธิบดี
ศรีสัชนาลัยอภัย ปิริยะ บรากรมพาหุ (มั่ง วิชิตนาค)
2. จำเมือง หลวงเทพนรินทร์ (สวัสต์)
3. สารเลข (ปลั่ง)

ฝ่ายมหาดไทยเมืองสวรรคโลก

4. ปลัด พระสีหสงคราม (โพ เนติโพ)
5. สัสดี พันมโนทิพย์ (จอก)
6. พระท่ามะรง หลวงศรีเทพบาล (พลอย)

ฝ่ายรักษายัยการเมืองสวรรคโลก

7. ยกกระบัตร์ นายเฮง
8. แฝง หลวงชัยอาญา (พรหม)

ฝ่ายศาลเมืองสวรรคโลก

9. ผู้พิพากษาที่ 1 หลวงศรีราชสงคราม (โชน)
10. ผู้พิพากษาที่ 2 ขุนประจักษ์อักษร (ศิริ)

ฝ่ายคลังเมือง

11. ผู้ช่วย หลวงพิพิธสาส์ (แก้ว)
12. ศุภมาตรา หลวงวิเศษสาส์ (ปล้อง)
13. อำเภอมือง ตั้งที่วังไม้ขอน มีนายอำเภอก็คือ พระเทพนรินทร์อินทรราช
เสนามาตย์ มหาดไทย (เอม ต้นสกุล เอมะสุวรรณ)
14. อำเภอดัง ตั้งที่ตำบลหาดเสี้ยว มีนายอำเภอก็คือ พระอุตรดิฐาภิบาล
(ทับ สุขะเนนย์) กรมการที่ปรึกษาเมืองสวรรคโลก

ฝ่ายกรมการจีน

15. หลวงพิพิธไธสวรรค์ (โป)
16. หลวงทัศนธรรมวิจารณ์ (ปั่น)
17. ขุนวิวรรควารี (ทอง)

พ.ศ. 2452 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเสด็จเปิดเส้นทางรถไฟสายเหนืออุตรดิฐและสวรรคโลก เสด็จพระราชดำเนินโดยรถไฟพระที่นั่งมา เปิดสะพานปรมินทร์ที่บ้านดารา และเสด็จมายังสถานีสวรรคโลกในวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2452 (ร.ศ. 128) โดยมีการพรมน้ำพระพุทธรูปตลอดเส้นทางเสด็จพระราชดำเนิน มีการประโคมสังข์แตรพิณ พาทย์ฆ้องไชยเมื่อเสด็จถึงเมืองสวรรคโลก การทำเส้นทางรถไฟมายังเมืองสวรรคโลกนี้เพื่อเชื่อมต่อเส้นทางไปยังเมืองตากเพื่อให้การคมนาคมเชื่อมต่อกันโดยสะดวก

ในวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2458 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ พระราชทานนามสกุลเลขที่ 2802 อันดับเฉพาะอักษร "ว" ที่ 219 ว่า “วิชิตนาค” พระราชทานแก่

พญาอธยา ไศรยวิสุทธิ ปรมุตมราชภักดี ปรีชาไวยวรวรรณ ผดุงศรีสังขนาลัย อภัยพิริยะพาหุจางวาง
กำกับราชการเมืองสวรรคโลกหรือเจ้าเมืองกิตติศักดิ์ ปู่ชื่อพญาวิชิตภักดี (นาค) และมีอีกสายสกุล
หนึ่งที่มีได้ใช้นามสกุลพระราชทาน แต่ได้รับความชอบเรื่องงาช้าง จึงใช้นามสกุลว่า “งาใหญ่”

ตั้งแต่ พ.ศ. 2460 กระทรวงมหาดไทยได้ยุติการใช้คำว่า “เมือง” เปลี่ยนเป็นใช้คำว่า
“จังหวัด” สวรรคโลกจึงมีฐานะเป็นจังหวัด ตั้งแต่ พ.ศ. 2460 โดยมีศาลาว่าการจังหวัดสวรรคโลก
เป็นที่ทำการของส่วนราชการ อาคารนี้ตั้งอยู่เหนืออาคารศาลจังหวัดสวรรคโลกหรือบริเวณสนาม
เทนนิสและที่ทำการอัยการประจำศาลจังหวัดสวรรคโลกในปัจจุบัน

โดยสรุปตามทำเนียบรายชื่อเจ้าเมืองสวรรคโลกหรือผู้ว่าราชการจังหวัดสวรรคโลก
ตั้งแต่เริ่มต้น สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2379 ถึงวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2481 ซึ่งเป็นวันประกาศยุบ
จังหวัดสวรรคโลกให้ไปอยู่ในการปกครองจังหวัดสุโขทัยมีรายชื่อดังต่อไปนี้

1. พระยาวิชิตภักดี (นาค)
2. พระยาวิชิตภักดี (นก)
3. พระยาวิชิตภักดี (ด้วง)
4. พระยาพิษณุสงคราม (ชะอ้อน)
5. พระยารบาทภักดี (หมี)
6. พระยาสิงห์บุรานุรักษ์ (เจิม)
7. หม่อมเจ้า นพมาศ นวรัตน์
8. พระยากัลยาวัฒนวิศิษฐ์ (เชียร กัลยาณมิตร)
9. พระยายอดเมืองขวาง (ม.ล.อ้น เสนีย์วงศ์)
10. พระยาอภัยไศรยวิสุทธิ (มั่ง วิชิตนาค) ได้รับพระราชทานนามสกุล
"วิชิตนาค" ได้รับพระราชทานเมื่อ วันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2485
11. พระยาสุรินทรภักดีศรีไพฑูริย์ (สำอาง กุ๊กกานนท์)
12. พระยานครพระราม (สวัสดี มหาภัย)
13. หม่อมเจ้านิสากร
14. พระยาณรงค์ฤทธิ์ (ชาย ดิษฐานนท์)
15. พระประสงค์เกษมราษฎร์ (ชุ่ม สุวรรณคุปต์)
16. พระสนิทประชานันท์ (อิน แสงสนิท)
17. หลวงอรรถวิจิตรจรรยาภักษ์ (กิมฮ็อก วงษ์สกุล)
18. พระอนุমানสารกรรม (โต่ง สรรคานนท์)

พ.ศ. 2474 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงมีพระบรมราช
โองการโปรดเกล้าฯ ให้ยุบจังหวัดสุโขทัยมารวมกับจังหวัดสวรรคโลก โดยสุโขทัยมีฐานะเป็นอำเภอ
ธานี อยู่ในการปกครองของจังหวัดสวรรคโลก

จังหวัดสวรรคโลกมีอำเภอในการปกครองคือ อำเภอเมืองสวรรคโลก, อำเภอศรีสัง
ขนาลัย, อำเภอศรีสำโรง, อำเภอสุโขทัยธานี, อำเภอกงไกรลาศ, กิ่งอำเภอศรีมาศ, กิ่งอำเภอบ้านด่าน
ลานหอย

ต่อมาพ่อค้าตลาดตำบลธานี อำเภอสุโขทัยธานี จังหวัดสวรรคโลกได้เรียกร้องความต้องการผ่านนายไสว อินทรประชา ผู้แทนราษฎรจังหวัดสวรรคโลกให้ติดต่อกับกระทรวงมหาดไทยยุบจังหวัดสวรรคโลก ข้อกำหนดการตั้งหรือการยุบจังหวัดไม่จำเป็นต้องผ่านรัฐสภา เพียงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยมีดำริเห็นชอบก็มีการยุบการตั้งจังหวัดได้ ในที่สุดจึงมีการยุบจังหวัดสวรรคโลกลงเป็นอำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย (โดยเปลี่ยนจากอำเภอเมืองสวรรคโลกเป็นอำเภอสวรรคโลกแล้วตั้งอำเภอสุโขทัยธานีเป็นอำเภอเมืองสุโขทัย) ตั้งแต่วันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2482 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพ 17 : สรุปเหตุการณ์สำคัญช่วงที่เป็นเมืองสวรรคโลก (พ.ศ. 1503-2017)

2.2 พัฒนาการช่วงที่เป็นจังหวัดสวรรคโลก (พ.ศ. 2459 - 2481)

เมืองสวรรคโลกปี พ.ศ. 2481 ยังมีฐานะเป็นจังหวัดสวรรคโลกมีอำเภออยู่ในความปกครอง 5 อำเภอกับกิ่งอำเภอ 2 แห่งคืออำเภอเมืองสวรรคโลกอำเภอหาดเสี้ยว (อำเภอศรีสันดาลัย) อำเภอคลองตาล (อำเภอศรีสำโรง) อำเภอสุโขทัยธานี อำเภอกงไกรลาศ กิ่งอำเภอคีรีมาศ และกิ่งอำเภอบ้านด่านลานหอย มีสถานที่ราชการต่าง ๆ เรียงรายอยู่ที่ถนนหน้าเมืองหันหน้าสู่แม่น้ำยมใต้วัดสว่างอารมณ์วรวิหารดังนี้

1) ศาลากลางจังหวัดเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวสูงประมาณหนึ่งเมตรมุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์เดิมมุงด้วยกระเบื้องดินเผาต่อมาหลังคาชำรุดจึงเปลี่ยนเป็นกระเบื้องซีเมนต์มีบันไดขึ้นด้านหน้าศาลากลางคือด้านตะวันตกและด้านเหนือ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งสำนักงานอัยการประจำจังหวัดสวรรคโลกมีพระอนุমানสารกรรมเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด

2) สำนักงานเทศบาลเมืองสวรรคโลกอาศัยอาคารหอประชุมสภาจังหวัดสวรรคโลกเป็นสำนักงานชั่วคราวตั้งอยู่ทางด้านเหนือของศาลากลางเป็นอาคารไม้สองชั้นชั้นล่างเป็นห้องประชุมสภาจังหวัดเทศบาลดัดแปลงเป็นที่ทำการส่วนชั้นบนใช้เป็นที่พักรับรองของข้าราชการที่มาจากกระทรวงทบวงกรมที่มาตรวจงานส่วนภูมิภาคเทศบาล มีนายเพ่ง ลิ้มปะพันธุ์ เป็นนายกเทศมนตรีเมืองสวรรคโลก

3) สถานีตำรวจภูธรจังหวัดสวรรคโลกหลังเดิมอยู่ใต้วัดสวัสดิการามฝั่งตะวันตกริมน้ำยมตรงข้ามกับศาลากลางจังหวัดเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวได้ทุนต่ำสูงจากพื้นดินประมาณครึ่งเมตรได้ย้ายไปสร้างใหม่ในที่ปัจจุบันราว พ.ศ. 2480

4) ที่ว่าการอำเภอสวรรคโลกหลังเดิมตั้งอยู่ระหว่างเรือนจำอำเภอสวรรคโลกกับศาลจังหวัดสวรรคโลกเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวสูงประมาณหนึ่งเมตรได้ย้ายไปตั้งอยู่ในสถานที่ปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ. 2480

5) ศาลจังหวัดสวรรคโลกตั้งอยู่ในที่ปัจจุบันเดิมเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวได้ทุนต่ำเช่นเดียวกับศาลากลางทาสีฟ้าเข้มเปิดทำการเมื่อวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2441 ปัจจุบันได้รื้อและสร้างใหม่เป็นอาคารตึกสองชั้นแบบทรงไทยแล้ว

6) เรือนจำจังหวัดสวรรคโลกตั้งอยู่ในที่ปัจจุบันล้อมรั้วด้วยเสาไม้แก่นและไม้กระดานมีรั้วลวดหนามซึ่งอยู่ตอนบนที่ทำการอยู่ด้านหน้าเป็นอาคารไม้ได้ทุนสูงมีป้อมยามทั้งสี่มุมแต่ละป้อมมีเสาสูง 4 ต้นมีบันไดขึ้นไปบนป้อมคล้ายหอรบวังวัด

7) โรงเรียนประจำจังหวัดสวรรคโลก (สวรรควิทยา) ตั้งอยู่หลังกุฏิพระหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเป็นอาคารไม้สองชั้นงามสง่ามากสร้างเมื่อ พ.ศ. 2475 ครูใหญ่ชื่อ นายงาม สีตะธนี เปิดเรียนตั้งแต่ ชั้น ม.1 – ม.4

8) โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดสวรรคโลก (อนันตนารี) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกศาลาการเปรียญวัดสว่างอารมณ์วรวิหารปัจจุบันเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวได้ทุนสูงประมาณสองเมตรเป็นอาคารโล่ง ๆ มีห้องกลางอยู่ห้องเดียวที่มีประตูหน้าต่างครูใหญ่ชื่อนางสาวผันแสนโกศิก เปิดเรียนตั้งแต่ประถมปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมปีที่ 3

9) โรงเรียนสังกัดเทศบาลมี 3 แห่งคือ

9.1) โรงเรียนเทศบาล 1 (วัดสว่างอารมณ์) อาศัยศาลาการเปรียญ

วัดสว่างอารมณ์เป็นสถานที่ศึกษาครูใหญ่ชื่อ นายบุญเหลือ แดกฉาน (นายรักษ์ ศรีสุจินต์)

9.2) โรงเรียนเทศบาล 2 (วัดสุวรรณคาราม) อาศัยศาลาการเปรียญ

วัดสุวรรณคารามเป็นสถานที่ศึกษาครูใหญ่ชื่อ นายชม พรหมพันธุ์

9.3) โรงเรียนเทศบาล 3 (วัดสวัสดิการาม) อาศัยศาลาการเปรียญ

วัดสวัสดิการามเป็นสถานที่ศึกษาครูใหญ่ชื่อ นายผล มะรินทร์

ทั้งสามโรงเรียนเปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นเตรียมประถมถึงชั้นประถมศึกษา

ปีที่ 4

ตลาดในเขตเทศบาลมีตลาดใหญ่อยู่สองข้างถนนหน้าเมืองเริ่มตั้งแต่สามแยกใต้บ้านผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดสวรรคโลกขึ้นไปจนถึงหน้าสถานีตำรวจสวรรคโลกโดยเฉพาะริมน้ำยมและถนนกลางเมืองไปหน้าสถานีรถไฟสวรรคโลกจะมีร้านค้าหนาแน่นมากบริเวณโรงพยาบาลนครอมรินทร์มาเป็นตลาดสดของนายสงวน สุขเกษม เป็นตลาดของเอกชนมีทางออกทางทิศตะวันตกออกถนนหน้าเมืองถนนในเขตเทศบาลมีถนนลาดยางสายเดียวคือถนนสายแปดเป็นถนนของกรมทางหลวงเริ่มตั้งแต่จังหวัดตากมาจรดถนนหน้าเมืองตรงสามแยก ใต้บ้านผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดสวรรคโลก นอกนั้นเป็นถนนดินถนนหน้าเมืองมีต้นมะขามเปรี้ยวขนาดย่อม ๆ สูงท่วมหัวปลูกสองข้างถนนตั้งแต่หน้าเรือนจำขึ้นไปจนถึงสามแยกใต้บ้านพักผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดสวรรคโลก

โรงแรมหรสพมีอยู่สองแห่งแห่งที่หนึ่งอยู่บริเวณหลังสถานีดับเพลิงเทศบาลเจ้าของชื่อนายชื่นมหัวจัน มีป้ายบอกชื่อ “ชื่นพัฒนา” แห่งที่สองอยู่เหนือวัดสว่างอารมณ์วรวิหารข้างถนนสายแปดขุนพิธานสมบัติเป็นเจ้าของมีป้ายบอกชื่อ “พิธานพัฒนา”

โรงแรมมีหลายแห่งเป็นอาคารไม้สองชั้นอยู่หลังสถานีรถไฟสวรรคโลก และด้านใต้โรงแรมหรสพชื่นพัฒนา เช่น โรงแรมทองศรีพงษ์ โรงแรมเมืองสวรรค โรงแรมเล่งเคี่ยม เป็นต้นข้าราชการและประชาชนจากสุโขทัยและจังหวัดตาก จะเดินทางไปต่างจังหวัดจะต้องนอนค้างที่โรงแรมสวรรคโลกก่อนแล้ววันรุ่งขึ้นจึงขึ้นรถไฟไปต่างจังหวัดได้

ยานพาหนะที่ใช้ผู้มีฐานะดีจะมีรถจักรยานขี่ผู้ว่าราชการจังหวัดและหัวหน้าส่วนราชการจังหวัดจะขี่รถจักรยานยี่ห้อฮัมเบอร์และราเล่ข้าราชการชั้นผู้น้อยและประชาชนจะขี่รถจักรยานราคาถูก ๆ ส่วนคนที่มีเงินน้อยจะเดินด้วยเท้ากันทั้งสิ้นการเดินทางระหว่างอำเภอจะมีรถสองแถวเดินประจำแต่น้อยเที่ยวเช่นเดินจากสุโขทัยมาสวรรคโลกจะมีมาเที่ยวเช้าและกลับเที่ยวบ่ายเท่านั้น

เมืองสวรรคโลกขณะที่มีฐานะเป็นตัวจังหวัดอยู่ บ้านเมืองคึกคักมีประชาชนไปมาค้าขายกันมากมายเศรษฐกิจดี เป็นศูนย์กลางการค้าขายพืชที่ขึ้นชื่อลือชาของจังหวัดคือข้าวเปลือกกับถั่วเขียวรัฐบาลจะถือราคาพืชทั้งสองอย่างนี้เป็นราคากลางของประเทศ ทำให้มีผู้คนต่างถิ่นเข้ามาค้าขายกันมากโดยเฉพาะกลุ่มคนจีนที่อพยพมาจากแผ่นดินใหญ่ ส่งผลให้สวรรคโลกเกิดการผสมผสานวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ไปอย่างมาก โดยเฉพาะช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 4 ของกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นช่วงที่คนคนจีนอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในเมืองสวรรคโลก เนื่องจากยุคนั้นเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในแผ่นดินจีน ชาวจีนแต่จิ๋วราว 50-60 คน คือ ชาวจีนกลุ่มแรกที่เดินทางเข้ามาในเมืองสวรรคโลก เข้าอาศัยอยู่บริเวณทิศใต้ของเมืองสวรรคโลก กลุ่มคนจีนกลุ่มนี้ได้เมื่อครั้งเข้ามาใหม่ ๆ ได้ประกอบอาชีพรับจ้างต่างๆ อยู่ช่วงเวลาประมาณหนึ่ง แล้วเมื่อสามารถเก็บเงินได้พอประมาณจึง

หันมาประกอบอาชีพค้าขาย เมื่อการค้าขายเจริญรุ่งเรืองดีจึงได้ชักชวนกันสร้าง ตลาดสวรรคโลกขึ้น ในบริเวณทิศใต้ของเมือง ซึ่งถือได้ว่าเป็นตลาดแห่งแรกของเมืองสวรรคโลก คนจีนบางส่วนยังประกอบ อาชีพอื่น ๆ เช่นการเลี้ยงสัตว์ และร้านค้าโชห่วย

ต่อมาเมื่อเข้าสู่ช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เรื่อยมา ได้มีการอพยพย้ายเข้ามาจากคน จีนทั้งกลุ่มจีนแต้จิ๋วและคนจีนกลุ่มอื่นๆ อันประกอบไปด้วย ไหหลำ แคะ และกวางตุ้ง มากขึ้นทำให้ จำนวนประชากรจีนในเมืองสวรรคโลกมากขึ้น อีกทั้งกลุ่มแต้จิ๋วกลุ่มแรกที่เดินทางเข้ามาเริ่มมี ครอบครัวที่ขยายมากขึ้น ก่อให้เกิดการขยายตัวของชุมชนจีนรวมตัวอยู่ในบริเวณตัวเมืองอย่าง หนาแน่น เมื่อมีการสร้างทางรถไฟแล้วเสร็จ จึงเริ่มขยายออกไปทางฝั่งตะวันออกของเมืองหรือ ทางด้านซ้ายของทางรถไฟมากขึ้น จึงได้ย้ายตลาดสวรรคโลก จากบริเวณทิศใต้ของเมืองมาตั้งใหญ่ใน บริเวณกลางตัวเมือง เกิดเป็นตลาดสวรรคโลกอย่างเช่นในปัจจุบันขึ้น ซึ่งบริเวณโดยรอบของตลาด สวรรคโลก จะปรากฏเป็นตึกแถวที่ใช้เป็นทั้งร้านค้า และที่อยู่อาศัยของชาวจีนกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะ กลุ่มแต้จิ๋วแทบทั้งสิ้น ปัจจุบันตลาดสวรรคโลกที่เป็นที่ตั้งของชุมชนจีน ตั้งอยู่ที่บริเวณใจกลางของ เมือง และอยู่ใกล้กับสถานีรถไฟสวรรคโลก

การสร้างทางรถไฟ ส่งผลให้เมืองสวรรคโลกในอดีตที่มีพื้นที่ส่วนมากเป็นป่า นั้นถูกถางออกไป ซึ่งทางรถไฟนี้ได้เริ่มมีการสำรวจเส้นทางและก่อสร้างในช่วงปี พ.ศ. 2450 ส่งผลให้เกิด การเปลี่ยนแปลง ต่อเมืองสวรรคโลก กล่าวคือ รถไฟถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้เมืองสวรรค โลกเกิดการพัฒนา เนื่องด้วยความสะดวกในการคมนาคม รวมถึงการขนถ่ายสินค้าทางการเกษตร จากที่แต่ก่อนใช้การคมนาคมและขนส่งทางน้ำผ่านแม่น้ำยม เปลี่ยนมาเป็นทางบก ซึ่งมีความสะดวก รวดเร็วและปลอดภัยมากกว่า จากการพัฒนาเมืองสวรรคโลกจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงจากเมืองเล็กๆเริ่ม ขยายใหญ่มากขึ้น

ส่วนวิถีชีวิตของคนสวรรคโลกนั้น จากการที่การคมนาคมมีความสะดวก มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทำให้เริ่มมีคนจากภายนอกโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสวรรคโลกมากยิ่งขึ้น อีกทั้งระบบคมนาคมที่รวดเร็วนี้ได้สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนเป็นอย่างมาก ทำให้ความเป็นอยู่เริ่มดี ขึ้นส่งผลให้บ้านเรือนจากที่เป็นเพียงบ้านไม้ธรรมดาได้เริ่มมีการปรับปรุงให้เป็นสมัยใหม่ขึ้น โดยนำ รูปแบบของตะวันตกเข้ามาใช้ ซึ่งรูปแบบนี้จะทำให้อาคารมีความมั่นคงแข็งแรงกว่าอาคารไม้ธรรมดา แต่ยังคงมีอาคารบางหลังที่ยังคงรูปแบบเดิมที่เป็นอาคารไม้ไว้โดยทำมาประยุกต์ผสมผสานกับอาคาร รูปแบบใหม่

สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ประชากรในเมืองสวรรคโลกประกอบไปด้วยคน จากหลากหลายเชื้อชาติ แต่กลุ่มคนที่มีบทบาทมากกลุ่มหนึ่ง ได้แก่ กลุ่มคนจีนกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

1) **กลุ่มคนจีนแต้จิ๋ว** เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด คิดเป็นร้อยละ 70 ของชุมชนจีน และเป็นกลุ่มชนชาติแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสวรรคโลกเป็นกลุ่มแรกในช่วงประมาณปลาย รัชกาลที่ 4 ประมาณ 40 – 60 คน มาสร้างบ้านเรือนอยู่ใกล้กับตลาดสวรรคโลกใต้ ประกอบอาชีพ ค้าขายทั่วไป โดยการเปิดร้านค้าต่างๆ เช่น ร้านเสริมไทย ร้านย่งพัง ร้านไทยสมผล นอกจากนี้มัก ทำสินค้าการเกษตร โดยทำการปลูกถั่วเหลือง และฝ้ายซึ่งเป็นพืชส่งออกและมีชื่อเสียงในเรื่องของ คุณภาพที่ดีที่สุดในประเทศไทย ตระกูลหลักของกลุ่มแต้จิ๋วที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มคนจีนที่เข้ามา บุกเบิกเมืองสวรรคโลกนั้น คือ แซ่หลาย แซ่เหล้า แซ่ฮั้ง แซ่ตั้ง

ภาพ 18 : กลุ่มคนจีนในสวรรคโลก

ชาวจีนแต้จิ๋ว เดินทางเข้ามาในประเทศไทยในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2440 – 2478 ภูมิลำเนาเดิมที่ประเทศจีนอยู่ที่ตำบลซัวเถา มณฑลกว่างตุง เดินทางเข้ามาโดยอาศัยเรือสำเภาล่องเข้ามา โดยเรือสำเภาได้เข้ามาเทียบท่าที่กรุงเทพมหานครก่อน ต่อขึ้นมาจนถึงเมืองสวรรคโลก บางตระกูลได้ทำงานที่พิษณุโลก อุตรดิตถ์และนครสวรรค์ก่อน ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ไม่ว่าจะแบกหาม หรือเป็นลูกมือต่างๆ เมื่อทำงานหาเงินได้พอประมาณแล้วจึงเลิกอาชีพรับจ้างแล้วหันมาประกอบอาชีพค้าขายซึ่งได้ผลตอบแทนที่มากกว่า จึงได้เริ่มทำการค้าขายโดยได้เข้าบ้านตึกขนาดปานกลางโดยอาศัยอยู่ในเขตชุมชนจีนบริเวณตลาดใต้

2) **กลุ่มจีนไหหลำ** เป็นกลุ่มชนที่มีจำนวนประชากรรองลงมาจากกลุ่มแต้จิ๋ว และเริ่มมีการอพยพเข้ามาประเทศไทยในช่วงปี พ.ศ. 2410 ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ส่วนมากจะเดินทางโดยทางเรือ ในสมัยรัฐบาลในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามมีนโยบายว่าด้วยเรื่องของการไม่ให้คนจีนอยู่รวมกันในที่ใดที่หนึ่งมากเกินไป จึงมีคำสั่งให้กลุ่มจีนไหหลำจากจังหวัดอุตรดิตถ์ บางส่วนย้ายไปหาแหล่งที่อยู่ใหม่ กลุ่มจีนไหหลำที่ถูกสั่งให้ย้ายที่อยู่นี้ จึงได้เดินทางเข้ามายังตัวเมืองสวรรคโลก อยู่ในบริเวณทางทิศใต้ของเมืองสวรรคโลก ใกล้กับแม่น้ำยม มีโบราณสถานที่สำคัญที่สุดคือศาลเจ้าแม่ทับทิมอายุประมาณ 136 ปี

อาชีพหลักที่คนจีนไหหลำ คือ การเป็นช่างไม้ และงานไม้ต่างๆ รวมถึงงานฝีมือที่ทำจากไม้ เช่นการทำรายฉลุตามบ้านเรือน ซึ่งงานฝีมือจากไม้ของชาวไหหลำนั้นขึ้นชื่อว่ามี ความปราณีตและสวยงามมาก นอกจากนี้ชาวจีนไหหล่ายังยึดอาชีพการค้าไม้สัก ทำโรงทอง ทำโรงแรม ร้านขายจักรเย็บผ้า ช่างตัดผม เป็นธุรกิจใหม่ที่เพิ่งเข้ามาพร้อมกับคนจีน สาเหตุมาจากคนไทย

ในสวรรค์โลกไม่ประกอบอาชีพช่างตัดผม เนื่องจากไม่มีเวลา และอาชีพหลักคือการเกษตร อาชีพนี้จึงถือได้ว่าคนจีนเป็นผู้นำเข้า

3) **กลุ่มจีนแคะ** เริ่มมีการอพยพเข้ามาในเมืองสวรรค์โลกตั้งแต่ช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เมื่อเข้ามาในตั้งรกรากในเมืองสวรรค์โลก ได้สร้างบ้านเรือนกระจัดกระจายอยู่ในบริเวณต่าง ๆ ของเมือง ไม่ได้อยู่รวมกันเป็นชุมชน ประกอบอาชีพขายกล้วยเดี่ยว ร้านขายขนมสำหรับใช้ไหว้เจ้าในเทศกาลต่าง ๆ ของชาวจีน รวมทั้งประกอบอาชีพโรงงานผ้า ซึ่งเมื่อผลิตผ้าออกมาแล้วก็จะนำมาขายกันในตลาดหรือไม่ก็ส่งออกไปขายยังที่อื่นๆ นอกจากขายผ้าแล้วคนจีนแคะยังเปิดร้านซักรีด

4) **กลุ่มจีนกวางตุ้ง** เป็นกลุ่มที่มีจำนวนประชากรน้อยที่สุดในบรรดาทั้ง 4 กลุ่ม เริ่มเข้ามา ในเมืองสวรรค์โลกช่วงภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยเดินทางมาทางเรือสำเภามาลงที่กรุงเทพฯ แล้วอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ประมาณ 2-3 ปี จึงเดินทางต่อมายังสวรรค์โลก อาศัยอยู่ในชุมชนจีนบริเวณโดยรอบตลาดสวรรค์โลกประกอบอาชีพค้าขายอาหารเป็นหลัก กลุ่มจีนกวางตุ้งมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายมากกว่าคนจีนกลุ่มอื่นมาก

ตระกูลแซ่ตั้ง มาจากประเทศจีน เมืองจางซาน มณฑลกวางตุ้ง โดยเดินทางมากับเรือสำเภา โดยเรือได้มาเทียบท่าที่กรุงเทพมหานคร ราว ปี พ.ศ. 2460 แล้วได้เดินทางขึ้นมาอาศัยที่ตลาดเมืองสวรรค์โลก ประกอบอาชีพขายบะหมี่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นบะหมี่เจ้าแรกของสวรรค์โลก เริ่มแรกร้านบะหมี่เป็นเพียงรถเข็น เป็นร้านบะหมี่เป็นร้านแรก ที่มีต้นตำรับและสูตรการทำบะหมี่จากเมืองจีน จึงได้รับความนิยมค่อนข้างสูง มีลูกค้าประจำทั้งคนไทยและคนจีนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ดังนั้นจึงเอากการขายบะหมี่เป็นอาชีพหลัก ในปัจจุบันร้านขายบะหมี่ได้พัฒนากลายเป็นร้านค้ามีที่นั่งทานบะหมี่ในร้าน ซึ่งยังคงได้รับความนิยมจนถึงปัจจุบัน

เมืองสวรรค์โลกมีชื่อตั้งแต่สมัยพระบรมไตรโลกนาถครองเมืองพิษณุโลก เป็นเมืองชั้นโทถือศักดินา 10,000 ไร่เจ้าเมืองมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาจันทสุโขทัยเคยถูกยุบมาอยู่ในความปกครองของจังหวัดสวรรค์โลกเมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2474 แต่พอถึงวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2482 จังหวัดสวรรค์โลกกลับถูกยุบให้ไปอยู่ในความปกครองของจังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๓๓ มีนาคม ๒๕๖๓ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๕ หน้า ๕๓๘๐

เรื่อง ย้ายศาลากลางจังหวัดสรวงโลก

ด้วยที่ตั้งจังหวัดสรวงโลกในปัจจุบันนี้ไม่เหมาะสมแก่พฤติการณ์ โดยไม่เป็นศูนย์กลางของการปกครองและชุมนุมชน อีกทั้งพื้นที่คับแคบไม่มีทางที่จะขยายความเจริญก้าวหน้าไปได้สะดวก ส่วนอำเภอสุโขทัยธานี เป็นที่ชุมนุมชน และเป็นศูนย์กลางเหมาะสมที่จะเป็นที่ตั้งจังหวัดยิ่งกว่า ฉะนั้น เพื่อประโยชน์แก่การปกครองและประชาชน กระทรวงมหาดไทยจึงให้ย้ายศาลากลางจังหวัดสรวงโลก จากอำเภอเมืองสรวงโลกไปตั้งณศาลากลางจังหวัดสุโขทัยเดิม ที่อำเภอสุโขทัยธานี ทั้งนี้ภายในเดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๕๖๒

กระทรวงมหาดไทย

ประกาศมาณวันที่ ๒๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓

เชวงศักดิ์สงคราม

ลงนามแทน

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

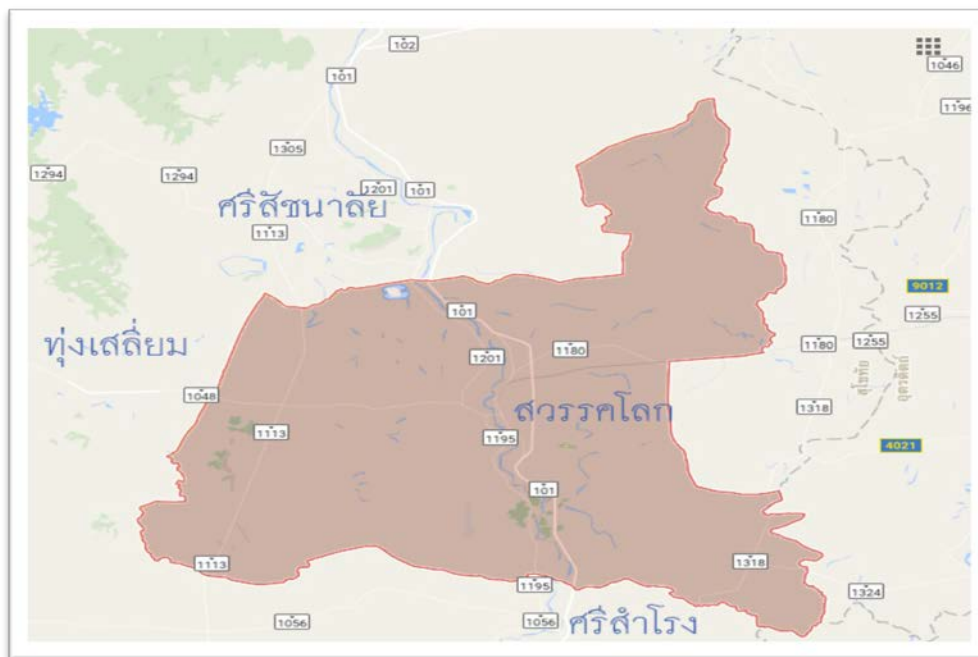

ภาพ 19 : ราชกิจจานุเบกษา เรื่อง ย้ายศาลากลางจังหวัดสรวงโลก

ภาพ 20 : พัฒนาการช่วงที่เป็นจังหวัดสวรรคโลก (พ.ศ. 2459 - 2481)

2.3 พัฒนาการช่วงที่เป็นอำเภอสวรรคโลก (พ.ศ. 2482 – 2559)

ภาพ 21 : ที่ตั้งอำเภอสวรรคโลก

เมืองสวรรคโลกในฐานะเป็นจังหวัดสวรรคโลก เจริญรุ่งเรืองในทุกด้านโดยเฉพาะด้านการค้าขายสินค้าทางการเกษตร มีการคมนาคมขนส่งทางรถไฟเป็นการคมนาคมหลักทำให้การเดินทางและการขนส่งสินค้า ไปยังเมืองต่างๆ ต้องมาขึ้นรถและขนส่งโดยใช้เมืองสวรรคโลกเป็นต้นทาง เมื่อถูกลดฐานะเป็นอำเภอหนึ่งที่ขึ้นกับจังหวัดสุโขทัย ทำให้หน่วยงานราชการต่างๆ ย้ายไปยังเมืองสุโขทัยธานี มีเพียงศาลจังหวัดสวรรคโลก เท่านั้นที่ยังคงสภาพความเป็นจังหวัดเป็นร่องรอยความเป็นจังหวัดให้ควมสวรรคโลกได้รำลึกถึง สภาพบ้านเมืองได้เปลี่ยนจากที่เคยเจริญรุ่งเรืองในทุกด้าน ได้ชะลอตัวและเจริญแบบค่อยเป็นค่อยไป กอปรกับระยะหลังมีเส้นทางคมนาคมขนส่งทางรถยนต์และทางเครื่องบินเจริญขึ้นตามลำดับทำให้การคมนาคมทางรถไฟจากเมืองสวรรคโลกไปยังเมืองต่าง ๆ รวมทั้งการขนส่งสินค้าก็ถูกลดบทบาทลงชาวเมืองสวรรคโลกรอบนอกก็ยึดอาชีพเกษตรกรรมแบบยังชีพ ซึ่งสามารถสรุปพัฒนาการเป็นลำดับได้ดังนี้

- ปี พ.ศ. 2484 เกิดภาวะข้าวยากหมากแพง อันเนื่องจากสงครามโลกครั้งที่ 2 กองกำลังทหารญี่ปุ่นบุกมาถึงเมืองสวรรคโลกและสุโขทัย เพื่อเดินทางสู่จากและพม่า เมื่อสงครามโลก สงบลง เมืองสวรรคโลกอยู่ในฐานะอำเภอที่ค่อยสร้างเมือง
- ปี พ.ศ. 2498 สร้างท่าลิฟท์ข้ามแม่น้ำยม เพื่อคมนาคม และขนส่งสินค้า ข้ามแม่น้ำบริเวณไปรษณีย์สวรรคโลก ทำให้การค้าขาย และการเดินทางกลับมาคึกคักอีกครั้ง โดยเฉพาะชาวสวรรคโลกฝั่ง ตะวันตกแม่น้ำยมจะได้เดินทางข้ามแม่น้ำได้โดยความสะดวก

- สบาย การขนส่งสินค้าก็สะดวกมากขึ้น คือไม่ต้องขึ้นลงเรือและ
ขนข้ามตลิ่งที่มีความชัน
- ปี พ.ศ. 2499 มีการสร้างระบบน้ำประปาขึ้นครั้งแรกของเมืองสวรรคโลก และ
ในปีต่อมาก็สร้างหอนาฬิกา บริเวณหน้าสถานีรถไฟ รวมทั้งเดินรถ
โดยสารวิ่งระหว่างเมืองสวรรคโลกไปยังอำเภอสรีสัชนาลัย
- ปี พ.ศ. 2501 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ฯ และ
สมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จประพาสเมืองสวรรคโลก
- ปี พ.ศ. 2501 - เทศบาลซื้อโรงแรมสหพัฒน์พัฒนา และรื้อสร้างเป็นโรงแรมสหมิตร
- 1 มีนาคม พ.ศ.2501 ตลาดสดเทศบาลถูกไฟไหม้
- ปี พ.ศ. 2502 - สร้างโรงพยาบาลนรีเวช นวเวียงสวรรค์ เดิมชื่อ “เวียงสวรรค์”
เป็นโรงแรมสหพัฒน์สมัยที่สุดของจังหวัด ตั้งอยู่ริมถนนเทศบาล
ดำริ 3 รื้อเมื่อ พ.ศ. 2531
- นายเชื้อม ศิริสนธิ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย เปิดป้ายตลาดสด
ที่สร้างใหม่หลังถูกไฟไหม้
- ปี พ.ศ. 2509 สร้างสำนักงานเทศบาลขึ้นใหม่ที่ริมหน้าศาลจังหวัดสวรรคโลก
- ปี พ.ศ. 2514 - สร้างพิพิธภัณฑสถานสุวรรณายก
- ตั้งร้านสมทรงโภชนา ตรงป้อมพระสุเมรุ หน้าวัดสังเวชฯ
นางสมทรง ปิ่นรัตน์ ชาวสวรรคโลก ผู้นำวัฒนธรรม กว๋ยเตี๋ย
สุโขทัย ไปเผยแพร่ให้ชาวกรุงเทพมหานคร
- ปี พ.ศ. 2517 วัดคู้วารี สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนศรีอินทราทิตย์
- ปี พ.ศ. 2528 สร้างสะพานแขวนข้ามแม่น้ำยมระหว่างชุมชนวังพินพาทยกับ
ชุมชนสะพานทรัพย์สินเมืองประพาส
- ปี พ.ศ. 2533 สร้างห้องสมุดประชาชนเฉลิมราชกุมารี
- ปี พ.ศ. 2534 - รื้อหอนาฬิกาบริเวณหน้าสถานีรถไฟ
- เริ่มใช้คำขวัญ “พระพุทธเรืองฤทธิ์ พิพิธภัณฑสถานล้ำค่า สินค้าพืชไร่
ดัง เครื่องสังคโลกดี”
- ปี พ.ศ. 2536 มีการทำทองโบราณมาก่อนหน้านี้ ร้านทองสุภาพร
(ร้านทองสมศักดิ์ พ.ศ. 2536)
- ปี พ.ศ. 2540 เศรษฐกิจ (ฟองสบู่แตก)
- ปี พ.ศ. 2558 - สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร
เสด็จเปิดศาลหลักเมืองสวรรคโลก

ปัจจุบัน อำเภอสวรรคโลก ปัจจุบันประกอบด้วย 14 ตำบล มีสถานที่สำคัญหลายแห่ง เช่น **สนามบินสุโขทัย** สวยงามบรรยากาศดีเหมือนกับรีสอร์ท ตัวอาคารออกแบบให้มีสถาปัตยกรรมลักษณะทรงไทยงดงาม เปิดโล่งตามศิลปะสุโขทัยโบราณ

สถานีรถไฟ คลาสสิกแบบเรียบง่าย มีความเก่าแก่มากกว่า 108 ปี ตัวอาคารเป็นเรือนไม้ 2 ชั้น มีข้าวของ เครื่องใช้สมัยโบราณเก็บไว้ บางอย่างยังคงใช้งานได้ดี

ศาลหลักเมืองสวรรคโลก สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานเสาหลักเมืองสวรรคโลก จัดเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความงดงามยิ่ง แวดล้อมด้วยอาณาบริเวณที่สวยงามด้วยไม้ดอกไม้ประดับ

สวนหลวงทุ่งแม่ระวียง สวนหลวงพระร่วงเฉลิมพระเกียรติ (ทุ่งแม่ระวียง) อยู่ใน ตำบลปากมูมเกาะ มีพื้นที่ทั้งหมด 830 ไร่ ลักษณะของสวนนี้เป็นเกาะมีน้ำล้อมรอบมองเห็นวิวทิวทัศน์ และเป็นแหล่งศึกษาดูงานหลายด้าน อาทิเช่น โครงการเกษตรผสมผสาน พิพิธภัณฑ์ชาวนา เรือนเพาะชำกล้าไม้ แปลงสวนสมุนไพรสาธิต

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสวรรคโลก พ.ศ. 2524 กรมศิลปากรได้รับมอบโบราณวัตถุจากวัดสวรรคาราม รวมทั้งได้เคลื่อนย้ายโบราณวัตถุจำนวนหนึ่งจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติโบราณวัตถุที่ได้จากการสำรวจ ขุดค้นและขุดแต่งในบริเวณเมืองศรีสัชนาลัย รวมทั้งโบราณวัตถุที่ประชาชนมอบให้ นำมาจัดแสดงไว้ด้วยกัน

15 มี.ค. 2527 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯไปทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสวรรคโลก

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน (โรงเรียนอนันตนารีเดิม) เป็นที่รวบรวมของพื้นบ้านที่เก่าแก่ของชาวสวรรคโลกไว้ อีกทั้งยังมีห้องเก็บภาพที่ควรจดจำในอดีตของเมืองสวรรคโลกต่าง ๆ มากมาย

ที่ว่าการอำเภอหลังเก่า เป็นอาคารไม้ 2 ชั้นที่เคยเป็นพลับพลาที่ประทับของ ในหลวงรัชกาลที่ 9 และ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เมื่อ 1 มีนาคม พ.ศ. 2501

โรงพักเก่า เป็นเรือนไม้ทรงปั้นหยา 2 ชั้น ยุคก่อนสงครามโลก ครั้งที่ 2

โบราณสถานวัดโบสถ์เมืองบางช้าง กรมศิลปากรได้ทำการขุดแต่งและขึ้นทะเบียนเป็นสมบัติของชาติแล้ว

ยุคอำเภอ สวรรคโลก

พ.ศ. 2482

17 เมษายน ยุบเลิกจังหวัดสวรรคโลก
มาอยู่ภายใต้การปกครองจังหวัดสุโขทัย

พ.ศ. 2484

เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2
ทหารญี่ปุ่นขึ้นมาถึงวัดพระปรารักษ์

พ.ศ. 2498

สร้างทำลัฟท์ขึ้นที่หน้าทำการไปรษณีย์สวรรคโลก

พ.ศ. 2499

การประปาส่วนภูมิภาคสร้างประปาเมืองสวรรคโลก

พ.ศ. 2500

สร้างหอนาฬิกาหน้าสถานีรถไฟสวรรคโลก

พ.ศ. 2501

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ฯ
และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ
เสด็จประพาสเมืองสวรรคโลก

ภาพ 22 : พัฒนาการช่วงที่เป็นอำเภอสวรรคโลก (พ.ศ. 2482 – 2559)

พ.ศ.2501

- เทศบาลซื้อโรงมหรสพขึ้นพัฒนา และรื้อสร้างเป็นโรงแรมสหมิตร
- ตลาดสดเทศบาลถูกไฟไหม้

พ.ศ.2502

สร้างโรงมหรสพ นิวเวียงสวรค์ เดิมชื่อ “เวียงสวรค์”

พ.ศ.2509

สร้างสำนักงานเทศบาลขึ้นใหม่ที่ริมหน้าผาหน้าศาลจังหวัดสวรค์โลก

พ.ศ.2514

สร้างพิพิธภัณฑสวรค์นวนายก

- นางสมทรง ปิ่นรัตน์ ชาวสวรค์โลกผู้นำวัฒนธรรม ก๋วยเตี๋ยวสุโขทัย ไปเผยแพร่ให้ชาวกรุงเทพมหานครรู้จัก ตั้งร้านสมทรงโภชนา หน้าวัดสังเวชฯ

พ.ศ. 2517

วัดคู้งวารี สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนศรีอินทราทิตย์

พ.ศ.2528

สร้างสะพานแขวนข้ามแม่น้ำยมชุมชนวังพันพาย

รื้อโรงมหรสพนิวเวียงสวรค์

สร้างห้องสมุดประชาชนเฉลิมราชกุมารี

- รื้อหอนาฬิกา

- เริ่มใช้คำขวัญ พระพุทธเรืองฤทธิ์ พิพิธภัณฑล้าค่า

สินค้าพืชไร่คัง เครื่องสังคโลกดี

- มีการทำทองโบราณมาก่อนหน้านี้นี้ ร้านทองสุภาพ

- เศรษฐกิจ(ฟองสบู่แตก)

- สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร

เสด็จเปิดศาลหลักเมืองสวรค์โลก

อากาศร้อน ติดอันดับ ๑๐ ของโลก

พ.ศ.2531

พ.ศ.2533

พ.ศ. 2534

พ.ศ. 2536

พ.ศ. 2540

พ.ศ. 2558

พ.ศ. 2559

ภาพ 23 : พัฒนาการช่วงที่เป็นอำเภอสวรค์โลก (พ.ศ. 2482 – 2559) (ต่อ)

3. อาหารพื้นบ้านอำเภอสวรรคโลก

อาหารการกินเป็นเรื่องสำคัญผู้คนในเมืองสวรรคโลกนั้นขึ้นชื่อเรื่องอาหารอร่อยและพิถีพิถันในการทำอาหารกันมากอาหารพื้นบ้านอำเภอสวรรคโลกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารสมดังคำกล่าวที่ว่า “ในน้ำมีปลาในนามีข้าว” ชาวเมืองสวรรคโลกรู้วิธีการนำทรัพยากรเหล่านี้มาปรุงเป็นอาหารไทยการปรุงอาหารเป็นมรดกตกทอดที่ทำสืบเนื่องกันมานับร้อย ๆ ปี จำแนกเป็นอาหารได้หลายประเภทอาหารเพื่อให้พลังงานจำพวกแป้ง ได้แก่ ข้าวทุกชนิดรวมทั้งเผือกมันสำปะหลังมันเทศและถั่วต่าง ๆ คนไทยใช้วัตถุดิบเหล่านี้ทำทั้งอาหารหวานและคาวขนมไทยส่วนใหญ่มีแป้งและน้ำตาลเป็นส่วนประกอบสำคัญเช่นบัวลอยถั่วดำต้มน้ำตาลมันแกวบวด เป็นต้น

คนสวรรคโลกส่วนใหญ่รับประทานข้าวทุกมื้อมือเย็นเป็นมือที่รับประทานมากที่สุดแต่ปัจจุบันนี้ความนิยมในการรับประทานมือเย็นมากที่สุดและการรับประทานข้าวมากกว่าอย่างอื่น ๆ ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปบ้างแล้ว ส่วนวัฒนธรรมการรับประทานอาหารของคนสวรรคโลกในสมัยก่อนแตกต่างจากคนในสมัยนี้มากโดยเฉพาะชาวบ้านในสมัยก่อนนิยมรับประทานอาหารด้วยการเปิบข้าวด้วยมือนั่งบนพื้นบ้านหรือเสื่อในครัวหรือนอกชานซึ่งแล้วแต่ความสะดวกและความเหมาะสมของแต่ละบ้านอาหารมักจัดไว้ในสำหรับหรือถาดมีชั้นน้ำและจอกสำหรับตักน้ำดื่มลอยอยู่ในชั้นน้ำบางบ้านอาจมีกะละมังใส่น้ำไว้ล้างมือก่อนรับประทานอาหารหรือล้างมือระหว่างการรับประทานอาหารด้วย

ปัจจุบันคนสวรรคโลกได้เรียนรู้การรับประทานอาหารจากโรงเรียนและสื่อต่าง ๆ เช่นโทรทัศน์วิทยุโปสเตอร์จึงทำให้วัฒนธรรมการรับประทานอาหารเปลี่ยนแปลงไปมากเช่นแต่เดิมไม่มีช้อนกลางหรือมีเฉพาะอาหารบางประเภทก็เปลี่ยนไปใช้ช้อนกลางกับอาหารทุกประเภทเดิมรับประทานอาหารด้วยมือก็เปลี่ยนเป็นการรับประทานอาหารด้วยช้อนรวมทั้งภาชนะที่ใช้สำหรับการรับประทานอาหารก็เปลี่ยนไปด้วยเช่นเดิมเคยใช้ช้อนสังกะสีก็เปลี่ยนเป็นใช้ช้อนสแตนเลสหรือจากเดิมเคยใช้จานสังกะสีก็เปลี่ยนเป็นจานกระเบื้องเดิมเคยนั่งรับประทานอาหารกับพื้นก็เปลี่ยนเป็นนั่งรับประทานอาหารบนเก้าอี้รวมทั้งวัฒนธรรมการรับประทานอาหารในงานต่าง ๆ เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานเลี้ยงสังสรรค์ ซึ่งจากเคยนั่งล้อมวงรับประทานกับพื้น ก็เปลี่ยนเป็นรับประทานอาหารแบบโต๊ะจีน เป็นต้น และนอกจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านวิธีการรับประทานอาหารแล้วประเภทอาหารก็ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นมีรายการอาหารแบบฝรั่งจีนและญี่ปุ่นเข้ามาด้วย เช่น ออเดิร์ฟ หูฉลาม สุกียากี้ ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผลอันเนื่องมาจากการติดต่อกับชาวต่างประเทศและการสื่อสารอย่างไร้พรมแดนที่เรียกว่ายุคโลกาภิวัตน์

ในการสืบค้นข้อมูลเพื่อการวิจัยครั้งนี้ ทีมผู้วิจัยได้จัดหมวดหมู่ของอาหารออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ได้แก่ ประเภทอาหารคาว และประเภทอาหารหวานและของว่าง

3.1 ประเภทอาหารคาว

น้ำพริกซีกา

ภาพ 24 : น้ำพริกซีกา

น้ำพริกซีกา คือ น้ำพริกชนิดหนึ่ง จัดอยู่ในอาหารประเภทเครื่องจิ้มที่มีผู้นิยมรับประทานกันมานานแล้ว ไม่ปรากฏหลักฐานที่มาของชื่อและไม่มีกะปิเป็นเครื่องปรุง

ส่วนประกอบ พริกสดเผา ลอกเปลือกออก ปลาสดปิ้ง หัวหอมเผา หัวกระเทียมเผา น้ำตาล น้ำปลา มะนาว มะม่วงดิบสับหรือมะปรางดิบสับ

วิธีทำ

พริกสดเผา หัวหอมเผา และหัวกระเทียมเผา ลงตำในครกพอแหลก ใส่ปลาสดปิ้ง แกะเอาแต่เนื้อตำเบาๆ ให้เข้ากัน เติมน้ำปลา มะนาวหรือมะม่วงดิบสับ ถ้าชอบหวานก็เติมน้ำตาล ให้มีรสเปรี้ยว เค็ม หวาน ตามต้องการรับประทานกับผักดิบหรือผักต้ม เช่น ผักกระถิน ผักชะอม ผักบุ้ง แตงกวา มะเขือเปราะ กะหล่ำปลี หัวปลี ฯลฯ

น้ำพริกปลาร้า

ภาพ 25 : น้ำพริกปลาร้า

น้ำพริกปลาร้า เป็นเครื่องจิ้มชนิดหนึ่งมีปลาร้าเป็นเครื่องประกอบที่สำคัญ ส่วนประกอบอื่นๆ ได้แก่ ปลาร้า ปลาขี้หรือปลาสด พริกสด หัวหอมและกระเทียม เผา ข่า ตะไคร้ ใบมะกรูด น้ำมะนาว น้ำมะกรูด และน้ำตาล

วิธีทำ

นำปลาร้า ปลาสด ข่า ตะไคร้ หัวหอม หัวกระเทียมและใบมะกรูดต้มจนสุกเปื่อย ตักปลาสดออกแล้วกรองเอาแต่น้ำปลาร้าพักไว้ ตำพริกสด เผา หัวหอมและกระเทียม เผา กับ หรือปลาสดต้มแกะเอาแต่เนื้อพอแหลกแล้วนำมาผสมกับน้ำปลาร้า เติมน้ำมะนาว น้ำมะกรูด ถ้าชอบหวานให้ใส่น้ำตาลและหรือซอสมะขามตามชอบใจ ส่วนน้ำพริกปลาร้าปลาอย่างให้เปลี่ยนจาก ปลาสดเป็นปลาอย่าง แกะเอาแต่เนื้อตำรวมกับพริก เผา หัวหอม เผา และหัวกระเทียม เผา ก่อนนำไปปรุงรสด้วยน้ำมะกรูด น้ำมะนาว ซอสมะขามหรือ น้ำตาล

น้ำพริกปลาร้า นิยมรับประทานกับผักต้ม ไข่ต้ม และเครื่องเคียงอื่นๆ เช่น หัวปลีดิบ ใบและยอดมะกอกอ่อน มะเขือเปราะ ยอดกระถิน ก้านคูณและผักแว่น

ปลาจ่อม

ภาพ 26 : ปลาจ่อม

ปลาจ่อม ชื่ออาหารหมักเค็มอย่างหนึ่ง ทำด้วยปลาเป็นต้น เรียกว่า ปลาจ่อม

ส่วนประกอบ ปลาจ่อม ตะไคร้ซอย ใบมะกรูดหั่นฝอย หอมซอย และพริกชี้หนู
หั่นฝอย น้ำมะนาวและหรือน้ำมะกรูด

วิธีทำ

นำปลาจ่อม ตะไคร้ซอย ใบมะกรูดหั่นฝอย หอมซอย และพริกชี้หนูลงคลุก
ในกะละมังให้เข้ากัน แล้วเติมน้ำมะนาว และหรือน้ำมะกรูด ชิมแล้วปรุงรสชาติตามชอบ

แกงบอน

ภาพ 27 : แกงบอน

แกงบอน เป็นอาหารคาวประเภทแกงส้ม นิยมแกงรับประทานกันในครอบครัว และงานบุญต่างๆ เช่น งานศพ งานบวชพระ งานกฐิน ฯลฯ ส่วนประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ก้านบอนอ่อน

ส่วนประกอบ ก้านบอนอ่อนปอกเปลือกหั่นแฉลบ ปลาย่างแกะเอาแต่เนื้อ น้ำกะทิ แยกหัวและหางกะทิ เครื่องปรุงพริกแกง ได้แก่ พริกแห้ง หอม กระเทียม เกลือ กะปิ ข่า เครื่องปรุงรส เช่น น้ำตาลปีบ น้ำปลา น้ำมะขาม

วิธีทำ

โขลกเครื่องปรุงพริกแกงให้ละเอียด ละลายน้ำพริกแกงในหางกะทิ ใส่ก้านบอนแล้ว ยก ขึ้นตั้งไฟจนเดือด และเคี่ยวต่อไปเรื่อย ๆ จนก้านบอนนิ่มจึงปรุงด้วยเครื่องปรุงรส ตามต้องการแกงบอนมี 3 รส คือ เปรี้ยว หวาน เค็ม เนื่องจากบอนมีน้ำยางข้นคล้ายน้ำข้าวข้าว ถ้าถูกผิวหนังแล้วจะเกิดการคัน ดังนั้น การแกงบอนจึงต้องมีเคล็ดลับ คือ เมื่อใส่ก้านบอน ลงน้ำแกงแล้วห้ามคนอย่างเด็ดขาด มิฉะนั้นแกงอาจคันได้

แกงหน่อไม้สดใบหญ้านาง

ภาพ 28 : แกงหน่อไม้สดใบหญ้านาง

แกงหน่อไม้สดใบหญ้านาง คือ แกงป่าชนิดหนึ่งที่มีหน่อไม้สด และใบหญ้านางเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ

ส่วนประกอบ หน่อไม้สดฝานบางๆ ตามยาว น้ำใบหญ้านางคั้น ผักต่างๆ เช่น บวบ เม็ดข้าวโพดอ่อน ผักชะอม ใบชะพลู ยอดกระถกรก ยอดหญ้านาง ฯลฯ เครื่องปรุงพริกแกง ได้แก่ พริกชี้ฟ้าสด ตะไคร้ หัวหอม หัวกระเทียม กระชาย กะปิหรือปลาร้าสับ เกลือ เครื่องปรุงรส ได้แก่ น้ำปลา น้ำตาลทราย

วิธีทำ

โขลกเครื่องปรุงพริกแกงให้ละเอียด ละลายในน้ำคั้นใบหญ้านาง ยกตั้งไฟพอน้ำเดือดแล้วใส่หน่อไม้เคี้ยวต่อไปเรื่อยๆ จนหน่อไม้หายคมจึงใส่ผักต่างๆ แล้วปรุงรสด้วยน้ำปลา ถ้าชอบหวาน ก็ให้ตัดด้วยน้ำตาล

แกงหยวกกับปลาย่าง

ภาพ 29 : แกงหยวกกับปลาย่าง

แกงหยวก เป็นอาหารคาวของไทยชนิดหนึ่ง ที่นิยมแกงรับประทานกันในครอบครัว และในงานบุญต่างๆ ส่วนประกอบที่สำคัญ ได้แก่ หยวกอ่อนและปลาย่าง

ส่วนประกอบอื่นๆ น้ำกะทิแยกหัวและหางกะทิ ปลาย่างแกะเอาแต่เนื้อ ใบชะพลู หั่นหยาบ ถั่วลิสง เครื่องปรุงพริกแกง ได้แก่ พริกใหญ่แห้ง หัวหอม กระเทียม ข่า ตะไคร้ เกลือ กะปิและกระชาย เครื่องปรุงรส ได้แก่ น้ำตาลทราย น้ำปลา

วิธีทำ

ซอยหยวกแช่น้ำแล้วใช้ไม้ เช่น ตะเกียบปั่นเอาใยของหยวกออกให้หมด ปลาย่างแกะเอาแต่เนื้อ โขลกเครื่องปรุงพริกแกงให้ละเอียด เอาหัวกะทิตั้งไฟ พอกะทิเดือดจนแตกมันจึงใส่พริกแกงผัดต่อไป จนส่งกลิ่นหอมจึงใส่หางกะทิ รอให้แกงเดือด จึงใส่หยวกพอหยวกสุกก็ปรุงรสด้วยน้ำตาลทรายหรือน้ำปลาให้มีรสชาติตามต้องการ ถ้าชอบปลาร้า ก็ใส่น้ำปลาร้าแทนน้ำปลาและก่อนยกแกงหยวกลง จึงใส่ใบชะพลูหั่นหยาบและหัวกะทิ แกงหยวก นอกจากนิยมแกงกับปลาย่างแล้ว อาจจะแกงกับเนื้อย่าง หมูย่างหรือปลาสดปิ้งก็ได้

แกงขี้เหล็กกับปลาอย่าง

ภาพ 30 : แกงขี้เหล็กกับปลาอย่าง

แกงขี้เหล็ก เป็นอาหารชาวชนิตหนึ่งที่นิยมแกงรับประทานกันในครอบครัว และในงานบุญต่างๆ เช่น งานศพ งานบวชพระ งานทอดกฐิน เป็นต้น ส่วนประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ใบอ่อน ยอดขี้เหล็กและปลาอย่าง

ส่วนประกอบ ใบอ่อน ยอดและหรือดอกขี้เหล็ก น้ำกะทิแยกหัวและหางกะทิ ปลาอย่าง เครื่องปรุง พริกแกง ประกอบด้วย พริกแห้ง กระเทียม หอมแดง ข่า ตะไคร้ เกลือ กะปิ เครื่องปรุงน้ำตาลทราย น้ำปลา ผงชูรส

วิธีทำ

นำใบ ยอด และหรือดอกขี้เหล็กต้มให้เปื่อย แล้วคั้นเอาเฉพาะใบยอดและดอกขี้เหล็ก พักไว้ ปลาอย่างแกะเอาแต่เนื้อโหลกเครื่องปรุงพริกแกงให้ละเอียด เอาหัวกะทิตั้งไฟ พอกะทิเดือด จนแตกมันจึงใส่พริกแกงแล้วผัดต่อไปจนส่งกลิ่นหอมจึงใส่ใบ ยอดและดอกขี้เหล็ก ผัดต่อไป อีกระยะหนึ่งจึงใส่หางกะทิ รอให้แกงเดือดจึงใส่ปลาอย่าง ปรุงด้วย น้ำปลา เกลือ น้ำตาล ให้มีรสชาติตามต้องการ ถ้าชอบปลาร้าก็ใส่น้ำปลาร้าแทนน้ำปลา แกงขี้เหล็ก นอกจากจะแกง กับปลาอย่างแล้วอาจเปลี่ยนจากปลาอย่างเป็นปลาปิ้ง หมู หมูย่างหรือเนื้อย่างก็ได้

ต้มวุ้นเส้นกะทิ

ภาพ 31 : ต้มวุ้นเส้นกะทิ

ต้มวุ้นเส้นกะทิ เป็นอาหารคาวชนิดหนึ่งที่นิยมต้มรับประทานกันในครัวเรือน และเลี้ยงในงานต่างๆ เช่น งานบวชพระ งานกฐิน งานทอดผ้าป่า เป็นต้น

ส่วนประกอบ กระเทียม พริกไทย รากผักชี น้ำกะทิ ต้นหอม ใบผักชีหั่นหยาบ หมูหั่นเป็นชิ้นๆ วุ้นเส้นแช่น้ำจนอ่อนแล้วหั่นเป็นท่อนๆ น้ำตาล น้ำปลา เกลือและน้ำมันพืช

วิธีทำ

โขลกกระเทียม พริกไทย รากผักชีให้ละเอียด นำไปผัดกับหมูจนสุกและมีกลิ่นหอมแล้วพักไว้ ต้มกะทิให้เดือด ใส่หมูที่ผัดไว้ลงไป พอน้ำเดือดแล้วจึงใส่วุ้นเส้น น้ำปลา เกลือให้มีรสหวานเค็มแล้วโรยด้วยต้นหอม และใบผักชีหั่นหยาบ

ต้มกะทิสายบัวกับปลาทูนึ่ง

ภาพ 32 : ต้มกะทิสายบัวกับปลาทูนึ่ง

ต้มกะทิสายบัวกับปลาทูนึ่ง เป็นชื่อแกงชนิดหนึ่งมีปลาทูนึ่งและสายบัวเป็นส่วนประกอบ

ส่วนประกอบ สายบัวลอกเปลือกหักเป็นท่อนๆ ยาวกะท่อนละประมาณ 1 นิ้ว ปลาทูนึ่ง

แกะเอาแต่เนื้อ หรือตัดเป็นท่อน ๆ กะทิแยกหัวและหางกะทิ เครื่องปรุง พริกไทยเม็ด หอมแดงหั่นหยาบๆ กะปิอย่างดี น้ำปลา น้ำตาลปี๊บ หรือน้ำตาลทราย และน้ำมะขามเปียก

วิธีทำ

โขลกพริกไทยเม็ดจนป่น ใส่หัวหอมและกะปิแล้วโขลกให้เข้ากัน นำไปละลายในน้ำ หางกะทิ ยกตั้งไฟ พอเดือดก็ใส่สายบัว รอจนสายบัวสุกก็ใส่เครื่องปรุงรส เช่น น้ำปลา น้ำตาล น้ำมะขามเปียก ชิมรสตามชอบใจแล้วจึงใส่ปลาทูนึ่ง รอให้น้ำแกงเดือด ก็ยกลงจากเตา ต้มสายบัวกับปลาทูนึ่งต้องออกรสเปรี้ยว เค็ม หวาน

ก๋วยเตี๋ยวสุโขทัย

ภาพ 33 : ก๋วยเตี๋ยวสุโขทัย

ก๋วยเตี๋ยว เป็นอาหารคาวชนิดหนึ่งทำด้วยแป้งข้าวเจ้าเป็นเส้นยาวๆ มีเครื่องปรุงอื่นๆ อีกหลายชนิด ก๋วยเตี๋ยว มาจากอำเภอซาโหม มณฑลกว๋างตุ้ง ประเทศจีน เริ่มนำเข้ามาสู่สังคมไทย โดยชาวแต้จิ๋ว

ส่วนประกอบ ก๋วยเตี๋ยวเส้นเล็ก ถั่วฝักยาวหั่นแฉลบ ถั่วงอก เครื่องปรุงประกอบด้วยพริกแห้งคั่วป่น ถั่วลิสงป่น กากหมู กระเทียมเจียว น้ำมันหมู น้ำตาลปี๊บ ผักชีไทย น้ำหมูแดง หมูแดง น้ำปลามะนาว

วิธีทำ

ลวกเส้นก๋วยเตี๋ยว และถั่วฝักยาวใส่ถ้วย แล้วเติมด้วยเครื่องปรุงทุกอย่างถ้าเป็นก๋วยเตี๋ยวน้ำให้เติมน้ำซุบลงไป ก๋วยเตี๋ยวสุโขทัยทั้งก๋วยเตี๋ยวแห้งและก๋วยเตี๋ยวน้ำนิยมรับประทานกับถั่วงอกดิบ

ปลาเห็ดหรือทอดมัน

ภาพ 34 : ปลาเห็ดหรือทอดมัน

ปลาเห็ด หรือทอดมัน เป็นอาหารชาวชนิตหนึ่ง รับประทานกับข้าวสวย หรืออาจจัดเป็นอาหารว่างก็ได้ ส่วนประกอบที่สำคัญ คือ เนื้อปลา เนื้อปลาที่นิยมนำมาทำทอดมันคือ เนื้อปลากลาย ปัจจุบันมีผู้นำเอาเนื้อหมู เนื้อกุ้ง เนื้อปู มาทำทอดมันด้วย

ส่วนประกอบอื่น ๆ น้ำพริกแกง ผัดน้ำเกลือ ไข่ไก่หรือไข่เป็ด น้ำปลา ถั่วฝักยาว หรือถั่วพูหั่นฝอย ใบมะกรูดหรือใบโหระพาหั่นฝอย น้ำมันพืช หรือน้ำมันหมู

วิธีทำ

โขลกเนื้อปลากลายให้ละเอียด ขณะโขลกควรพรมน้ำเกลือ ไปด้วยเพื่อให้เนื้อปลากลายเหนียวนุ่ม ใส่ น้ำพริกแกงผัดแล้วโขลกต่อไปจนเข้ากัน ใส่ไข่ไก่หรือไข่เป็ด น้ำปลา ถั่วฝักยาว หรือถั่วพู และใบมะกรูดและหรือใบโหระพาหั่นฝอย แล้วเคล้าให้เข้ากัน ปั้นเนื้อปลาเห็ด เป็นแผ่นกลมๆ แบนๆ ขนาดตามต้องการ แล้วทอดในน้ำมันจนสุก ตักปลาเห็ดขึ้นพักไว้ จนสะเด็ดน้ำมัน รับประทานกับข้าวสวยและน้ำจิ้มหรือรับประทานเป็นอาหารว่างก็ได้

ยำมะปรางดิบ

ภาพ 35 : ยำมะปรางดิบ

ยำมะปรางดิบ เป็นอาหารที่นิยมทำกันเฉพาะในฤดูที่มีมะปรางออกผลโดยมีมะปรางดิบเป็นเครื่องปรุงสำคัญ

ส่วนประกอบมีดังนี้ มะปรางดิบหั่นฝอย ปลาตุ๋นย่างแกะเอาแต่เนื้อ พริกชี้หนูแห้งคั่ว พริกชี้หนูซอย กระเทียมเจียว น้ำปลาอย่างดี น้ำตาลทราย น้ำมะนาว ผักกาดหอม

วิธีทำ

นำมะปรางดิบหั่นฝอย ปลาตุ๋นย่างแกะเอาแต่เนื้อ พริกชี้หนูซอย กระเทียมเจียว ใส่กะละมังหรือภาชนะอื่น เช่น หม้อ เป็นต้น เคล้าให้เข้ากัน แล้วเติมน้ำปลาอย่างดี น้ำตาลทราย

น้ำมะนาว ให้ได้รสชาติตามชอบ จัดผักกาดหอมรองภาชนะที่จะใส่ เช่น จานหรือ ถาดตักยำมะปรางใส่ แล้วตกแต่งด้วยพริกชี้หนูแห้งคั่ว ให้สวยงาม

ยำหัวปลี

ภาพ 36 : ยำหัวปลี

ยำหัวปลี คืออาหารคาวชนิดหนึ่ง ซึ่งมีหัวปลี เป็นส่วนประกอบสำคัญ

ส่วนประกอบ หัวปลีกล้วยตานีซอย ตะไคร้ซอย มะพร้าวขูดคั่ว หอมแดงซอย พริกแห้งทอด กระเทียมเจียว หมูสามชั้นสับลวก ผักชีหั่นหยาบ เครื่องปรุงรส ได้แก่ น้ำตาล น้ำมะนาว น้ำปลา

วิธีทำ

แบ่งกระเทียมเจียว พริกแห้งทอดและผักชีหั่นหยาบ แยกไว้ส่วนหนึ่ง แล้วจึงนำ

ส่วนประกอบทุกอย่างลงคลุกกันในกะละมัง พอเครื่องประกอบเข้ากันดีแล้วจึงเติมเครื่องปรุงรส ได้แก่ น้ำตาล น้ำมะนาวและน้ำปลา ชิมรสตามชอบใจ แล้วโรยด้วยกระเทียมเจียว พริกแห้งและผักชีหั่นหยาบ เพื่อความสวยงาม

ขนมเบื้อง

ภาพ 37 : ขนมเบื้อง

ขนมเบื้อง เป็นทั้งอาหารหวาน อาหารคาวและของว่าง เป็นอาหารที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ดังปรากฏหลักฐานคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาว่า มีแหล่งสำหรับ ทำกระทะ และเตาสำหรับทำขนมเบื้องขาย ดังนี้

“ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ขนมเบื้องเป็นของกินที่ได้รับความนิยมทำเลี้ยงพระ เลี้ยงคนทั้งเป็นพระราชกุศลในราชสำนักและที่คนทั่วไปทำกินกัน”

ส่วนประกอบ แป้งข้าวเจ้า มะพร้าวขูดด้วยกระต่ายจัน เกลือ ไข่ไก่ ส่วนผสมของไส้ขนม ถั่วลิสงคั่วป่นหยาบ หัวผักกาดเค็มสับละเอียด น้ำตาล กุ้งแห้ง รากผักชี พริกไทย กระเทียม หมูสับ น้ำมันหมูหรือน้ำมันพืช ถั่วงอก ส่วนผสมของน้ำอจาต น้ำส้มสายชู พริกชี้หนูซอย น้ำเชื่อม เกลือป่น หอมแดงซอย แดงกวาซอย

วิธีทำไส้ ผัดกระเทียมพริกไทย รากผักชี หมูสับ กุ้งแห้ง ถั่วลิสงคั่วป่นหยาบ หัวผักกาดเค็มสับละเอียด จนหอมแล้วใส่น้ำตาล เคี่ยวต่อไปจนแห้งตักพักไว้

วิธีทำอจาต ผสมน้ำเชื่อม น้ำส้มสายชู แดงกวาซอย หอมแดงซอยและพริกชี้หนูซอยชิมให้ได้รสชาติตามชอบ

วิธีทำขนมเบื้อง

ละลายแป้งข้าวเจ้า ให้ไฟพอติดหลังมือประปราย ตีไข่จนขึ้นฟูเทใส่ลงไปในแป้ง แล้วคน ให้เข้ากัน เอากระทะตั้งไฟ พอกระทะร้อนแล้ว ใส่น้ำมันหมูหรือน้ำมันพืช เอียงกระทะ ให้น้ำมันติดจนทั่วกระทะแล้วเทน้ำมันออกให้หมด ตักแป้งเทใส่กระทะแล้วเอียงกระทะไปมาให้ แป้งติดกระทะ เป็นรูปวงกลม ปิดกระทะด้วยฝาหม้อไว้สักครู่ แล้วเปิดออกตักใส่ขนมเบื้องใส่ ตรงกลาง และใส่ถั่วงอกดิบ แล้วแซะขนมเบื้องปิดใส่ขนมให้เป็นรูปสี่เหลี่ยม ตักน้ำมันหมูหรือน้ำมันพืชใส่กระทะทอดขนมเบื้องต่อไป จนสุกแล้วจึงกลับเอาด้านบนลงไปทอดจนเหลือง แล้วตักขึ้นรับประทานกับน้ำอากาด

ภาพ 38 : ขนมเบื้องกับน้ำอากาด

3.2 ประเภทอาหารหวานและของว่าง

ไข่เหี้ยหรือไข่หงส์

ภาพ 39 : ไข่เหี้ยหรือไข่หงส์

ไข่เหี้ย คือ ขนมอย่างหนึ่งทำด้วยแป้งทอด มีไส้อย่างไข่นกกระสา เกลือกน้ำตาลจนแห้ง ลักษณะกลมอย่างไข่เหี้ย

ส่วนประกอบ แป้งข้าวเจ้า 2 ส่วน แป้งข้าวเหนียว 1 ส่วน น้ำตาลทราย เครื่องปรุงรสขนม ได้แก่ ถั่วเขียวกะเทาะเปลือกหุง พริกไทยป่น เกลือป่น ใบหอมหั่นหยาบ หัวหอมซอย น้ำมันพืชหรือน้ำมันหมู

วิธีทำ

นวดแป้งข้าวเหนียวและแป้งข้าวเจ้ากับน้ำสะอาดให้เข้ากันแล้วพักไว้ เจียวหัวหอมซอยแล้วนำถั่วเขียวลงไปผัด โรยด้วยพริกไทยและเกลือป่น ชิมรสตามชอบ ก่อนยกลงจากเตา แล้วจึงใส่ใบหอมหั่นหยาบ แบ่งให้เป็นวงกลมแล้วสอดไส้ถั่วเขียวปั้นให้เป็นลูกกลมๆ คล้ายไข่หงส์ แล้วทอดในน้ำมันร้อนปานกลาง จนเหลืองตักขึ้นพักไว้ เคี้ยวน้ำตาล จนเหนียวได้ที่ แล้วนำขนมไข่เหี้ยลงไปคลุกกับน้ำตาลจนแห้ง

ขนมเปียกปูน

ภาพ 40 : ขนมเปียกปูน

เปียกปูน เป็นขนมไทยชนิดหนึ่ง เช่น ขนมเปียกปูนดำ ขนมเปียกปูนใบเตย เป็นต้น
ส่วนประกอบ แป้งข้าวเจ้า กาบมะพร้าวเผา น้ำลอยดอกมะลิ น้ำปูนใส มะพร้าว
 ทินทีกุศุดพรมน้ำเกลือ และน้ำตาลทรายหรือน้ำตาลมะพร้าว

วิธีทำ

ผสมแป้งข้าวเจ้า กาบมะพร้าวเผา น้ำลอยดอกมะลิ น้ำปูนใสคนให้เข้ากัน แล้วกรอง
 ด้วยผ้าขาวบาง เทลงในกระทะทองแดงยกขึ้นตั้งไฟกวนจนสุก แล้วใส่น้ำตาลทรายหรือ
 น้ำตาลมะพร้าว ยกลงแล้วกวนต่ออีกระยะหนึ่งจึงนำไปเทลงในถาด เขย่าถาดขนมเปียกปูน
 เบาๆ เพื่อให้หน้าขนมเปียกปูนเสมอกัน รอให้เย็นแล้วจึงตัดขนมเปียกปูนให้เป็นรูปต่างๆ
 ตามต้องการ เช่น รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ฯลฯ โรยด้วยมะพร้าวขูด

ข้าวแตน

ภาพ 41 : ข้าวแตน

ข้าวแตนหรือรังแตน คือ ขนมชนิดหนึ่งทำด้วยข้าวเหนียวหนึ่งแผ่นเป็นแผ่นกลม ทอดน้ำมันให้พองมีรสเค็มๆ หวานๆ

ส่วนประกอบ มีดังนี้ ข้าวเหนียวหนึ่ง น้ำอ้อย เกลือ มันพืช อุปกรณ์สำหรับช่วยในการทำมีวงกลมทำด้วยไม้ไผ่หรือสังกะสี

วิธีทำ

ผสมข้าวเหนียวหนึ่ง น้ำอ้อย เกลือ ให้เข้ากัน (ควรผสมในขณะที่ข้าวเหนียวยังร้อนจัด) นำไปแผ่ในวงกลม ตากให้แห้งแล้วทอดในน้ำมันจนเหลือง เก็บไว้รับประทานได้หลายวัน

แดกกา

ภาพ 42 : แดกกา

แดกกา คือขนมชนิดหนึ่งที่มีข้าวเหนียวและงาเป็นส่วนผสมสำคัญ

เครื่องปรุง ข้าวเหนียวนึ่ง งาดำหรืองาขาวโขลกละเอียด มะพร้าวทึนทึกขูด น้ำตาลมะพร้าว น้ำตาลโตนด หรือน้ำตาลทราย

วิธีทำ

โขลกข้าวเหนียวนึ่งในครกข้อมมือ ขณะโขลกให้โรยงาดำหรืองาขาวโขลกละเอียดลงไปจนข้าวเหนียวและงาเข้าเป็นเนื้อเดียวกันแล้วพักไว้ เคี้ยวมะพร้าวทึนทึกขูดกับน้ำตาลมะพร้าว น้ำตาลโตนดหรือน้ำตาลทรายจนเหนียวพอปั้นได้ แผ่ข้าวเหนียวให้เป็นรูปวงกลม สอดไส้ด้วยมะพร้าวทึนทึกเคี้ยวปั้นให้เป็นรูปกลมๆ ขนาดตามต้องการ รับประทานเป็นอาหารว่าง

ข้าวเหนียวแดง

ภาพ 43 : ข้าวเหนียวแดง

ข้าวเหนียวแดง คือ ข้าวเหนียวที่เอามาควนกับกะทิและน้ำตาลหม้อ มีสีแดงหรือสีน้ำตาลไหม้ เป็นขนมที่นิยมทำในเทศกาลตรุษ และเทศกาลสงกรานต์

เครื่องประกอบ น้ำหัวกะทิ น้ำตาลหม้อ* หรือน้ำอ้อย ข้าวเหนียว ถั่วลิสงคั่ว

วิธีทำ

แช่ข้าวเหนียวอย่างน้อย 3 ชั่วโมง นึ่งข้าวเหนียวให้สุก แล้วผึ่งลมไว้จนข้าวเหนียวเย็นตัว เคี้ยว น้ำหัวกะทิ กับน้ำตาลหม้อหรือน้ำอ้อย จนเหนียวได้ที่ใส่ข้าวเหนียวนึ่งที่เตรียมไว้ กวนต่อไปเรื่อยๆ พอได้ที่แล้วจึงนำไปเทแผ่ในกระด้งหรือถาดแล้วโรยด้วยถั่วลิสงคั่ว

ข้าวเม่านคลุก

ภาพ 44 : ข้าวเม่านคลุก

ข้าวเม่านคลุก เป็นชื่อขนมหรือของหวานอย่างหนึ่ง ทำด้วยข้าวเม่านสีขาว สีเขียว หรือสีแดงอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่นิยมใช้ข้าวเม่านสีเขียวอ่อน ที่ทำจากข้าวเหนียวขาวมากกว่า ข้าวเหนียวดำ

ส่วนประกอบ ข้าวเม่าน มะพร้าวทึนทึกขูด น้ำตาลทราย น้ำเกลือต้มสุก น้ำเปล่าและเกลือป่น

วิธีทำ

พรมน้ำเกลือต้มสุกลงในข้าวเม่าน คล้าเบาๆ จนข้าวเม่านขึ้นตัวทั้งหมด แล้วปิดด้วยผ้าขาวบาง ทิ้งไว้จนเนื้อข้าวเม่านอ่อนนุ่มแล้วจึงนำมะพร้าวทึนทึกขูด และน้ำตาลลงไปคลุกกับข้าวเม่านให้เข้ากันชิมรสแล้วเติมน้ำตาล มะพร้าวทึนทึกขูดและเกลือป่นตามชอบ

ข้าวหลาม

ภาพ 45 : ข้าวหลาม

ข้าวหลาม เป็นอาหารว่างชนิดหนึ่ง ซึ่งทำโดยการนำข้าวเหนียวและเครื่องปรุงอื่นๆ บรรจุลงในกระบอกไม้ไผ่แล้วเผาจนข้าวเหนียวสุก

ส่วนประกอบ ข้าวเหนียว น้ำกะทิ น้ำตาล เกลือ ถั่วดำ เผือก กระบอกไม้ไผ่ และใบตองกล้วย

วิธีทำ

นำข้าวเหนียว น้ำกะทิ น้ำตาล เกลือ ถั่วดำต้มหรือเผือก ผสมเข้าด้วยกัน บรรจุลงในกระบอกไม้ไผ่ ปิดกระบอกไม้ไผ่ด้วยจุกใบตองกล้วย แล้วนำไปเผาไฟจนข้าวสุก ระหว่างเผ่าต้องกลับกระบอกข้าวหลามเพื่อให้ข้าวสุกเสมอกัน

4. การละเล่นพื้นบ้านในงานประเพณี

4.1 เพลงลิเก

การร้องเพลงลิเกของชาวอำเภอสุวรรณโคตรผู้ร้องนิยมร้องสลับกับการเล่นเพลงร่ำวง ในเทศกาลตรุษสงกรานต์ หนุ่มสาวมักจะนัดแนะจับกลุ่มกันเล่นร่ำวงในตอนเย็นหรือหัวค่ำ ส่วนการร้องเพลงลิเกนั้น พ่อเพลงแม่เพลงที่พอร้องลิเกได้ ก็หาช่วงที่ผู้เล่นร่ำวงเหน็ดเหนื่อยและหยุดพัก โดยพ่อเพลงและแม่เพลงจะผลัดกันออกมาร้องเพลงลิเกแก่กัน เนื้อร้องของเพลงลิเกส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นเพลงปฏิพากย์ คือ มีบทเกี่ยวพาราสี ตัดพ้อต่อว่า เช่น กลอนลิเกของนางสำเนียง สุกกร ซึ่งว่าไว้ดังนี้

ปีนี้ฉันน้อย	ปลาสร้อยตัวเล็ก
คนแก่เกี้ยวเด็ก	อุย ! น่าไม่อาย
ไปตัดไม้มาสักคอก	จะตีหัวหงอกให้กระจาย

และบทเพลงลิเกของนายเซิง ฤทธิ์น้ำ ที่ร้องเล่นในเทศกาลตรุษสงกรานต์ ก็มีบทเกี่ยวพาราสีดังนี้

อนิจจาเมียจวง	แก้มเป็นพวง...มาลัยปี
ขอให้พี่จูบสักฟอด	ขอให้พี่กอดสักที

ตัวอย่างบทเพลงลิเก

สำนวน 1

เดินทางมากกลางไพร	มาเจอแม่สาวแก้มใส
น้ำลายพี่ไหลส่อ	ถ้าเจออย่างพินีสักคน
จะเอาไวดั้นกลอนดอ	

สำนวน 2

ไอ้ลมเอยมร้าย	มันพัดเข้าไร่น้ำแล้ง
ไอ้ลมพายุพัดแรง	มันพัดเข้าไร่น้ำเป็นเลา
ไอ้ลมร้ายมาที่หลัง	มันคงมารังรักเรา

สำนวน 3

ฉันเป็นเศรษฐีมาตั้งนาน มาคดข้าวใส่จาน ก็มีแต่จานร่ว ๆ
ฉันมีเรือนอยู่หลายหลัง มันก็ผูกพี่ัง ยังแต่หน้าจั่ว
ฉันมีเรืออยู่หลายลำ แต่พอเข็นลงน้ำ เรือมันก็ร่ว
ฉันมีเมียอยู่หลายคน แต่มันไม่ใช่คนจน มันเป็นคนชั่ว
ฉันเป็นเศรษฐีมาตั้งนาน เดียวนี้ขอทาน เลี้ยงตัว

สำนวน 4

ว่ารักเอ๋ยหนอรัก	เมื่อพูดถึงความรัก
มันก็ซึกเสียดาย	
ยามหน้าแล้งหน้าฝน	แม่หน้ามนของพี่
น้องจ่าน้องหนีไปไหน	

ความพิศวาสมนลิกล้ำ ไม่ยอมกินข้าวกินน้ำ
 เมื่อตกค่าเป็นไข
 พืมาเห็นหน้างามอน แม่ดวงสมรหน้ามน
 ทั้งหน้าร้อนหน้าฝน
 คิดถึงแต่คนแค้นไฟ พืมานอนพลิกซ้ายพลิกขวา
 จะชมเปลือกตาให้หลับ
 มันให้กระสายกระสับ เหมือนใครมาจับเอาไว้
 ฟันนอนก้มหน้ากอดหมอน ผิวฟูกก็ร้อนเป็นไฟ

บทเพลงลูกเภาบางครั้งเด็กเลี้ยงควายก็นำไปร้องเล่นขณะเลี้ยงควายในท้องทุ่ง โดยร้องโต้ตอบกันเป็นเชิงเกี้ยวพาราสี หรือเพื่อฆ่าเวลาระหว่างเลี้ยงควาย ดังนั้นอาจจัดเพลงลูกเภาเป็นเพลงร้องไม่จำกัดเทศกาลด้วยก็ได้

4.2 เพลงชักเย่อ

การเล่นเพลงชักเย่อของอำเภอสวรรคโลกนิยมเล่นกันเฉพาะในเทศกาลตรุษสงกรานต์ เล่นกันในช่วงตอนเย็น ๆ หลังจากที่ตั้งรกรากน้ำพระแล้ว โดยหนุ่มสาวจะนัดแนะกันเล่นเพลงที่ใช้ประกอบการเล่นมีดังนี้

ช	ข้างเอ๋ยข้างชัก	จะเข้าไปหักเอาที่ไบเบน
	ทำบุญพิชฐานอย่างไรหนอ	จึงจะได้ร่วมหอกับอีสาวหน้าเป็น
(สร้อย)	ชักหน้าเสียนวลเอ๋ย	ชวนชักเอ๋ยว่ายอดรักมาชักเย่อ
	ชักให้เสมอกันเอ๋ย	
ญ	ข้างเอ๋ยข้างชัก	จะเข้าไปหักเอาที่ไบเบน
	ทำบุญพิชฐานอย่างไรหนอ	อย่าให้ได้ร่วมหอกับไอ้หนุ่มหน้าเป็น
(สร้อย)		
ช	ข้างเอ๋ยข้างชัก	จะเข้าไปหักเอาที่ไบโพธิ์
	ทำบุญพิชฐานอย่างไรหนอ	จึงจะได้ร่วมหอกับอีสาวนมโต
(สร้อย)		
ญ	ข้างเอ๋ยข้างชัก	จะเข้าไปหักเอาที่ไบโพธิ์
	ทำบุญพิชฐานอย่างไรหนอ	อย่าให้ได้ร่วมหอกับไอ้หนุ่มตีนโต
(สร้อย)		
ช	ข้างเอ๋ยข้างชัก	จะเข้าไปหักเอาที่ไบตาล
	ทำบุญพิชฐานอย่างไรหนอ	จึงจะได้ร่วมหอกับอีสาวนมยาน
(สร้อย)		
ญ	ข้างเอ๋ยข้างชัก	จะเข้าไปหักเอาที่ไบตาล
	ทำบุญพิชฐานอย่างไรหนอ	อย่าให้ได้ร่วมหอกับคนอันธพาล

ฯลฯ

อุปกรณ์การเล่น	1. เชือกหนังควายหรือเชือกอื่น ๆ 1 เส้น 2. ผ้าเช็ดหน้า 1 ผืนสำหรับมัดเชือก เพื่อกำหนดการแพ้หรือชนะ
โอกาสที่เล่น	เทศกาลตรุษสงกรานต์
จำนวนผู้เล่น	ชายและหญิงจำนวนไม่จำกัด
วิธีเล่น	

ใช้ผ้าเช็ดหน้ามัดเชือกเพื่อเป็นเครื่องหมายตัดสินการแพ้ชนะ ใช้ชายและหญิงจับเชือกฝ่ายละข้าง กรรมการยืนกลางเท้าเหยียบเชือก ชายหญิงร้องเพลงโต้ตอบกันเป็นเพลงเดี่ยวและมีลูกคู่ช่วยร้องสร้อยให้ เพลงชักเย่อเป็นเพลงปฏิพากย์แบบปฏิภาณ คือ ผู้ร้องฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะเริ่มร้องเกี่ยวฝ่ายตรงข้าม ส่วนมากฝ่ายชายจะเริ่มก่อนและฝ่ายหญิงจะร้องโต้ตอบบ้าง ร้องโต้ตอบกันจนพอใจแล้วกรรมการจะให้สัญญาณชักเย่อ ขณะชักเย่อก็จะร้องเพลงดังนี้

ช	ลมเอ๋ยลมบ้า	สองตีนเหยียบบ้า
	ไ้มือก็คว้านมเอย	
ญ	ลมเอ๋ยลมบ้า	สองตีนเหยียบบ้า
	ไ้มือก็คว่ำนมเอย	
ช	ลมเอ๋ยลมบก	สองตีนเหยียบบก
	ไ้มือกระแทกนมเอย	
ญ	ลมเอ๋ยลมบก	สองตีนเหยียบบก
	ไ้มือก็ยกไว้อเอย	

ฯลฯ

การเล่นชักเย่อนี้ไม่มุ่งหวังจะเอาแพ้เอาชนะกันอย่างจริงจัง เป็นการละเล่นที่จะนำทางไปสู่การร่าเริงเสียมากกว่า เพราะหลังชักเย่อแล้วไม่ว่าผู้แพ้หรือชนะ ก็จะร่วมกันเล่นร่าเริง

4.3 เพลงเชิดผี

การละเล่นเข้าผี คือ การเชิดผีต่าง ๆ เข้ามาแล้วยั่วให้รำหรือทำตามอาการตามธรรมชาติของผีนั้น นิยมเล่นในยามตรุษสงกรานต์ ส่วนเรื่องราวของผีนั้น คนไทยเชื่อว่า ผีในโลกนี้มีจริง สืบกันได้จากวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทย มักมีเรื่องของผีเข้าเกี่ยวข้องด้วยเสมอ เช่น แรกเกิดก็เชื่อว่าแม่ซื้อประจำตัวเด็ก จะปลุกบ้านปลุกเรือนก็ต้องเช่นเจ้าที่เจ้าทาง เชื้อเชิญให้ผีเข้ามาอยู่ในบ้านด้วยการสร้างศาลพระภูมิให้เป็นที่อยู่อาศัย ในนิทาน นิยาย ตำนานพื้นบ้าน มักจะมีเรื่องของผีเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่น ผีปอบ ผีกระสือ ผีกระหัง ฯลฯ แม้แต่ในสำนวนและภาษิตไทยก็ยังคงกล่าวถึงเรื่องราวของผีอยู่ด้วย เช่น ใจดีผีเข้า ผีเข้าด้ามพลอย ผีถึงป่าช้า ผีต้องเหลือง ผีไม่มีศาล และเชื่อกันอีกว่า ข้าวของเครื่องใช้ ต้นหมากรากไม้ที่อยู่ในโลกนี้มีผีสิงสถิตอยู่อีกด้วย

ด้วยเหตุความเชื่อดังกล่าวนี้อเอง เมื่อถึงเทศกาลตรุษสงกรานต์จึงมักมีการละเล่นเชิดผีต่าง ๆ เหล่านี้เข้าสิงในคนทรง เพื่อให้รำหรำ หรือการแสดงอาการของสิ่งที่เข้าทรง เช่น ผีนางข้าง แสดงอาการคล้าย ๆ กับข้าง ผีลิงลมแสดงอาการคล้าย ๆ กับลิง ส่วนผีที่เกี่ยวกับข้าวของเครื่องใช้ เช่น ครก สาก สุ่ม ฯลฯ การร่ายรำขณะที่มีผีเข้าสิงนี้ แม้แต่ผู้ที่ไม่เคยรำ ผู้รำไม่เป็น ถ้าผีเข้าสิงแล้วก็สามารถรำรำได้ถูกต้องตามจังหวะและสวยงามเหมือนกับนางรำทั่วไป

การแต่งตัว คนทรงจะแต่งตัวแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของผีที่เชิญ เช่น ผีนางข้างก็ใช้ผ้าขาวม้าทำเป็นวงข้างและหางข้าง ผีนางดั่ง ผีนางบุงก็ ไม่ต้องแต่งตัวพิเศษ แต่ต้องจับกระดิ่งหรือปุงก็ในลักษณะต่าง ๆ ขณะที่เข้าทรง เพลงที่ใช้ร้องให้ผีรำยรำมักใช้เพลงชุดเดียวกัน เช่น เพลงพวงมาลี เพลงฉุยฉาย เป็นต้น

การเชิญผีออกจากคนทรงทำในลักษณะคล้าย ๆ กัน คือ ไปภูที่หูของคนทรง ถ้าเป็นผีนางข้างให้ดึงวงออกจากหัวข้าง และถ้าผียังไม่ยอมออกให้พาคนทรงไปลอดใต้บันไดผีก็จะออกทันที

เพลงที่ใช้ประกอบการละเล่นเชิญผีสำรวจพบ 10 เพลง ดังนี้

1. เพลงเชิญผีนางครก

	นางครกนางสาک	ตะพากตะเพียน
	กระต่ายลอยซ้อน	ตะเพียนเนื้ออ่อน
	ลอยซ้อนละแม่อา	
อุปกรณ์การเล่น	ครกกระเดื่อง 1 ใบ	
โอกาสที่เล่น	เทศกาลตรุษสงกรานต์	
จำนวนผู้เล่น	ผู้เข้าทรง 1 คน	
	ผู้ร้องเพลงจำนวนไม่จำกัด	
เพศผู้ทรง	หญิง	
วิธีเล่น		

ให้ผู้ที่จะเข้าผีนางครกนั่งพุงหน้ากับกันครกกระเดื่อง จากนั้นให้ผู้ร่วมเล่นร้องเพลงนางครกหลาย ๆ จบ พอผีนางครกจะเข้าคนทรงให้ร้องเชิญผีดังนี้

2. เพลงเชิญผี

	ผีลงแล้วเวย	ผีลงแล้ววา
	ผีลงไม่ได้	ไต่ไม้ลงมา
	ผีลงไม่เป็น	หกคะเมนลงมา
เมื่อผีนางครกเข้าคนทรงแล้ว ผู้ร่วมเล่นก็ร้องเพลงให้ผีนางครกรำเพลงที่นิยมร้อง มีหลายเพลงเช่น		

3. เพลงพวงมาลี

เจ้าพวงมาลีเอย	เจ้าอย่าไศกี
กลัวพี่จะไม่รัก	พูลงบนหมอน
นอนลงบนตัก	อุ่นเรือนเพื่อนรัก
นอนด้วยกันเอย	

4. เพลงฉุยฉาย

ฉุยฉายเอ๋ย	เยื้องย่างทางกราย
ลอยชายไปข้างวัด	มือก็เด็ดใบบอน
มือก็ช้อนปลากัด	ตัวโตถนัดมันน่ากลัวเอ๋ย

ผู้ร้องอาจร้องเพลงอื่น ๆ ก็ได้ส่วนมากนิยมร้องเพลงที่มีจังหวะช้า ๆ เพื่อให้ผีนางครกแสดงลีลาการร้ายรำที่สวยงาม ถ้าต้องการให้ผีนางครกออก ก็ให้ใครก็ได้ไปร้องกู่ที่หูของผู้เข้าทรง ผีก็จะออก แต่ถ้าผีไม่ยอมออกให้พาผู้เข้าทรงไปลอดใต้บันได ผีจะออกจากคนทรง การเล่นผีนางครกนี้จะเล่นกี่คนก็ได้แต่ต้องเล่นครั้งละ 1 คน การคัดเลือกผู้เข้าทรงจะเลือกเอาเฉพาะผู้ที่มีจิตอ่อนเท่านั้น

5. เพลงเชิญผีนางควาย

นางเอยนางควาย	นางควายหางดอก
มาหยอกนางควาย	จับหัวควายหัว
จับคิ้วควายโยก	ให้น้ำท่วมทุ่ง
ไหลมาโทงเทง	วันเพ็ญเดือนเก้า
มาเข้านางควาย	

ศัพท์ที่ควรทราบ

วันเพ็ญ หมายถึง วันเพ็ญ ได้แก่ วันกลางเดือน นับตามจันทรคติ คือวันที่พระจันทร์ขึ้นเต็มดวง

อุปกรณ์การเล่น	หัวควาย 2 หัว เชือก 2 เส้น
โอกาสที่เล่น	เทศกาลตรุษสงกรานต์
จำนวนผู้เล่น	ผู้ทรงนางควาย 2 คน (เพศชาย) พี่เลี้ยง 2 คน (เพศชาย) ผู้ร้องเพลงจำนวนไม่จำกัด

วิธีเล่น

ให้ผู้เข้าทรงผีนางควายยืนหันหน้าเข้าหากันถือหัวควายไว้คนละ 1 หัว พี่เลี้ยงผูกเชือกที่เอวของผู้เข้าทรงแล้วยึดปลายเชือกไว้ จากนั้นจึงให้ผู้ที่อยู่รอบวงร่วมร้องเพลงเชิญผีนางควายไปเรื่อย ๆ พอผีนางควายใกล้จะเข้า จึงร้องเพลงเชิญผีนางควายขึ้นเดียวกับการเชิญผีนางครก เมื่อผีนางควายเข้าแล้วจะใช้เขาขวิดกัน โดยมีพี่เลี้ยงคอยช่วย บางครั้งผีนางควายอาจไม่ขวิดกันเอง แต่เปลี่ยนไปไล่ขวิดผู้ดูแทน ดังนั้น ผู้ไปดูการเชิญผีนางควายต้องคอยสังเกตว่า ผีนางควายจะขวิดกันหรือไล่ขวิดคน ถ้านางควายไล่ขวิดคนจะต้องวิ่งหนีให้ทัน ถ้าวิ่งหนีไม่ทันก็อาจจะถูกผีนางควายขวิด และถ้าพี่เลี้ยงเห็นว่านางควายเหนื่อยแล้วก็จะเชิญผีนางควายออก โดยปฏิบัติดังนี้ ให้ผู้ใดผู้หนึ่งไปกู่ร้องที่ใกล้ ๆ หูของผู้เข้าทรง ผีนางควายก็จะออกทันที

อนึ่ง ถ้าการเชิญผีนางควายใช้ผู้เข้าทรงคนเดียว ผีนางควายจะไล่ขวิดผู้ที่มาร่วมล้อมวงเล่นกันด้วยความสนุกสนาน โดยมีพี่เลี้ยงยึดปลายเชือกไว้ เพื่อบังคับไม่ให้ผีนางควายวิ่งไปไกล ๆ

6. เพลงเชิญผีนางด้ง

สำนวน 1

นางเอยนางด้ง	เข้าป่าละหุง
เข้าดงไม้มาก	ถากไม้ตะเพียนทอง
ตะแคงแมงเม่า	กระด้างฟัดข้าว
ไหลมาพือพือ	ไหลมาพวยพวย
ชนดินชนทราย	แม่นางด้งเอย

สำนวน 2

นางเอยนางด้ง	เข้าป่าระหง
เข้าดงไม้มาก	เข้ารากไม้แดง
กระแซงแมงเม่า	กระด้างฟัดข้าว
ลงมาเร็วรา	กินผักกินปลา
กินหญ้าฟันดำ	ลงมาเล่นน้ำ
ทะเลพาไป	เหล้าสองไห
ไก่สองตัว	กระเทียมสองหัว
มาเข้านางด้ง	

สำนวน 3

นางเอยนางด้ง	เข้าป่าระหง
เข้าดงไม้หมาก	เข้ารากไม้แดง
กระแซงแมงเม่า	กระด้างฟัดข้าว
ลงมาดึกดึก	ลงมาปรายปราย
ชนดินชนทราย	เข้าวัดข้าว
พญาดังเอย	

อุปกรณ์การเล่น

กระด้าง 1 ใบ
ผ้าปิดตา 1 ผืน

โอกาสที่เล่น

เทศกาลตรุษสงกรานต์

จำนวนผู้เล่น

ผู้ทรง 1 คน (เพศหญิง)
ผู้ร้องเพลงจำนวนไม่จำกัด

วิธีเล่น

ใช้ผ้าผูกปิดตาผู้ที่เข้าทรงผีนางด้งแล้วให้จับขอบกระด้างพบบนาลงกับพื้นจากนั้นผู้อยู่รอบ ๆ วงร่วมร้องเพลงเชิญผีนางด้งไปเรื่อย ๆ พอผีใกล้ ๆ จะเข้าจึงร้องเพลงเชิญผีดังนี้ “ผีลงแล้วเวย ผีลงแล้วว ผีลงไม่ได้ไ้ไม่ลงมา ผีลงไม่เป็นหกคะเมนลงมา” หลาย ๆ ครั้ง เมื่อผีเข้าแล้วแก้ผ้าปิดตาออก คนทรงอาจใช้กระด้างเคาะดินไปเรื่อย ๆ หรืออาจไล่ผู้ดูรอบ ๆ วงหรือร้ายรำ ส่วนมากผีนางด้งจะวางกระด้างแล้วร้ายรำตามเพลงที่ผู้อยู่รอบ ๆ วงร้อง เพลงที่นิยมให้ผีนางด้งรำ ได้แก่ เพลงฉุยฉาย เพลง

พวงมาลัย เป็นต้น และถ้าต้องการให้ผีนางดังออก ให้ปฏิบัติดังนี้ ให้ผู้หนึ่งผู้ใดไปภูที่หูของคนทรงผีนางดังก็จะออก ถ้าผียังไม่ยอมออกให้พาคนทรงไปลอดใต้บันไดบ้าน ผีก็จะออก

7. เพลงเชิญผีนางปู้กี้

แม่ นางปู้กี้เอ๋ย	คำลงมานี้
คำลงมานี้	ก็แม่ นานาเอ๋ย
นาเอ๋ย นารี	แรกเริ่มเดิมที
นารีก็ เป็นเจ้า	ตัดไม้ลำเล็ก
จักตอกก็ ยาวดี	สานพระจันทร์ไปได้ ครึ่งวง
ขอบวงก็งามดี	เชิญนางปู้กี้
คำลงมานี้	คำลงมานี้
ก็แม่ นานาเอ๋ย	
อุปกรณ์การเล่น	ปู้กี้ 1 ใบ
โอกาสที่เล่น	เทศกาลตรุษสงกรานต์
จำนวนผู้เล่น	ผู้เข้าทรง 1 คน (เพศหญิง)
	ผู้ร้องเพลงจำนวนไม่จำกัด

วิธีเล่น

ใช้ผ้าผูกผูกตาหรือคลุมศีรษะผู้ที่เข้าทรงแล้วให้นั่งพับหน้ากับพื้น มือจับขอบปู้กี้ จากนั้นผู้ที่อยู่รอบ ๆ วงจึงร่วมร้องเพลงเชิญผีนางปู้กี้ไปเรื่อย ๆ พอผีโกล้งจะเข้าร่างทรงจึงร้องเพลงเชิญผีลงดังนี้ “ผีลงแล้วเว้ย ผีลงแล้วว้า ผีลงไม่ได้ไต่ไม้ลงมา ผีลงไม่เป็นหกคะเมนลงมา” เมื่อผีเข้าแล้วจึงแก้ผ้าปิดตา หรือเอาผ้าคลุมศีรษะออก ผีนางปู้กี้มักจะใช้ปู้กี้เคาะดินไปเรื่อย ๆ หรือไล่ผู้ดูที่อยู่รอบ ๆ วง ถ้าผีนางปู้กี้ไล่คนที่อยู่รอบ ๆ วง ผู้ถูกไล่หรือคนอื่น ๆ จะร้องว่า “ท่านบพังแล้ว” ผีนางปู้กี้ก็จะหยุดไล่ แล้วเปลี่ยนมาโกยดินใส่ปู้กี้เอาไปถมหลุมบ่อที่อยู่ในบริเวณนั้น และถ้าต้องการให้ผีนางปู้กี้ออกจากร่างทรง ให้ปฏิบัติดังนี้ ให้ผู้หนึ่งผู้ใดไปภูที่หู ผีนางปู้กี้ก็จะออก ถ้าผียังไม่ยอมออก ให้พาคนทรงไปลอดใต้บันได ผีก็จะออกร่าง

8. เพลงเชิญผีนางปลา

	วิทยากร : น้อย วีระพาณิชย์
นางปลาเอ๋ย	ขอเชิญเจ้ามา
เจ้ามาเลี้ยงน้อง	นานนานจะได้ต้อง
แม่ นางปลาเอ๋ย	อย่าขัดอย่าข้องแม่ นางปลาเอ๋ย
อุปกรณ์การเล่น	ครกกระเดื่อง 1 ใบ
	สากตำข้าว 2 อัน
	ผ้าปิดตา 1 ผืน
โอกาสที่เล่น	เทศกาลตรุษสงกรานต์

จำนวนผู้เล่น ผู้เข้าทรงครึ่งละ 1 คน (เพศหญิง)
 ผู้ร้องเพลงจำนวนไม่จำกัด

วิธีเล่น

ใช้ผ้าผูกปิดตาคนทรงแล้วให้พนมมือบนกันครกกระต๋องโดยให้เท้าทั้งสองข้างวางบนสากตำข้าว จากนั้นผู้ที่อยู่รอบ ๆ วงร่วมร้องเพลงเชิญผีนางปลา เมื่อผีนางปลาใกล้จะเข้า จึงร้องเพลงดังนี้ “ผีลงแล้วเวย ผีลงแล้ววา ผีลงไม่ได้ไ้ไ้ไม่ลงมา ผีลงไม่เป็นหกคะเมนลงมา” หลาย ๆ ครั้ง เมื่อผีเข้านางปลาแล้วคนทรงจะลูกร่ายรำจามจังหะ และเพลงที่ผู้อยู่รอบ ๆ วงร้อง ถ้าต้องการให้ผีนางปลาออกไปไปภูที่หูนางปลา ผีก็จะออก แต่ถ้าผียังไม่ยอมออก ให้พาไปลอดใต้บันได

9. เพลงเชิญผีนางสุม

วิทยากร : ชุม คมบาง

นางสุมเอย	สุมปลาในห้วย
สุมปลาในหนอง	สุมปลาในคลอง
ได้ปลาเต็มข้อง	แล้วแม่นางสุมเอย

อุปกรณ์การเล่น สุม 1 ใบ
 ผ้าปิดตา 1 ผืน

โอกาสที่เล่น เทศกาลตรุษสงกรานต์

จำนวนผู้เล่น ผู้เข้าทรงครึ่งละ 1 คน
 ผู้ร้องเพลงจำนวนไม่จำกัด

วิธีเล่น

ใช้ผ้าผูกปิดตาผู้ที่เข้าทรงนางสุมแล้วให้นั่งพบบหน้ากับสุม มือจับสุมไว้ทั้งสองข้าง จากนั้นผู้ที่อยู่รอบ ๆ วงจึงเริ่มร้องเพลงเชิญผีนางสุม พอผีนางสุมใกล้จะเข้า จึงร้องเพลงเชิญผีดังนี้ “ผีลงแล้วเวย ผีลงแล้ววา ผีลงไม่ได้ไ้ไ้ไม่ลงมา ผีลงไม่เป็นหกคะเมนลงมา” เมื่อผีนางสุมเข้าแล้วจึงแก้ผ้าปิดตาออก คนทรงผีนางสุมจะแสดงอาการเหมือนคนที่กำลังสุมปลา บางครั้งอาจไล่คนดูบ้าง สุมคนดูบ้าง ส่วนใหญ่ผีนางสุมจะร้ายรำตามจังหะหรือเพลงที่คนรอบ ๆ วงร้อง ถ้าต้องการให้ผีนางสุมออก ก็ให้ผู้หนึ่งผู้ใดไปภูที่หูของร่างทรง ผีก็จะออกจากร่างทันที

10. เพลงเชิญผีสิงลม

วิทยากร : บัวลอย ฟังเสนาะ

สิงเอยสิงลม	มาอมข้าวฟอง
เด็กลอยทั้งสอง	มาตัดดอกจิก
เจ้าพญานกพริก	เจ้าพญานกเขา
เชิญเปี้ยเชิญเจ้า	มาเข้าสิงลม

อุปกรณ์การเล่น	เชือกยาวประมาณ 10 เมตร 1 เส้น
โอกาสที่เล่น	เทศกาลตรุษสงกรานต์
จำนวนผู้เล่น	ผู้เข้าทรง 1 คน พี่เลี้ยง 1 คน ผู้ร้องเพลงจำนวนไม่จำกัด

วิธีเล่น

เอาเชือกมัดที่เอวผู้ที่จะเข้าทรงลิงลม แล้วพาไปนั่งพุกกับโคนต้นไม้หรือพื้นดิน จากนั้นผู้รอบ ๆ วงจึงร่วมกันร้องเพลงเชิญผีลิงลม พอผีใกล้จะเข้าจึงร้องเพลงเชิญผีลงดังนี้ “ผีลงแล้วเว้ย ผีลงแล้วว้า ผีลงไม่ได้ไ้ไ้ลงมา ผีลงไม่เป็นหกคะเมนลงมา” เมื่อผีลิงลมเข้าแล้วจะแสดงอาการคล้าย ๆ ลิง คือ ซุกซน เกาโน่นเกานี้ วิ่งไปวิ่งมา พี่เลี้ยงต้องคอยจับเชือกยึดไว้ให้ดี ผีลิงลมมักจะปีนต้นไม้ที่อยู่ในบริเวณนั้น และสามารถไต่ไปตามกิ่งไม้เล็ก ๆ หรือแม้กระทั่งก้านกล้วยก็ได้ขึ้นไปนั่งเล่นได้โดยก้านกล้วยไม่หัก ถ้าพี่เลี้ยงยึดเชือกไว้ไม่แน่นปล่อยให้ลิงลมหลุดมือ ผู้เข้าทรงจะวิ่งหนีไปอยู่ในป่าอย่างลิงทั่วไป ดังนั้น การเล่นเชิญผีลิงลมจึงไม่ค่อยมีผู้สมัครใจเป็นคนทรง ส่วนวิธีเชิญผีลิงลมออกก็ทำเช่นเดียวกับการเชิญผีประเภทอื่น ๆ คือให้ผู้ใดผู้หนึ่งไปถูร้องที่หู ผีลิงลมก็จะออก แต่ถ้าผีลิงลมยังไม่ยอมออกให้พาลิงลมไปลอดใต้บันได ผีก็จะออกทันที

4.4 เพลงกล่อมเด็ก

คือ เพลงที่ผู้ใหญ่ร้องเพื่อกล่อมเด็กนอนได้ไวขึ้น เนื้อหาของเพลงกล่อมเด็กดัดยทั่วไปเป็นเพลงที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ร้อยกรองคำพูดตามความรู้สึกของตน ผสานกับจังหวะและทำนองซ้ำๆ เนื้อร้องมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้สึกที่มีต่อเด็กๆ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม บทเพลงบางเพลงแฝงคุณค่าไว้ด้วย

4.4.1 เพลงกล่อมเด็กเนื้อหาเกี่ยวกับความรักความห่วงใยของแม่ที่มีต่อลูก

1. กุกกุย

กุกกุยเอ๋ย	ใครเขามากุย
กุยเจ้าแล้วหรือยัง	กุยหลังกุยจ่อ
ฉันจะขอกุยบ้าง	กุยแล้วหรือยัง
เจ้ากุกกุยเอ๋ย	ชะ ช่า

2. พ่อเนื้อละเอียด

พ่อเนื้อละเอียดเอ๋ย	ช้างเข้าเพนียดเอ๋ย
แม่ไม่ให้ไปดู	ช้างบ้ามันไล่
เจ้าจะบ้ายอย่างไรหนอ	

3. พ่อเนื้อเย็น

พ่อเนื้อเย็นเอ๋ย	อ้อนแม่ไปเล่นน้ำคลอง
น้ำมันก็มาก	น้ำมันจะพาเจ้าลอยล่อง...นะพ่อคุณ

4. แม่เนื้ออุ่น

แม่เนื้ออุ่นเอ๋ย
เก็บดอกคัตเค้า
ให้แม่เนื้อเย็น

เก็บดอกพิกุลบานเช้า
ร้อยพวงมาลัยให้เจ้าเล่น
เจ้าหลับสบายเอ๋ย

5. แม่เนื้ออุ่น

แม่เนื้ออุ่นเอ๋ย
เก็บมาได้ใส่พก
ร้อยพวงมาลัย
แม่เนื้อเย็นเอ๋ย

เก็บดอกพิกุลบานเอ๋ยบานเย็น
นัยน์ตาเข้าไว้
ให้เจ้าเล่น
จะร้องตาม

6. เล เล เล

เล เล เล
เก็บมาใส่พก

นางตะเกก้นดก
เอามาเป็นพวงมาลัย

7. อุ้มลูกน้อยใส่เปล

อุ้มลูกน้อยใส่เปล
ไม่รู้ว่าคุณแม่เป็นอะไร

แล้วก็เห่ไกว
ไม่หลับไม่นอน

8. โอละชา

โอละชาเอ๋ย
อุ้มลูกน้อยนอนเปล
ลูกรักอุ้มเจ้านักจะเคยตัว
เบาตัวนะแม่คุณ

ร้องโอละเห่
แม่จะเห่แกว่งไกว
อุ้มบ้างวางบ้างค่อยยังชั่ว

9. โอละชา

โอละชา
ทองเอ๋ยทองคำ
นอนเถิดโอละชา
จวนจะได้เวลา

โอละเห่
เจ้าจะร้องไปทำไม
โอละเห่โอละชา
เจ้าจงนอน

10. โอละเห่

โอละเห่โอละหีก
โอละเห่นอนเปล
ใครนอนไม่หลับ
นอนเสียเถิดลูกนอน
นอนให้หลับเสียเถิด

นอนหลับเสียเถิดลูกจงนอน
แม่จะไกว
แมวกินตับเจ้าละวา
อย่าอ่อนแม่เลย
เจ้าจงนอน

4.4.2 เพลงกล่อมเด็กเนื้อหาเกี่ยวกับสังคมวิทยา ได้แก่ เพลงกล่อมเด็กที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของสังคม การอบรมสั่งสอน การปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม เช่น

1. เล เล เล

เล เล เล	เล เล กังมั่ง
เอาหมาคาบหนัง	เข้าบ้านยายสุข
ยายสุขปลูกเรือน	กะลำไม้ไผ่
ตะเข้ขึ้นไข่	แมงดาลงฟัก
มะขามสองฝัก	ยักขึ้นยักลง
ตากงเป่าปี่	อียี่ซ้อนมด
ปลากดตีแปลง	หม้อข้าวปากแหง
หม้อแกงปากเปี้ยว	อีตาส้มเสี้ยว
อุ้มลูกมาดู	กระดุดขี่หมู
กระดุดขี่หมา	หกล้มปากแตก
หีแหกสองวา	

2. โยน โยน โยน

โยนโยนโยน	ชนมลูกโยน
โยนเข้ากอไผ่	ข้างเล็กข้างใหญ่
เก็บดอกไม้มาพยายาล	ผิวไปทำงานอี่เมียเล่นซู้
ไปตัดไม้กระทุ้ง	มาทำข้าวแช่
จะบอกกับแม่	จะไปเมืองพลับ
ไปรับพ่อตา	มาละเหว...มาละวา

3. กระดักกระเดิด

กระดักกระเดิดเอ๋ย	เจ้ามีผิวเสียเถิด
เจ้าจะอยู่ไปทำไม	จะอยู่นานนัก
ซี้มั่งจะไม่ได้	ต้อยติเลงเต็งจ๋า...เจ้าพญาหงส์เอ๋ย

4. สำมะลี สำมะลอก

สำมะลี สำมะลอก	ฝักริกาออกดอก
มะกอกออกฝัก	ผิวไม่รักจะโทษเอาใคร
ต้องโทษแม่ปุก	แม่ปุกไม่รู้
โทษไอ้ยู	ไอ้ฮั่วแตก

ศัพท์ที่ควรทราบ

ฝักริกา เป็นภาษาถิ่นสุโขทัย หมายถึง ฝักเพกา

5. เอ เอ เอ

เอ เอ เอ	ไอ้เข้กินมอญ
ไทยมาก่อน	มอญตามมา

ศัพท์ที่ควรทราบ

ไอ้เข้ หมายถึง จระเข้

6. เอ เอ เอ

เอ เอ เอ	ไอ้เข้เอามอญ
เอาไทยไปก่อน	เอาแม่มอญไปตาม
ได้ข้าวเหนียวสองปุ้น	เอามาทำขวัญแม่เอย

7. โอละเห่

โอละเห่ โอละหุด	ลูกเขยกินข้าวบูด ๆ
ตดให้แม่อายฟุ้ง	แม่อายชอบใจ
ร้องฮะเฮย	ว่าลูกเขยตดดัง

8. โอละเห่

โอละเห่ โอละหีก	ลูกขึ้นกลางดึก
ทำขนมหม้อแกง	อ้ายผัวก็แข่ง
อ้ายเมียก็ด่า	ขนมก็คากหม้อแกง

3.4.3 เพลงกล่อมเด็กเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น สัตว์
ต้นไม้ และธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา เช่น

1. นกเขา

นกเขาเอย	เจ้าขึ้นแต่เช้าจนเย็น
แม่จะฟังเสียงเล่น	เนื้อเย็นของแม่จะนอน

2. แมวเหมียวเอย

แมวเหมียวเอย	แยกเขี้ยวยิงฟัน
เสื่อปลาหน้าสั่น	กัดกินกับแมวคราว

3. แม่อีอูก

แม่อีอูกเอย	ปลุกเรื่อนไม้ไผ่
ตะเข้ขึ้นไข่	แมงไยขึ้นฟัก
ตะเข้ขาหัก	ยักขึ้นยักลง
ตากงเป่าปี่	ยายหลิซ้อนมด
ไอ้กตตีแปลง	ไอ้ลาวปากแหวง

อุ้มลูกมาดู
 หกหลับปากแตก
 อีเถานกกระจอก
 ทำรังไบน
 ซื้อตลับ
 ลูกไม่เล่น
 วังขึ้นบนหลังคา
 นอนสะเน่อกกลางวัน

กระดุดขี้หนู
 กระแทกน้ำวาว
 ไอ้บั้งหางดอก
 โยนกันกับกับ
 มาให้ลูกเล่น
 เขย่งแก้งกอย
 หมากัดกระพุงกัน

4. แม่อีผูก

แม่อีผูกเอย
 แกงอะไรใส่คั่ว
 แม่อีผูกเอย
 แกงอะไรมาให้หน้อย

แกงปลาตุกใส่แต่เนื้อวัว
 แกงเนื้อวัวเป็นเย็น
 แกงปลาตุกใส่แต่เนื้อช้าง

5. โยน โยน โยน

โยน โยน โยน
 โยนเข้าก่อไผ่
 รากไม้พญาบาล
 ตัดไม้กระทุ้ง
 ไอ้เข้ขึ้นไซ้
 มะขามสองฝัก
 ตาคงเป่าปี
 ไอ้กตตีแปลง
 หม้อแกงปากลุ่น
 กระดุดขี้หนู
 หกหลับปากแตก
 ไม่ใช่ของเรา
 ผักบั้งหญ้างอก
 ตะกัณยายมอญ
 นอนตะวันสายเอย

มะพร้าวลูกโกน
 ช้างเล็กช้างใหญ่
 ผัวไปทำงานเมียเล่นซู้
 ทำรังไก่
 แมงดาขึ้นฟัก
 ยักขึ้นยักลง
 อีหียล่อมด
 หม้อข้าวปากแห้ว
 อุ้มลูกมาดู
 กระดุดขี้หนู
 แตกแล้วที่สร้างเอา
 ของยายเถานกกระจอก
 บุหรี่ยายมน
 ปิดประตูลงกลอน
 เอ เอ เอ

6. โยนยาวเอย

โยนยาวเอย
 รับน้องไปด้วย

ได้ครวากินกล้วย
 ช่วยกันโยนยาว

ศัพท์ที่ควรทราบ

ไอ้ครว หรือแมวครว หมายถึง แมวตัวผู้ แก่ รูปร่างใหญ่ หน้าตาดุ น่ากลัว มีหนวดยาว

7. อี้อ่าง

อี้อ่างน้ำท่วมปายาง	เอาข้างมารับด้วยเนื้อ
เออเอือกกระต่ายซ่อนเผือก	ว่ายน้าตีนเดียว
ข้าวเหนียวอยู่ในหม้อทอง	ข้าวพองอยู่ในหม้อใหญ่
น้องร้องไห้	เอามาสู่น้องกินด้วยเนื้อ

ศัพท์ที่ควรทราบ สู่ หมายถึง ให้ สู่น้องกิน ก็คือ ให้น้องกิน

4.5 เพลงประกอบพิธี

เพลงแห่นางแมว

เพลงแห่นางแมว เป็นเพลงที่ใช้ร้องในพิธีแห่นางแมวของชนของชาวบ้าน การแห่นางแมวของชาวบ้านจะทำการในปีที่ฝนมาล่า พิธีเริ่มตั้งแต่บ่ายโมงจนมืด ชาวบ้านจะเอาแมวตัวเมียใส่ชะลอมหรือเช่ง เอาผามาปิดให้แน่น เอาไม้คานสอดเข้าแล้วหาบไป มีคนแห่แวดล้อมนางแมว คนหนึ่งถือพานนำหน้า ร้องเชิญให้ใคร ๆ มาร่วมงานพิธีขอฝนคนแห่ นอกนั้นใครมีกลอง มีกรับ มีฆ้อง มีฉิ่ง หรือเครื่องตื้ออะไรก็ได้แต่จะหาได้ก็เอามาด้วย เมื่อเคลื่อนขบวนออกเดิน ต่างก็ร้องบทเพลงแห่นางแมว ซึ่งมีข้อความเพี้ยนหรือแตกต่างกันบ้างแล้วแต่ท้องถิ่น บางบทมีถ้อยคำกระเดียดไปในทางหยาบโลน ร้องพร้อม ๆ กันและตะโกนเน้นเสียงร้องกันเต็มที่ ใครมีเครื่องตื้ออะไรก็ได้ที่ตีกันไป แห่ไปตามละแวกบ้านจนทั่วแล้วกลับ เมื่อแห่ไปถึงบ้านใครเจ้าของบ้านจะเอากะบวยตักน้ำในตุ่มหน้าบ้าน สาดลงไปในชะลอมที่ขึงแมว แล้วเจ้าของบ้านก็ให้รางวัลแก่พวกแห่นางแมว เป็นเหล้า ข้าว ไข่ต้ม หรือสตางค์ใส่พาน”

การแห่นางแมวของชนของอำเภอสวรรคโลกมีลักษณะคล้าย ๆ กับการแห่นางแมวทั่วไป คือเมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านจะนัดแนะเพื่อแห่นางแมวขอฝน ซึ่งนิยมแห่ราวปลายเดือน 6 โดยนำแมวตัวผู้หรือตัวเมียก็ได้ใส่ในตะเช่ง ชะลอม หรือตะกร้า หามผ่านหมู่บ้าน เมื่อขบวนผ่านบ้านใด เจ้าของบ้านจะเอาน้ำสาดแมว และให้อาหารหรือเหล้าแก่ผู้ร่วมขบวนแล้วเข้าร่วมขบวน เครื่องประกอบจังหวะที่ใช้ให้นิยมใช้กลองยาว แต่ถ้าไม่มีก็ใช้วัตถุอะไรก็ได้ที่เคาะแล้วเกิดเสียง เช่น กระถาง ปับ ฉิ่ง ฉาบ ฯลฯ ขบวนแห่นางแมวจะสิ้นสุดอยู่บ้านใดบ้านหนึ่ง เพื่อหุงหาอาหารรับประทานและสนุกสนานรื่นเริงด้วยการร้องเพลง และถ้าฝนยังไม่ตกชาวบ้านก็จะนัดแนะกันแห่นางแมวเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนกว่าฝนจะตก

เพลงแห่นางแมว

นางแมวเอ๋ย	ตามเรื่องตามแถว
แมวมียหลายอย่าง	ทางขดทางขอ
ไ้มอดหางยาว	แมวดำหน้าขาว
ผีเท้าดำดำ	แมวโง้งกินปลาอย่าง
แมวต่างกินปลาอย่าง	ฝนฟ้าก็แล้ง
ข้าวโพดตุ้มแดง	เหี่ยวแห้งตายผอย
ตามีให้อ้อย	ให้อ้อนตายแมง
ตามีให้แตง	ให้แตงคอคอด

เขาไม่ให้นอนกอด	ให้มอดกินเรือน
เขาไม่ให้นอนเพื่อน	ให้เรือนทลาย
เขาไม่ให้ดังควาย	แก้เชือกเอาดัง
ข้าวของเขายัง	เอาเชือกดั่งคืนให้
เบี้ยใส่ลาน	พานตกใต้ถุน
ทิดรานทิดรุน	ขึ้นเรือนโน้นเรือนนี้
จะเลี้ยงควายด่อน	ให้เป็นเขาดำ
จะเลี้ยงควายดำ	ให้เป็นเขาแบะ
นางรุนแก้แค้น	นางแวนแก้ศอก
ลากเข้าลากออก	ฝนก็เทลงมา
เทวดาฝนเอ๋ย	
ฝนตกห่าน้อย	น้ำย่อยหลังคา
ฝนตกทำใหญ่	ท่วมไร่ท่วมนา
ท่วมปลาในบ่อ	ปลาช่อนปลาหมอ
ร้องไห้หาฝน	เด็กน้อยหน้ามน
ตักน้ำใส่จอก	เทเข้าเทออก
ฝนก็เทลงมา	เทวดาฝนเอ๋ย

ศัพท์ที่ควรทราบ

ดั่ง หมายถึง จมูก เชือกดั่งคือ เชือกที่ร้อยจมูกควาย
 ด่อน หมายถึง ขาว ผีอก ต่างขาว ควายด่อน คือ ควายขาว, ควายเผือก

สำนวน 1

นางแมวเอ๋ย	ขอฟ้าขอฝน
ขอน้ำมนต์	รดหัวแมวบ้าง
ค่าเบี้ยค่าจ้าง	ค่าหาแมวมา
ยายหมีไม่ให้ปลา	ให้ปู่กัดข้าว
ยายหมีไม่ให้เหล้า	ให้ข้าวตายผอย
ยายหมีไม่ให้อ้อย	ให้อ้อยตายแมง
ยายหมีไม่ให้แตง	ให้แตงคอคอด
ไม่ให้นอนกอด	ให้มอดกินเรือน
ไม่ให้นอนเพื่อน	ให้เรือนทลาย
ใครไม่ให้ข้าวสาร	ให้นมยานถึงท้อง
ใครไม่ให้ข้าวทอง	ให้ท้องกลางบ้าน
แม่มายเอ๋ย	อย่าพึ่งขายลูก
ข้าวจะถูก	ดอกไม้จะแพง
ทำตาแดงแดง	ฝนก็เทลงมา (ซ้ำ)

สำนวน 2

นางเอยนางแมว	ตามเรื่องตามแถว
แมวมี่หลายอย่าง	หางคุดหางขอด
ไอ้ล่อตหางยาว	แมวดำหน้าขาว
สี่เท้าดำดำ	แมวดำกินปลาอย่าง
แมวดำกินปลาแห้ง	ฝนฟ้าก็แล้ง
ข้าวโพดตุ้มแตง	เหี่ยวแห้งตายผ่อย
เจ้าเป็นทุกข์	กินบูกินกลอย
อ๊แม่ม่ายเอย	อย่าพึ่งขายลูก
ข้าวจะถูก	ลูกไม้จะแพง
ทำตาแดงแดง	ฝนก็เทลงมา (ซ้ำ)

สำนวน 3

นางแมวเอย	ชักทองชักแถว
แมวมี่หลายอย่าง	แมวดำแมวต่าง
แมวหางดอกดอก	เอาไปปล่อยวัด
เด็กซุหมากัด	ไม้ไล่โพนเพน
ควยถอกตาเถน	ทิมหีแมวคราว
ควยถอกยาวยาว	สาวสาวชอบใจ
ควยถอกใหญ่ใหญ่	ชอบใจทุกคน
แม่ม่ายเอย	อย่าพึ่งขายลูก
ข้าวจะถูก	ลูกไม้จะแพง
ทำตาแดงแดง	ฝนก็เทลงมา
ให้น้ำลูกแล้ว	ลูกแก้วให้พร
ให้มีเตยตั้ง	ที่นั่งที่นอน
ฟูกเบาะเบาะหมอน	กระบุงตะกร้า
หม้อข้าวหม้อแกง	กะโล่กะแตง
ลาภพรรณนานา	

ศัพท์ที่ควรทราบ

ซุ ภาษาสุโขทัย หมายถึง ยุ หรือสนับสนุนให้ทำ

สำนวน 4

นางแมวนางหมา	ขอฟ้าขอฝน
ขอน้ำมนต์รดหัวแมว	
ใครไม่ให้ข้าวเจ้า	ให้หิยาแค้นตุต
ใครไม่ให้ข้าวเหนียว	ให้หิเหี่ยวหิบูด
ฝนก็เทลงมา	ฝนก็เทลงมา

สำนวน 5

นางแมวยาย	ขอฟ้าขอฝน
ขอน้ำมนต์	รดหัวแมว
ค่าเบี้ยค่าจ้าง	ค่าหาแมวมาน
ใครไม่ให้ปลา	ให้บูดข้าว
ใครไม่ให้ข้าว	ให้ข้าวตายผอย
ใครไม่ให้อ้อย	ให้อ้อยตายแมง
ใครไม่ให้แตง	ให้แตงคอคอด
ใครไม่ให้นอนกอด	ให้นมอดกินเรือน
ใครไม่ให้นอนเพื่อน	ให้เรือนทลาย
อ๊แม่มายาย	อย่าพึ่งขายลูก
ข้าวจะถูก	ดอกไม้จะแพง
ทำตาแดงแดง	ฝนก็เทลงมา
ฝนก็เทลงมา	

เพลงเชิญขวัญ

ชาวสวรรค์โลก เชื่อว่า มนุษย์ทุกคนมีขวัญประจำตัวอยู่ 32 ขวัญ และขวัญดังกล่าวมักจะ เติลตหนีไป ถ้ามีเหตุอันต้องตกใจ เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หกล้ม หรือต้องพลัดพรากจากบ้าน จึงต้องเรียก ขวัญให้กลับคืนมาอยู่กับตัว... การเรียกขวัญในภาคเหนือจะมีการทำบายศรีใส่ในขันเงินหรือขันที่เป็น เครื่องเงิน มีพานรองรับ ในขันมีข้าวเหนียวสุกปั้นเป็นก้อน ไข่ต้มปอกเปลือก 1 ฟอง กล้วย 1 ผล ดอกไม้ธูปเทียนและด้ายดิบสำหรับผูกข้อมือ มีอาจารย์ ซึ่งมักเป็นผู้เคยบวชมาแล้วเป็นผู้เรียกขวัญ... คำเรียกขวัญเป็นคำที่ชวนฟังสนุกสนาน มีรสชาติ ใจความสำคัญในการเรียกขวัญกล่าวถึงขวัญทั้ง 32 ขวัญ จะตกไปอยู่มรที่ใดก็ตาม ขอให้กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว... แล้วจึงผูกด้ายดิบที่ข้อมือทั้ง 2 ข้าง โดยผูกข้อมือข้างซ้ายก่อน บางคนผูกติดไว้ราว 2 – 3 วัน จึงเอาออก ถ้าเป็นเด็ก ๆ อาจผูกติดตัวจน ด้ายสีขาวกลายเป็นสีดำไปก็มี

เพลงเชิญขวัญต่อไปนี้เป็นเพลงเชิญขวัญ ที่ชาวบ้านใช้เรียกขวัญของผู้ที่เจ็บป่วย เนื่องจาก ตกใจ พลัดพรากจากถิ่นที่อยู่ และขวัญหนีดีฝ่ออันเนื่องจากอุบัติเหตุต่าง ๆ

เพลงเชิญขวัญ

ขวัญเอยสามสิบสองขวัญ	ให้มาอยู่รวมกัน
เจ้าพญาขวัญเอย	อย่าไปขึ้นเชิงตะคอน
อย่าไปนอนป่าช้า	จะขอขวัญเทพาพญาอดไม้
ร้ายมีงมาทัน	ร้ายขวัญมาให้
อย่าไปกินของเขารัก	อย่าไปกินผักเขาเช่น
อย่าไปเดินตามฝูงผี	ขวัญพ่อใจดี
หนอมากระชากเข้าโครง	
ขวัญเอย	อย่าไปเป็นตะเข็บใต้ขอน
อย่าไปเป็นแมงซอนใต้ไม้	อย่าอยู่ในน้ำเป็นเพื่อนปลา
อย่าอยู่ในป่าเป็นเพื่อนข้าว	ขวานทองพ่อเจ้า
พอมากระชากเข้าโครง	

คำเชิญขวัญนี้ให้เรียกขวัญให้แก่ผู้ป่วยหรือผู้ที่ตกใจจนขวัญหนีดีฝ่อ โดยผู้ที่เรียกขวัญต้องเตรียมหมาก 3 คำ บุหรี่ 3 ม้วน เหล้า 1 ขวด เงินค่าครูหรือเงินค่ากำนัล 12.50 บาท การเรียกขวัญจะเริ่มต้นด้วย ผู้เรียกขวัญเอาด้ายแดงด้ายขาวยาวประมาณ 1 คืบ มาวางที่ข้อมือข้างใดข้างหนึ่งของผู้ป่วย แล้วท่องคำขวัญจนจบจึงมัดมือเป็นเสร็จพิธี

เรียกขวัญ

ขวัญเอยขวัญ	สามสิบสองขวัญ
เรียกข้าเข้ามาไวไว	มาอยู่กับเนื้อกับตัว
มาอยู่กับพ่อ	มาอยู่กับแม่
จนแก่จนเฒ่า	เทียมปู่เทียมย่า
เทียมตาเทียมยาย	
ขวัญเอย	อย่าไปประเทร่ร่อน
อย่าไปเป็นแมงซอนอยู่ใต้ไม้	อย่าไปอยู่ยอดไผ่ใบบัว
ขวัญตกน้ำจะลงม	ขวัญตกตมจะลงซอน
ขวัญทองเนื้ออ่อน	มาอยู่กับเนื้อกับตัว
แม่ซื้อเมืองล่าง	แม่ซื้อเมืองกลาง
แม่ซื้อเมืองบน	มาช่วยกันเลี้ยง
ให้สูงสูงใหญ่ใหญ่	สามสิบสองขวัญ
เรียกข้าเข้ามาไวไว	มาอยู่กับเนื้อกับตัว

เพลงแห่ขันหมาก

เพลงแห่ขันหมาก ได้แก่ เพลงที่ร้องในขณะที่เจ้าบ่าวยกขันหมากไปบ้านเจ้าสาว ลักษณะของเพลงมักกล่าวถึงเดือนที่เป็นมงคลสำหรับทำพิธีวิวาห์เป็นเพลงสั้น ๆ มีคำสัมผัสคล้องจอง บางเพลงอาจมีคำหยาบโลนอยู่ด้วย เช่น

สายบัว

สายบัว สายบัว	ให้น้องเตรียมตัวขันหมากจะมา
ขอเดือนสีไปแต่งเดือนหก	ให้น้องเตรียมครกพี่จะยกสาγμα

สายบัว

สายบัว สายบัว	ให้น้องเตรียมตัวขันหมากจะมา
ขอเดือนสีไปต่อเดือนห้า	ขันหมากจะมาให้น้องเตรียมตัว
เจ้าบ่าวเขามาไม่ได้	เป็นโรคหนองในออกดอกเต็มตัว

สายบัว

สายบัว สายบัว	ให้น้องเตรียมตัว
ขันหมากจะมา	ขอเดือนสีไปแต่งเดือนหก
ให้น้องเตรียมครก	พี่จะยกสาγμα
คีนนี้ไม่สีกี้ห่า	คีนหน้าไม่ห่ากี้ห
คีนไหนฝนตก	ห่าหกเจ็ดที

คอแห้ง

คอแห้ง คอแห้งเป็นผ	แม่โถมยงขอน้ำกินที
น้ำบ่อพิกี้ไม่เอา (ซ้ำ)	จะเอาน้ำเหล้าสามสิบห้าดิกี้
ถ้าเจ้าภาพยังไม่เอาเหล้ามาให้อาจร้องต่อว่า	
ไม่ได้น้ำเหล้า	น้ำขาวก็ยงดี

สายบัว

ช. สายบัว สายบัว	ให้น้องเตรียมตัว
ขันหมากจะมา	เดือนสีมาต่อเดือนห้า
ขันหมากจะมา	ให้น้องเตรียมตัว
เจ้าบ่าวเขามาไม่ได้	เขาให้น้องชายเขามาแทนตัว
ญ. ไม่มาฉั่นก็ไม่แต่ง	ไม่เสียข้าวแกงของแม่ครัว

ใครมีมะกรูด

โห้ 3 ครั้ง... มาละเหวยมะละวา

ใครมีมะกรูด	มาแลกมะนาว
ใครมีลูกสาว	เอามาแลกลูกเขย
เอาวะเอาเหว	ลูกเขยกลองยาว

สายบัว

สายบัว สายบัว สายบัว	ให้น้องเตรียมตัวชั้นหมากจะมา
เดือนสี่มาต่อเดือนห้า	ชั้นหมากจะมาให้น้องเตรียมตัว
เจ้าบัวเขามาได้	ไม่มีค่าไถ่ไม่ปล่อยตัวมา

เพลงแห่ขันหมาก สะท้อนให้ภาพลักษณ์ของสังคมในเรื่อง ความเชื่อเกี่ยวกับการสู่ขอและการแต่งงานนิยมสู่ขอเจ้าสาวในเดือน 4 และจัดงานแต่งงานในเดือน 6 ในขบวนแห่ขันหมากมีการตีมโหรีและเจ้าบ่าวปลอม เพื่อสร้างความบันเทิงให้แก่ผู้ร่วมขบวนแห่ขันหมากด้วย

เพลงแห่หน้าค

เพลงแห่หน้าค เป็นเพลงที่ใช้ร้องเวลาแห่หน้าคเข้าวัด มีเล่นมาแต่ครั้งปู่ยาตายาย การแต่งกายก็แต่งกายตามสมัยนิยม เป็นหญิงชายนุ่งโจงกระเบน ห่มสไบ คาดผ้าขาวม้า สวมเสื้อผ้าตามสะดวก

เพลงแห่หน้าคของอำเภอสุวรรณภูมิ มีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก คือ ร้องเดี่ยวและมีลูกคู่รับเป็นบางตอน เพลงส่วนใหญ่ฝ่ายหญิงเป็นผู้ร้อง ดังนี้

ญ. (เดี่ยว)	บวชไปเกิด	นะพ่อนาคบังอร
	แม่เขาชักผ้าเยี่ยว	ไอ้ที่เคี้ยวข้าวป้อน
	ให้บวชแทนคุณเสียก่อน	เอ๋ยเกิดเอ๋ย
ลูกคู่	ให้บวชแทนคุณเสียก่อน	เอ๋ยเกิดเอ๋ย
	แม่เขาชักผ้าเยี่ยว	ไอ้ที่เคี้ยวข้าวป้อน
	ให้บวชแทนคุณเสียก่อน	เอ๋ยเกิดเอ๋ย
	จากนั้นผู้ร่วมขบวนอาจร้องเพลงแซวเมื่อจบบทเพลงแต่ละตอน ดังนี้	
	ใครเป็นสีกา	ขอให้มาจูงนาค
	วันนี้ก็จะจาก	เอ๋ยแล้วเอ๋ย
	เฮลละวาเอ้าฮ้าไ้	

ฝ่ายชายผู้ร่วมขบวนอาจร้องต่อจากฝ่ายหญิงที่ร้องแซวก็ได้ เช่น

เอานมเข้ามาล่อ	โตเท่าหม้อเท่าไห
ใครจะบสขอยู่ได้	เอ๋ยแล้วเอ๋ย
เฮลละวาเอ้าฮ้าไ้	

การร้องแซวของลูกคุณั้นไม่จำกัดจะร้องหรือไม่ก็ได้ ถ้าจะร้องแซวต้องร้องต่อท้ายเพลงหน้า
นาคของแต่ละบท และต่อด้วย เฮลละวาเอ้าฮั๊ว ก่อนขึ้นเพลงบทใหม่

เนื่องจากเพลงหน้านาคแต่ละบทเป็นเพลงที่ไม่มีความต่อเนื่อง เนื้อหาจะจบสิ้นภายในบท
ดังนั้น ผู้ร้องจะร้องเพลงบทใดก่อนก็ได้ เช่น

เพลงหน้านาค

บวชไปเกิด	นะพ่อนาคยืมโย
ตามทางเคยเดิน	มีแต่เนินหนามไผ่
ถ้าไม่ใช่บุญน้อง	ไม่ไปแล้วเอย
บวชไปเกิด	นะพ่อนาคเจ้าขา
ผ้าแดงยอ	จะทอไว้ทำ
บวชแต่พรรษา	เดียวเอย
บวชไปเกิด	นะพ่อนาคเจ้าขา
อย่าไปมัวตะตะกร้อ	อย่าไปเรียนในดง
อย่าไปหลงในป่า	บวชให้มารดาโยมเอย
บวชไปเกิด	นะพ่อนาคเอวกลิ้ง
จะตัดต้นตาล	ทำสะพานลงบึง
ต่ายหัวล่อ	จนตลอดหัวฟิง
เอื้อมน้องไม่ถึง	เอ๋ยแล้วเอย
บวชไปเกิด	นะพ่อนาคเจ้าขา
พ้อมือเล็บยาว	พอขาวฉะอัน
มีมนต์ให้พ่อบวชก่อน	เอยเกิดเอย
บวชไปเกิดนะพ่อนาคฉันเอย	นะพ่อนาคยืมโย
ไอ้ที่พูดจา	ไอ้ที่สัญญากันไว้
พ่อนาครักรักไม่ได้	เอยแล้วเอย
บวชไปเกิด	นะพ่อนาคเจ้าขา
ย่างเท้าเข้าโบสถ์	บวชโปรดมารดา
ให้กรวดน้ำไปหา	เอ๋ยโยมเอย
เหลือองฉันเอยไปยอ	นะเจ้าช่อชะเอ้ง
เขาไม่เรียกไม่หา	เรากี่มาเล่นเอง
เล่นกันอย่าเกรง	เอ๋ยใจเอย
บวชไปเกิด	นะพ่อนาคบังอร
แม่เขาชักผ้าเยียว	ไอ้ที่เขาเคี้ยวข้าวป้อน
ให้บวชแทนคุณเสียก่อน	เอยเกิดเอย
พ่อนาคฉันเอย	พ่อคุณเอ๋ยนาคขา
กระจกบานน้อย	ไอ้ที่ห้อยข้างฝา
นับวันจะลา	เอ๋ยแล้วเอย

พ่อนาคฉันเอ๋ย

ตั้งจิตไว้ให้ได้

เดี๋ยวจะเป็นองค์

พ่อกุณฉันเอ๋ย

หนุ่มหนุ่มบ้านนี้

หนุ่มหนุ่มคลองตาล

รับรักไม่ได้

เหลืองฉันเอ๋ยไปยอ

เราไม่เรียกไม่หา

เล่นกันอย่าเกรง

พ่อนาคฉันเอ๋ย

อย่าไปพะว้าพะวัง

เขาไม่ได้เลี้ยงนาคมา

พ่อนาคฉันเอ๋ย

เขามีพ่อแม่

สงสารนาคขา

พ่อนาคฉันเอ๋ย

ถึงจุมูกจะหัก

บวชไปอีกสักปี

บวชไปเถิด

นะพ่อนาคเจ้าขา

ได้สักร้อยพรรษา

พ่อนาคฉันเอ๋ย

ทางเดินก็ยาก

ถ้าไม่ใช่บุญน้องไม่มา

พ่อนาคฉันเอ๋ย

อย่าบวชนานนัก

บวชแต่พรรษา

พ่อนาคฉันเอ๋ย

อย่าก้มหน้ามากนัก

ก้มหน้าวันทา

พ่อนาคฉันเอ๋ย

ตั้งจิตเสียให้ได้

เดี๋ยวพ่อจะเป็นองค์

พ่อกุณเอ๋ยนาคขา

ตั้งใจไว้ให้ตรง

เอ๋ยแล้วเอ๋ย

พ่อกุณเอ๋ยนาคขา

ไม่อาลี้อาล้ย

เขามาหมั่นนั่งไว้

เอ๋ยแล้วเอ๋ย

นะเจ้าช่อระกำเอ๋ย

เราก็กมาเล่นเอง

เอ๋ยใจเอ๋ย

พ่อกุณเอ๋ยนาคขา

เรื่องสี่กิ้งก่า

เอ๋ยเถิดเอ๋ย

พ่อกุณเอ๋ยนาคขา

เขาก็กแก้กันมา

เอ๋ยจริงเอ๋ย

พ่อนาค

หัวบักก็ยังมี

เอ๋ยเถิดเอ๋ย

นะพ่อนาคฉันเอ๋ย

บวชไม่มากไม่น้อย

แทนคุณมารดาเอ๋ยเราเอ๋ย

พ่อกุณเอ๋ยนาคขา

มีแต่ชวากหนามคา

เอ๋ยแล้วเอ๋ย

พ่อกุณเอ๋ยนาคขา

คนรักจะคอยหา

เดี๋ยวเอ๋ย

พ่อกุณเอ๋ยนาคขา

น้ำตาจักย้อยลูกตา

เถิดเอ๋ย

พ่อกุณเอ๋ยนาคขา

ตั้งใจเสียให้ตรง

เอ๋ยแล้วเอ๋ย

พ่อนาคฉันเอ๋ย

พ่อเล็บมืออง

กัมหน้าเข้าวัด

พ่อนาคฉันเอ๋ย

มาเข้าป่าระหง

ว่าเย็นนี้พ่อนาคไม่ได้กิน

พ่อนาคฉันเอ๋ย

น้องแหงนดูทุ่ง

แหงนดูหนทาง

น้องจะไปด้วยไม่ได้

พ่อนาคฉันเอ๋ย

พ่อย่ากัมหร่านัก

น้ำตาพ่อนาคจะย้อย

พ่อนาคฉันเอ๋ย

พ่อกีมาแม่นาคก็มี

เอ๋ยแล้วเอ๋ย

พ่อนาคฉันเอ๋ย

พ่อแม่เขามี

สงสารแต่พ่อนาคกำพรว้า

พ่อนาคฉันเอ๋ย

กระจกระจี้

คราวนี้ก็ต้อง

พ่อนาคฉันเอ๋ย

ต้นมะม่วงเป็นราว

จวนจะถึงวัดแล้ว

พ่อนาคฉันเอ๋ย

เข้าเข้าเย็นเย็น

นับวันต้องลา

พ่อนาคฉันเอ๋ย

ให้หัวใจท่านแน่น

ค่อยบวชค่อยอยู่

พ่อนาคฉันเอ๋ย

ใครเป็นสีกา

ประเดี๋ยวก็จะจาก

พ่อคุณเอ๋ยนาคขา

ดังกับซอฮอยตัด

เอ๋ยเถิดเอ๋ย

พ่อคุณเอ๋ยนาคขา

มาเข้าดงขมิ้น

เอ๋ยแล้วเอ๋ย

พ่อคุณเอ๋ยนาคขา

หนอมันก็กว้าง

หนอมันก็ไกล

เอ๋ยแล้วเอ๋ย

พ่อคุณเอ๋ยนาคขา

ให้พ่อกัมหร่าน้อย ๆ

เอ๋ยแล้วเอ๋ย

พ่อคุณเอ๋ยนาคขา

ให้พ่อทำใจดีดี

พ่อคุณเอ๋ยนาคขา

เขาก็แห่กันมา

เอ๋ยแล้วเอ๋ย

พ่อคุณเอ๋ยนาคขา

ที่เคยหิวเคยส่อง

หมองแล้วเอ๋ย

พ่อคุณเอ๋ยนาคขา

ต้นมะพร้าวเป็นแถว

เอ๋ยแล้วเอ๋ย

พ่อคุณเอ๋ยนาคขา

ก็เคยไปเล่นกลางนา

เอ๋ยแล้วเอ๋ย

พ่อคุณเอ๋ยนาคขา

เหมือนแม่ตะปู

เถิดเอ๋ย

พ่อคุณเอ๋ยนาคขา

ขอให้มารับนาค

เอ๋ยแล้วเอ๋ย

พ่อนาคฉันเอย	พ่อคุณเอ๋ยนาคขา
อย่าเป็นห่วงเลยหนา	เรื่องส้มซ่าลูกน้อย
ใครจะปลิดใครจะสอย	เอ๋ยแล้วเอย
พ่อนาคฉันเอย	พ่อคุณเอ๋ยนาคขา
พ่อนกกระจอก	ชมแต่ดอกกระถิน
ชมได้แต่กลิ่น	เอ๋ยกายเอย
พ่อนาคฉันขา	พ่อนาคฉันเอยนาคขา
กระจกบานน้อย	ที่ห้อยข้างฝา
ไม่มีคนส่อง	จะหมองจะรา
ให้บวชแต่พรรษา	เอ๋ยเดียวเอย
พ่อนาคฉันเอย	พ่อคุณเอ๋ยนาคขา
นาคบวชปีนี้	น้องจะช่วยไกรผ้า
นาคบวชปีหน้า	น้องจะช่วยไกรแพร
ถ้าขึ้นหามคาน	น้องจะไปแห่
ถึงวัดสะแก	เอ๋ยทองเอย
พ่อนาคฉันเอย	พ่อคุณเอ๋ยนาคขา
ถ้าน้องมีปีกอย่างกา	น้องจะพาพ่อนาคบิน
ไม่ให้พ่อนาคลงดิน	เอ๋ยเลยเอย
พ่อนาคฉันเอย	พ่อคุณเอ๋ยนาคขา
มาจุมมือเข้าโบสถ์	ให้พ่อนาคโปรดมารดา
ให้บวชแต่พรรษา	เอ๋ยเดียวเอย
พ่อนาคฉันเอย	พ่อคุณเอ๋ยนาคขา
ตันโปไต้วัด	ฟังสลดใบอ่อน
ให้พ่อนาคบวชเสียก่อน	เอ๋ยแล้วเอย

เนื้อหาเพลงแน่อนาคส่วนใหญ่ เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการเตือนให้นาคตั้งอกตั้งใจรักษาศีลภาวนา เพื่อทดแทนบุญคุณพ่อแม่ที่ได้เลี้ยงดู บางบทอาจมีบทยั่วเย้าเรื่องชู้สาวบ้าง ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ร้องเกิดความสนุกสนาน โดยเฉพาะบทแทรกมักมีบทเกี่ยวกับเรื่องเพศแบบอารมณ์ขันเข้าไปด้วย

4.6 เพลงขอทาน

เพลงขอทานหรือฉนิพก เป็นเพลงพื้นบ้านชนิดหนึ่งมีมาตั้งแต่ครั้งโบราณ สันนิษฐานว่า คงสืบเนื่องมาจากการเล่านิทานให้คนฟัง สมัยก่อนมีการรับจ้างเล่านิทานวันใดไม่มีการจ้างก็ต้องตระเวนไปเล่าในที่ต่าง ๆ เพื่อขอแลกเปลี่ยนเป็นเงินหรือสิ่งของเพลงขอทานมีทำนอง เป็นเอกลักษณ์ โดยเฉพาะ สมัยก่อนเวลาถึงงานวัด จะต้องมีการหาสิ่งของไว้ เข้าโรงครัวบรรดาทายกหรือกรรมการวัดจะต้องออกไปเรียไร้ข้าวสารอาหารแห้งเป็นประจำจึงต้อง มีการร้องขอครั้นจะร้องขอธรรมดาก็รู้สึก ว่าไม่จุใจคนทำบุญจึงแต่งเนื้อเพลง โดยยัดเอานิทานชาดกเป็นหลัก ใส่ทำนอง มีลูกคู่และเพิ่มเครื่องกำกับจังหวะตามถนัด เมื่อได้สิ่งของมาก็เอาเข้าวัด ต่อมาเมื่อผู้เลียนแบบและยัดเป็นอาชีพละก็มิ

การขอทานแบบมีเสียงเพลงหรือเสียงดนตรีแลกเปลี่ยน เรียกว่า “วณิก” แต่ถ้าไม่มีเสียงเพลงหรือเสียงดนตรีแลกเปลี่ยน เรียกว่า “ยาจก” หรือ “กระยาจก”

เพลงขอทาน โดยคุณค่าและความหมายจัดเป็นศิลปะการร้องเพลงประเภทหนึ่ง มีมาตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งของเพลงนี้คือ เพลงกระบอก มีอัตราชั้นเดียว สมัยก่อนผู้ร้องใช้กระบอก 2 อัน กระทั่งให้จังหวะเพลงนี้ยังใช้บรรเลงและขับร้องประกอบการแสดงละคร สำหรับบทที่ต้องการความรีบด่วนให้จบเร็วหรือการไปมาอย่างรวดเร็วในเพลงเทพธิดาจรดตรง ทำนองชั้นเดียวเป็นทำนองของเพลงกระบอก

นอกจากนี้ยังเป็นทำนองเพลงที่รวมอยู่ในเรื่องเพลงฉิ่งพระฉันท์ อย่างไรก็ตาม นอกจากทำนองร้องที่เป็นทำนองเพลงขอทานโดยตรงแล้ว ในการขับร้องของวณิกก็อาจนำทำนองอื่น ๆ เข้ามาร้อยทำนองผสมเข้ากับถ้อยคำลำลองด้วย

ภาพ 46 : การแสดงเพลงขอทาน

รูปแบบของเพลงขอทาน

เพลงขอทาน มีทำนองเป็นเอกลักษณ์โดยเฉพาะสมัยก่อนเวลาถึงงานวัดจะต้องมีการหาของไว้เข้าโรงครัว บรรดาทายกหรือกรรมการวัดจะต้องออกไปเรียไร่ข้าวสารอาหารแห้งเป็นประจำจึงต้องมีการร้องขอครั้นจะร้องขอธรรมดาก็รู้สึกว่าจะไม่จงใจคนทำบุญ จึงแต่งเนื้อเพลง โดยยึดเอานิทานชาดกเป็นหลัก ใส่ทำนอง มีลูกคู่และเพิ่มเครื่องกำกับจังหวะตามถนัด เมื่อได้สิ่งของมาก็เอาเข้าวัด ต่อมา มีผู้เลียนแบบและยึดเป็นอาชีพไปเลย ก็มี การขอทานแบบมีเสียงเพลงหรือเสียงดนตรีแลกเปลี่ยน เรียกว่า “วณิก” แต่ถ้าไม่มีเสียงเพลงหรือเสียงดนตรีแลกเปลี่ยน เรียกว่า “ยาจก” หรือ “กระยาจก” โดยรูปแบบของเพลงขอทาน มีดังนี้

1. **เนื้อร้อง** เป็นกลอนประเภทกลอนหัวเดียวเหมือนกับเพลงฉ่อย เพลงเรือ คือเป็นกลอนสัมผัสท้ายไปเรื่อยๆ แล้วไปลงสัมผัสกันระหว่างสามวรรคหลัง ก่อนจะร้องต้องมีบทเกริ่นเหมือนกับการโหมโรงก่อนจะเล่น เนื้อร้องจะลงเป็นตอนๆ ความยาวแล้วแต่เรื่องที่จะร้อง ถ้าเล่นหลายๆ คนจะมีลูกคู่ร้องรับในสองวรรคสุดท้ายทุกตอน

2. **เครื่องดนตรี** จะใช้ตามที่แต่ละคนถนัด บางคนอาจเล่นคนเดียวได้มากกว่า 1 ชิ้น ส่วนมากจะเป็นเครื่องดนตรีกำกับจังหวะ เช่น ฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่งและโทน เป็นต้น แต่ถ้าเล่นเป็นคณะอาจมีหลายชิ้นตามแต่จะหาได้ทำให้เกิดความสนุกสนานครึกครื้นยิ่งขึ้น

วิธีเล่นเพลงขอทาน แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. **ทำนองโทน** ผู้ร้องอาจตีโทนหรือตีฉิ่งไปด้วยเป็นจังหวะชั้นเดียวดำเนินเรื่องซ้ำๆ สามารถยืดเสียงไป ตามที่ต้องการได้ ซึ่งเป็นเทคนิคของคนร้อง ถ้ามีหลายคน ลูกคู่จะคอยร้องรับในสองวรรคท้ายของแต่ละท่อนเสมอไป

2. **ทำนองโหม่ง** ผู้ร้องอาจตีโหม่งเองหรือให้คนอื่นตีก็ได้ ในจังหวะชั้นเดียวค่อนข้างเร็วปานกลาง เนื้อร้อง จะเป็นแนวตลกเสียดมากกว่า มีการร้องแก้กันระหว่าง พ่อเพลงกับแม่เพลง เมื่อร้องจบแต่ละบทจะต้องตีโหม่งรับ ซึ่งส่วนมากจะเป็นโหม่ง 3 ใบ

3. **ทำนองกรับ** ผู้ร้องต้องมีความชำนาญเป็นพิเศษ ขณะร้องต้องตีกรับไปด้วย ลักษณะกรับเป็นกรับชนิดกลมสองคู่ มีเสียงทุ้มกับเสียงแหลม ในมือทั้งซ้ายและขวา ตีสลับพลิกแพลงเป็นจังหวะเหมือนฉิ่ง ฉาบ เร็วบ้างช้าบ้าง ดูสนุกสนาน มีการรัวกรับและออกลีลาท่าทางต่างๆ ซึ่งเป็นความสามารถเฉพาะตัว ปัจจุบันหาคนเล่นได้ยาก

ภาพ 47 : การแสดงเพลงขอทานของจังหวัดสุโขทัย

อัตลักษณ์การแสดงเพลงขอทานของจังหวัดสุโขทัย

1. องค์ประกอบในการแสดงเพลงขอทาน

โอกาสในการแสดงเพลงขอทานนั้น จะร้องเล่นเป็นการแสดงในเทศกาลต่าง ๆ ทั้งงานมงคล งานอวมงคล งานบรียาย งานสาธิต หรืองานฝึกอบรมต่างๆ

2. เวที ฉาก แสง เสียง

การแสดงเพลงขอทานจะใช้อุปกรณ์ไม่มากนักสถานที่ก็ไม่จำกัด แต่ต้องกว้างพอสำหรับนักดนตรีประมาณ 7-8 คน มีความเหมาะสมกับการแสดงและการนั่งชมการแสดง

ในระหว่างการแสดงต้องใช้ไมโครโฟนสำหรับร้อง 1 ตัว สำหรับระนาดเอก 1 ตัว สำหรับซออู้ 1 ตัว สำหรับขลุ่ย 1 ตัว ถ้าเป็นสถานที่กว้างๆ อาจต้องใช้สำหรับตะโพน อีก 1 ตัว

3. เครื่องดนตรี

สมัยเมื่อครั้งอดีตในการแสดงเพลงขอทานจะแสดงเพียงคนเดียว เครื่องดนตรีที่ใช้ คือ กรับสองคู่ชนิดกลมเท่านั้น แต่เนื่องจากในปัจจุบันได้มีการนำเครื่องดนตรีอื่น ๆ เข้ามาผสมด้วยเพื่อเป็นการเพิ่มความสนุกสนานและผ่อนคลายผู้แสดง ซึ่งในการแสดงแต่ละครั้งก็ไม่ได้กำหนดว่าจะต้องใช้เครื่องดนตรีใดบ้าง ซึ่งโดยทั่วไปเครื่องดนตรีที่ใช้สำหรับการแสดงเพลงขอทานของจังหวัดสุโขทัย ได้แก่

1) กรับสองคู่ชนิดกลม ซึ่งครูประทีป ศิลปินเพลงขอทานของจังหวัดสุโขทัยได้ดัดแปลงโดยการตัดกรับคู่หนึ่ง ให้สั้นลงเพื่อให้เกิดเสียงสูงขึ้นทำให้มีความไพเราะและน่าสนใจมากกว่าเดิม

2) ระนาดเอก เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้สำหรับประกอบการแสดงเพลงขอทาน ของจังหวัดสุโขทัย เพื่อให้เกิดความสนุกสนานครื้นเครงและยังใช้ระนาดเอกสำหรับขึ้นเพลงต่างๆ ด้วย

3) ซออู้ เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้สำหรับประกอบการแสดงอาจเล่นลือกับระนาดเอกหรือบรรเลงเป็นตัวยืนในเพลงแอ่วเกล้าซอ

4) ขลุ่ย เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเพลงขอทานอีกชนิดหนึ่ง

5) เครื่องประกอบจังหวะ ได้แก่ ตะโพน ฉิ่ง ฉาบ โหม่งเพื่อให้มีจังหวะที่กระชับเพิ่มความสนุกสนานและมีสีสันมากยิ่งขึ้น

4. เวลาที่ใช้ในการแสดง

เวลาในการแสดงเพลงขอทานของจังหวัดสุโขทัยจะไม่มีกำหนดที่ตายตัว สามารถยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมและสถานการณ์ อาจจะเป็น 15 นาที จนถึง 1 หรือ 2 ชั่วโมง

5. รูปแบบการแสดง

การแสดงเพลงขอทานของจังหวัดสุโขทัยจะเริ่มต้นจากการเตรียมตัวก่อนการแสดง การไหว้ครู การเริ่มแสดง ขณะทำการแสดง การแทรกมุขตลกต่างๆ และ การส่งท้ายการแสดง

5.1 การเตรียมตัวก่อนการแสดง

ก่อนเริ่มการแสดงอย่างน้อยประมาณ 1-2 ชั่วโมง เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับ การแสดง เช่น ดูสถานที่ที่จะเล่น สถานที่สำหรับผู้ชมซึ่งส่วนใหญ่ทางเจ้าภาพจะเตรียมพร้อมไว้ให้แล้ว หากมีการเปลี่ยนแปลงตรงไหนไม่เหมาะสมก็อาจจะแก้ไขเล็กน้อยเพื่อให้

การแสดงเป็นไปด้วยความเรียบร้อย จากนั้นก็จะตั้งเครื่องดนตรีไมโครโฟนและอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมที่จะใช้งานได้ทันที

5.2 การไหว้ครู

การไหว้ครู เป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติเพื่อรำลึกถึงบุญคุณของครูบาอาจารย์ ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ โดยทางเจ้าภาพจะจัดหาเครื่องไหว้ครูไว้ให้
เครื่องไหว้ครูเพลงขอทานของจังหวัดสุโขทัย จะมีดังนี้

- 1) ดอกไม้ ธูป เทียน
- 2) เงินก่านล 12 บาท
- 3) เหล้า 1 ขวด

5.3 การเริ่มแสดง

การแสดงจะเริ่มจาก ดนตรีบรรเลงเพลงกระต่ายเต้น จำนวน 1 รอบหลังจากนั้นก็จะเริ่มร้องบทไหว้ครู ตามด้วยบทสวดดีในหลวง โดยบทไหว้ครูและบทสวดดี ในหลวงมีดังนี้

บทไหว้ครู

สิบนิ้วประนมกร กราบขอพรพระไตรรัตน์ ไตรเทพดลไตรตรัส สารพัด ในไตรภพ
เทิดบิรมารดา ให้กายามาครันครบ พากเพียรเล่าเรียนจบ ขอน้อมนบบูรพาจารย์ ปวงเทพเทวฤทธิ์ ที่
สถิตยทุกถิ่นฐาน ทั้งทั่วจุลโลกบาลโปรดบันดาลให้เกิดดี เชิญองค์พระพิฆเนศวร์ มาปกเกศเกล้าเกศีขอ
องค์สุรัสวดี มาเป็นศรีแห่งวาจา พระพรหมอยู่เบื้องซ้าย พระนารายณ์อยู่เบื้องขวา แม่ธรณีแม่คงคาได้
โปรดมาเป็นแรงใจ ขอพระภูมิเจ้าที่ ได้โปรดชี้สิ่งสงสย ปกป้องผองโผยภัย บันดาลให้สวัสดิ
จบแล้วดนตรีรับด้วยรั้วดึกดำบรรพ์ จากนั้นขึ้นเพลงเพื่อให้เล่นบทสวดดีในหลวง ดังนี้

บทสวดดีในหลวง

อันองค์มหाराช สยามชาติภูมิพล บารมีพระมากล้น สุดจักประมาณหมาย
สมมุติเทพในมนุษย์ ทรงพิสุทธิ์พระวรกาย ทศพิธแผ่กระจาย ขจรทั่วทั้งโลกา เถลิงรัักษ์ วงศ์จักรี หก
สิบสองปีครองราชย์ ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ปกเกศา สายพระเนตรยาวไกล น้ำพระทัยเมตตาที่ทรงพระ
กรุณา ต่อปวงชน ปกครองไพร่ฟ้า ระบอบประชาธิปไตย ทรงปั้นหลักชัย ทรงใช้เหตุผล สิทธิเสรี เรามี
ทุกคน เจิดจรัสอยู่บน พื้นแผ่นดินไทย เสด็จเยือนทวยราษฎร์ ด้วยพระบาทเพื่อยล ทุกข์สุขของปวง
ชน พระเสโทโลมไหล พระราชทานสินทรัพย์ คอยกำกับห่วงใย พสกนิกรภูมิใจ ได้ร่มพระบารมี
กราบขอพร ศักดิ์สิทธิ์ จตุรพิธพรชัย โปรดบันดาลดลให้ พระองค์สุขเกษมศรี เป็นฉัตรแก้วคำชู เคียงคู่
ปฐพี น้อมเกล้าสดุดี ให้พระองค์ทรงพระเจริญ

หลังจากจบบทสวดดีในหลวงแล้ว มักนิยมเล่นเพลงชุดสุโขทัยต่อเพื่อเป็นการบอกกล่าวให้ผู้ชม
รู้ว่าเมืองสุโขทัยเป็นอย่างไรและดีอย่างไร ซึ่งเพลงชุดสุโขทัย มีดังนี้

ชุดสุโขทัย

เสภา

สุโขทัยกาลก่อนนับย่อนยุค บั้นบุกร้อมรับร่างทักม
 ผูกทวยรวมพลังกันทั้งกลม ลุพนมแรมปีสร้างตรีบูร
 ปลุกหมากสั้หมากหวานตระการตา ใครใคร่ค้าใคร่ขายไม่หายสูญ
 ไพร่ฟ้าข้าไทไม่อาดูร เกื้อกูลถิ่นฐานตวงบ้านเมือง
 ได้พ่อขุนเรืองนามรามคำแหง กล้าแกร่งหลวกรู้ฟูเฟื่อง
 พระธาตุลงฝังไว้กลางเมือง รุ่งเรืองคั่นวันแต่นั้นมา

ภาพ 48 : การแสดงเพลงขอทานขอครูประทีป สุโขโสภา

สดุดีพระร่วงเจ้า (กาพย์ยานี 11)

อันองค์มหาราช วีรชาติของชาวไทย พระนามกระเดื่องไกล
 ปรากฏไว้ทุกเขตคาม ทรงนามรามคำแหง ระเบิดแจ้งศัตรูขาม
 ชาวไทยไม่ลืมนาม พ่อขุนรามสุโขทัย พระองค์ทรงคุณเลิศ
 สดุดีประเสริฐสมสมัย ปกครองผองชาวไทยด้วยพระทัยแสนเมตตา
 รักราชภรรยาแม้นดังบุตร ปียสุดเสนาหา ทุกข์ร้อนผ่อนให้ซา
 ปวงประชาไม่อาทร บำรุงพระศาสนา ทรงศรัทธาไม่ย่อหย่อน
 ชักชวนมวลราษฎร ได้ผืนผ่นถือศีลทาน สิบห้าและแปดคำ
 มาประจำสมัครสมาน ถือศีลบำเพ็ญทาน สดับขานพระเทศนา
 พระคุณสุดรำชาน ในองค์ท่านสุดจักหา กอบกู้ชาติมา
 สดุดีคุณนั้บประมาณ อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันเรื่องฤทธิ์ทุกถิ่นฐาน

โปรดช่วยดลบันดาล ดวงวิญญาณพระจอมไท ขอให้สู่สวรรค์
สถิตย์ชั้นสุดตรึงไตร เสวยรมณสมฤทัย สุขอยู่ในโสฬสเทอญ

ແຫລ່

ที่ในน้ำก็มีปลา ที่ในนาก็มีข้าว ท่านพ่อเมือง กีบเอา จังกอบให้เปล่า
ทั่วทุกคน ใครใคร่ค้าก็จงค้า ทั้งช้างม้าทั่วแห่งหน ทั้งเงินทองไม่อับจน
ใครขัดสนต้องช่วยกัน ไม่เข้าผู้ล็กมักผู้ช่อน สวนดูก่อนไม่หุนหัน
มีกระดิ่งเอาไว้อัน แล่งความกันหายข้องใจ ทั้งป่าหมากและป่าพลู
เป็นของผู้ที่สร้างไว้ ตระพังโพยก็สี่สี่ คนทั่วไป มักโอยทาน
ยามกฐินออกพรรษา ช่วยศรัทธาแลญิบล้าน ดาบงด่ากลอย
ยามมีงาน ไปดูท่านเผาเทียนเล่นไฟ มีอรัญญิกและปู่ครู
ทรงหลวงรู้ปิฎกไตร อัฐฐารศอันรามใหญ่ มีนาไร่ป่าหมากกลาง
วันสิบห้าและแปดค่ำ มาประจำไม่เห็นห่าง ใครบัดพลีดีทุกทาง
ประดิษฐ์สร้างอักษรไทย ท้าวพระยามาผูกมิตร ทั่วทุกทิศ
ทั้งไกลใกล้ ขึ้นพ่อขุนสุโขทัย ทุกท่านไซ้จำได้ดี
เอ๋ยพระนามรามคำแหง ย่อมรู้แจ้งทุกถิ่นที่ สุโขทัยราชธานี
เจ็ดร้อยปีล่วงเลยมา โอ้บัดนี้เพราะนาบุญ ของพ่อขุนปกเกล้า
เอกราชเป็นชาติมา ไทยประชาขอเทิดทูน

เพลงขอทาน

เมืองเอ๋ยเมืองเก่า ของเรารุ่งเรือง ที่ได้ชื่อว่ากรุง สุโขทัย
นับแต่นั้น เราจะมีความสุข สิ่งใดเป็นทุกข์ จะเหือดหาย
เพราะหลังโลมแรง ด้วยแสงธรรมะ แห่งองค์พุทธะ อันผ่องใส
ด้วยบารมี ที่ยืนหยัด ขององค์กษัตริย์ ผู้เกรียงไกร เรามีแดนดิน
เนาถิ่นอุดม มีลำน้ำยม ชโลมไหล เรามีเขาหลวง ยึดทรงพระที่นั่ง
เรามีโบราณอันยิ่งใหญ่ แหล่งอารยะ วัฒนธรรม แหล่งศิลปกรรม
ของคนไทย มีประเพณีที่สูงส่ง มีลอยกระทง และเล่นไฟ เรามีเสรี
เรามีความสุข ทุกคนสนุก มีน้ำใจ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว
บ้านเมืองของเรา สุขสดใส เรามีหลายหลาก แสนภาคภูมิใจ
เมืองสุโขทัย เอ๋ยเรา

หลังจากที่เล่นเพลงบทสวดดีในหลวงหรือชุดสุโขทัยจบแล้ว นักแสดงจะแนะนำตนเองและ
แนะนำการแสดงว่าที่เล่นอยู่นี้ชื่อการละเล่นว่า “ตีกรับขับทำนอง” อธิบายชื่อเครื่องดนตรีแต่ละ
ประเภทว่ามีที่มาอย่างไรทำไมถึงต้องเรียกชื่อนั้นๆ ยกตัวอย่างเช่น กรับ ที่เรียกว่ากรับเพราะเสียง
มันดังกับ กับ ที่เรียกว่าตะโพน เพราะเสียงมันดัง โทนๆ โพนๆ เป็นต้น เล่าถึงที่มาของเพลงขอทาน
และเล่าความเป็นมาว่าท่านได้ฝึกหัดกรับและเพลงขอทานมาตั้งแต่เมื่อใด ซึ่งลักษณะการพูดจะใช้
ถ้อยคำที่ตลกขบขันและเป็นกันเองกับผู้ชม เพื่อสร้างความประทับใจแก่ผู้ชม

ภาพ 49 : สี่ลาการตีที่รับขับทำนอง-ของครูประทีป สุขโสภณ

5.4 การส่งท้ายการแสดง

หลังจากเล่นเพลงขอทานเสร็จแล้วถ้ามีเวลาเหลือหรือถ้าผู้ชมอยากให้แสดงเพลงอื่นๆ ให้ดูอีกนักแสดงเพลงขอทานก็จะจัดให้ตามที่ขอและในการส่งท้าย ส่วนมากจะอ้อลาและอวยพรผู้ชมด้วยการ “แอ่วเกล้าซอ”

แอ่วเกล้าซอ

ก่อนจะลาจากจร ขออวยพรให้ทุกท่าน มีอายุยืนนาน กว่าร้อยปี
ให้วรรณะผุดผ่อง เปรียบดังทองธรรมชาติ ให้ผิวพรรณผุดผาด
เปล่งราศี ให้ประสบความสำเร็จ นิราศทุกขัณนา โปษะจรงอย่า
มาราวี ให้มีพละกำลัง ประดุจดั่งช้างสาร แคล้วคล่องปฏิภาณ
ดุจเมธี ให้ชื่อเสียงเกรียงไกร ขจรไปทั่วถิ่น สร้างปรากฏ
ให้แผ่นดินนานนับปี ให้มีโชคมีลาภ ให้สุขภาพสมบูรณ์ ให้ทรัพย์สิน
เพิ่มพูนพันทวี ขออภัยสักครั้ง ถ้าผิดพลั้งวาทา ก่อนกล่าวอ้อลา
ณ ที่นี้ ให้ท่านมีสุขสรรเสริญ เพลิดเพลินอุรา พบกันใหม่วันหน้า
ถ้าโอกาสมี ขอลาที ขอให้สุขสวัสดิ์ ทุกท่านเอย

5. ความเชื่อ-โลกทัศน์

การสืบค้นข้อมูลเรื่องความเชื่อ-โลกทัศน์นี้ ทีมผู้วิจัยได้ร่วมกันศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ-โลกทัศน์ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เหนือธรรมชาติ และระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน ด้วยสวรรณคโลกเป็นอำเภอที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน มีวัฒนธรรมประเพณีด้านต่าง ๆ ได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา ประเพณีเกี่ยวกับการกิน และประเพณีท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นจากอดีตสู่ปัจจุบันและยังคงความงดงาม ควรค่าแก่การสืบทอดให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบต่อไป

ทั้งนี้ทีมผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการสืบค้นมาจัดเป็นหมวดหมู่ 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต 2) ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการกินอยู่ 3) ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา และ 4) ประเพณีท้องถิ่นของอำเภอสวรรคโลก โดยผลการศึกษาปรากฏดังนี้

5.1 ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต

วิถีของการเปลี่ยนแปลงยังคงเป็นใหญ่ในทุกสิ่ง คอยกัดกร่อนความเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นเมืองสวรรคโลกอันงดงามให้กลายเป็นอื่นทีละเล็กละน้อย หลงเหลือไว้เพียงวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า อาทิ ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน การบวชหรือแม้กระทั่งประเพณีเกี่ยวกับการตาย และประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น การบูชาแม่โพสพ เป็นต้น

5.1.1 ประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับการเกิด

หลังจากการแต่งงานแล้ว สังคมไทยก็มักจะมีการสร้างบ้านเรือนครอบครัวใหม่ ครอบครัวที่มีบุตรชายหรือบุตรหญิงตัวเล็กๆ เกิดขึ้นมาเป็นสมาชิกใหม่ของครอบครัว ซึ่งบุคคลในครอบครัว พ่อแม่ ต้องมีการเตรียมตัวในการรับสมาชิกใหม่

การเตรียมตัวก่อนคลอด

ตามประเพณีของคนไทยสมัยโบราณ เมื่อภรรยาท้องย่างเข้าเดือนที่ 7 สามาก็เริ่มจัดเตรียมฟืนไว้ใช้ในตอนอยู่ไฟ โดยปกติในสมัยก่อนก็มีการเตรียมฟืนสำหรับใช้กินอยู่แล้ว เพราะเรือนในสมัยนั้นทำเป็นห้องใหญ่ห้องเดียว เป็นทั้งห้องนอน ห้องทำงาน และห้องครัว หญิงหลังคลอดต้องอยู่ไฟในห้องนอน (จึงเรียกการอยู่ไฟว่า “อยู่เดือนไฟ” ต่อมาในสมัยหลัง เมื่อแยกครัวออกจากห้องนอน การอยู่ไฟแบบผิงไฟค่อย ๆ หดไป จึงเรียกการอยู่เดือนไฟเป็น “อยู่เดือน” คือใช้ผ้าให้ความอบอุ่นแก่ร่างกายแทนไฟ)

การจัดห้องคลอด

บนห้องใช้ร่างแหหรือยอ ซึ่งเป็นเพดาน ล้อมด้วยสายสิญจน์ ติดผ้ายันต์กันผี ติดตามแหลว(เฉลว) ที่ร้อยด้วยเชือกที่พันจากต้นคาสดไว้ที่ประตู ฝาตรงไหนเป็นรูเป็นช่องก็ต้องซ่อมแซม บริเวณใต้ถุนบ้าน ถ้าตรงกับห้องคลอดและจะใช้เป็นห้องอยู่เดือนด้วยนั้น ก็จะล้อมด้วยไม้ไผ่ สะด้วยหนามเล็บแมว ซึ่งมีความเชื่อกันว่า ผีกลัวเรื่องการสะหนามก็เพื่อป้องกันผีเป็นเรื่องสำคัญ โดยเฉพาะผีปอบ ในแผ่นดินสุโขทัยเรียกผีปอบว่า “ผีกะ”

ผีกะชอบมากเมื่อมีการเกิดลูกเพราะชอบของสดของคาว เช่นเดียวกับ ผีกระสือที่ชอบกินของสดของคาวเหมือนกัน ชอบกินเลือดในหัวใจของเด็กทารกที่เกิดใหม่ ถ้าไม่ระวังให้ตีมันจะมากล่อมผู้เป็นแม่ให้หลับแล้วบีบคอทารกให้ตายแล้วจึงดูดเลือดกิน ถ้าไม่สะหนามใต้ถุนห้องที่คลอดและอยู่เดือน ผีกะที่มีอายุแก่กล้า จะแปลงตัวเป็นม้าเรียกกันว่า “ผีม้าบ้อง” จะมาวิ่งชน

เสาหรือเสียดีเสาใต้ถุน ถ้าสะดวบน้ำมันไฟ น้ำมันเล็ดแมว ผีก็จะกลัวไม่กล้าเข้าใกล้ ส่วนแหหรือยอน นั้น ถือว่ามีมากกว่าตาผีและตาก็กเล็กกว่าด้วย ตาผีจึงลอดเข้าไปทำอันตรายไม่ได้พวกผีจะมีชุกชุมและเป็นผีที่อันตรายในดินแดนภาคเหนือ รวมทั้งในจังหวัดสุโขทัย บ้านต้นผีหรือบ้านเก่าผีจะนั้น จะต้องเลี้ยงผีพวกนี้ให้ดื้อยาให้อดอยาก ตามปกติอย่างมาก 3 ปี ต้องจัดพิธีเลี้ยงผี มีการฟ้อนให้แก่ผีที่เรียกกันว่า “**ฟ้อนผีมด**” ถ้าไม่ฟ้อนไม่เลี้ยง ผีจะอดอยาก แล้วจะออกไปหากินเอง ไปเข้าสิงคนตามหมู่บ้านซึ่งส่วนมากจะเป็นผู้หญิงเมื่อถูกหมอผีบังคับให้บอกชื่อเจ้าของผีก็จะบอกชื่อผู้เป็นเจ้าของ ของมันเรียกว่า “**ผีขายน้า**” คนที่เป็นเจ้าของจะอับอายมาก เพราะการเป็นผีกะส่วนใหญ่มักจะไม่เปิดเผยให้ใครทราบ นอกเสียจากตระกูลผีด้วยกันเท่านั้น

การสังเกตว่าใครเป็นผีกะให้สังเกตนกฮูกหรือนกเค้า จะมีนกเค้าชนิดหนึ่งเรียกว่า **นกเค้าผีกะ**ตามนิทานเล่าสืบกันมาว่า นกเค้ากับผีกะเคยเป็นมิตรกันมาก่อนต่อมาผีดุใจกันจึงเป็นศัตรูกันตั้งแต่นั้นมา เมื่อผีกะจะไปทางไหนจะไปบ้านใคร นกเค้าสามารถรู้ได้จึงล่วงหน้าไปก่อนเพื่อร้องบอกให้คนได้ทราบ ถ้านกเค้าร้องบอกสักประเดี๋ยวเดียว จะเห็นคนที่เป็นผีกะโผล่มาให้เห็น อีกวิธีหนึ่งการดูว่าผู้หญิงเป็นผีกะหรือไม่ คือ ผู้หญิงคนนั้นจะสวยแบบที่เรียกว่า “**งามขำ**” ยิ่งดี ยิ่งเด่น ยิ่งเย็นยิ่งสวย บ่าว (ชายหนุ่ม)ทั้งหลายที่ใฝ่ในการเที่ยวสาวต้องสอบถามข่าวในเวลากลางคืน หากพบหญิงใดที่สวยซึ่งตั้งใจให้ไหลหลง สองแฉกแดงเรื่อใสเนียน ยิ่งดียิ่งสวย ลักษณะดังกล่าวมาแล้วนั้น เชื่อกันว่าหญิงนั้นมักเป็นผีกะ สิ่งที่ทำให้แฉกทั้งสองข้างแดงเรื่อ ดังผลมะปรางสุกเดือนเจ็ดก็เพราะมีมกฏะ คือลิง 2 ตัว นั่งยอหัวอยู่บนไหล่ทั้ง 2 คอยแลบเลียผิวแฉกให้สดใสนั่นทั่วไปไม่สามารถจะมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า แต่ทว่าหมอผีที่มีวิชาเก่งกล้า ท่องบ่นด้วยมนต์คาถาแล้วก็หัวลงผ่านระหว่างขาตัวเอง มองดูจะเห็นเป็นลิงคู้นั่งอยู่ นอกจากนั้นผีกะก็ยังจำแลงแปลงกายให้คล้ายกับสัตว์ได้อีกหลายชนิด เช่น เป็นแมวดำ หมาดำ เป็นม้า จะว่าเป็นม้าอาชาาก็ไม่เป็นสีดำมักจะ แดงแปลงตัวในตอนหัวค่ำ จะประจำอยู่ตามขอยมิดเป็นม้าสีขาว วิ่งเข้าวิ่งออกคล้ายกับเสียงวิ่งของวัวควาย เล่ากันถึงวิธีแปลงกาย เป็นม้าของผีกะ มันจะใช้แขนพับครึ่ง ยกสูงให้เป็นหัว ใช้มือตัวเป็นใบหู ถ้ารู้ว่ามีใครแอบดูหน้าจะไม่ชอบแต่จะเอาส่วนกันให้ดูแทนการสับต่อหรือการรับมรดกตกทอดร่วมเป็นตระกูลผีกะ ตกอยู่กับฝ่ายหญิง ฝ่ายชายจะไม่ค่อยรู้ในเรื่องนี้ และหญิงชายใดที่แต่งงานได้เสียกับคนที่เป็นผีกะ ได้นอนกับสาว กินข้าวร่วมไหเพียง 7 ไห ก็ถือว่าได้เป็นตระกูลสายผีกะไปแล้ว

เจ็บท้องและการคลอด

เมื่อถึงกำหนดเดือนหรือกำหนดวันมาคลอด หญิงท้องแก่เริ่มเจ็บท้อง เมื่อคนในบ้านรู้จะรีบช่วยกันจัดเตรียมห้อง เปิดช่อง เปิดหีบเปิดตู้ ไชกุญแจ ถอดกลอน แล้วจึงม้วนที่นอนสำหรับไว้อิงบางแห่งทำราวหรือแขวนเชือกไว้เป็นที่จับ จากนั้นจึงไปบอกหมอตำแยให้รับทราบแล้วเชิญมา ในช่วงนี้ใครจะไปยืนขวางประตูหรือคาบันใดไม่ได้ เพื่อต้องการให้เป็นเคล็ดว่า จะได้เกิดง่ายไม่ค้างคา แม้แต่การพูดการจา ก็ไม่ให้พูดไปในทำนองว่า เกิดยาก คลอดยาก ค้างคาอะไรอย่างนี้ เข้าไปในที่ทำการนอนเป็นการลองปากลองคอ กลัวว่าจะเป็นเหตุให้เป็นจริงขึ้นมาได้ หญิงมีครรภ์ท้องมานานอย่าได้ผ่านเข้าเยี่ยมตอนนี้ เพราะเคล็ดเขามีว่าเด็กในท้องจะอายุกัน แล้วจะพลันไม่ยอมออก ไม่ยอมคลอด อีกอย่างหนึ่งผู้ชายที่เป็นสามีหากเคยได้ฝังเสาฝังหลักหรือตอกตะปู ใหนักดู ถ้ารู้ให้ถอดถอนคงเพื่อกันการติดการยึด เด็กในท้องจะได้โยกคลอนเกิดง่ายไม่ทรมาน ชันข้าว ชันตั้ง เงินค่าครูของหมอตำแยนั้นไม่มี หลังจากท้องออกเดือนแล้ว จึงแต่งด้าเป็นเครื่องสระเกล้าด้าหัว มีน้ำขมิ้น

สั้มป่อย ข้าวสาร หมาก พลุ บุหรี่ เมี่ยง เงินติดเป็นยอตเป็นปลาย แล้วแต่ฐานะ ไม่มีกำหนดว่ารายละเอียดใด นอกจากนี้เมื่อถึงวันปีใหม่ สงกรานต์ ลูกหลานจะพากันไปดำหัว ทานขันข้าวหมอดำแยเป็น ประจำทุกปี

ถ้าหากว่า มีเหตุขัดข้องทำให้คลอดยาก ทำให้แม่ลำบาก เพราะเด็กไม่ยอมคลอดออกมาง่าย ๆ ก็ต้องพึ่งพาหมอให้ช่วยมนต์คาถา โดยใช้คาถาบทที่ชื่อว่า “คาถาสะเดาะ” คาถานี้ใช้สะเดาะให้คนเกิดลูกง่าย หรือสะเดาะก้างที่ติดคอ มักจะเป็นคำที่สัปดน หมอท่องมนต์ ก็ท่องบ่นให้เสียงดัง คนที่ได้ฟัง ก็อดที่จะขำและหัวเราะไม่ได้ ท่องมนต์ไปแล้วเสกน้ำให้หญิงท้องกินสักอีกสองอีกแล้ว จึงใช้น้ำมนต์ลูบท้องของหญิงท้อง ตั้งแต่อกกลงไปถึงสะดือ เวลาลูบน้ำมนต์ตามที่เคยยึดถือ คือให้ลูบด้วยมือที่เดียวอย่าหยุดระหว่างกึ่งกลาง และห้ามลูบจากข้างล่างขึ้นไปข้างบน การเจ็บท้องเกิดลูกของผู้หญิงจะต้องทนทรมาน บางคนร้องเรียกหาแต่พ่อแม่ ผู้หญิงที่ผ่านการเกิดลูกมาแล้วจะรู้ถึงบุญคุณของพ่อแม่ที่เคยให้กำเนิดตนมา ดังคำที่พูดกันไว้ว่า หญิงจะรู้ซึ่งถึงบุญคุณพ่อแม่ก็ตอนที่เจ็บท้องเกิดลูกนั่นเอง

การปฏิบัติหลังคลอด

เมื่อยามเกิดตอนเด็กหลุดออกมาตกถึงพื้น เรียกกันว่า ตกฟาก เวลายามที่เกิดนี้ก็ต้องจดจำไว้ให้ดี ถ้าเป็นกลางวันก็จะดูพระอาทิตย์ว่าเป็นกี่โมงก็ยาม ถ้าเป็นกลางคืนก็จะกำหนดเอาการขึ้นของไก่ เมื่อจดจำไว้ดีแล้ว วันต่อมาจึงไปหาพระตามวัด ให้พระเขียนชะตาวันเดือนปี ยามที่เกิด ลงในใบลานหรือใบตาลเก็บใส่กระบอกไม้ไผ่

เมื่อเด็กเกิดออกมาแล้ว ผู้ที่คอยช่วยหมอดำแยก็ต้องกตท้องหญิงครรภ์แก่ไว้ให้ดี เพื่อป้องกันรกบิน ถ้าดูเหมือนว่ารกขึ้นสูง จะใช้ไม้คานขวางกตตรงลิ้นปี่ไว้เพื่อไม่ให้รกบินขึ้น ซึ่งกลัวกันว่ารกจะขึ้นปิดลิ้นหัวใจ ทำให้หายใจไม่ออกและทำให้เสียชีวิต เพราะอันตรายจากรกเลื่อนตัวขึ้นด้านบนเกิดขึ้นเป็นประจำ ถ้าหากรกไม่ออก ให้เอาใบพลูมาฉนวนแล้วแห่หมุนในคอผู้เป็นแม่ ถ้าอาเจียนรูกจะออก ถ้ายังไม่ออกให้เอาหมอนหนุนหลังไปมารกจะออก ถ้ายังไม่ออกให้ใช้มือกด ๒ ข้าง ถ้ายังไม่ออกก็ต้องไปหาหมอพ่อเลี้ยงคาถาสะเดาะน้ำมนต์ให้กิน ถ้ารกยังไม่ออกหมอดำแยจะยังไม่ตัดสายสะดือ เพราะกลัวว่าสายรกจะหลุดเข้าข้างใน ผู้เป็นแม่อาจตาย เพราะรกขึ้นไปปิดหัวใจ สายรกทางล้านนาเรียกว่า สายแห่ ถ้าเด็กเกิดมาเป็นผู้ชาย ตอนที่เกิดออกมาสายแห่คล้องคออยู่ ทำนายว่าจะได้บวชเรียนในพระพุทธศาสนา

จากนั้นหมอดำแยจะอุ้มเด็กพร้อมกับล้างปาก เอาน้ำเมือกออกจากคอให้หมด ถ้าล้างน้ำเมือกออกไม่หมด เมื่อเด็กโตขึ้นมักจะพูด เสียงแหบเครือไม่กังวาน และจะทำให้เป็นหืดหอบได้ง่าย หลังจากล้างน้ำเมือกออกแล้ว ถ้าเด็กยังไม่ร้องก็ต้องพยายามทำให้เด็กร้องให้ได้โดยใช้มือตีที่ก้น หรือใช้กระดิ่งพัด ถ้ายังไม่ร้องให้ใช้เหล็กเผาไฟนาบไปที่รัก เพื่อความร้อนจะได้ผ่านไปถึงเด็ก เด็กจะร้อง แต่ถ้าไม่ร้องจริงๆ เด็กนั้นมักจะไม่วอด เมื่อเด็กร้องให้แล้วให้เอาผ้าห่อเด็กไว้ก่อน หลังจากนั้นเมื่อรกออกมาแล้วก็เป็นที่เบาใจ แม่ก็ต้องนอนพักผ่อนเพราะอ่อนเพลียจากการเกิด ปลอ่ยให้หมอดำแยจัดการกับรกและสายสะดือเด็กต่อไป

เมื่อตัดสายรกแล้วจะอาบน้ำให้เด็กด้วยน้ำอุ่น โดยหมอดำแยจะเอาเด็กนอนบนหน้าแข้งเอาหัวเด็กหันไปทางปลายเท้า แล้วจึงชำระล้าง พร้อมกับดัดแขนดัดขาเด็กให้ตรงให้สวย ถ้าดัดในตอนนั้นแข้งขาเด็กจะไม่โก่ง คือถ้าขาเด็กโค้งออกด้านนอก เมื่อโตขึ้นน่าจะจะไม่สวย มีการบีบ

ตั้งจุมูกเด็กเพื่อให้โต้งแหลม จุมูกจะได้ไม่แฟบ คือจะตบแต่งอะไรส่วนไหนก็ทำตอนอาบน้ำนี้แหละ การอาบน้ำบนหน้าแข้งคงเป็นความสะดวกในสมัยนั้น การป้อนข้าวเด็กจะป้อนบนหน้าแข้งแต่จะหันหัวเด็กมาทางเข้า

ขายเด็กทารก

เมื่ออาบน้ำเด็กเสร็จแล้ว จะนำเด็กห่อผ้าใส่กระดังไปขายที่หัวบันได โดยวางเด็กไว้แล้วกล่าวว่า “ถ้าเป็นลูกผีทั้งหลาย เช่น ผีจอมปลวก ผีบวกควายก็ให้เอาไป” แล้วรีบพูดต่อว่า “แต่เด็กนี้เป็นลูกข้า ข้าจะเอา” แล้วจึงยกกระดังเข้าไปในห้องที่จัดไว้ การทำพิธีขายลูกดังกล่าวคงเป็นการหลอกผีนั่นเอง เมื่อยกเข้าไปในห้องแล้วใช้ผ้าห่มวางซ้อนกัน ทำเป็นวงกลมที่ขอบกระดัง เปิดเป็นช่องกลมด้านบนไว้เล็กน้อย คลุมด้วยผ้าขาวบางหรือเศษมุ้ง บางครั้งใช้ร่างแหหรือยอข้างบน เป็นการป้องกันผี

บ่มผิวทารก

การให้ทารกนอนในกระดัง ใช้ผ้าวงรอบขอบกระดัง แล้วคลุมด้วยผ้าโปร่งกันแมลงเพื่อบ่มผิวทารกให้อุ่นให้ร้อน การบ่มผิววิธีนี้เรียกกันว่า “อูก” เมื่อนานวันเข้าผิวหนังชั้นนอกของเด็กจะลอกออก เรียกผิวหนังชั้นนอกนี้ว่า หนังในท้องไม่ใช่หนังจริง เมื่อลอกหนังสีแดง ออกเป็นหนังสีขาวเชื่อว่าผิวหนังเด็กจะดี ถ้าไม่ทำการอูกตัว ดังกล่าว เมื่อโตขึ้นเด็กมักจะเป็นโรคผิวหนัง หรือผิวกระด้างกระดำ ผิวไม่สวย

การฝังรก

หลังจากจัดการเรื่องเด็กเรียบร้อยแล้ว หมอตำแยจะล้างทำความสะอาดรก ถ้าไม่ล้างให้สะอาด เด็กจะเกิดเม็ดผดผื่นคัน เนื้อตัวคูไม่คอยสะอาดไปด้วย เสร็จแล้วห่อด้วยใบตองส่วนหาง ที่เรียกว่า หางตอง แล้วใช้เข็มเย็บผ้าปักลงไปบนท้องรก เชื่อว่าต่อไป ในภายภาคหน้าเด็กจะฉลาดมีปัญญาเฉียบแหลมเหมือนเข็ม พ่อของเด็กจะเป็นผู้ฝังรก จะไม่นิยมนำไปฝังโคนต้นไม้ เชื่อว่าเมื่อเด็กโตขึ้น กำลังชนจะชอบปีนต้นไม้ จึงนิยมนำไปฝังใต้บันไดบ้าน ถึงเด็กจะชอบขึ้นลงเล่นบันได หากตกบันไดเด็กจะไม่เป็นอันตรายมาก เท่ากับตกต้นไม้ การจับท้องรกตอนนำไปฝังต้องจับให้ถูกข้าง คือใช้มือขวาจับ เด็กจะได้ถนัดมือขวา ถ้าใช้มือซ้ายจับ เด็กจะถนัดมือซ้าย ประเพณีในภาคกลางจะไม่ฝังรกในทันที แต่เก็บรกไว้ในหม้อ เอาเกลือโรยข้างบนตั้งไว้ที่เตาไฟครบ 3 วันแล้วจึงจะนำไปฝัง

ส่วนสายสะดือที่ติดอยู่กับตัวเด็กเมื่อถึงกำหนดหลุดออก พ่อแม่จะนำไปตากแห้งแล้วห่อผ้าขาวเก็บไว้ เมื่อมีพี่น้องด้วยกันหลายคน จะนำสายสะดือรวมกันแช่น้ำให้ลูกๆ ทุกคนดื่ม เชื่อว่าพี่น้องจะรักกันไม่ทะเลาะกัน มีกิจการงานสิ่งใดจะคอยช่วยเหลือกันเสมอ ในกรณีที่แม่เลี้ยงลูกไม่ติด เช่น เคยมีมาแล้วแต่ตายไปหมดไม่ได้เลี้ยง หมอตำแยจะทำเคล็ดให้เมื่อเด็กคลอดออกมาหลังจากที่ตัดสายสะดือแล้ว จะนำสุมปลามาครอบเด็กไว้พร้อมกับพูดว่า “นุ่นปลา นุ่นปลา มีเยาะเยะเลย” แล้วจึงนำไปอาบน้ำ เชื่อว่าเมื่อโตทำดังนี้แล้ว เด็กจะไม่ตายอีกเหมือนลูกคนก่อน ๆ การทำเคล็ด ป้องกันเด็กเป็นลมชัก เรียกกันว่า “ลมขึ้น” เมื่อตัดสายสะดือแล้ว ยังไม่ได้อาบน้ำ หมอตำแยจะอุ้มเด็กไปที่เสาเรือน ตรงเสาตั้ง แล้วชูเด็กขึ้นจนสุดแขนทำท่าทำเด็กให้ดูเหมือนกับจะป็นเสา พร้อมพูดขึ้นว่า “ถ้าอยากขึ้นก็ขึ้นไป เอ้า ขึ้นไป ขึ้นไป” แล้วจึงนำมาอาบน้ำ เชื่อว่าเมื่อได้ทำอย่างนี้แล้ว เด็กคนนั้นจะไม่เป็นลมชัก

การทำเคล็ดเพื่อไม่ให้เด็กเป็นเด็กปัญญาอ่อน ก่อนที่จะเอาเด็กมานอนในกระดัง ให้เอาใบตองมาปูในกระดัง แล้วจึงปูผ้าทับลงไป แล้วให้เด็กนอน เชื่อว่าต่อไปเด็กจะไม่โง่ แต่จะเป็นคนฉลาด

อาหารทารกและวิธีเพิ่มน้ำนมสำหรับแม่หลังคลอด

หลังจากคลอดแล้ว แม่บางคนยังไม่มีน้ำนมสำหรับเลี้ยงทารก เมื่อไม่แน่ใจว่าจะมีน้ำนมหรือไม่ ก็จะหาสมุนไพรที่ทำให้เกิดน้ำนม หรือของอย่างอื่นตามที่เชื่อต่อ ๆ กันมา เมื่อมีน้ำนม น้ำนมแรกจะมีสีเหลืองเชื่อกันว่าเป็นน้ำนมเสีย จะบีบทิ้งก่อน จนเห็นเป็นสีขาวแล้วจึงให้ลูกดูด การที่ไม่มีน้ำนมให้ลูก สมัยก่อนเป็นเรื่องที่น่ากังวลของผู้เป็นแม่มาก ปัจจุบันนี้คงไม่เกิดปัญหาอะไร เพราะให้ทารกดื่มน้ำนมสัตว์แทนนมแม่ได้ แต่สมัยโบราณนับว่าเป็นเรื่องใหญ่ทีเดียวถ้าคลอดหลายวันแล้ว แม่ไม่มีน้ำนม ก็ต้องอุ้มเด็กไปหาหญิงที่คลอดลูกในช่วงเดียวกัน หรือไปอ้อนวอนขอให้ผู้หญิงนั้นมาที่บ้าน เพื่อให้นมแก่ลูก แต่โดยมากหญิงทั่วไปไม่มีใครรังเกียจที่จะให้ดื่มนมร่วมกัน คงสงสารเด็กมากกว่าอย่างอื่น

ด้วยเหตุนี้จึง ทำให้หมอพื้นบ้านค้นหาตำรายาสมุนไพรที่กินแล้วทำให้มีน้ำนมหลังจากที่เกิดลูกแล้วสัก 2 วัน ให้เอาหัวปลีมาต้มกิน บางตำราก็ว่า ข้าวขนุนที่เขาปลิดลูกแล้ว แต่ยังเหลือหัวติดกับต้น นำมาต้มกินน้ำ จะทำให้มีน้ำนม ให้ลูกกินอย่างอุดมสมบูรณ์ สมัยก่อนเมื่อคลอด ได้ 6-7 วัน ก็จะให้อาหารแก่ทารกแล้ว อาจจะให้กล้วยน้ำว้าก่อน จากนั้นจึงจะให้ข้าวผสมลงไปด้วย บางรายเมื่อเด็กร้องไห้บ่อยๆ คิดว่าเด็กหิวเพราะน้ำนมไม่อยู่ท้อง จึงทำให้เด็กร้องไห้ หลังเกิด 3-4 วันก็ให้อาหารแก่ทารก เพื่อต้องการให้เด็กหลับนาน ๆ ไม่ร้องไห้รบกวน

เด็กตายหลังคลอด

ถ้าเด็กตายหลังจากเกิดแล้ว 3 วัน 7 วัน ขึ้นไป ก่อนที่จะนำเด็กไปฝังพ่อแม่จะร้องไห้บอกกับศพเด็กว่าให้วิญญาณของลูก จงมาเข้าท้องของแม่ จะได้เป็นแม่เป็นลูกกันอีก โดยทั่วไปเชื่อว่าเด็กที่ตายในช่วงนี้จะเกิดใหม่ได้เร็ว ดังนั้นเพื่อเป็นการพิสูจน์จะใช้ปูนแดงหรือบิหม้อป้ายกันเด็กให้เป็นเครื่องหมาย ที่ใช้บิหม้อคงเพราะเป็นของที่หาได้ง่าย เมื่อมีลูกคนต่อไป ถ้ามีปานดำ หรือปานแดงที่กัน เชื่อว่าเป็นลูกคนก่อนมาเกิดใหม่

การฝังศพเด็กจะไม่ค่อยพิธีพิถันมากเท่าใด ใช้ผ้าห่อศพแล้วนำไปฝังที่ป่าช้า ถ้าเด็กอายุเป็นเดือนขึ้นไป จะใช้เปลของเด็กนั้น ใส่ศพหามไปฝังที่ป่าช้า บนปากหลุมใช้เปลครอบติดหลัก เพื่อเป็นเครื่องหมายว่าเป็นหลุมฝังศพเด็กและเพื่อกันหมาขุดคุ้ยด้วย คนในภาคเหนือจะไม่ค่อยกลัวผีเด็กไม่เหมือนกับทางภาคกลางที่ต้องให้หมอเวทมนตร์ห้ามขนั้นศพ แล้วบรรจุลงหม้อที่ลงยันต์ตรีนิสิงเห ปิดด้วยผ้าขาว ผูกด้วยสายสิญจน์ แล้วจึงนำไปฝัง คงกลัวว่าผีเด็กจะมารบกวน ต่างกับล้านนาที่บอกให้วิญญาณเด็กมาเข้าท้องเป็นลูกเป็นแม่กันใหม่ ระหว่างที่ลูกยังเล็กอยู่ในเดือนนี้ พ่อแม่ต้องระวังภัยอันตรายจะเกิดมีขึ้นหลายอย่างหลายประการ พระเครื่องที่เชื่อว่ามีจะมารบกวน หยอกล้อเด็กให้ร้องไห้ เช่น พระสิบสองพระร้อนหน้ายักษ์ เป็นต้น ต้องอาราธนาออกไปไว้นอกชายคาบ้าน โดยมากจะเก็บไว้ที่ค้ำเพ็อง (โรงเรือนหรือที่สำหรับเก็บฟางข้าว) หรือนำไปฝากเพื่อนบ้านไว้

อุปกรณ์ที่ต้องเตรียมไว้สำหรับใช้หลังคลอด

ห้องนอนนั้นไม่ต้องพูดถึง ดูเหมือนจะเป็นของหญิงหลังคลอดทั้งห้อง การจัดเตรียมห้องก็ดังที่เคยกล่าวไปแล้ว คือใช้แห หรือยอที่ทางเหนือเรียกว่า “จำ” ซึ่งเป็นเพดานข้างบน ข้างฝาพื้นปากที่เป็นช่องเป็นรูก็ต้องหาหนามมาสะไว้ ส่วนใหญ่จะใช้หนามเล็บแมว ฝาตรงไหนที่เป็นช่องที่พอจะปิดได้ก็ปิด ประตูห้องก็ต้องติดเฉลว ๓ ชั้นบ้าง ๗ ชั้นบ้าง (เฉลว ทางเหนือเรียก ตาแหลว แหลวคือเหยี่ยว ตาของเหยี่ยวคมและมีเลนส์ที่ไว สามารถมองเห็นได้ไกล) ที่ติดตาแหลวตาเหยี่ยวก็เพื่อให้ช่วยดูแลรักษาป้องกันผี ผีมาทางไหนตาแหลวจะได้มองเห็นหมด แล้วจะได้บอกสิ่งป้องกันภัยอย่างอื่นให้ระวัง

ตาแหลว (เฉลว)

นอกจากการเตรียมห้องก็ต้องเตรียมของใช้ ได้แก่ ผ้ามัดหัว สำหรับโพกหัว ทั้งกลางวันและกลางคืน เพื่อป้องกันลมขึ้นหัว ผ้าคาดท้องเพื่อป้องกันไม่ให้ท้องใหญ่และเพื่อให้มดลูกเข้าอยู่เร็ว ถือกันว่า ถ้าคาดท้องมดลูกจะได้ต้อม (แฟบ) แห้ง ถ้าไม่คาดท้อง ระหว่างที่อยู่เดือนจะเป็นท้องตกปง คือ ท้องหย่อนในภายหลังผ้าอ้อมโดยมากจะฉีกเอาจากผ้าชิ้นเก่าของแม่ หม้อต้อมสำหรับน้ำปูเลย ไพล และต้มยาต่างๆ มุ้ง และยาหอมยาต้ม ม้วนที่นอนไว้สำหรับให้แม่กำเดือนพึงเอนหลัง ตะเกียงน้ำมันก๊าด อู่ (เปล) ไม้ไผ่ ตะกรุด ป้องกันผี มหาหิงค์ซึ่งเป็นยาป้องกันและรักษาท้องเด็ก

5.1.2 ประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับการเจ็บป่วย

การ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นสิ่งที่ธรรมชาติกำหนดมาสำหรับชีวิตมนุษย์โดยเท่าเทียมกันดังมีคำกล่าวที่ว่า “มรณัง อนติโต” คือเราจะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้ ธรรมชาติของน้ำ คือ ความเหลว ธรรมชาติของคน คือความตาย แม้ว่าการตายจะเป็นสิ่งที่มนุษย์เกรงกันมาก แต่ก็ไม่เคยมีใครหลีกเลี่ยงพ้นได้ มีผู้คนเป็นจำนวนมากพยายามคิดค้นหาตัวยา หรือหนทางที่จะให้มีชีวิตอยู่อมตะแต่ยังไม่เคยมีใครประสบความสำเร็จ ฉะนั้นเมื่อมนุษย์ทุกคนมีความตายเป็นของคู่กับการเกิด จึงไม่ควรเกรงกลัวกับความตายจนเกินเหตุ แต่สิ่งที่ควรคำนึงคือ การกระทำขณะเมื่อยังมีชีวิตอยู่ ควรพิจารณาว่าเราได้ประกอบคุณงามความดีและสร้างบุญกุศลเอาไว้ได้มากน้อยแค่ไหนในช่วงที่มีโอกาสเหลืออยู่พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเจ็บป่วย มีอยู่หลายอย่าง อาทิ พิธีทำบุญต่ออายุ การชักบังสุกุลเป็น การบอกหนทางผู้ป่วย การปั้นตุ๊กตาเสียบบาล และการเป่าหรือการพนเพื่อรักษาโรค

พิธีทำบุญต่ออายุ

ในสมัยโบราณ เมื่อมีผู้ป่วยหนักเห็นว่าจะมีโอกาสรอดได้น้อย บรรดาญาติๆ หรือลูกหลาน จะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดพุทธมนต์บทโพชฌงค์ และชักบังสุกุล นอกจากนี้ยังมีพิธีทำบุญต่ออายุให้แก่คนชราทั่วๆ ไป ซึ่งลูกหลานจะเป็นผู้จัดให้ คือกระทำการก่อนที่จะเจ็บป่วยถึงขั้นล้มหมอนนอนเสื่อ ส่วนใหญ่เป็นการทำพิธีทางศาสนา คือนิมนต์พระมาสวดพระปริตรและทำบุญอุทิศส่วนกุศล โดยมากลูกหลานจะกระทำให้ทุก ๆ ปี หรือทุก ๆ 5 ปี ประเด็นนี้แล้วแต่ความสะดวกและเห็นสมควร

การสวดโพชฌงค์ หรือ การสวดหลักธรรมขั้นสูงอันเป็นองค์แห่งธรรมเครื่องตรัสรู้ ซึ่งพระอริยเจ้า เมื่อระลึกถึงจะสามารถคลายความทุกข์เวทนาในเวลาอาพาธนั้นได้ ดังมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพุทธตำนาน ดังนี้

เมื่อคราวที่พระมหากัสสปะแลพระโมคคัลลานะอาพาธ พระพุทธองค์ทรงตรัสเทศนาบทโพชฌงค์โปรด ทำให้พระอริยเจ้าทั้งสองคลายจากความทุกข์เวทนาหายอาพาธ อีกคราวหนึ่งเมื่อพระพุทธองค์ทรงประจวร ได้ตรัสให้พระมหาจุณฑะแสดงบทโพชฌงค์ให้ฟังซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงหายประชวรเช่นกัน

การชักบังสุกุลเป็น

สำหรับการชักบังสุกุลเป็น คือการให้พระสงฆ์ที่ได้รับความเลื่อมใสศรัทธาจากพุทธศาสนิกชนนำผ้ามาคลุมร่างคนเจ็บไว้ทั้งตัว แล้วจับชายผ้า พร้อมทั้งกล่าวคาถาเป็นภาษาบาลีว่า

อะจิรัง วะตะยัง กาโย

ปะฐะวัง อะธิเสสสะติ

อุทโทอะเปตะวัญญาโน

นิรัตถังวะ กะลิงคะรัง ฯ

แปลใจความได้ว่า กายนี้ไม่นานหนอจักเป็นของเปล่าๆ ปราศจากวิญญาณ หทัยแผ่นดิน ดังท่อนไม้อันหาประโยชน์มิได้นั้นๆ

การชักบังสุกุลเป็น เป็นการช่วยให้คนที่กำลังมีความทุกข์ใจ คนป่วยหรือคนชรา มีกำลังใจดีขึ้นทั้งจากบทสวดของผู้ทำพิธีและการที่ลูกหลานมาอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันด้วยความรักและระลึกถึงว่าคนชราผู้นี้เคยเป็นดังร่มโพธิ์ร่มไทรที่เคยให้ความร่มเย็นแก่ลูกหลาน หากคนชราถูกปล่อยให้อยู่ตามลำพัง โดยเฉพาะเมื่อยามเจ็บป่วยจะขาดกำลังใจเป็นอย่างมาก

ด้วยเหตุนี้ประเพณีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดพุทธมนต์บทโพชฌงค์และชักบังสุกุลเป็นแก่ผู้ที่กำลังป่วยหนักจึงกระทำสืบเนื่องกันมาล้วนแต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำบุญและสร้างขวัญกำลังใจทั้งสิ้น

บางคนเมื่อเจ็บป่วยหนัก อาจจะทำบุญต่ออายุด้วยการปล่อยนกปล่อยปลาปล่อยเต่า บางทีก็ไปซื้อสัตว์เป็นๆ จำพวกเป็ด ไก่ หมู วัวควาย ที่เขากำลังจะฆ่าไปปล่อย ถือเป็นการไถ่อายุ

การบอกหนทางผู้ป่วย

ไม่ว่าจะกระทำพิธีต่ออายุหรือพยายามรักษาพยาบาลอย่างไรก็ตาม เมื่อถึงกำหนดแห่งการสิ้นอายุขัย ทุกคนก็ต้องตายละสังขารไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เมื่อคนป่วยหนักใกล้จะหมดลมหายใจ ญาติพี่น้องจะจัดเตรียมกรวยสำหรับใส่ดอกไม้ธูปเทียน ซึ่งทำจากใบตองนำมาใส่มือให้แก่ผู้ป่วยที่พนมไว้และทำการบอกหนทาง คือ บอกหรือกระซิบข้างหูว่าให้นึกถึงพระอรหันต์ หรือภavana อรหัง สัมมา ฯลฯ

เหตุแห่งการบอกหนทางเช่นนี้เพราะมีความเชื่อกันว่า คนเราเมื่อจะหมดลมหายใจวิญญาณจะออกจากร่าง แต่จะไปสู่สุคติหรือทุกข์คติ ย่อมขึ้นอยู่กับจิตสำนึกครั้งสุดท้าย การบอกหนทางแก่ผู้ตายก็เพื่อให้ดวงวิญญาณได้ไปสู่สุคติหรือสู่สัมปรายภพ คือภพใหม่ที่ดี

มีคตินิยมเกี่ยวกับเรื่องกรวยดอกไม้ธูปเทียนและการบอกหนทางแก่ผู้ตายอยู่ว่า พรานป่าผู้หนึ่งเมื่อมีชีวิตอยู่ได้ล่าสัตว์ขายเป็นอาชีพ ครั้นเมื่อเจ็บหนักใกล้จะหมดลมหายใจได้เห็นวิญญาณของสัตว์ที่ตนเคยฆ่าจำนวนมากมาปรากฏอยู่ตรงหน้าจึงเกิดความสะดุ้งหวาดกลัวต่ออกุศลที่

กระทำไว้พรานได้บอกเรื่องราวแก่ภิกษุลูกชายของตน ภิกษุผู้เป็นลูกชายของพรานได้ให้บิดาพนมมือ แล้วจัดกรวยดอกไม้ธูปเทียนใส่ในมือเพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องบูชาพระรัตนตรัย ครั้นเมื่อบิดาใกล้จะหมดลมหายใจภิกษุได้เตือนให้บิดาของตนรำลึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัย โดยกล่าวคำว่า

สัมมา อรหัง หรือ สัมมา สัมพุทโธให้นึกถึงพระอรหันต์

คนเจ็บใกล้หมดลมหายใจเราเรียกว่าอยู่ในช่วงใกล้มรณญาณ โสตประสาธ และจักขุประสาธ (หูและตา) ยังไม่ดับสนิทเมื่อเห็นอาการว่าใกล้จะหยุดหายใจ ให้พยายามดูแล ใกล้ชิดนำกรวยดอกไม้ธูปเทียนที่จัดเตรียมไว้ใส่มือพนม พร้อมบอกหนทางแก่คนเจ็บ คนโบราณเชื่อว่าควรให้คนป่วยได้ใส่เสื้อผ้าชุดใหม่และนำเงินติดกระเป๋าคือให้ด้วยเพราะเมื่อดวงวิญญาณออกจากร่างแล้ว จะได้ใส่เสื้อผ้าชุดใหม่และมีเงินทองติดกระเป๋าสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปสู่โลกของวิญญาณ ในสมัยโบราณมีความเชื่อว่าการที่คนตายก็เพราะผีมาเอาชีวิตไป

การปั้นตุ๊กตาเสียบกบาล

ในสมัยโบราณเวลามีคนเจ็บป่วย อาการหนัก ใกล้ตาย คนโบราณเชื่อว่า ผีจะมาเอาตัวไปหรือยมทูตจะมารับวิญญาณไป การช่วยเหลือจากอาการเจ็บป่วยทำได้ 2 วิธี คือการรักษาทางร่างกาย คือการให้แพทย์รักษา และการรักษาโดยความเชื่อของท้องถิ่น สิ่งหนึ่งคือ การแจ้งหรือบอกไม่ให้นำตัวไป โดยปั้นตุ๊กตาดินให้เป็นเพศเดียวกับคนที่ใกล้ตาย เรียกว่าตุ๊กตาเสียบกบาล

จากการสัมภาษณ์ คุณลุงเกศอนงค์ พุนดี ท่านได้เล่าให้ฟังว่า ตุ๊กตาเสียบกบาลเป็นตุ๊กตาดินเผาเคลือบสมัยสุโขทัย มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 19-20 ขุดค้นพบได้มากในบริเวณบ้านเกาะน้อย อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ส่วนใหญ่ตุ๊กตาเสียบกบาลจะปั้นเป็นรูปผู้หญิงโดยที่มีมือถือของใช้อยู่หรือเป็นผู้หญิงอุ้มเด็ก และตุ๊กตาเสียบกบาลยังมีรูปแบบตามยศศักดิ์ของผู้เป็นเจ้าของ เช่น ก่อนออกศึกโหรทำนายทายทักว่า มีเคราะห์ก็จะทำการปั้นตุ๊กตาเสียบกบาลเป็นรูปต่างๆ เช่น พระยาขี่ม้า จากนั้นจะหักคอตุ๊กตาทิ้งแล้วนำตัวไปฝังตามที่เห็นว่าเหมาะสม ส่วนใหญ่จะฝังใต้ต้นไม้ใหญ่ หรือฝังริมน้ำ ส่วนหัวก็จะเอาไปฝังเช่นกัน แต่ฝังในที่ที่ห่างกันเพื่อแก้เคล็ดตามความเชื่อ หรือในกรณีมีคนเจ็บป่วยใกล้ตาย ชาวบ้านก็จะพยายามหาวิธีไม่ให้ผีมาเอาชีวิตคนป่วยไปได้ เลยเกิดการปั้นตุ๊กตาขึ้นมากให้เป็นเพศเดียวกับคนที่ใกล้ตาย แล้วหักคอตุ๊กตาตัวนั้นเสีย ทำพิธีเสียบกบาลแล้วเอาไปวางไว้ที่ทางสามแพร่งหรือลอยน้ำไป เป็นกลอุบายหลอกผีโดยใช้ตุ๊กตาเป็นตัวแทนของคนใกล้ตายนั่นเอง พอทำพิธีเสียบกบาลตุ๊กตาก็เหมือนเป็นการโอนถ่ายความตายไปให้ตุ๊กตา เหมือนการบอกผีว่า คนนั้นได้ตายแล้วไม่ต้องมาเอาชีวิตไปแล้ว

นอกจากตุ๊กตาเสียบกบาลจะทำขึ้นในช่วงที่มีคนใกล้ตายแล้ว ยังทำขึ้นในกรณีที่มีหญิงท้องโตใกล้คลอดและเวลาที่มีเด็กเกิดอีกด้วย ที่ทำพิธีนี้กับหญิงใกล้คลอดก็เพราะแต่ก่อนการแพทย์ยังไม่ทันสมัยเหมือนปัจจุบัน การคลอดลูกมีความเสี่ยงมาก อาการเป็นตายเท่ากันเลยทีเดียว คนท้องก็อยู่ในภาวะเสี่ยงตายเช่นกัน และยังมีการทำพิธีนี้ในช่วงเวลาที่มีเด็กเกิด คนโบราณเชื่อกันว่า ผีจะมาเอาชีวิตเด็กทารกไป เพราะหน้าตาน่ารัก น่าเอ็นดู แต่ในกรณีนี้จะไม่หักคอตุ๊กตา จะใช้มีดกรีดหน้าตาตุ๊กตาให้ดูน่าเกลียดแทน แล้วเอาไปเช่นผีที่ทางสามแพร่งเช่นกัน บอกเป็นนัยว่าเด็กคนนี้หน้าตาน่าเกลียด ก็จะไม่มาเอาตัวไปและนอกจากความเชื่อที่ว่าผีจะมาเอาตัวเด็กทารกไปจะสะท้อน

ผ่านตุ๊กตาเสียยกบาลแล้วยังมีคำ ๆ หนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องนี้ได้อย่างชัดเจน นั่นคือคำว่า “น่านาง” ในสมัยโบราณคนไทยจะไม่ชมเด็กแรกเกิดว่าน่ารัก แต่จะบอกว่าน่านางแทน ไม่ว่าเด็กคนนั้นจะหน้าตาน่ารักเพียงใดก็ตาม เหตุที่เป็นอย่างนั้นเพราะกลัวว่าผีจะมาไต่ยีน เลยแก้เคล็ดโดยการบอกว่า เด็กน่านางผีไต่ยีนจะได้รู้ว่าเด็กคนนี้น่านาง ไม่มาเอาตัวไป

พิธีส่งกบาลของคนเมืองเก่า

คนในชุมชนต่าง ๆ แต่โบราณมีความเชื่อเรื่องผีสงเทวดากันเป็นพื้นฐาน เป็นความเชื่อที่ก่อให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ หลากหลาย แม้ชาวเมืองสุโขทัยในอดีตก็ยังมี ความเชื่อเรื่อง ผี เทวดา เช่นกัน ดังมีคำกล่าวไว้ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ชื่อ “จารึกพ่อขุนราม” มีความตอนหนึ่งว่า “เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้มี กุฎี พิหาร ปุครูอยู่ มีสรีดภงส์ มีป่าพรวัว ป่าลาง มีปาม่วง ป่าขาม มีน้ำโคก มีพระขพุ่งผี เทวดา ในเขาอันนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้วให้วัดปลีถูกเมืองนี้เที่ยงเมืองนี้ดี ผีไหว้บ่ดีปลีถูก ผีในเขาอัน บ่อคุ้มบ่เกลงเมืองนี้หาย” นี่เป็นการบ่งบอกถึงความเชื่อเรื่องผีสง เทวดา (เทวดา) มาแต่สมัยสุโขทัย

เรื่องผีตามความเชื่อนั้นมีมากอาทิ ผีตายโหง ผีบ้าน ผีเรือน ผีเสื้อวัด ผีป่า ผีนางไม้ ผีห้วยหนองคลองบึง ผีตามถนนหนทาง ผีสง ผีเจ้าที่ เป็นต้น ถ้าหากผู้ใดล้มป่วยก็คิดว่าผีต่าง ๆ จะมาเอาตัวไปหรือเอาชีวิตไป จึงมากระทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย พิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อขอโทษบ้าง ชับไล่บ้าง บนบานศาลกล่าว หรือมีสิ่งตอบแทนผีเหล่านั้น อาจจะเป็นการสร้างบุญอุทิศไปให้ และจัดเครื่องเช่นไหว้บ้าง บางที่ก็มีการอาบนํ้ามนต์ขับไล่บ้างอย่างนี้เป็นต้น

แต่มีอีกพิธีกรรมหนึ่ง เรียกว่า “ส่งกบาล” พิธีกรรมนี้ เชื่อว่ามีมาแต่สมัยสุโขทัย เพราะพบเห็นตุ๊กตาดินเผา มีทั้งหญิงชาย เด็ก หรือแม่อุ้มลูก มีจำนวนมาก การส่งกบาลคือการส่งตัวแทนของผู้เจ็บป่วยไปให้ภูตผีเทวดา เจ้ากรรมนายเวร ผีเหล่านั้นจะได้ไม่มารบกวน อาการป่วยก็จะหายเป็นปกติการทำพิธีจะกระทำที่บ้านผู้ป่วยหรือบ้านของเจ้าพิธีก็ได้ เมื่อจะทำพิธีต้องมีเป้าหมายว่าจะนำกระตังกบาลไปวาง ณ ที่ใดเช่น ทางสามแยก หรือสี่แยก แล้วก็ทำกระตังตามต้องการ การทำกระตังใช้กาบกล้วย ยาวพอที่จะทำกระตัง ถ้าทำกระตังสามเหลี่ยมใช้ความยาว 4 ฟุต แล้วมาหักมุมสามมุม นำไม้ไผ่มาเหลาเป็นระแนงเสียบเพื่อยึดกาบกล้วยให้คงรูป ถ้าทำกระตังสี่เหลี่ยมก็ใช้กาบกล้วยยาว 5 ฟุต ใช้ไม้ไผ่เสียบและทำช่องห่างพอที่จะวางสิ่งของในกระตังได้ เมื่อทำขอบกระตังเป็นรูปตามต้องการแล้วใช้ ใบตองกล้วยปูบนระแนงไม้ไผ่เต็มพื้นที่ เมื่อทำกระตังกบาลเสร็จแล้วนำสิ่งของมาใส่ในกระตังซึ่งมีดังนี้

1. ตุ๊กตาปั้นด้วยดินเหนียว ห่มด้วยผ้าของผู้ป่วย อาจจะเป็นชายเสื้อฉีก ออกมาก็ได้ หรือตัดผ้าขาวให้เป็นผ้าห่มตุ๊กตา ให้บ่งบอกความเป็นหญิงหรือชาย หรือเด็กพอดูรู้เท่า นั้น เขียนชื่อผู้ป่วยที่ผ้าห่มตุ๊กตา
2. ไข่ไก่สด
3. ผักพล่าปลาอย่า ประกอบด้วยปลาอย่างหรือ ปลาทุ มะเขือเผาะ พริกหยวกสด นำมาหั่นซอยขยำเข้าด้วยกัน ปิบนํ้ามะนาวเล็กน้อย
4. รูปหอม จำนวน เท่าอายุของผู้ป่วย
5. เทียนเล็ก จำนวน เท่าอายุของผู้ป่วย

การวางสิ่งของในกระทงกะบาล

1. ตู๊กตาและไข่ไก่สด ตรงจุดกลางของกระทง
2. ผักพล่าปลาอย่า หยิบขยำม กองตรงมุมกระทง
3. รูปเทียน เสียบไว้ขอบกระทงโดยรอบ

เมื่อจะทำพิธีต้องตั้งขันครู มีสิ่งของดังนี้

1. เทียนขี้ผึ้ง หน้า 2 บาท
2. รูปหอม 9 ดอก
3. ดอกไม้ 3 สี (ห้ามใช้ดอกเข็ม)
4. เงิน 12 บาท
5. ด้ายขาวผูกข้อมื่อ
6. ขันน้ำ 1 ขัน

เริ่มทำพิธีเจ้าพิธีจะจุดธูปบอกครูบาอาจารย์ นายนิรยบาล แล้วทำนํ้ามนต์ นำนํ้ามนต์ประพรมกระทงกะบาลและตัวผู้ป่วยเสร็จแล้วนำกระทงกะบาลไปที่ทางแยก จุดธูป จุดเทียนที่ปักขอบกระทงเริ่มทำพิธี เจ้าพิธีจะจุดธูปบอกครูบาอาจารย์ นายนิรยบาลแล้วทำนํ้ามนต์ประพรมกระทง กบาลและตัวผู้ป่วยเสร็จแล้วจะนำกระทงกะบาลไปที่ทางแยก จุดธูปจุดเทียน ปักที่ขอบกระทงเจ้าพิธีจะกล่าวให้ผู้ป่วยกล่าวตาม เจ้าพิธีจะพรมนํ้ามนต์อีกครั้ง เสร็จแล้วให้ผู้ป่วยลุกเดินกลับโดยไม่หันกลับไปมองที่กระทงส่งกะบาลอีกเดินจนถึงบ้าน ส่วนเจ้าพิธีจะนำมิดหรือไม้ขีดเส้นบนขวางทางในว่าให้ขาดจากกัน เมื่อเดินมาที่ประตูรั้วก็ขีดเส้นขวางอีกครั้งเป็นอันเสร็จพิธี

อนึ่งการทำพิธีส่งกะบาลอาจจะใช้กับบุคคลที่ไม่เจ็บไข้ไม่ป่วยก็ได้ ทำพิธีเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ ต่อชะตาหรือต่ออายุ ให้อายุยืนมีโชคลาภก็ย่อมทำได้แต่จะเรียกว่าฟาดกะบาล หรือฟาดเคราะห์นั่นเอง พิธีกรรมส่งกะบาลนี้ยังมีสืบทอดและกระทำกันต่อมาจนถึงปัจจุบัน

การเป่าหรือการพนเพื่อรักษาโรค

คนไทยสมัยโบราณนิยมใช้หมากพลูประกอบการไหว้ครู พิธีบายศรีสู่ขวัญ การแห่ขันหมากจากหลักฐานทางโบราณคดีในถ้ำภาคเหนือของไทย พบร่องรอยว่ามีการกินหมากมากกว่า 8,000 ปี เชื่อว่าวัฒนธรรมการกินหมากแพร่จากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไปบริเวณอื่นพร้อมระบบการค้าขาย นักโภชนาการพบว่าหมากเต็มไปด้วยสารที่กระตุ้นให้ร่างกายสดชื่น รู้สึกเป็นสุข หมากเป็นเครื่องหมายของความชอบพอ ความนับถือ มิตรภาพ การยอมรับสถานภาพพิเศษของบุคคลนั้น อุปกรณ์ที่ใช้กินหมากถือเป็นเครื่องแสดงฐานะทางสังคมว่ามีบรรดาศักดิ์สูง อันเป็นประณีตศิลป์หลายอย่าง เช่น เขียนหมาก โถพลู ซองพลู ตลับปูน กรรไกรหนีบหมาก ที่ป้ายปูน ประเพณีการกินหมากในไทยถูกห้ามในสมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม ทุกวันนี้การกินหมากยังคงมีอยู่ในคนสูงอายุบางท้องถิ่น แต่พบน้อยมากในวัยรุ่นและวัยทำงาน การปลุกหมากพลู เพื่อเป็นพืชส่งออกใช้ในอุตสาหกรรม พิธีกรรมต่างๆ ลดน้อยลงเนื่องจากในงานวิจัยช่วงสิบปีที่ผ่านมายืนยันว่า การเคี้ยวหมากนำไปสู่สาเหตุการเกิดมะเร็งในช่องปากได้

การเป่าหรือการพนเป็นวิธีการรักษาของหมอพื้นบ้าน รักษาอาการเจ็บป่วยโดยใช้เวทย์มนต์คาถาเป่าไปตามร่างกายของผู้ป่วยหรือบริเวณที่มีแผล บางครั้งอาจจะใช้สมุนไพรในการรักษาด้วย

ในสมัยโบราณการแพทย์มีกำเนิดในครอบครัว และมุ่งเน้นวิถีธรรมชาติ โดยใช้ความรู้สึกมาเป็นต้นแบบ อาการที่ผิวหนังมีตุ่มแดง ปวดแสบปวดร้อน ย่อมเป็นภาพที่ทำให้ผู้พบเห็นเวทนา การใช้พืชสมุนไพร ซึ่งได้จากการสังเกตว่าสัตว์กินได้ การเป่าจึงเป็นกิริยาที่แสดงถึงความกรุณาที่อยากปิดเป่าความทุกข์ออกจากคนเจ็บ

การรักษาที่ได้ผลเป็นต้นแบบของการเรียนรู้ที่จะอยู่รอดโดยธรรมชาติต่อไป มีวิวัฒนาการขยายออกในวงกว้างตามการขยายตัวของสังคม แต่ขาดการจดบันทึกเป็นเรื่องราวให้เป็นหลักฐานอันมีค่าแก่ชนรุ่นหลัง

คุณลุงจ๋านงค์ จงรักษ์ ชาวบ้านปากน้ำ ตำบลปากน้ำ อำเภอสุวรรณโคตร จังหวัดสุโขทัย หนึ่งในหมอเป่า ที่ชาวบ้านศรัทธาเล่าให้ฟังว่า การเป่ารักษาโรคนี้ได้รับการสืบทอดมาจากพ่อซึ่งเสียชีวิตไปนานแล้ว โดยที่พ่อเป็นหมอเป่าได้ร่ำเรียนมาจากครูในต่างจังหวัด การสืบทอดจากพ่อ ในครั้งนี้ ไม่ได้สอนกันโดยตรง แต่ใช้วิธีครูพักลักจำ คือการเห็นตอนพ่อรักษาคนไข้ บ่อยครั้งเข้าก็จำได้เอง “วิชาเป่านี้เขาไม่สอนกัน เดี่ยวของจะเข้าตัว” เป็นคำบอกเล่าของหมอเป่า ซึ่งหมายความว่า หากใครตั้งใจสอน ครูท่านนั้น อาจจะเป็นเสียเอง ครั้งแรกที่ได้เป่าอย่างจริงจัง ในบทบาทของหมอเป่าของคุณลุงจ๋านงค์ คือ เมื่อครั้งลูกป่วยด้วยอาการงูสวัด ลูกจะมีไข้สูง มีตุ่มน้ำใส ๆ ขึ้นตามตัว จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่เป่าให้ลูกตัวเอง จนดีขึ้นอย่างน่าแปลกใจ แล้วจึงได้เริ่มรักษาคนอื่น

ขั้นตอนการเป่า

การเป่าไม่ต้องมีขั้นตอนอะไรเลย ครูเขาบอกให้โปรดสัตว์ ใครที่มาหาถึงมือเป่าให้เลย เรียกว่า **“การขอทานให้เป่า”** โดยไม่ต้องมีพิธีรีตอง ถือเป็นความเมตตาและปรารถนาให้คนอื่นพ้นทุกข์ โดยไม่ได้เรียกร้องค่าวิชาแต่อย่างใด

บางคนเป็นน้อย เป่าครั้งเดียวก็หายแล้ว บางคนเป่าหลาย รุ่ง เช้า เย็น สามวัน ถ้ายังไม่หาย อาจจะต้องใช้ยาสมุนไพรช่วยในบางราย แสดงว่า หมอเป่าไม่ได้ใช้การเป่าเพียงอย่างเดียว แต่ใช้ความรู้ทางสมุนไพรโบราณเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ไม่ว่าจะเป็น มะเขือบ้ำ น้ำมันงา รากมันแกว ใบตองกรูงและอื่น ๆ ซึ่งยาทั้งหมดไม่ได้ผ่านการเคี้ยวด้วยปากมาก่อนแต่ใช้วิธีบิด ตำ ผสมด้วยกระบวนการที่สะอาดพอ ๆ กับการปรุงอาหารรับประทานทีเดียว แล้วจึงนำไปเป่าหรือทาที่แผลของผู้ป่วยส่วนการเคี้ยวหมากของหมอป่านั้นคือการเคี้ยวในพิธีของครูขณะที่คาถาเป่าเท่านั้น ไม่ได้เอาคำหมากมาพอกแผลแต่อย่างใด

ความเจริญทางด้านวัตถุและองค์ความรู้แม้จะรุดหน้าไปไกล แต่ความเป็นอยู่ของคนในสังคมยังก้าวตามไม่ทันทั้งหมด ความเร่งรีบของสังคม ทำให้ผู้คนอ่อนล้าและเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับการทำอะไรให้ช้าลง ในขณะที่การแพทย์ปัจจุบันมุ่งเน้นการให้ยา การผ่าตัด คือเน้นด้านต้นเหตุ แต่การแพทย์แผนไทยกลับเน้นการผสมผสาน คือทั้งด้านความเชื่อ น้ำใจ เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และการช่วยเหลือกัน

การที่ใครสักคนเลือกที่จะรับการดูแลทั้งทางการแพทย์แผนปัจจุบัน คู่ไปกับการแพทย์โบราณจึงเป็นสิ่งที่พบเห็นได้อยู่เสมอ เปรียบได้กับผู้นั้นได้รับการเยียวยาทั้งทางกายและจิตวิญญาณ ผลที่ตามมาคือความสมดุลของกายและใจ เมื่อกายดี จิตดีผนวกกับปัญญาเข้าไปอีกหน่อย ผลที่ตามมาคือ สุขภาพดีนั่นเอง ในสมัยโบราณหากเจ็บป่วย หรือเกิดอุบัติเหตุ ถ้าหากหาหมอ

หรือกินยาสักกระยะหนึ่งแล้วอาการยังไม่ดีขึ้น ก็เสาะแสวงหาหมอไสยศาสตร์ (คนทรง หมอน้ำมนต์ หมอเสกเป่าหมอพระ) หรือหมอแผนโบราณมารักษาโดยการเสกน้ำมัน หรือเป่าคาถา ให้ความหายจากการเจ็บป่วยซึ่งเกิดจากความเชื่อ ทำให้กำลังใจดีขึ้น หมอเสกเป่า เป็นหมออยู่อีกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีวิธีการรักษาโดยการเสกเป่าคาถา เพื่อรักษาโรค เช่น คางทูม งูสวัด ไฟลามก เป็นต้น

เครื่องประกอบพิธีกรรม

1. น้ำ
2. ขันข้าวตอกดอกไม้
3. บุหรี่
4. เมี่ยง ยาสูบ กลี๋ย
5. เงินค่าตั้งขัน 10 – 50 บาท

วิธีการประกอบพิธี

เสกเป่าคาถาใส่สมุนไพร น้ำมัน น้ำ และนำไปทา อบ นวด ฟั่น ต้ม หรืออาจจะเสกเป่าคาถาใส่ด้ายและนำไปมัดข้อมือ หรือห้อยคอสาเหตุการเป็นหมอเป่าส่วนใหญ่พบว่าเป็นการได้รับการถ่ายทอดจาก บรรพบุรุษ หรือ เรียนวิชาการเป่าจากอาจารย์ ที่มีการฝากตัวเป็นลูกศิษย์ และอีกส่วนหนึ่งที่เป็นหมอเป่าเกิดจากการที่ตนเองป่วยมาก่อน จากนั้นจึงเข้ารับการรักษากับหมอเป่าจนหาย แล้วจึงสนใจในการที่จะสืบทอดวิชาการรักษาโรคด้วยการเป่า รวมถึงการที่มีความต้องการที่จะรักษาผู้ป่วยให้หายจากโรคต่าง ๆ การรักษาโรคด้วยหมอเป่า ส่วนใหญ่เชื่อกันว่าการรักษาด้วยหมอเป่านั้นสามารถรักษาให้หายได้ใช้ระยะเวลาในการรักษาสั้น ดังนั้นการรักษาโรคบางโรคด้วยหมอเป่าจึงยังมีคนที่นิยมหรือ หันมารับการรักษาด้วยวิธีการแพทย์พื้นบ้าน อย่างเช่นหมอเป่า รวมถึงยังเป็นการยืนยันว่า การรักษาบางโรค เช่น งูสวัด ด้วยหมอเป่ายังมีอยู่จริงในสังคมปัจจุบัน

5.1.3 ประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับการแต่งงาน

กินสีกัวย : ประเพณีแต่งงานแบบโบราณของคนสุโขทัย

คำว่า กินสีกัวย หมายถึง การเชิญแขกไปร่วมรับประทานอาหารหวานที่เรือนหอ หรือ เรือนของพ่อตาแม่ยายในวันมงคลสมรส กินสีกัวย คือ การเลี้ยงขนม 4 ชนิดประกอบด้วย

1. ไช้กบ = เมล็ดแมงลักแช่น้ำให้ใคร่ (พอง)
2. นกปล่อย = ลอดช่องใบเตย ผลิตจากการหมักแป้งข้าวเจ้าแล้วกว
3. มะลิลอย = ข้าวตอกทำโดยราง (คว่ำ) ข้าวเปลือกของเมล็ดข้าวเหนียว
4. อ้ายต้อ = ข้าวเหนียวดำนึ่งให้สุก

วิธีกิน คือ หยิบข้าวเหนียวดำลงใส่ถ้วยตามด้วยลอดช่อง เมล็ดแมงลักแล้วราดด้วยน้ำกะทิผสมน้ำตาลโตนด โรยด้วยข้าวตอกจะเริ่มอมน้ำหวานเวลาเคี้ยวจะนุ่มทันที เป็นการกินรวมมิตรของคนโบราณ คำว่ากินสีกัวยปรากฏอยู่ในนวนิยายและเรื่องสั้นที่เขียนโดยครูนิมิตร ภูมิถาวร ชาวตำบลบ้านไร่ อำเภอสรีสำโรง พุงนาของตำบลบ้านไร่อยู่เว้าพุงนาเดียวกันกับพื้นที่ตำบลเมืองบางขลัง ฉะนั้น จึงเป็นประเพณีของผู้ดิสยามด้วยกันมาแต่โบราณ

ภาพ 50 : ขนม 4 ชนิด ในพิธีกินสี่ถ้วย

ความเชื่อ ความเป็นมา

ก่อนที่ชาวไทยจะนับถือพุทธศาสนา มีหลักฐานสำคัญที่เชื่อถือได้ว่าเจ้าสาวต้องหัดต้มกลั่นเหล้าให้ร่อยก่อนจึงจะออกครัวเรือนไปเลี้ยงลูกกับสามีและหมักเหล้าเช่นผีเรือนจนแขกชื่นชม ยังมีสำนวนของชาวไทดำ หรือ ลาวโซ่ง บริเวณเมืองแถนที่ประเทศเวียดนามเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองเดียนเบียนฟูไปแล้ว เก็บรักษาสำนวนไว้ว่า **ต้มเหล้าบ่แซบยังเอาผัวบ่ได้** ในประเพณีเช่นผีเรือน (เสนเฮือน) ของผู้ท้าวและผู้ນ้อยของไทดำ ต้องมีเหล้าเป็นเครื่องสังเวศสำคัญ สัตว์ที่ผู้ท้าวต้องฆ่าเช่นผีเรือน คือ ควาย ผู้ท้าวคือชนชั้นผู้ปกครองหรือเจ้าขุนมูลนาย ต่อมาภาษาไทยสยามเรียกชนชั้นผู้ปกครองว่า ผู้ดี ถือศักดินาตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไป สัตว์ที่ผู้น้อยต้องฆ่าเช่นผีเรือนคือ หมู ผู้น้อย คือ ชนชั้นผู้ถูกปกครองหรือ สามัญชน ต่อมาภาษาไทยสยามเรียกชนชั้นผู้ถูกปกครองว่า ไพร ถือศักดินาต่ำกว่า 400 ไร่

ก่อนจะมีการพิมพ์บัตรเชิญให้ไปร่วมงานมงคลสมรส เจ้าภาพจะต้องขึ้นไปบนเรือนของญาติผู้ใหญ่ แล้วนั่งพับเพียบให้เรียบร้อย บอกวัตถุประสงค์ของการมาในครั้งนี้ว่า “ขอเรียนเชิญไปนั่งการมงคลด้วยกัน” ญาติผู้ใหญ่และสัมพันธชนก็จะทราบได้ทันทีว่าเจ้าภาพเชิญไปร่วมงานมงคลสมรส พร้อมทั้งถามวันเดือนปีที่จัดพิธี ถ้าเป็นการจัดงานที่เรือนหอของฝ่ายเจ้าบ่าว เรียกตามภาษาบาลีว่า **อาวาหมงคล** ถ้าเป็นการจัดงานที่เรือนหอของฝ่ายเจ้าสาวเรียกตามภาษาบาลีว่า **วิวาหมงคล** เมื่อญาติผู้ใหญ่และสัมพันธชนจะบอกลูกหลานและเครือญาติมิตรสหายว่าจะไปไหนหรือมีคนถามว่าจะไปไหน จะมีคำตอบว่า “ไปกินสี่ถ้วย” หมายถึงได้รับเชิญไปร่วมงานมงคลสมรส **รูปแบบพิธีการสมรสของชาวสุโขทัย แบ่งเป็น 2 แบบ คือ**

1. ประเพณีวิกเช่นส่งตัว ไม่มีต้นไม้ 4 ชนิด ไม่มีเตียบ 4 เตียบ
2. ประเพณีกินสี่ถ้วย ต้องมีการปลูกต้นไม้ 4 ชนิด มีเมียเทวดา 4 คน

เชิญเตียบ 4 เตียบ ภายในเตียบมีอาหารคาว ขนมหวาน เหล้า ไก่ต้มทั้งตัว หมูต้มสุก 1 ช่วง

ขั้นตอนพิธีการของประเพณีกินสีก๊วย

ปัจจุบันประเพณีกินสีก๊วยของชาวสุโขทัยได้มีการปรับปรุงยุคให้เหมาะสมกับกาลสมัยโดยมีการผสมผสานวัฒนธรรมการแต่งงานแบบภาคกลางเข้ามาร่วมด้วย ซึ่งพิธีการแต่งงานจะนิยมจัดที่บ้านของฝ่ายหญิง เนื่องจากธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณนิยมให้ผู้ชายไปอยู่กับผู้หญิงที่บ้านพ่อแม่ฝ่ายหญิง ดังนั้น เมื่อหนุ่มสาว มีความรักใคร่ชอบพอกัน ฝ่ายชายจะให้ผู้ใหญ่มาเจรจาสู่ขอหมั้นหมายกันไว้ จากนั้น ฝ่ายชาย จะหาฤกษ์งามยามดี เพื่อจัดพิธีแต่งงานหรือกินสีก๊วย

การเตรียมงานตามประเพณีกินสีก๊วย

การแต่งงานหรือการกินสีก๊วย จะต้องเตรียมตัวหลายด้าน เช่น

1. ฝ่ายหญิงจะต้องมีการเตรียมบ้านให้เรียบร้อย เตรียมที่นอน หมอน มุ้ง เตรียมห้องหอ โดยในอดีตหญิงสาวจะต้องทอผ้าปูที่นอน ผ้าห่ม และหมอนด้วยตนเอง มักเตรียมการไว้ล่วงหน้าพอสมควร เมื่อใกล้ถึงวันพิธีก็ต้องตกแต่งบ้านเรือนให้สะอาดเรียบร้อย และประดับด้วยดอกไม้ต่าง ๆ ให้สวยงาม
2. การบอกกล่าวให้กับเพื่อนบ้าน ผู้ที่ให้ความนับถือกันในกลุ่มชน มาร่วมพิธีกินสีก๊วย โดยพ่อแม่ของทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะช่วยเชิญแขกหรือของฝ่ายตนเองให้มาร่วมงาน บอกล่วงหน้าอย่างน้อย 1 สัปดาห์
3. การเตรียมอาหารสำหรับเลี้ยงแขก เป็นหน้าที่ของฝ่ายหญิงและญาติพี่น้องของฝ่ายหญิงเป็นหลัก โดยจะมีเพื่อนบ้านมาช่วยกันเตรียมข้าวของเครื่องใช้ก่อนถึงวันงาน 1 วัน เรียกกันว่า “วันเข้าโรงครัว”
4. การเตรียมขบวนแห่ขันหมาก เป็นหน้าที่ของฝ่ายชายที่ต้องเตรียมขบวนแห่ขันหมากและเครื่องประกอบในขบวนขันหมาก ได้แก่ ขันหมาก ขันสินสอดทองหมั้น(กรณีหมั้นพร้อมแต่ง) ขันไห้ว ขนมหันหมาก ต้นกล้วย ต้นอ้อย อย่างละ 1 คู่ ซึ่งสิ่งของประกอบขบวนขันหมากเหล่านี้ จะต้องเตรียมมาในวันพิธีกินสีก๊วย โดยจะมีการจัดขบวนแห่อย่างเอิกเกริกจากบ้านของฝ่ายชายมายังบ้านของฝ่ายหญิง
5. ทำพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ในเช้าวันแต่งงาน พิธีการนี้จะต้องให้ปู่อาจารย์เป็นผู้ประกอบพิธี ส่วนเครื่องพลีกรรมในพิธี อาจจะช่วยกันทำหรือให้ปู่อาจารย์ผู้ประกอบพิธีเป็นผู้จัดเตรียมให้

พิธีการสู่ขอ

ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้มาสู่ขอตามธรรมเนียมประเพณีกินสีก๊วยของชาวสุโขทัย เรียกว่า “เถ้าแก่” ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้ใหญ่ที่มีฐานะดี มีผู้ให้ความเคารพนับถือและมักจะเป็นผู้ที่รู้จักพ่อแม่หรือผู้ปกครองของทั้งสองฝ่าย รวมทั้งรู้จักอุปนิสัยใจคอของฝ่ายชายเป็นอย่างดี เพราะตัวเถ้าแก่จะเป็นผู้รับรองในตัวฝ่ายชาย

เถ้าแก่จะไปพบพ่อแม่หรือผู้ปกครองของฝ่ายหญิง เพื่อทำการเจรจาสู่ขอ โดยสมัยโบราณต้องมีการเลียบเคียงด้วยวาจาอันสุภาพไพเราะ เช่น “ได้ยินมาว่าบ้านนี้มีפקแพง แดง น้ำเต้าดกงาม ก็ใครจะมาขอพันธุ์ไปปลูกบ้าง” หากทางฝ่ายหญิงทราบล่วงหน้าอยู่แล้ว ในวันที่เถ้าแก่ฝ่ายชายจะมาเจรจาสู่ขอก็จะมีการจัดบ้านและแต่งตัวให้สวยงามเป็นพิเศษ หรือบางบ้าน

อาจมีการจัดเตรียมอาหาร ไว้เลี้ยงฉลองกันตามธรรมเนียมสมัยก่อน

หลังจากการเจรจาผ่านไปได้ด้วยดี โดยตกลงเรื่องสินสอดทองหมั้น และการหาฤกษ์ยามสำหรับจัดพิธีกสินสัถยว สมัยก่อนพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะไม่ยกลูกสาวให้โดยง่าย ในการเจรจาสู่ขอครั้งแรก อาจผิดผ่อนเพื่อจะสืบประวัติฝ่ายชายและถามความสมัครใจจากฝ่ายหญิงก่อน หรือขอวันเดือนปีเกิดของฝ่ายชายไว้เพื่อผูกดวงตรวจดูเสียก่อน แต่หากฝ่ายหญิงปฏิเสธการสู่ขอ สามารถยกเหตุเรื่องดวงชะตาของทั้งสองฝ่ายไม่สมพงศ์กันมาเป็นข้ออ้างได้เพื่อเป็นการถนอมน้ำใจซึ่งกัน

การแจ้งผลการสู่ขอ

หากการเจรจาเป็นไปอย่างราบรื่น มีการตกลงกันเรื่องสินสอดทองหมั้นเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เจ้าแจะจะเป็นผู้แจ้งข่าวดีแก่ทางฝ่ายชาย และดำเนินการพูดคุยเพื่อเตรียมการ เช่นหาหรือ เรื่องพิธีหมั้น พิธีแต่งงานหรือฤกษ์ยามกันต่อไป

ส่วน “สินสอดทองหมั้น” คือ เงินทองหรือทรัพย์สินที่พ่อแม่ฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายกำหนด เพื่อตอบแทนการที่ฝ่ายหญิงยอมสมรสด้วย ธรรมเนียมการเรียกสินสอดนิยมเรียกให้สมฐานะของฝ่ายหญิง โดยไม่เกินอัตรภาพของฝ่ายชายที่จะหามามอบให้ใด ส่วนจำนวนจะเป็นเท่าใดนั้นจะพิจารณาจากหน้าที่การงานและฐานะทางบ้านของทั้งสองฝ่ายและส่วนใหญ่พ่อแม่ฝ่ายหญิงก็มักจะมอบคืนให้เป็น “เงินขวัญถุง” สำหรับการเริ่มต้น ชีวิตคู่ของลูกต่อไป

ฤกษ์ยามเกี่ยวกับประเพณีกสินสัถยว

คนไทยเป็นชาติหนึ่งที่เชื่อถือเรื่องเกี่ยวกับเรื่องฤกษ์ยาม เคล็ดลาง มาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเฉพาะฤกษ์ในการทำพิธีมงคลต่างๆ รวมกระทั่งเรื่องการจัดพิธีกสินสัถยวจะต้องมีการดูฤกษ์ยาม ตั้งแต่วันที่ส่งเจ้าแจะไปเจรจาสู่ขอ วันหมั้น วันพิธี รวมไปถึงฤกษ์ ในการปลูกเรือนหอ ส่งตัวเจ้าสาวและฤกษ์เลี้ยงหมอน

เกี่ยวกับเรื่องฤกษ์ยาม เริ่มจากวัน คือ ต้องเป็นวันดี เช่น วันอธิบดี วันธงชัย ส่วนเดือนที่นิยมแต่งงานกัน ได้แก่ เดือน 6 เดือน 9 เดือน 10 เดือน 2 และเดือน 4 แล้วแต่ความนิยมเชื่อถือ

ฤกษ์เดือนแต่ง

การที่นิยมแต่งงานเดือน 2, เดือน 4, เดือน 6 และเดือน 10 เพราะนิยมถือเป็นเดือนคู่ ซึ่งคำว่าคู่หรือสิ่งที่เป็นคู่นี้ มีความหมายและสำคัญมากในพิธีการแต่งงาน เพราะหมายถึงการเริ่มต้นของการใช้ชีวิตคู่

บางทีก็แต่งงานเดือน 9 ถือเคล็ดถึงความก้าวหน้า เนื่องจากคำว่า “เก้า” กับ “ก้าว” ออกเสียงใกล้เคียงกัน บางตำราบอกว่าเป็นการเลื่อนการแต่งงานในเดือน 8 ซึ่งเป็นเดือนคู่ แต่เป็นช่วงเข้าพรรษาจึงเลื่อนมาเป็นเดือน 9 แทน คือ เลี่ยงเทศกาลทางศาสนาและถือเคล็ดความก้าวหน้าไปพร้อมกัน บางที่อาจแต่งในเดือน 8 แต่แต่งงานก่อนวันเข้าพรรษา เดือนที่นิยมแต่งงานมากที่สุด คือ เดือน 6 เพราะเริ่มเข้าสู่หน้าฝน อาจเพราะบรรยากาศโรแมนติกกว่าแต่งงานหน้าอื่น และเป็นต้นฤดูทำการเพาะปลูกของคนไทย ซึ่งเป็นการเริ่มชีวิตใหม่สร้างฐานะครอบครัวร่วมกัน

เดือนที่ไม่นิยมแต่งงานคือ เดือน 12 เพราะเป็นช่วงที่สุนัขผสมพันธุ์ แม้ว่า จะเป็นเดือนคู่ก็ตาม คงเพราะเป็นช่วงที่น้ำป่าไหลท่วมบ้านเรือนหรือข้าวปลาอาหารไม่สมบูรณ์ การ คมนาคมไม่สะดวกก็เป็นได้ แต่ปัจจุบันความเชื่อเรื่องเดือนนั้นไม่เคร่งครัดเท่าไร

ฤกษ์วันพิธีกินสั้ว

วันที่ไม่นิยมจัดพิธีกินสั้ว คือ วันอังคาร วันพุธ วันพฤหัสบดีและวันเสาร์ ทั้งนี้ ในแต่ละท้องถิ่นมีความเชื่อที่แตกต่างกันไป

- สาเหตุที่ไม่แต่งงานวันอังคารและวันเสาร์ เพราะถือกันว่าวันทั้งสองเป็น วันแข็ง เหมาะสำหรับการใช้ทำการเกี่ยวกับพิธีเครื่องรางของขลัง
- สาเหตุที่ไม่แต่งงานวันพุธ เพราะถือเคล็ดเกี่ยวกับชื่อวันพุธว่าเป็นวันไม่ดี
- สาเหตุที่ไม่แต่งงานวันพฤหัสบดีเพราะถือเป็นวันครูและมีตำนานเกี่ยวกับ เทพเจ้าคือพระพฤหัสบดีที่ทำการแต่งงานกับบุตรสาวในวันนี้ ต่อมาบุตรสาวมีชู้จึงถือว่าเป็นวันที่ไม่ ควรทำพิธีแต่งงาน บุตรสาวของพระพฤหัสบดีคือพระจันทร์แต่งงานกับพระอาทิตย์ เป็นชู้กับพระอังคาร นอกจากนี้ยังมีวันที่ห้ามแต่งงานในวันที่ตรงกับวันอุบาทว์ วันโลกาวินาศ ซึ่ง จะไม่ตรงกันในแต่ละปี

การกำหนดฤกษ์ยามในวันหมั้น

การกำหนดฤกษ์ยามในวันหมั้น โดยมากนิยมกำหนดฤกษ์ในช่วงเช้าก่อนเที่ยงนอกจากนั้นจะต้องมีการหาฤกษ์อีก 3 ฤกษ์ คือ

1. ฤกษ์ขันหมากนิยม
2. ฤกษ์หลั่งน้ำและทิศทางที่เจ้าบ่าวเจ้าสาวจะนั่ง
3. ฤกษ์ปูที่นอนและส่งตัวเข้าหอ ซึ่งประเพณีโบราณถือว่ามีความสำคัญ

มาก มักให้พระผู้ใหญ่หรือพราหมณ์เป็นผู้หาฤกษ์ โดยถือเกณฑ์ดวงชะตา ของฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย เป็นหลักในการคำนวณ

พิธีหมั้น

พิธีหมั้นเป็นการที่ฝ่ายชายมอบสิ่งของให้แก่ฝ่ายหญิง เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับฝ่ายหญิงว่าจะแต่งงานด้วยซึ่งในปัจจุบันการหมั้นส่วนใหญ่นิยมใช้แหวนเป็นของหมั้นและพิธีหมั้นก็มีเพียงให้ฝ่ายชายสวมแหวนหมั้นให้แก่ฝ่ายหญิง ต่อหน้าเจ้าแก่และญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย ที่มาเป็นสักขีพยานและอาจมีการเลี้ยงฉลองกันเล็กน้อย ก็ถือว่าเสร็จพิธี ขันหมากหมั้น

เมื่อถึงกำหนดฤกษ์ตามที่ได้กำหนดไว้ ฝ่ายชายจะเตรียมขันหมากหมั้น เพื่อยกไปทำพิธีหมั้นฝ่ายหญิงโดยเจ้าแก่ฝ่ายชายจะเป็นผู้นำไปมอบให้ฝ่ายหญิง ซึ่งเจ้าแก่ฝ่ายชายอาจเป็นคนเดียวกับที่ไปเจรจาขอสู่ขอหรือจะให้อื่นทำแทนก็ได้

การจัดขันหมากหมั้น

เจ้าแก่ขันหมากหมั้น นิยมใช้คู่สามีภรรยาที่อยู่กินกันมาอย่างมีความสุข เป็นการ ถือนิเวศน์ชีวิตคู่ แต่บางบ้านอาจให้ฝ่ายหญิงหรือฝ่ายชายเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นเจ้าแก่ ขันหมากหมั้น เพียงคนเดียวก็ได้ ซึ่งขันหมากโดยมากจะใช้ขันทอง ขันถม หรือขันเงิน แล้วแต่ฐานะ

สิ่งที่จะต้องเตรียมในชั้นหมากหมั่น

ในแต่ละท้องถิ่นอาจแตกต่างกันไปใช้หมากดิบทั้งลูก 4 ผล หรือ 8 ผล แต่ต้องเป็น กิ่งที่แยกออกจากทะลายหมากเดียวกัน หรือถ้าต่างกิ่งก็ต้องมีกิ่งละ 2 ผลหรือ 4 ผล คือต้องเป็นคู่เพราะถือเคล็ดการนับเป็นคู่และการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แล้วใช้ปูนแดงป้ายที่เปลือกหมากเล็กน้อยทุกลูก มีพลูใบ 4 เรียงหรือ 8 เรียง ก็ได้ เรียงละ 5 ใบ หรือ 10 ใบ ตัดก้านออกแล้วใช้ปูนแดงแต้มที่โคนของใบพลูทุกใบแล้วให้วางเรียงรอบๆ ภายในของชั้นดูให้เสมอกัน และเพราะเหตุที่ชั้นนี้ใส่หมากนั่นเอง จึงเรียกว่า “ชั้นหมาก” ส่วนชั้นที่มีขนาดเล็กกว่า เรียกว่า “ชั้นสินสอด”

ชั้นสินสอดหรือชั้นหมั่น

ใช้ชั้นขนาดและชนิดเดียวกับชั้นหมาก ภายในบรรจุเงินทองหรือของหมั่นค่าสินสอด ตามที่ตกลงกับทางฝ่ายหญิงไว้แล้ว เช่น สร้อย แหวน กำไล ฯลฯ อาจมีการใส่เศษเงินเพิ่มเข้าไปเป็นการถือเคล็ดว่า เงินสินสอดนี้จะได้ออกเงยได้ดอกออกผล และใส่ใบเงิน ใบทอง ใบนาก ใบแก้ว ใบรักและเย็บถุงแพรเล็กๆ ใส่ข้าวเปลือกถั่ว งา แล้วใช้ผ้าแพรคลุมไว้ บางทีแยกชั้นหมากเป็น 2 คู่ คือใส่หมากพลู 1 คู่ และชั้นสินสอด 1 คู่ บางทีไม่แยกแต่เพิ่มชั้นใส่ใบเงินใบทอง ถู ข้าวเปลือก ถั่ว งาอีกชั้นหนึ่ง ไม่จัดป่นอยู่ในชั้นหมากพลู และชั้นสินสอด

ผ้าไหว้

ผ้าไหว้จะจัดใส่พานแยกกันไว้ โดยผ้าไหว้จะแบ่งเป็น 2 อย่าง คือ

1. ผ้าไหว้พ่อแม่และผู้ที่มีพระคุณที่ได้อุปการะเลี้ยงดูฝ่ายหญิง อาจเรียกเป็นสำรับ ๆ ถ้าผู้ที่เป็นผู้หญิงให้ใช้ผ้าลายกับผ้าแพรหม่นหรือใช้เป็นผ้าไหมก็ได้ ถ้าเป็นผู้ชายก็เป็นผ้าม่วงนุ่งกับผ้าขาวม้า

2. ผ้าไหว้ผี จะต้องเป็นผ้าขาวเพื่อนำไปเย็บเป็นสบงหรือจีวรสำหรับถวายพระเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว

การจัดขบวนชั้นหมากหมั่น

เมื่อได้ฤกษ์ชั้นหมาก ฝ่ายชายต้องจัดขบวนชั้นหมากตามที่ได้ตกลงไว้กับฝ่ายหญิงโดยเจ้าแม่ฝ่ายชายจะต้องจัดหาหญิงสาวหรือเด็กซึ่งโดยมากจะเป็นลูกหลาน เป็นผู้เชิญ ชั้นหมากไปยังบ้านเจ้าสาว เพราะการเชิญชั้นหมากสินสอดหรือผ้าไหว้นี้ถือว่าเป็นเกียรติ เมื่อมอบหมายหน้าที่เรียบร้อยแล้วก็จัดเข้าขบวนออกจากบ้านฝ่ายชายไปบ้านฝ่ายหญิง ซึ่งต้องตรงกับฤกษ์พอดี เมื่อมาถึงบ้านฝ่ายหญิงแล้วเจ้าแม่ฝ่ายชาย ก็จะจัดขบวนอีกครั้ง โดยส่วนใหญ่นิยมจัดให้คนเชิญดอกไม้ธูปเทียนเป็นผู้นำขบวน แสดงถึงการคารวะ ถัดมาก็เป็นคนถือชั้นหมากแล้วก็ชั้นสินสอด ตัวเจ้าแม่และผ้าไหว้ หรือบางทีตัวเจ้าแม่ก็เดิน คุ่มหลังหรือเดินเคียงขบวนจะว่าอะไรขึ้นก่อนนี้ไม่แน่นอน บางทีอาจใช้ชั้นหมากนำหน้าเพราะถือเป็นสิ่งสำคัญ

เตียบ คือ ถาดบรรจุเหล้า อาหารคาว อาหารหวาน ที่ขบวนเจ้าบ่าวเชิญมา เช่นผี ตรีศูลเจ้าสาวให้เป็นทองแผ่นเดียวกัน ชาวสุโขทัยเชื่อว่าสตรีผู้ที่จะสามารถถือหรือเชิญเตียบในขบวนแห่ชั้นหมากของฝ่ายชายตามประเพณีกินสัถยได้นั้น ต้องเป็นผู้หญิง ที่ได้กินชั้นหมากซึ่งชาวสุโขทัยมักจะเรียกเป็นสำนวนติดปากกันว่า “ผิวขอเมียแต่ง” จำนวน 4 คน โดยในสมัยโบราณสมมุติกันว่าผู้หญิงที่ถือเตียบทั้ง 4 คน เป็นเมียเทวดา ประกอบด้วย นางสุนันทา นางสุธรรมมา นางสุชาดา นางสุจิตราฉะนั้น ในประเพณีกินสัถยของชาวสุโขทัยนั้น ผู้ที่เป็นแม่ฝ่าย แม่ร้างหรือคู่หมั้น

สาว ที่พากันหนีไปใช้ชีวิตคู่ร่วมกันจะไม่มีสิทธิ์ที่จะมาเชิญเตียบทั้ง 4 เตียบนี้ได้เด็ดขาดซึ่งอาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นการลงโทษทางประเพณีที่ไม่ต้องการให้ผู้หญิงหรือสตรี ในสมัยก่อนชิงสุกก่อนห่าม นั่นเอง

ภาพ 51 : การจัดขบวนขันหมากหมั้น

การยกขันหมากหมั้น

เมื่อได้ฤกษ์งามยามดี เจ้าแก่ขันหมากหมั้นจะทำการยกขันหมากหมั้นไปยังบ้านฝ่ายหญิง ซึ่งทางฝ่ายหญิงจะจัดเก้าอี้ต้อนรับเช่นกัน เมื่อขันหมากหมั้นยกมาถึงจะมีเด็กเล็กๆ หน้าตาหมัดจืด แต่งตัวน่ารัก โดยมากมักเป็นลูกหลานของฝ่ายหญิง ทำหน้าที่ถือพานหมาก ออกมารับในพานจะมีหมากพลูที่เจียนและจีบเป็นคำๆ ใส่ไว้เป็นจำนวนคู่ พอขันหมากหมั้นมาถึงเด็กจะส่งพานหมากพลู ให้แก่เจ้าแก่ ฝ่ายชาย เมื่อเจ้าแก่ฝ่ายชายรับแล้วก็จะให้เงินเป็นของขวัญ พร้อมทั้งคืนพานหมากให้ด้วย แต่ก่อนที่จะคืนพานมาให้อาจหยิบไปเคี้ยวกินพอเป็นพิธี

หลังจากนั้น เด็กจะนำฝ่ายชายไปยังสถานที่ซึ่งทางฝ่ายหญิงจัดไว้เพื่อทำพิธีหมั้น ซึ่งก่อนจะถึงห้องที่เจ้าแก่ฝ่ายหญิงคอยต้อนรับอยู่ บางทีจะมีเด็ก (ลูกหลานฝ่ายหญิง) ถือเข็มขัดเงินหรือสายสร้อยเงินมาทักประตู เจ้าแก่ฝ่ายชายจะต้องถามว่าประตูอะไร ผู้คนจะตอบว่า “ประตูเงิน” แล้วเจ้าแก่ฝ่ายชายก็ควักเงินห่อที่เตรียมไว้ให้เป็นรางวัล เด็กจึงยอมให้ผ่าน อาจกันตั้ง 2-3 ประตูก็ได้ ยิ่งประตูเข้ามาใกล้ยิ่งมีค่ามากขึ้น คือ ใช้ทองหรือเพชรกันประตู \ซึ่งเจ้าแก่ฝ่ายชายต้องมีการตกลงกับทางฝ่ายหญิงก่อนว่า จะมีการกันประตูหรือไม่และกี่ประตู จะได้เตรียมเงินไว้เป็นรางวัลถูก เมื่อถึงห้องที่เตรียมไว้แล้ว เจ้าแก่ฝ่ายหญิงจะออกมาต้อนรับเชิญเจ้าแก่ ฝ่ายชายให้นั่งและวางขันหมากและบริวารเป็นที่เรียบร้อยแล้ว หลังจากพักดื่ม่น้ำพอหายเหนื่อยแล้วจึงจะเริ่มทำพิธี

ภาพ 52 : การยกขันหมากหมั้น

พิธีการนับสินสอดทองหมั้น

ก่อนทำพิธีเถ้าแก่ของทั้งสองฝ่ายจะเจรจา เถ้าแก่ฝ่ายชายจะเปิดกรวยดอกไม้ ธูปเทียนออกและเป็นผู้เริ่มต้นก่อน โดยพูดถึงฤกษ์ยามอันเป็นมงคลในวันนี้ ตนได้ทำหน้าที่นำขันหมากหมั้นของฝ่ายชายซึ่งเป็นบุตรของใคร มาให้ฝ่ายหญิงด้วยเงินสินสอดทองหมั้นเป็นจำนวนเท่าไรตามที่ตกลงกันไว้ และขอให้เถ้าแก่ฝ่ายหญิงทำการเปิดตรวจนับดูว่าถูกต้องครบถ้วนหรือเปล่า เถ้าแก่ฝ่ายหญิงจะแสดงความรับรู้และกล่าวเห็นดีเห็นงามในการหมั้นครั้งนี้ด้วยและร่วมพูดคุยเพิ่มความสนิทสนม หลังจากนั้นเถ้าแก่ฝ่ายชายก็เปิดผ้าที่คลุมออกแล้วส่งให้เถ้าแก่ฝ่ายหญิงเพื่อตรวจนับสินสอดตามธรรมเนียม โดยต้องมีการตรวจนับต่อหน้า เถ้าแก่และญาติทั้งสองฝ่ายเพื่อเป็นสักขีพยาน เถ้าแก่ฝ่ายหญิงก็จะนำแบ่งกระแจะซึ่งใส่โถปริกเตรียมพร้อมไว้แล้วออกมาเจิมเงินสินสอดเพื่อเป็นสิริมงคล

หากมีแหวน สร้อยหรือกำไล เถ้าแก่ทั้งสองฝ่ายจะเรียกให้ฝ่ายชายหรือว่าที่เจ้าบ่าว ทำการสวมให้ฝ่ายหญิงหรือว่าที่เจ้าสาวของตนต่อหน้าทุกคนเพื่อให้เป็นสักขีพยาน ซึ่งพิธีการสวมแหวนหมั้นนี้นิยมใช้กันมากคือตัดขั้นตอนการยกขบวนขันหมากหมั้นออกไป เหลือเพียงแต่นำสินสอดหรือของหมั้นมาหมั้นฝ่ายหญิง และมีการกินเลี้ยงฉลองกันในหมู่เครือญาติตามสมควร ส่วนเงินนั้นฝ่ายหญิงจะเป็นผู้เก็บรักษา อาจนำเงินสินสอดมาในวันที่ทำพิธีกินสัถย ซึ่งเรื่องนี้แล้วแต่การตกลงของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย เมื่อฝ่ายหญิงนำสินสอดทองหมั้นหรือของหมั้นไปเก็บรักษาไว้แล้วก็จะคืนขันหรือภาชนะซึ่งมักจะมี “ของแถมพก” หรือ “ของขึ้น” ให้กับผู้ที่ทำการยกขันหมากทุกคน สำหรับเถ้าแก่ของทั้งสองฝ่ายจะได้รับของสมนาคุณพิเศษหลังจากนั้นร่วมกันกินเลี้ยงเลี้ยงฉลองการหมั้นก่อนที่จะแยกย้ายกันกลับ

พิธีการรับไหว้

การทำพิธีรับไหว้นี้จัดขึ้นเพื่อแสดงความคารวะนบนอบต่อบิดามารดา และบรรดาผู้ใหญ่ นอกจากนั้นเงินที่ได้จากพิธีรับไหว้ ถือว่าเป็นเงินทุนให้แก่คู่บ่าวสาวอีกด้วยเหมือนกับพิธียกน้ำชาในการแต่งงานแบบคนจีน สำหรับสถานที่ในการจัดงานนิยมเน้นความสะดวกของคู่บ่าวสาว คือ จัดเก้าอี้ หรือเสื่อไว้ ผู้ใดจะทำพิธีไหว้ก็นั่งในสถานที่นั้นต่อหน้าคู่บ่าวสาวพอทำพิธีเสร็จแล้วจึงลุกออกไปเพื่อให้ผู้อื่นมาทำพิธีรับไหว้ต่อ ซึ่งการไหว้นั้นจะเรียงตามลำดับอาวุโส ส่วนใหญ่ พ่อแม่ฝ่ายหญิง ซึ่งเป็นเจ้าภาพจะให้เกียรติโดยให้ทางฝ่ายชายก่อน หรือจะให้ผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายก่อนก็ได้ ไม่เคร่งครัดในเรื่องนี้เท่าไร พิธีการรับไหว้ เมื่อพ่อแม่ฝ่ายหญิงหรือชายไปนั่งคู่กันในที่จัดไว้ เจ้าบ่าวเจ้าสาวซึ่งนั่งคู่กันอยู่ตรงข้ามจะกราบลงพร้อมกันที่หมอนสามครั้ง รวมทั้งผู้หลักผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย ถ้าหากเป็นญาติคนอื่น ๆ กราบหนึ่งครั้งโดยไม่ต้องแบมือแล้วส่งพานดอกไม้ธูปเทียนให้พ่อแม่รับและให้ศีลให้พรอวยพรให้ทั้งคู่

หลังจากนั้นหยิบเงินรับไหว้ใส่ในพาน หยิบด้ายมงคลหรือสายสิญจน์เส้นเล็ก ๆ มาผูกข้อมือให้คู่บ่าวสาวแสดงการรับไหว้ หลังจากทำพิธีรับไหว้เสร็จ อาจมีการเพิ่มทุนให้แก่ คู่บ่าวสาว โดยนำพานใส่ใบเงินใบทองมาวางไว้ นำเงินรับไหว้มาทับไว้ข้างบน ต่อจากนั้นพ่อแม่ญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่ายที่มีความประสงค์จะมอบเงินเพิ่มทุนให้แก่คู่บ่าวสาว ก็ใส่เพิ่มตามความพอใจ ต่อจากนั้นจึงนำถั่วงาและแบ่งประพรมพร้อมอวยพร

พิธีร่วมทำบุญตักบาตรของคู่บ่าวสาว

ตามธรรมเนียมไทย เมื่อทำพิธีหรืองานมงคลใดๆ ก็ตาม ย่อมต้องมีการทำบุญสร้างกุศลมาเกี่ยวข้องเสมอเพื่อเป็นการสร้างสิริมงคลและ การร่วมทำบุญตักบาตรของคู่บ่าวสาว ซึ่งนิยมทำกันหลังจากพิธีรับไหว้ คือ เจ้าภาพจะเป็นผู้นิมนต์พระมาสวดเจริญพุทธมนต์และรับอาหารบิณฑบาต

การตักบาตรสมัยก่อนให้คู่บ่าวสาวตักคนละทัพพีแต่ปัจจุบันนิยมให้ตักทัพพีเดียวกัน ตักบาตรพร้อมกันต่อไปชาตินี้จะได้เกิดมาคู่กันอีก มีความเชื่อเกี่ยวกับการตักบาตรของคู่บ่าวสาว ถ้าผู้ใดจับที่ยอดหรือคอทัพพี ผู้นั้นจะได้เป็นใหญ่เหนือกว่าคู่ของตน ซึ่งต้องเลื่อนมาจับที่ปลายทัพพีอย่างนี้คงต้องแย่งกันจับน่าดู วิธีแก้เคล็ด ด้วยการผลัดกันจับที่คอทัพพี อย่างนี้ก็ไม่มีใครเหนือใคร

ส่วนการนิมนต์พระมาทำพิธีแต่ก่อนนิยมมาเป็นคู่ เช่น 4 หรือ 8 รูป แต่ในปัจจุบันนิยม 9 องค์ เพราะคนไทยเชื่อถือเกี่ยวกับตัวเลข 9 ว่าเป็นเลขมงคล หมายถึงความเจริญก้าวหน้า โดยนับพระประธานเป็นองค์ที่ 10 ครบจำนวนคู่พอดี

ในการทำพิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์ทั่วไปนั้น เจ้าภาพจะทำหน้าที่จุดธูปเทียน บูชาพระแต่ในงานมงคลสมรสมักนิยมให้คู่บ่าวสาวจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยเพราะถือว่าเป็นผู้ที่สำคัญที่สุดในงาน รวมถึงการถวายขันและเทียนเพื่อให้พระทำน้ำพระพุทธมนต์ซึ่งจะนำมาเป็นน้ำสังข์สำหรับหลังในพิธีต่อไป

การตักบาตรร่วมกันของคู่บ่าวสาว อาจกระทำอีกครั้งในวันรุ่งขึ้น หลังจากวันแต่งงาน โดยคู่บ่าวสาวต้องตื่นนอนแต่เช้า นำอาหารคาวหวานไปตักกรอพระที่ออกบิณฑบาตผ่าน

หน้าบ้านหรือจะไปตักบาตรที่วัดเลยก็ได้ ต้องทำติดต่อกัน 3 วัน, 7 วัน หรือ 9 วัน เพื่อความเป็นสิริมงคล

พิธีหลั่งน้ำสังข์

หลังจากที่คู่บ่าวสาวได้ร่วมทำบุญตักบาตร ฟังพระสวดพุทธมนต์และถวายจตุปัจจัย ไทยธรรม ก็ได้ฤกษ์หลั่งน้ำสังข์ พระผู้เป็นประธานจะทำการเจิมให้แก่บ่าวสาวฝ่ายชายนั้น พระท่านสามารถที่จะทำการเจิม 3 จุด ได้โดยตรงแต่หากเป็นฝ่ายหญิงแล้วพระท่านไม่สามารถถูกเนื้อต้องตัวได้ จึงต้องจับมือฝ่ายชายเจิมหน้าผากให้เจ้าสาวของตน

หลังจากนั้นจึงนำมงคลแฝดสวมให้คู่บ่าวสาวคนละข้าง มีสายโยงห่างกันประมาณ 2 ศอกเศษ เพื่อความสะดวกและส่วนปลายของมงคลจะโยงมาพันที่บาตรน้ำมนต์และหางสายสิญจน์ พระสงฆ์จะส่งกันไปโดยจับเส้นไว้ในมือจนถึงพระรูปสุดท้าย ก็จะวางสายสิญจน์ไว้ที่พาน หากเป็นการหลั่งน้ำตอนเย็นซึ่งเป็นที่นิยมในปัจจุบัน จะเป็นมงคลแฝดแบบไม่มีสายโยงคู่บ่าวสาวต้องนั่งในที่จัดไว้ ซึ่งจะมีหมอนสำหรับรองรับมือและพานรองน้ำสังข์ ส่วนเพื่อนเจ้าบ่าวจะยืนให้กำลังใจอยู่ข้างหลัง และญาติผู้ใหญ่ ก็จะทยอยกันมาหลั่งน้ำสังข์ตามลำดับ เกี่ยวกับการเลือกเพื่อนเจ้าบ่าว เจ้าสาวมีความเชื่อว่าการเลือกที่อายุน้อยหรือใกล้เคียงกับคู่บ่าวสาวและในช่วงที่ใกล้หรือมีโครงการจะแต่งงานเร็วๆ นี้ เพราะหากว่า เป็นคนโสดอาจจะต้องกลายเป็นเพียงเพื่อนเจ้าบ่าวเจ้าสาวกันไปตลอด ไม่มีโอกาสได้เป็นเจ้าบ่าวเจ้าสาวตัวจริงกันเสียที แต่ความจริงแล้วอาจเป็นเพราะผู้ใหญ่ต้องการให้ผู้ทีใกล้จะเข้าพิธีต่อไปได้คุ้นตอนพิธีกันสัถยว เมื่อถึงคราวตนเองจะได้ปฏิบัติตัวได้ถูกต้องและไม่เคอะเขิน

ขั้นตอนในการทำพิธีหลั่งน้ำสังข์

ความเป็นมาของหอยสังข์ที่นำมาใช้ในพิธีหลั่งน้ำสังข์ ในสมัยโบราณมีความเชื่อว่า หอยสังข์เป็นหนึ่งในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 14 อย่าง อันเกิดจากกวนเกษียรสมุทรของเหล่าเทวดาและอสูร บ้างเชื่อว่าครั้งหนึ่งอสูรได้ลักเอาพระเวทไปซ่อนไว้ในหอยสังข์ พระนารายณ์ได้ฉวยดาบไปปราบและสังหาร แล้วทรงล้างเอาพระเวทออกมาจากสังข์ ทำให้ปากหอยสังข์มีรอยพระหัตถ์ของพระนารายณ์จึงถือกันว่าสังข์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะเคยเป็นที่รองรับพระเวท การนำมาใส่น้ำมนต์หลังให้คู่บ่าวสาวเพื่อเป็นสิริมงคล

เมื่อคู่บ่าวสาวสวมแฝดมงคลและนั่งพนมมือคู่กันในที่จัดไว้แล้ว จะมีคนคอยตักน้ำพระพุทธรูปเต็มในสังข์เพื่อส่งให้ผู้ที่หลั่งน้ำอวยพร โดยเริ่มจากพ่อแม่ของคู่บ่าวสาว หรือญาติผู้ใหญ่ตามลำดับ นิยมหลั่งใส่มือให้เจ้าสาวก่อนแล้วจึงหลั่งให้เจ้าบ่าวและกล่าวอวยพรให้คู่บ่าวสาวประสบความสำเร็จ อยู่ด้วยกันจนแก่เฒ่าถือไม้เท้ายอดทองกระบองยอดเพชร มีลูกเต็มบ้านมีหลานเต็มเมือง ขณะหลั่งน้ำสังข์ พระสงฆ์จะสวดชัยันโต เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่คู่บ่าวสาว มีเคล็ดกลางเกี่ยวกับพิธีหลั่งน้ำสังข์ คือหลังจากพิธีหลั่งน้ำสังข์เสร็จแล้ว หากฝ่ายใดลุกขึ้นยืนก่อนฝ่ายนั้นจะได้เป็นผู้ที่อยู่เหนือคู่ครองของตน เช่น เจ้าสาวลุกขึ้นก่อนสามีจะกลัว สมัยโบราณในพิธีการแต่งงานจะไม่มีพิธีหลั่งน้ำสังข์แต่จะมีพิธีชดน้ำ พระสงฆ์จะเป็นผู้ทำพิธี โดยตักน้ำมนต์ในบาตรชดสาตใส่คู่บ่าวสาว บรรดาเพื่อนเจ้าบ่าวเจ้าสาวซึ่งมีอยู่หลายคู่ แกล้งนั่งห้อมล้อมให้คู่บ่าวสาวนั่งเปียกกันชิดกัน การชดน้ำนี้บางทีก็ชดจนเปียกต้องเปลี่ยนชุดหลังเสร็จพิธี แบบนี้ก็สนุกสนานไปอีกแบบ

การกินเลี้ยงฉลองพิธีกินสี่ถ้วย

เมื่อเสร็จพิธีหลังน้ำสังข์ หรือพิธีชดน้ำแล้ว จะมีการเลี้ยงอาหารแขกผู้มาร่วมงาน อาจมีดนตรีประกอบเพื่อความสนุกสนานครื้นเครง โฆษกจะกล่าวเชิญให้พ่อแม่ฝ่ายเจ้าบ่าว และเจ้าสาว รวมทั้งคู่บ่าวสาวกล่าวขอบคุณแขก โดยอาหารที่นิยมนำมาจัดเตรียมไว้สำหรับเลี้ยงแขกในพิธีจะเป็นอาหารที่มีชื่อเรียกหรือมีความหมายเป็นมงคล

พิธีการปูที่นอนและส่งตัวเจ้าสาว

พิธีการส่งตัวมักทำกันตอนกลางคืน ถ้าหากมีการเลี้ยงฉลองสมรสตอนกลางคืนจะต้องมีการเลิกก่อนถึงฤกษ์ส่งตัวเล็กน้อย เพื่อคู่บ่าวสาวจะได้มีเวลาเตรียมตัว พ่อแม่ของฝ่ายเจ้าสาวจะเชิญผู้มีเกียรติ ซึ่งเป็นคู่สามีภรรยาอาวุโส ให้ทำพิธีปูที่นอนในห้อง หรือเรือนหอ ผู้ที่ได้รับเลือกจะต้องเป็นคู่สามีภรรยาที่แต่งงานอยู่กินกันมาจนแก่เฒ่ามีฐานะดีและมีลูกหลานที่เลี้ยงง่ายและลูกๆ ยังมีชีวิตอยู่ทุกคนเพราะว่าได้มีการจัดเตรียมไว้ก่อนวันพิธีไว้เรียบร้อยแล้ว ครั้นพอได้ฤกษ์ ผู้ทำพิธีก็จัดแจงปูที่นอน จัดหมอนผ้าห่มกางมุ้ง พอถึงฤกษ์เรียงหมอน ผู้ทำพิธีฝ่ายชายก็ล้มตัวนอนทางด้านขวาฝ่ายหญิงนอนทางซ้าย เป็นการนอน เอาเคล็ด

ส่วนสิ่งของอันเป็นมงคลที่ใช้ในพิธีปูที่นอนมีอยู่หลายตำรา เช่น ใช้หินบดยา พักเขียว แมวตัวผู้สีขาวซึ่งทาแป้งและของหอมไว้ทั้งตัว รวมทั้งถั่วทอง งาเมล็ด ข้าวเปลือกอย่างละหยิบมือห่อผ้าไว้ในพานผู้ทำพิธีปูที่นอนจะหยิบของเหล่านี้วางบนที่นอนพร้อมกับแมวและกล่าวถ้อยคำอันเป็นมงคล แล้วนอนลงพอเป็นพิธีแล้วจึงลุกขึ้น

สิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีน่าจะมาจากคติคำอวยพรที่ว่า “ขอให้เย็นเหมือนฟัก หนักเหมือนแพง ให้อยู่เรือนเหมือนก้อนเส้าให้เฝ้าเรือนเหมือนแมวคราว” ก้อนเส้า คือหินเตาไฟสำหรับหุงต้มในสมัยโบราณ แต่เห็นว่ามีคราบเขม่าสีดำ สกปรกง่าย จึงเปลี่ยนเป็นหินบดยาแทน ส่วนแมวนั้นถือกันว่าเป็นสัตว์ที่เชื่องเหมือนผู้ที่ได้ผ่านการฝึกอบรมมาและถือเป็นสัตว์มงคล แมวคราวคือ แมวตัวผู้ที่มีอายุมากมักนอนอยู่กับเรือนไม่ค่อยออกไปเที่ยวไหนๆ บางครั้งอาจมีการนำกลีบดอกไม้ เช่น ดอกกุหลาบกลีบบานไม่รู้โรยหรือกลีบบัวมาโรยไว้บนเตียงนอนให้คู่บ่าวสาวด้วย

การส่งตัวเจ้าสาว

เมื่อผู้ทำหน้าที่ปูที่นอนลุกขึ้นแล้ว โดยทำเป็นเพิ่งตื่นนอน ฝ่ายหญิงจะพูดในสิ่งที่เป็มงคล เช่น ฝันว่าอย่างโน้น อย่างนี้ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ดีงาม ฝ่ายชายก็จะทำนาย ทายทักปดอบขวัญ ต่อจากนั้นจึงพากันลุกออกไป

ถ้าแก่ของทั้งสองฝ่าย จึงให้คู่บ่าวสาวไปยังที่นอน พ่อแม่ของฝ่ายหญิงนำเจ้าสาวมาส่งให้เจ้าบ่าว พร้อมทั้งกล่าวฝากฝังให้ช่วยดูแล บอกว่าเจ้าสาวยังเล็กไม่รู้เรื่องการเรือนเท่าไรนัก หากมีสิ่งใดบกพร่องขอให้เจ้าบ่าวคอยว่ากล่าวตักเตือน อย่าให้ถึงกับดุด่า จนมีปากเสียง ให้เจ้าบ่าวรักใคร่เอ็นดู เหมือนน้องสาว ช่วยปกป้องคุ้มครองและให้การเลี้ยงดู อย่าได้ทอดทิ้ง ฯลฯ ฝ่ายเจ้าบ่าวก็นับคำเป็นอันดี

จากนั้น พ่อแม่ของทั้งสองฝ่ายก็อบรมคู่บ่าวสาว ให้รู้จักหน้าที่ของสามีภรรยาที่ดี ซึ่งต่อไปจะต้องพึ่งพาอาศัยกัน แล้วให้คู่บ่าวสาวนอนลงที่นอน โดยเจ้าบ่าวนอนด้านขวา และเจ้าสาวนอนด้านซ้าย บางทีก่อนนอนก็ให้เจ้าสาวกราบอภิสามีก่อน เพื่อความเป็นสิริมงคล เพราะถือว่าสามีเป็นผู้ให้ความดูแลคุ้มครอง

เหตุที่เจ้าบ่าวนอนด้านขวาเพราะอยู่ใกล้ประตู หากมีเหตุอันตรายสามีจะสามารถคุ้มครองปกป้องภรรยาของตนได้ เพราะถือว่าผู้ชายมีความแข็งแรงกว่าหญิงควรทำหน้าที่ดูแลปกป้องได้

5.1.4 ประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับการตาย

ชีวิตของมนุษย์เรามีความเกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีมาโดยตลอด ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวันตาย พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายนั้นได้สืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน ซึ่งล้วนแต่แฝงปริศนาธรรม ความเชื่อ ในแต่ละท้องถิ่นอาจมีความเหมือนและต่างกันไป ก่อนที่ความตายจะมาถึงมักจะมีสิ่งบอกเหตุหลายอย่างสำหรับคนป่วย เช่น กินสิ่งลา ไฟธาตุแตก เป็นต้น

การกินสิ่งลา คืออาการของคนป่วยที่เจ็บหนักมาเป็นเวลานาน กินข้าว กินน้ำไม่ค่อยได้ แล้วจู่ ๆ ก็มีอาการเหมือนหายใจติดขัด หายใจลำบาก ขอบขาวรอบปาก ลิ้นแห้ง หลังจากนั้นอีกไม่นานก็จะหมดลมหายใจหรือตายอย่างสงบ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า กินสิ่งลา

ส่วนไฟธาตุแตก คนป่วยจะปล่อยอุจจาระ ปัสสาวะออกมาอย่างไม่รู้ตัว ลูกหลานจะรีบทำความสะอาดและเปลี่ยนเสื้อผ้าชุดใหม่ให้ สิ่งที่น่าสังเกตก็คือคนไข้หรือคนชราที่นอนเจ็บอยู่นั้น ตัวจะเย็นผิดปกติ หากเย็นจากปลายเท้าขึ้นมาตามลำดับเรียกว่า ตายขึ้น หากตายแล้วร่างกายเย็นจากตัวลงสู่ปลายเท้า เรียกว่า ตายลง มีคติความเชื่ออันหนึ่ง กล่าวว่าหากมีนกแสกมาเกาะที่หลังคาบ้านที่มีคนป่วย หรือบินผ่านพร้อมส่งเสียงร้องในเวลากลางคืน แสดงว่าคนป่วยบ้านนั้นถึงกาลหมดอายุ เพราะนกแสกเป็นพาหนะของพญายม

ของถูกผีทับ เป็นคติความเชื่อของชาวบ้านว่าเมื่อก่อนที่คนเจ็บจะหมดลมหายใจ ต้องนำยาที่ใช้รักษาพยาบาลออกไปไว้นอกบ้าน มิฉะนั้นเมื่อคนเจ็บตาย ยานั้นเรียกว่าของถูกผีทับไม่สามารถนำมาใช้ได้เพราะคุณภาพเสื่อม บางทีเชื่อถึงขนาดต้องนำคาถาเลขยันต์ของศักดิ์สิทธิ์ออกไปนอกตัวบ้านก่อนที่คนเจ็บจะตาย มิฉะนั้นของจะเสื่อมต้องนำไปถวายวัดหรือนำไปเข้าพิธีปลุกเสกใหม่ ซึ่งในปัจจุบันไม่ค่อยยึดถือปฏิบัติกันแล้ว

ในสมัยโบราณ เมื่อคนเจ็บสิ้นลมหายใจแล้วให้จุดเทียนขี้ผึ้งหนัก 1 บาท มีไส้ 7 ไส้ไว้จนกว่าเทียนจะดับเป็นอันสิ้นสงสัยเพราะคนป่วยตายแน่ ทั้งนี้เนื่องจากบางทีคนป่วยอาจจะสลบหรือเพียงหมดสติไปชั่วคราวเท่านั้น จึงไม่ควรผลิผลามรีบร้อนจัดการศพในทันทีที่สิ้นใจ หากมีคนตายในบ้านในเวลาที่ไม่สามารถนำศพบรรจุโลงได้ทัน จะต้องมีการนอนเฝ้าศพหรืออยู่เป็นเพื่อนศพโดยการนำผ้าขาวหรือผ้าห่มมาคลุมศพไว้ตั้งแต่หัวถึงเท้าจุดตะเกียงหรือเปิดไฟให้สว่าง ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดความวังเวงน่ากลัว

คนโบราณเชื่อกันว่า ถ้ามีแมวดำกระโดดข้ามศพจะทำให้ศพนั้นผุดลุกขึ้นมา หรือทำให้ปีศาจคะนอง ด้วยเหตุนี้หากศพนอนอยู่ในที่ซึ่งมีฝาเรือนกันไม่มิดชิดต้องกางมุ้งให้ศพ บางท้องถิ่นจะให้ศพนอนตรงรอด หรือช้อนบ้าน หันหัวศพไปทางทิศตะวันตกเพราะเชื่อกันว่าเป็นทิศของคนตาย ด้วยเหตุนี้คนเป็นจึงถือคติไม่นอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก จนถึงปัจจุบันการนำผ้าห่มมาคลุม หรือกางมุ้งให้ศพก็เพื่อไม่ให้มองเห็นแล้วเกิดความกลัว ต้องระวังอย่ายกหรือถือข้าวของข้ามศพเพราะถือเป็นการไม่ให้ความเคารพ บางคนมีคติความเชื่อว่าต้องกางมุ้งให้ศพเพียง 2 หูครอบศพไว้ และเมื่อคนป่วยสิ้นใจลูกหลานอาจร้องไห้เศร้าโศกอาลัยรักควรระวังอย่าให้น้ำตาไปโดนร่างของศพ เพราะเชื่อกันว่าจะทำให้วิญญาณของผู้ตายเป็นห่วงลูกหลานไม่ยอมไปสู่สุคติ

การอาบน้ำศพ - พิธีรดน้ำศพ

การอาบน้ำศพเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งในพิธีทำศพซึ่งจะทำกันก่อนนำศพใส่โลง เหตุที่ต้องมีการอาบน้ำศพเพราะต้องการให้ร่างกายของคนตายสะอาดบริสุทธิ์เช่นเดียวกับที่พวกพราหมณ์ในอินเดียลงอาบน้ำชำระบาปในแม่น้ำ ในสมัยโบราณการอาบน้ำศพจะทำการอาบกันจริง ๆ คือตม้น้ำด้วยหม้อดิน ซึ่งในหม้ออาจใส่ใบไม้ต่าง ๆ ต้มลงไปด้วยเช่น ใบหนาด ใบส้มป่อย ใบมะขาม ใบหนาดนั้น เชื่อกันว่าเป็นใบไม้ที่ผีกลัวและใช้ปัดรังควานได้

การอาบน้ำศพจะอาบด้วยน้ำอุ่นก่อนแล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็นอีกครั้งแล้วพอกด้วยสั้มะกรูด เมื่อล้างจนสะอาดหมดจดแล้วจึงพอกด้วยขมิ้นชันสดและผิวมะกรูดตำละเอียด ต่อจากนั้นจึงทำการแต่งตัวให้ศพ แต่การอาบน้ำศพในปัจจุบัน เรียกว่าพิธีรดน้ำศพคือใช้น้ำพุทมนต์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าน้ำมนต์ ผสมกับน้ำฝนหรือน้ำสะอาดบางทีใช้น้ำอบไทยร่วมด้วยเพื่อให้เกิดความหอม เมื่อถึงเวลาอาบน้ำศพซึ่งจะทำกันหลังจากที่คนป่วยตายไม่นานนักเพราะศพยังสดอยู่ญาติมิตรและผู้คนที่ไปกล้าที่จะเข้าใกล้ เนื่องจากยังไม่มีการล้างหรือขี้้นอัด สัปเหร่อหรือผู้ใหญ่จะจัดให้ศพนอนในที่อันสมควรจับมือข้างหนึ่งยื่นออกมายังหมอนใบเล็กที่รองรับ

ลูกหลานของผู้ตายจะทำหน้าที่ใช้ขันใบเล็ก ๆ ตักน้ำมนต์จากขันใหญ่ส่งให้กับผู้ที่มาทำการรดน้ำศพโดยการเทน้ำลงบนมือของผู้ตาย กล่าวคำไว้อาลัยหรือกล่าวขอให้วิญญาณของผู้ตายจงไปสู่สุคติไม่ต้องห่วงอาลัยหรือมีกังวล เมื่อทำพิธีอาบน้ำศพเสร็จเรียบร้อยแล้วต้องจัดการแต่งตัวหุ้มศพให้เรียบร้อย เกี่ยวกับการหุ้มให้ศพนั้นมีคติความเชื่อเป็นหลายนัย บ้างให้หุ้มสามหนเท่านั้น บ้างก็ว่าให้หุ้กลับไปข้างหน้าซีกหนึ่งไปข้างหลัง อีกซีกหนึ่งหมายถึงหุ้สำหรับคนตายครึ่งหนึ่ง สำหรับคนเป็นครึ่งหนึ่ง หลังจากหุ้มเสร็จจะต้องหักหุ้ที่ใช้ทิ้งหรือโยนใส่ไปในโลงศพ ตอนหักหุ้ให้กล่าวเป็นภาษาบาลี “อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา” เป็นปริศนาธรรม หมายถึงความไม่เที่ยงแห่งสังขาร แม้หุ้ดี ๆ ก็ยังต้องหักเป็นท่อน ใช้การไม่ได้ ในวันหนึ่งชีวิตของมนุษย์เราก็เช่นกัน หุ้ที่ใช้หุ้มให้ศพนั้นคนเป็นจะไม่นำมาใช้อีก

เมื่ออาบน้ำ หุ้มให้ศพเสร็จแล้ว ต่อไปก็เป็นการนุ่งผ้าแต่งตัวให้ศพ ซึ่งจะกระทำไม่เหมือนกับการแต่งตัวของคนเป็น คือ

1. ให้ใช้ผ้าขาวนุ่งในชั้นแรกเอาชายพกไว้ข้างหลังแล้วนำเสื้อขาวมาสวมให้โดยเอารัดคุมไว้ข้างหลังให้ต่างกับการใส่เสื้อคนเป็น แล้วเย็บเนาเป็นตะเข็บลงมาหาเอวทั้ง 2 ข้างให้ห่มผ้าเฉียงจากขวามาซ้าย

2. เสร็จแล้วจึงนำเสื้อผ้าไหมอีกชุดหนึ่งมาสวมใส่ทับข้างนอกอย่างที่คุณธรรมดา ใส่กันทั่วไปตามปกติเมื่อทำพิธีอาบน้ำแต่งตัวและรดน้ำศพเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ให้ดำหมากใส่ปากศพ 1 คำ หรือถ้าคนตายยังมีฟันอยู่ ก็ใช้หมากเจียนพลูที่เป็นคำๆ หักใส่ปากศพเป็นปริศนาธรรมว่า แม้หมากพลูที่คนตายเคยชอบกินหาเมื่อตายแล้วก็ไม่สามารถเคี้ยวกินได้ขนาดด่าป้อนให้แล้วก็ยังไม่รู้จักเคี้ยวไม่รู้จักคาย หรือแม้แต่ทรัพย์สมบัติทั้งหลาย ตายไปก็ไม่มีใครนำติดตัวไปได้ นอกจากบุญกุศลและคุณความดีที่สร้างไว้เท่านั้นที่จะติดตัวไป

การนำเงินใส่ปากศพ มีคติที่มาหลายนัย บ้างว่าเป็นปริศนาธรรม เช่นเดียวกับการดำหมากใส่ปากศพ คือตายแล้วก็ไม่สามารถเอาทรัพย์สินติดตัวไปไม่ได้ อีกนัยหนึ่งบอกว่าคนสมัยโบราณเอาเงินใส่ปากศพเพื่อให้สัปเหร่อเป็นค่าจ้างเผา บางคิดว่าเงินที่ใส่ปากศพนั้น

สำหรับให้วิญญาณของคนตายใช้เป็นค่าเดินทาง หรือค่าจ้างสำหรับคนพายเรือที่ทำหน้าที่พาดวงวิญญาณของผู้ตายข้ามแม่น้ำไปสู่ดินแดนของคนตายหรือโลกของวิญญาณ นอกจากคนไทยแล้ว ชนชาติอื่น ๆ เช่น จีน กรีกโบราณ ยิว ฯลฯ ก็มีการนำเงินใส่ปากศพโดยมีคติเกี่ยวกับความเชื่อแตกต่างกันไป

การมัดตราสัง

ก่อนนำศพใส่โลง ต้องทำพิธีมัดตราสังด้วยด้ายสายสิญจน์ นิยมมัดเป็น 3 เปลาะ คือที่คอ ที่มือและที่เท้า มีผู้แต่งคำโคลงอธิบายปรีศนาธรรมของการมัดตราสังเป็น 3 เปลาะไว้ดังนี้

มีบุตรห้วงหนึ่งเกี่ยว พันคอ
 ทรัพย์ผูกบาทาคลอ หนองไว้
 ภริยาเยี่ยงอย่างปอ รังรัด มือนา
 สามห้วงใครพันได้ จึงพันสงสาร

ในการมัดตราสังศพ เมื่อนำบ่วงคล้องคอ สัปเหร่อจะว่าคาถา ปุโตโต คือหมายความว่า ลูกคือห้วงผูกคอ เวลามัดว่าคาถารัดประคดอ เป็นห้วงที่ 1 แล้วโยงเชือกมากลางตัว ทำเป็นห้วงตะกรุดเบ็ดผูกหัวแม่มือของศพที่พนมมือถือกรวยดอกไม้ธูปเทียนอยู่ รวบมือศพผูกให้พนมไว้ที่หน้าอก ว่าคาถา **ธน หตุเถ** หมายความว่า ทรัพย์คือห้วงผูกมือ ในเวลามัดว่าคาถารัดประคดเอวเป็นห้วงที่ 2 แล้วโยงเชือกมาที่เท้าทำเป็นบ่วง ผูกหัวแม่เท้ารวบรัดเท้าผูกให้ข้อเท้าทั้งสองติดกันว่าคาถา **ภริยา ปาเท** หมายความว่า ภรรยา คือห้วงผูกเท้าเป็นห้วงที่ 3 (แม้ศพผู้หญิงก็ว่าคาถาแบบเดียวกัน) บางตำราว่าใช้คาถา **ธน ปาเท** ไม่ใช่ ภริยา ปาเท และบางตำราก็ก็นำผูกจากเท้าขึ้นมาก่อนเสร็จแล้วให้เอาผ้าขาวผืนใหญ่ห่อตัวศพโดยขมวดไว้ด้านศีรษะ เพื่อจะได้เป็นการสะดวก

เมื่อเวลาเปิดเอน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพก่อนเผา แล้วเอาด้ายดิบขนาดนิ้วหัวแม่มือมัดเป็นเปลาะๆ ให้แน่นเป็น 5 เปลาะ เป็นปรีศนาธรรม หมายถึง นิเวศ 5 คือ

1. กามฉันทะ
2. ความพยาบาท
3. ความง่วงเหงาหาวนอน
4. ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ
5. ความลึกลับใจ

ทั้ง 5 ประการนี้คือสิ่งขวางกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี เหตุที่ต้องมัดศพอย่างแน่นหนาเพราะในสมัยโบราณไม่มียาสำหรับฉีดรักษาศพ จึงต้องมัดไว้ให้ดีเพื่อให้ผ้าซับเลือดน้ำเหลืองและป้องกันโลงแตกเพราะศพขึ้นอืด

พิธีเบิกโลง

พิธีเบิกโลงในแต่ละท้องถิ่นอาจมีความแตกต่างกันไป หลังจากทำพิธีมัดตราสังเสร็จแล้วจะไม่นำศพใส่โลงในทันที ต้องทำพิธีเบิกโลงก่อน โดยเอาไม้ไผ่มาจักเป็นซีกเล็ก ๆ ทำเป็นบันได 4 ชั้น หรือให้มี 3 ช่องกว้างยาวเท่ากับโลง สำหรับวางบนปากโลง เอาเปลือกฝืนหนึ่งทำด้วยไม้ไผ่ 7 ซีกถักติดกันวางกั้นโลงเอาผิวไม้ขึ้นด้านบน เว้นระยะห่างพอประมาณ แล้วจึงเอาไม้ไผ่มาผ่าให้โตขนาดนิ้วก้อย ยาวพอสมควรผ่าข้างหนึ่งสำหรับคาบปากโลงเป็นระยะจนครบ 8 อันเป็นทำนองไม้

ดับปั้งปลาและผ่าอีกข้างหนึ่งสำหรับคาบสายสิญจน์วางทางขวางก่อนให้รอบโลง ไม้นี้เรียกว่า **ปากกาจับโลง** เอาเทียน 8 เล่ม พาดที่ปากโลงระหว่างปากกาทั้ง 8 ช่อง ใช้กระทงใบตองขนาดเล็กใส่กึ่งพลาปลาหรือจะเป็นอาหารอย่างอื่น ๆ ก็ได้นำมาวางบนปากโลงทั้ง 8 ช่องใกล้เทียนที่ติดไว้ให้เป็นเครื่องสังเวทเทพทั้ง 8 ทิศ สัปเหร่อจะทำน้ำมันตสำหรับรดโลงต้องเตรียมขึ้นและเทียนติดพาดปากชั้นเล่มหนึ่ง เงินค่ายกครู แต่ก่อนประมาณ 6 สลึง สัปเหร่อจุดเทียนเป็นคู่ ๆ ตั้งแต่ด้านปลายเท้าไปด้านศีรษะแล้วตั้งต้นทำน้ำมันตธณีสารใช้สำหรับประพรมแก้เสนียดจัญไรแล้ววาคาถา

สีโรเม พุทธเทวญจ นลาญ พรหมเทวดา

หทย นรายกญเจว เทวตปรเม สุราฯ

ปาเท วิสสณุกญเจว สพพกมมา ปลิทธิ เม

เป็นการเชิญ พระพุทฺธ พระธรรม พระนารายณ์ พระพรหมศวร พระวิศวรกรรม มาเข้าสิงกายให้ทำกรรมต่าง ๆ สำเร็จ บทตั้งแต่ สิทธิกิจจเป็นบทให้พระเจ้าเรือน มีดังนี้

สิทธิกิจจสิทธิกมม สิทธการีย ตถาคโต

สิทธิลาโกนิรัตน สิทธิเตโช ชโย นจ

สิทธิกมม ปลิทธิเม สพพลสิทธิ ภาวนตุ เม

เสร็จแล้วสัปเหร่อจะนำน้ำมันตลูบหน้าเสยผม 3 ครั้งประพรม

โลง 3 หน หยิบเทียนที่ติดปากโลงมาจุดด้ายสายสิญจน์ที่วางรอบโลงจุดเทียนเป็นคู่ ๆ จากปลายเท้าให้ไหม้ขาดทุกช่อง เว้นช่องด้านสกัดที่จะใช้เป็นหัวโลงเอามิดหมอ กดด้ายสายสิญจน์ที่กลางหัวโลงเสกคาถาว่า **พุทฺธปจจกขามิ ธมม หจจกขามิ สงฆ ปจจกขามิ 3 หน**

ความนี้สัปเหร่อจะถามว่า โลงของใคร ลูกหลานก็ตอบว่าโลงของ... (ชื่อผู้ตาย) หรือบางที่สัปเหร่อก็ถามเองตอบเอง บางที่ถามคนเดียวบางที่ก็ถามตอบอย่างนั้น 3 หนเสร็จแล้วสัปเหร่อจึงเอามิดหมอสับปากโลง 3 ครั้ง โดยการสับตรงกลางก่อน แล้วจึงสับซ้ายขวา หรือบางที่สับเป็นรูปกากบาทเพื่อใช้เป็นเครื่องหมายว่าด้านนี้เป็นทิศหัวโลง ต่อจากนั้นจึงผลักเครื่องเช่น ไม้ ปากกา เทียน และด้ายสายสิญจน์ที่เหลืออยู่ลงไปในโลงให้หมด เอาใบตองวางทับฝือกและของที่ผลักลงใส่โลงส่วนใหญ่นิยมใช้ใบตองตันกล้วยตานีที่ใบไม่แตกยอดไม้หัก 3 ยอดมาปูด้วยเหตุนี้ในการตัดใบตองมาใช้ทั่วไป ชาวบ้านจึงหักยอดเสียก่อนเพราะใบตองที่ไม่ได้หักยอดถือว่าเป็นใบตองรองผี

ฝือก ใบตองที่ใส่ในโลงศพล้วนเป็นปริศนาธรรมทั้งสิ้น คือ ชี้ให้เห็นว่าร่างกายของเราก็คือเหมือนกับฝือกที่นำไม้ไผ่มาสานต่อกันเป็นซี่ ๆ ในที่สุดก็ต้องแยกสลายจากกัน

ภาพ 53 : หม้อใส่เชื้อไฟ

นำไฟจากบ้านเพื่อใช้ในการเผาศพ เนื่องจากการเผาศพในสมัยก่อนทำกันที่ป่าช้าห่างไกลบ้าน และชุมชน จึงเป็นเหตุให้ต้องเตรียมไฟจากบ้านผู้ตายไปเผาศพด้วย

ภาพ 54 : ปากกา

ผ้าคล้ายไม้ตับปلامي 8 อัน เท้าเฉลวเบิกโลง ผักพล่าปลาอย่าต้องใช้ใบหมากกลาง (ขนุน) หวดให้เป็นกรวยวางบนแผงหรือกระแตะ

การนำศพไปวัด

การเคลื่อนย้ายศพไม่ว่าจะเพื่อนำศพไปตั้งบำเพ็ญกุศลที่วัด เคลื่อนศพจากบ้านไปเผามีธรรมเนียมปฏิบัติ ดังนี้

หากเป็นการตั้งศพสวดอภิธรรมที่บ้าน ในวันเคลื่อนศพไปเผาที่วัด เจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์มาฉันเช้าที่บ้าน ส่วนใหญ่นิยมนิมนต์เพียง 4 รูป หรือตามต้องการ แต่เมื่อฉันเช้าเสร็จแล้วนิมนต์พระเพียง 4 รูป ทำหน้าที่จุดศพไปวัด หากมีลูกหลานผู้ตายบวชเณรหน้าศพ ก็ให้มาร่วมจุดศพด้วย โดยเดินต่อจากพระหากต้องการนำศพไปตั้งสวดอภิธรรมที่วัดก็ให้พระมาจุดศพเช่นเดียวกัน หลังจากที่พักศพหรือทำพิธีนำศพใส่โลงเป็นที่เรียบร้อยแล้ว แต่หากมีดักค้ำกันหั้นก็อาจตั้งศพไว้ที่บ้านคืนหนึ่งครั้งรุ่งเช้าจึงค่อยนิมนต์พระมาฉันเช้าแล้วจุดศพไปวัด

การเคลื่อนขบวนศพ

ในการเคลื่อนขบวนศพนั้นให้ลูกหลานของผู้ตายถือกระถางรูป และรูปของผู้ตายนำหน้าต่อมาจึงเป็นพระสงฆ์ 4 รูปถือสายสิญจน์ที่ต่อมาจากการมัดตราสังศพและโยงออกมาหน้าโลงซึ่งสัปเหร่อได้จัดเตรียมไว้ให้แล้ว สายสิญจน์ที่ให้พระจับเวลาสวดศพทุกคืนก็ใช้เส้นเดียวกันนี้สำหรับญาติพี่น้องคนอื่น ๆ ก็ช่วยกันยกโลงศพหรือนำศพตั้งไว้บนรถเข็นช่วยกันเข็นประคองตามกันไปเป็นขบวนเดินไว้อาลัยไปตลอดทางจนกว่าจะถึงวัดหากวัดอยู่ไกลจะใช้รถยนต์เป็นพาหนะในการเคลื่อนศพก็ได้หากไม่ต้องการนำรถของตนเองมาขนส่งเพราะเชื่อเกี่ยวกับโชคลางก็สามารถขอเช่ารถของทางวัดหรือมูลนิธิได้

การนำศพออกจากบ้าน

เมื่อจะเริ่มเคลื่อนศพตามคติโบราณจะไม่ยกศพออกทางประตูเหมือนคนปกติ และไม่ให้ศพลอดใต้ซื่อบางที่ก็ต้องรื้อฝาบานข้างหนึ่งเพื่อนำศพออกก็มี ทั้งนี้เพราะเรือนสมัยก่อนประตูค่อนข้างเล็กและซื่อบางที่การยกศพต้องช่วยกันหลายคนจึงเบียดเสียดไม่สะดวก ฝากะดานของบ้านสมัยก่อนสามารถถอดออกได้สะดวกเพราะใช้วิธีเข้าลิ้มไม้ได้ทำตายตัวเหมือนปัจจุบัน เมื่อยกศพออกทางฝาบาน ต้องทำบันได 3 ขั้นไว้เป็นทางลง ไม่ลงบันไดเดียวกับที่คนเป็นใช้อยู่เป็นประจำ บันได 3 ขั้นนี้ทำไว้ชั่วคราวไม่แข็งแรงนัก พอคนขึ้นลงก็หักโดยง่าย เป็นเคล็ดความเชื่อที่ทำให้วิญญาณไม่สามารถหาทางย้อนกลับมาบ้านได้ จะได้ไปผุดไปเกิดเสียไม่ววนเวียนอยู่บนโลกด้วยความเป็นห่วงลูกหลานและทรัพย์สินสมบัติ

การทำประตูปา

ประตูปา คือการนำกิ่งไม้มาปักไว้ตรงประตูที่จะนำศพออกจากบ้านโดยรวบกิ่งไม้มัดไว้เป็นข่มหรือคูลา เมื่อนำศพออกไปพ้นประตูแล้วก็ให้รื้อทิ้งเสียเพราะเชื่อกันว่าวิญญาณของผู้ตายจะกลับบ้านไม่ได้เพราะประตูปาที่จำไว้เป็นเครื่องหมายถูกรื้อไปแล้ว หากมองเป็นปริศนาธรรมก็คือคนที่ตายไปแล้วย่อมไม่สามารถย้อนกลับหรือฟื้นคืนชีพขึ้นมาได้อีก เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่หากไม่เร่งสร้างคุณงามความดีก็เป็นสิ่งที่น่าเสียดายเพราะคนตายนั้นไม่มีโอกาสเช่นเราอีกแล้ว

การชักฟาก 3 ซี่

เป็นคติความเชื่อเช่นกัน สมัยโบราณใช้ไม้ไผ่มาผ่าทำฟากเป็นซี่ ๆ สำหรับปูพื้นเรือนและทำฝาเมื่อนำศพออกจากบ้านแล้ว ให้ชักฟากออก 3 ซี่ เพื่อลงไม้ให้วิญญาณจำบ้านได้ และปริศนาธรรมอธิบายเกี่ยวกับเรื่องไตรลักษณ์ คือ รูป สังขาร วิญญาณ ล้วนเป็นสิ่งไม่เที่ยง ไม่จีรัง

ยังยืน เมื่อความตายมาเยือนไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงได้ต้องละสังขารทิ้งร่างไว้เหมือนกับเรือนที่ว่างเปล่า

การตีหมอน้ำและหม้อไฟนาศพ

ในสมัยโบราณ เมื่อนำศพออกจากบ้านแล้วจะมีการตีหมอน้ำ 3 ใบ ด้วยไม้ซีก (ไม่นิยมใช้ไม้ท่อนเพราะต้องหักทิ้ง) เมื่อตีหม้อดินใส่น้ำซึ่งเตรียมไว้แตกแล้ว ก็หักไม้ทิ้งเสียเป็นปริศนาธรรมหมายถึงการแตกสลายของสังขาร หรือธาตุต่าง ๆ เช่น ธาตุน้ำที่มาชุมนุมกันเป็นร่างกาย เมื่อแยกออกจากกันแล้วก็ต้องกลับไปเป็นธาตุเหล่านั้นเหมือนเช่นเดิม

สำหรับหม้อไฟ หรือตะเกียงที่จุดไว้หน้าศพนั้นเมื่อเวลาเผาศพก็นำใส่เข้าไปในกองฟืนขณะที่ตีหมอน้ำทั้ง 3 ใบทั้งนั้นคนบนเรือนก็ใช้พัดโบกไปทั้ง 4 ทิศ

การตัดข้าวสาร

การตัดข้าวสารในปัจจุบันไม่นิยมทำกันแล้วแต่สมัยโบราณเมื่อนำศพออกจากบ้านต้องทำการตัดข้าวสารหรือบางทีก็ตัดเกลือขึ้นไปบนหลังคาด้วย พร้อมว่าคาถา **คจณ อมุ มหิ พุทธปัด** แปลใจความได้ว่าจงไปทางโพ้นเถิด พระพุทธเจ้าปัดแล้ว เป็นการขับไล่เสนียดจัญไรหรือความอัปมงคลทั้งหลายให้จากไป

การโปรยข้าวตอกข้าวสาร

ในระหว่างที่เคลื่อนศพไปวัดนั้น บางทีมีการโปรยข้าวตอกหรือข้าวสารไปตลอดทางเป็นปริศนาธรรมเตือนใจว่าข้าวตอกข้าวสารไม่ถนอมขึ้นมาได้อีกฉันใดคนที่ตายย่อมไม่อาจฟื้นขึ้นมาฉันนั้น

การใช้ไม้ขีดทางนำหน้า

การใช้ไม้ขีดทางนำหน้า เมื่อเคลื่อนขบวนศพก็เป็นปริศนาธรรมเช่นกัน หมายถึง การเดินตามกันไปเป็นวัฏสงสารในวันนี้เรานำศพคนตายไปเผา วันต่อ ๆ ไป ทุกคนก็ต้องไปตามเส้นทางสายนี้เช่นเดียวกันไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงพ้นได้

ขบวนศพห้ามผ่านเรือนรกสวไรนา

ในสมัยโบราณหนทางยังไม่ค่อยสะดวกนักการห้ามศพต้องห้ามไปตามทางเดินจะลัดผ่านไรนาของคนอื่นไม่ได้อาจเพราะมีความเชื่อเกี่ยวกับความตายว่าเป็นอัปมงคล หรือขบวนแห่มีคนเป็นจำนวนมากหากเดินตัดผ่านไรนาอาจไปเหยียบข้าวกล้าพืชไร่ได้รับความเสียหาย

การเรียกบอกหนทางแก่วิญญานผู้ตาย

เมื่อนำศพไปวัดขบวนแห่ศพผ่านที่ไหนลูกหลานผู้ตายก็จะเอามือเคาะโลงเพื่อบอกให้รู้ตัวไปตลอดทาง เช่น ลงจากบ้านแล้ว เลี้ยวขวาไปตามทาง ผ่านโรงเรียนแล้วข้ามสะพานแล้ว ถึงวัดแล้วทั้งนี้เป็นคติความเชื่อว่า เพื่อให้วิญญาณของผู้ตายตามร่างไป

การไปงานศพ (ไปฟังพระสวด)

เมื่อไปถึงควรแสดงความเสียใจต่อเจ้าภาพแต่บางครั้งต้องดูตามสถานการณ์ เพราะการพูดกระตุ้นให้เจ้าภาพเกิดความเศร้าโศกขึ้นมาอีกคงไม่เหมาะสมนัก บางทีเจ้าภาพยุ่งอยู่กับการต้อนรับแขกจนเกือบจะลืมเหตุการณ์ที่ต้องสูญเสียคนที่รักไปได้ชั่วคราวแล้วผู้ไปเคารพศพอาจแสดงออกด้วยอาการกิริยาแทนคำพูดก็ได้

เจ้าภาพหรือตัวแทนของเจ้าภาพจะนำไปจุดธูปเคารพศพ หากมีการจัดที่พุทธบูชาไว้ด้วย เช่น เมื่อนำศพไปตั้งสวดอภิธรรมที่วัดต้องจุดธูปเทียนไหว้พระก่อน ด้วยธูปสามดอก แล้วจึงจุดธูปไหว้ศพเพียงดอกเดียวบางแห่งลูกหลานของผู้ตายจะคอยจุดธูปส่งให้กับแขก หากต้องจุดธูปเองควรใช้ไม้ขีดหรือจุดกับตะเกียงที่ตั้งไว้ต่างหาก อย่ายื่นธูปไปจุดกับเทียนที่ตั้งไว้หน้าศพ เป็นการไม่เหมาะสมหากนำพวงหรีดไปไว้อาลัยควรส่งให้เจ้าภาพหรือคนที่มีหน้าที่ดูแลรับไปติดตั้ง ไม่ควรติดตั้งเอาเองตามใจชอบ ปัจจุบันไม่นิยมพวงหรีดที่ทำจากโฟม โดยทั่วไปจะใช้พวงหรีดที่ทำจากวัสดุธรรมชาติซึ่งย่อยสลายง่ายหรือใช้พวงหรีดที่ดัดแปลงมาจากผ้าเพราะเมื่อเสร็จงานแล้วเจ้าภาพสามารถถวายให้พระนำไปใช้ประโยชน์ได้

การเคาะโลงให้ผู้ตายฟังพระสวด

เมื่อพระเริ่มสวด ลูกหลานของผู้ตายจะเคาะโลงเบา ๆ เพื่อเรียกให้ฟังพระสวดเป็นธรรมเนียมปฏิบัติคือลูกหลานยังคงปฏิบัติกับผู้ตายเหมือนเมื่อยังมีชีวิตอยู่เป็นความผูกพันภายในครอบครัว สำหรับผู้ไปร่วมพิธีเผาศพหรือไว้อาลัยผู้ตายก่อนทำการเผาหรือเมื่อไปฟังพระสวดอภิธรรมศพ เมื่อกลับถึงบ้านแล้วให้ล้างหน้าล้างตาก่อนเข้าบ้านบางที่นำไปทักทิมใส่ในขันแล้ววกน้ำในขันนั้นล้างหน้าเพื่อความเป็นสิริมงคล บางที่มีคติความเชื่อว่าเมื่อกลับจากงานศพต้องเดินกววนอ้อมไปอ้อมมา เพื่อไม่ให้ผีตามมาถึงบ้านได้สำหรับเจ้าภาพและลูกหลาน หลังจากทำพิธีเผาแล้วเมื่อจะเดินทางกลับบ้านต้องกลับรวดเดียวให้ถึงบ้านเลย ห้ามไปแวะที่อื่น ผู้ที่ถือธูปของผู้ตายก็เช่นเดียวกันให้นำธูปกลับมารวดเดียวให้ถึงบ้านอย่าแวะกลางทางแล้วนำธูปไปติดไว้ในที่อันสมควร

นำศพเวียน 3 รอบก่อนนำขึ้นเมรุ

หากตั้งศพสวดบำเพ็ญกุศลที่วัดในตอนเช้าของกำหนดทำพิธีเผา ลูกหลานก็จะช่วยกันหามโลงศพเวียนรอบเมรุ 3 รอบ แล้วจึงนำขึ้นไปตั้งไว้บนเมรุหากตั้งศพบำเพ็ญกุศลที่บ้าน ครั้นเคลื่อนศพมาถึงวัดแล้วก็ให้ทำการเวียนรอบเมรุก่อน 3 รอบเช่นกัน จึงจะนำไปตั้งบนเมรุ บางแห่งมีการนำโลงกระแทกเมรุก่อน 3 ครั้งจึงนำขึ้นไปตั้ง นิยมหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก การเวียนศพต้องเวียนซ้ายต่างกับการเวียนเทียนหรือแห่ناقซึ่งเป็นงานมงคลจะทำการเวียนขวาเรียกว่า ทักษิณาวรรต การเวียนศพ 3 รอบเป็นการเวียนเพื่อไว้อาลัยแก่ผู้ตาย และเป็นปริศนาธรรมเกี่ยวกับพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ในสามภพ คือ ในโลก นรกและสวรรค์

การจุดพลุสัญญาณ

ในสมัยโบราณ บ้านเรือนแต่ละหลังอยู่ห่างกัน จึงใช้เสียงพลุเป็นสัญญาณ อาจจุดเมื่อเริ่มเคลื่อนศพไปวัดลูกหนึ่ง เมื่อถึงวัดแล้วลูกหนึ่งเมื่อพระสวดมาดิกาลูกหนึ่งและยิงลูกสุดท้ายเมื่อทำพิธีเผาไม่มีข้อจำกัดอันใดจะให้มีการจุดพลุหรือไม่ก็ได้

การชักผ้าบังสุกุล

เมื่อใกล้เวลาเผาเจ้าภาพจะเชิญแขกผู้มีเกียรติหรือผู้ที่เคารพนับถือร่วมทอดผ้าบังสุกุลโดยเรียกชื่อทีละคน ผู้ที่ได้รับเชิญก็เดินไปที่หน้าเมรุหยิบผ้าบังสุกุลซึ่งลูกหลานของผู้ตายวางไว้บนพาน หยิบไปเฉพาะผ้าบังสุกุลเท่านั้นนำไปวางไว้ในพานหน้าโลงศพบนเมรุ

เจ้าภาพหรือผู้มีหน้าที่ในการทำพิธี จะเชิญพระสงฆ์รูปหนึ่งให้ขึ้นไปพิจารณา ผ้าบังสุกุลหรือผู้ชักผ้าบังสุกุล ทำเช่นนี้ไปจนกว่าจะครบแขกที่เชิญ หากมีแขกคนสำคัญ

อาจจะให้ทอดเป็นคนสุดท้าย เรียกว่าทอดผ้ามหาบังสุกุล วิธีการนั้นก็เช่นเดียวกัน เมื่อขึ้นบันไดไปบนเมรุเพื่อทอดผ้าให้เดินลงทางด้านข้างของเมรุไม่ควรเดินย้อนกลับตรงทางขึ้น

การโปรยทาน

การโปรยทาน เป็นการอุทิศส่วนกุศลแทนผู้ตาย คล้ายเป็นการแจกหรืออุทิศทรัพย์สินสมบัติทั้งหลายที่มี ให้กับคนที่อยู่เบื้องหลังเป็นปริศนาธรรมทำนองตายแล้วก็เอาอะไรไปไม่ได้เช่นเดียวกัน เงินโปรยทานนี้ชาวบ้านนิยมเก็บไว้เป็นขวัญถุง

การวางดอกไม้จันทน์

เมื่อชักผ้ามหาบังสุกุลเสร็จแล้ว เจ้าภาพก็จะนำดอกไม้จันทน์มาแจกให้กับผู้มาร่วมไว้อาลัยคนละ 1 ช่อหรือนำใส่ภาชนะไปวางไว้หน้าเมรุ ครั้นได้เวลาเผา พระก็จะสวดพระอภิธรรม ผู้มาร่วมพิธีจึงทยอยขึ้นบันไดเมรุ นำช่อดอกไม้จันทน์ไปวางไว้ในพานหน้าศพแล้วเดินลงทางบันไดด้านข้าง ไม่ควรย้อนกลับลงไปทางที่ขึ้นมาเพราะจะทำให้ชนหรือเกะกะขวางทางคนอื่นๆ ที่กำลังจะขึ้นการวางดอกไม้จันทน์นี้หากเป็นสมัยโบราณที่มีการเผาบนเชิงตะกอนกลางแจ้ง ผู้มาร่วมพิธีก็จะถือพินติดมือกันมาคนละท่อน นำมาวางรวมกัน ซึ่งถ้าได้ไม้จันทน์ก็จะเป็นการดีเพราะเวลาเผาก็มีกลิ่นหอม เมื่อพร้อมกันแล้วสัปเหร่อจึงทำการจุดไฟ

การเผาศพในปัจจุบัน

เมื่อแขกทยอยกลับกันไปข้างแล้วเหลือแต่ผู้ที่สนิทสนมกับเจ้าภาพซึ่งรออยู่รอบ ๆ เมรุ สัปเหร่อจะทำการเปิดโลงศพเพื่อให้ลูกหลานได้ดูหน้าผู้ตายเป็นครั้งสุดท้ายแล้วจึงต๋อยผลมะพร้าวให้แตกเอาน้ำมะพร้าวซึ่งถือกันว่าเป็นน้ำสะอาดบริสุทธิ์ล้างหน้าศพแล้วจึงนำเข้าเตาเผา หากเป็นผู้มีฐานะดี จะจัดสร้างเมรุเผาศพขึ้นมาต่างหากมีการประดับตกแต่งอย่างสวยงาม เวลาเผาก็ใช้วิธีจุดลูกหนูเป็นชนวนให้วิ่งตามเส้นเชือกไปสู่โลงศพ

การเอาผ้าโยนข้ามศพ

ประเพณีบางแห่งจะมีการนำผ้าขาวหรือเสื้อผ้าของผู้ตายตัวหนึ่งโยนไปมาข้ามกองไฟที่กำลังลุกไหม้ 3 ครั้ง เป็นปริศนาธรรมหมายถึงว่าผู้ตายได้ข้ามพ้นของร้อนทั้ง 3 อย่างไปพ้นแล้ว ของร้อนนั้นได้แก่ โลภะ คือความโลภ โทสะ คือ ความโกรธ และ โมหะ คือ ความหลง

ผ้านั้นบางทีก็ใช้ผ้าขาวที่คลุมโลงเมื่อโยนแล้วให้นำไปถวายพระหรือให้เป็นทานแก่คนยากจน

การบวชนาค (บวชน้ำไฟ)

ลูกหลานผู้ชายของผู้ตายที่อายุยังไม่ได้อุปสมบท ก็จะมีการบวชเณรหน้าศพในสมัยโบราณ ส่วนใหญ่นิยมบวชก่อนวันเผา 1 วัน หรือ 3 วัน เมื่อทำพิธีเผาเสร็จแล้วจึงลาสิกขา จากการบวชก็เพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายและเพื่อให้ผู้ตายได้เห็นชายผ้าเหลืองของลูกหลานซึ่งเชื่อกันว่าเป็นธงชัยสามารถช่วยอุทิศให้พ้นจากขุมนรกได้ ดังนั้นผู้ใดมีลูกชายหลานชายก็อยากจะให้ได้บวชแต่มาจบชีวิตลงเสียก่อนลูกหลานจึงบวชนาคหน้าศพหรือบวชน้ำไฟให้ และเมื่ออายุครบอุปสมบทหรือบวชพระก่อนบวชลูกหลานก็จะทำการจุดธูปบอกกล่าวให้ญาติผู้ล่วงลับร่วมอนุโมทนา อีกครั้งหนึ่ง

วันห้ามเผาศพ มีคติความเชื่อเกี่ยวกับการเผาศพอยู่หลายนัย คือ ห้ามเผาวันคี่ วันข้างแรม ต้องเผาวันคู่ และยังห้ามเผาในวันพระและวันศุกร์ ส่วนใหญ่ยังคงนิยมถือกันในเรื่องห้ามเผาวันศุกร์เพราะถือกันว่าวันนี้เป็นวันดี เหมาะแก่การทำงานมงคลอันเนื่องมาจากคำว่าศุกร์ไปคล้ายกับคำว่าสุข และคำว่าศุกร์นี้ยังมีความหมายคล้ายกับคำว่าสุข คือ เผาไม่ไหม้

สำหรับการห้ามเผาวันพระนั้น เพราะในวันนี้พระท่านอาจมีกิจธุระมาก ถ้าในช่วงเช้าพระราชาอาจต้องเข้าโบสถ์ฟังสวดปาฏิโมกข์ หรือมีคนมาทำบุญกันที่วัดมาก แต่ในปัจจุบันการเผาวันพระก็ค่อนข้างสะดวก เพราะวัดส่วนใหญ่อยู่ใกล้ชุมชน

การเก็บกระดูก เมื่อทำการเผาเสร็จแล้วสัปเหร่อจะทำการแยกธาตุเก็บกระดูกใส่โกศที่ญาตินำไปให้ไว้ ส่วนถ้าใช้ผ้าขาวห่อในวันรุ่งขึ้นหลังจากวันเผา ญาติจะมารับโกศเพื่อนำไปไว้ที่บ้านหรือมีการทำบุญเลี้ยงพระที่วัด เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย โกศใส่กระดูกผู้ตายนั้นบางทีก็เอาไปไว้บนหิ้งบูชาที่บ้าน บางคนก็นำไปใส่ไว้ในเจดีย์ประจำตระกูลซึ่งส่วนใหญ่สร้างไว้ที่วัดหรือบรรจุตามช่องซุ้มของประตูกำแพงวัด

เมื่อถึงวันสงกรานต์ญาติ และลูกหลานของผู้ตายก็จะนำผ้าบังสุกุลมาทอดเพื่อให้พระมาชักหรือพิจารณาผ้า เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ส่วนใหญ่นิยมทำกันในช่วงเทศกาล เช่น วันตรุษ วันสารทหรือวันสงกรานต์และหากคิดถึงผู้ตายที่ล่วงลับไปแล้วจะทำวันไหนอีกก็ได้ตามสะดวก หรือทำบุญตักบาตรกรวดน้ำไปให้ผู้ตาย

สำหรับถ้านั้นบางทีก็นำไปบรรจุรวมกับโกศในเจดีย์หรือนำเฉพาะถ่านไปลอยน้ำ ส่วนเสื้อผ้ามุ้งหมอนข้าวของเครื่องใช้ของผู้ตาย ส่วนใหญ่นิยมถวายวัดหรือมอบเป็นทานให้แก่คนยากจนผู้ที่รับก็จะกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ตาย

5.1.5 ประเพณีทำขวัญข้าว

ประเพณีทำขวัญข้าวเป็นประเพณีที่สืบทอดมาแต่โบราณ ซึ่งจะกระทำกันในช่วงที่ข้าวตั้งท้อง แต่เดิมจะอยู่ในราวกลางเดือน 10 หรือประมาณเดือนตุลาคม - พฤศจิกายน ของทุกปี แต่อย่างไรก็ตามจะต้องกระทำให้เสร็จสิ้นก่อนวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 3 โดยชาวเมือง สวรรคโลก เชื่อว่าถ้าได้ทำขวัญข้าวและถ้าพระแม่โพสพได้รับเครื่องสังเวยแล้ว ไม่ทำให้เมล็ดข้าวล้ม หนอน สัตว์ต่าง ๆ มากล้ำกราย ได้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนถวายแด่พระสงฆ์เมื่อข้าวนาสุกดีแล้วและนวดข้าวเสร็จก็จะกำหนดวันพฤหัสบดีหรือวันศุกร์ นำข้าวขึ้นยุ้ง ชาวบ้านก็จะมาร่วมทำขวัญข้าวร้องเพลงทำขวัญแม่โพสพ โดยให้นำเครื่องสังเวย ไปบูชาแม่โพสพในแต่ละครั้ง ช่วงข้าวในนากำลังตั้งท้อง จะมีเครื่องสังเวย ประกอบด้วยกล้วย อ้อย ถั่ว งา ส้ม อย่างละ 1 คำ ใส่ตะกร้าสานหามก พลูจีบ 1 คำและจะนำไปเลี้ยงในวันออกพรรษาหลังจากทำบุญที่วัดแล้ว ต่อจากนั้นเมื่อเกี่ยวข้าวและนำขึ้นยุ้งข้าวจะต้องเตรียมเครื่องสังเวยแม่โพสพ ประกอบด้วย หมากร พลูจีบ 1 คำ บุหรี่ 1 มวน ข้าวที่เกี่ยวแล้ว 1 กำ ผ้าแดง ผ้าขาว ขนาด 1 คืบ อย่างละ 1 ผืน

ความสำคัญของการทำขวัญข้าวนั้น เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวนาให้รู้ว่า การทำนาปลูกข้าวของตนนั้น จะไม่สูญเปล่า เพราะพระแม่โพสพเป็นผู้ดูแล และเมื่อมีการเกี่ยวข้าวก็จะมาช่วยกันเกี่ยวข้าว เป็นการสร้างความสมัครสมานสามัคคี และที่สุดคือการร่วมสนุกสนานเมื่อทุกคนเหนื่อยยากและประสบความสำเร็จด้วยดี

พิธีกรรม ช่วงแรกเมื่อข้าวตั้งท้อง ชาวนาจะนำตาแหลวไปปักไว้ที่หัวนา และขอบูชาพระแม่โพสพให้รับเครื่องสังเวยอันประกอบด้วยกล้วย อ้อย ถั่ว งา ส้ม มัดแขวนไว้กับตาแหลวและนำหมาก พลูจีบ 1 คำ ใส่กรวยไว้ที่หัวนา เมื่อถึงช่วงเกี่ยวข้าว ก็จะเอาหมาก พลูจีบ 1 คำ บุหรี่มวน 1 มวน ไปเชิญพระแม่โพสพ ผู้หญิงจะเกี่ยวข้าว 1 กำ นำไปบูชาเป็นข้าวแม่โพสพในยุ้ง พร้อมผ้าแดง ผ้าขาว ขนาด 1 คืบ อย่างละ 1 ผืนใส่กระบุง

ภาพ 55 : การทำขวัญข้าว

นอกจากนี้ชาวเมืองสวรรคโลก ยังมีเอกลักษณ์ทางประเพณีวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นในด้านอาหารการกิน เช่น การทำขนมจากแป้งลูกปรง ด้านอาชีพ วิถีชีวิตหรือความเป็นอยู่ในชุมชนแห่งวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำยม เช่น การมีระบบชลประทานเพื่อหล่อเลี้ยงพืชพรรณ และ ความเป็นอยู่รวมไปถึงการคมนาคมทางน้ำ ความเชื่อและการนับถือศาสนา เช่น ประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับทารกเสียชีวิตก่อนคลอดออกมา ต้องให้ทำการฝัง เนื่องจากกลัวว่าดวงวิญญาณจะกลับไปทำร้ายผู้เป็นแม่ ความเชื่อในเรื่องของบุญบาปตามหลักของศาสนาพุทธ รวมไปถึงประเพณีหรือ พิธีกรรมอื่นๆ ที่มีอาจชี้ได้ว่าต้นกำเนิด มาจากที่ไหน แต่ยังคงอยู่และปฏิบัติ สืบต่อกันอย่างยาวนานเรื่อยมา

5.2 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการกินอยู่

ชาวเมืองสวรรคโลกในตำบลคลองกระงะจะมีอาชีพทำใบทองขยาย จึงมีต้นกล้วยจำนวนมาก ต้นกล้วยสามารถนำมาประกอบอาหาร คือ แกงหยวก ซึ่งแกงหยวก เป็นอาหารที่มีประโยชน์แล้ว ยังเป็นอาหารที่คงคู่กับประเพณีสำคัญ ๆ ในงานมงคลอีกด้วย

5.3 ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา

ประเพณีเกี่ยวกับศาสนาของชาวเมืองสวรรคโลกมีมากมายหลายประเพณี ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ดีงาม สร้างพลังแรงใจ ความเชื่อมั่นศรัทธาให้กับชาวเมืองสวรรคโลก และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวเมืองสวรรคโลก นับแต่อดีตถึงปัจจุบัน เช่น ประเพณีการสลากภัตผ้าห่ม และประเพณีไหว้หลวงพ่อสองพี่น้องวัดหนองไฉ้ เป็นต้น

5.3.1 ประเพณีการสลากภัตผ้าห่ม

วัดสว่างอารมณ์วรวิหารเป็นวัดหลวงตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองสวรรคโลก สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้อำเภอสวรรคโลกเป็นท้องถิ่นที่อยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งอากาศจะเริ่มเย็นลงในช่วงหลังเทศกาลลอยกระทงเป็นต้นไป ประชาชนจึงได้ร่วมใจกันจัดสร้างสลากภัตผ้าห่ม เพื่อถวายพระสงฆ์ไว้ใช้ในฤดูหนาว ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 12 และได้จัดเป็นประเพณีการสลากภัตผ้าห่มขึ้นเป็นประจำทุกปีอย่างต่อเนื่อง ตลอดมาทุก ๆ ปี ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 12 ประชาชนผู้มีจิตศรัทธาจะนำกระถางผ้าป่าที่ประกอบด้วยเครื่องไทยทานอื่นๆ เช่น สบู่ ยา สีสัน ผงซักฟอก ข้าวสารอาหารแห้ง ที่เราใช้และรับประทานในชีวิตประจำวัน และสิ่งสำคัญคือผ้าห่มหรือผ้าคลุมสำหรับห่ม กันหนาว โดยองค์ผ้าป่าที่นำมาร่วมพิธีกรรมจะได้รับการจะตกแต่งประดับประดาอย่างสวยงามด้วยดอกไม้ ต้นไม้หรือกิ่งไม้ ซึ่งพิธีจะจัดขึ้นบนศาลาการเปรียญ โดยประชาชนผู้มีจิตศรัทธาจะนำกระถางผ้าป่าไปตั้งเรียงเป็นแถว เจ้าของผ้าป่าจะนั่งอยู่ด้านหลังกระถางผ้าป่าของตน และในแต่ละปีจะมีผ้าป่าไม่น้อยกว่า 200 องค์ ซึ่งพระสงฆ์วัดสว่างอารมณ์มีจำนวนไม่เพียงพอจึงต้องนิมนต์พระสงฆ์จากวัดใกล้เคียงมารับผ้าป่าด้วย องค์ผ้าป่าจะถูกติดหมายเลขไว้แล้วให้พระภิกษุสามเณรมาทำการจับสลากเมื่อได้หมายเลขใด ก็ไปรับผ้าป่าของผู้มีจิตศรัทธาหมายเลขนั้น ๆ

ภาพ 56 : พิธีทอดสลากภัตผ้าห่ม ณ วัดสว่างอารมณ์วรวิหาร

ภาพ 57 : สลากภัตผ้าห่ม หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ผ้าป่าราว

ปัจจุบันนี้ ประเพณีการสลากภัตผ้าห่มที่วัดสว่างอารมณ์วรวิหารนี้ก็ยังคงมีจัดกันเป็นประจำทุกปี แต่จำนวนผ้าห่มจากผู้มีจิตศรัทธาได้ลดจำนวนน้อยลงไปมาก

5.3.2 ประเพณีถวายเทียนจำนำพรรษา

ในเขตเทศบาลเมืองสวรรคโลก มี 4 วัด ทุกวัดจัดประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้ครบทุกวัน เริ่มตั้งแต่วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษาและวันมาฆบูชา แต่วัดที่จัดได้พิเศษกว่าวัดอื่น ๆ คือ วัดสว่างอารมณ์วรวิหารซึ่งเป็นวัด พระอารามหลวงชั้นตรี ได้จัดให้มีพิธีแห่เทียนจำนำพรรษา ตักบาตรเทโวโรหณะ และจัดทอดผ้าป่าผ้าห่มโดยการจับสลาก

การแห่เทียนจำนำพรรษา อำเภอสวรรคโลกจะเป็นเจ้าภาพมีหน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจ พ่อค้าประชาชนให้ความร่วมมือกับอำเภอเป็นอย่างดีตลอดมา เริ่มโดยทางอำเภอเชิญชวนเตรียมตกแต่งขบวนแห่หรือนำเทียนไป พร้อมกันก่อนวันอาสาฬหบูชาไม่น้อยกว่า 15 วัน แห่รอบตลาดอำเภอสวรรคโลกและนำไปถวายที่วัดสว่างอารมณ์วรวิหารและบางเจ้าภาพก็จะถูกนำไปถวายวัดใกล้เคียง

ภาพ 58 : พิธีถวายเทียนจำนำพรรษา

5.3.3 ประเพณีไหว้หลวงพ่อสองพี่น้อง วัดหนองไผ่

ประวัติความเป็นมาของหลวงพ่อสองพี่น้อง เล่าต่อกันมาว่า พระอุปัชฌาย์ พุก เป็นผู้อุยเชิญหลวงพ่อสองพี่น้องจากวัดปากน้ำ มายังวัดหนองไผ่ เมื่อปี พ.ศ. 2456 ซึ่งนับตั้งแต่นั้น เป็นต้นมา หลวงพ่อสองพี่น้องก็ประดิษฐานอยู่ที่วัดหนองไผ่ จนถึงปัจจุบัน และเป็นที่เคารพเลื่อมใสของประชาชนชาวตำบลเมืองบางยมและตำบลใกล้เคียงอย่างมาก โดยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ชาวบ้านจะจัดงานประเพณีปิดทองหลวงพ่อสองพี่น้องเป็นประจำทุกปี คราวละ 5 วัน 5 คืน จึงนับเป็นประเพณีที่สำคัญ อีกประเพณีหนึ่งของเมืองสวรรคโลก

สำหรับกำหนดการจัดงานประเพณีไหว้หลวงพ่อสองพี่น้องวัดหนองไผ่จะจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในราวเดือนกุมภาพันธ์ (ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี) โดยสถานที่จัดงานประเพณีไหว้หลวงพ่อสองพี่น้องจะจัดที่วัดหนองไผ่ หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองบางยม อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ประชาชนชาวสวรรคโลกและอำเภอใกล้เคียง จะไปทำบุญไหว้พระและหาซื้อสินค้ากันเป็นจำนวนมาก เช่น ไม้กวาดดอกหญ้า ละมุด พุทราแห้งกวน และสำหรับคนที่กินหมากก็จะไปหาซื้อหมากแห้งเก็บไว้ แต่ในปัจจุบันนี้ สินค้าที่พ่อค้าแม่ค้านำมาขายในงานจะเหมือนกับตลาดนัดทั่วไป

ภาพ 59 : งานประเพณีไหว้หลวงพ่อสองพี่น้อง วัดหนองไฉ้ อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

5.4 ประเพณีท้องถิ่นของอำเภอสวรรคโลก

ประเพณีท้องถิ่นของอำเภอสวรรคโลก มีมากมายหลายประเพณี ซึ่งล้วนแล้วแต่แสดงถึงวิถีชีวิต สังคมความเป็นอยู่ ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวและความงดงามของวัฒนธรรมต่าง ๆ อย่างมากมาย ซึ่งประเพณีท้องถิ่นของอำเภอสวรรคโลกที่มีความสำคัญและจะขอลำถึงในที่นี้ คือ งานหมากม่วงหมากปรางของดีเมืองสวรรคโลก และประเพณีสงกรานต์และเทศกาลอาหารเมืองสวรรคโลก

5.4.1 งานหมากม่วงหมากปรางของดีเมืองสวรรคโลก

ประชาชนส่วนใหญ่ของอำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัยมีพื้นฐานการดำรงชีพที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยเฉพาะการทำสวนผลไม้ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญที่ช่วยเสริมรายได้ให้แก่ชุมชนได้แก่ มะม่วง มะปราง ละมุด กัลยั (ใบตอง) แตงโม เป็นต้น โดยในแต่ละปีมีผลผลิตออกสู่ตลาดหมุนเวียนตามฤดูกาลเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้เกษตรกรชาวสวนมีรายได้ตลอดทั้งปี แต่ในบางปีผลไม้บางชนิดก็ราคาตกต่ำ และไม่มีพ่อค้ามารับซื้อ ทำให้เกษตรกรได้รับความเดือดร้อนทางหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น จึงได้ร่วมมือกันจัดงานหมากม่วงหมากปรางของดีเมืองสวรรคโลก ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2550 ภายใต้การนำของนายอำเภอ **วีระชัย ภูเพ็ญใจ** โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการส่งเสริมผลผลิตทางการเกษตรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ให้เกิดการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าเกษตร อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับการผลิตและการปรับปรุงพันธุ์ ตลอดจนเป็นการประชาสัมพันธ์พันธุ์ไม้ต่าง ๆ ได้แก่ มะม่วง มะปรางพันธุ์ดีให้เป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไป

ภาพ 60 : งานหมากม่วงหมากปรางของดีเมืองสุพรรณบุรี

ภาพ 61 : ขบวนพาเหรดผลไม้ทางการเกษตร ของดีเมืองสุพรรณบุรี

นอกจากนี้ ภายในบริเวณงานหมากม่วงหมากปรางของดีเมืองสุพรรณบุรี ยังมีกิจกรรมต่างๆ มากมาย ประกอบด้วย การประกวดสุดยอดมะม่วง มะปรางพันธุ์ดี และมะปรางผลใหญ่ของจังหวัดสุโขทัย มีขบวนแห่ที่ยิ่งใหญ่อลังการ มีการออกร้านจำหน่ายพืชผลทางการเกษตร

จากชุมชนและกลุ่มแม่บ้านตำบลต่าง ๆ การจำหน่ายสินค้า OTOP การประกวดร้องเพลง ยุวทูตเด็ก การประกวดหนุ่มสาวชาวสวนและการแสดงอื่นๆ อีกมากมายให้เลือกชม ทั้งนี้งานมหามกัณฑ์มหากปรางของดีเมืองสวรรคโลกจะจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงประมาณต้นเดือนมีนาคม

5.4.2 ประเพณีสงกรานต์และเทศกาลอาหารเมืองสวรรคโลก

วันที่จัดงานงาน คือ วันที่ 11 - 15 เมษายนของทุกปี โดยตั้งแต่เวลาเย็นของทุกวันจะมีร้านอาหารขึ้นชื่อต่าง ๆ นำอาหารมาร่วมจำหน่ายในงานบริเวณริมหน้าวัดสว่างอารมณ์และในวันที่ 15 เมษายนของทุกปี ในตอนกลางวันจะมีขบวนแห่นางสงกรานต์ของชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบลต่าง ๆ โดยประชาชนจะไปร่วมขบวนและเล่นน้ำสงกรานต์อย่างสนุกสนาน **สถานที่จัดงาน** บริเวณริมแม่น้ำยมหน้าวัดสว่างอารมณ์ เวทีกลางลำน้ำยม บริเวณสนามกีฬาโรงเรียนเทศบาลเมืองสวรรคโลก และที่หน้าธนาคารไทยพาณิชย์บริเวณตลาดสวรรคโลก

ความเป็นมา เริ่มจัดงานตั้งแต่เดิมที่มีการจัดตั้งจังหวัดสวรรคโลกและจัดเรื่อยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 จังหวัดสวรรคโลกถูกยุบเป็นอำเภอ นายอำเภอสวรรคโลกจึงได้ดำเนินการจัดงานจนถึงปี 2530 ต่อมาเทศบาลเมืองสวรรคโลกเป็นหน่วยงานที่ดำเนินการจัดงานประเพณีสงกรานต์ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน กิจกรรมภายในงานประกอบด้วย การนมัสการหลวงพ่อบุญรอดเจ้าพระยาแสนพรหม การจัดเทศกาลอาหารเมืองสวรรคโลก การประกวดจัดสวนหย่อม ร้องเพลง และเชียร์ลีดเดอร์ การแสดงของนักเรียนโรงเรียนต่างๆ ในเขตอำเภอสวรรคโลก การแสดงคอนเสิร์ตของนักร้องชื่อดัง กิจกรรมมัจฉาพาโชค การทำบุญตักบาตรข้าวสารอาหารแห้ง การสงฆ์น้ำพระ รดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ และการแสดงพื้นบ้านของชุมชน

ภาพ 62 : ประเพณีสงกรานต์และเทศกาลอาหารเมืองสวรรคโลก

6. ศิลปกรรมและประติมากรรม

การสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับศิลปกรรมและประติมากรรมที่เป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ ศิลปะการแสดง ดนตรีพื้นถิ่น ที่เกิดขึ้นจากแรงบันดาลใจจากสภาวะแวดล้อม และ วัฒนธรรมในพื้นที่หลากหลายแต่ละชุมชน

ทีมผู้วิจัยนำเสนอโดยแบ่งออกเป็น ดังนี้

- 1) พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนศรีอินทราทิตย์
- 2) อนุสาวรีย์ทหารอาสาสงครามโลก ครั้งที่ 1
- 3) เสาหลักเมืองสวรรคโลก
- 4) วัดสำคัญ
- 5) อาคารเก่าแห่งเมืองสวรรคโลก

6.1 พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนศรีอินทราทิตย์

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์หรือพระนามเต็ม คือ กำมรเตงอัยุศรีอินทราธิบดีนทราทิตย์ พระนามเดิม คือ พ่อขุนบางกลางหาว ทรงเป็นปฐมวงศ์ราชวงศ์พระร่วงแห่งอาณาจักรสุโขทัยครองราชสมบัติ ตั้งแต่ พ.ศ. 1782 (คำนวณศักราชจากคัมภีร์สุริยยาตราตามข้อเสนอของศ.ประเสริฐ ณ นครและ พ.อ. พิเศษ เอื้อน มณเฑียรทอง) แต่ไม่ปรากฏหลักฐานการสวรรคตหรือสิ้นสุดการครองราชสมบัติปีใด มีผู้สันนิษฐานที่มาของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ จากคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ว่าบ้านเดิมของพระองค์ อาจอยู่ที่ "บ้านโคก" ในจังหวัดกำแพงเพชร

พระราชกรณียกิจที่สำคัญ คือ เมื่อครั้งพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ยังเป็นพ่อขุนบางกลางหาวได้ร่วมกับพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราดแห่งราชวงศ์ศรีนาวนาถุม รวมกำลังพลกันร่วมกันขับไล่ขอมส บาทไชยญลัฟง โดยพ่อขุนบางกลางหาวตีเมืองศรีสขนาลัยและเมืองบางขลังได้และยกทั้งสองเมืองให้พ่อขุนผาเมือง ส่วนพ่อขุนผาเมืองตีเมืองสุโขทัยได้ ได้มอบเมืองสุโขทัยให้พ่อขุนบางกลางหาวพร้อม พระขรรค์ชัยศรีและพระนาม "ศรีอินทราธิบดีนทราทิตย์" ซึ่งได้นำมาใช้เป็นพระนามภายหลังได้กลายเป็น "ศรีอินทราทิตย์" การเข้ามาครองอาณาจักรสุโขทัยของพ่อขุนบางกลางหาว ส่งผลให้ราชวงศ์พระร่วงเข้ามามีอิทธิพลในเขตอาณาจักรสุโขทัยเพิ่มมากขึ้นและได้แผ่ขยายดินแดนกว้างขวางมากออกไป พ่อขุนศรีอินทราทิตย์มีพระราชโอรสและพระธิดารวม 5 พระองค์ ได้แก่ พระราชโอรสองค์โต ซึ่งเสียชีวิตตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ต่อมาคือพ่อขุนบาลเมืองและพ่อขุนราม คำแหงมหาราชตามลำดับ รวมทั้งมี พระธิดาอีก 2 พระองค์ ที่ไม่ปรากฏนาม

ภาพ 63 : พิธีบวงสรวงอนุสาวรีย์พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี

อนุสาวรีย์พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ตั้งอยู่ที่วัดคู้งวารี ตำบลย่านยาว อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย เป็นอนุสาวรีย์ที่สร้างขึ้น เพื่อเชิดชูเกียรติแก่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ผู้เป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์พระร่วงและอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งจากการสันนิษฐานทางข้อมูลประวัติศาสตร์และลักษณะทางภูมิศาสตร์ บริเวณวัดคู้งวารีแห่งนี้ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ขณะนั้น ได้นำกองทัพมาพักแรมอยู่ที่นี่ ก่อนที่จะเข้าไปโจมตีขอมสบาดโขลญลำพงที่กำลังปกครองสุโขทัยอยู่ร่วมกับพ่อขุนผาเมือง แล้วเมื่อศึกเสร็จสิ้นจึงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์แห่งกรุงสุโขทัย

การสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ที่วัดคู้งวารี ตำบลย่านยาว อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ท่านพระครูประสาทนพทริศคุณ อดีตเจ้าอาวาสวัดคู้งวารี ท่านชี้แจงมูลเหตุไว้ดังนี้

(1) วัดนี้เคยเป็นที่พักผ่อนพระอิริยาบถของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ สมัยเมื่อเสด็จทางชลมารคผ่านไปเมืองเขลียง คงจะทรงเห็นว่า ณ บริเวณนี้เป็นที่ร่มเย็นจึงพอพระราชหฤทัยมาก

(2) ปลายสมัยสุโขทัยต่อกรุงศรีอยุธยา ชาวบ้านได้สร้างวัดขึ้นชื่อ วัดวัง ต่อมาได้ขอเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดคู้งวารีศรีอินทราทิตย์” แต่ชาวบ้านไม่นิยมเรียกชื่อเต็มคงเรียกชื่อ “วัดคู้งวารี” มาจนทุกวันนี้

(3) พระวิญญูณพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ได้มาประทับทรงนายสุธรรม จันทรมณี เจ้าหน้าที่ยะแพร์ ยาสีฟันวิเศษนิยมที่นำภาพยนตร์มาฉายที่วัดคู้งวารีได้ทรงตรัสไว้ในขณะที่พระวิญญูณประทับทรงด้วยความน้อยพระทัยว่าทางเมืองสุโขทัยได้หลงลืมตัวท่านเสียแล้ว นึกถึงแต่ลูกของท่าน ส่วนตัวท่านไม่มีใครคิดถึง ท่านจึงมีความประสงค์จะมาอยู่ที่เมืองสวรรคโลก

(4) วัดนี้มีความสัมพันธ์กับราชการทหารตลอดมา เช่น ระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองใช้เป็นค่ายพักของทหาร ยามปกติเคยเป็นสนามฝึกของทหารหน่วยต่าง ๆ ของกองทัพบกที่สาม และหน่วยรบพิเศษจากจังหวัดลพบุรี เป็นต้น

6.2 อนุสาวรีย์ทหารอาสาสงครามโลก ครั้งที่ 1

อนุสาวรีย์ทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ 1 ปัจจุบันตั้งอยู่หน้าบ้านพักปลัดเทศบาลเหนือสำนักงานเทศบาลเมืองสวรรคโลก เดิมอยู่หน้าศาลากลางจังหวัดสวรรคโลก ต่อมาทางราชการได้รื้อศาลากลางเก่าและสร้างสำนักงานอัยการจังหวัดสวรรคโลกขึ้นใหม่แทนและได้สร้างสำนักงานคุมประพฤติขึ้นตรงบริเวณอนุสาวรีย์ ดังนั้น อนุสาวรีย์จึงต้องย้ายมาอยู่หน้าบ้านพักปลัดเทศบาลดังกล่าว

อนุสาวรีย์นี้เป็นที่บรรจุอัฐิ (กระดูก) ของพลทหารเช่อม เปรมปรงใจ เป็นทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ 1 พลทหารเช่อม เปรมปรงใจ เกิดเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2439 ที่บ้านท่ากลางตรงข้ามวัดสว่างอารมณ์วรวิหาร เดิมเป็นตำบลวังไม้ขอน อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดสวรรคโลก ปัจจุบันอยู่ในเขตเทศบาลเมืองสวรรคโลก บิดาชื่อ นายเปรม มารดาชื่อ นางห่ม ถึงแก่กรรมในระหว่างไปราชการสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งเกิดขึ้น ณ ทวีปยุโรป ระหว่างประเทศอักษะ อันมีประเทศเยอรมนี อิตาลี ฮังการี บัลแกเรียและตุรกี ฝ่ายหนึ่ง กับฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งมีประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ไทยและประเทศอื่น ๆ รวม 23 ประเทศ สงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดเมื่อ พ.ศ. 2457 แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้ส่งทหารไทยไปช่วยรบใน พ.ศ. 2461

ภาพ 64 : อนุสาวรีย์ทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ 1

พลทหารเช่อม เปรมปรงใจ เป็นทหารบก สังกัดกรมทหารราบที่ 7 ได้ออกเดินทางจากกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2461 เมื่อถึงทวีปยุโรปแล้วถูกบรรจุในกองทัพบกโดยสังกัดกองรถยนต์ทหารบกประเทศฝรั่งเศส พลทหารเช่อม เปรมปรงใจ ได้ถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2461 ณ โรงพยาบาลอเมริกันที่ 57 ในกรุงปารีส เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 สงบแล้วรัฐบาลไทยในสมัยนั้น ได้นำอัฐิส่วนหนึ่งไปบรรจุไว้ ณ อนุสาวรีย์ทหารอาสาสนามหลวง กรุงเทพฯ

มหานคร พร้อมทั้งได้จารึกชื่อไว้ที่อนุสาวรีย์แห่งนั้นด้วย ส่วนต่างจังหวัดรัฐบาลได้สั่งให้สร้างอนุสาวรีย์ไว้ที่หน้าศาลากลางทุกจังหวัดที่มีทหารในจังหวัดนั้นถึงแก่กรรม ให้บรรจุอัฐิและจารึกชื่อไว้เช่นเดียวกัน พร้อมทั้งกำหนดให้มีพิธีวางพวงมาลา ในวันที่ 11 พฤศจิกายน ทุกปี พร้อมกับส่วนกลางที่กรุงเทพมหานครด้วย

6.3 เสาหลักเมืองสวรรคโลก

การตั้งเมืองแต่ละเมืองตั้งแต่สมัยโบราณมาจะมีหลักฐานที่ปรากฏว่า เมืองนั้นตั้งอยู่ที่ใดโดยมีสิ่งสำคัญที่เป็นศูนย์กลางของเมืองและเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนสิ่งนั้นก็คือ “เสาหลักเมือง” เสาหลักเมืองเดิมคงตั้งอยู่ริมแม่น้ำยม ต่อมาตลิ่งพังจึงได้ย้ายเข้ามาในที่ใหม่อีก เมื่อประมาณ 60 ปี มานี้ นางทุเรียน ได้พบเสาหลักเมืองล้มอยู่ในที่ของเขา จึงได้ขุดหลุมนำเสาหลักเมืองตั้งขึ้น ประชาชนมีจิตศรัทธาเลื่อมใส จึงได้นำดอกไม้ ธูปเทียนไปสักการะและติดทองคำเปลวที่เสาหลักเมืองนั้นด้วย

เสาหลักเมืองของเมืองสวรรคโลก เป็นเสาไม้สักทองสูงประมาณ 2 เมตร แต่เดิมคงจะสูงกว่านี้ เนื่องจากฝังอยู่กับดินจึงทำให้ผุร่อนและหักช่วงล่าง ส่วนล่างมีรอยเจาะสำหรับใส่สลักแสดงว่านอกจากหลักเมืองแล้วยังมีเสาสั้น ๆ อีกสองต้นประกบกับเสาหลักเมืองมีสลักไม้ใส่เหมือนกับเสาธงของโรงเรียน ท่านพระครูจันทโรภาส (หลวงพ่อจันทร์) เจ้าอาวาสวัดป่าข่อย ท่านได้ไปตั้งศาลเล็ก ๆ และเขียนป้ายชื่อ “เสาหลักเมืองสวรรคโลก” ไว้ ณ ที่นั้นด้วย

ภาพ 65 : เสาหลักเมืองสวรรคโลก

6.4 วัดสำคัญ

ในสมัยโบราณก่อนที่ชาวไทยจะได้สร้างบ้านแปลงเมืองรวมตัวกันอย่างเป็นปึกแผ่น มีขอบเขตประเทศชาติที่เป็นศูนย์รวมของคนไทยอย่างในปัจจุบันชนชาติไทยมีเมืองการปกครองเป็นหลายเมืองซึ่งมีเมืองที่สำคัญ เช่น เมืองสุโขทัยหรือกรุงสุโขทัยในอดีตซึ่งนับเป็นราชธานีแห่งแรกของประเทศไทย ต่อมาจึงมีกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงเทพมหานครอย่างเช่นในปัจจุบันนั้น บรรพบุรุษของชนชาติไทยต่างได้สร้างคุณงามความดี สร้างบ้านแปลงเมืองสืบทอดกันมายาวนาน จากรุ่นหนึ่งมาสู่รุ่นหนึ่งจากอดีตมาสู่ปัจจุบัน สวรรคโลก เป็นเมืองที่มีความเป็นมายาวนาน ร่วมสมัยกับ กรุงสุโขทัยศรีสัชนาลัย สมัยก่อนมีการย้ายฐานบ้านเรือนอยู่ตามทีต่างๆ แต่สิ่งหนึ่งที่คงอยู่คู่กับเมืองสวรรคโลกมาตลอดก็คือ วัดวาอารามต่าง ๆ เมืองสวรรคโลกมีวัดสำคัญอยู่หลายวัด ดังนี้

1) วัดสว่างอารมณ์วรวิหาร

ภาพ 66 : ซุ้มประตูด้านทิศตะวันตกของวัดสว่างอารมณ์วรวิหาร อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

ที่ตั้ง ตำบลเมืองสวรรคโลก อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

ประวัติความเป็นมา

วัดสว่างอารมณ์วรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ตั้งอยู่กลางเมืองสวรรคโลก สถานที่ตั้งของวัดเดิมเป็นที่ดินและบ้านพักที่เรียกว่า จวน ของเจ้าเมืองสวรรคโลกที่มีนามว่า พญาวชิตรักกิตศรีสุรสงครามรามราชาแสนยาธิปติศรีสัชนาลัยอภัยพิริยะพาหะ (ชื่อเดิม “นาค” ต้นสกุลวิจิตรนาค) เดิมมีตำแหน่งเป็นพระปลัดเมือง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองสวรรคโลก เมื่อ พ.ศ. 2379 ทานได้ถวายที่ดินและบ้านพักให้เป็นสมบัติของวัด ชาวบ้านจึงเรียกชื่อว่า “วัดจวน”

นอกจากนั้นได้ก่อสร้างอุโบสถและอาคารประกอบที่จำเป็นเพิ่มเติมให้แก่วัดอีกด้วย เมื่อได้ก่อสร้างวัดเสร็จแล้ว ได้ไปอาราธนาเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ตำบลปากน้ำ เมืองบางยม มาเป็นเจ้าอาวาสวัดสว่างอารมณ์ฯ เนื่องจากเป็นพระสงฆ์ที่ประชาชนเลื่อมใสศรัทธามาก จึงได้รายงานกราบทูลรัชกาลที่ 3 ขอได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นพระครูสังฆราชา ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่เมืองสวรรคโลกด้วย (เจ้าคณะใหญ่ คือ เจ้าคณะจังหวัด) พญาวิชิตภักดี (นาค) ได้ดำรงตำแหน่งถึง พ.ศ. 2385 ก็ถึงแก่อนิจกรรม ซึ่งบุตรชายของท่านชื่อ นก ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองหลังจากนั้นพญาวิชิตภักดี (นก) ได้ปฏิสังขรณ์วัดสว่างอารมณ์ฯ และพระอุโบสถ ครั้งใหญ่ พ.ศ. 2404 และได้พิจารณาเห็นว่าพระประธานในอุโบสถไม่มีความเหมาะสม จึงได้อาราธนาพระพุทธรูปสำริด จากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (วัดพระปรางค์) อำเภอศรีสัชนาลัย มาประดิษฐาน ณ อุโบสถ วัดสว่างอารมณ์ บ้านวังไม้ขอนหรือสวรรคโลกในปัจจุบัน เป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ประชาชนเคารพเลื่อมใสเป็นอย่างมาก จึงถวายนามท่านว่า “พระพุทธเรืองฤทธิ์”

ภาพ 67 : พระพุทธเรืองฤทธิ์

ภาพ 68 : อุโบสถหลังเก่า

ภาพ 69 : ศาลาการเปรียญวัดสว่างอารมณ์วรวิหาร

พระยาวิชิตภักดี (นาค) สร้างเมื่อ ปี พ.ศ. 2379

ตั้งอยู่กลางเมืองสวรรคโลก เป็นวัดที่ประดิษฐานพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองคือ “พระพุทธร่องฤทธิ์”

ความสำคัญ

วัดสว่างอารมณ์วรวิหารเป็นวัดที่สืบทอดของเจ้าคณะใหญ่ เมืองสวรรคโลกมาตั้งแต่สมัย รัชกาลที่ 3 เป็นวัดที่เชื่อพระวงศ์เคยเสด็จมา เป็นวัดที่เจ้าเมืองและกรรมการเมืองสวรรคโลก มากระทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาต่อเบื้องพระพักตร์ พระพุทธร่องฤทธิ์ ปีละ 2 ครั้ง

นอกจากนี้ วัดสว่างอารมณ์ เคยเป็นสถานที่พระราชทานเพลิงศพเจ้าเมือง กรมการเมืองและพระภิกษุสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่เมืองสวรรคโลกในอดีต ชื่อเดิมของวัดชื่อ วัดสว่างอารมณ์ ได้ชื่อมาจากชื่อบ้านเกิดของพระยาวิชิตภักดี (นาค) ชื่อหมู่บ้านสว่างอารมณ์ ตำบลนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร ชาวบ้านนิยมเรียกว่า "วัดจวน" ต่อมาได้รับการยกฐานะจากวัดราษฎร์เป็นวัดพระอารามหลวงชั้นตรี เมื่อ พ.ศ. 2501 จึงมีชื่อ โดยทางราชการว่า "วัดสว่างอารมณ์วรวิหาร"

2) วัดสวรรคาราม (วัดกลาง)

ภาพ 70 : วัดสวรรคาราม (วัดกลาง) อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

ที่ตั้ง

เขตเทศบาลเมืองสวรรคโลก อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

ประวัติความเป็นมา

วัดสวรรคารามหรือวัดกลางเดิมตั้งอยู่ตำบลวังพิณพาทย์ เนื้อที่ของวัดระมาณ 21 ไร่ ด้านหน้าติดลำน้ำยม มีถนนประชากราษฎรผ่านหน้าวัด เหตุที่ชาวบ้านเรียกว่า "วัดกลาง" เพราะวัดตั้งอยู่ ระหว่างกลางของ 2 ตำบล คือ ด้านเหนือเป็นตำบลวังพิณพาทย์และด้านใต้เป็นตำบลวังไม้ขอนซึ่งตั้งเป็นเมืองสวรรคโลก หลังจากที่ได้ย้ายมาจากบ้านท่าชัย อำเภอศรีสัชนาลัยมาตั้งที่หมู่บ้านวังไม้ขอน ต่อมา พ.ศ. 2450 พระปลัดคำ วัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพมหานคร ได้รับ แต่งตั้งให้เป็นพระครูสุวรรณครนายก ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ เมืองสวรรคโลกได้มาอยู่วัดกลาง ท่านจึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น "วัดสวรรคาราม"

ความสำคัญ

วัดสวรรคาราม เป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภูมิแบบฝรั่งมีอยู่ 3 ชั้น อยู่ห่างจากโบสถ์ไม่มากนัก สร้างโดยชาวจีนเรียกกันว่า จีนแส สมัยนั้นได้มาสร้าง สะพานหนองช้าง อาคารนี้เป็นอาคารหลังแรก วัดสวรรคารามเป็นวัดที่ประดิษฐานของ พระพุทธรูปที่เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไป องค์หนึ่งมีชื่อเรียกว่า "หลวงพ่อลือฤทธิ์" หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "หลวงพ่อบุญลือ" หน้าตักกว้าง 33 นิ้ว ปางมารวิชัย สมัยสุโขทัย

นอกจากนี้ภายในบริเวณวัดสวรรคาราม ยังมีตึกเจ้าคุณสุวรรณครนายก ซึ่งเป็น สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกหลังสุดท้ายของเมืองสวรรคโลกที่ยังหลงเหลือถึงปัจจุบัน นอกเหนือจากตึกขุนพิธานสมบัติซึ่งได้รื้อทิ้งไปแล้วและอาคารอื่นๆ ซึ่ง มีหลักฐานเพียง ภาพถ่ายเก่า อาคารหลังนี้เป็นประจักษ์พยานสำคัญที่แสดงถึงการเป็น“จังหวัดสวรรคโลก”

ตัวตึกเป็นอาคาร 3 ชั้นออกแบบโดยนายฮกเลียง สุนอนันต์ สถาปนิกแขวงการทาง จังหวัดสวรรคโลก ผู้จบการศึกษาจากประเทศเยอรมนี และรับผิดชอบการสร้างทางหลวง ระหว่างจังหวัดสวรรคโลกสู่จังหวัดตากในขณะนั้น ในการก่อสร้างท่านเจ้าคุณได้ว่าจ้าง จีนแส ช่างชาวจีนซึ่งมีผลงานก่อสร้าง สะพานหนองช้างในเขตอำเภอศรีสัชนาลัย ราวปี พ.ศ. 2463 เพื่ออำนวยความสะดวกในคราวที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 จะเสด็จประพาสเมืองศรีสัชนาลัยในปี พ.ศ. 2464

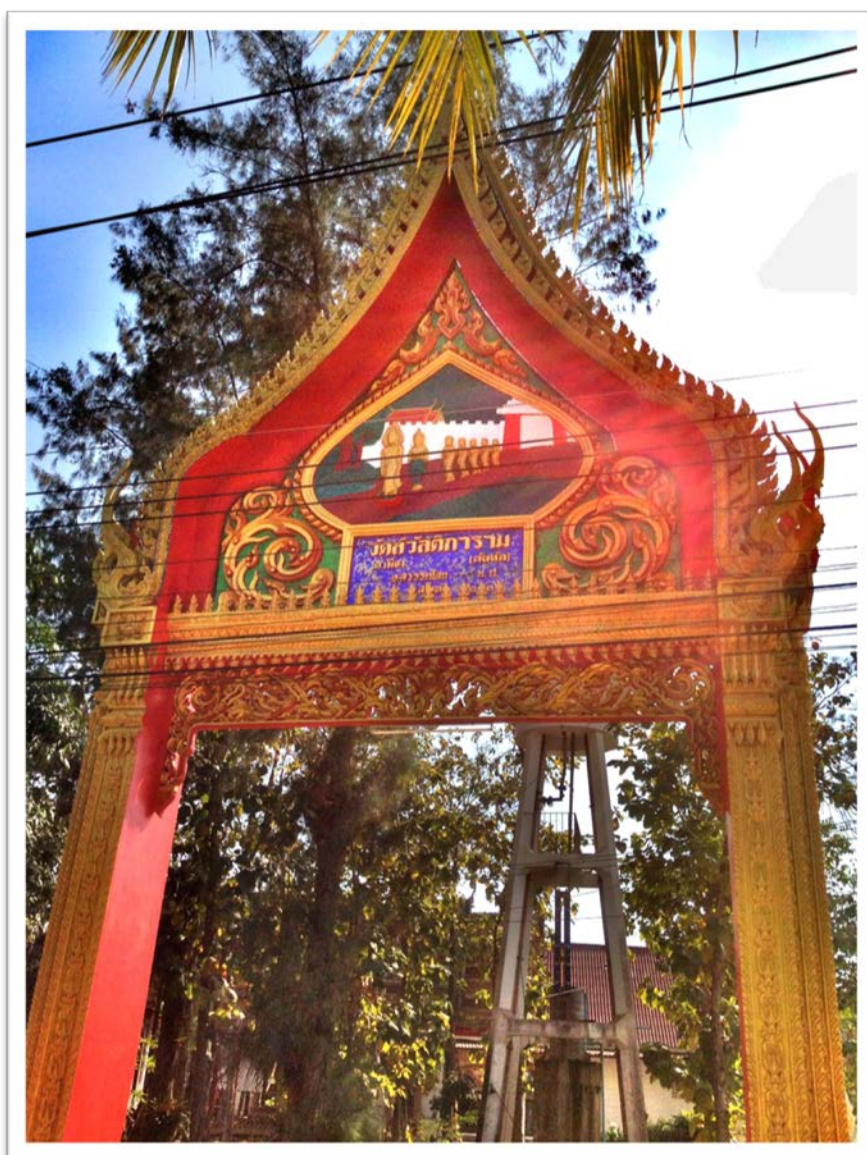
ภาพ 71 : ภายในบริเวณวัดสุวรรณคารามซึ่งร่มรื่นเหมาะกับการฝึกสมาธิและปฏิบัติธรรม

ภาพ 72 : ตึกเจ้าคุณสุวรรณครนายก
เดิมเคยเป็นกุฏิของเจ้าคณะจังหวัดที่มีความสำคัญและมีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์เมืองสวรรคโลก
รวมทั้งเป็นจุดกำเนิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุวรรณครนายกในปัจจุบัน

ปัจจุบันอาศารดังกล่าวมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสีและรูปแบบมาแล้ว 4 ครั้ง บริเวณชั้นล่างเป็นส่วนรับแขกของเจ้าอาวาส ยังสามารถปรับให้เกิดประโยชน์เพื่อนำเสนอเกี่ยวกับประวัติ คุณค่าความสำคัญทางสังคมและวัฒนธรรมของอาคารหลังนี้และบริบทเกี่ยวเนื่องเป็น พิพิธภัณฑ์เจ้าคุณสุวรรณคัรนายก เป็นกิจกรรมเรียนรู้นอกห้องเรียนเกี่ยวกับท้องถิ่นเมืองสวรรคโลก อันนำมาซึ่งความภูมิใจในท้องถิ่น โดยดำเนินการภายใต้การประสานความรู้ ประสานประโยชน์ระหว่างวัด ชุมชน โรงเรียนและเทศบาลฯ ด้วยการจัดสรรแบ่งโซนพื้นที่ใช้สอย ให้สามารถใช้งานร่วมกันได้

3) วัดสวัสติการาม (วัดต้นหาด)

ภาพ 73 : ซุ้มประตูวัดสวัสติการาม (วัดต้นหาด)

ภาพ 74 : ศาลาการเปรียญหลังปัจจุบันที่สร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง

ที่ตั้ง ถนนประชากราษฎร์ ตำบลเมืองสวรรค์โลก อำเภอสวรรค์โลก จังหวัดสุโขทัย ประวัติความเป็นมา

หมู่บ้านวังไม้ขอน มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีชาวบ้านมีอาชีพทำนา โดยอาศัยทุ่งวัวแดงและน้ำจากลำคลองแม่พะองเป็นแหล่งประกอบอาชีพ ชาวบ้านได้สร้างวัดแห่งหนึ่งไว้แล้ว เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจอยู่ทางด้านหลังของหมู่บ้านห่างไกลจากลำน้ำยม

ต่อมามีพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อ สวัสดิ์ มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ ตำบลบางกรวย อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี มีบุตรชาย 3 คน คนโตชื่อ เกตุ คนที่สองชื่อ แก้ว คนที่สามชื่อ กลุ่ม มีภรรยาชื่อ นางนัม เมื่อภรรยาถึงแก่กรรมแล้วได้พาบุตรชื่อ เกตุ กับชื่อ แก้ว มาอยู่เมืองสวรรค์โลก โดยทางเรือแจว มาบวชอยู่ที่วัดสว่างอารมณ์วรวิหารพระสวัสดิ์เป็นนักเทศน์ที่ขึ้นชื่อลือชา รูปหนึ่งของเมืองสวรรค์โลก บวชอยู่หลายพรรษาและเป็นเจ้าอาวาสองค์ที่ 6 ของวัดสว่างอารมณ์วรวิหาร ได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูสุวรรณครุฑนายก และได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะใหญ่เมืองสวรรค์โลกด้วย (เจ้าคณะใหญ่คือเจ้าคณะจังหวัด)

ต่อมาราว พ.ศ. 2440 ชาวบ้านวังไม้ขอนได้ไปปรึกษาหารือกับพระครูสุวรรณครุฑนายก (สวัสดิ์) ว่า ชาวบ้านวังไม้ขอนมีความประสงค์จะสร้างวัดใหม่แทนวัดเดิม ซึ่งตั้งอยู่ในทำเล ที่ไม่เหมาะสมแก่การประกอบศาสนกิจ และมีผู้จะบริจาคที่ดินให้สร้างวัดใหม่อยู่สองรายคือ นายรื่น นางกลั่น และนางพร้อม รวมเป็นเนื้อที่ดิน 18 ไร่เศษ พระครูสุวรรณครุฑนายก (สวัสดิ์) ท่านก็รับคำจะเป็นผู้ดำเนินการสร้างวัดให้ ท่านได้ร่วมกับชาวบ้านได้สร้างกุฎิศาลาการเปรียญ

ส่วนอุโบสถสร้างชั่วคราวเป็นเสาไม้แก่หลังคามุงสังกะสีและฝาสังกะสี เมื่อสร้างวัดเสร็จ ท่านจึงได้ตั้งชื่อตามชื่อของท่านว่า “วัดสวัสดิการาม” แต่บริเวณวัดมีต้นไม้ชนิดหนึ่งเรียกว่า “ต้นหัด” อยู่หลายต้นชาวบ้านก็เลยเรียกชื่อวัดตามต้นไม้อีกชื่อหนึ่งว่า “วัดต้นหัด”

ภาพ 75 : ศาลาจัตุรมุข ที่ประดิษฐานรูปหล่อของพระครูสุจิตศีลาจารย์

4) วัดป่าข่อย

ที่ตั้ง ริมถนนสวรรคโลก – ท่งเสลี่ยม อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

ประวัติความเป็นมา

วัดป่าข่อยสร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2397 นามเดิม วัดโคกขี้แร่ ต่อมาสมัยของหลวงพ่ोज้าคร้าย ซึ่งเป็นพระของเจ้าจอมมารดาแพ ในรัชกาลที่ 4 แห่ง กรุงรัตนโกสินทร์ ได้มาอยู่ที่วัดนี้ ได้ทำการบูรณะก่อสร้างวัด เป็นครูผู้สอนหนังสือไทย หนังสือขอม และได้เปลี่ยนชื่อวัดเป็น “วัดจอมป่าข่อย” ต่อมาเมื่อหลวงพ่ोज้าคร้ายมรณภาพลง วัดนี้ก็ทรุดโทรมลง

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2463 ทางวัดได้บูรณะใหม่เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดป่าข่อย” ตัด “จอม” ออกไปและใช้มาจนทุกวันนี้ วัดป่าข่อยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2513

วัดป่าข่อย มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 21 ไร่ 2 งาน 12 วา พื้นที่วัดเป็นที่ราบลุ่ม อยู่ห่างจากแม่น้ำยมประมาณ 500 เมตร อยู่ห่างจากถนนสายสวรรคโลก-ท่งเสลี่ยม ประมาณ 50 เมตร

อุโบสถกว้าง 6 เมตร ยาว 13.92 เมตร สร้างปี พ.ศ. 2513 ศาลาการเปรียญขนาด 24 x 40 เมตร สร้างปี พ.ศ. 2511 มีกุฏิสงฆ์ จำนวน 16 หลัง มีปูชนียวัตถุ คือ พระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะสมัยสุโขทัยเป็นประธานในอุโบสถ

ภาพ 76 : ซุ้มประตูวัดป่าข่อย

ภาพ 77 : พระอุโบสถวัดป่าข่อย

5) วัดหนองไ้ว้

ภาพ 78 : วัดหนองไ้ว้

ที่ตั้ง ริมถนนจรดวิถีถ่อง ช่วงอำเภอสรีสำโรง-สุวรรณโลก ตำบลเมืองบางยม อำเภอสวรรคโลก

ประวัติความเป็นมา

วัดหนองไ้ว้ สร้างขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2242 เป็นวัดเก่าโบราณ สร้างขึ้นสมัยสุโขทัย ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง ภายหลังเป็นสำนักสงฆ์หรือเป็นวัดป่าสำหรับเผาศพและฝังศพ เพราะบริเวณ ด้านเหนือวัดประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งศาลเมืองบางยม ปัจจุบันศาลเมืองบางยมได้ถูกแม่น้ำยมเซาะพังทลายลงแล้ว

ตามประวัติเดิม สมัยโบราณด้านหน้าวัดหันเข้าหาแม่น้ำยมเพราะเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำ ชาวมอญซึ่งมีอาชีพขายเครื่องปั้นดินเผามาขายตามลำน้ำยม และได้จอดเรือพักอาศัยในบริเวณวัด นำโองมาขายในวัดเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งชาวบ้าน เรียกว่า วัดหนองโอง ต่อมาภายหลังแม่น้ำยมได้เซาะตลิ่งพัง เป็นรูปเว้าโค้ง ซึ่งภาษาพื้นบ้านเรียกความเว้าโค้งว่า “ไ้ว้” จึงพากันเรียก ชื่อวัดว่า “วัดหนองไ้ว้” จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ประมาณปี พ.ศ. 2391 สมัยพระอุปฮาดยกเป็นเจ้าอาวาส เจ้าเมืองบางยมมีความเลื่อมใสจึงได้ดำเนินการก่อสร้างอุโบสถ เสร็จเรียบร้อยเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2399 กว้าง 6.50 เมตร ยาว 16 เมตร ได้ให้ช่างฝีมือเขียนจิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพพระเจ้าสิบชาติและภาพพุทธประวัติ บางตอนไว้อย่างสวยงามมาก และดำเนินการก่อสร้างมณฑปแบบทรงไทยจัตุรมุขเป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง

ภาพ 79 : ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองไฉ้ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระเจ้าสิบชาติและภาพพุทธประวัติ

ปี พ.ศ. 2470 สมัยพระครูวินัยธรทองคำ ยสสุณโณ เป็นเจ้าอาวาส หม่อมเจ้าอัศนี พองฟ้า เทวกุล ณ อยุธยา เสด็จมาวางศิลาฤกษ์ ได้ทรงให้ความอุปถัมภ์ในการก่อสร้างวิหาร เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยสมัยสุโขทัย 2 องค์ เรียกชื่อเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันว่า หลวงพ่อสองพี่น้อง เมื่อสร้างเสร็จสมเด็จพระวันรัต ได้ประกอบพิธี ยกช่อฟ้าในปี พ.ศ. 2472

ความสำคัญ

วัดหนองไฉ้ เคยเป็นสถานที่ประกอบ พิธีสังคายนา เกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติของสงฆ์ และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2399 เป็นวัดเก่าแก่ของเมืองสุโขทัย เป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดมา มีความสำคัญ ทางประวัติศาสตร์ คือ เป็นวัดหลวงที่เจ้าเมืองบางยมสร้างขึ้นและอุปถัมภ์ สืบต่อกันมาโดยตลอด

ปี พ.ศ. 2537 สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้เสด็จ มาเป็นองค์ประธาน ประทานสัญญาบัตรพัดยศผ้าไตรแก่พระสังฆาธิการ ในเขตปกครองคณะสงฆ์หนเหนือ

ปัจจุบันวัดหนองไฉ้ เป็นศูนย์กลางการปกครอง การเผยแผ่ การศึกษาการบริหารงาน คณะสงฆ์อำเภอสวรรคโลกเป็นที่ตั้งของสำนักงานเจ้าคณะอำเภอสวรรคโลก หน่วยอบรม ประชาชนประจำตำบลเมืองบางยม ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิต อุทยานการศึกษา สำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีประจำจังหวัดสุโขทัยและแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

ภาพ 80 : หลวงพ่อสองพี่น้อง
วัดหนองไฉ้ ตำบลเมืองบางยม อำเภอสวรรคโลก

6) วัดโบสถ์

ภาพ 81 : สิ่งปลูกสร้างในวัดโบสถ์
ซึ่งกรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน
ในวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2550 คือ มณฑป และโบสถ์หรืออุโบสถหลังเก่า

ที่ตั้ง ตำบลเมืองบางขลัง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

ประวัติความเป็นมา

วัดโบสถ์ เป็นวัดที่มีการก่อตั้งมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยตอนต้นหรืออาจจะก่อนหน้านั้น ศิลปจารึกหลักที่ 2 ของวัดศรีชุมกล่าวว่า เมืองบางขลังเป็นที่รวมพลของพ่อขุนบางกลางหาว ซึ่งในเวลาต่อมาได้สถาปนาเป็นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ กษัตริย์พระองค์แรกของราชวงศ์พระร่วงและพ่อขุนผาเมืองก่อนจะนำกำลังไปขับไล่ขอมสบาดโขลญลำพงออกจากเมืองสุโขทัย

วัดโบสถ์มีสภาพเป็นวัดร้างมาโดยตลอด จนกระทั่งกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียน เป็นโบราณสถานในวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2550 และวัดโบสถ์ได้ยกขึ้นเป็นวัดอย่างถูกต้องตามกฎหมายของกระทรวงมหาดไทยในวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2550 ขณะนี้ทางวัดกำลังก่อสร้างโบสถ์ในที่แห่งใหม่ เพื่อใช้แทนโบสถ์เก่าที่ได้เคยสร้างทับลงบนโบสถ์ดั้งเดิมที่มีมาแต่สมัยโบราณ และปัจจุบันมีสภาพชำรุดใช้การไม่ได้

สิ่งก่อสร้างในวัดโบสถ์ที่ได้รับการประกาศเป็นโบราณสถาน คือ มณฑปและโบสถ์หรืออุโบสถหลังเก่า จากการขุดค้นทางโบราณคดีในปี 2550 – 2552 พบว่า มณฑปมีขนาด

กว้างด้านละ 14 เมตร ก่อด้วยศิลาแลงย่อมุม 20 มุม มีทางเข้าออก เฉพาะด้านทิศตะวันออก ที่ผนังด้านทิศเหนือ ใต้ และตะวันตก พบร่องรอยของพระพุทธรูปยืน บริเวณด้านล่างของฐานมณฑปเป็นแท่นบูชารูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผนังมณฑปหนาประมาณ 70 เซนติเมตร ภายในเคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย ปัจจุบันไม่มีแล้ว มณฑปตั้งอยู่กลางกำแพงแก้วรูปสี่เหลี่ยม จัตุรัส ยาวด้านละ 26 เมตร ก่อสร้างด้วยการนำแท่งศิลาแลงมาปักเรียงต่อกัน ทับหลังด้วยท่อนศิลาแลง มีทางเข้าออก 2 ทาง คือ ด้านตะวันออกและตะวันตก รอบมณฑปเป็นลานปูด้วยศิลาแลง

นอกประตูด้านตะวันออกเป็นวิหารที่เหลือแต่เพียงฐานไม่มีเสา ตัวโบสถ์ก่อด้วยอิฐฉาบปูน ยกพื้นราว 20 เซนติเมตร มีชานยื่นออกมาทั้งสี่ด้าน พื้นวางเรียงด้วยอิฐ มีการก่ออิฐเป็นฐาน ของใบเสมาทั้ง 4 ทิศ เครื่องบนเป็นเครื่องไม้ฝังด้วยกระเบื้องดินเผาแบบชายพับ บริเวณนอกอาคาร พบฐานโบราณสถานก่อด้วยอิฐ สันนิษฐานว่าเป็นเจดีย์ราย 22 องค์ ฐานเจดีย์บางองค์ เป็นเจดีย์บรรจุอัฐิ โบราณวัตถุขุดพบชิ้นส่วนประดับสถาปัตยกรรม เช่น ป้านลมปูนปั้น รูปใบหน้าบุคคล ตะปูเหล็ก ชิ้นส่วนบราลีเนื้อแกร่งเคลือบจากเตาครีส์ขนาดเล็ก ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง ชิ้นส่วนพระพุทธรูปดินเผาภาชนะบรรจุกระดูกเผาไฟ ก้อนอิฐจารึกตัวอักษร

ภาพ 82 : อุโบสถวัดโบสถ์ ที่สร้างทับของเดิม

ภาพ 83 : บ่อน้ำที่พบในบริเวณวัดโบสถ์
บางตำนานสันนิษฐานว่าเป็นปล่องพญานาค

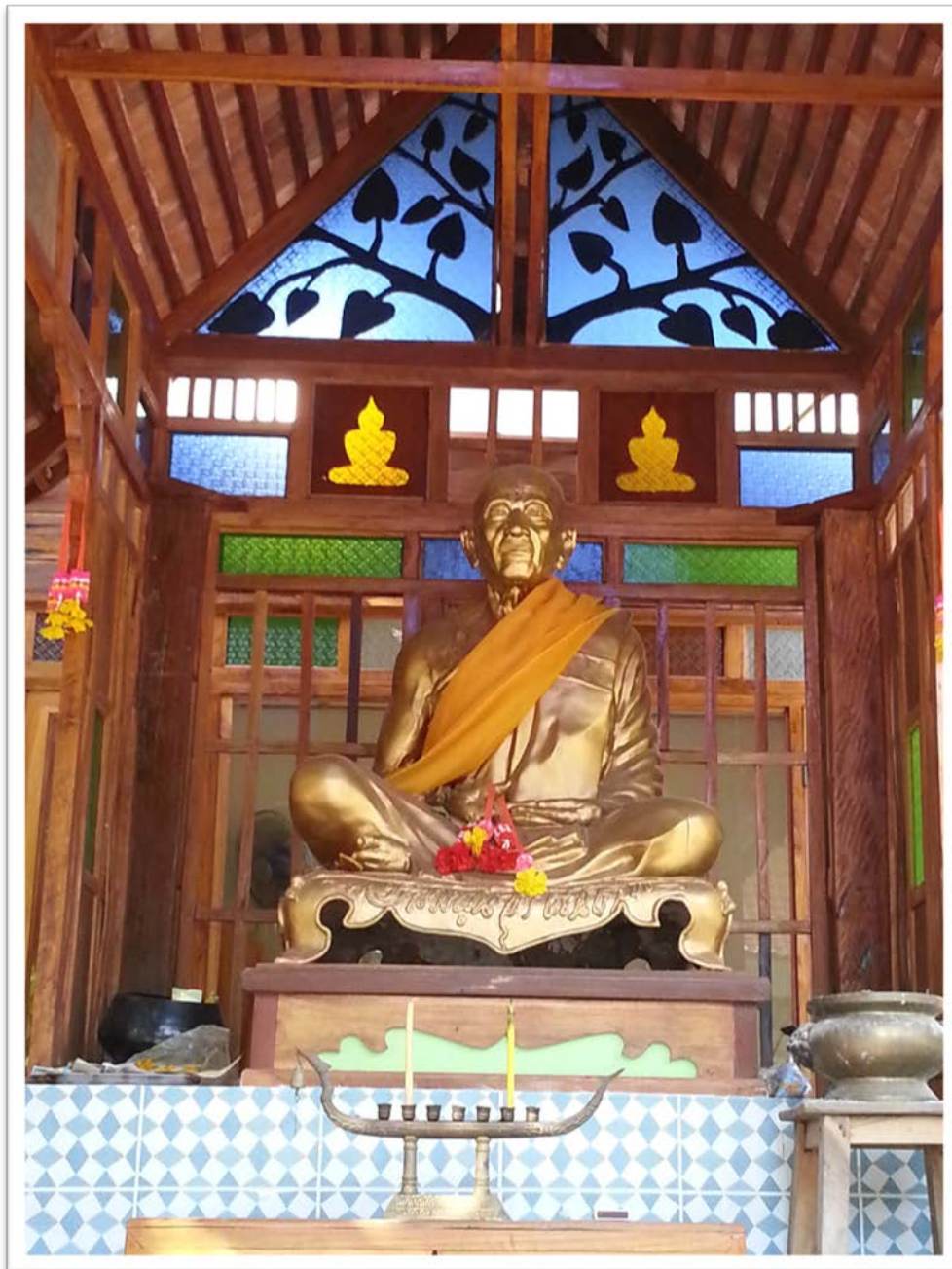
ภาพ 84 : ฐานมณฑปรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ในบริเวณวัดโบสถ์ ซึ่งพบร่องรอยของพระพุทธรูปยืน

7) วัดใหม่ศรีสมบุญ (วัดสบู)

ที่ตั้ง ตำบลหนองกลับ อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

ประวัติความเป็นมา

ได้เริ่มก่อสร้างราวปี พ.ศ. 2503 เดิมชื่อว่า วัดศรีสมบุญวราราม หรือ วัดสบู โดยเริ่มแรก ผู้นำในการก่อสร้าง คือ หลวงปู่ناع แสนโก (อดีตเจ้าอาวาสรูปที่ 1) โดยชักชวนชาวบ้านมาทำศาลาดินพอได้พักอาศัย และทำบุญตักบาตร มีครูมั่งกร (ครูหลิว) คงประจักษ์ บริจาคที่ดินให้สร้างวัดบนเนื้อที่ประมาณ 14 ไร่ 67 ตารางวา เพราะเห็นว่าพื้นที่นี้ยังมีฐานวิหารเก่าอยู่ (มุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือติดถนนใหญ่)

ภาพ 85 : หลวงปู่ภาค แสนโก (อดีตเจ้าอาวาสรูปที่ 1)
และผู้นำในการก่อสร้างวัดสนุ

ภาพ 86 : วัดใหม่ศรีสมบูรณ์ (วัดสบ)

6.5 อาคารเก่าแห่งเมืองสวรรคโลก

6.5.1 คฤหาสน์ขุนพิธารสมบัติ

คฤหาสน์ของขุนพิธารสมบัติ มีลักษณะเป็นบ้านไม้สองชั้นขนาดใหญ่ มีเนื้อบ้านกว้างขวาง แสดงถึงฐานะของผู้มีอันจะกิน คฤหาสน์หลังนี้ตั้งตระหง่านเป็นจุดเด่น สามารถมองเห็นได้แต่ไกล เนื่องด้วยในสมัยนั้นบ้านส่วนใหญ่ลักษณะเป็นห้องแถวชั้นเดียว โดยคฤหาสน์หลังนี้ถือได้ว่าเป็นจุดเด่นของเมืองสวรรคโลก เพราะเป็นคฤหาสน์เพียงหลังเดียวของจังหวัดสุโขทัยในช่วงเวลานั้น

ทั้งนี้ปัจจุบันคฤหาสน์หลังนี้ได้ถูกรื้อถอนพร้อมทั้งที่ดินของขุนพิธารสมบัติ ได้ถูกขายและซื้อไปในราคาเกือบ 13 ล้านบาท เนื่องจากทำเลที่ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำยม และพื้นที่บริเวณนี้ถูกแปรสภาพกลายเป็นตึกแถวไป ส่วนเหตุที่มีการขายที่ดินพร้อมคฤหาสน์ไม้ เนื่องจากปัญหาภายในตระกูลวิชิตนาค เรื่องการแบ่งมรดก ดังนั้นจึงเป็นที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่คฤหาสน์แห่งแรกในจังหวัดสุโขทัยนั้นไม่สามารถพบเห็นได้อีกแล้ว เหลือแต่เพียงรูปถ่ายให้ดูต่างหน้าเท่านั้น แต่กระนั้นเรื่องราวความเป็นมาของท่านขุนพิธารสมบัติและคฤหาสน์ไม้โบราณนี้ ยังพอสืบเสาะหาได้ เนื่องจากได้มีการจดบันทึกเรื่องราวของตระกูลวิชิตนาคของท่าน โดยบันทึกจะเล่าถึงความเป็นมาของตระกูลของท่าน รวมไปถึงเรื่องราวอื่นๆ ซึ่งพอที่จะสรุปใจความหลักของบันทึกดังกล่าวได้ว่า

ตระกูลของขุนพิธานสมบัติเป็นชาวจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทยในช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา – ภายหลังกรุงศรีอยุธยาแตก ตัวขุนพิธานสมบัติเองเดิมท่านชื่อว่า “โตะะ” ท่านเป็นลูกหลานรุ่นที่ 3 ของตระกูล ท่านเป็นบุตรคนที่ 5 มีบิดาและมารดาชื่อ จิ้นเหล้าและแม่หมู่ ท่านเกิดที่เมืองพิชัย

เนื้อหาภายในบันทึกที่ได้มานั้นจบลงเพียงเท่านี้ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อสอบถามไปพบว่า ตามจริงบันทึกดังกล่าวยังมีเนื้อหาต่อไปอีก แต่เนื่องด้วยกาลเวลาและความไม่ใส่ใจของคนในตระกูลทำให้บันทึกส่วนที่เหลือนั้นสูญหายไป ซึ่งเนื้อหาที่สูญหายไปในี้ จากการที่ได้สัมภาษณ์ผู้ที่เคยเห็นตัวต้นฉบับ และจากตัวหลานของขุนพิธานฯ พบว่าในส่วนนี้ผู้บันทึกจะเป็นบุตรสาวของขุนพิธานฯ โดยจะเริ่มตั้งแต่ท่านได้รับยศเป็นท่านขุน จนถึงท่านเสียชีวิต โดยในช่วงนี้จะกล่าวถึงตัวคุณหาสนไม้สัก ตั้งแต่การสร้าง โดยจากการไปสัมภาษณ์ได้ใจความดังนี้ ตัวคุณหาสนทำจากไม้สักทั้งหลัง

ภาพ 87 : ภาพถ่ายบ้านขุนพิธานสมบัติ
รูปต่อไปนี้เป็นตัวอย่างบางส่วนของบันทึกเก่าที่ขุนพิธานสมบัติ ได้บันทึกไว้ด้วยตัวท่านเอง

6.5.2 โรงแรมไม้ 3 ชั้น

โรงแรมไม้ 3 ชั้นหรือโรงเตี๊ยม แห่งนี้สร้างขึ้นในราวปี พ.ศ.2424 หรือราวๆ หลังทางรถไฟสวรรคโลกสร้างเสร็จในเวลาไม่นาน โดยเจ้าของโรงแรม 3 ชั้น เป็นชาวจีนแต่จิวที่อพยพเข้ามาจากจีนแผ่นดินใหญ่ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 4 โดยวัตถุประสงค์หลักของการโรงแรมแห่งนี้เพื่อ ใช้เป็นที่พักของคนเดินทาง ซึ่งก็ตอบสนองเป้าหมายเป็นอย่างดี เพราะโรงแรมแห่งนี้ตั้งอยู่ใกล้กับสถานีรถไฟ อีกทั้งยังอยู่ใกล้กับตลาด จึงทำให้โรงแรมแห่งนี้ได้รับความนิยมจากนักเดินทางเป็นอย่างมาก

ลักษณะของโรงแรม ทำจากไม้ทั้งหลัง โดยทำเป็น 3 ชั้น ในช่วงเวลานั้น บ้านเรือนหรืออาคารต่างๆไม่นิยมทำมากกว่า 2 ชั้น เพราะจำต้องใช้เงินจำนวนมาก ดังนั้นโรงแรมแห่งนี้มี 3 ชั้น จึงเป็นเรื่องใหม่ และได้รับความนิยม สนใจเป็นอย่างมาก

โรงแรมนี้ มีทั้งหมด 18 ห้อง โดยราคาในแต่ละชั้นจะไม่เท่ากัน ชั้นแรก ราคาต่อคืนอยู่ที่ 3 บาท ชั้นที่ 2 จะมีสิ่งของอำนวยความสะดวกมากขึ้นกว่าชั้นแรกราคาก็จะแพงกว่า ชั้นแรกอยู่ประมาณ 2-3 บาท โดยราคาในชั้นที่ 2 นี้อยู่ที่ 6 บาท ส่วนชั้นที่ 3 เป็นชั้นที่แพงสุดและมีคนจำนวนมากอยากเข้ามา เนื่องด้วยเป็นชั้นที่สูงที่สุด อีกทั้งสามารถมองเห็นวิวทิวทัศน์เมืองสวรรคโลก เพราะอาคารบ้านเรือนในตอนนั้นไม่มีอาคารใดสูงกว่า 2 ชั้น ดังนั้นผู้ที่เข้ามาพักในชั้นที่ 3 นี้ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีอันจะกิน โดยราคาอยู่ที่ประมาณคืนละ 10-12 บาท

ปัจจุบันอาคารแห่งนี้ได้ปิดตัวลงไปแล้ว เนื่องด้วยสาเหตุของความเก่า มีโรงแรมที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกดีกว่ามาแทนที่ อีกทั้งคนไม่นิยมเดินทางโดยรถไฟแล้วในเมื่อมีรถยนต์ส่วนตัว แต่อย่างไรโรงแรม 3 ชั้นแห่งนี้ยังคงตั้งเด่นตระหง่าน แสดงถึงครั้งหนึ่ง ณ โรงแรมแห่งนี้เคยเป็นโรงแรมที่ยิ่งใหญ่ และสวยงามที่สุดในเมืองสวรรคโลก แม้โรงแรมแห่งนี้จะปิดตัวไปแล้ว แต่เรื่องราวถึงความยิ่งใหญ่ยังคงตรึงตราถึงผู้ที่เคยได้สัมผัส หรือพบเห็นในยามที่ยังเปิดทำการอยู่มาจนถึงทุกวันนี้

6.5.3 อาคารบริเวณตลาดสวรรคโลก

ในบริเวณตลาดสวรรคโลก มีกลุ่มอาคารที่มีอายุประมาณ 80 ปีขึ้นไป อาคารเหล่านี้ถือว่ามีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของสวรรคโลกเป็นอย่างมาก เพราะแสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวสวรรคโลก โดยเฉพาะชาวสวรรคโลกที่เป็นคนจีนอพยพเข้ามา ซึ่งส่วนมากกลุ่มอาคารเหล่านี้จะเป็นของชาวจีนเชื้อสายแต้จิ๋ว

ลักษณะอาคารนี้เกือบทั้งหมดเป็นอาคารไม้ มีทั้งชั้นเดียวและ 2 ชั้น โดยอาคารนี้เป็นทั้งร้านค้าและที่อยู่อาศัย โดยบริเวณโถงด้านหน้าจะเปิดเป็นร้านค้า ส่วนในกรณีของอาคารที่เป็น 2 ชั้น ชั้นล่างจะเปิดเป็นร้านค้า ส่วนชั้น 2 จะเป็นที่อยู่อาศัย แต่บางหลังก็เป็นเพียงเฉพาะบ้านคน ส่วนมากในกรณีหลังนี้มักจะมีแผงขายอยู่ในตัวตลาด

ปัจจุบัน กลุ่มอาคารเหล่านี้มีบางส่วนที่ยังคงสภาพเดิม กล่าวคือมีการเปิดร้านขายของกับที่พักอาศัย แต่มีจำนวนไม่น้อยที่อาคารนั้นๆไม่มีผู้ใดอยู่แล้ว เนื่องจากย้ายเข้าไปอยู่ในตัวอำเภอหรือจังหวัดอื่นๆ เสีย ในส่วนของอาคารที่ยังมีผู้อยู่อาศัยก็จะมีการรื้อตัวอาคารไม้และเปลี่ยนมาเป็นก่อปูนตามสมัย เนื่องด้วยปูนมีความทนทานมากกว่าไม้

ภาพ 88 : อาคารเก่าบริเวณใกล้ตลาดสวรรคโลก

6.5.4 ร้านขายข้าวต้ม

ในอดีตยามที่คนที่เหนื่อยจากการตรากตรำงานมาทั้งวัน และอยากรับประทานอาหารร้อนๆ หรือในบางครั้งเวลาที่ต้องตื่นแต่เช้าและรีบไปทำงาน หรือในวันที่อากาศหนาวเย็น สิ่งที่คุณในสวรรคโลกเวลานั้นต้องการคือร้านข้าวต้ม

ร้านข้าวต้มแห่งเมืองสวรรคโลก เปรียบเสมือนที่รวมตัวของคนจีน ที่คนจีนทุกเพศทุกวัยต่างเดินทางเข้ามารับประทานอาหารเช้าอยู่แทบตลอดเวลาในทุกวัน โดยเจ้าของร้านก็เป็นชาวจีนที่เดินทางอพยพเข้ามาแล้วเปิดร้าน โดยใช้สูตรลับที่สืบทอดต่อกันมา สาเหตุที่ร้านข้าวต้มจึงได้รับความนิยมมากนอกจากความง่ายในการรับประทานแล้ว คือ

- เครื่องปรุง : ร้านข้าวต้มนี้เลือกใช้เครื่องปรุงที่สดใหม่และมีคุณภาพ
- กับข้าวที่หลากหลาย กล่าวคือมีเครื่องเคียงที่หลากหลายให้เลือก

รับประทาน และสามารถเติมได้

- ราคาที่ถูก เนื่องด้วยร้านข้าวต้มนี้ต้องการให้เป็นร้านประจำของคนทั่วไป ราคาจึงค่อนข้างที่จะถูก

- รสชาติ : จากที่ได้ไปสัมภาษณ์คนเฒ่าคนแก่ที่เคยได้ลิ้มลองชิมรสชาติของข้าวต้มร้านนี้ ต่างบอกว่ารสชาตินั้นหาที่ใดเปรียบได้ เนื่องด้วยน้ำที่ใช้ต้มใช้น้ำที่เชี่ยวชาญกระดูกหมูจนเปื่อย และใช้เวลาต้มประมาณเกือบ 1 วัน

อย่างไรก็ตามแล้วแล้วไม่มีสิ่งใดในโลกที่ยั่งยืน เมื่อถึงเวลาหนึ่งร้านข้าวต้มแห่งนี้ก็ต้องปิดตัวลง เนื่องด้วยเศรษฐกิจที่ฝืดเคือง อีกทั้งการที่ให้อาหารจำนวนมากแต่ไม่คิดราคาเพิ่ม ยิ่งนานไปก็ยิ่งขาดทุน กรอไปด้วยลูกหลานของเจ้าของร้านไม่สืบทอดกิจการต่อ ร้านแห่งนี้จึงต้องปิดตัวลง ยังส่งผลให้คนเฒ่าคนแก่นึกเสียดายจนถึงทุกวันนี้

ปัจจุบันแม้การข้าวต้มจะปิดไปหลายสิบปีแล้ว แต่ยังคงปรากฏซากของร้านข้าวต้มอยู่ ซึ่งร้านข้าวต้มนี้สร้างเปิดฝังไม้ขนาดกลาง เป็นร้าน 2 ห้อง ติดกันอยู่บริเวณซอยซึ่งเป็นชุมชนจีนใกล้ตลาด อายุโดยประมาณของร้านข้าวต้มนี้ตั้งอยู่ 80 ปี

6.5.5 ร้านเสริมไทย

ร้านเสริมไทยเป็นร้านขายของที่ประมาณการได้ว่าเป็นอีกหนึ่งอาคารที่เก่าแก่ที่สุดในกลุ่มอาคารเก่า โดยร้านนี้เปิดขึ้นครั้งแรกเมื่อประมาณปีพ.ศ. 2360 โดยกลุ่มคนจีนแต่จีวที่เดินทางเข้ามาเป็นกลุ่มแรกของสวรรคโลก ภายในร้านแห่งนี้ขายเป็นร้านขายของชำแห่งแรกของสวรรคโลก สาเหตุที่เปิดเป็นร้านขายของชำเพราะ สิ่งของอำนวยความสะดวกเริ่มมีมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ซึ่งของเหล่านั้นสามารถใช้ในชีวิตประจำวันได้มาก ซึ่งขณะนั้นชาวสวรรคโลกหากต้องการซื้อสิ่งของเหล่านั้นจำต้องเดินทางเข้าไปในเมืองใหญ่ ซึ่งก็คือสุโขทัย หรือบางครั้งต้องส่งขึ้นมาจากกรุงเทพ โดยผ่านทางเรือซึ่งใช้ระยะเวลาที่ค่อนข้างนาน เจ้าของร้านเสริมไทย จึงริเริ่มว่าสวรรคโลกน่าจะมีร้านค้าที่ส่งสินค้าเหล่านั้นมาที่ตนไว้ ให้ชาวสวรรคโลกได้ซื้อหาในยามที่จำเป็น ซึ่งเป็นการสร้างความสะดวกสบายแก่ชาวสวรรคโลกเป็นอย่างมาก

โดยลักษณะของอาคารจะเป็นห้องแถวชั้นเดียว ซึ่งได้มีการทาสีกำแพงระหว่างห้องทั้งเพื่อให้เนื้อที่ภายในร้านมากขึ้น อาคารหลังทำจากไม้ หลังคาปูด้วยกระเบื้อง ประตูเป็นลักษณะของบานพับไม้ ภายในมีเนื้อที่กว้างและลึก อาคารนี้เป็นทั้งร้านค้าและที่อยู่อาศัยโดยบริเวณด้านหน้าจะเปิดเป็นร้านค้า ส่วนด้านในมีการใช้ไม้แบ่งเป็นห้องๆ สำหรับใช้เป็นที่อยู่อาศัยของเจ้าของร้าน

ภาพ 89 : ร้านเสริมไทย

6.5.6 ท่าลิพท์เทศบาล

แต่เดิมมา ท่าเรือจ้างในเขตเทศบาลมีอยู่ 4 แห่ง คือ เหนือวัดสุวรรณคาราม เป็นท่าเรือของลุงแบน ใต้วัดสุวรรณคารามเป็นของนายตาบ แม่ทรัพย์ สำแดงเดช ท่ารถม้าตรงข้างร้านอาหารของโกเฮง เป็นของนายจำรัส (จุ่น) นพรัตน์ และตรงหน้าที่ทำการไปรษณีย์เป็นของนายเจียง แม่นกแก้ว ท่าเรือทั้ง 4 แห่งมี การประมูลราคาจากเทศบาลใครประมูลได้ราคาสูงกว่าก็มีสิทธิ์รับไปทำ มีการประมูลทุกสองปี แต่ก็ไม่มีการแข่งขันปล่อยให้เจ้าของเดิมทำไป

ก่อน พ.ศ. 2482 เวลาเช้าจะเห็นข้าราชการที่อยู่ฝั่งตะวันตกกล้าน้ำยม แต่งกายตามสังกัดของตน พวกเดินไปที่ท่าเรือจ้าง เพื่อลงเรือจ้างไปทำงานตามสถานที่ทำงานของตน เช่น ศาลากลางจังหวัด ศาลจังหวัด อำเภอ สถานีตำรวจ เป็นต้น ตอนเย็นก็จะเดินทางกลับทางเรือจ้างเช่นเดียวกัน

ต่อมาเดือนเมษายน พ.ศ. 2482 จังหวัดสุพรรณบุรีถูกยุบข้าราชการที่ข้ามเรือจ้างมีน้อยลง มีแต่ประชาชนและนักเรียนตามปกติ เทศบาลในสมัยนายกำป็น อาทิตย์แก้ว เป็นนายกเทศมนตรี รว พ.ศ. 2498 เห็นว่าการขนส่งสินค้าทางเรือจ้างไม่สะดวก จึงได้สร้างท่าลิพท์ขึ้นที่หน้าที่ทำการไปรษณีย์สุพรรณบุรี โดยสร้างเสาคอนกรีตขึ้นทั้งสองฝั่ง ๆ ละ 4 ต้น จัดชิงลวดสะลิง 4 เส้น มีกระเช้าสำหรับบรรทุกทุกคนและสิ่งของสองกระเช้าอยู่ฝั่งละกระเช้า ให้กระเช้าทั้งสองเดินสวนกันเดินด้วยมอเตอร์ไฟฟ้า มีคนคอยบังคับอยู่ในอาคารฝั่งตะวันตกกล้าน้ำยม มีท่าขึ้นลงทั้งสองฝั่งบางครั้งไฟฟ้าดับ กระเช้าจะหยุดอยู่กลางแม่น้ำต้องคอยเป็นเวลานานก็มี แต่เคราะห์ดีกระเช้าไม่เคยขาด จึงไม่มีข่าวผู้บาดเจ็บหรือเสียหายเลย

ต่อมานายมาริช ทองศรีพงษ์ ได้ดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรี ได้พิจารณาเห็นว่า บ้านเมืองเจริญขึ้นมากแล้วมีความจำเป็นต้องสร้างสะพานคอนกรีต เพื่อให้ความสะดวกแก่ประชาชน จึงขอกู้เงินจากกองทุนส่งเสริมกิจการเทศบาลแห่งประเทศไทยจำนวนเงินสี่ล้านบาท และให้ช่างกรมโยธาธิการออกแบบ ได้ก่อสร้างสะพานตรงถนนเกษมราษฎร์ใต้วัดสว่างอารมณ์วรวิหาร ใกล้ ๆ ท่าลิพท์ ตั้งชื่อว่า “สะพานพัฒนาท้องถิ่น” เมื่อ พ.ศ. 2521 เมื่อสะพานเปิดใช้การแล้ว ท่าลิพท์จึงต้องหยุดและรื้อถอนลวดสะลิงตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา จึงเหลือแต่เสาคอนกรีตตั้งอยู่ เป็นอนุสรณ์แห่งความทรงจำจนถึงทุกวันนี้

ภาพ 90 : การเดินทางข้ามฝั่งแม่น้ำยมด้วยลิฟท์

ภาพ 91 : เสาทำลิฟท์เทศบาล
อยู่ข้างที่ทำการไปรษณีย์สวรรคโลก ถนนหน้าเมือง จำนวน 4 ต้น
และเคยมีอยู่ฝั่งตะวันตกกล้าน้ำยม อีก 4 ต้น

6.5.7 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคตราชายก

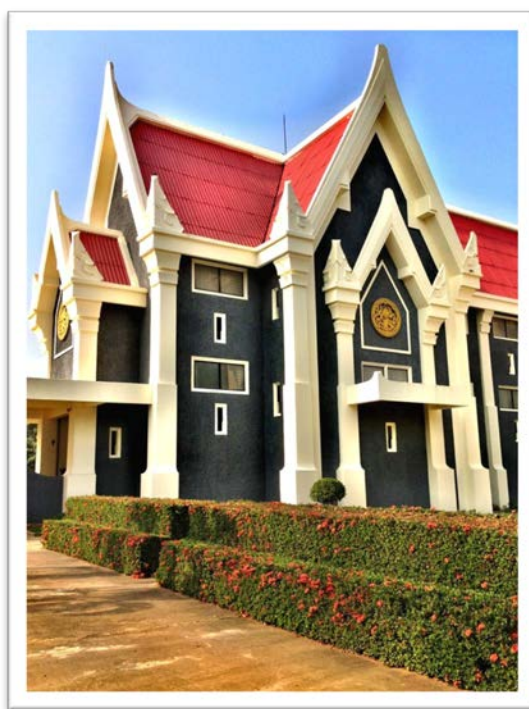
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคตราชายก เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในส่วนภูมิภาคที่กรมศิลปากรจัดตั้งขึ้นอีกแห่งหนึ่งในจังหวัดสุโขทัย การจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคตราชายกแห่งนี้ สืบเนื่องมาจากการที่พระสวรรคตราชายก (ทองคำ จิตรธร) อดีตเจ้าอาวาสวัดสวรรคตราชายก (วัดกลาง) ซึ่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดสุโขทัยในขณะนั้นได้รวบรวม และสะสมศิลปโบราณวัตถุไว้เป็นจำนวนมาก และแสดงเจตนารมณ์ว่าเมื่อมรณภาพแล้วจะมอบศิลปโบราณวัตถุเหล่านั้นให้เป็นสมบัติของชาติ โดยขอให้กรมศิลปากรจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขึ้นภายในวัดสวรรคตราชายก

ต่อมาเมื่อพระสวรรคตราชายกมรณภาพลงในปี พ.ศ. 2508 จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้มอบหมายให้กระทรวงศึกษาธิการโดยกรมศิลปากรจัดสรรงบประมาณจำนวน 1,200,000 บาท (หนึ่งล้านสองแสนบาท) ดำเนินการก่อสร้างอาคาร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขึ้นในที่ดิน 7 ไร่ 1 งาน 11 ตารางวา ที่คณะกรรมการวัดและบรรดาศิษยานุศิษย์ของพระสวรรคตราชายกจัดหาได้ ซึ่งกรมศิลปากรได้เริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. 2514 มาแล้วเสร็จในปี 2515 และในปีเดียวกันนั้นเอง กรมศิลปากรได้จัดซื้อที่ดินเพิ่มขึ้นอีก 14 ไร่ รวมเป็นเนื้อที่ทั้งหมด 21 ไร่ 1 งาน 11 ตารางวา สำหรับอาคารจัดแสดงของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสวรรคตราชายก เป็นอาคารทรงไทย ประยุกต์สองชั้น ออกแบบโดยมีนายเมธี คันธโร สถาปนิกกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร

เมื่อก่อสร้างอาคารจัดแสดงเรียบร้อยแล้ว กรมศิลปากรยังไม่สามารถนำศิลปโบราณวัตถุที่พระสวรรคตราชายกแสดงเจตนารมณ์จะมอบให้สมบัติของชาติมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานได้ เนื่องจากมิได้ทำพินัยกรรมไว้ พระครูสุนันท์คุณาภรณ์ (ยิ้ม) ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดสวรรคตราชายกไม่ยินยอมมอบให้ เพราะเห็นว่าศิลปโบราณวัตถุเหล่านั้นควรตกเป็นของสงฆ์ จนกระทั่งเมื่อพระครูสุนันท์คุณาภรณ์มรณภาพลงในปี พ.ศ. 2524 พระสุนทรธรรมาภรณ์ (บำเหน็จ) เมื่อครั้งยังเป็นพระครูสุธรรมนิเทศ รองเจ้าคณะอำเภอสวรรคตราชายก ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดสวรรคตราชายก จึงได้มอบศิลปโบราณวัตถุให้กรมศิลปากรนำมาจัดแสดงเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2524 โดยมี ฯพณฯ นายชวนทอง ภูผาเดือน รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้รับมอบ และเพื่อเป็นอนุสรณ์แด่พระสวรรคตราชายก ผู้อุทิศศิลปโบราณวัตถุให้เป็นสมบัติวัฒนธรรมของชาติ จึงได้ตั้งชื่อพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งนี้ว่า พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสวรรคตราชายก

หลังจากกรมศิลปากรได้รับมอบศิลปโบราณวัตถุจากทางวัดแล้วก็ได้ดำเนินการจัดแสดงแล้วเสร็จและกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสวรรคตราชายก ในวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2527

ในปี พ.ศ. 2544 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสวรรคตราชายก ได้เริ่มจัดทำโครงการปรับปรุงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งนี้ให้เป็นศูนย์ศึกษาเครื่องถ้วยสุโขทัยอย่างแท้จริงโดยรวบรวมลวดลายต่าง ๆ ที่ปรากฏบนเครื่องถ้วยสุโขทัย และนำตัวอย่างเครื่องถ้วยสุโขทัยชิ้นสำคัญที่ยังเหลืออยู่ในราชอาณาจักรไทยออกแสดงการที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสวรรคตราชายกจะได้รับการปรับปรุงให้เป็นศูนย์ศึกษาเครื่องถ้วยสุโขทัย จึงอาจเรียกพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสวรรคตราชายกอีกนามหนึ่งว่า พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเครื่องถ้วยสุโขทัย ทั้งนี้เพื่อให้เป็นเกียรติแก่จังหวัดสุโขทัย ในฐานะที่เป็นมรดกโลกที่มีแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่ยาวนานมากกว่า 700 ปี ตั้งอยู่และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วโลก ไม่ว่าในประเทศไทยหรือต่างประเทศ

ภาพ 92 : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสวรรครนายก

ตั้งอยู่หลังวัดสวรรคาราม ถนนประชาคมติ
สร้างเมื่อ พ.ศ. 2514 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี เปิดเมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2527

7. ภูมินาม

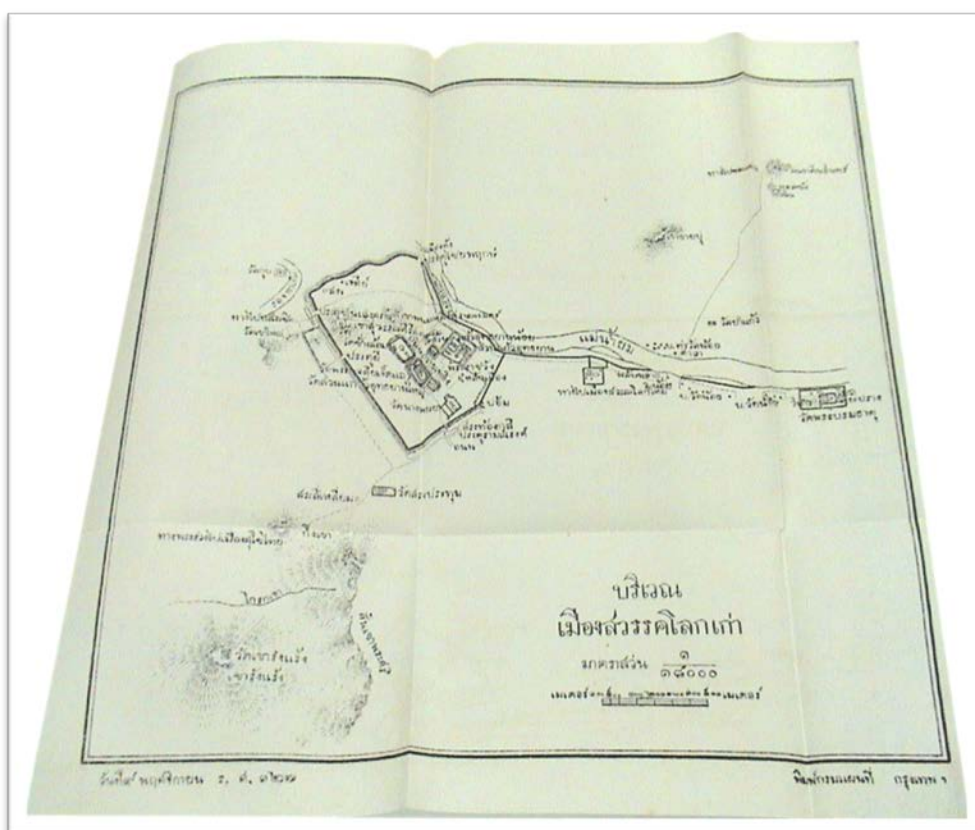
ด้วยความที่เป็นมาที่ยาวนานของอำเภอสวรรคโลก นับตั้งแต่ยุคสมัยสุโขทัย ในฐานะเมืองศรีสัชนาลัยซึ่งเป็นเมืองที่มีความสำคัญในฐานะเมืองลูกหลวงในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์เป็นปฐมกษัตริย์โดยมีพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เสด็จมาครองเมืองศรีสัชนาลัย นับเวลาต่อเนื่องมาหลายรัชสมัย ก่อนชาวศรีสัชนาลัยจะย้ายมาสร้างบ้านเมืองที่บ้านท่าชัยและวังไม้ขอนตามลำดับ

ประวัติการศึกษาสงครามเพื่อป้องกันบ้านเมืองจากข้าศึกศัตรู ในการรบพุ่งครั้งต่าง ๆ เป็นการสร้างบ้านแปลงเมือง บางเรื่องถูกบอกเล่าปากต่อปาก บางครั้งเราสามารถสืบค้นจากหลักศิลาจารึก ขณะเดียวกันเรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาเป็นร้อย ๆ ปี ย่อมมีการแต่งเสริมเพื่อให้เกิดความสนุกสนานในการเล่า แต่ยังคงเค้าโครงสำคัญเอาไว้ เรื่องเล่าที่เล่าต่อ ๆ กันมาเราเรียกว่า ตำนาน และตำนานนี้เองอาจบอกเล่าในรูปแบบ นิทาน นิยาย ซึ่งเรายังให้ความสำคัญของนิทานออกไปอีกว่า นิทานหมายถึงเรื่องเล่าที่เล่าสืบต่อกันมา มุ่งให้เห็นความบันเทิงแทรกแนวคิด คติสอนใจ จนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของคนไทยอย่างหนึ่ง อาจเรียกนิทานพื้นบ้าน นิทานพื้นเมือง นิทานชาวบ้าน เป็นต้น และตำนาน บางความหมายยังหมายถึง เรื่องแสดงกิจการอันมีมาแล้วแต่ปางหลัง เรื่องราวมนานที่เล่าสืบ ๆ มา เช่น ตำนานพุทธเจดีย์สยาม หรือใช้เรียก พระปรีวรตบหนึ่งว่า "เจ็ดตำนานบ้าง สิบสองตำนานบ้าง" จึงรวมความสรุปความหมายของตำนานว่า เป็นเรื่องราวของความเป็นมาของสถานที่สิ่งของต่าง ๆ ซึ่งจะไม่สามารถชี้ได้ชัดเจน ว่าสถานที่ สิ่งของ เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้น วัน เวลาใด ใครเป็นผู้เกี่ยวข้อง ชัดเจน

ส่วนคำว่า นิยายก็เช่นเดียวกันมีความหมายว่าเรื่องที่เล่าต่อกันมา หมายถึง ความไม่แน่นอน หรือไม่ใช่ความจริงทั้งหมด มีการแต่งเติมเสริมต่อบางตอนเรื่องราวนั้นจะต่างไปจากชีวิตจริง เช่น เกิดเป็นลูกสัตว์แล้วมาใช้เวทย์มนต์คาถาให้กลายเป็นมนุษย์ได้ในภายหลัง เป็นต้น จากความหมายของ นิทาน ตำนาน นิยาย ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่ามี ความคล้ายคลึงกัน จนบางครั้งแยกกันไม่ออกและมี ยาย ตำนาน นิทานพื้นบ้านอยู่มากมาย

นิทาน ตำนาน นิยายนั้น มาจากความต้องการของชาวบ้านที่อยากให้เกิดความสนุกสนาน ในหมู่คณะจึงผูกเรื่องขึ้นหรือนำเรื่องไปผสมผสานกับเรื่องที่มีอยู่เดิม ขณะเดียวกันก็มีความ ต้องการจะ อบรมสั่งสอนในแง่ของพุทธศาสนาให้ความรู้ ด้านศีลธรรมส่งเสริมให้คนประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม อยู่ในกฎระเบียบของสังคม รวมทั้งได้มีการยกตัวอย่างประกอบคำอธิบายจึงมีการสมมุติเรื่องราว ขึ้นมา เพื่อให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

เมืองสวรรค์โลกนั้น เป็นเมืองเก่าแก่ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน จึงมีเรื่องเล่าตำนาน นิทาน นิยาย ที่เกี่ยวข้องกับเมือง หมู่บ้านมากมาย ทั้งประวัติความเป็นมาซึ่งหากเราไม่ได้รับฟัง หรือบอกเล่า จากปากของคนแก่คนเฒ่า หรือจากการอ่านตำรับตำรา หนังสือที่เคยบันทึกไว้โดยปราชญ์แผ่นดินแล้ว เรื่องราวที่น่าสนใจเหล่านี้ก็อาจเลือนหายไปได้ การบอกเล่า การสืบทอดเรื่องราวจากรุ่นสู่รุ่นนั้นทำให้ เยาวชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาอดีต ทำให้รู้จักรากเหง้าของตนเอง ทำให้รู้จักประวัติหมู่บ้าน ตำนานเมือง อันจะทำให้เกิดความภาคภูมิใจในแผ่นดินถิ่นเกิดสืบไป

ภาพ 93 : แผนที่เมืองสวรรค์โลก
(ที่มา : คุณสมชาย เดือนเพ็ญ)

7.1 ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับชื่อวัดต่างๆ ในสวรรค์โลก

เมื่อ พ.ศ. 2457 สมเด็จพระสังฆราช เจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้เสด็จประพาสเมืองสวรรค์โลก เพื่อตรวจการณ์คณะสงฆ์ ได้ประทับแรมที่วัดสว่างอารมณ์วรวิหารเป็นเวลาหลายวัน พระองค์ได้เสด็จไปตรวจเยี่ยมวัดต่าง ๆ หลายวัด เกิดความประทับใจในวัดต่าง ๆ จึงทรงนิพนธ์ไว้ว่า

**“วัดคู้วาริ วัดศรีไผ่ล้อม วัดจอมป่าช้อย วัดน้อยต้นหัด สู้ทศน์วัดกลาง
ขุนนางวัดจวน สีนวลวัดนอก ชี้ครอกวัดท่าช้าง วัดร้างป่าแดด”**

มูลเหตุที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้าได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ ได้สอบถามผู้มีอาวุโสหลายท่านและจากการค้นคว้าหลักฐานต่างๆ สามารถสรุปความได้ดังต่อไปนี้

7.1.1 วัดคู้วาริ เดิมชื่อว่าวัดคู้วัง เป็นวัดที่ตั้งตรงคู้น้ำ ที่ตำบลยานยาว สร้างในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ บริเวณวัดมีอากาศร่มรื่นเย็นสบาย พระองค์ท่านจึงทรงตั้งชื่อฉายาว่า “วัดคู้วาริ”

ภาพ 94 : วัดคู้วาริ อำเภอสวรรค์โลก จังหวัดสุโขทัย
ซึ่งปัจจุบันเป็นสถานที่สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์

7.1.2 วัดศรีไผ่ล้อม เป็นวัดที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงสนพระทัยในเรื่องสร้าง อุโบสถที่แปลกกว่าวัดอื่น ๆ คือไม่มีฝาผนังอุโบสถ เจ้าอาวาสและประชาชนได้สร้างไว้ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2404 พระศาสนสันเทศ ตำแหน่งกรรมการเมืองสวรรคโลก ได้ซ่อมแซมอุโบสถให้ดีขึ้นกว่าเดิม บริเวณวัดมีกอไผ่ล้อมรอบ จัดเป็นสวนไผ่ได้เรียบร้อย พระองค์จึงได้ทรงตั้งฉายาวัดนี้ว่า “วัดศรีไผ่ล้อม”

7.1.3 วัดจอมป่าข่อย วัดป่าข่อยเดิมตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยมมีต้นข่อยขนาดใหญ่ ๆ อยู่ในวัดหลายต้น สมเด็จพระสังฆราชเจ้าได้เสด็จไปตรวจเยี่ยมวัด ได้ทรงพบกับเจ้าอาวาสและทรงทราบว่า ท่านเป็นบุตรของเจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ 4 ได้มาอุปสมบทที่วัดนี้พระองค์จึงได้ทรงตั้งฉายา วัดนี้ว่า “วัดจอมป่าข่อย”

7.1.4 วัดน้อยต้นหัด วัดสวัสดิการาม สร้างราว พ.ศ. 2440 บริเวณวัดมีต้นหัดหลายต้น เป็นวัดที่สร้างใหม่ โดยท่านพระครูสุวรรณครนายก (สวัสด์ ปิณฑะดิช) อุโบสถยังเป็นเสาไม้ หลังคามุงสังกะสี ใน พ.ศ. 2457 เจ้าอาวาสชื่อ “หลวงตาน้อย” สมเด็จพระสังฆราชเจ้าไปตรวจเยี่ยม ทรงเห็นว่า เป็นวัดที่สร้างใหม่ ถาวรวัตถุยังไม่สมบูรณ์และเจ้าอาวาสก็ชื่อ หลวงตาน้อย พระองค์จึงได้ทรงตั้งฉายาวัดนี้ว่า “วัดน้อยต้นหัด”

7.1.5 สุกตน์วัดกลาง วัดสุวรรณคาราม เดิมชื่อ “วัดกลาง” สร้างในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าเสด็จไปตรวจเยี่ยม ทรงพบพระครูสุวรรณครนายกเดิม ชื่อ “ทองคำ” ไปอุปสมบทและเรียนพระธรรมวินัยที่วัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. 2440 อยู่วัดสุทัศน์ฯ เป็นเวลา 10 ปี ได้รับแต่งตั้งเป็นปลัดคำ เมื่อตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่เมืองสวรรคโลกว่าง เนื่องจากพระครูสุวรรณครนายก (สวัสด์ ปิณฑะดิช) ผู้สร้างวัดสวัสดิการามลาสิกขา ทางราชการจึงได้แต่งตั้งปลัดคำ(ทองคำ จิตรธร) ให้มาดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่เมืองสวรรคโลก เมื่อ พ.ศ. 2450 และมีสมณศักดิ์ เป็นพระครูสุวรรณครนายก (ต่อมาได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระสุวรรณครนายก เมื่อ พ.ศ. 2476) สมเด็จพระสังฆราชเจ้า เมื่อทรงทราบว่า พระครูสุวรรณครนายก เป็นศิษย์สำนักวัดสุทัศน์ ฯ พระองค์จึงได้ทรงตั้งฉายาวัดนี้ว่า “สุกตน์วัดกลาง”

7.1.6 ขุนนางวัดจวน วัดสว่างอารมณ์วรวิหารชาวบ้านนิยมเรียก วัดจวน เพราะเดิมเป็นจวนหรือบ้านพักของเจ้าเมืองสวรรคโลก ใน พ.ศ. 2457 ได้เสด็จมาประทับที่วัดนี้ ในระหว่างที่ประทับอยู่ที่วัดนี้ วันหนึ่งกรรมการวัดได้จัดให้มีการทำบุญตักบาตรขึ้น กรรมการวัดและประชาชน ได้มาพร้อมกันตั้งแต่เช้า จนถึงเวลา 9.00 น. เศษ ก็ยังไม่เริ่มพิธีการสมเด็จพระสังฆราชเจ้า จึงทรงถามเจ้าอาวาสวัดสว่างอารมณ์ว่าทำไมไม่เริ่มพิธีการทำบุญ เจ้าอาวาสกราบทูลว่ายังรอเจ้าเมืองและคณะกรรมการเมืองสวรรคโลกอยู่ ต่อมาสักครู่ เจ้าเมืองและคณะกรรมการเมืองจึงได้มาพร้อมกัน จึงได้เริ่มพิธีทำบุญตักบาตรกันไป สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงเห็นว่า ข้าราชการเมืองสวรรคโลกทำตัวเป็นขุนนาง กว่าจะมาทำบุญ ก็เป็นเวลาที่ยาวมาก พระองค์จึงได้ทรงตั้งฉายาวัดนี้ ว่า “ขุนนางวัดจวน”

ภาพ 95 : วัดจวนหรือวัดสว่างอารมณ์ อำเภอสุวรรณโลก ในปัจจุบัน

7.1.7 สีนวลวัดนอก วัดนอกคือ“วัดเจ็ดธรรมาสน์” ใน พ.ศ. 2457 เป็นวัดที่มั่งคั่งสมบูรณ์ วัดหนึ่ง มีหมู่บ้านมากประชาชนหนาแน่น ชาวบ้านมีศรัทธาสร้างวัดและศาลาการเปรียญใหญ่โตมาก มีธรรมาสน์ที่สวยงามตั้งอยู่บนศาลาถึงเจ็ดหลัง ชาวบ้านจึงเรียกวัดนี้ว่า “วัดเจ็ดธรรมาสน์” สมเด็จพระสังฆราชเจ้าได้เสด็จไปตรวจเยี่ยมมีความพอพระทัยมาก เจ้าอาวาสชื่อ “พระอาจารย์สินวล” เนื่องจากวัดนี้อยู่นอกเมืองสุวรรณโลก พระองค์จึงได้ทรง ตั้งฉายาวัดนี้ว่า “สินวลวัดนอก”

ภาพ 96 : วัดเจ็ดธรรมาสน์ อำเภอสุวรรณโลก จังหวัดสุโขทัย

ภาพ 97 : ใบเสมา วัดเจ็ดธรรมาสัน อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

7.1.8 ขี้ครอกวัดท่าช้าง สมเด็จพระสังฆราชเจ้าได้เสด็จมาจากทางเรือกลไฟ ชาวบ้านวัดท่าช้างเห็นเป็นของแปลกประหลาด จึงร้องตะโกนอะอะโวยวายให้ออกมาดูเรือกลไฟกัน แต่งกาย ตามมีตามเกิดผู้ชายนุ่งผ้าขาวม้า นุ่งโสร่ง เสื้อก็ไม่ได้สวมใส่ ส่วนผู้หญิงนุ่งโจงกระเบน นุ่งผ้าถุง ผ้าซิ่น มีผ้าคาดอกบ้าง สูงอายุหน่อยก็ไม่มีผ้าคาดอก ต่างวิ่งออกมาดูที่ท่าหน้าวัดท่าช้างเต็มไปหมด ฟังการพูดจาไม่สุภาพเรียบร้อย พระองค์ท่านจึงตั้งฉายาว่า “ขี้ครอกวัดท่าช้าง”

ภาพ 98 : วัดท่าช้าง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดสุโขทัย

7.1.9 วัดร้างป่าแดด วัดป่าแดด คือ วัดไทรย้อย อยู่ใต้วัดท่าช้าง ตำบลย่านยาว สมเด็จพระสังฆราชเจ้าได้เสด็จผ่านวัดนี้ เห็นกรุงรังไม่มีพระสงฆ์อยู่เลย พระองค์จึงได้ตั้งฉายา วัดนี้ว่า “วัดร้างป่าแดด”

ภาพ 99 : วัดไทรย้อย อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดสุโขทัย

ภาพ 100 : พระอุโบสถสถาปัตยกรรมแบบสุโขทัยคลาสสิกที่มีสัดส่วนสมมาตรและงดงาม

7.2 ประวัติความเป็นมาของชุมชนต่างๆ

7.2.1 ประวัติความเป็นมาของตำบลวังพิณพาทย์

นานมาแล้วในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมืองสวรรคโลกยังตั้งอยู่ที่เมืองศรีสัชนาลัย ริมแก่งหลวง เมืองสวรรคโลกขณะนั้นเรียกว่า บ้านวังไม้ขอน ที่บ้านวังไม้ขอนมีวังใหญ่ น้ำลึกอยู่วังหนึ่ง ปัจจุบันอยู่หน้าตลาดสวรรคโลก กับอีกแห่งหนึ่งอยู่เหนือขึ้นไปราว 3 กิโลเมตรเรียกว่า “บ้านวังเหนือ” ชาวบ้านวังไม้ขอนกับชาวบ้านวังเหนือ รู้จักกันดีไปมาหาสู่กันเสมอ

ในครั้งนั้น มีชาววังเหนืออยู่ครอบครัวหนึ่ง มีสมาชิกในครอบครัว 3 คน คือ พ่อ แม่และบุตรชายเพียงคนเดียวจึงตั้งชื่อให้ว่า “เจ้าโตน” พ่อของเจ้าโตนมีอาชีพทำนา และเป็นหัวหน้าคณะปีพาทย์อีกด้วย เมื่อเสร็จจากทำนาแล้วก็รับจ้างตีพิณพาทย์ตามงานต่างๆ เรื่อยมา เมื่อเจ้าโตน มีอายุ 7-8 ขวบ พ่อของเขาก็ให้เจ้าโตนตีพิณพาทย์และให้ไปเรียนหนังสือกับหลวงตา ที่วัดด้วย จนกระทั่งเจ้าโตนมีอายุครบบวช พ่อแม่ก็ดีใจจัดการบวชให้ เมื่อบวชครบหนึ่งพรรษาแล้ว ก็ลาสิกขาบทออกมาประกอบอาชีพช่วยพ่อกับแม่และที่สำคัญได้รับหน้าที่เป็นหัวหน้าวงพิณพาทย์แทนพ่ออีกด้วย เจ้าโตนเป็นบุตรที่รักและห่วงพ่อกับแม่มาก เมื่อเสร็จงานตีพิณพาทย์แล้วก็จะรีบกลับบ้านทันที โดยไม่เกลไถเหมือนคนหนุ่มอื่นๆ ต่อมาพ่อของเจ้าโตนเจ็บออดๆ แอดๆ เจ้าโตนก็ไปหาหมอ มารักษาพ่อโดยไม่ทอดทิ้ง แต่งานรับตีพิณพาทย์เขาก็กังงานบ้าง ไม่รับบ้าง เพราะเป็นห่วงพ่อเป็นที่สุด จนกระทั่งพ่อของเขาอาการทุเลาลงแล้ว เขาก็รับงานตีพิณพาทย์เพิ่มมากขึ้น

ครั้งหนึ่งที่เมืองดั่ง ซึ่งอยู่เหนือเมืองศรีสขนาลัย ได้มีงานวัดใหญ่ประจำปีขึ้น กรรมการวัดได้มาหาคณะพิณพาทย์ของเจ้าโชนไปเล่นประจำในงานเป็นเวลา 7 วัน 7 คืน เจ้าโชนห่วงพ่อก็ห่วง อยากรับงานก็อยากรับ ตัดสินใจไม่ได้จึงเข้าไปถามพ่อว่า จะรับงานนี้หรือไม่ พ่อเขาจึงบอกว่า “ให้รับงานเขาเถิดเพราะพ่อทุเลาลงมากแล้ว” เจ้าโชนจึงตกลงรับงานนี้ ครั้นถึงวันนัด กรรมการวัดก็ให้คนนำเรือมารับเจ้าโชนและคณะ (ในสมัยนั้นถนนหนทางยังไม่เหมือนอย่างปัจจุบัน การเดินทาง ทางน้ำจึงสะดวกกว่าทางอื่น) ก่อนไปเจ้าโชนได้ไปลาพ่อ พ่อของเขาก็ให้ศีลให้พร เจ้าโชนน้ำตาไหล พ่อของเขาก็บอกว่า เดินทางไกลอย่าร้องไห้ ต้องทำจิตใจให้ดี ๆ จะได้มีโชคมีชัย เจ้าโชนน้ำตาไหล พูดด้วยเสียงสั่นเครือว่า เขารู้สึกสังหรณ์ใจอย่างไรชอบกล กลัวจะไม่ได้กลับมาเห็นหน้าพ่อ พ่อและแม่ก็พลอบใจว่าไม่เป็นไร ขอให้เดินทางด้วยความสวัสดิ เจ้าโชนกราบลาพ่อแม่ออกเดินทางด้วยจิตใจเศร้าหมองอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อนในชีวิต ซึ่งผิดกับครั้งก่อนๆ ที่เขาเคยลาพ่อแม่ไปไกลๆ

เจ้าโชนเดินทางโดยทางเรือ ตามลำน้ำยมขึ้นไปทางทิศเหนือ โดยมีคนแจวหัวเรือท้ายเรือสองคน เจ้าโชนพร้อมด้วยคณะมีเครื่องปีพาทย์ครบครัน เดินทางตั้งแต่เช้าจนค่ำ จึงเข้าเขตเมืองดั่งศรีสขนาลัย แล้วก็มีการเวียนมารับเข้าไปในเมืองดั่งอีกทอดหนึ่ง พอเจ้าโชนไปทำปีพาทย์ในงานวัด ได้ 2 วัน ดินฟ้าอากาศได้แปรปรวนทำให้ฝนตกหนักติดต่อกันถึง 2 วัน 2 คืน ทำให้น้ำในลำน้ำยมสูงขึ้นมากเกือบเต็มฝั่ง พ่อของเจ้าโชนล้มป่วยลงอย่างกะทันหัน อาการหนักสุด ที่หมอจะเยียวยาได้ พ่อของเจ้าโชนก็ถึงแก่ความตายในตอนบ่ายวันนั้นเอง ญาติพี่น้องของเจ้าโชน จึงให้ญาติคนหนึ่ง ชื่อน้ำไปตามเจ้าโชนที่เมืองดั่งทันที ญาติๆ ได้ช่วยกันทำโลงศพ อาบน้ำศพ บรรจุศพ ไว้ในโลงและได้นิมนต์พระมาสวดตอนค่ำ ๆ ด้วย รวสีกสองทุ่ม ท่ามกลางแสงใต้และแสงเทียนที่จุดไว้หลายแห่ง พวกญาติ ๆ ก็เห็นเจ้าโชนพร้อมด้วยคณะแบกปีพาทย์ขึ้นมาบนเรือน เสื้อผ้าเปียกชุ่มไปด้วยน้ำ เขาเข้าไปกราบศพพ่อ ร้องไห้ด้วยเสียงอันดัง ญาติๆ เข้าไปไต่ถามก็ไม่ยอมพูดกับใครพอตีพระสงฆ์ขึ้นมาบนบ้านเพื่อสวดอภิธรรม เจ้าโชนกับคณะจึงจัดตั้งวงปีพาทย์และบรรเลงเพลงศพก่อนพระสวดและพระสวดจบแล้วญาติพี่น้องนำอาหารไปเลี้ยงก็ไม่ยอมแตะต้อง เสื้อผ้าก็ไม่ยอมเปลี่ยน ได้แต่ร้องไห้ตลอดเวลา จนสามยามพระจึงได้กลับไปวัดพวกคนอยู่เฝ้าศพจึงนำหมากลูกมาเล่นกันนาน ๆ จะมองไปที่พวกปีพาทย์สักครั้งหนึ่ง คณะปีพาทย์ก็ตีบ้างหยุดบ้าง จนเกือบสว่าง ก็พากันนอนหลับ เมื่อสว่างแล้วคณะหมากลูกหันไปมองวงปีพาทย์ต่างตกใจและประหลาดใจไปตามๆ กัน เพราะวงปีพาทย์ทั้งคณะพร้อมเครื่องดนตรีได้หายไปไหนเสียแล้วอย่างฉับพลันต่างก็เอะอะไต่ถามกันแต่ก็ไม่มีใครทราบว่าหายไปได้อย่างไร

ตอนบ่ายวันรุ่งขึ้นจึงมีคนมาก ได้มีผู้พบศพเจ้าโชนและคณะที่วัดตะโก้ง เมืองบางยม ให้ไปรับศพและจัดการเผาเสียญาติได้ไปแจ้งความต่อเจ้าหน้าที่ได้ไปสอบสวนได้ความว่าเจ้าโชนได้เช่าเรือมาจากเมืองดั่ง ในตอนเย็นวันเกิดเหตุ ได้เดินทางมาจนค่ำ ครั้นถึงวังเหนือซึ่งเป็นวังน้ำวนเรือได้ถูกน้ำวนดูดจมลงไปในลำน้ำยม สุดท้ายเจ้าโชนและคณะจะช่วยเหลือตนเองได้จึงได้ถึงแก่ความตายที่ค้ำน้ำวังเหนือตนเอง แต่เจ้าโชนเป็นลูกที่รักพ่อแม่และมีความกตัญญูเป็นอย่างยิ่ง ถึงแม้ว่าเขาจะตายไปแล้ว แต่วิญญาณของเขายังนำคณะปีพาทย์ ไปบรรเลงงานศพพ่อของเขาได้หนึ่งคืน และนอกจากนั้นถึงคืนดีวันดีจะมีเสียงปีพาทย์บรรเลงอย่างโหยหวนมาจากค้ำน้ำวังเหนือด้วยพวกชาวบ้านทั้งหลายจึงได้เปลี่ยนชื่อวังน้ำวนนั้นใหม่ จาก “วังเหนือ” เป็น “วังพิณพาทย์” และเปลี่ยนชื่อบ้านจาก “บ้านวังเหนือ” มาเป็น “บ้านวังพิณพาทย์” มาจนถึงทุกวันนี้

(ผู้ให้ข้อมูลต่อมาก็คือ นายเมือง ไตรทอง เกิดวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2464 ที่บ้านหนองช้าง ตำบลศรีสัชนาลัย อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย บิดาชื่อนายปี ไตรทอง มารดาชื่อ นางสาวภา ไตรทอง ภรรยาชื่อ นางจันทร์ ไตรทอง เป็นอดีตครูโรงเรียนเทศบาลวัดสุวรรณาราม)

ภาพ 101 : ชุมชนวังพิณพาทย์ในปัจจุบัน

7.2.2 ตำนานบ้านท่าช้าง

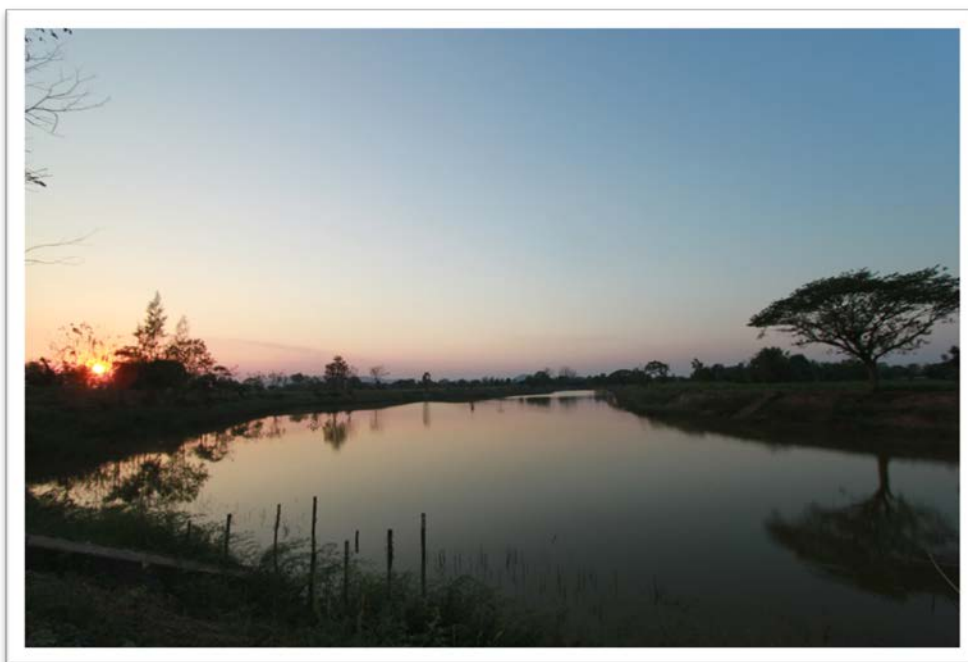
บ้านท่าช้าง ตำบลย่านยาว อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย เป็นหมู่บ้านเก่าแก่มาก และไม่ทราบแน่ชัดว่ามีมาตั้งแต่สมัยใด คนเฒ่าคนแก่ได้เล่าให้นายทองหยุด ศรีวัง อายุ 78 ปี อยู่บ้านเลขที่ 62/1 หมู่ 2 ตำบลย่านยาว อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ว่าวัดท่าช้างเป็นวัดเก่าแก่ ที่ไม่ทราบว่าสร้างตั้งแต่เมื่อใด เดิมบริเวณดังกล่าวเป็นป่ารกชัฏและเป็นป่าช้า ซึ่งวังเวงและน่ากลัวมาก ทุกวันในเวลาโพล้เพล้ จะไม่มีผู้คนออกไปอาบน้ำที่ตาน้ำเลย เพราะเป็นเวลาที่ช้างป่าโขลงใหญ่ ออกมาเล่นและกินน้ำกัน ชาวบ้านเรียกหมู่บ้านนี้ว่า บ้านท่าช้าง ต่อมาประชาชนจึงได้ร่วมใจกันสร้างวัดและตั้งชื่อว่า “วัดท่าช้าง” ตามชื่อบ้าน

ภาพ 102 : ริมฝั่งแม่น้ำยมที่เล่าต่อกันมาว่าเป็นบริเวณที่โฆลงช้างเคยลงไปกินและเล่นน้ำในสมัยก่อน

7.2.3 ตำนานบ้านคู้งวารี

บ้านคู้งวารีเป็นหมู่บ้านที่มีมานานและไม่ปรากฏชัดเจนว่ามีมาแต่สมัยใดตามตำนานเล่าว่าชื่อบ้านตั้งตามสภาพของแม่น้ำยมที่มีคู้ง * หรือโค้งน้ำและมีวัง * ที่ลึกมาก เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก น้ำบริเวณวังดังกล่าวมักไหลเชี่ยวและหมุนเป็นวงวนากล้นมาก นอกจากนั้นชาวบ้านในละแวกดังกล่าว ยังมีความเชื่ออีกว่าในวังน้ำมีนางเงือกอยู่ด้วย ดังนั้นจึงไม่มีผู้คนเข้าไปหาปลาและเล่นน้ำในบริเวณวังดังกล่าวเพราะกลัวนางเงือก ปัจจุบันวัดบ้านคู้งวารีตั้งอยู่ที่หมู่ 9 ตำบลย่านยาว อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย และในหมู่บ้านคู้งวารี มีวัดอยู่ 1 วัด ชื่อวัดคู้งวารีหรือวัดวังเป็นวัดสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย

ภาพ 103 : คู้งน้ำหรือโค้งน้ำ แม่น้ำยมบริเวณหน้าวัดคู้งวารีในปัจจุบัน
(ซึ่งชาวบ้านก็ยังมีเชื่ออยู่ว่าวังน้ำบริเวณนี้มีนางเงือกอยู่ด้วย)

* คู้ง หมายถึง ส่วนเว้าโค้งเข้าไปของฝั่งน้ำด้านตรงข้ามกับหัวแหลม

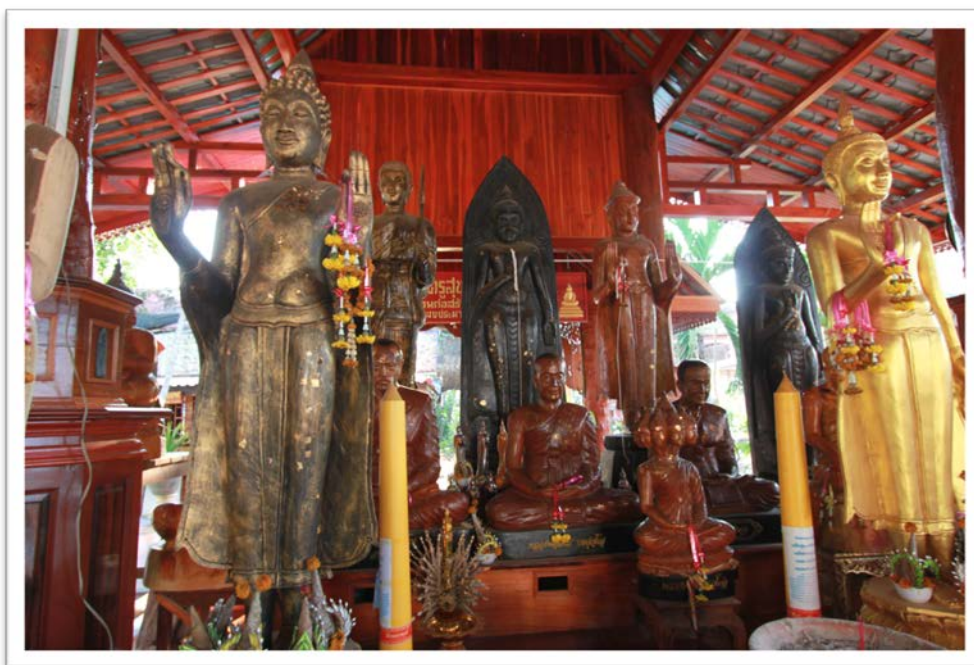
* วัง หมายถึง ห้วงน้ำลึก

7.2.4 ตำนานวัดท่าเกษม

วัดท่าเกษม เดิมชื่อวัดตาไ้หงงสา ตาไ้หงงหรือ หลวงตาไ้หงง เป็นพระที่เดินธุดงค์มาพบวัดที่รกร้างว่างเปล่าและปรักหักพังเพราะถูกทหารพม่าเผาเพื่อเอาทองคำที่ห่อหุ้มพระประธานไป ต่อมาตาไ้หงงหรือหลวงตาไ้หงง จึงคิดสร้างวัดใหม่แทนวัดเดิมที่ชำรุดและปรักหักพังไป จึงเชิญชวนญาติโยมช่วยกันสร้างวัดและตั้งชื่อวัด “วัดตาไ้หงงสา” ต่อมาได้ย้ายวัดมาตั้งใหม่ที่วัดเดิมเล็กน้อย และได้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดท่าเกษม” จนถึงปัจจุบัน

ภาพ 104 : วัดท่าเกษม ตำบลเมืองบางยม อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

ภาพ 105 : พระพุทธรูปภายในวัดท่าเกษม ตำบลเมืองบางยม อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

ภาพ 106 : ศาลาการเปรียญวัดท่าเกษม

7.2.4 ตำนานบ้านคลองกระจง

ในสมัยโบราณบริเวณวัดคลองกระจง อำเภอสุวรรณโคตร จังหวัดสุโขทัย มีคลองอยู่สายหนึ่ง ซึ่งลึกและมีปลาชุกชุมมาก ชาวบ้านมักมาทอดแหหาปลาในคลองดังกล่าวเป็นประจำไ้ๆ กับคลองสายนี้มีชายคนหนึ่งชื่อว่าจ้ง บ้านในละแวกนั้นเรียกกันว่า “ตาจ้ง” เพราะมีอายุมากแล้ว วันหนึ่งตาจ้งได้สานจันตักปลา เพื่อนำไปตักปลาในคลอง ในขณะที่กำลังถือจันเดินละริมคลองเพื่อหาที่สำหรับตักปลาอยู่นั้น จันได้พลัดหลุดมือกลิ้งลงไปในคลองตาจ้งตกใจมาก จึงกระโดดคว้าจันและเสียหลักหกล้มตกลงไปในคลองและจมน้ำตาย ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ผู้คนในละแวกดังกล่าวจึงเรียกคลองที่ตาจ้งตกน้ำตายว่า “คลองตาจ้ง” ต่อมาชื่อคลองตาจ้งได้เพี้ยนมาเป็นคลองกระจง แต่ปัจจุบันคลองกระจงได้ตื้นเขินจนไม่เหลือร่องรอยของการเป็นคลองให้เห็นเลย

ภาพ 107 : วัดคลองกระจง อำเภอสุวรรณโคตร จังหวัดสุโขทัย

ภาพ 108 : หลวงพ่อสัมฤทธิ์ หลวงพ่อเพชร และหลวงพ่อพิ้ง
(พระพุทธรูปสำคัญ 3 องค์ ที่ชาวสวรรคโลก ให้ความเคารพ นับถือ)

ภาพ 109 : สะพานแขวนข้ามแม่น้ำยม หน้าวัดท่าเกษม

7.2.5 ตำนานบ้านหนองปลาหมอ

บ้านหนองปลาหมอเป็นหมู่บ้านที่มีมานาน และไม่ปรากฏ ชัดเจนว่ามีมาแต่สมัยใดตามตำนานเล่ากันว่า ไกล ๆ กับหมู่บ้านแห่งนี้มีหนองน้ำอยู่แห่งหนึ่ง ซึ่งมีปลาชุกชุมมาก โดยเฉพาะปลาหมอ

วันหนึ่งมีชายคนหนึ่งออกไปหาปลาที่หนองน้ำดังกล่าว พร้อมกับไถ่* ใบหนึ่ง เมื่อเดินทางไปถึงหนองน้ำดังกล่าวแล้วก็ลงมือหาปลาวันนั้นแกหาปลาได้มากกว่าวันอื่น ๆ เนื่องจากแกเกรงว่าปลาที่หาได้จะหนีไป ดังนั้นพอจับปลาได้ตัวหนึ่ง แกก็ใช้ปากกัดที่หัวของปลาเพื่อให้ปลาตาย แล้วจึงเอาปลาใส่ลงไปในไถ่ แกทำเช่นนี้ไปทุกครั้งที่จับปลาได้ มีอยู่ครั้งหนึ่งแกก็จับปลาหมอได้ 1 ตัว หลังจากจับปลาหมอได้แล้วก็ทำเช่นเคยคือกัดหัวปลาแล้วเอาปลาใส่ลงไปในไถ่ แต่คราวนี้เหตุการณ์ไม่เป็นไปเหมือนเช่นเคย พอแกอ้าปากจะกัดหัวปลาหมอ ปลาหมอก็ดี้นหลุดจากมือกระโจนเข้าไปในปากและเข้าไปอยู่ในลำคอของแก แกพยายามที่จะเอาปลาออก ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ดึงหางปลาจาก* ด้วยเสียงอีดดัง แต่ก็ไม่ได้ผล ดูเหมือนยิ่งพยายามจะดึงหางปลาและขากให้ปลาหมุดออกจากลำคอมากเท่าไร ปลา ก็ยิ่งขึ้นลงไปนาลำคอยิ่งขึ้น

ครั้งแล้วครั้งเล่าที่แกพยายามทำแต่ก็ไร้ผล ในที่สุดปลาหมอก็ลงไปจุกลำคอของแกจนหายใจไม่ออก และแกก็ตายในเวลาต่อมา หลังจากแกตายแล้วชาวบ้านในละแวกนั้นยังเล่ากันต่อๆ ไปอีกว่าดวงวิญญาณของแกยังคงคอยหลอกหลอนชาวบ้านที่ผ่านไปมาอยู่เป็นประจำ ลักษณะของการหลอกก็คือ มักมีเสียงเหมือนคนขากเสลดดัง ขาก ขาก ขาก เช่นเดียวกับเสียงแก ในขณะที่พยายามจะขากปลาหมอให้ออกไปจากปากเช่นนั้น และนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาหนองน้ำ นั้นจึงได้ชื่อว่า “หนองปลาหมอ” ตามสาเหตุของการตายของชายผู้นั้น

* ไถ่ หมายถึง ถูยาว ๆ ใหญ่บ้าง เล็กบ้างสำหรับใส่เงินหรือสิ่งของโดยมากใช้คาดเอว

* ขาก หมายถึง อาการที่ทำให้เสมหะ เป็นต้น ในลำคอหลุดออกมักมีเสียงดังเช่นนั้น

7.2.6 ตำนานบ้านหนองกลับ

เมื่อปี พ.ศ. 2550 คุณยายอุฐ เตือนสติ อายุ 89 ปี ได้เล่าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของบ้านหนองกลับ ไว้ดังนี้ กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีหนองน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่แห่งหนึ่ง ชาวบ้านในละแวกนั้น และละแวกใกล้เคียงได้ใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูก เก็บผักและหาปลาใกล้ๆ กับหนองน้ำแห่งนี้มีหมู่บ้านขนาดใหญ่อยู่หมู่บ้านหนึ่ง

วันหนึ่งมีข่าวว่ากองทัพทหารพม่า กำลังยกทัพมาทางหมู่บ้านแห่งนี้ชาวบ้านพอทราบข่าวพม่ากำลังยกทัพมาก็ตื่นตระหนกตกใจด้วยความกลัว บ้างก็รีบเก็บข้าวเก็บของ บ้างก็ร้องห่มร้องไห้ บ้างก็วิ่งไปวิ่งมาจำละหวั่นอย่างคนขาดสติ

ในที่สุดก็มีชายสูงอายุท่านหนึ่งซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคนในหมู่บ้านได้เรียกให้ชาวบ้าน มาประชุมเพื่อหาทางแก้ไขปัญหา หลังจากได้มีการประชุมถกเถียงกันและหาวิธีการแก้ไขอยู่ครู่ใหญ่จึงมีผู้เสนอว่า ในการขนย้ายข้าวของและอพยพ ผู้คนในครั้งนี ปัญหาและอุปสรรคของการอพยพ ก็คือ คนแก่โดยเฉพาะคนแก่ที่ไม่สามารถเดินไปไหนมาไหนได้ด้วยตนเอง

เมื่อได้ฟังปัญหาและอุปสรรคเช่นนั้นหลายคนก็เกิดความวิตกกังวล ทันใดนั้นก็มีชายหนุ่มหัวใสคนหนึ่ง ได้เสนอว่าถ้าคนแก่ทำให้เกิดปัญหาก็น่าจะใช้คนแก่ให้เกิดประโยชน์ คือ

ให้จับคนแก่ที่ไม่สามารถเดินไปไหนมาไหนได้ โกงหัวให้หมดทุกคน แล้วให้นอนดูคนมอยู่ในเปล เมื่อคิดได้เช่นนั้นต่างคนต่างก็แยกย้ายกันกลับไปบ้าน แล้วปฏิบัติตามแผนการที่วางไว้ ก่อนการอพยพออกไปจากหมู่บ้าน

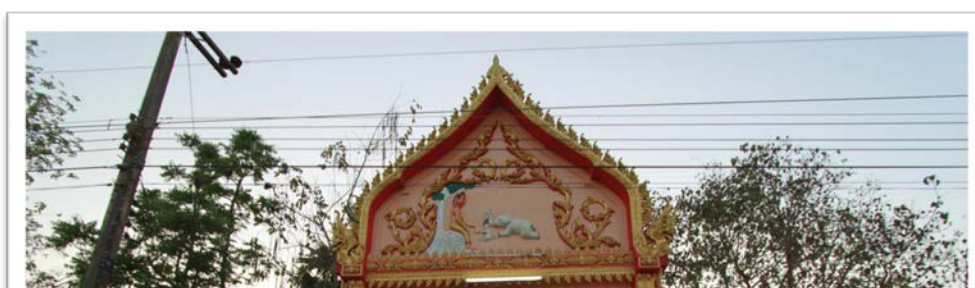
หลังจากที่ชาวบ้านได้อพยพออกไปจากหมู่บ้านได้ไม่นาน กองทัพพม่าก็ยกทัพมาถึงที่บริเวณหนองน้ำ เมื่อกองทัพพม่ายกทัพมาถึงแล้ว พวกทหารต่างก็แยกย้ายกันออกไปปล้นสะดมเพื่อแย่งชิงทรัพย์สินและเสบียงอาหารจากชาวบ้านเหมือนเช่นทุกครั้ง แต่คราวนี้ทหารพม่า

นอกจากจะรู้สึกผิดหวังแล้วทหารแต่ละคน ที่เข้าไปปล้นสะดมชาวบ้าน ยังมีอาการหวาดผวาสะดุ้งกลัวเหมือนกับไปพบภูตผี ปีศาจที่ชั่วร้ายมาเช่นนั้น พวกทหารที่ตื่นตระหนกตกใจ และหวาดกลัวสุดขีดต่างก็เล่าว่าหมู่บ้านแห่งนี้ คือหมู่บ้านยักษ์ เพราะสังเกตได้จากเด็กที่นอนอยู่ในเปล ตัวใหญ่ตัวโตเหมือนลูกยักษ์ลูกมาร เมื่อข่าวลือนี้รู้ไปถึงแม่ทัพ นายกองของพม่า แม่ทัพนายกองของพม่าก็สั่งให้ทหารพม่ายกทัพกลับทันทีเพราะกลัวพ่อและแม่ของยักษ์จะจับทหารในกองทัพกินและตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา หนองน้ำขนาดใหญ่ และหมู่บ้านที่อยู่ใกล้ๆ กับหนองน้ำนั้นจึงได้ชื่อว่า หนองกลับและหมู่บ้านหนองกลับ

ตำนานเรื่องหนองกลับนอกจากจะช่วยอธิบายความเป็นมาของชื่อหนองกลับและหมู่บ้านหนองกลับแล้ว ยังสะท้อนคุณค่าและแนวคิดในเรื่องของการแก้ปัญหาว่า ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นปัญหาใหญ่ หรือปัญหาเล็กย่อมมีทางแก้ไข หรือมีทางออกที่เหมาะสม

ภาพ 110 : ชุมชนบ้านหนองกลับในปัจจุบัน

ภาพ 111 : วัดหนองกลับ ศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน

ภาพ 112 : ยาสูบ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญของชาวบ้านหนองกลับ

7.2.6 ตำนานพระร่วง

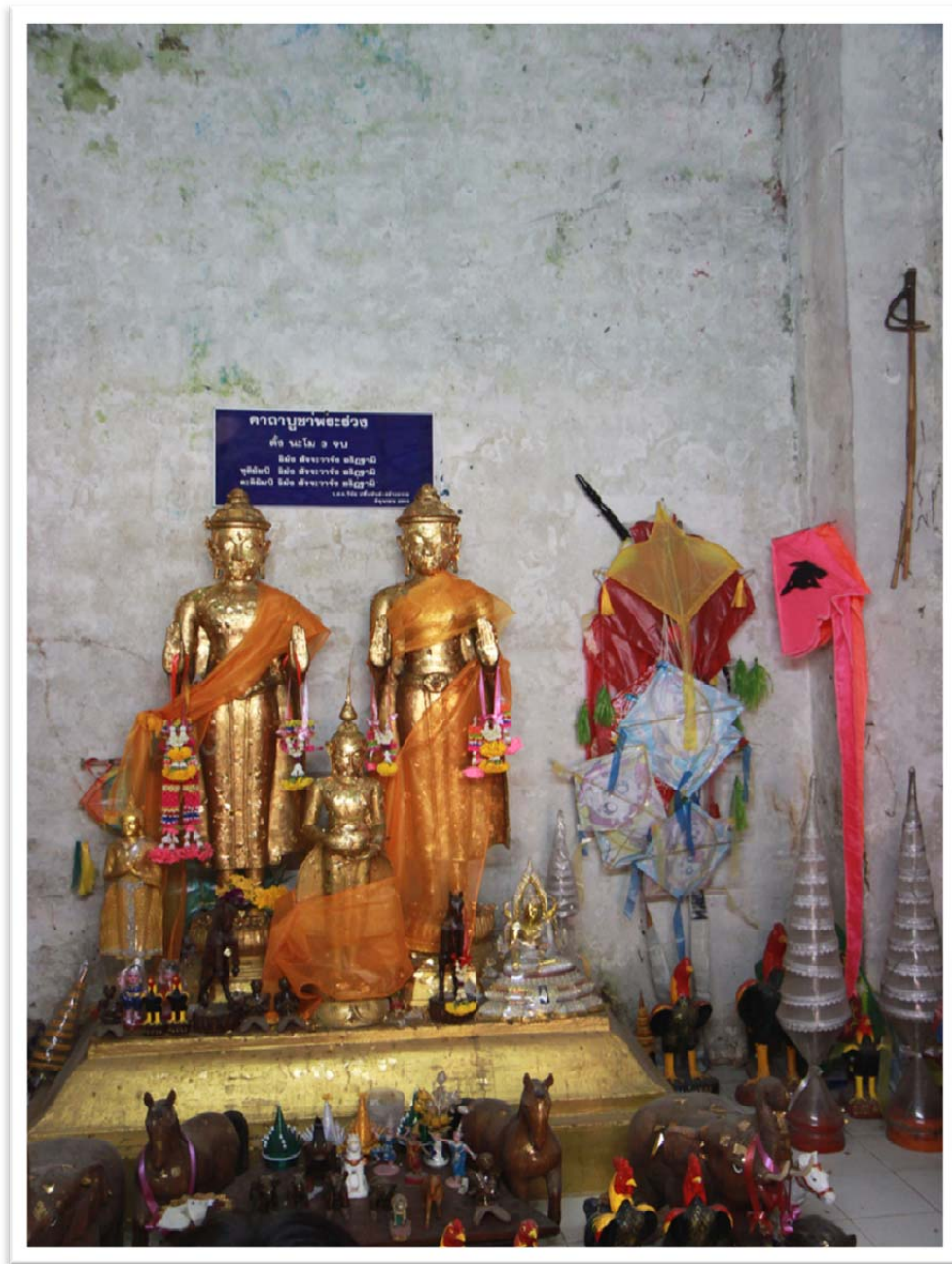
กล่าวกันว่าพระยาอภัยคามณีเจ้าเมืองหริภุญชัย (เมืองลำพูนปัจจุบัน) ได้ไปจำศีลบนเขาหลวงในขณะเดียวกันก็ได้มีนางนาคตนหนึ่งซึ่งจำแลงตัวเป็นมนุษย์ ได้มาเที่ยวเล่นบนเขาหลวง (ปัจจุบันมีปล่องนางนาคอยู่) เกิดสมรักรักใคร่ ได้อภิรมย์สมรสอยู่ด้วยกันนานถึง 7 วัน จึงได้แยกจากกัน นางนาคได้กลับไปเมืองบาดาลและเกิดตั้งครรภ์ขึ้นมา

เมื่อจวนจะคลอดลูกเห็นว่า ถ้าคลอดลูกในเมืองบาดาลทารกต้องตายเพราะมีเชื้อมนุษย์ปนอยู่ จึงได้ขึ้นมายังเขาหลวงอีกครั้ง แล้วคลอดลูกเป็นชายทิ้งไว้ในถ้ำใหญ่ บนเขาหลวงพร้อมด้วยแหวนและผ้าห่มของที่พระยาอภัยคามณีประทานให้นางนาคไว้ ต่อมาตายายคู่หนึ่งซึ่งเป็นพรานป่า ได้ไปพบทารกนั้นและได้พามาเลี้ยงไว้ โดยตายายได้ตั้งชื่อทารกนั้นว่า “พระร่วง” เกิดอัศจรรย์ที่ตัวเด็กอย่างมากมาย โดยเฉพาะในด้านวาจาสิทธิ์ พูดคำไหนจะเป็นดังเช่นคำพูดนั้น ตายายกลัวเด็กจะเหิงาจึงได้นำเอาไม้ทองหลางมาแกะสลัก เป็นตุ๊กตา ตั้งชื่อว่า “พระลือ” ให้เล่นเป็นเพื่อนพระร่วง และด้วยวาจาสิทธิ์ของพระร่วง ตุ๊กตา ก็เกิดมีชีวิต ตายายเลยเลี้ยงไว้ทั้งคู่เป็นเพื่อนเล่นกัน

จากการที่เกิดอัศจรรย์ต่าง ๆ ปรากฏที่ตัวเด็กชายร่วงอย่างผู้มีบุญความทราบถึงพระยาอภัยคามณี จึงตรัสเรียกไปทอตพระเนตร เมื่อทราบเรื่องจากสองตายายที่ไปพบและทอตพระเนตรเห็นของที่อยู่กับตัวเด็ก ก็ทราบว่าเป็นราชบุตรที่เกิดด้วยนางนาค จึงประทานนามว่า “อรุณกุมาร” ส่วนพระลือให้ชื่อว่า “ฤทธิกุมาร” ทั้งสองเติบโตมาด้วยกัน และเมื่อเข้าสู่วัยหนุ่มพระยาอภัยคามณีจึงส่งราชธิดาเจ้าเมืองศรีสัชนาลัยให้อภิเษกสมรสกับอรุณกุมาร และได้ครองเมืองศรีสัชนาลัยและกรุงสุโขทัยในเวลาต่อมา ส่วนพระลือก็ได้สมรสกับราชธิดาพระยาเชียงใหม่และได้ครองเมืองเชียงใหม่เช่นเดียวกันกับพระร่วง ทั้งสองอาณาจักรมีเจ้าเมืองเป็นพี่น้องกัน บ้านเมืองก็เป็นพันธมิตรสืบต่อกันมา กล่าวกันว่าอรุณกุมารหรือพระร่วงเป็นเชื้อมนุษย์กับพญานาคระคนกัน จึงมีอิทธิฤทธิ์กล่าวเป็นตำนานต่าง ๆ มากมาย

ภาพ 113 : วัดพระปรางค์

ภาพ 114 : ศาลพระร่วง-พระลือ

ภายในบริเวณวัดพระปรางค์ โดยเชื่อกันว่าหากใครต้องการมีบุตรให้มาขอกับพระร่วงพระลือที่ศาลนี้ และหากสัมฤทธิ์ผลแน่นอนแล้ว ก็ควรนำว่าวจุฬา-ปักเป้า มาถวายเป็นเครื่องบูชาด้วย เราจึงยังเห็นว่าเป็นเครื่องบูชาอยู่ในวิหารในวันนี้

8. มรดกทางภาษา

เมืองสุโขทัย ถือเป็นราชธานีแห่งแรกของราชอาณาจักรไทย เมื่อ 700 กว่าปีมาแล้วโดยคำว่า สุโขทัย มาจากคำว่า สุข+อุทัย หมายถึง เมืองที่ได้ชื่อว่าเป็นเมืองรุ่งอรุณแห่งความสุขเป็นที่ก่อเกิดลายสือไทยตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเมื่อปี พ.ศ.1826 หลังจากอาณาจักรอยุธยาเข้มแข็ง เมืองสุโขทัยก็อ่อนแอลงและถูกลดความสำคัญลงไปโดยทางอยุธยาได้ไปพัฒนาเมืองพิษณุโลกขึ้นแทนเพื่อป้องกันการแข็งเมืองของสุโขทัย

สุโขทัยยุคใหม่ ในสมัยเมื่อเกือบร้อยปีก่อนเป็นจังหวัดสวรรคโลก แต่ต่อมาได้ถูกลดฐานะของจังหวัดสวรรคโลกลงเป็นอำเภอและยกฐานะอำเภอเมืองสุโขทัยธานี เป็นจังหวัดสุโขทัยแทน

ประวัติศาสตร์ในอดีตจึงเป็นเพียงตำนานแห่งความทรงจำ คนรุ่นใหม่จึงรู้จักแต่เพียงจังหวัดสุโขทัยแต่ก็คงมีไม่กี่คนที่รู้ ไม่มีใครไปรู้พื้นจังหวัดสวรรคโลกขึ้นมาอีก เพราะอย่างไรก็ตาม เราก็ภูมิใจในความเป็นจังหวัดสุโขทัย ในฐานะเมืองหลวงแห่งแรกของไทย

ภาษาสุโขทัย มีความเป็นเอกลักษณ์ที่คนจากที่อื่น ๆ ได้ฟังอาจสงสัยเพราะมองว่า เป็นคำพูดเหนือ ๆ เหมือนกับที่คนกรุงเทพฯ บอกว่าสุพรรณบุรี อีสาน ปักซีใต้ คำเมือง เหนือ แต่ก็ถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ที่เป็นเสน่ห์ของความเป็นไทย นอกจากสำเนียงที่เหนือแล้ว เรายังมีคำศัพท์หลายคำที่แตกต่างไปจากที่อื่น ซึ่งตอนนี้ภาษาและสำเนียงสุโขทัยอาจจะค่อย ๆ เลือนหายไปเพราะเด็กยุคใหม่พูดสำเนียงภาคกลางกันเกือบหมดแล้ว

ชาวสวรรคโลกโดยกำเนิดส่วนใหญ่จะยังคงใช้ภาษาถิ่นสุโขทัยในชีวิตประจำวันโดยคำศัพท์ส่วนใหญ่ของภาษาถิ่นที่ชาวสวรรคโลกใช้ รวมทั้งสำเนียงและลักษณะของการออกเสียงจะมีผิดเพี้ยนจากภาษากลางอยู่ไม่น้อย เช่น คำศัพท์บางคำจะเรียกไม่เหมือนภาษากลางเลย จนบางครั้งคนที่ไม่คุ้นเคยจะไม่สามารถคาดเดาได้เลยว่า คำศัพท์คำนั้นหมายความว่าอะไร เช่น ไน หมายถึง ละลาย, มุ่น หมายถึง ลอด, สัม หมายถึง มะม่วง, เส้นแกงร้อน หมายถึง วุ้นเส้น เป็นต้น

ในส่วนสำเนียงของภาษาถิ่นสวรรคโลกนั้น ก็จะมีการออกเสียงแตกต่างจากภาษากลาง เช่น เสือ หมายถึง เสือ, เสือ หมายถึง เสือ, เตะ หมายถึง เตะ เป็นต้น ซึ่งหากลองวิเคราะห์และศึกษาจะพบว่า โดยส่วนใหญ่สำเนียงภาษาถิ่นสวรรคโลก ถ้าคำใดมีเสียงวรรณยุกต์เอก การออกเสียงของภาษาถิ่นก็จะกลายเป็นเสียงวรรณยุกต์ตรี ถ้าเป็นอักษรสูงจากเสียงจัตวาจะกลับเป็นเสียงวรรณยุกต์เอก ถ้าเป็นเสียงวรรณยุกต์เอกจะกลับเป็นเสียงจัตวา เช่น

ประโยคภาษาถิ่น	: นั่งปูเสื่อใต้ต้นส้ม ระวังเสื่อมากัดเนื้อ
ประโยคภาษากลาง	: นั่งปูเสื่อใต้ต้นมะม่วง ระวังเสื่อมากัดนะ
หรือ ประโยคภาษาถิ่น	: กับข้าวของฉันวันนี้ เป็นต้มจืดเส้นแกงร้อนใส่หมู
ประโยคภาษากลาง	: กับข้าวของฉันวันนี้ เป็นแกงจืดวุ้นเส้นใส่หมู
หรือ ประโยคภาษาถิ่น	: ซื้อข้าวใส่ห่อไปกินที่หอ
ประโยคภาษากลาง	: ซื้อข้าวใส่ห่อไปกินที่หอ (หอพัก)

นอกจากนี้ ลักษณะของภาษาถิ่นสวรรคโลก ยังมีคำลงท้ายของประโยคต่างๆ อีก เช่น

ประโยคคำถาม	: วันนี้แก่ไปไหนมาทั้งวันแล้ว (วันนี้เธอ/คุณ ไปไหนมาทั้งวันล่ะ)
-------------	--

- ประโยคคำตอบ : ฉันไปโรงบาลมา แล้วแกยังไม่ไปรับบิดคนแก่ก็
(ฉันไปโรงพยาบาลมา แล้วเธอ/คุณ ยังไม่รับบัตร
ผู้สูงอายุเธอ)
- ประโยคบอกเล่า : ไปเอ็ง ฉันกำลังจะออกไปเนี่ยะ
(ไปสิ ฉันก็กำลังจะออกไปนี่แหละ)

จากการสัมภาษณ์ชาวสวรรณโลกโดยกำเนิด สามารถรวบรวมภาษาถิ่นจากผู้สูงอายุ
ที่น่าสนใจ เพื่อไว้ศึกษา โดยจำแนกเป็นตามพยัญชนะ ดังนี้

ภาษาถิ่นสวรรณโลก

หมวด ก

กักเส่า	น. ไม้ที่ใช้ตั้งเป็นหลักเพื่อรองรับสิ่งอื่น เช่น เรือน เป็นต้น
กลางนา	น. ในทุ่งนา เช่น ไปกลางนา หมายถึง ไปทุ่งนา เป็นต้น
ก่อง	ว. มาก จัด เช่น แห้งก่อง
ก๊ะ	ก. กำหนด คาคะเน
กะจอบ	น. เครื่องมือสำหรับขุดดินและถางหญ้า เป็นต้น ทำด้วยเหล็กหน้า
แบนกว้าง มีด้ามยาว
กะดึกกะเท่ง	น. เครื่องเล่นของเด็กชนิดหนึ่ง เป็นไม้กระดานขนาดยาว มีคานค้ำ
ตรงกลาง
ผู้เล่นนั่งปลายกระดานแล้วผลัดกันออกแรงกดกระดานขึ้นลง
กะตั้ง	น. เงินที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย
กะเที๊บ	ก. ขยับไป ขยับมา
กะบัก, กระเบอ	น. จอบ
กะบวก	น. หลุมบ่อเล็กๆ เช่น หลุมบ่อในถนน เป็นต้น
กะป้ง	น. ถังใส่น้ำ
กะปือกน้ำ	น. แก้วน้ำพลาสติก ฝาขวดน้ำพลาสติกที่ใส่น้ำดื่มได้
กินสีถั่ว	ก. ไปงานแต่งงาน
กินหลัง	ว. ลักษณะอาการของวาวที่สายซุงด้านบนยาวกว่าด้านล่าง
กินหาง	ว. ลักษณะอาการของวาวที่สายไปสายมาขณะตีกลม
กิโล	น. เครื่องชั่งน้ำหนักชนิดหนึ่ง
เกีย	ว. คำใช้ประกอบท้ายประโยคคำถาม เช่น ไปหวันโลกมาเกีย
เกือก	น. รองเท้า
แก	ส. สรรพนามบุรุษที่ 2 ใช้แทนผู้ที่พูดด้วย

หมวด ข

ขวาง	ก. ระบาย ถ่าย เช่น ขางน้ำ
ข้างฝา	น. เครื่องกันแบ่งห้องของตัวเรือน เครื่องปิดรอบบ้านแบบถาวรทำด้วยวัสดุต่าง ๆ เช่น ไม้ คอนกรีต ฟากหรือวัสดุอื่น ๆ ในลักษณะเดียวกัน
ข้าได้	น. ลักษณะขาที่ผิดปกติจึงทำให้เดินโยกเขยง เช่น ขายาวไม่เท่ากัน ได้รับบาดเจ็บที่ขา เป็นต้น
ข้าวเข้า	น. อาหารเข้า
ข้าวพันธุ์	น. เมล็ดข้าวเปลือกที่เก็บไว้ทำพันธุ์
ข้าวเย็น	น. อาหารเย็น
ขี่กั	ก. ขี่หลังลักษณะการขี่ม้าส่งเมือง
ขี่ขมวน[ขะหมวน]	น. ขุยที่เกิดจากหนอนกินปลาอย่าง ปลาแห้ง เนื้อแห้ง มีลักษณะเป็นผงละเอียด ๆ
ขี่ไต้	น. ข้าวต้มชนิดหนึ่งห่อด้วยใบตองและมัดเป็นท่อน ๆ เหมือนไต้ ของใช้สำหรับจุดไฟให้สว่างหรือทำเชื้อเพลิง ทำด้วยเศษผ้าหรือด้าย คลุกกับน้ำมันยาง แล้วห่อด้วยใบไม้เป็นดุ้นยาวๆ หรือใส่กระบอก, ลักษณะนามว่า ลูก
ขี่ปัด	ก. จงใจกล่าวคำที่ไม่เป็นความจริง
ขี่เปียก	น. ไคลที่ติดอยู่คอคอดของอวัยวะเพศชาย
ขี่เผือก	น. ดุขี่เผือก
ขี่เมฆ	น. ใอน้ำที่รวมกลุ่มกันลอยตัวอยู่ในอากาศ
ขี่เยื่อขี่หญ้า	น. เศษหญ้าเศษฟางในไร่นา
ขี่หัว	น. ขี่ไคลที่อยู่บนหัว
เข็น	ก. ตี ทบเพื่อให้แบน คมหรือให้มีรูปร่างตามต้องการ (ใช้แก่ มีด เคียว จอบ เป็นต้น) เช่น เข็นเคียว เข็นมีด เป็นต้น
เข็นกะได	ก. ดึงบันไดขึ้นไปเก็บไว้บนบ้าน
เขว [เขว]	ว. ไม่ตรงทาง เข้าใจผิด ไขว้เขวกว้า
เขี่ยม	ก. ใช้จ่ายแต่พอควร, ประหยัด
ไขเหี้ย	น. ขนชนิดหนึ่ง ลูกกลมๆ เปลือกทำด้วยแป้ง มีไส้ นำไปทอดในน้ำมันสุก แล้วคลุกกับน้ำตาลที่เคี่ยวจนได้ที่

หมวด ค

คดข้าว	ก. เอาภาชนะ เช่น ช้อน ททัพี ตักข้าวสุกออกจากภาชนะที่ใส่อยู่
ค่อนข้าง	ว. ใกล้รุ่ง ใกล้สว่าง
คืด	ก. ใส่สิ่งของ เช่น มะละกอ กลอย น้ำแข็งกับเครื่องชุดเพื่อให้เป็นชิ้นเล็กๆ หรือตามรูปทรงที่ต้องการ
คุ	น. ภาชนะสำหรับใส่น้ำลักษณะทรงรูปกระบอกก้นแคบปากกว้างมีหูหิ้ว

เค็ดซี่	ก. กลัวเพราะเคยโดนมาแล้วและไม่คิดจะทำเช่นนั้นอีก
เค็ดเขี้ยว	ก. เสียวฟันเพราะกินของเปรี้ยว เค็ดเขี้ยวเค็ดฟันก็ว่า
เคะคะ	ก. ไม่เป็นระเบียบ, เกะกะ
เคียน	ก. เอาของที่เป็นผืน เส้น เช่น เชือก ปอ พันสิ่งของหลาย ๆ รอบ แล้วทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อไม่ให้หลุด เช่น ผูก มัด สอดชาย เป็นต้น
โคกกะสุน	น. ชื่อไม้เลื้อยชนิดหนึ่ง ลูกเป็นหนาม ดอกสีเหลือง ใช้ทำยาไทย

หมวด ง

ง่วน	ก. ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างเพลิดเพลินโดยไม่สนใจผู้อื่น
งวม	ก. เอาของที่มีลักษณะคลุ่มๆ คลุมไว้
งัว	น. สัตว์สี่เท้าบดเอื้องประเภทหนึ่ง เท้าเป็นกลีบอย่างกระป๋องแต่เล็กกว่า
เงียน	ก. อยากรมาก ต้องการมาก ใช้แก่สารเสพติด การเล่นการพนันและการ เสพสังวาส
แง่น	ก. เอาฟันกัดออกมาทีละเล็กทีละน้อย เช่น แง่นข้าวโพดต้ม เป็นต้น ก. ใช้กรรไกร ตัดผมแล้วไม่เรียบ เป็นรอยแห้ว เป็นชั้นบันไดหรือตัดผม เพื่อทำโทษ เรียกว่า แง่นผม
แง้ม	ก. เปิดแต่น้อย ๆ (ใช้แก่ของที่มิฝา เช่น กล้อง หีบหรือของที่มีบาน เช่น ประตู หน้าต่าง เป็นต้น) แยมก็ว่า

หมวด จ

จึก	ก. ชูด เช่น จักดินจัททราย เป็นต้น
จึกๆ	ว. เสียงฝนตก โดยปริยายหมายถึงฝนตกหนัก
จริงจั้ง	ว. มากมาย นักหนาที่ว่า
จึกกะแร้	น. ส่วนของร่างกายที่อยู่ใต้โคนแขนเหนือส้นข้างขึ้นไป
จั้ง	ก. พบเห็น พบเจอ (ใช้แก่การเห็นโดยแบบประจักษ์หน้า)
จั้งรัง	น. ไซ้ เช่น ไซ้ไก่ ไซ้เป็ด ที่ฟักแล้วไม่ออกเป็นตัว
จั้งเลย	ว. มากมาย เยอะแยะ
จี	ก. ทำให้สุกด้วยไฟ เช่น จีกล้วย จีมัน จีแป้ง เป็นต้น
จู๋	น. ภาชนะดินเผาเคลือบ ปากเล็กก้นเล็กกลางป่อง สำหรับใส่ กระเทียมดอง หน่อไม้ดอง ปลาแร่ เป็นต้น
เจ็น	ก. หลงลืมไม่ได้ปฏิบัติเพราะมัวทำอย่างอื่น
แจ้ง	ว. สว่าง
ใจไม่ดี	ก. ใจหวิวคล้ายจะเป็นลม

หมวด ฉ

จำว่า

- น. ชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง ดอก(เกสร) มีสีเขียวอ่อนและขาว เมื่อดอก (เกสร) แก่จะเปลี่ยนเป็นสีเหลือง ใกล้เคียงเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลอ่อน แห้ง ไม่มีน้ำตาล ไม่มีรส

หมวด ช

ชนะคะคาน

(สำ) เอาชนะให้ได้ อย่างไรก็ต้องชนะ

ชะเลียด

- น. ชื่อพรรณไม้ชนิดหนึ่ง มีหนามใบเล็กเป็นฝอย ยางสีแดง ๆ คล้าย เลือด ต้มหรือกินดิบ ๆ เป็นของเคี้ยว

ชามอ่าง

- น. ภาชนะรูปกลุ่มชนิดหนึ่ง ขนาดใหญ่กว่าถ้วย ใช้ใส่อาหาร

เชือกเข้า

- น. พันธุ์ไม้เถา ลำต้นของไม้เลื้อยทุกชนิด เรียกว่า เชือกเข้า

เชื้อไฟ

- น. สิ่งที่ทำให้ไฟติดง่าย เช่น กระดาษ ไม้ที่เกรียกเป็นขึ้นๆ

หมวด ซ

ซอง

- น. ภาชนะดินเผาเคลือบ ปากเล็กก้นเล็กกลางป่อง สำหรับใส่หน่อไม้ดอง กระเทียมดอง ปลาร้า เป็นต้น

ช่องแขง

- ก. ลักษณะการเดินของคนที่ไม่มีความแข็งแรง เรียกว่า เดินช่องแขง

ชะไ้

- ว. อาการไข้ซึ่งเกิดจากบาดแผลที่อักเสบ

ซึ้ง

- น. ภาชนะสำหรับนั่งของ มีฝาปิด ที่ก้นมีรูให้น้ำลอดขึ้นไปได้

ซุ

- ก. ขำระ ฟอก ล้าง เช่น ซูหัว เป็นต้น

หมวด ด

ดง

- ก. นำหม้อข้าวที่รินน้ำออกหมดแล้วตั้งบนเตาไฟเพื่อให้ข้าวระอุ

ด็อก

- น. เครื่องประดับใบหู

ดอด

- ก. ใช้เหล็กในที่กันจี้ เช่น ผึ่งดอด แตนดอด เป็นต้น

ด้อน

- ว. ขาว, เฝือก (ใช้แก่ควาย เช่น ควายด้อน เป็นต้น)

ดัก

- ก. คอยสกัด คอยพบ เช่น คอยดักพบ เป็นต้น

ดั่งไฟ

- ก. ติดไฟ ก่อไฟ

ดัด

- ก. ทำให้ตรง ทำให้เป็นไปตามความประสงค์ เช่น ดัดนิสัย ดัดสันดาน ดัดเหล็ก

ดั้น

- ก. ไม่ออก (ใช้แก่เสียงร้องของเด็กที่ร้องจนไม่มีเสียง)

ด้ายกลุ่ม

- น. ด้ายชนิดหนึ่งที่พันอยู่กับแกนรูปร่างกลม ๆ มีหลายสี

ด่ำ

- ว. ต่ำลง ค่อมไปข้างหน้า เช่น เดินหัวด่ำ เป็นต้น

เด่น

- น. บริเวณที่ว่าง สนามสำหรับวิ่งเล่นหรือนวดข้าว

เดียนี่

- ว. ขณะนี้ เวลานี้ ปัจจุบันนี้

แตก	ก. อาการใช้ไม้หรือมือดันสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงหรือขึ้นไป
	ก. พุดกระทบให้โกรธ เรียกว่า พุดแตก
แต่น	ก. รอยต่างที่ศีรษะ เรียกว่า หัวแต่น
โต้	ว. ใช้ประกอบคำกริยาบางคำเพื่อเน้นความหมายว่า ตรงขึ้นหรือเห็นเด่นขึ้น เช่น นั่งหัวโต้
หมวด ด	
ตักกระเดี้ย	น. ลูกอ่อนของยุงที่อยู่ในน้ำ เมื่อแก่เข้าหลุดจากปลอกเป็นยุง.
ตักกะเดียม	น. อาการที่ทำให้รู้สึกเสียวสะดุ้งจนให้หัวเราะเมื่อถูกจี้ที่เอวหรือที่อื่น ๆ เป็นต้น
ต้มเปรต	น. ชื่ออาหารอย่างหนึ่ง ต้มน้ำให้เดือด ใส่เครื่องต้มยำ เช่น ตะไคร้ ข่า หอม ใบมะกรูด มะเขือเทศ แล้วใส่ปลาไหลเป็น ๆ ปิดฝา รอจนปลาสุกแล้วปรุงรสตามชอบ
ต็อก	ก. พุดคัดค้าน ให้ข้อเสนอแนะหรือเสนอความคิดเห็นในเชิงไม่เห็นด้วย
ตอกทอย	ก. ตอกหลักตามต้นไม้ไว้ใช้ปักขึ้นแทนบันไดหรือพะอง
ตอดต้อ	น. ชื่อสัตว์สี่เท้า รูปร่างคล้ายจิ้งจกแต่ตัวโตกว่า หนังหยาบ มักมีจุดเป็นลายขาว ๆ แดง ๆ อยู่ทั่วตัว ตีนเหนียวชอบเกาะอยู่ตามฝาบ้าน ร้องเสียงต๊ับแก ๆ
ต้อน	ก. เล่าให้ฟังในเชิงฟุ้ง
ตอย	ว. ผอมลง (ใช้แก่เด็ก)
ตะกอ	ว. รุนหุ่ม
ตะกอน	ว. เมื่อก่อน นานมาแล้ว
ตะกั้	น. ผลไม้ชนิดหนึ่ง ต้นไม่มีหนาม ใบบางมีขน ผลเล็กกว่าตะขบไทย เมื่อสุกสีแดง เนื้อในปนเมล็ดเป็นเมือก
	ว. เพิ่งผ่านไป
ตะเก็ดไม้	น. เศษไม้ที่ใช้ของมีคม เช่น มีด ขวาน ถากออกจากท่อนไม้
ตะเกิง	ก. อาการตื่นตกใจแล้ววิ่งไปมา (ใช้แก่วัว ควาย)
ตะเกียบทุบข้าว	น. เครื่องนวดข้าวชนิดหนึ่งใช้ไม้ไผ่ขนาดพอดี 2 อัน มัดปลายด้านหนึ่งติดกัน สำหรับหนีบฟ้อนข้าวทุบให้เมล็ดข้าวร่วง
ตะแกม	ว. เรียกเด็กที่เริ่มเข้าสู่วัยหนุ่มวัยสาว
ตะไก	น. เครื่องมือสำหรับตัดโดยการหนีบ มี 2 ขา ลักษณะนามว่าเล่ม
ตะบัน	น. เครื่องตำหมาก รูปร่างคล้ายกระบอง
	ก. ตำ ทิ่ม กระทุ้ง
ตะพัด	ก. สกิดไว้ (ใช้แก่คนและสัตว์)
ตะพึดตะพือ	ว. ไร้ไป, เรื่อยไป, ดื้อดึงทำไปโดยไม่สนใจ.
ตะลั้บตะแลง	ก. พุดจาไม่ตรงกับความจริง, โกหก.

ตะลุง	น. เสากล็กๆ ที่ตอกไว้มัดวัว ควายไม่ให้เดินไปไกล
ตะวันแวงตา	ก. แสงตะวันส่องตา, ตะวันแวงตากี่ว่า
ตะว๊าน	ว. เมื่อวาน
ตะหัง	ก. ตกใจเพราะพบอย่างกะทันหัน
ตะหุงๆ	ก. เห็นไม่ชัดเจนเพราะอยู่ในเงามืด (ใช้แก่คนและสัตว์)
ตะเหลว	น. เครื่องจักสานชนิดหนึ่ง รูปสามเหลี่ยม ทำด้วยตอก สำหรับใช้ทั้งที่ทางสามแพร่งขณะแห่ศพไปเผา
ตะฮะ	ก. สกัดไว้ (ใช้แก่คนและสัตว์)
ตั้ง	น. เครื่องดักนกชนิดหนึ่งทำด้วยยางต้นไม้เหนียวๆ
ตา	น. ครั้ง หน ที; คำลักษณนามบอกจำนวนนับ เช่น จบ 1 ตา, จบ 2 ตา เป็นต้น
ตาดำ	ก. อาการตาฝ้ามัวคล้ายจะเป็นลม
ตามทาง	น. ระหว่างทาง
ดิน	น. ก้อนหรือแผ่นเล็กๆ ที่หั่น ปาด ฝา ตัดหรือแล่ ออกจากส่วนใหญ่ เช่น ปลาเป็นดิน ดินเนื้อ เป็นต้น; ลักษณะนามเรียกสิ่งที่เป็นก้อนหรือแผ่นเล็ก ๆ เช่น ปลา 1 ดิน เป็นต้น
ดินต่อน	น. เศษชิ้นเล็กชิ้นน้อย, ของที่เหลือจากการตัด เช่น ฝ้าย กระดาษ เป็นต้น
ตัว	น. ไม้ซี่เล็กทำจากไม้ไผ่ ใ้้นับขณะตวงข้าว
ตีกา	ก. กดตรงลงบนเอกสาร, รอยเท้าหรือรอยมือที่ติดอยู่ที่ฝาผนัง
ดินฟ้าเปิด	ว. ไกลสว่าง, เริ่มเห็นแสงเงินแสงทองที่ขอบฟ้า
ติดตื้อ	ว. มาก. เช่น มีดติดตื้อ เป็นต้น
ตื้อ	ว. ทึบ, คิดไม่ออก(ใช้แก่สมอง) เช่น สมองตื้อ
เตัง	ว. สมบูรณ์, เต็ม, ไม่ผ่อ, ไม่เหี่ยว
เต้าะ	ก. ทูบให้แตก เคาะให้แตก ตีให้แตก เช่น เต้าะไข เต้าะฝรั่ง เป็นต้น
แตงจริง	น. แตงไทย

หมวด ถ

ถัก	ก. ดึง ถอน เช่น ถักหญ้า ; ถลก, เช่น ถักผ้าถุง เป็นต้น
ถั่วค่าง	น. ถั่วชนิดหนึ่งฝักกลมยาวคล้ายฝักแค
ถั่วดิน	น. ถั่วชนิดหนึ่งมีฝักติดเป็นพวงตามรากใต้ดิน (ถั่วลิสง)
ถั่วพันธุ์	น. เมล็ดถั่วที่เก็บไว้ทำพันธุ์
ถูงยาง	น. ถูงพลาสติก
ถาก	ก. ไถในร่อง เช่น ร่องพริก ร่องถั่ว แทนการคายหญ้า; ไถดินให้เป็นร่องสำหรับหยอดพันธุ์พืช
ไถ่ด๊ะ	ก. ไถที่ดินครั้งแรก
ไถ่แปร	ก. ไถที่ดินครั้งที่ 2 เพื่อย่อยให้ก้อนดินเล็กลง

หมวด ท

ทบ	ก. พับสิ่งของอ่อนๆ เช่น ผ้า กระดาษ ครั่งละครั่ง ทบไปทบมาก็ว่า
ทอน	ก. ตัด เช่น ทอนฟัน
ทอย	ก. ทอยย่นไปครั้งละเล็กครั้งละน้อยโยนถูกเป้าหมาย เช่น ทอยกอง
ทางล้อ	ก. ทางสำหรับเกวียนเดิน, โดยปริยายหมายถึงทางที่ทุรกันดารมาก
ทิ้งกำ	ก. เอาทิ้งไม่ทิ้งสุมไว้ในแม่น้ำ ลำคลอง เพื่อให้เป็นที่อยู่ของปลา
ทิ้งบ้อง	น. เครื่องตีทำด้วยไม้ขนาดยาว มีลักษณะกลมกลวง ซึ่งหนังหน้าเดียว ใช้สะพายขณะตีกลองยาวกว่า
เทิน	ก. เอาของวางไว้บนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เรียกว่า วางเทินไว้
เที่ยว	ก. ไป มา ไปมา
เทื่อ	ก. เบื่อหน่ายเพราะทำซ้ำซาก

หมวด น

นักหนา	ว. จริงจัง นักเหน่นักหนาก็ว่า
นั่งลัก	น. พันธุ์ไม้ชนิดหนึ่ง ใบคล้ายโหระพา นิยมรับประทานกับขนมจีนน้ำยา เม็ดแซ่กกับ น้ำกะทิ
น้ำขวด	น. น้ำมีแก๊สคาร์บอนไดออกไซด์ละลายอยู่โดยใช้ความดัน
น้ำชำ	น. น้ำโสโครก
น้ำมันจืด	น. น้ำมันชนิดหนึ่ง ใช้ตามตะเกียง
ไน	ก. ละลาย เช่น น้ำแข็งไน
นุง	น. ไม่กรอบ เหนียว เช่น กล้วยทอดนุง ข้าวเกรียบนุง

หมวด บ

บี้	ก. แตกออก, หลุดออกเป็นชิ้นๆ
บั้ง	น. นาที่กั้นด้วยคันดินเป็นรูปสี่เหลี่ยม คำลักษณะนามของนา เช่น นา 1 บั้ง เป็นต้น
บิน	น. รอยแตก รอยหักเล็กๆ ของสิ่งของ เช่น ถ้วยบิน ชามบิน เป็นต้น

หมวด ป

ปัด	ว. จัด ยิง (ใช้ประกอบคำว่าสี่เขียว) เช่น เขียวปัด
-----	---

หมวด ผ

ผ้าขะม้า	น. ผ้าที่ใช้ผลัดอาบน้ำ เคียนหัว หรือเคียนพุง เป็นต้น
ผ้าถุง	น. เครื่องนุ่งชนิดหนึ่ง ลักษณะเป็นผ้าสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผ้านุ่งก็ว่า
ผ้านุ่ง	น. ผ้าถุง
ผ้าหมเช้า	น. ผ้าขนหนูรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ใช้ซับหรือเช็ดตัวให้แห้ง

ผินหลัง	ก. หันหลังให้ โดยปริยายหมายถึงไม่สนใจ
เผ่าผี	ก. เผาศพ

หมวด พ

พระเดินหัน	ก. พระเดินบิณฑบาตตอนเช้า
โพงน้ำ	ก. ตักน้ำขึ้นจากบ่อ

หมวด ฟ

แฟ็บ	น. ผงซักฟอกทุกชนิด
ไฟแก๊ส	น. เครื่องขีดไฟชนิดหนึ่ง เวลาใช้ต้องทำให้โลหะครูดกับถ่านไฟแข็ง.
ไฟแดง	น. สว่าง มักใช้กับหลอดไฟฟ้า เช่น หลอดไฟแฉ่งมาก หมายถึง หลอดไฟสว่างมาก

หมวด ม

มะเขือส้ม	น. ไม้ล้มลุกชนิดหนึ่ง ผลแก่สีส้มหรือแดง รสเปรี้ยว
มะแฉ้น	น. ผลไม้สกุลหนึ่งลักษณะผลคล้ายส้มเขียวหวาน ใหญ่เท่าๆ ผลมะนาว รสเปรี้ยวจัด
มัดข้าวต้ม	น. ลักษณะการจับมือกันชนิดหนึ่งที่หลุดออกจากกันยาก
มันอ่อน	น. ชื่อพรรณไม้สกุลหนึ่ง เป็นเถา หัวกินได้ มันมือเสือกว่า
มั่วอื้อ	ก. สุ่มกัน รวมกัน จนไม่รู้ว่าอะไรเป็นของใคร หรือมีอะไรอยู่บ้าง
ม้าน	ก. เหยวแห้ง, ครึ่งแห้งครึ่งสด ด้าน (ใช้แก่พืชที่ขาดน้ำ เช่น ต้นข้าว ต้นข้าวโพด); ไม่สดชื่น เฝือกด้วยความอาย (ใช้แก่หน้า)
มัน	น. ตัวผึ้งขนาดเล็กชนิดหนึ่ง
มิดบาง	น. มีดเล่มเล็ก ๆ บาง ๆ สำหรับหั่นหมู ผัก
มุ่น	ก. ค้อมตัวแล้วเดินลอดสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ต่ำกว่าตนเอง
มู้บ	ก. อาการที่หายวับเข้าไปทันที
เมาะ	น. ที่นอนสำหรับเด็ก ทำด้วยผ้ายัดนุ่น ; คำต่อท้ายประโยคคำถาม เช่น ไปเมาะ กินเมาะ
แมงทอง	น. แมลงปีกแข็งชนิดหนึ่ง ปีกสีเขียวเลื่อมพราว
ไม้แป้น	น. ไม้พายขนาดเล็ก ใช้ปาดขนมที่ขอบหม้อหรือขอบกระทะ

หมวด ย

ย้วน	ก. อาเจียน (ใช้แก่เด็ก)
ยอ	น. เครื่องจับปลาชนิดหนึ่ง ถักเป็นตาข่ายรูปสี่เหลี่ยม ใช้จุ่มลงไปในแม่น้ำ ลำคลองแล้วค่อยๆ ยกขึ้นมา

ย่อง	ก. นั่งซ้อนท้าย เช่น ซ้อนท้ายรถจักรยาน ซ้อนท้ายรถจักรยานยนต์ เป็นต้น; เอาวางไว้บนของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น ย่องไว้บนหนังสือ เป็นต้น
ยักเยียด	ก. ไม่ตัดสินใจให้แน่นอน ลังเล ชักช้า
ยั้ง	น. ซื่อพรรณไม้ชนิดหนึ่ง เถามีหนาม หัวคล้ายๆ กลอยแต่กินไม่ได้
ยี่	ก. ขยี้ ขย่ำให้เหลว เช่น ยี่ลูกตาล
ยู่	ก. ดันสิ่งที่ติดขัดซึ่งไม่อาจเคลื่อนที่ได้ตามปกติให้เคลื่อนที่ไปข้างหน้า
ยุ	ก. บุบลง ยุบลง ยุ่ย
เยื้อง	ว. อ่อนยวบ(ใช้แก่พื้นกระดาน)

หมวด ร

รถคอกหมู	น. รถประจำทางขนาดเล็ก ตัวถังทำด้วยไม้ มีลูกกรงกันผู้โดยสารตก ลักษณะคล้ายคอกหมู
รถเครื่อง	น. รถจักรยานยนต์
รถเบาะ	น. รถเมล์ รถประจำทางขนาดใหญ่ที่ผู้โดยสารนั่งหันหน้าไปทางคนขับรถ ที่นั่งมีเบาะ
รถอีหรอบ	น. รถไถที่คนขับจับคันไถแล้วเดินตาม
รบ	ก. ทะเลาะกัน
ราว	น. ลักษณะนามของน้ำอ้อย ๒ กระทะว่า ๑ ราว เป็นต้น
เรือบิน	น. เครื่องบิน

หมวด ล

ลงขาย	ก. ดักข้าย
ลงท้อง	ก. อาการที่เกิดจากเครื่องย่อยอาหารไม่ทำงานตามหน้าที่ตามปกติ ทำให้ถ่ายอุจจาระ กะปริบกะปรอย
ลงเบ็ด	ก. ปักเบ็ด
ลงปลา	ก. หาลา
ละ	ก. เกือบ เช่น ละเบ็ด ละข้าย คือการเก็บปลาที่ติดเบ็ด ติดข้าย
ละเหิน	ก. วังด้วยความตกใจ (ใช้แก่วัว ควาย)
ลิว	ก. ขว้าง ปาของกลม ๆ เช่น จาน ฝาหม้อและของอื่น ๆ ที่มีลักษณะเช่นนั้น ไปตามแนวขนานกับพื้นดิน
ลูตตึก	น. เครื่องสำอางชนิดหนึ่ง มีหลายสีใช้ทาปาก
ลุ่น	ก. ทุ่ (ใช้แก่ของคมมีฟัน) เช่น เลื่อย; หมด ไม่มี เช่น ฟันลุ่น เขี้ยวลุ่น
ล่วย	ก. หลุดออก คลายออก เช่น เชือกล่วย; ไม่มีทางสู้ เช่น แพ้หลดล่วย
ลู้กโจ๊ต	น. ลูกหมาตัวเล็กๆ เสียงเรียกลูกหมาให้มาหาว่า โจ๊ต โจ๊ต โจ๊ต โจ๊ต
ลู้กแป้ง	น. ส่า, หัวเชื้อสำหรับทำเหล้าและน้ำขาว

ลู้กโยน	น. ข้าวต้มที่ห่อด้วยใบมะพร้าวมีหางยา
ลู้กแอ	น. ลูกว้าว ลูกควายตัวเล็กๆ
เล่นสาว	ก. เกี่ยวสาว เสพสังวาสกับสาว
เล่อล่า	ว. แสดงอาการผิดปกติเพราะดีใจ เสียใจหรือแปลกใจ (ใช้แก่สีหน้า) เช่น ไปทำอะไรมาถึงหน้าตาเล่อล่าแบบนี้
แล้ว	ว. เสร็จสิ้น ใช้ประกอบคำกริยา เช่น งานแล้วละ หมายถึงทำงานเสร็จแล้ว เป็นต้น
ไล่	ก. เอาของเหลวขึ้นๆ เช่น แป้ง โคลน เทลงบนพื้นแล้วละเลงให้เป็นแผ่นตามต้องการ

หมวด ว

วอน	ก. หาเรื่องใส่ตัวด้วยการพูดหรือแสดงกิริยาที่ผู้อื่นไม่พอใจ
วอย	ว. อาการร้องของสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงพื้นอย่างรวดเร็ว เช่น หล่นวอย ร่วงวอย เป็นต้น
วอแว	ก. พูดหรือเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับ จนทำให้เกิดมีปากมีเสียงหรือไม่พอใจกัน
วักเซน	ก. พิธีมัดข้อมือเพื่อส่งตัวเจ้าสาวที่มีได้สู่ขอกันตามประเพณี
วี	น. เครื่องทำความสะอาดเมล็ดพืช เช่น ถั่ว ข้าวเปลือก โดยใช้ใบพัดหมุนให้ลมไล่เศษหญ้าเศษฟางออกไป

หมวด ส

สง	ก. หย่งให้กระจายตัวหรือยกให้สูงขึ้นเพื่อให้น้ำหรือของเล็ก ๆ ลอดลงได้
สั้ม	น. มะม่วงทุกชนิดเรียกว่าสั้มหรือสั้มมะม่วง
สั้มซ่า	น. ผลไม้ชนิดหนึ่ง ผลขนาดเท่า ๆ กับสั้มเกลี้ยง ผิวขรุขระ รสเปรี้ยว ๆ หวาน ๆ
สั้มปอย	น. ชื่อไม้เลื้อยชนิดหนึ่ง ใบเป็นผอยคล้ายชะอม ใช้ทำยาไทย ใบใช้ใส่ชัน น้ำมันต้ ฝักใช้สระหัวต่างสบู่
สวัดสวัด	ก. อาการที่ทำให้หวาดเสียว เช่น ขับรถโฉบไปมาอย่างรวดเร็ว เป็นต้น
สะเด็ด	ก. หหมด ไม่มีเหลือ เช่น ข้าวสะเด็ดน้ำ; เยี่ยมยอด ที่สุด เช่น มันสะเด็ด
สะเด้า	ก. เยี่ยมยอด ที่สุด ใช้เข้าคู่กับคำว่า สะเด็ด ว่า สะเด็ดสะเด้า
สะเท็น	ก. อาการสั่นเพราะหนาว หรือเป็นไข้ เรียกว่า สั่นสะเท็น
สะโหลสะเหล	ก. ไม่มีเรี่ยวแรงเพราะเพิ่งหายป่วย หรือตรากตรำงานหนัก
สะแอ้	ว. เสนอหน้า แสดงตัวให้เห็นเพราะอยากมีส่วนร่วม เช่น มายืนสะแอ้
สากโยน	น. ไม้ลักษณะกลมๆ ชนิดหนึ่งสำหรับตำข้าว ทำด้วยไม้ขนาดใหญ่ ปลายมนทั้ง 2 ข้าง ตรงกลางแป้นสำหรับมือจับ
สาโก	น. เครื่องมือจับปลาชนิดหนึ่งทำด้วยกาบกล้วยแห้ง ๆ นำมาพันกันให้เป็นเกลียว สำหรับลากในน้ำเพื่อหาปลา

สำงผม	ก. ทำให้ผมหายยุ่งเหยิงด้วยหัว
สายสร้อย	ก. เครื่องประดับทำเป็นเส้นยาวๆ
สำรพี	น. เครื่องตักข้าว แกง รูปร่างคล้ายช้อนแต่ใหญ่กว่า
สำฮัก	ก. รวบรวมกำลังเพื่อทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ลูกขึ้น ยกของหนัก เป็นต้น
สืบ	ก. ว่างเปล่า ไม่มีอะไร เช่นไม้พรรณนี้สืบไปแล้ว เป็นต้น
สี่ตุน ๆ	ว. สี่ไม้สัดใส
สี่ทะม่อนท่อน	น. สี่ๆ หนึ่งแต่บอกไม่ได้ว่าเป็นสี่อะไรเพราะเกิดจากหลาย ๆ สี่ ผสมกัน
สุด	ว. หหมด ลั่น เช่น อุจจาระสุดแล้ว เป็นต้น
สู	ก. ให้ เช่น เอามาสูกันกิน
เส้นแกงร้อน	น. แบ่งถ้วยเดียวทำเป็นเส้นเล็ก ๆ กลม ๆ ยาว ๆ เมื่อแช่น้ำแล้วอ่อนตัว คล้ายวุ้น
เสาะ	ก. ใช้ของมีคม เช่น มีด ขวาน ฟันต้นไม้ กิ่งไม้ให้เป็นช่องทางเล็กๆ ที่พอเดินผ่านไปได้
เสียด	ก. เจ็บคล้ายๆ ของมีคมแทงเข้าไปในเนื้อ เช่น เสียดท้อง เป็นต้น
เสี่ยม	ก. ทำให้แหลมด้วยของมีคม เช่น มีด ขวาน เป็นต้น
เสี้ยว	น. ผู้รักใคร่ชอบพอกัน ผู้อยู่ในลักษณะเดียวกัน
เสื่อต๊ับตุด	น. กีบตักหนูชนิดหนึ่ง
เสื่อใน	น. เสื่อชั้นในของผู้หญิง ด้านหน้าเย็บเป็นกรวยสามเหลี่ยมเรียกว่ายกทรง 2 อัน

หมวด ห

หักหน้าหักหลัง	ก. เดินไปเดินมาเพราะมีความกังวลอยู่
หง่อม	น. พ่อ แม่ ของปู่ ย่า ตา ยาย
หงัง	น. เสียงเขก (ใช้แก่หัว)
หนม	น. ของกินที่ไม่ใช่กับข้าว มักปรุงด้วยแป้งหรือข้าวกับกะทิ
หนัง	น. ภาพฉายด้วยเครื่องทำให้เห็นภาพเลื่อนไหวได้ หน้าตาเลอล่าเซียว
หนูเกลบ	น. สัตว์สี่เท้าชนิดหนึ่ง ตัวเล็ก ๆ ในตระกูลหนูมีฟันแทะ.
หนูท้องขาว	น. หนูท้องขาว สัตว์สี่เท้าชนิดหนึ่งในตระกูลหนู ท้องสีขาว อยู่ในป่า กินผลไม้ ข้าว เป็นต้น ตัวเหม็นสาบ
หมก	ก. ทำให้สุกด้วยความร้อน เช่น ห่อหมก กลัวยหมก เป็นต้น
หมดเชื้อหมดแนว	ก. ไม่มีเหลือ ; (สำ) เป็นเหมือนกันทั้งตระกูล
หมิ่น	น. ผื่นที่ขึ้นตามตัวเพราะแพ้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง
หมู่	น. สัตว์สี่เท้าจำพวกเท้ามีกีบ เป็นสัตว์เลี้ยงก็มี อยู่ในป่าก็มี หาดอาหาร ด้วยการใช้จมูกคุน เนื้อใช้เป็นอาหาร

หยอง	น. ธาตุแท้ชนิดหนึ่งเนื้อแน่นมาก สีเหลืองสุกปลั่งเป็นโลหะมีค่าใช้เข้าคู่กับทอง ว่า ทองหยอง
หยั่งจั้น	ว. เหมือนเช่นนั้น เช่น เป็นหยั่งจั้น
หยั่งจี้	ว. เหมือนเช่นนั้น เช่น เป็นหยั่งจี้
หยั่งไ้	ว. ใช้ในประโยคคำถาม แสดงความเป็นไป ความเป็นอยู่ เช่น เป็นหยั่งไ้
หยุด	ก. ค่อยแห้งไป ไม่เต่งตึง เป็นต้น
หรอย	ว. มีรสชาติดี อร่อย
ห่วย	น. การพนันชนิดหนึ่ง เดิมใช้ออกเป็นตัวหนังสือ
หวาน	ก. อาการที่ท่อนและแผ่นโลหะสั้นๆ มีรูเกลียวตรงกลางไม่ลงรอยกัน ชั้นเข้ากันไม่ได้ เพราะเกลียวหวานมันเลยไม่กลืนกัน
หว่า	ว. ลีกลงไป ต่ำลงไป เป็นแอ่ง
หวัดๆ	ก. มีความรู้สึกเหมือนจะขาดใจ เช่น ใจหวัด ๆ เป็นต้น
หอม	ก. ใช้จมูกสูดดมกลิ่น (ใช้แก่คน) เช่น หอมแก้ม ดมก็ว่า
หัวตอ	น. โคนต้นไม้ที่ลำต้นถูกโค่นหรือตัดไปแล้ว.
หัวนิ้วโป้	น. นิ้วหัวแม่มือใหญ่
หัวไม่่ง	น. ลูกกระสุนที่วางซ้อนกัน 2 ชั้น ชั้นที่ 1 มี 3 ลูก วางเป็นฐาน รูปสามเหลี่ยม ชั้นที่ 2 มี 1 ลูก วางอยู่บนฐานสามเหลี่ยม
ห้าง	น. กระท่อมที่ทำไว้เฝ้านา เฝ้าสวน หรือที่ปักเล็ก ๆ ชั่วคราว
เหล็กคืบถ่าน	น. เครื่องคืบถ่านชนิดหนึ่งทำด้วยเหล็กแบน ๆ มี 2 ขา คล้ายกรรไกร
เห้า	ก. กล้า, กล้าแบบมูทะลุ.
แหวง	ก. วิน, หายไป, เช่น จมูกแหวง ปากแหวง เป็นต้น.
โหม [โหม]	ก. ผุด โผล่ สูงขึ้น เยี่ยมหน้าออกมา ยื่นให้ปรากฏ เช่น โหมหน้าออกมา
ไหลเลอะ	ก. เคลื่อนที่อย่างต่อเนื่อง เช่น คนเดินไหลเลอะ น้ำไหลเลอะ

หมวด อ

ออกลูก	ก. คลอดลูก
อ้อย	ก. กลิ้งของกลมๆ เช่น วงล้อ ไปอย่างช้าๆ
อ้ง	ก. เอาสิ่งของ เช่น ปลาย่าง ไปใกล้ๆ ไฟเพื่อให้ร้อน
อ้งโล่	น. เตาไฟชนิดหนึ่งทำด้วยดิน ในเตามีชั้นเป็นรูปๆ ให้เถ้าถ่านลอดลงไป ชั้นล่างได้
อั้น	ก. อดไว้ เช่น ปวดปัสสาวะแต่ยังไม่ไปอั้นไว้ก่อน
อาน	น. ที่นั่งถีบรถจักรยาน ขับจักรยานยนต์ เป็นต้น
อไ้ค้ง	ก. ยกกันให้โด่ง โนมตัวลงแล้วโด่งกันให้สูงขึ้น
อื๋ออดอื๋อแท้ด	ว. ไม่เรียบร้อย ไม่สวยงาม

อึปิบ	น. ภาชนะสำหรับทำเส้นขนมจีน มี 2 ชั้น ชั้นแรกมีลักษณะเหมือน กระป๋องมีหู 2 ข้าง ด้านล่างเจาะเป็นรูเล็ก ๆ ชั้นที่ 2 ลักษณะเหมือน แป้นสำหรับกดแป้ง ขนมจีนให้ลอดรูลงไปเป็นเส้น
อึปดอึเป	ก. เฉไป ไกลไป ไม่ตรงทาง เดินอึปดอึเป
อึโรย	น. ดุอึปิบ
อึหนีด	น. สัตว์พวกแมลง กินได้มีหลายชนิด ทำเสียงได้ไพเราะโดยการขยับปีก ให้ขอบปีกคู่หน้าถูกันดังกร๊ิด ๆ เป็นจังหวะ นิยมเลี้ยงเพื่อกัดกัน
อึโหง	น. เครื่องจับปลาชนิดหนึ่ง สานด้วยไม้ไผ่ลักษณะคล้ายส้อมแต่เล็กกว่า
เอง	ว. เป็นคำที่ใช้ประกอบประโยคตอบรับ เช่น ไปเอง กินเอง เป็นต้น
เอาแรง	ก. ไปช่วยคนอื่นทำงาน เช่น ถางที่ ดายหญ้า เกี่ยวข้าว แล้วบ้านนั้น มาช่วยทำงานชดใช้คืนให้ภายหลัง
เอ็ง	น. หลังแอ่นเพราะเจ็บ เช่น ถูกทุบ ถูกตี เป็นต้น
เอิ้น	ก. ตะโกนเรียกด้วยเสียงดังๆ
เอี้ยง	ก. เดินผ่านไปผ่านมา, มองดูอย่างเอียงอายเพราะอยากมีส่วนร่วม อยากรู้จักหรืออยากคุยด้วย
เอี่ยมจ้อย	ก. หมดสิ้น ไม่มี ไม่เหลืออะไรเลย เช่น หมดเอี่ยมจ้อยเลย เป็นต้น
เอื่อม	ก. สำรอกออกมาทางปาก (ใช้แก่เด็กทารก)
แอ๊ดสะไพ	น. การละเล่นของเด็กชนิดหนึ่ง ที่เด็กคนหนึ่งต้องหาเด็กคนอื่น ๆ ที่ไปแอบซ่อน ถ้าพบแล้วก็ร้องว่าแอ๊ดสะไพแล้วเอ่ยชื่อผู้ที่พบเห็น
แอ็บ	น. ภาชนะใส่สิ่งของรูปกลมหรือสี่เหลี่ยม มีฝาปิด เช่น แอ็บข้าว เป็นต้น
แอ็บหมาก	น. ภาชนะชนิดหนึ่งลักษณะคล้ายกล่องสำหรับใส่หมากพลู เปลือกไม้ ยาเส้น เป็นต้น
โอง	น. วงล้อรถจักรยาน, รถมอเตอร์ไซด์ หรืออื่น ๆ ที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน
ไวกัน	น. สัตว์เลื้อยคลานชนิดหนึ่ง มีเกล็ดเป็นมัน ตัวค่อนข้างแบน ลื่นลื่น ส่วนมากชอบอยู่ตามพื้นดิน
ไ้อ้แก	น. ตู้อ้แก
ไ้อ้แก้ม	น. จิ้งจก
ไ้อ้คก	น. สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ รูปร่างคล้ายกบ ผิวหนังขรุขระ

หมวด ฮ

ฮะ	ก. ดุตะฮะ
ฮิบ	ว. แคบ เล็ก ๆ ติดกัน เช่น รุฮิบแล้ว เป็นต้น
ฮีด	ก. ชน กิริยาของสัตว์ที่มีเขา มีเขี้ยว ใช้เขาหรือเขี้ยวทำร้าย ฮีดเผือ ก. กิริยาของสัตว์มีเขี้ยว มีเขา ใช้เขาหรือเขี้ยวถูไถดิน
ฮั้ม	ก. เสียงที่เปล่งออกมาเพื่อให้ผู้อื่นตกใจหรือรู้ตัว
โฮย	ว. คำตอบรับเมื่อถูกเรียกชื่อ

ตอนที่ 2 ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก

การสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก สู่การพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลก ภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร ที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนตามเป้าหมายที่ทีมวิจัยคาดหวังไว้นั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจำเป็นจะต้องเข้าใจว่าการท่องเที่ยวชุมชนนั้น เป็นการต่อยอดจากพื้นฐานงานพัฒนาชุมชนในมิติต่าง ๆ ดังนั้น ในการทำงานส่งเสริมสนับสนุนชุมชนไม่สามารถที่จะมุ่งเน้นการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นจะต้องพิจารณาการพัฒนาชุมชนในมิติอื่น ๆ ควบคู่ไปด้วย และผู้ที่เข้ามาส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน จำเป็นที่จะต้องให้เวลากับชุมชนในการสกัดบทเรียน ในการเรียนรู้ทำความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นอย่าง ทีมวิจัยจึงได้กำหนดเป้าหมายก่อน และใช้เป้าหมายเป็นสื่อกลางที่จะอธิบายให้บุคคลได้รู้ถึงเป้าหมายแล้วพิจารณาว่ายินดีจะเข้าร่วมกระบวนการนี้หรือไม่ ดังนั้น ในการออกแบบกระบวนการจึงต้องให้ความสำคัญกับการดึงคนเข้ามาร่วมงานจนเกิดเป็นเครือข่าย ขณะเดียวกัน ทีมวิจัยซึ่งเป็นผู้ออกแบบกระบวนการก็ได้เรียนรู้ไปพร้อมกับเครือข่าย และพร้อมที่จะปรับกระบวนการให้สอดคล้องกับบริบทหรือสภาพที่เป็นจริง ณ ขณะปฏิบัติงาน รวมถึงข้อจำกัดของเหล่าสมาชิกที่เข้าร่วมทีมงาน ซึ่งจากแนวคิดดังกล่าวทำให้ได้ผลของกระบวนการสร้างเครือข่ายเพื่อแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลก ภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร ประกอบด้วย 1) ผลการสร้างทีมวิจัยชุมชน 2) ผลการสร้างเครือข่ายกับสภาวัฒนธรรมอำเภอสวรรคโลก 3) ผลการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มเยาวชนคนรักสวรรคโลก 4) ผลการสร้างเครือข่ายกับเครือข่ายเมืองเก่าเหนือ – เมืองเก่าใต้ 5) ผลการสร้างเครือข่ายกับเรือคายัคคลับ 6) ผลการสร้างเครือข่ายกับผู้ประกอบการในท้องถิ่น 7) ผลการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มเครือข่ายศิลปินบ้านศิลาแลง และ 8) ผลการสร้างเครือข่ายกับเครือข่ายทางสื่อออนไลน์ ซึ่งมีผลการดำเนินการและรายละเอียดดังนี้

1. ผลการสร้างทีมวิจัยชุมชน

ผู้วิจัยได้ดำเนินการประสานงานกับบุคคลต่าง ๆ เริ่มต้นด้วยการขอคำแนะนำจากผู้ประสานงานและได้รายชื่อคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามที่คาดว่าจะให้ความสำคัญกับงานลักษณะนี้ หลังจากนั้นจึงเข้าพบเป็นรายบุคคลเพื่ออธิบายโครงการและเชิญชวนเข้าร่วมงาน โดยการพูดคุย อธิบายโครงการเน้นที่วัตถุประสงค์ คือ มุ่งแสวงหากลุ่มบุคคลที่จะมาเป็นผู้ร่วมศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่เกิดขึ้น ในแต่ละช่วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและความสัมพันธ์ระหว่างคน ในชุมชน มาเป็นทุนในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก ศึกษาคุณค่าความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก นำไปสู่การพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนา

เมืองสวรรค์โลก ภายใต้บริบทโครงการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร ซึ่งต้องประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสถาบันการศึกษา ผู้รู้และผู้ประกอบการในท้องถิ่นที่จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการดังกล่าว เข้าร่วมในทีมวิจัยชุมชนด้วย

ผลการดำเนินงาน พบว่า ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นพื้นที่เป้าหมาย ผู้นำชุมชน องค์กรภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสถาบันการศึกษา ผู้รู้และผู้ประกอบการในท้องถิ่นในสาขาต่าง ๆ ซึ่งมีความยินดีที่จะร่วมทีมวิจัยชุมชน ด้วยทำให้ได้รายชื่อผู้สนใจและเรียนเชิญเข้าร่วมโครงการ 23 คน ดังรายชื่อต่อไปนี้

รายชื่อทีมวิจัยเครือข่ายชุมชนสวรรค์โลก จำนวน 23 คน

1. นายสัญญา	พานิชยเวช	นักเขียน
2. นายเอนก	พุ่มหมั่น	ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอสวรรค์โลก
3. นายสมชาย	เดือนเพ็ญ	รองปลัดเทศบาลตำบลในเมือง
4. นายธีรพล	อารียะกุล	ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลวังไม้ขอน
5. นางพิมพ์พา	สินธุวารินทร์	รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังไม้ขอน
6. พระมหาดวงอำนาจ	สิริมังคโล	รองเจ้าอาวาสฝ่ายวิชาการ วัดหนองไฉ่
และประธานเครือข่ายออมบุญวันละบาท
7. นายภาคภูมิ	เอี่ยมสะอาด	ผู้ประกอบการในท้องถิ่น
และผู้ประสานงานกลุ่มเยาวชนคนรักสวรรค์โลก
8. นายประภาส	เชื้อผู้ดี	ครู โรงเรียนบ้านชะเนนจื่อ อ.แม่ระมาด จ.ตาก
และเลขานุการกลุ่มเยาวชนคนรักสวรรค์โลก
9. นางสาวประภา	จงรักษ์	ครู โรงเรียนเทศบาลสวรรค์โลกประชาสรรค์
10. นางกิ่งดาว	บัวสด	ครู โรงเรียนเทศบาลสวรรค์โลกประชาสรรค์
11. นางสาวฝน	พานิชยเวช	ครู โรงเรียนเทศบาลสวรรค์โลกประชาสรรค์
12. นางสาวพิริยา	ศรีพนม	ครู โรงเรียนเทศบาลสวรรค์โลกประชาสรรค์
13. นายวรทัศน์	เพชรไชย	ครู โรงเรียนบ้านป่ากุ่มเกาะ
14. นางสาวธนิกุล	จงบริบูรณ์	ครู โรงเรียนสวรรค์อนันต์วิทยา
15. นางวิไลรัตน์	ดวงบุปผา	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ตำบลวังไม้ขอน
16. นายพัทธพงศ์	พุมมา	นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
17. นายสมนึก	ชำนาญไพร	ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านศิลปวัฒนธรรม
18. นายนิคม	ฉลองชนม์	
19. นายพิชัย	โตพันธ์	ผู้นำ
20. นายประสิทธิ์	แบบประดับ	
21. นายทวีศักดิ์	แผงศรี	ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการเกษตรกรรม
22. นายสำรวย	นันทอง	
23. นายระนอง	ปัจฉิม	

2. ผลการสร้างเครือข่ายกับสภาวัฒนธรรมอำเภอสวรรคโลก

ผู้วิจัยและทีมวิจัยเครือข่ายชุมชนจากข้อ 1 เข้าร่วมประชุมกับสภาวัฒนธรรมอำเภอสวรรคโลก ซึ่งเป็นการประชุมประจำเดือนปกติของสภาวัฒนธรรมอำเภอสวรรคโลก ในวันศุกร์ที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2559 เวลา 9.00 - 12.00 น. ณ ห้องประชุมอำเภอสวรรคโลก มีผู้เข้าร่วมประชุม ทั้งหมด 29 คน ประกอบด้วย ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอ คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมอำเภอสวรรคโลก ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลทั้ง 3 แห่งของอำเภอสวรรคโลก และตัวแทนทีมวิจัยชุมชน กิจกรรมในการร่วมประชุมครั้งนี้ ประกอบด้วย การแนะนำทีมวิจัยส่วนกลางโดยประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอสวรรคโลก จากนั้นเป็นการแนะนำตัวทีมวิจัยชุมชน เพื่อร่วมบอกเล่าเกี่ยวกับรายละเอียดโครงการให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้รับทราบถึงที่มาที่ไปของโครงการวิจัยโดยสังเขป ชี้แจงวัตถุประสงค์ และเป้าหมายของโครงการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับเมื่อสิ้นสุดโครงการวิจัย เชิญชวนให้มาร่วมเป็นเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์และประเพณีวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก ตลอดจนคุณค่า ความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก สู่การพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลก ภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร ต่อไป หลังจากนั้นขอความร่วมมือสมาชิกในการให้ข้อมูลของดีของแต่ละหมู่บ้าน ในเบื้องต้น ซึ่งผลจากการให้ข้อมูลของสมาชิกแต่ละตำบล ทำให้ทราบว่าชุมชนสวรรคโลกยังมีของดี อีกหลากหลายและมากมาย ซึ่งจะต้องทำการสืบค้นรายละเอียดและเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงลึกต่อไป

ภาพ 115 : ร่วมประชุมเพื่อสร้างเครือข่ายกับสภาวัฒนธรรมอำเภอสวรรคโลก

3. ผลการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มเยาวชนคนรักสวรรคโลก

ผู้วิจัยและตัวแทนทีมวิจัยเครือข่ายชุมชนจากข้อ 1 เข้าร่วมกิจกรรม “ทำความดี 12 สิงหาคมหาราชินี” บำเพ็ญประโยชน์ทำความสะอาดสำนักงานมูลนิธิพระพุทธเรื่องฤทธิ์และอาคารที่ทำการ

พุทธสมาคมสุวรรณคโลก เครือพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย กับคุณครูและนักเรียนสมาชิกกลุ่มเยาวชนคนรักสุวรรณคโลก ซึ่งเป็นกิจกรรมการใช้เวลาในวันหยุดร่วมกันบำเพ็ญประโยชน์ให้กับสังคม ในวันอาทิตย์ที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2559 เวลา 8.30 - 12.00 น. ณ วัดสว่างอารมณ์วรวิหาร อำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย มีผู้เข้าร่วมกิจกรรม ทั้งหมด 15 คน ประกอบด้วย ประธานพุทธสมาคมสุวรรณคโลก ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอสุวรรณคโลก นักเรียนโรงเรียนเทศบาลสุวรรณคโลกประชาสรรค์ซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มเยาวชนคนรักสุวรรณคโลกและตัวแทนทีมวิจัยชุมชน กิจกรรมที่ปฏิบัติในครั้งนี้ คือการร่วมทำความสะอาดอาคารกุฏิเจ้าอาวาสวัดสว่างอารมณ์หลังเก่าที่ไม่ได้รับการดูแลมานานนับ 50 ปี หลังจากนั้นได้ทีมวิจัยได้บอกเล่าเกี่ยวกับที่มาของโครงการวิจัยโดยสังเขป วัดอุปประสงค์ เป้าหมาย และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับเมื่อสิ้นสุดโครงการวิจัย แล้วได้เชิญชวนสมาชิกกลุ่มเยาวชนคนรักสุวรรณคโลก ซึ่งอาศัยอยู่ในหลายท้องที่มาร่วมเป็นเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมา และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสุวรรณคโลก ตลอดจนคุณค่า ความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสุวรรณคโลก สู่การพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสุวรรณคโลก ภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทาง มรดกโลก หลังจากนั้นทีมวิจัยชุมชนได้ขอความร่วมมือจากสมาชิกกลุ่มเยาวชนคนรักสุวรรณคโลกในการประชาสัมพันธ์โครงการให้ผู้ปกครองและคนในชุมชนทราบ ข้อมูลเบื้องต้นของโครงการ เป็นการเชื่อมการสื่อสารไปยังปู่ย่าตายายของเด็ก ๆ ในแต่ละหมู่บ้าน เพื่อความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป การร่วมกิจกรรมครั้งนี้ทำให้ทีมวิจัยชุมชนทราบว่าปู่ย่าตายายหรือคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนต่าง ๆ ก็ยังต้องทำมาหากินเลี้ยงชีพ ช่วยเหลือครอบครัวลูกหลาน มีภาระต้องออกไปทำไร่ทำนา ดังนั้นทีมวิจัยชุมชนจึงต้องมาร่วมกันวางแผนช่วยระยะเวลาในการออกเก็บรวบรวมข้อมูล และสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลในช่วงเช้าหรือเย็นหลัง เลิกจากงานไร่ทำนา เพื่อความสะดวกและไม่เป็นการรบกวนผู้ให้ข้อมูลมากเกินไป

ภาพ 116 : การร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างเครือข่ายกับกลุ่มเยาวชนคนรักสุวรรณคโลก

4. ผลการสร้างเครือข่ายกับเครือข่ายเมืองเก่าเหนือ - เมืองเก่าใต้

ผู้วิจัยและตัวแทนทีมวิจัยเครือข่ายชุมชนจากข้อ 1 เข้าร่วมกิจกรรมสำรวจเส้นทางโซกพระร่วงกับเครือข่ายประวัติศาสตร์เมืองเก่าเหนือ-เมืองเก่าใต้ ในวันอาทิตย์ที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2559 เวลา 8.30 - 16.00 น. ณ ถึงโซกพระร่วงลองพระขรรค์ ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย เพื่อสำรวจแหล่งต้นน้ำลำธารโบราณตามลำธารเสาหระยะทาง 1 กิโลเมตร จนถึงโซกพระร่วงลองพระขรรค์ สำหรับเตรียมประยุกต์ใช้วางแผนแก้ปัญหาภัยแล้ง-น้ำท่วมแบบยั่งยืน ร่วมกับกลุ่มสมาชิกบริหารจัดการน้ำ “ประชารัฐ” จ.สุโขทัย มีผู้เข้าร่วมสำรวจเส้นทางครั้งนี้ จำนวน 14 คน ประกอบด้วย สมาชิกเครือข่ายประวัติศาสตร์เมืองเก่าเหนือ-เมืองเก่าใต้ สมาชิกบริหารจัดการน้ำ “ประชารัฐ” จ.สุโขทัย และตัวแทนทีมวิจัยชุมชนสวรรคโลก กิจกรรมครั้งนี้กลุ่มสมาชิกที่ร่วมกิจกรรมจะมีการนำข้อมูลเสนอให้กับส่วนงานที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนได้ร่วมกันตั้งชื่อน้ำตกแห่งใหม่นี้ พร้อมหาแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วมต่อไป

ระหว่างร่วมกิจกรรม ตัวแทนทีมวิจัยชุมชนสวรรคโลก คือ นายสมชาย เตือนแพญ ได้ร่วมบอกเล่าเกี่ยวกับที่มาที่ไปของโครงการวิจัยโดยสังเขป ชี้แจงวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับเมื่อสิ้นสุดโครงการวิจัย แล้วได้เชิญชวนให้สมาชิกทุกคนมาร่วมเป็นเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก ตลอดจนคุณค่า ความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก สู่การพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลก ภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร ต่อไป การร่วมกิจกรรมครั้งนี้ทำให้ตัวแทนทีมวิจัยชุมชนทราบถึงแนวทางการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวในชุมชน และการเชื่อมโยงประสานงานกับองค์กรต่าง ๆ ของเครือข่ายเมืองเก่าเหนือ-เมืองเก่าใต้ ได้แลกเปลี่ยนแนวคิดและประสบการณ์ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการดำเนินโครงการของทีมวิจัยชุมชนสวรรคโลกได้เป็นอย่างดี

ภาพ 117 : การร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างเครือข่ายกับเครือข่ายเมืองเก่าเหนือ - เมืองเก่าใต้

5. ผลการสร้างเครือข่ายกับเรือคายัคคลับ

ผู้วิจัยและตัวแทนทีมวิจัยเครือข่ายชุมชนจากข้อ 1 เข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายเรือคายัคในวันอาทิตย์ที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2559 เวลา 8.30 - 15.30 น. เพื่อพายเรือเก็บขยะและชมทิวทัศน์สำรวจเมืองสวรรคโลกซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำยมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ผู้คนจึงผูกพันกับสายน้ำมาตลอด จึงมีเรื่องเล่าและตำนานเกี่ยวกับสายน้ำมากมาย โดยเฉพาะเรื่องเงือก เรื่องพญานาค เส้นทางพายเรือเริ่มจากวัดสวรรคาราม - เริ่มต้นที่ท่าหน้าวัดสวรรคาราม เล่าเรื่องวัดสวรรคารามหรือวัดกลาง เป็นวัดที่ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างตำบลวังไม้ขอน และตำบลวังพิณพาทย์ - ชมวิถีชีวิตชุมชนสวรรคโลกเรือกแพ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับตำนานเรื่อง เงือก พญานาค - เก็บขยะริมแม่น้ำ บอกเล่าวิถีชีวิต ความผูกพันพึ่งพิงระหว่างคนกับสายน้ำจากอดีตถึงปัจจุบัน - สิ้นสุดที่ท่าหน้าหน้าวัดสว่างอารมณ์วรวิหาร - กราบนมัสการหลวงพ่อกุศลเรืองฤทธิ์ ประพุทธรูปปางมารวิชัยที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ 2 ของจังหวัดสุโขทัย ที่ไม่ถูกนำไปประดิษฐานที่กรุงเทพฯ การร่วมกิจกรรมครั้งนี้ทำให้ทีมวิจัยชุมชนสวรรคโลกได้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำซึ่งเป็นเส้นทางใหม่ที่น่าสนใจของเมืองสวรรคโลก หลังจากนั้นทีมวิจัยชุมชนสวรรคโลกจึงร่วมอภิปรายพูดคุยกันถึงเรื่องราวเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงชาวสุโขทัย จากศรีสัชนาลัย สวรรคโลก ศรีสำโรง เมืองสุโขทัย ถึงกงไกรลาศ เป็นระยะทาง 170 กิโลเมตร จากอดีตสู่ปัจจุบัน มีความเป็นมาอย่างไร วิถีชีวิตคนกับสายน้ำ การสัญจร ขนส่งค้าขายทางน้ำ ระบบนิเวศ ฯ สิ่งใดยังคงอยู่ สิ่งใดเปลี่ยนแปลงไปบ้าง พูดคุยแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันเพื่อให้แม่น้ำแห่งชีวิตนี้ดำรงต่อไปถึงลูกหลานเหลนโหล่นได้สืบกันฯ ดังที่ปู่ย่าตายายได้รักษาไว้สืบมาและหาแนวทางการกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำ โดยใช้เส้นทางดังกล่าวเป็นต้นแบบ

ภาพ 118 : การร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างเครือข่ายกับเรือคายัคคลับ

6. ผลการสร้างเครือข่ายกับผู้ประกอบการในท้องถิ่น

ผู้วิจัยและตัวแทนทีมวิจัยเครือข่ายชุมชนจากข้อ 1 ได้ดำเนินการประสานความร่วมมือกับผู้ประกอบการในท้องถิ่น ประกอบด้วย ผู้ประกอบการร้านอาหาร ผู้ประกอบการเกี่ยวกับสินค้าอุปโภคบริโภค และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนต่าง ๆ โดยการบอกเล่าเกี่ยวกับที่มาของโครงการวิจัยโดยสังเขป วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับเมื่อสิ้นสุดโครงการวิจัย แล้วได้เชิญชวนผู้ประกอบการในท้องถิ่นมาร่วมเป็นเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมา และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสุวรรณคโลก ตลอดจนคุณค่า ความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสุวรรณคโลก สู่การพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสุวรรณคโลก ภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทาง มรดกโลก หลังจากนั้นทีมวิจัยชุมชนได้ให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับแนวทางการจัดการร้านค้า เช่น การจัดสัดส่วนหน้าร้าน-หลังร้าน การปรับปรุงภูมิทัศน์ การรักษาความสะอาดของบริเวณสถานประกอบการและคุณภาพของสินค้า การร่วมกิจกรรมครั้งนี้ทำให้ทีมวิจัยชุมชนสุวรรณคโลกได้เครือข่ายที่จะมาร่วมโครงการวิจัย และกำหนดจุดแหล่งชิมอาหาร และซื้อของที่ระลึกที่ขึ้นชื่อของสุวรรณคโลกได้อย่างหลากหลาย

ภาพ 119 : การสร้างเครือข่ายกับผู้ประกอบการในท้องถิ่น “ร้านเอะอะ ชง”

ภาพ 120 : การสร้างเครือข่ายกับผู้ประกอบการในท้องถิ่น “ร้านปุ๋ย-ย่า เฮาส์”

ภาพ 121 : การสร้างเครือข่ายกับผู้ประกอบการในท้องถิ่น “บ้านกลางนา”

ภาพ 122 : การสร้างเครือข่ายกับผู้ประกอบการในท้องถิ่น “กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองชุมแสง”

ภาพ 123 : การสร้างเครือข่ายกับผู้ประกอบการในท้องถิ่น “ร้านริมยมรมไผ่”

7. ผลการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มเครือข่ายศิลปะบ้านศิลาแลง

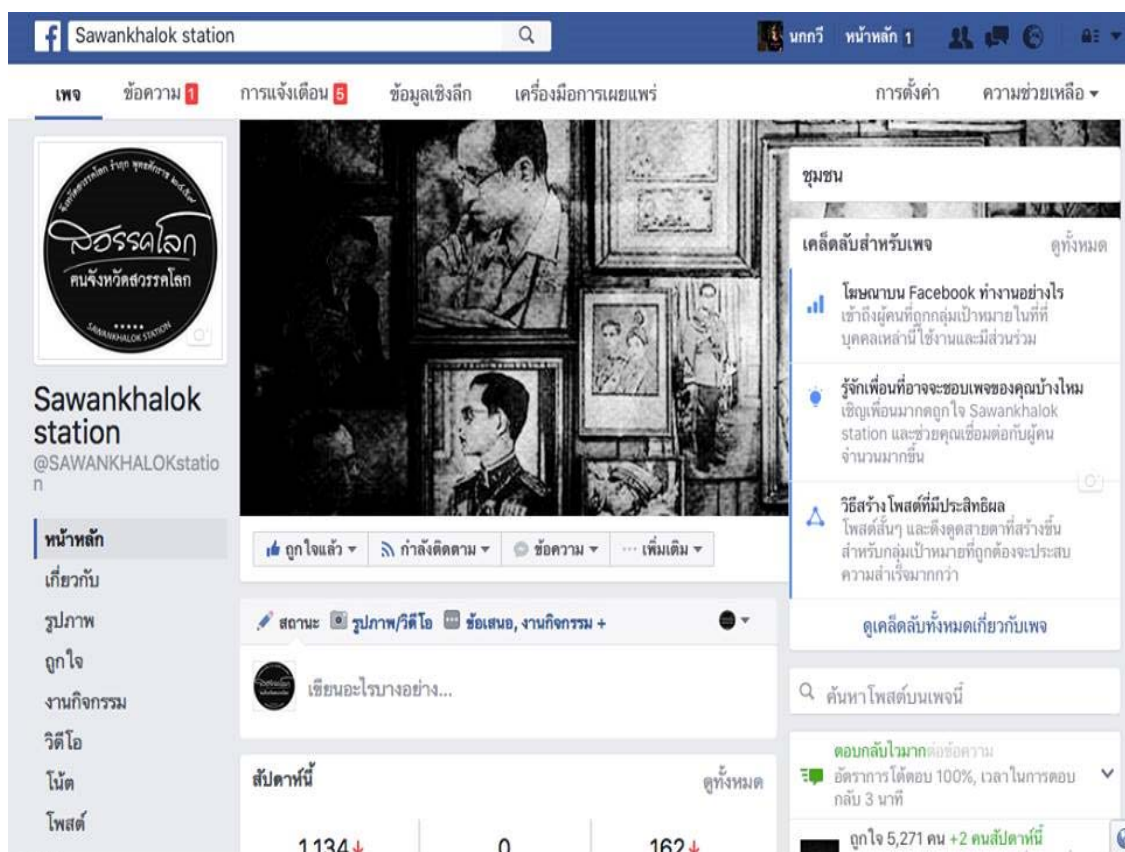
ผู้วิจัยและตัวแทนทีมวิจัยเครือข่ายชุมชนจากข้อ 1 เข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายศิลปะบ้านศิลาแลง ในวันเสาร์ที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2559 ณ โรงเรียนบ้านไร่ เวลา 8.30 - 16.30 น. เพื่อเปิดเวทีการแสดงออกทางศิลปะของเมืองสวรรคโลก ด้วยความตระหนักถึงทิศทางของความยั่งยืนภายใต้บริบทของการใช้ชีวิตที่ต้องมีศิลปะ จึงได้กำหนดทิศทางกิจกรรมของเมือง เริ่มจากการกำหนดการทำงานเพิ่มพื้นที่ศิลปะให้กับเมืองสวรรคโลก เปิดเวทีการแสดงออกทางศิลปะ โดยประสานความร่วมมือกับเครือข่ายศิลปะศิลปินในเมืองสวรรคโลก ศรีสขนาลัยและศรีสำโรง (วิทยาลัยการอาชีพ) ร่วมกิจกรรมการสอนเด็กวาดภาพ สร้างสรรค์เมืองสวรรคโลก ผลจากการทำกิจกรรมทำให้เกิดเครือข่ายศิลปะศิลปินที่จะร่วมมือกันเพิ่มพื้นที่ศิลปะให้เมืองสวรรคโลกในอนาคต โดยกำหนดให้เป็นกิจกรรมเป็นประจำทุกเดือน สอนวาดภาพฟรีในสวนสาธารณะเมืองสวรรคโลก และเตรียมจัดแสดงผลงานเพื่อวางรากฐานไปสู่ Art Street ที่จะส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวด้านศิลปะในอนาคต

ภาพ 124 : การสร้างเครือข่ายกับผู้ประกอบการในท้องถิ่น “กลุ่มเครือข่ายศิลปะบ้านศิลาแลง”

8. ผลการสร้างเครือข่ายกับเครือข่ายทางสื่อออนไลน์

เครือข่ายสังคมออนไลน์ ที่มิวิจัยได้ทำการเผยแพร่ แนะนำเมืองสวรรคโลกทั้งทางตรงและทางอ้อมผ่านหน้าเฟซบุ๊ก และหน้าเพจสวรรคโลกสเตชัน ในด้านต่าง ๆ เช่น อาหารพื้นเมือง สถานที่สำคัญ สถาปัตยกรรม วิถีชีวิตของคนสวรรคโลก ในมิติ เมืองสวรรคโลก เมืองนารักริมแม่น้ำ อย่างต่อเนื่องทุกวัน พร้อมทั้งเสนอกิจกรรมที่มิวิจัยจัดขึ้น ส่งผลให้เกิดความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์ความเป็นมา และเรื่องราวต่าง ๆ ของเมือง และเกิดเครือข่ายสมาชิกที่ให้ความสนใจ โดยผ่านการพูดคุยโต้ตอบ ในรูปแบบการแสดงความคิดเห็นและการพูดคุยในกล่องข้อความ ที่มิวิจัยได้นำความคิดเห็นต่าง ๆ มาวิเคราะห์เพื่อรู้จักตนเองผ่านกิจกรรมที่จัดทำ และประมวลผลเป็นองค์ความรู้ และได้ถ่ายทอดสู่สมาชิกที่มิวิจัย เพื่อกำหนดแนวทางการทำงานสร้างสรรค์ร่วมกัน ซึ่งปัจจุบัน ในกลุ่มเพจสวรรคโลกสเตชันมีสมาชิกแฟนเพจ จำนวนมากถึง 5,255 คน และยังมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ สื่อสังคมออนไลน์ จึงเป็นเครือข่ายสำคัญที่จะส่งข้อมูล ข่าวสาร การจัดกิจกรรมสำคัญของเมืองสวรรคโลกเพื่อการแลกเปลี่ยนแลกเปลี่ยนกำหนดทิศทางกิจกรรมได้ในอนาคต

ภาพ 125 : หน้าเพจสวรรคโลกสเตชัน

ตอนที่ 3 ผลการศึกษาคุณค่า ความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก

ผลจากการดำเนินการศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชนสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัยพบว่า เมืองสวรรคโลก มีประวัติศาสตร์ มีความเป็นมายาวนานที่น่าสนใจที่บรรพบุรุษได้ส่งสารสำคัญมาถึงชนชั้นลูกหลานในรูปแบบวัฒนธรรม ประเพณี วิถีถิ่นภูมิปัญญา โดยตามเส้นทางกาลเวลาจากอดีตมาถึงปัจจุบันที่ปรากฏชื่อจากเมือง เซลียง ศรีสัชนาลัย เชื่องขึ้น สวรรคโลก ทั้งเอกสารพงศาวดาร เท้าที่มีการสืบค้นพบว่า ชื่อเมืองเหล่านั้นเป็นเมืองเดียวกัน โดยชื่อเมืองสวรรคโลก ปรากฏชื่อในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งเป็นเหตุการณ์สำคัญต่อมาที่พบว่า มีบางช่วงเวลา เมืองสวรรคโลกได้กลายเป็นเมืองร้าง หรือได้มีการย้ายเมืองหลายครั้งทั้งภัยสงครามและค้นหาที่ตั้งใหม่ และถึงแม้จะเกิดการย้ายเมืองก็ครั้งก็ตาม สิ่งสำคัญที่คนสวรรคโลกรักษาไว้อย่างเหนียวแน่นคือภูมิปัญญา วัฒนธรรม วิถีถิ่นที่เกิดจากการหลอมรวมของผู้คนจากหลากหลายชาติพันธุ์เช่น จีน เขมร มอญ ล้านช้าง ล้านนา และอีกหลายๆ ชาติ จนกลายเป็นวัฒนธรรมของตัวเอง โดยสิ่งสามารถเห็นได้ในปัจจุบัน คือหลักฐานสำคัญนับตั้งแต่เมืองสวรรคโลกได้ย้ายมาอยู่ในบริเวณบ้านวังไม้ขอนในต้นสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นเมืองสวรรคโลกที่มีเจ้าเมืองปกครอง ก่อนยกฐานะเป็นจังหวัดสวรรคโลก และในปี พ.ศ. 2482 ได้รวมเป็นอำเภอหนึ่งที่ขึ้นกับจังหวัดสุโขทัย ช่วงเวลานี้คือเวลาสำคัญที่เมืองสวรรคโลกเกิดการเปลี่ยนแปลงมากมาย และเป็นช่วงสมัยที่ผู้คนเมืองสวรรคโลกได้ค้นพบตัวตนของตนเองอย่างแท้จริง

วัฒนธรรม ประเพณี วิถีถิ่น ภูมิปัญญา สถาปัตยกรรม บ้านเรือน สถานที่สำคัญ ต่างๆ ได้กลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่เป็นสิ่งที่บ่งบอกความเป็นเมืองสวรรคโลก รวมทั้งเป็นสถานที่ทางประวัติศาสตร์ที่คนรุ่นใหม่มีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อให้ได้รู้จักตัวเองมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น สถานีรถไฟ ศาลหลักเมือง วัดสว่างอารมณ์วรวิหาร หรือวัดจวน ท้าลิพที่อาคารโรงพักสถานีตำรวจสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 อาคารที่ว่าการอำเภอที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เคยเสด็จประทับเพื่อทรงเยี่ยมเยียนพสกนิกรชาวเมืองสวรรคโลกและเป็นที่ว่าการอำเภอเพียงหลังเดียวในจังหวัดสุโขทัยที่ยังรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้ โดยไม่ถูกรื้อถอน วัฒนธรรมการกินที่มีการรวมเอาวัฒนธรรมอาหารของจีนมารวมกันไว้ สร้างเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เรียกว่าก๋วยเตี๋ยวสวรรคโลก หรือก๋วยเตี๋ยวสุโขทัยที่มีการปรุงอร่อยจนติดปากคนสวรรคโลก คนสุโขทัย และคนทั่วไป

ทีมวิจัย ได้สรุปว่า สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่เชื่อมอดีต ปัจจุบันและอนาคต เข้าด้วยกันไว้อย่างลงตัวผนวกกับสีสันการดำรงชีวิตของคนสวรรคโลกเข้าไป ทำให้เกิดเสน่ห์ที่น่าค้นหา และน่าศึกษาทดลอง จึงกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวเชิงไว้ 5 เส้นทาง คือ

1. เส้นทางเดินทอดน่องท่องสวรรคโลก เป็นเส้นทางเดินศึกษาเมือง วิถีชีวิตในเมืองสวรรคโลกตามตลาด ร้านกาแฟ เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตคนสวรรคโลกปัจจุบัน
2. เส้นทางพายเรือคายัคตามแม่น้ำยม จากวัดกลางมาจนถึงวัดสว่างอารมณ์วรวิหาร เพื่อศึกษาชีวิตบ้านเรือนริมน้ำของคนสวรรคโลก
3. เส้นทางจักรยานรอบเมืองสวรรคโลกตามสถานที่สำคัญต่างๆ
4. เส้นทาง จิบกาแฟ แลคนไฟ ไปเข้าคุก บุกวัดชวน ชวนกินเตี๋ยว เทียวพิพิธภัณฑ
5. เส้นทาง เลียบแม่น้ำยมจากท่ารถม้าจนถึงเมืองศรีสัชนาลัย หรือสวรรคโลกเก่า

วันที่ 24 มิถุนายน 2560

14.30-18.00 น. - เดินทางถึงที่พัก โรงนาบ้านไร่

18.00-20.00 น. - แจ้งรายการ เข้าที่พัก แนะนำสถานที่

- พายเรือคายัค ถ่ายภาพประทับใจ
- ท่องเที่ยววัฒนธรรมศิลปะ วัฒนธรรม ผ่านทำอาหารถิ่นเมืองสวรรคโลก
- ร่วมรับประทานอาหารฝีมือตนเอง
- แจ้งกำหนดการเดินทางท่องเที่ยววิถีชีวิตของชุมชนเมืองผ่านการเที่ยวตลาดเช้า
- รายการซื้อของเพื่อทำของขวัญเที่ยวสุขุขทัย
- พักผ่อนตามอัธยาศัย

วันที่ 25 มิถุนายน 2560

05.00 น. - ตื่นเช้า ตักบาตรพระ

- เดินทางซื้อของ ชมวิถีชีวิต ในตลาดสดเมืองสวรรคโลก
- ถ่ายภาพชีวิตในตลาดสด

07.00-09.00 น. - ดริปากาแฟพระร่วง ริมท้องนา บรรยากาศสุดฟิน

- กินขนมโบราณ (แดกงา) กาแฟกับน้ำอ้อยสวรรคโลก
- ท่องเที่ยววัฒนธรรมเรื่องกาแฟพระร่วง กับน้ำอ้อยสวรรคโลก
- กับ บิว คอฟฟี่ และ ปลัดธีระพล อาริยะกุล

09.00-11.00 น. - เกี่ยวกับความรู้เรื่อง อาหารโบราณ ถวายเที่ยวสุขุขทัย กับ ลุงน้อย สุนทร เอี่ยมศิริ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านอาหารเมืองสวรรคโลก อาจารย์เอนก พุ่มหมั่น ผู้ทรงคุณวุฒิด้านอาหารเมืองสวรรคโลก อาจารย์สมใจ กสิกิจผู้ทรงคุณวุฒิด้านอาหารเมืองสวรรคโลก รองปลัดสมชาย เตือนเพ็ญ นักประวัติศาสตร์ ดำเนินการโดย อาจารย์ นกกี-สัญญา พานิชยเวช นักเขียน

- ลงมือทำอาหารว่าง ห่อข้าวต้มมัด โดยวิทยากร นางคมคาย ชำนาญไพร
- นั่งข้าวต้มมัด (เมื่อเดินทางท่องเที่ยวครบ 1 รอบ จะได้รับประทาน ข้าวต้มมัดเป็นอาหารว่าง ระหว่างสรุปกิจกรรม)

11.00 น. -12.00 น - ท่องเที่ยววัฒนธรรม โดยการลงมือทำของขวัญเที่ยวสุขุขทัย ตำรับสวรรคโลก โดยวิทยากร นางคมคาย ชำนาญไพร

- รับประทานของขวัญเที่ยวสุขุขทัย ตำรับสวรรคโลก

13.00 น. - ออกเดินทางเข้าชมเมืองสวรรคโลก โดยรถราง เส้นทาง 7 กิโลเมตร ตามเส้นทาง โรงนาบ้านไร่ ชุมชนวังไม้ขอน สะพานข้ามแม่น้ำยม เสาทำลิฟท์

- ศาลจังหวัดสวรรคโลก -ย่านเมืองเก่าริมแม่น้ำ ศาลเจ้าแม่ทับทิม
- อายุเก่าแก่เป็นลำดับ 4 ของประเทศ - โรงเลื่อยไม้สัก- ศาลหลักเมืองเก่า
- ศาลหลักเมืองใหม่ - โรงเรียนอนันตนาริ - สถานีรถไฟ - สถานีตำรวจภูธร

- สวรรณโลก
- โรงพักเรือนปั้นหยา
 - ที่ว่าการอำเภอ สวรรณโลก (เก่า)
 - วัดสว่างอารมณ์วรวิหาร ไหว้หลวงพ่อบุญรอดพระพุทธรูป
ศิลปะสุโขทัยองค์ใหญ่อันดับ 2 ของสุโขทัย พิพิธภัณฑ์สวรรณครนายก
 - ภูมิผัง-วัดสุวรรณคาราม วนกลับโรงนาบ้านไร่
- 16.00 น. - สรุปเส้นทางประวัติศาสตร์เมืองสวรรณโลก เสริฟข้าวต้มมัดฝีมือตนเอง

ผู้เข้าร่วมทดลองเส้นทาง ประกอบด้วย

1. กลุ่มนักท่องเที่ยวจากมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์	จำนวน	10	คน
2. กลุ่มนักท่องเที่ยวจากมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม	จำนวน	2	คน
3. กลุ่มนักท่องเที่ยวจากมหาวิทยาลัยพะเยา	จำนวน	3	คน
4. ชมรมท่องเที่ยวโดยชุมชนเมืองเก่าใต้	จำนวน	4	คน
5. ทีมวิจัยจากชุมชนสวรรณโลก	จำนวน	15	คน

ประกอบด้วย

1. นายสาธิต คำมาอ้าย	2. นางสาวกนกวรรณ ลอยเลิศ
3. นางสาวชญาดา ปิจดี	4. นางสาวสายชล ขุนใจ
5. นางสาวจันจิรา บุญเข้ม	6. นางสาวจันทิมา ชูหน้า
7. นางสาวอัญชลีพร เฌียบแหลม	8. นางสาวนริศรา เตือนแจ่ม
9. นางสาวสาวิตรี อัมสมบุรณ์	10. นายกฤษดา ก้อนทอง
11. นางสาวศิริวรรณ คำนุช	12. นายบุรินทร์ แสงจันทร์
13. นายพรเทพ สอาดเอี่ยม	14. นางสาวสุภาวดี บุญมา
15. นายพงศกร คำแก้ว	16. นายสิชล จิราพงษ์
17. นายศราวุฒิ เนียมหอม	18. นายผจญ ฉับพลัน
19. นางปิ่นทอง ผาสี	20. นางวิไล ประทุม
21. นายธีระพล อาริยะสกุล	22. นายเอนก พุ่มหมั่น
23. นางสาวสมใจ กสิกิจ	24. นายสายฝน พานิชเวช
25. นายสัญญา พานิชเวช	26. นางสาวสมทรง ชำนาญไพร
27. นางจันทร์ เปรมบุญวัฒนา	28. นายสมนึก ชำนาญไพร
29. นางคมคาย ชำนาญไพร	30. นายวรทัศน์ เพชรไชย
31. เด็กหญิงปาณิสรา เย็นสถิตย์	32. นางสาวประภา จงรักษ์
33. นางกิ่งดาว บัวสด	34. นางวิไลรัตน์ ดวงบุปผา

กิจกรรมที่ดำเนินการ

ก่อนการทดลองเส้นทางที่ 1

ทีมนักวิจัย ได้จัดทำคลิปวิดีโอ เรื่อง “สวรรคโลกรักเธอ” เพื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมที่จะดำเนินการ โดยได้นำเสนอผลที่ได้จากการศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลก และมรดกวัฒนธรรม ชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน มาเป็นทุนในการพัฒนาการเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย ในขั้นตอนที่ 1 ด้วยการสรุปเป็นถ้อยคำและภาพประกอบที่เข้าใจง่าย ภายใต้แนวคิดที่ว่า

“จิบกาแฟ แลรถไฟ ไปเข้าคุก บุกอำเภอ เจอวัดจวน ขวนกินเตี้ยว เที้ยวมิวเซียม เยี่ยมตลาด ART ผู้ดี”

โดยเผยแพร่คลิปวิดีโอ เรื่อง “สวรรคโลกรักเธอ” ผ่านสื่อออนไลน์ เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2560 มีผู้เข้าชมทั้งหมด 17,501 ครั้ง และมีการแชร์คลิปวิดีโอดังกล่าว จำนวน 440 ครั้ง (ข้อมูล ณ วันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2560 เวลา 09.00 น.)

ระหว่างการทดลองเส้นทางที่ 1

จากการทดลองเส้นทางท่องเที่ยวครั้งนี้ ผู้เข้าร่วมทดลองเส้นทางให้ความร่วมมือในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทีมวิจัยนำเสนอ รวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างผู้ร่วมทดลองเส้นทาง ทำให้บรรยากาศเป็นไปด้วยความสุข สนุกสนาน และกิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย และมีการปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นเวลาตามสภาพแวดล้อมอย่างเหมาะสม

หลังการทดลองเส้นทางที่ 1

หลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมตามโปรแกรมการท่องเที่ยวที่กำหนด ทางทีมวิจัยได้จัดเวลาเสวนาสรุปผลการทดลองและรับฟังความคิดเห็น ความประทับใจในการร่วมกิจกรรมและให้ข้อเสนอแนะเพื่อร่วมกันพัฒนาการดำเนินงานครั้งต่อไป

โดยมีตัวอย่างของประเด็นความคิดเห็นที่น่าสนใจดังนี้

ความคิดเห็นที่ 1

25 มิถุนายน 2560 ได้มีโอกาสร่วมทริปสั้นๆ 1 วัน กับเพื่อนสนิทมิตรสหาย ครูบาอาจารย์ชาวสวรรคโลก มนต์ตรงที่มีคนเล่าเรื่องราวเมืองของชาวสวรรคโลกให้ฟัง ในแบบที่เราไม่เคยได้รู้มาก่อน มีความเป็นมา ผู้คนและประวัติเมืองที่น่าสนใจ จนมีใครบางคนกล่าวว่า เวลาที่เมืองนี้ราวกับถูกแช่แข็งไว้ เราารู้สึกว่าชาวท้องถิ่น แดนสวรรคโลกเขายังเก็บภาพความทรงจำของเมืองรวมทั้งเรื่องราวเรื่องเล่าไว้ กับตัวเองทุกคน รอวันจะถ่ายทอดให้ใครต่อใครหลายคนได้ฟัง

ความคิดเห็นที่ 2

ขอบคุณพี่นกกี๋ แห่งสำนักพิมพ์โรงนาบ้านไร่ พี่บิวพี่แก้ว แห่ง Bew Coffee และเรือนแก้วผ้ามา่าน สวรรคโลก อ.สมชาย เตือนเพ็ญ อ.เอนก พุ่มหมั่น อาจารย์และผู้ใหญ่ใจดีอีกหลายท่าน รวมถึงเพื่อนพี่น้องทั้งหลายที่ร่วมทริปด้วยกัน ในครั้งนี้ ทุกท่านที่ช่วยสร้างความสนุกสนาน ให้ความรู้ เล่าเรื่องราว ช่วยเหลือ ในทุกด้านและสร้างสรรค์กิจกรรมนี้ขึ้นมา รวมทั้งอาหารการกินอร่อย ๆ ตลอดทั้งทริปเลย ขอบพระคุณค่ะ ^^

ความคิดเห็นที่ 3

ขอบคุณกิจกรรมดี ๆ ในครั้งนี้ ที่ทำให้ได้รู้จักและรักเมืองสวรรคโลกมากขึ้น แต่หากมีการนำเสนอเรื่องราวครบทุกด้าน ไม่เน้นการนำเสนอเนื้อหาด้าน ประวัติศาสตร์มากเกินไปจะดีมากค่ะ ขอเป็นกำลังใจให้ทีมงานทุกคนค่ะ ... หากมี กิจกรรมแบบนี้อีก จะชวนเพื่อน ๆ มาร่วมด้วยแน่นอนค่ะ

ความคิดเห็นที่ 4

รู้สึกประทับใจที่ได้ร่วมกิจกรรมครั้งนี้ โดยเฉพาะการได้นอนพักที่โรงนา ได้ฟังเสียงธรรมชาติยามค่ำคืน ได้ตื่นแต่เช้าไปจ่ายตลาดชมวิถีชีวิตของคน สวรรคโลกยามเช้า และได้ต่กบาตรพระสงฆ์

ความคิดเห็นที่ 5

มีความสุขและได้รับประสบการณ์ดี ๆ ได้ทริปกาแฟริมทุ่งนา ได้ทดลอง พายเรือคายัค ได้ลงมือห่อข้าวต้มมัด และได้ทำกายเตี้ยวรับประทานเอง รวมทั้ง ได้มีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องอาหารท้องถิ่นของสวรรคโลก

นอกจากนี้ ทีมวิจัยยังได้สรุปผลการดำเนินการทดลองเส้นทางท่องเที่ยวของเรา และสวรรคโลก เมืองของเรา ในรูปแบบคลิปวิดีโอ เพื่อเผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์ซึ่งเป็นช่องทางการสื่อสารที่ทันสมัย เข้าถึงกลุ่มผู้สนใจได้อย่างกว้างขวาง เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2560 โดยผลปรากฏว่า มีผู้สนใจ เข้ารับชมจำนวน 3,226 ครั้ง (ข้อมูล ณ วันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2560 เวลา 0.45 น.)

เส้นทางที่ 2 เส้นทางทำรณมาถึงหาดเลี้ยว เชื่อมโยงสวรรคโลก ชุมชนพระปรางค์
ถึงศรีสัชนาลัย
วันที่ทดลอง วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2560
แผนที่

แผนที่ : แสดงเส้นทางที่ 1 เส้นทางประวัติศาสตร์เมืองสวรรคโลก

โปรแกรมการท่องเที่ยว (เส้นทางที่ 2 เส้นทางท่ารถมาถึงหาดเลี้ยว เชื่อมโยงสวรรคโลก ชุมชน พระปรารค์ ถึงศรีสัชนาลัย)

วันที่ 2 กรกฎาคม 2560

- 08.30 น. - ยินดีต้อนรับสู่ หมู่บ้านศิลปิน (Artist Village) โรงนาบ้านไร่
ชมงานศิลปะพื้นบ้าน
- 09.00-09.30 น. - ดริпкаแฟพระร่วง ชมน้ำอ้อยสวรรคโลก และวิถีชีวิตชาวสวรรคโลก
- 09.30-10.30 น. - เรียนเล่น ห่อใบตองขนมเทียน
- 10.30 น. - ออกเดินทาง ตามเส้นทางสายธมมา เลียบน้ำยม
- 11.00 น. - ร้านก๋วยเตี๋ยวริมน้ำยม ตำรับสวรรคโลกเก่า บ้านพระปรารค์
- 12.00 น. - ชมบ้านเมืองเก่า
- เล่าเรื่องเครื่องนาฏศิลป์
- อร่อยไอติมตัด
- ชมวัดพระปรารค์ กราบนมัสการพระร่วง พระลือ
- 13.00 น. - ฝึกปั้นสังคโลก
- 15.00 น. - ซื้อมีผ้าทอหาดสูง
- 16.00 น. - เดินทางกลับ

ผู้เข้าร่วมทดลองเส้นทาง ประกอบด้วย

1. กลุ่มนักท่องเที่ยวโดยชุมชนเมืองเก่าใต้	จำนวน	4	คน
2. กลุ่มทีมวิจัยจากชุมชนไทยชนะศึก	จำนวน	2	คน
3. กลุ่มทีมวิจัยจากชุมชนพระปรารค์	จำนวน	10	คน
4. นักท่องเที่ยวจากโรงพยาบาลสวรรคโลก	จำนวน	2	คน
5. นักท่องเที่ยวจากโรงเรียนเมืองเซียง	จำนวน	2	คน
6. ทีมวิจัยสวรรคโลก	จำนวน	15	คน

ประกอบด้วย

1. นายปฏิรูป สายสินธุ์	2. นายณรงค์ชัย โตอินทร์
3. นายล้วน บุญลือ	4. นางสาวปรีศนา พลheim
5. นางสาวอัจฉริยา ตรีพรหม	6. นายพลิชฐ์ ตรีพุฒ
7. นายสมชาย เดือนเพ็ญ	8. นายเชลียงพล เดือนเพ็ญ
9. นายภาคภูมิ เอี่ยมสะอาด	10. นายนพพร นพคุณ
11. นางอัมพร แม่นหมาย	12. นางนงนุช สักการะ
13. นางสาวปติญา พรพรรณโรทัย	14. นางพัศรินทร์ เสวตรรัตน์
15. นายเอกณัฐ ตรองบุญมี	16. นายศราวุฒิ เนียมหอม
17. นายผจญ นัปลัน	18. นายธนสิทธิ์ บัวหอม

19. นางปิ่นทอง ผาสี	20. นางวิไล ประทุม
21. นายธีระพล อาริยะสกุล	22. นายเอนก พุ่มหมั่น
23. นางสาวสมใจ กสิกิจ	24. นายสายฝน พานิชยเวช
25. นายสัญญา พานิชยเวช	26. นางสาวสมทรง ชำนาญไพร
27. นางจันทร์ เปรมบุญวัฒนา	28. นายสมนึก ชำนาญไพร
29. นางคมคาย ชำนาญไพร	30. นายวรทัศน์ เพชรไชย
31. เด็กหญิงปาณิสรา เย็นสถิตย์	32. นางสาวประภา จงรักษ์
33. นางกิงดาว บัวสด	34. นางวิไลรัตน์ ดวงบุปผา
35. นางสาวนุชนารถ ดั่งท้วม	

กิจกรรมที่ดำเนินการ

ก่อนการทดลองเส้นทางที่ 2

ทีมนักวิจัย ได้ดำเนินการประชุมปรึกษาหารือ เพื่อวางแผนการจัดกิจกรรม โดยนำข้อเสนอแนะที่ได้จากผู้เกี่ยวข้องในการจัดกิจกรรมการทดลองเส้นทางครั้งที่ 1 มาปรับแก้ไขเพื่อนำมาใช้ในการทดลองเส้นทางครั้งที่ 2 ภายใต้แนวคิดที่ว่า

“จิตกาแพ กินก้วยเตยว เที้ยวริมน้ำ ตามติมตัด วัดพระปรางค์ ทางดินเผา เข้าทอผ้า”

ระหว่างการทดลองเส้นทางที่ 2

จากการทดลองเส้นทางท่องเที่ยวครั้งนี้ ผู้เข้าร่วมทดลองเส้นทางให้ความร่วมมือในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทีมวิจัยกำหนดไว้ โดยในครั้งนี้มีผู้นำนำชมตามเส้นทางซึ่งเป็นคนในพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งจุดเด่นคือ ผู้นำชมในท้องถิ่นแต่ละแห่งเป็นคนในพื้นที่โดยกำเนิด ทำให้ทราบอุปสรรคในพื้นที่นั้น ๆ เช่น เส้นทางบางเส้นทางไม่สามารถสัญจรผ่านได้ในวันจัดกิจกรรมเนื่องจากการจัดงานศพบนเส้นทางนั้น ซึ่งผู้นำชมได้แก้ปัญหาโดยการใช้เส้นทางใหม่ทำให้การเดินทางเป็นไปด้วยความราบรื่น รวมทั้งในระหว่างนำชมได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ร่วมทดลอง ทำให้บรรยากาศเป็นไปด้วยความสุข สนุกสนาน และกิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย

หลังการทดลองเส้นทางที่ 2

หลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมตามโปรแกรมการท่องเที่ยวที่กำหนด ทางทีมวิจัยได้จัดเวลาเสวนาสรุปผลการทดลองและรับฟังความคิดเห็น ความประทับใจในการร่วมกิจกรรมและให้ข้อเสนอแนะเพื่อร่วมกันพัฒนาการดำเนินงานครั้งต่อไป

นอกจากนี้ ทีมวิจัยยังได้สรุปผลการดำเนินการทดลองเส้นทางที่ 2 เส้นทางท่ารถม้าถึงหาดเสี้ยว เชื่อมโยงสวรรณโลก ชุมชนพระปรางค์ ถึงศรีสัชนาลัย ในรูปแบบคลิปวิดีโอ เรื่อง “แม่น้ำเดียวกัน” เพื่อเผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์อีกครั้ง เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2560 โดยผลปรากฏว่ามีผู้สนใจเข้าชมจำนวน 2,436 ครั้ง (ข้อมูล ณ วันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2560 เวลา 20.00 น.)

ตอนที่ 4 ผลการพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลก ภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร

ในการวิจัยครั้งนี้ ทีมผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลก ภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชรซึ่งหลังจากผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ตรวจสอบวิเคราะห์ สังเคราะห์ จนได้ข้อมูลครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยแล้ว ทีมวิจัยได้ร่วมกิจกรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลกดังนี้

1. ศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบด้านการจัดการท่องเที่ยว

ทีมวิจัยได้เดินทางไปศึกษาดูงานการท่องเที่ยวชุมชน “แม่กลอง” วันที่ 28-30 พฤษภาคม พ.ศ. 2560 ณ ชุมชนแพรกหนามแดง ชุมชนกระดังงา ชุมชนบางพรหม ได้ดูงานชุมชนต้นแบบด้านการจัดการท่องเที่ยว 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนแพรกหนามแดง ชุมชนกระดังงา และชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม ได้รับฟังการบรรยายสรุปรูปแบบการทำงานของกลุ่มจัดการท่องเที่ยว ได้ดูแบบอย่างการพานักท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมในแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ของชุมชน ได้เห็นกระบวนการดำเนินงานในภาพรวม ตั้งแต่การต้อนรับนักท่องเที่ยว การได้ชมชนบประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่แตกต่างกันไป พร้อมทั้งได้สังเกตและจดจำ วิธีการบรรยาย ตลอดจนได้เรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการกิจการของกลุ่ม เรียนรู้เกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่อาจพบในระหว่างการเดินทาง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้กับชุมชนสวรรคโลกต่อไป ทั้งนี้ทีมผู้วิจัยสรุปข้อสังเกตที่ได้จากการศึกษาดูงานการท่องเที่ยวชุมชน “แม่กลอง” ของทั้ง 3 ชุมชน ดังนี้

1.1 ข้อสังเกตจากการศึกษาดูงานชุมชนแพรกหนามแดง

- ได้รับฟังสถานการณ์ภาพรวมการจัดการชุมชนและการท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสงคราม โดยคุณชิษณุวัฒน์ มณีศรีขำ ผู้ประสานงาน สกว. ณ ศูนย์เรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ฯ ชุมชนแพรกหนามแดง

- ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับ “การจัดการชุมชน ที่เชื่อมโยงไปสู่ธุรกิจเพื่อสังคม” กับ คุณปัญญา โตทอง และแกนนำชุมชน รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่อง การบริหารจัดการด้านอาหารในท้องถิ่นสำหรับนักท่องเที่ยว ที่ร้านข้าวใหม่ ปลามัน

- ได้เรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการจัดการชุมชนและการสร้างคนรุ่นใหม่เข้ามาเสริมสร้างศักยภาพในการบริหารจัดการชุมชน ซึ่งมีข้อดีคือ คนรุ่นใหม่มีความรู้และทักษะทางด้านการใช้เทคโนโลยี สามารถนำมาต่อยอดการจัดการชุมชนได้เป็นอย่างดี

1.2 ข้อสังเกตจากการศึกษาดูงานชุมชนกระดังงา

- ได้ศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์การบริหารกิจการบ้านสวนทรายทองทด. กระดังงา อ.บางคนที เกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการที่พักกับคุณลำไย เจ้าของกิจการบ้านสวนทรายทอง

1.3 ข้อสังเกตจากการศึกษาดูงานชุมชนบ้านบางพลับ

- ได้เรียนรู้การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนบ้านบางพลับ ซึ่งมีการจัดเป็นฐานเรียนรู้ในชุมชน โดยมีแนวคิดในการบริหารจัดการแบบมีผู้จัดชุมชนที่ทำหน้าที่ประสานและกระจายบทบาทหน้าที่ไปยังฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ

2. การอบรมมัคคุเทศก์ชุมชนกับการสื่อความหมาย การบริหารจัดการและการให้บริการ

หลังจากได้ศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบด้านการจัดการท่องเที่ยว 4 ชุมชน ข้างต้นแล้ว ทีมวิจัยได้เข้าอบรมเชิงปฏิบัติการโครงการอบรมมัคคุเทศก์ชุมชนกับการสื่อความหมาย การบริหารจัดการและการให้บริการระหว่างวันที่ 2 – 4 สิงหาคม พ.ศ. 2560 ณ ห้องประชุมอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า อ.นครไทย จ.พิษณุโลก ทีมวิจัยได้รับความรู้ และประสบการณ์ดังนี้

2.1 ได้ร่วมกันทบทวนแนวคิดผลกระทบการท่องเที่ยวแบบมวลชน การท่องเที่ยวทางเลือก บทบาทของชุมชนในการจัด CBT บุคลากรสำคัญในชุมชนสำหรับการบริหารจัดการและการให้บริการ การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2.2 ได้เรียนรู้เกี่ยวกับหลักการมัคคุเทศก์ มัคคุเทศก์ นักสื่อความหมาย รวมทั้งเทคนิคการนำเที่ยว/ เทคนิคการทำทัวร์ /หลักการพูด บทบาทหน้าที่ จรรยาบรรณและได้เรียนรู้เกี่ยวกับประวัติวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และการนำเสนอข้อมูลของกรมพระยาดำรงราชานุภาพซึ่งเป็นพระบิดามัคคุเทศก์ไทย

2.3 ได้เรียนรู้เกี่ยวกับ S.M.S. (Safety Meaning Service)

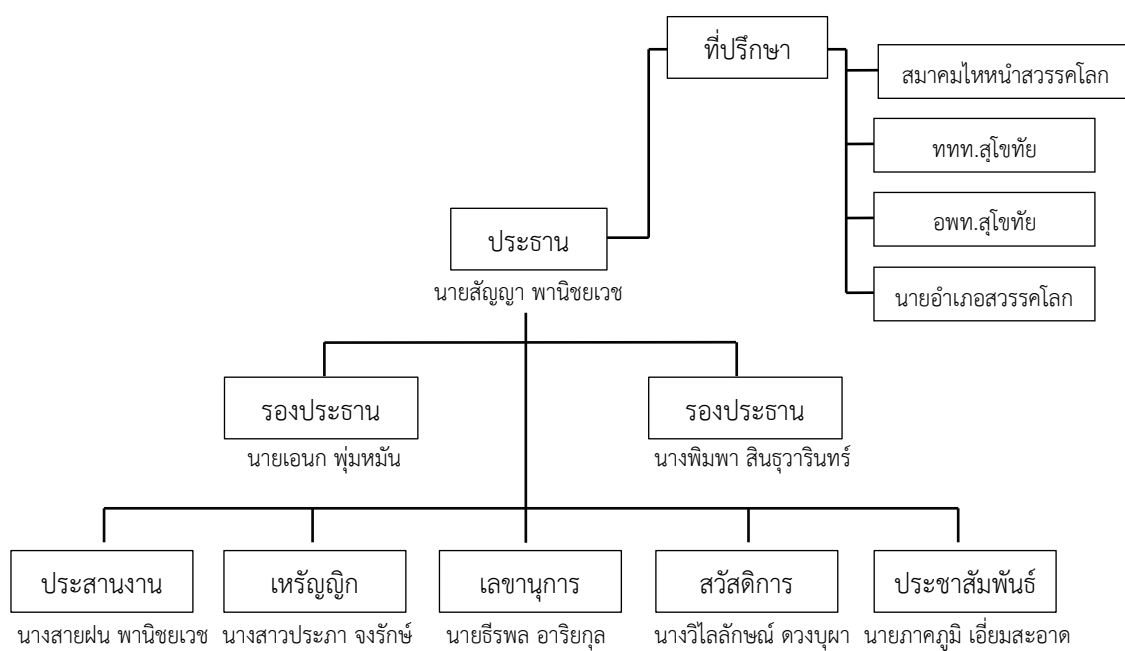
2.4 ได้เรียนรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาบริการและกิจกรรมมนุษย์สัมพันธ์ (Service)

2.5 ได้เรียนรู้เกี่ยวกับกิจกรรมฝึกปฏิบัติการนำนักท่องเที่ยว ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวในเขตอุทยานฯ รวมทั้งสาธิตการสื่อความหมาย และการควบคุมความปลอดภัยขณะสื่อความหมายในพื้นที่ล่อแหลมของเส้นทางท่องเที่ยวในอุทยาน

2.6 ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการสื่อความหมายมรดกวัฒนธรรมและเชิงนิเวศ

2.7 ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดตั้งกลุ่ม และการบริหารจัดการกลุ่มกับ “กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องกล้า” และได้ตั้งกลุ่มดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวของชุมชนและหาแนวทางในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลกสืบต่อไป โดยตั้งชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มรักสวรรคโลก” มีคณะกรรมการดังนี้

โครงสร้างกลุ่มรักสวรรคโลก

กลุ่มน้ำอ้อยโบราณ	➔	นายมาน กระเซ็น หมู่ 1 ต.วังไม้ขอน
กลุ่มข้าวอินทรีย์	➔	นายวินัย น้อมนุช หมู่ 4 ต.วังไม้ขอน
กลุ่มแม่บ้าน (อาหารคาว/หวาน)	➔	นางคมคาย ชำนาญไพร หมู่ 4 ต.วังไม้ขอน
กลุ่มศิลปินพื้นบ้าน(กลองยาว)	➔	นายสมนึก ชำนาญไพร หมู่ 4 ต.วังไม้ขอน
กลุ่มเรือคายัค	➔	นายภาคภูมิ เอี่ยมสะอาด หมู่ 3 ต.ย่านยาว
กลุ่มร้านกาแฟ	➔	
กลุ่มก๋วยเตี๋ยวไทย	➔	พี่ทิพย์ ก๋วยเตี๋ยวไทย
กลุ่มร้านค้าของฝาก	➔	ร้านปั้นสิบแม่สมบูรณ์
กลุ่มเยาวชนคนรักสวรรคโลก	➔	นายพัทธดนย์ กัดเพชร นางสาวชฎาพร งามโหม

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัย เรื่อง การศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชน สู่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลก และมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ละห้วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคม เศรษฐกิจ คมนาคม และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน มาเป็นทุนในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชกาลาย 2) สร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก 3) ศึกษาคุณค่า ความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก และ 4) พัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรคโลก ภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชกาลาย-กำแพงเพชร ดำเนินการโดยใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กำหนดพื้นที่ในการศึกษาเฉพาะที่เขตชุมชนเมืองสวรรคโลก และชุมชนคาบเกี่ยวทางวัฒนธรรมที่มีวิถีชีวิตเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาวิถีถิ่นชุมชนเมืองสวรรคโลก รวมทั้งได้ขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านต่าง ๆ ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้มีความรู้ในท้องถิ่น ปราชญ์ท้องถิ่น เจ้าหน้าที่และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักวิชาการศึกษา และนักพัฒนาชุมชนในพื้นที่ที่จะมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลองค์ความรู้ชุมชนสามารถสรุปผลอภิปรายผลและมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชน สู่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย สรุปผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังนี้

1. ผลการพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ละห้วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคม เศรษฐกิจ คมนาคมและความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนมาเป็ทุนในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชกาลายสรุปได้ 8 ประเด็น ประกอบด้วย 1) ข้อมูลพื้นฐานของสวรรคโลก 2) พัฒนาการของเมืองสวรรคโลก 3) อาหารพื้นบ้านอำเภอสวรรคโลก 4) การละเล่นพื้นบ้านในงานประเพณี 5) ความเชื่อ-โลกทัศน์ 6) ศิลปกรรมและประดิษฐกรรม 7) ภูมินาม และ 8) มรดกทางภาษา

2. ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมพัฒนาเมืองสวรรคโลกด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศึกษาสำรวจประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์ และประมวลมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก พบว่า ได้รับความร่วมมือจากปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ ผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นผลจากการเข้าไปขอเวลาพูดคุยทำความเข้าใจในการประชุมของกลุ่มต่าง ๆ เช่น การประชุม อสม. การประชุมผู้นำชุมชน การประชุมของกลุ่มแม่บ้านและผู้ประกอบการในท้องถิ่น เป็นต้น โดยได้เข้าไปพูดคุยที่บ้านของกลุ่มเป้าหมายและเชิญมาร่วมพูดคุยกันเป็นกลุ่มเกี่ยวกับความเป็นมาและความสำคัญของโครงการ วัตถุประสงค์ของโครงการ รวมทั้งผลจากการดำเนินกิจกรรมของโครงการว่าจะเกิด

ประโยชน์ต่อชุมชนอย่างไรส่วนภาคีที่เป็นหน่วยงานของรัฐนั้น ประกอบด้วยภาคีระดับชุมชน ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลวังไม้ขอน กลุ่มเรือคายัคคลับ กลุ่มเครือข่ายศิลปะบ้านศิลาแลง กลุ่มเยาวชน คนรักสวรรค์โลก ภาคีระดับอำเภอ/จังหวัด ได้แก่ สภาวัฒนธรรมอำเภอสวรรค์โลก เครือข่ายเมืองเก่า เหนือ – เมืองเก่าใต้ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก ภาคีระดับชาติได้แก่ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เครือข่ายสื่อออนไลน์ และ สื่อมวลชน ซึ่งภาคีดังกล่าวให้การสนับสนุนและให้ความร่วมมืออย่างดียิ่งในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการให้ ข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ ข้อคิดเห็น การศึกษาดูงาน การประสานงาน งบประมาณ สถานที่ กำลังคน การแลกเปลี่ยนบุคลากรซึ่งกันและกัน การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เทคนิควิธีในการนำเสนอ ข้อมูลต่อนักท่องเที่ยว การจัดโปรแกรมทัวร์ การทดลองทำทัวร์ และการประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

3. ผลการศึกษาคุณค่าความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรค์โลกพบว่า สวรรค์โลกเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานที่ส่งผ่านจากอดีตสู่ปัจจุบันและยังสามารถรักษา ความเป็นเมืองที่งดงามไปด้วยวัฒนธรรมและน้ำอยู่ โดยทีมผู้วิจัยสรุปได้เป็นเส้นทางการท่องเที่ยว 2 เส้นทางได้แก่เส้นทางที่ 1 เส้นทางประวัติศาสตร์เมืองสวรรค์โลกและ เส้นทางที่ 2 เส้นทางท่ารถม้าถึง หาดเสือ เชื่อมโยงสวรรค์โลก ชุมชนพระปรางค์ถึงศรีสังขาลย์

4. ผลการพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรค์โลก ภายใต้บริบท โครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลก สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชรสรุปได้ว่า ทีมวิจัยได้ ร่วมกิจกรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนและหาแนวทางพัฒนาเมืองสวรรค์โลกโดยดำเนินการ 2 กิจกรรม สรุปได้ ดังนี้คือ

4.1 ผลการศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบด้านการจัดการท่องเที่ยว “แม่กลอง” 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนแพรกกานแดง ชุมชนกระดังงา และชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม สรุป ข้อสังเกตที่ได้จากการศึกษาดูงานคือ ได้รับฟังสถานการณ์ภาพรวมการจัดการชุมชน และการท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสงคราม ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการชุมชน ที่เชื่อมโยงสู่ธุรกิจ เพื่อสังคม รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องการบริหารจัดการด้านอาหารในท้องถิ่นสำหรับ นักท่องเที่ยว และกระบวนการจัดการชุมชนและการสร้างคนรุ่นใหม่เข้ามาเสริมสร้างศักยภาพในการ บริหารจัดการชุมชน ซึ่งมีข้อดีคือ คนรุ่นใหม่มีความรู้และทักษะทางด้านการใช้เทคโนโลยี สามารถ นำมาต่อยอดการจัดการชุมชนได้เป็นอย่างดี และได้เรียนรู้การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนบ้าน บางพลับ ซึ่งมีการจัดเป็นฐานเรียนรู้ในชุมชน โดยมีแนวคิดในการบริหารจัดการแบบมีผู้จัดชุมชนที่ทำ หน้าที่ประสานและกระจายบทบาทหน้าที่ไปยังฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ

4.2 ผลจากการเข้ารับการอบรมมัคคุเทศก์ชุมชนกับการสื่อความหมาย การบริหาร จัดการและการให้บริการ คือได้ทบทวนแนวคิดผลกระทบการท่องเที่ยวแบบมวลชน การท่องเที่ยว ทางเลือก บทบาทของชุมชนในการจัด CBT บุคลากรสำคัญในชุมชนสำหรับการบริหารจัดการและ การให้บริการการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตลอดจนได้เรียนรู้เกี่ยวกับหลักการมัคคุเทศก์ นักสื่อ ความหมาย เทคนิคการนำเที่ยว เทคนิคการทำทัวร์ หลักการพูด บทบาทหน้าที่ จรรยาบรรณและได้ เรียนรู้เกี่ยวกับวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งได้ฝึกปฏิบัติการนันทนาการ ความปลอดภัยของ นักท่องเที่ยวในเขตอุทยานฯและสาธิตการสื่อความหมายและการควบคุมความปลอดภัยขณะสื่อ ความหมายในพื้นที่ล่อแหลมของเส้นทางท่องเที่ยวในอุทยาน เรียนรู้เกี่ยวกับการสื่อความหมายมรดก

วัฒนธรรมและเชิงนิเวศ และได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดตั้งกลุ่ม และการบริหารจัดการกลุ่มกับ “กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องกล้า” และได้ตั้งกลุ่มดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวของชุมชนและหาแนวทางในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลกสืบต่อไปโดยตั้งชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มรักสวรรคโลก”

อภิปรายผล

โครงการวิจัย การศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชน สู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ทีมผู้วิจัยพบประเด็นหลักที่น่าสนใจ ดังนี้คือ

1. การศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชน สู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย สามารถดำเนินการได้สำเร็จวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทั้ง 4 ประการด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ ผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่ค้าผู้ประกอบการและหน่วยงานหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยองค์การบริหารส่วนตำบลวังไม้ขอน กลุ่มเรือคายัคคลับ กลุ่มเครือข่ายศิลปินบ้านศิลาแลง กลุ่มเยาวชน คนรักสวรรคโลก สภาวัฒนธรรมอำเภอสวรรคโลก เครือข่ายเมืองเก่าเหนือ – เมืองเก่าใต้ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลกองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเครือข่ายสื่อออนไลน์ และสื่อมวลชน เป็นต้น โดยทีมวิจัยได้รับความร่วมมือจากภาคีดังกล่าว ในเรื่องการให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ ข้อคิดเห็น ทศนศึกษาดูงาน และงบประมาณ รวมถึงได้ความรู้จากชุมชนที่ผ่านการวิจัยมาก่อน ได้แนวทางมาปรับใช้ในการดำเนินกิจกรรมตามแผนการปฏิบัติการวิจัยในพื้นที่จนเกิดผลสำเร็จ แสดงให้เห็นว่าการทำกิจกรรมต่าง ๆ การมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้องเป็นปัจจัยสำคัญที่จะก่อให้เกิดความสำเร็จได้เป็นอย่างดี ชุมชนสามารถแสดงบทบาทผู้ริเริ่มความคิด วางแผน ดำเนินการพัฒนาชุมชนของตนเองในบางเรื่อง แต่บางเรื่องชุมชนยังขาดความรู้ ความเข้าใจ ประสบการณ์และ งบประมาณ ดังนั้นการหนุนเสริมจากภาคีต่าง ๆ ในจังหวัดเวลาและโอกาสที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งสำคัญ สอดคล้องกับ ศรีศุกร นิกรธรณและคณะ (2556) ที่ได้ศึกษา เรื่อง การจัดการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของอัตลักษณ์ชุมชนลำปาง และพบว่า การสร้างภาคีเครือข่ายด้านการประชาสัมพันธ์จะทำให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงแหล่งข้อมูลมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อทางอินเทอร์เน็ตเป็นสิ่งสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวงานวิจัยดังกล่าวได้สร้างเครือข่ายและให้ความรู้ด้านสื่อสารการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวแก่เครือข่ายเพื่อร่วมกันประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวให้กับจังหวัดลำปางโดยใช้สื่อใหม่ได้แก่ Social media การจัดทำ Blog การใช้ Facebook การใช้ YouTube และเทคนิคการติดต่อ Clip VDO เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

2. จากการที่ทีมวิจัยได้ทดลองเส้นทางการท่องเที่ยว 2 เส้นทางคือ เส้นทางที่ 1 เส้นทางประวัติศาสตร์เมืองสวรรคโลก และ เส้นทางที่ 2 เส้นทางท่ารถม้าถึงหาดเสี้ยว เชื่อมโยงสวรรคโลกชุมชนพระปรางค์ ถึงศรีสัชนาลัย พบว่า ในระหว่างการทดลองครั้งที่ 1 ผู้เข้าร่วมทดลองเส้นทางให้ความร่วมมือในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทีมวิจัยนำเสนอ รวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างผู้ร่วมทดลองเส้นทาง ทำให้บรรยากาศเป็นไปด้วยความสุข สนุกสนาน และ

กิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย และมีการปรับเปลี่ยน ยืดหยุ่นเวลาตามสภาพแวดล้อมอย่างเหมาะสม และการทดลองครั้งที่ 2 พบว่า ผู้เข้าร่วมทดลองเส้นทางให้ความร่วมมือในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทีมวิจัยกำหนดไว้ โดยในครั้งนี้มีจุดเด่นคือ ผู้นำชมตามเส้นทางซึ่งเป็นคนในพื้นที่โดยกำเนิด ทำให้ทราบอุปสรรคในพื้นที่นั้น ๆ เช่น เส้นทางบางเส้นทางไม่สามารถสัญจรผ่านได้ในวันจัดกิจกรรมเนื่องจากการจัดงานศพบนเส้นทางนั้น ซึ่งผู้นำชมได้แก้ปัญหาโดยการใช้เส้นทางใหม่ ทำให้การเดินทางเป็นไปด้วยความราบรื่น รวมทั้งในระหว่างนำชมได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ร่วมทดลอง ทำให้บรรยากาศเป็นไปด้วยความสุข สนุกสนาน และกิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ทั้งนี้ อาจสืบเนื่องมาจากรูปแบบในการดำเนินกิจกรรมที่ทีมผู้วิจัยได้วางแผนกิจกรรมให้ผู้ร่วมทดลองเส้นทางทุกคนมีส่วนร่วม โดยมีการจัดการที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมหรือขีดความสามารถของแหล่งท่องเที่ยว และมีการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง สอดคล้องกับสิริกร เลิศลักษณ์ธาร (2550) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาโปรแกรมการท่องเที่ยวทางน้ำอย่างยั่งยืนกรณีศึกษาแม่น้ำแควน้อย จังหวัดกาญจนบุรี และพบว่า โปรแกรมการท่องเที่ยวทางน้ำอย่างยั่งยืนแม่น้ำแควน้อยมีกิจกรรมสอดคล้องตามแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนซึ่งประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการจัดการที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมในขอบเขตขีดความสามารถของแหล่งท่องเที่ยว และส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดมีการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ชุมชนในท้องถิ่น มีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ตลอดจนนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในแหล่งท่องเที่ยวและการบริการท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพ รายได้ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในด้านการใช้ภาษา ค่านิยม ความปลอดภัย ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับมากและเป็นที่พอใจของทุกฝ่าย และสอดคล้องกับสงกรานต์ เชื้อนธนะ (2556) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ลุ่มน้ำว้าจังหวัดน่านและพบว่า ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวมีความประทับใจในพื้นที่นิเวศธรรมชาติเป็นอย่างมาก ด้านกิจกรรมก็สามารถพัฒนาให้เป็นกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวพึงตระหนักและระมัดระวังผลกระทบที่จะตามมาทุกครั้งที่ประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยวและมีความรับผิดชอบต่อส่วนร่วมรักษา

ความคาดหวังของทีมวิจัย

เมื่อทีมวิจัยได้สืบค้นข้อมูลของชุมชนใน 8 ประเด็นดังกล่าว ได้พบว่ามรดกวัฒนธรรมชุมชนของสวรรค์โลก โดยเฉพาะเรื่องอาหารพื้นบ้านอำเภอสวรรค์โลกทั้งประเภทอาหารคาว อาหารหวาน และเรื่องความเชื่อ-โลกทัศน์ ซึ่งได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับ ชีวิตประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการกินอยู่ ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา และประเพณีท้องถิ่นของอำเภอสวรรค์โลก ซึ่งเป็นวิถีการดำเนินชีวิตสะท้อนถึงความสามารถของผู้นั้นในท้องถิ่นสวรรค์โลก อันเกิดจากการสั่งสมสติปัญญาความรู้ที่หลากหลาย และการปรับตัวผสมผสานให้เกิดความกลมกลืนกับธรรมชาติผ่านมาหลายชั่วอายุคน จนสืบทอดเป็นวิถีในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับคนในชุมชนสวรรค์โลก เป็นเอกลักษณ์สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น จาก

อดีตสู่ปัจจุบัน และยังคงความงดงาม ควรค่าแก่การสืบทอดให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบทอดไป แต่ความงดงามบางเรื่องกำลังจะเลือนหายไปโดยสิ้นภววัฒนธรรม เช่น ในการทำนา ประเพณีการลงแขก การบูชาพระพาย บูชาแม่โพสพ การทำขวัญข้าวได้เลือนหายไปจากท้องทุ่ง ทุกอย่างกลายเป็นธุรกิจ ทุกอย่างต้องซื้อด้วยเงิน ชาวนาถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง ซึ่งเหตุผลหนึ่งเกิดจากการขาดการฉุคคิดเรื่องกระบวนการทำอาชีพเกษตร เกษตรกรไม่มียั้งฉางเก็บข้าว ไม่มีเมล็ดพันธุ์ที่ดี แบบที่บรรพบุรุษเก็บรักษา ดังนั้น จึงเป็นสิ่งท้าทายให้คนรุ่นใหม่ของสวรรณคโลกควรต้องร่วมกันหาแนวคิดที่จะพัฒนากระบวนการคิดเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตและภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมให้กลับมาตอบสนองการใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายที่งดงามของคนสวรรณคโลก เพื่อยกระดับชีวิตชาวสวรรณคโลกให้มีความเป็นอยู่ที่ดีและสามารถดำรงชีวิตอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างสมดุล มีความสุขตามอัตภาพที่ควรเป็นต่อไป

ข้อจำกัดของทิมวิจัยในการทำวิจัย

ทิมผู้วิจัยยังขาดความรู้ ความเข้าใจที่ชัดเจนและครอบคลุม เกี่ยวกับกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบตามระเบียบวิธีการวิจัย แต่เริ่มเรียนรู้เมื่อได้เริ่มศึกษาเรียนรู้และลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องจนครบกระบวนการ โดยได้รับคำแนะนำจากคณะอาจารย์ที่ปรึกษาโครงการเป็นอย่างดี ทำให้ทิมผู้วิจัยได้เกิดการเรียนรู้กระบวนการที่ถูกต้องชัดเจน สามารถแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

การเรียนรู้ของทิมวิจัยและศักยภาพที่เพิ่มขึ้น

ทิมผู้วิจัยได้เรียนรู้ในการใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นศึกษาสืบค้นมรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรณคโลกและศักยภาพในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตภายใต้ปรากฏการณ์ของเหตุการณ์ในแต่ละช่วงเวลา เรียนรู้การวางแผน การหาข้อมูล กล้าพูด กล้าคิด กล้าทำ และยังนำกระบวนการวิจัยเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การเก็บข้อมูล การทดลอง ติดตามและการเข้าถึงหน่วยงาน ภาคี เข้าไปประสานเพื่อร่วมกิจกรรม หรือขอความช่วยเหลือจากหน่วยงาน จัดเวทีประชุมต่าง ๆ เป็นพิธีกรในการดำเนินการประชุม กล้าคิด กล้าแสดงออก มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนกับคนภายนอกชุมชนมากขึ้น ทำให้ได้รับความรู้ สิ่งแปลกใหม่จากการพูดคุย ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันหรือในชุมชน

ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับประเด็นวิจัยที่พบจากการวิจัย

ในการศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรณคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชน สู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัยทิมวิจัยได้ถอดบทเรียนจากการศึกษาและนำได้เสนอชุดความรู้ให้กับหน่วยงานของรัฐ ได้แก่ อำเภอสวรรณคโลก และเทศบาลเมืองสวรรณคโลก เพื่อได้เป็นหนึ่งในแผนงานอำเภอเพื่อจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยสรุปเสน่ห์ของเมืองสวรรณคโลก ได้แก่

1. เมืองสวรรณคโลกเป็นเมืองที่เป็นชุมชนการค้า โดยเฉพาะกลุ่มคนจีนที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาโครงสร้างเมือง

2. เมืองสวรรคโลกมีโครงสร้างเมืองที่มีความสวยงาม มีกลุ่มอาคารเก่าที่มีนับร้อยปีเศษ ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ของการรถไฟ ซึ่งกลุ่มอาคารเหล่านี้มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันกับการสร้างสถานีรถไฟ หรือลดหลั่นลงมาไม่มากนัก ซึ่งหากนับการสร้างสถานีรถไฟสวรรคโลกแล้ว กลุ่มอาคารเหล่านี้มีอายุร่วม 100 ปี กลุ่มอาคารเหล่านี้นับจากสถานีรถไฟ ไปถึงร้านโกเฮง และโดยรอบสถานีตำรวจและที่ว่าการอำเภอ เป็นกลุ่มอาคารที่มีความสวยงาม และสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยการจัดกิจกรรมในกลุ่มอาคารย่านตลาดเก่าและย่านอาคารโบราณได้ ซึ่งในแผนพัฒนาเมืองสวรรคโลก โดยทางอำเภอร่วมกับวัฒนธรรมจังหวัด และทีมวิจัยได้เตรียมจัดกิจกรรมถนนวัฒนธรรม 108 ปี สถานีรถไฟสวรรคโลก ซึ่งได้นำความเป็นเมืองศิลปะเข้าไปจัดกิจกรรม โดยการนำของกลุ่มศิลปินเมืองสวรรคโลก

3. เมืองสวรรคโลกเป็นเมืองที่มีความสงบและมีความสะอาด มีวัฒนธรรม มีองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาซึ่งเหมาะแก่การจัดการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน

4. เมืองสวรรคโลกมีมรดกวัฒนธรรมหลากหลายที่เกิดจากการหลอมรวมของผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ มรดกทางวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นที่สามารถนำมาส่งเสริมการท่องเที่ยว ได้แก่ วัฒนธรรมด้านอาหาร เช่น ก๋วยเตี๋ยวสุโขทัย บะหมี่ 100 ปี กาแฟโบราณในกลุ่มอาคารเก่า มีโรงแรมไม้ 3 ชั้น และอาหารร้านโกเฮงที่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว และนับเป็นสิ่งสำคัญหนึ่งของการท่องเที่ยว ที่พร้อมจะนำมาเป็นเป้าหมายในการพัฒนา เป็นการนำความรู้ด้านการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมการท่องเที่ยว

5. ทีมนักวิจัย ได้ทำการวิจัยเพื่อค้นหาอัตลักษณ์ และมรดกวัฒนธรรม พร้อมๆ กับการนำชุดความรู้งานวิจัยได้นำมาถอดบทเรียน และใช้เป็นหนึ่งในกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ ผ่านการจัดกิจกรรมค่ายการเรียนรู้ ให้กับเด็กและเยาวชนในและนอกเมืองสวรรคโลก ซึ่งได้ปฏิบัติการมาร่วม 10 ครั้ง มีนักเรียน ร่วมกิจกรรมร่วม 1,000 คน รวมทั้งมีการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนคนรักสวรรคโลกเพื่อถ่ายทอดความรู้ เป็นต้นแบบให้กับประชาชนเมืองสวรรคโลกได้ตระหนักถึงความสำคัญของเมืองและเห็นคุณค่าของตนเอง ซึ่งในระยะต่อไปจักได้แปรคุณค่าให้เป็นมูลค่าต่อไป อีกทั้งได้มีการจัดพิมพ์หนังสือ จังหวัดสวรรคโลก จำนวน 2,000 เล่ม เพื่อเป็นแหล่งศึกษาและค้นหาข้อมูลของเมืองที่สำคัญ

6. เมืองสวรรคโลก มีกลุ่มอาคารไม้ที่มีอายุร่วมร้อยปีจำนวนมาก ซึ่งปัจจุบันยังมีประชาชนอาศัยอยู่ ซึ่งบางอาคารนั้นก็เริ่มทรุดโทรมไปตามกาลเวลา หากมีการบริหารจัดการที่ดีจะนำมาซึ่งภูมิทัศน์ของเมืองมีความสวยงาม อันจะเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งทีมวิจัยได้นำเสนอข้อมูลต่อทางอำเภอสวรรคโลกเพื่อนำไปสู่การจัดการวางแผนพัฒนาเมืองในอนาคต ซึ่งทางอำเภอได้เตรียมจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว และได้นำเข้าสู่แผนการพัฒนา ปรับปรุง อาคารไม้ในเมืองสวรรคโลกร่วมกับหน่วยงานด้านสถาปัตยกรรมของมหาวิทยาลัยและอาศรมศิลป์ โดยเริ่มจาก อาคารสถานีรถไฟสวรรคโลก และที่ว่าการอำเภอสวรรคโลกหลังเก่า ซึ่งเป็นอาคารที่ว้าหลังเดิม หลังเดียวในจังหวัดสุโขทัยที่ยังไม่ถูกรื้อ รวมทั้งเป็นอาคารที่มีความสำคัญที่อยู่ในหลวงรัชกาลที่ 9 เคยเสด็จประทับในคราวเสด็จเยี่ยมเยียนราษฎรเมืองสวรรคโลก เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2501

7. ทีมวิจัย ได้นำข้อมูลด้านมรดกวัฒนธรรมมาสร้างความสัมพันธ์กับประชาชนเมืองสวรรคโลก โดยการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้แทรกเข้าไปในงานตลาดนัดศิลปะ ตลาดนัดเมืองผู้ดี ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะทางสังคมที่จะได้เสพข้อมูล การรักท้องถิ่น การช่วยกันสร้างอัตลักษณ์โดยอ้อมผ่านกิจกรรมตามวาระต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งปัจจุบันชาวเมืองสวรรคโลกเกิดการตื่นตัวในการพัฒนาในทุกมิติ เช่นการค้นหาคำหรือความรู้เกี่ยวกับตนเองในด้านต่าง ๆ การสร้างและจัดตั้งกลุ่มย่อย ๆ จำนวนมากเพื่อวางแผนและผลักดันการทำงานที่ตอบสนองความต้องการของกลุ่มย่อย ที่เป็นหน่วยโครงสร้าง เล็ก ๆ จะรวมกันเป็นโครงสร้างระดับท้องถิ่น และระดับเมืองต่อไป

ปัญหาอุปสรรคต่อความสำเร็จในการวิจัยและพัฒนา

ระดับบุคคล กลุ่มบุคคล บุคคลที่ไม่ได้ร่วมเป็นคณะกรรมการวิจัย ต้องประชาสัมพันธ์ให้ทางชุมชนได้รับทราบว่าทางทีมวิจัยจะทำอะไร ทำเพื่ออะไร เมื่อทางชุมชนได้รับทราบเหตุผลทางชุมชนก็ให้ความร่วมมือดีมาก

ระดับชุมชน สังคม ชุมชนใกล้เคียงยังไม่มีจัดการท่องเที่ยว แม้แต่ชุมชนสวรรคโลกเองก็ยังไม่มีการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นรูปธรรม แต่พบว่า มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนตลอดเวลา ซึ่งการต้อนรับนักท่องเที่ยวยังไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ อุปสรรคสำหรับนักท่องเที่ยว เช่น ผู้ประสานงานศูนย์ข้อมูล ห้องน้ำบริการนักท่องเที่ยวยังไม่มี ทางทีมวิจัยคิดว่า การขาดแคลนหรือความไม่พร้อมในด้านต่าง ๆ จะได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

ข้อเสนอแนะทั้งในเชิงวิจัยและพัฒนา

1. ชุมชนสวรรคโลกมีการอยู่ร่วมกลุ่มกันของผู้คนหลายชาติพันธุ์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันแต่ละกลุ่มมีแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน การขอความร่วมมือให้ทุกฝ่ายมาร่วมมือกันจึงต้องอาศัยการประชาสัมพันธ์ข่าวสารให้ทั่วถึง ควบคู่กับการลงมือทำเพื่อให้เกิดศรัทธาจะทำให้ได้รับความร่วมมือจากทุกกลุ่มในชุมชน

2. ชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่ ต้องประสานความร่วมมือในทุกมิติ ตลอดจนมีแผนงานร่วมกันในด้านการพัฒนาเมืองสู่การท่องเที่ยวของชุมชนให้ตรงกับความต้องการของชุมชน เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวได้อย่างแท้จริง

3. องค์ความรู้ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และการอนุรักษ์โบราณสถาน ต้องสามารถสืบทอดและส่งต่อสู่คนรุ่นต่อไปได้ โดยการคิดค้นหารูปแบบ กิจกรรม ที่ได้ทำร่วมกันอย่างสร้างสรรค์

4. การสร้างเครือข่ายเยาวชนคนรักสวรรคโลกเป็นแนวทางในการปลูกจิตสำนึกของเยาวชนคนรุ่นหลังให้เกิดความรัก ภาคภูมิใจและหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน เกิดความตระหนักถึงการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม วิถีถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้าน โบราณสถาน โบราณวัตถุของชุมชน สวรรคโลกให้คงอยู่สืบไป รวมทั้งสามารถสร้างสรรค์สื่อต่างๆ เพื่อบอกเล่าตัวตนไปสู่ประชาชนนักท่องเที่ยวทั้งภายในและภายนอกชุมชนได้รู้จักและรักเมืองสวรรคโลกผ่านมิติความงามทางมรดก ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมได้

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กัลยารัตน์ ศิริรัตน์. (2550). การวางแผนเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศของจังหวัดนครศรีธรรมราช. ปรินญาณพนธ์ วท.ม. (การวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม), มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2552). เอกสารสังเคราะห์วิธีวิทยางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น. สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2544). ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา ทองทั่ว. (2550). สีลาวิจัยไต้หวัน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- จุฑาธิป ประดิพัทธ์นฤมล. (2557). การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ : กรณีศึกษาย่านชุมชนเกาะศาลเจ้า แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ รป.ม. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- จุลรัตน์ จันทรเชื้อ และคณะ. (2557). การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- จุลรัตน์ จันทรเชื้อและเครือข่ายนักวิจัยชุมชนบางซ่ง. (2557). รายงานวิจัย เรื่อง การสร้างแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมโดยเครือข่ายชุมชนโบราณเมืองบางซ่ง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดสุโขทัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เชิษฐาญ ฤชมงคล. (2549). การสื่อสารของกลุ่มชาไทที่ย้ายถิ่นฐานมาสู่ชุมชนเมืองในการปรับตัวและการแสดงอัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐินี ทองดี และ แพรวโพยม พัวเจริญ. (2554). การศึกษาอัตลักษณ์และคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมเพลงโคราชสู่กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์สำหรับนักท่องเที่ยวเยาวชน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ณพงค์ นพเกตุ และคณะ. (2552). โครงการศึกษาคุณค่าและอัตลักษณ์อาชีพปั้นหม้อของชุมชนบ้านหม้อเพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาอาชีพที่สอดคล้องและเหมาะสมกับกลุ่มคนปั้นหม้อชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ดวงรัตน์ มีชัยและคณะ. (2556)” รายงานวิจัยเรื่อง โครงการบูรณาการประวัติศาสตร์วิถีวัฒนธรรมของชุมชนเมืองโบราณสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุมอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เดชา บุญค้ำ. (2543). เอกสารประกอบการอภิปราย เรื่อง วิถีสู่ความเป็นเมืองน่าอยู่. กรุงเทพฯ: อัดสำเนา.
- ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. (2527). การมีส่วนร่วมของประชาชน. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.

- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2527). **แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
- ปรรวณ ทรวงบัณฑิตย. (2549). **นิตยสารตำเเจงห่าวกับการนำเสนออัตลักษณ์จีน- สยาม**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พจนา สอนศรี. (2556). **คู่มือมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน**. สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. หจก.วนิดาการพิมพ์.
- พัฒนา กิตติอาษา. (2547). “ประสาวิจย ไผกะเฮ็ดได้”. งานถอดบทเรียนงานวิจยเพื่อท้องถิ่น **ทุ่งกุลาร้องไห้**. ม.ป.ท.
- พัฒนา กิตติอาษา. (2547). **รายงานผลการดำเนินศูนย์ส่งเสริมวิชาการเพื่องานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ปี 2551**. ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม.
- พันธ์ทิพย์ รามสูตร. (2540). **การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม**. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (2527). **นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบันในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
- ไพโรจน์ ชลารักษ์. (2549). “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม”. **วารสารราชภัฏตะวันตก**. (1): 17-23.
- ภราเดช พยัฒวิเชียร. (2547). **รายงานประเมินผลโครงการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงท่องเที่ยวและกีฬา.
- มนัส สุวรรณ และคณะ. (2546). **การตรวจสอบขององค์กรภาคประชาชนในระบบการบริหารงานและกิจการ สาธารณะของท้องถิ่น: รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัย**. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยุวดี นิรัตน์ตระกูล. (2557). **สถานการณ์ท่องเที่ยวและแนวโน้มในอนาคต**. (อัดสำเนา)
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: ไทย-อนุเคราะห์ไทย.
- ศรีศุกร นิลกรรณ และคณะ. (2556). **การจัดการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของอัตลักษณ์ชุมชนลำปาง**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ศุภลักษณ์ วิริยะสุนน วาลิกา โพธิ์หิรัญ และเครือข่ายนักวิจัยชุมชนนครชุม. (2557). **รายงานวิจัยเรื่อง การสร้างแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมโดยเครือข่ายชุมชนนครชุมอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2549). **การมีส่วนร่วมของประชาชน**. เอกสารแจกประกอบการประชุม วันที่ 21 กันยายน 2549 กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร.

- สงกรานต์ เชื้อนชนะ. (2556). **การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ลุ่มน้ำว่า จังหวัดน่าน**. การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ศศ.ม. (การจัดการโรงแรมและการท่องเที่ยว). มหาวิทยาลัยพะเยา.
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. (2542). **รายงานขั้นสุดท้าย การดำเนินการ เพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ. ม.ป.ท.
- สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2549). **กระบวนการสร้างเครือข่ายงานพัฒนาสังคมและสวัสดิการในชุมชน**. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สิทธิรัฐ ประพุทธนิติสาร. (2547). **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : แนวคิดและแนวปฏิบัติ**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ.
- สิริกร เลิศลักษณ์ธาร. (2550). **การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาโปรแกรมการท่องเที่ยวทางน้ำอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาแม่น้ำแควน้อย จังหวัดกาญจนบุรี**. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (การวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม), มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- สุรเชษฐ์ เชษฐมาศ. (2551). **ศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ**. คณะวนศาสตร์และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. สืบค้นเมื่อวันที่ 11 เมษายน 2557. เข้าถึงได้จาก <http://www.conservation.forest.ku.ac.th/ecotourdb/Cgi-bin/questionweek>
- สุริยา วีรวงศ์. (2538). **การศึกษาสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนในพื้นที่แนวกันชนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคมแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวิมล วงศ์รัก. (2547). **อัตลักษณ์และการเล่าเรื่องในภาพยนตร์ร่วมสร้างไทย-เอเชีย**. วิทยานิพนธ์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อภิญา เพื่องฟูสกุล. (2546). **อัตลักษณ์การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติสาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- อมรรัตน์ บุญสว่าง. (2552). **การออกแบบสื่อประชาสัมพันธ์สำหรับอัตลักษณ์ผ้าทอเกาะยอ**. วิทยานิพนธ์. กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยีเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- อมรวิชัย นาครทรรพ และดวงแก้ว จันทร์สระแก้ว. (2541). **การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม : ข้อคิด แนวทางและประสบการณ์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อลิศรา ชูชาติ**. บทความประกอบการประชุมปฏิบัติการ เรื่อง “การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม”. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อริสรา เสยานนท์. (2552). “การป้องกันการเสื่อมโทรมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของตลาดน้ำอัมพวา”. **วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย**. ปีที่ 29 (เดือน ตุลาคม – ธันวาคม) : หน้า 163-172.
- อรุณรุ่ง บุญนันทพงศ์. (2549). “ไม่ใช่เรื่องง่ายกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.” **วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร**. (1): หน้า 19-26.

อำนาจ รักษาพล. (2549). การประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลการจัดการ การท่องเที่ยว
เชิงนิเวศโดยชุมชนเกาะยาวน้อย ตำบลเกาะยาวน้อย อำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา.

วิทยานิพนธ์. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อุทัยพรรณ สุดใจ. (2545). ความพึงพอใจของผู้ใช้บริการที่มีต่อการให้บริการขององค์การ
โทรศัพท์แห่งประเทศไทย จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์ (สังคมวิทยาประยุกต์). กรุงเทพฯ:
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

Edward Inskeep. (1999). **Tourism Planning: An Integrated and Sustainable
Development Approach.** New York: Van Nostrand Reinhold.

Harvey M. Rubstein. (1992). **Pedestrian Mall, Street Scap and Urban Scapes.** USA:
John Wille & Son Ins.

Richard K. Unterman. (1984). **Accommodation The Pedestrian.** NY: Vannostrand
reinhold.

ภาคผนวก

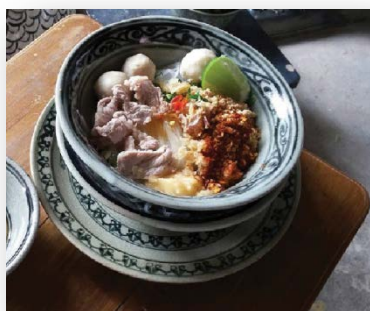
บทความสำหรับการเผยแพร่กิจกรรม
ที่เกี่ยวกับการนำผลจากการโครงการไปใช้ประโยชน์

สอนทำก๋วยเตี๋ยวสุโขทัย : มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ความเป็นสากล

RDG59N0049 งานวิจัยสู่การท่องเที่ยวโดยชุมชน

ก๋วยเตี๋ยวสุโขทัย เป็นอาหารคาวชนิดหนึ่งทำด้วยแป้งข้าวเจ้าเป็นเส้นยาว ๆ มีเครื่องปรุงอื่น ๆ อีกหลายชนิด ก๋วยเตี๋ยวเป็นอาหารชาติจีนที่มาจากอำเภอซาโหม มณฑลกว่างตุง ประเทศจีน เริ่มนำเข้ามาสู่สังคมไทยโดยชาวแต้จิ๋วและเมื่อมาถึงเมืองไทย คนสุโขทัย คนสวรรคโลกได้ประยุกต์ปรับเปลี่ยนจนเป็นตำรับรสชาติของตนเองที่มีความอร่อยจนต้องมาลองรับประทาน

ก๋วยเตี๋ยวสุโขทัยมีชื่อเสียงไปทั่วประเทศ

จนเริ่มมีการเปิดสาขาตามจังหวัดต่าง ๆ แต่ทางทีมวิจัยได้นั้นย้ำให้ตระหนักถึงคุณค่าของการรับประทานก๋วยเตี๋ยวสุโขทัยให้อร่อยว่าต้องเดินทางมารับประทานที่สุโขทัยและต้องรับประทานในยามสังคโลก ซึ่งเป็นเอกลักษณ์หนึ่งของสุโขทัย โดยสุโขทัยมีสูตรก๋วยเตี๋ยวหลายตำรับ นอกจากส่วนประกอบหลักคือ ก๋วยเตี๋ยวเส้นเล็ก ถั่วงอก หั่นแฉลบ ถั่วงอก พริกแห้งคั่วป่น

ถั่วงอกคั่วป่น กระเทียมเจียว น้ำตาลปีบ ผักชีฝรั่ง น้ำปลา มะนาว หัวไชโป้ว ซิอิ้วขาว ต้นหอมและหัวไชเท้าแล้ว ตำรับของแต่ละท้องถิ่นยังมีวัตถุดิบสำคัญที่แตกต่างกันไป เช่น ตำรับของเมืองสวรรคโลกเก่า บริเวณตำบลท่าชัย จะใส่กากหมู ตำรับเมืองสวรรคโลกปัจจุบัน จะใส่หมูแดงและน้ำหมูแดง และตำรับเมืองสุโขทัยจะใส่หมูสับต้ม ซึ่งทั้ง ๓ พื้นที่จะมีความแตกต่างกันและเมื่อไหร่ก็ตามที่รับประทานก๋วยเตี๋ยวสุโขทัยที่ใส่หมูแดงและน้ำหมูแดง นั้นแสดงว่ากำลังรับประทานก๋วยเตี๋ยวสุโขทัยตำรับสวรรคโลก

การปรุงก๋วยเตี๋ยวนั้นเตรียมไม่ยาก แต่ทำให้อร่อยนั้นก็ไม่ง่าย คนสวรรคโลกมักมีสูตรเด็ดที่เป็นของตนเอง การมารับประทานก๋วยเตี๋ยวสุโขทัยที่สวรรคโลกจึงเป็นการรับประทานจากต้นตำรับที่ต้องมาลองและที่สำคัญต้องลองรับประทานแบบแห้งก่อนเพื่อให้ได้ลิ้มรสหวานจากน้ำตาลอ้อย เมืองสวรรคโลกที่ปลูกและเก็บเกี่ยวจากฝีมือชาวบ้าน ตัดกับรสเปรี้ยวของน้ำมะนาวไทยที่มีกลิ่นหอม เพราะเวลารับประทานจะต้องบีบมะนาวสด ๆ กลิ่นหอมของเปลือกมะนาวจะเป็นเหมือนสารกระตุ้นต่อมความอยาก คืออยากลิ้มรส บวกกับถั่วงอกคั่วที่คั่วใหม่ทุกวัน จะส่งกลิ่นหอมชวนใจ การเตรียมก๋วยเตี๋ยวเริ่มจากการเตรียมวัตถุดิบให้พร้อม หมูแดงหั่นบาง ๆ ขนาดพอคำ แล้วเตรียมน้ำซุบโดยการต้มกระดูกหมู หัวไชเท้า น้ำตาล ซิอิ้วขาว เมื่อทุกอย่างพร้อมจึงเริ่มจากลวกเส้นก๋วยเตี๋ยวในน้ำเดือดแล้ว คลุกด้วยน้ำมัน กระเทียมเจียวใส่กากหมู ถั่วงอกที่ลวกไว้ ใส่ถั่วงอก ถั่วงอก ต้นหอม

ผักชีฝรั่ง หมูแดง น้ำตาลปี๊บ เติมน้ำหมูแดงเล็กน้อย มะนาวผ่าซีก สำหรับปีบสด ๆ เพิ่มรสเปรี้ยว และกลิ่นหอมของมะนาว สุดท้ายเติมน้ำซุ๊ป เสิร์ฟเป็นก๋วยเตี๋ยวสุโขทัยน้ำหรือรับประทานแบบ ก๋วยเตี๋ยวสุโขทัยแห้งได้เลย

มีผลการทดสอบการลวกเส้นก๋วยเตี๋ยวให้มีความเหนียวนุ่มคือไม่ควรยกตะกร้อก๋วยเตี๋ยว ที่ใส่เส้นก๋วยเตี๋ยวเกิน 7 ครั้ง จากการศึกษาและทดลองเส้นทางท่องเที่ยวในเมืองสวรรค์โลกของทิม วิจัยสวรรค์โลกได้รับความสนใจจากกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่ต้องการรับประทานก๋วยเตี๋ยว ที่เป็นต้นตำรับสุโขทัย ได้จัดกลุ่มเดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่เมืองสวรรค์โลก โดยก๋วยเตี๋ยวสุโขทัย ตำรับสวรรค์โลกที่รับประทานในสามสังคมโลก นอกจากจะได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวของไทย แล้วยังได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวจากฝรั่งเศส นิวซีแลนด์ เนเธอร์แลนด์ ไอร์แลนด์ ซิมบับเว นับเป็นความสำเร็จ ที่จะต้องส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวตาม เส้นทางอาหาร โดยเฉพาะก๋วยเตี๋ยว ที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองสวรรค์โลกและสุโขทัย

จากการทดลองทำก๋วยเตี๋ยวสุโขทัย โดยให้นักท่องเที่ยว ได้ศึกษาเรียนรู้กระบวนการขั้นตอน และได้ลงมือปฏิบัติจริง ทำให้นักท่องเที่ยวมีความสนใจและมีความสุขกับการทำกิจกรรมที่สามารถนำไปปรับใช้ ซึ่งนับว่าเป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดประโยชน์กับคนในชุมชนและนักท่องเที่ยวที่ได้มากกว่ามาเที่ยวชมเมืองสวรรค์โลกของเรา

สัญญา พานิชยเวช

แบบบูกอफी : สวรรค์ชัดๆ วินเทจแลนด์แดนสวรรค์

RDG59N0049 งานวิจัยสู่การสร้างเส้นทางการท่องเที่ยววิถีชีวิต

เมืองสวรรค์โลกเป็นเมืองโบราณนับย้อนจากประวัติศาสตร์ที่ศึกษาได้ทั้งเอกสารหลักฐานพงศาวดาร และหลักฐานวิชาการอื่น ๆ ทำให้ทราบว่า เมืองสวรรค์โลกปรากฏเป็นชื่อเมืองในสมัยอยุธยาตอนต้น ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หากสืบย้อนกลับไปเมืองสวรรค์โลกเดิมคือเมืองในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสขณาสัยและเมืองเชลียงโบราณและคงเป็นเมืองสำคัญมาตลอดจนถึงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราชครั้งประกาศอิสรภาพจากพม่าและทรงเทรวหัวเมืองเหนือลงไปพระนครศรีอยุธยา ทำให้เมืองมีสภาพเป็นเมืองร้างและมีการย้ายเมืองต่อมาอีกหลายครั้ง และได้มีการฟื้นฟูเมือง มีเจ้าเมืองดำรงตำแหน่งต่อมาอีกหลายคนจนมีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนชื่อเมืองเป็นจังหวัด เมืองสวรรค์โลกได้มีฐานะเป็นจังหวัดเรื่อยมา จนปีหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการยุบจังหวัดสวรรค์โลกไปรวมกับจังหวัดสุโขทัยทำให้เมืองสวรรค์โลกมีฐานะเป็นเพียงอำเภอหนึ่งของจังหวัดสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน

จากเมืองที่เคยรุ่งเรืองด้านการค้าขายพืชไร่ สินค้าการเกษตร มี ฝ่าย ถั่วเหลืองเป็นเศรษฐกิจสำคัญ มีรถไฟวิ่งมาถึงเมืองสวรรค์โลกและเป็นสถานีสิ้นสุดของการเดินรถไฟอันเคยมีความสำคัญในอดีต ส่งผลให้เกิดการสร้างงานและความเจริญในทุกมิติได้มีการชะลอตัวในทุก ๆ ด้านราวกับถูกแช่แข็ง เศรษฐกิจและการค้าต่าง ๆ ไม่ได้ก้าวเดินไปข้างหน้าเหมือนเมืองใหญ่อื่น ๆ การเปลี่ยนแปลงตามรูปแบบการปกครองครั้งนั้นกลับทำให้ชุมชนเมืองสวรรค์โลกได้สะท้อนความงามบางอย่างออกมา คือความเรียบง่าย ความมีน้ำใจ ความรัก สามัคคีกันของชุมชน บวกกับความเป็นชาวพุทธศาสนาที่หมั่นทำบุญไม่เคยขาด วัฒนาอารามจึงรุ่งเรืองด้วยแรงศรัทธา

ทีมวิจัยสวรรค์โลก หลังจากสืบค้นข้อมูลเมืองสวรรค์โลกได้ตระหนักถึงความงามที่ซ่อนอยู่ภายใต้ความไม่คึกคักทางการค้าขายดังเช่นอดีต จึงได้ใช้ข้อมูลจากการวิจัยเพื่อสร้างเส้นทางการท่องเที่ยววิถีชีวิต ชวนนักท่องเที่ยวเดินตลาดเช้า ถ่ายตลาด ทำกับข้าว เรียนรู้วิถีชีวิตผ่านวัฒนธรรมที่เป็นจุดเด่นซึ่งตอบโจทย์ได้เป็นอย่างดีมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากขอวิธีการใช้ชีวิตแบบคนสวรรค์โลกและจากการลงมือทำงานอย่างต่อเนื่องได้ พบว่า นักท่องเที่ยวที่เป็นชาวต่างชาติชื่นชอบและรู้สึกอบอุ่นกับการใช้ชีวิตในเมืองสวรรค์โลก โดยเฉพาะการได้ ตรีปกาแพอแกนิกด้วยอุปกรณ์การตรีปกาแพจากไม้ไผ่ที่เป็นนวัตกรรมที่ทีมวิจัยได้ทดลองทำขึ้น และทีมวิจัยเรียกว่าอุปกรณ์ชิ้นนั้นว่า “แบบบูกอफी” หรือ “กาแพไม้ไผ่” และเม็ดกาแฟที่นำมาใช้ยังเป็นผลผลิตจากภูเขาเมืองศรีสขณาสัยซึ่งเป็นพืชในท้องถิ่น ที่สำคัญคือดื่มกาแฟไม้ไผ่กับน้ำตาลอ้อยของชาวบ้านวังไม้ขอนที่ผลิตน้ำตาลอ้อยเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน สามารถส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวได้อีกเส้นทาง

นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนทั้งในด้านเกษตรกรรม เศรษฐกิจ การจัดการทรัพยากร ประเพณีวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งยังเป็นการสร้างเสริมสุขภาพที่ดีให้กับคนในชุมชนด้วย

การได้บอกเล่าเรื่องราวความสุขแบบคนสวรรคโลกให้คนสวรรคโลกได้รับรู้ผ่านงานวิจัยนี้นับเป็นเพิ่มความตระหนักรู้และต่อยอดถึงดัชนีความสุขที่คนสวรรคโลกไม่ได้รู้สึก อันเป็นผลพวงจากความเคยชินกับการใช้ชีวิตแบบมีความสุขโดยไม่รู้ตัวว่าตนเองมีความสุข งานวิจัย เรื่อง การศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลกและมรดกวัฒนธรรมชุมชนสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเครือข่ายชุมชนคนสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ทำให้ทีมวิจัยได้ส่งสะท้อนถึงผู้คนในเมืองสวรรคโลกได้เปิดดวงใจเห็นความงามในกิจกรรมการใช้ชีวิต เช่น การเดินตลาดเช้า การตักบาตร การเสวนาในวงกาแฟที่เห็นได้ทุกมุมเมือง การมีกล้วยเตี้ยอร่อยในราคาถูก และที่สำคัญที่สุดคือการได้รักถิ่นฐานบ้านเกิด การได้อยู่กับครอบครัวและใช้ชีวิตเรียบง่ายในแบบที่เคยเป็นมาตั้งแต่อดีต

จากการทดลอง ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมซึ่งประกอบไปด้วยบุคคลหลากหลายวัยและสาขาอาชีพ รวมทั้งชาวต่างชาติ มีความสนใจในกิจกรรมของโครงการและมีความประสงค์ที่จะนำอุปกรณ์ในการทริปกาแฟและได้มีการสั่งจองเพื่อนำกลับไปใช้เอง เกิดการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนอย่างยั่งยืน

สัญญา พานิชยเวช
ผู้ประสานงานวิจัยสวรรคโลก
17 สิงหาคม 2560

มหัศจรรย์อาหารถิ่น เติบว กิน : ๑ วันในสวรรคโลก

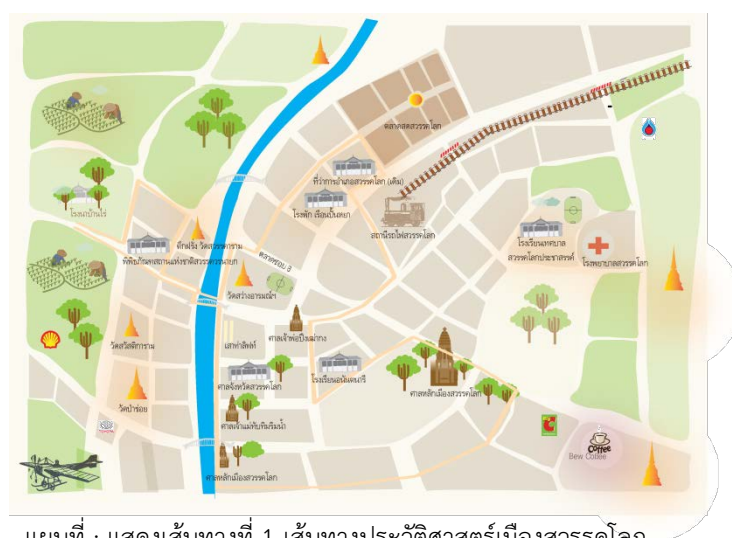
RDG59N0049 งานวิจัยสู่การสร้างเส้นทางท่องเที่ยววิถีชีวิต

80 เปอร์เซนต์ในตลาดเมืองสวรรคโลก คือกลุ่มคนจีนที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตเมืองสวรรคโลก กลุ่มคนจีนเหล่านั้น เป็นผู้นำด้านอาหารถิ่นเมืองสวรรคโลก ไม่ว่าจะเป็นบะหมี่เม้ง 100 ปี ก๋วยเตี๋ยวสุโขทัยตำรับสวรรคโลก รวมถึงร้านโจ๊ก บ้านชาลาเปา ร้านกาแฟ ที่มีจำนวนมากและมีความอร่อย เป็นที่นิยมมาหลายสิบปี ซึ่งกลุ่มคนจีนเหล่านี้ได้นำสูตรอาหารมาปรับปรุงให้เข้ากับวิถีคนไทย พร้อมๆ กับการเติบโต เติบว กิน ตามร้านรวงต่างๆ แล้ว ในเขตเมืองสวรรคโลก ยังมีแหล่งโบราณสถานที่สำคัญที่บอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ได้ดี เราอาจเริ่มเดินจากสถานีรถไฟสวรรคโลก ซึ่งมีความเก่าแก่ถึง 108 ปี ตรงไปที่กลุ่มอาคารเก่า ตลาดเก่า ที่มีความสวยงามแทรกตัวอยู่กับโรงแรมไม้สัก 3 ชั้น ที่มีให้เห็นอยู่ประปราย ตลอดจนอาคารโรงพักเก่าสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่มีการบูรณะใหม่จนได้รับรางวัลอาคารอนุรักษ์สถาปัตยกรรมดีเก่าแห่งประเทศไทย รวมถึงที่ว่าการอำเภอที่เป็นเสมือนอนุสรณ์สถานของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่เสด็จประพาสเมืองสวรรคโลก เป็นที่ว่าการอำเภอหลังเดียวในจังหวัดสุโขทัยที่ยังไม่มีการรื้อถอน

จากการที่ทีมวิจัยได้ดำเนินการศึกษาคุณค่า ความหมายและอัตลักษณ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนสวรรคโลก โดยทดลองเส้นทางท่องเที่ยว 2 เส้นทาง ได้แก่ เส้นทางที่ 1 เส้นทางประวัติศาสตร์เมืองสวรรคโลก และเส้นทางที่ 2 เส้นทางท่ารถม้าถึงหาดเสี้ยว เชื่อมโยงสวรรคโลก ชุมชนพระปรางค์ถึงศรีสัชนาลัย

ผลการทดลองเส้นทางท่องเที่ยว 2 เส้นทาง พบประเด็นที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

เส้นทางที่ 1 เส้นทางประวัติศาสตร์เมืองสวรรคโลก

แผนที่ : แสดงเส้นทางที่ 1 เส้นทางประวัติศาสตร์เมืองสวรรคโลก

ก่อนการทดลองเส้นทางที่ 1 ทีมนักวิจัย ได้จัดทำคลิปวิดีโอ เรื่อง “สวรรคโลกรักเธอ” เพื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมที่จะดำเนินการ โดยได้นำเสนอผลที่ได้จากการศึกษาพัฒนาการเมืองสวรรคโลก และมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญในมิติสังคม เศรษฐกิจ

คมนาคม และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน มาเป็นทุนในการพัฒนาเมืองสวรรคโลกภายใต้บริบทของการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย ในขั้นตอนที่ 1 ด้วยการสรุปเป็นถ้อยคำและภาพประกอบที่เข้าใจง่าย ภายใต้แนวคิดที่ว่า “จิบกาแฟ แลรถไฟ ไปเข้าคุก บุกอำเภोजेव็ดจวน ชวนกินเตี๋ยว เทียวมิวเซียม เยี่ยมตลาด ART ผู้ดี” ซึ่งเมื่อเผยแพร่คลิปวิดีโอดังกล่าวผ่านสื่อออนไลน์ พบว่า มีผู้เข้าชมและมีการแชร์คลิปวิดีโอดังกล่าวเป็นจำนวนมาก

ระหว่างการทดลองเส้นทางที่ 1 จากการทดลองเส้นทางท่องเที่ยวครั้งนี้ ผู้เข้าร่วมทดลองเส้นทางให้ความร่วมมือในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทีมวิจัยนำเสนอ รวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างผู้ร่วมทดลองเส้นทางทำให้บรรยากาศเป็นไปด้วยความสุข สนุกสนาน และกิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและมีการปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นเวลาตามสภาพแวดล้อมอย่างเหมาะสม และเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรมตามโปรแกรมการท่องเที่ยวที่กำหนดทางทีมวิจัยได้จัดเวลาเสวนาสรุปผลการทดลองและรับฟังความคิดเห็น ความประทับใจในการร่วมกิจกรรมและให้ข้อเสนอแนะเพื่อร่วมกันพัฒนาการดำเนินงานครั้งต่อไป โดยมีตัวอย่างของประเด็นความคิดเห็นที่น่าสนใจนี้ ผู้ร่วมทดลองเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีที่มีคนเล่าเรื่องราวเมืองของชาวสวรรคโลกให้ฟังในแบบที่ไม่เคยได้รู้มาก่อน มีความเป็นมา ผู้คนและประวัติเมืองที่น่าสนใจจนมีคำกล่าวว่า เวลาที่เมืองนี้ราวกับถูกแช่แข็งไว้ เราารู้สึกว่าชาวสวรรคโลกเขายังเก็บภาพความทรงจำของเมืองรวมทั้งเรื่องราวเรื่องเล่าไว้กับตัวเองทุกคน รอวันจะถ่ายทอดให้ใครต่อใครหลายคนได้รู้จักครบทุกด้าน และรักเมืองสวรรคโลกมากขึ้น

เส้นทางที่ 2 เส้นทางท่ารถม้าถึงหาดเสี้ยว เชื่อมโยงสวรรคโลก ชุมชนพระปรางค์ถึงศรีสัชชนาลัย

แผนที่ : แสดงเส้นทางที่ 2 เส้นทางท่ารถม้าถึงหาดเสี้ยว เชื่อมโยงสวรรคโลก ชุมชนพระปรางค์ถึงศรีสัชชนาลัย

ก่อนการทดลองเส้นทางที่ 2 ทีมนักวิจัยได้ดำเนินการประชุมปรึกษาหารือ เพื่อวางแผนการจัดกิจกรรม โดยนำข้อเสนอแนะที่ได้จากผู้เกี่ยวข้องในการจัดกิจกรรม การทดลองเส้นทางครั้งที่ 1 มาปรับแก้ไขเพื่อนำมาใช้ในการทดลองเส้นทางครั้งที่ 2 ภายใต้แนวคิดที่ว่า “จิบกาแฟ กินถั่วเตี๋ยว เทียวริมน้ำ ตามติดตวัด วัดพระปรางค์ ทางดินเผา เข้าทอผ้า”

จากการทดลองเส้นทางท่องเที่ยวครั้งนี้ ผู้เข้าร่วมทดลองเส้นทางให้ความร่วมมือในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ โดยในครั้งนี้มีผู้นำชมตามเส้นทางซึ่งเป็นคนในพื้นที่ซึ่งจุดเด่นคือ ผู้นำชมในท้องถิ่นแต่ละแห่งเป็นคนในพื้นที่โดยกำเนิดทำให้ทราบอุปสรรคในพื้นที่นั้น ๆ เช่น เส้นทาง

บางเส้นทางไม่สามารถสัญจรผ่านได้ในวันจัดกิจกรรมเนื่องจากการจัดงานศพ บนเส้นทางนั้น ซึ่งผู้นำชมได้แก้ปัญหาโดยการใช้เส้นทางใหม่ทำให้การเดินทางเป็นไปด้วยความราบรื่น รวมทั้งในระหว่างนำชมได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ร่วมทดลอง ทำให้บรรยากาศเป็นไปด้วยความสุข สนุกสนาน และกิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย

หลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมตามโปรแกรมการท่องเที่ยวที่กำหนด ทางทีมวิจัยได้จัดเวลาเสวนาสรุปผลการทดลองและรับฟังความคิด ความประทับใจในการร่วมกิจกรรมและให้ข้อเสนอแนะเพื่อร่วมกันพัฒนาการดำเนินงานครั้งต่อไป

สัญญา พานิชยเวช

ตารางการเปรียบเทียบวัตถุประสงค์
กิจกรรมที่วางแผนไว้ กิจกรรมที่ดำเนินการ และผลที่ได้รับ
ตลอดโครงการ

ตาราง 1 แสดงการเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ กิจกรรมที่ดำเนินการ และผลที่ได้รับตลอดโครงการ

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับตลอดโครงการ
ชี้แจงผลการอนุมัติงบประมาณพัฒนา CBT ด้วย CBR	ประชาคมชุมชน/ภาคี	จัดประชุม	ภาคีเครือข่ายและชาวบ้านที่เกี่ยวข้อง รับทราบผลการอนุมัติการทำวิจัย
- สร้างความเข้าใจร่วมกันในการทำวิจัย - แบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในการบริหารงานโครงการวิจัย - ร่วมกำหนดรูปแบบและแนวทางการทำวิจัย - ประสานภาคีเครือข่ายเข้าร่วมพัฒนา CBT ด้วย CBR	ประชุมทีมวิจัยชุมชนร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้าใจ	จัดประชุม	- ทีมวิจัยเข้าร่วมกันในการทำงาน พัฒนาการท่องเที่ยว - ทีมวิจัยมีข้อตกลงร่วมกันในการทำงาน - ได้ภาคีเครือข่ายเข้าร่วม
- ปรับฐานคิดทีมวิจัยชุมชนเรื่องการใช้ CBR พัฒนา CBT - พัฒนาความรู้ ทักษะในการสร้างเครื่องมือเก็บข้อมูลชุมชน	เวทีปรับฐานคิด CBT และ CBR	จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ	- ทีมวิจัยชุมชนเข้าใจการใช้ CBR พัฒนา CBT - ทีมวิจัยชุมชนได้รับการพัฒนาศักยภาพ ในการสร้างเครื่องมือและสามารถเก็บข้อมูลชุมชนได้
- กำหนดประเด็นขอบเขตเนื้อหาที่เป็นบริบทพื้นที่ที่จะศึกษา	ประชุมผู้อาวุโส แก่นนำชุมชน	จัดประชุม	- ได้ขอบเขตพื้นที่ เนื้อหากลุ่มเป้าหมายที่จะเก็บข้อมูลหัตถภูมิและปฐมภูมิของพื้นที่ในชุมชน
- เก็บข้อมูลหัตถภูมิ	ศึกษาข้อมูลหัตถภูมิ	เก็บข้อมูลมือสองจาก แหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง	- ได้ข้อมูลมรดกวัฒนธรรมชุมชนจาก เอกสารจากผู้รู้ รวมถึงข้อมูลเชิงวิชาการ เกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมชุมชนภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับตลอดโครงการ
- ศึกษาสำรวจมรดกวัฒนธรรมชุมชนในแต่ละประเด็น - ศึกษาปัญหาและสถานการณ์การจัดการตนเองของชุมชน	- ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลมรดกวัฒนธรรมชุมชนพัฒนาการของเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนแต่ละช่วงเวลา - สภาพปรากฏการณ์ของการเป็นเมืองสวรรคโลก ภายใต้บริบทโครงข่ายเส้นทางท่องเที่ยว เมืองมรดกโลก สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร - ปัญหาและความต้องการของคนในพื้นที่ในการพัฒนาเมือง - ความสามารถในการจัดการตนเองกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายในและภายนอกในแต่ละช่วงเวลา	- แบ่งประเด็นรับผิดชอบที่จะเก็บข้อมูล - ประสานติดต่อผู้รู้ปราชญ์ในชุมชน/ นอกพื้นที่ที่จะให้ข้อมูล - ประสานภาคีที่เกี่ยวข้องร่วมเก็บข้อมูล - จัดเตรียมเครื่องมือจัดบันทึก กล้องถ่ายภาพ ฯลฯ	- ได้ข้อมูลมรดกวัฒนธรรมชุมชนและพัฒนาการความเป็นมาของชุมชน - สภาพภูมิศาสตร์กายภาพปัญหาและความต้องการ - เขตรับผิดชอบพื้นที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา CBT - ได้ข้อมูล ระยะเวลา พื้นที่ สถานที่และบุคคลจริง
- คัดเลือกข้อมูลชุมชนและตรวจสอบความถูกต้องสอดคล้อง	เวทีคัดเลือกข้อมูลชุมชน	จัดประชุม	- ได้ข้อมูลมรดกวัฒนธรรมปัญหาความต้องการชุมชน ฉบับร่าง
- ทดสอบข้อสรุปผลการเก็บข้อมูลและการทำวิจัยระยะที่ 1	ประชุมทีมวิจัยสรุปผลเก็บข้อมูล	จัดประชุม	- ได้สรุปรายงานความก้าวหน้าแต่ละประเด็นเพื่อผู้รับผิดชอบจัดพิมพ์และรูปเล่ม
- แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับภาคีเครือข่าย CBT ทั้งเหนือบนและเหลืล่าง	ทีมวิจัยชุมชนแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่าย CBTและอื่น ๆ	ร่วมประชุมกับภาคีเครือข่ายชุมชนที่จัดการท่องเที่ยว	- ทีมวิจัยชุมชนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้กับชุมชน CBT เหนือบน/เหลืล่าง

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับตลอดโครงการ
นำเสนอรายงานความก้าวหน้า	เวทีรายงานความก้าวหน้า	เข้าร่วมประชุม	- ได้รายงานความก้าวหน้าต่อ สกว.
จัดประชุมรอบเดือนเพื่อสรุปงานหาแนวทางปรับปรุงการทำงานตามวาระจำเป็นเร่งด่วน	จัดประชุมรายเดือนที่มววิจัยชุมชนตามวาระเร่งด่วน	จัดประชุม	- ได้ปรับปรุงแก้ไขการทำงาน
ทำความเข้าใจในแนวทางการทำงานระยะที่ 2	ประชุมที่มววิจัย	จัดประชุม	1. ได้แนวทางการทำงานระยะที่ 2
หารือและคัดเลือกพื้นที่ในการศึกษาดูงาน	จัดประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น	จัดประชุม	1. ได้พื้นที่ชุมชนต้นแบบ 2. ได้แผนงานการศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ
- แลกเปลี่ยนเรียนรู้พื้นที่ประสบความสำเร็จในการจัดการชุมชนโดยใช้ทุนมรดกวัฒนธรรมพัฒนาท่องเที่ยว	ศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากพื้นที่อื่น	การศึกษาดูงาน	1. ได้บทเรียน มุมมอง ประสบการณ์ที่จะนำมาปรับใช้กับพื้นที่
- ทบทวนสรุปความรู้ที่ได้จากการศึกษาดูงาน - วางแผนแนวทางการพัฒนาพื้นที่พัฒนา	ประชุมถอดบทเรียน	จัดประชุม	1. ได้องค์ความรู้ ประสบการณ์ตรงจากการศึกษาดูงาน 2. ได้แนวทางการพัฒนาชุมชน
- ประสานเชื่อมโยงกับภาคีที่เกี่ยวข้องกับการให้การสนับสนุนงบประมาณพัฒนาศักยภาพในด้านการบริหารจัดการชุมชน	จัดเวทีเชื่อมโยงกับหน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการหนุนเสริม สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพชุมชนในการบริหารจัดการ	จัดเวทีการประชุม	1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมและให้การสนับสนุนการดำเนินโครงการ

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับตลอดโครงการ
--------------	---------------------	---------------------	------------------------

ภาคทฤษฎีแนวคิด พัฒนาศักยภาพชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ ภายใต้บริบทโครงข่ายท่องเที่ยวกระแสหลักและ เท่าทันกระแสโลก เรียนรู้ผลกระทบของการพัฒนาท่องเที่ยวใน ชุมชน	จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ	จัดประชุม	1. ชุมชนรู้เท่าทันการพัฒนาเมืองภายใต้ บริบทโครงข่ายท่องเที่ยวกระแสหลักบน เส้นทางมรดกโลก 2. ชุมชนให้แนวคิดในการพัฒนาเมือง
2. ภาคปฏิบัติการเพื่อเรียนรู้ประสบการณ์ตรง จากพื้นที่ต้นแบบเรื่อง - การจัดตั้งกลุ่ม - การบริหารจัดการตนเอง - การให้บริการแก่ผู้มาเรียนรู้ชุมชน - ผลกระทบจากการดำเนินการ	จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ	จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ	1. ชุมชนผู้เข้าอบรมได้รับประสบการณ์ตรง จากพื้นที่ต้นแบบ
1. หารือ กำหนดจุดเด่น จุดด้อย โอกาส และ ข้อจำกัดของการพัฒนาและการจัดการ ท่องเที่ยว 2. หารือจัดทำแผนหรือแนวทางพัฒนาชุมชน หรือพัฒนา CBT ชุมชน	จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ	จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ	1. ได้จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และข้อจำกัด ของการพัฒนาชุมชน และการจัด CBT ชุมชนสวรรค์โลก 2. ได้แผนปฏิบัติการ หรือแนวทางการ พัฒนาฉบับร่าง

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับตลอดโครงการ
--------------	---------------------	---------------------	------------------------

- ร่วมดำเนินการคัดสรร กำหนดมรดก วัฒนธรรมชุมชนที่โดดเด่นที่จะนำมาใช้ ประกอบการพัฒนา CBT ชุมชน - หรือ จัดทำรูปแบบหรือตัวอย่างสินค้า ทางการท่องเที่ยวหรือกิจกรรมท่องเที่ยวที่น่ารื่อง จากทุนของชุมชน	ประชุมเชิงปฏิบัติการ	ประชุมเชิงปฏิบัติการ	1. ได้ตัวอย่างกิจกรรม หรือรูปแบบเส้นทาง ท่องเที่ยวชุมชนน่ารื่อง
ให้ความรู้ ทักษะและประสบการณ์การสื่อ ความหมาย	จัดอบรม	จัดอบรม	1. ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้สื่อความหมาย ได้รับการพัฒนาระดับหนึ่ง
- ทดลองหาประสิทธิภาพสินค้าทางการ ท่องเที่ยว	ทดลองหาประสิทธิภาพสินค้า ทางการท่องเที่ยวของชุมชน	ทดลองหาประสิทธิภาพสินค้า ทางการท่องเที่ยวของชุมชน	1. ได้แนวทางการปรับปรุง
นำประเด็นที่ต้องการพัฒนาจากการทดลองหา ประสิทธิภาพสินค้าทางการท่องเที่ยวที่ เหมาะสม	ถอดบทเรียนผลการหา ประสิทธิภาพ	ประชุมเชิงปฏิบัติการ	1. ได้สินค้าทางการท่องเที่ยว
แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนต่างพื้นที่	การประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กับชุมชนต่างพื้นที่	จัดประชุม	1. ได้แนวทางในการพัฒนาปรับปรุง
สรุปผลการดำเนินโครงการวิจัย	จัดทำรายงานผลการ ดำเนินการวิจัยฉบับสมบูรณ์	จัดทำรายงานผลการ ดำเนินการวิจัยฉบับสมบูรณ์	1. รายงานผลการดำเนินโครงการวิจัย